

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

ΚΩΤΣΙΟ ΜΠΙΧΙΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΩΤΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

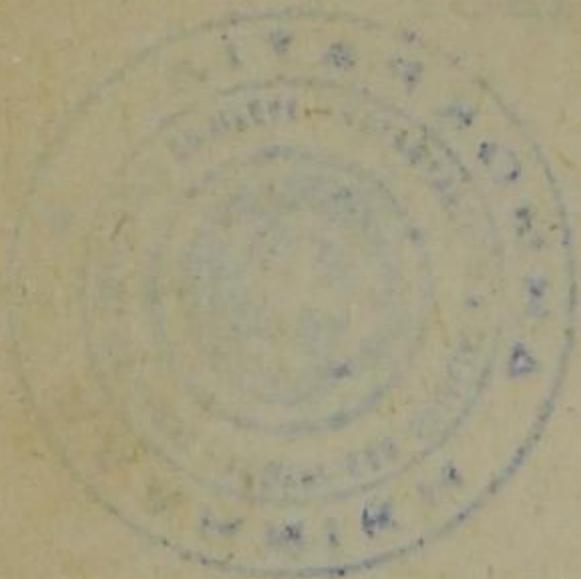
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 56216

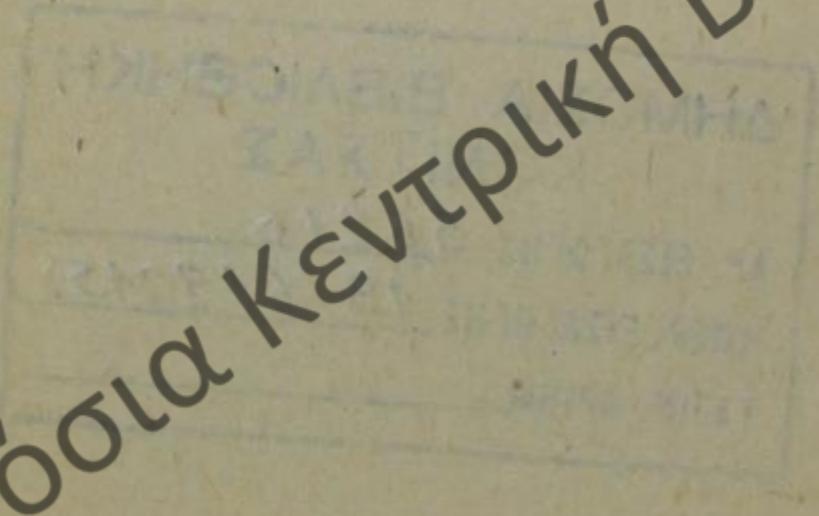
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 18/6/2015

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

ΕΚΔΟΤΙΚΟ «8 ΝΟΕΜΒΡΗ»
ΤΙΡΑΝΑ, 1981

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσο

KATIAKIANE - HOLKIDY
BOPIA AND IS YAVUEB
EYATEBYE BEPOMH
* ZYABOEM *

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡ Ἀλβανία κι ὁ ἄλβανικός λαός, ἔχουν μιά ἥρωική ἱστορία γιομάτη μέ ἀδιάκοπες προσπάθειες καί συνεχεῖς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες. «Ὁ ἄλβανικός λαός ἔχει ἀνοίξει τὸ δρόμο τῆς ἱστορίας μέ τὸ σπαθὶ στό χέρι» (Ἐνβέρ Χότζια). Οἱ Ἀλβανοὶ ἀνά τούς αἰῶνες ἀναμετρήθηκαν μέ ἄγριους καί πολυάρυθμους ἐχθρούς τους γιὰ νά ὑπερασπίσουν καί διαφυλάξουν τή γλώσσα, τόν πολιτισμό, τὰ ἔθιμα καί τίς παραδόσεις ἐλευθερίας καί ἀντρείας.

Οἱ Ἀλβανοὶ συγκαταλέγονται στούς πιό ἀρχαίους λαούς τῆς Εὐρώπης, εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἰλλυρικῶν φύλων, τὰ ὁποῖα κατὰ τήν ἀρχαιότητα καί στίς ἀρχές τῆς νέας ἐποχῆς κατοικοῦσαν στό δυτικό τμήμα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καί σέ ὀρισμένες περιοχές τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Σάν ἐθνότητα μέ κοινή γλώσσα καί ψυχική σύνθεση πού ἐκφράζονται στόν πολιτισμό καί τόν κοινό χῶρο διανομῆς, οἱ Ἀλβανοὶ ἀναφέρονται στήν ἱστορία κατὰ τὰ τέλη τοῦ πρώϊμου μεσαίωνα. Ἐντοπισμένη σέ μιά γεωγραφική θέση πού διασταυρώνονταν οἱ μεγάλοι δρόμοι ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα Ἀνατολῆς καί Δύσης, ἡ Ἀλβανία ἀπαρχῆς, ἔγινε πεδίο μαχῶν καί στόχος ἐπιθέσεων ἀπό διάφορες πλευρές, πράγμα πού παρεμπόδισε τήν ὁμαλή ἱστορική ἀνάπτυξή της. Παρ' ὅλες τίς δυσμενεῖς συνθῆκες, στήν Ἀλβανία εὐθύς ἀπό τὸ ἰβ' -ιδ' αἰῶνες ξεπρόβαλαν προτσεές πού ὀδηγοῦσαν σέ ἀνεξάρτητη καί ἐνιαία ἐξέλιξη τῆς χώρας, πού ἄρχισε νά πραγματοποιεῖται μέ τὰ ἄλβανικά φε-

ουδαρχικά πριγκιπάτα, τὰ ὁποῖα δημιουργήθηκαν σ' αὐτή τήν περίοδο καί πού συμπεριλαβαίναν τίς περισσότερες περιοχές πού κατοικοῦσαν Ἀλβανοί. Τήν προσέγγιση καί ἔνοποιηση τῶν διαφόρων περιοχῶν, προώθησε σημαντικά ὁ μέγας λαϊκός ἀγώνας πού ἔκαμαν οἱ Ἀλβανοί τό ἰε' αἰῶνα κάτω ἀπό τήν ἡγεσία τοῦ Γκιέργκ Καστριώτη, Σκεντέρμπεη, ἐνάντια στήν ὀθωμανική εἰσβολή.

Ἡ ἐγκατάσταση τῆς ξένης κυριαρχίας καί τοῦ φεουδαρχικοῦ στρατιωτικοῦ καθεστώτος διέκοψε τήν προοδευτική ἱστορική πορεία. Ὁ ξένος ἔθνικός ζυγός πού διάρκεσε ὀλόκληρους αἰῶνες, ἦταν μιά μεγάλη συμφορά γιά τόν ἀλβανικό λαό, ὁ ὁποῖος ποτέ δέν ἔπαψε τίς προσπάθειες γιά νά ἀνακτήσει τήν ἐλευθερία καί τή χαμένη ἀνεξαρτησία. Αὐτό τό μαρτυρεῖ ἡ μακρόχρονη σειρά τῶν κινημάτων καί ἐξεγέρσεων πού συνεχίζονται σ' ὅλη τή μακρά περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς σκλαβιάς καί πού στέφθηκαν μέ ἐπιτυχία μέ τήν ἀνακύρησιν τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας στίς 28 Νοέμβρη 1912.

Οἱ ἐλπίδες ὅμως τῶν λαϊκῶν μαζῶν ὅτι μετά τήν ἀπόρριψη τοῦ ξένου ζυγοῦ ἡ χώρα θά βιάζετο στό δρόμο τῆς δημοκρατικῆς ἐξέλιξης, τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί τῆς κοινωνικο-πολιτιστικῆς προόδου, δέν δικαιώθηκαν. Οἱ μπέηδες καί ἡ ἀντιδραστική ἀστική τάξη, πού κατεῖχαν κυρίαρχες θέσεις ἄφησαν τήν Ἀλβανία σέ καθυστερημένη κατάσταση: ἔλειπε σχεδόν τελείως ἀνεπτυγμένη βιομηχανία στή γεωργία διατηρόνταν ἐπιβιώσεις φεουδαρχικῶν σχέσεων, ὁ λαός ζοῦσε σέ φτώχεια καί μεγάλη ἀμάθεια, ἀπογυμνωμένος καί ἀπό τά πιό στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα. Στίς διεθνεῖς σχέσεις, οἱ κυρίαρχες τάξεις ἀκολούθησαν ἀντιλαϊκή πολιτική, ἄνοιξαν τίς πόρτες στήν οἰκονομική ἐπέκταση τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας, τῆς ὁποίας στίς 7 τοῦ Ἀπρίλη 1939 τῆς παράδοσαν ἐξ' ὀλοκλήρου τήν Ἀλβανία. Ἀνήκε ξανά στίς λαϊκές μάζες νά ἐπαναφέρουν στήν πατρίδα τή λευτεριά καί τή χαμένη ἀνεξαρτησία, ἀλλά τούτη τή φορά ὁ ἀπελευθερωτικός τους ἀγώνας εἶχε ἐντελῶς νέο χαρακτήρα. Τή σημαία τοῦ ἀγῶνα τήν κράτησε ψηλά στά στιβαρά χέρια του, τό Κομμουνιστικό Κόμμα τῆς Ἀλβανίας (τό Κ.Κ.Α), πού μέ θάρρος καί σωφροσύνη κατόρθωσε ὄχι μόνο νά φέρει στό λαό τήν ἀληθινή ἐθνική λευτεριά, πού ἐξασφαλί-

στηκε μέ τήν πλέρια ἀπελευθέρωση τῆς χώρας στίς 29 Νοέμβρη 1944, ἀλλά καί νά ἀνοίξει στή χώρα τό δρόμο πρός τό σοσιαλισμό, σάν ἀνώτερο πολιτικό κοινωνικό καθεστώς.

Ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἐξελίχθηκε σέ στενή σύνδεση μέ τήν ἱστορία τοῦ λαοῦ. Ὁ πατριωτισμός καί τό δημοκρατικό πνεῦμα εἶναι μερικές ἀπό τίς πιό ἀξιόλογες παραδόσεις καί τά πιό διακριτικά γνωρίσματα αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν παραδόσεων ἐρμηνεύεται μέ τό γεγονός ὅτι, ὁ ἀλβανικός λαός ἔχει καθοδηγηθεῖ πάντοτε ἀπό τίς ιδέες τῆς ἀπελευθέρωσης καί τῆς υπεράσπισής του ἀπό τίς ἐπιθέσεις τῶν ξένων, ἀπό τίς ιδέες τῶν δικαίων ἀγώνων ἐνάντια στούς καταπιεστές, ἐνάντια στίς ἱμπεριαλιστικές ληστρικές ιδεολογίες τῶν ξένων.

Σάν λογοτεχνία ἑνός ὀλιγάριθμου λαοῦ, πού στό διάβα τῆς ἱστορίας του υπεράσπισε ἐπίμονα τήν ὑπάρξή του, ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἀπ' ἀρχῆς εἶχε ξεκόσσει τή μεγάλη κοινωνική ἀποστολή της. Οἱ ἀλβανοί συγγραφεῖς θεώρησαν τή λογοτεχνική τους ἐργασία σάν ὄπλα τοῦ λαοῦ στίς προσπάθειες νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν ξένο ζυγό, γιά τή διαφύλαξη τῆς γλώσσας καί τῆς κουλτούρας του, γιά τήν κατοχύρωση τῆς ἐθνικῆς του ἀτομικότητας. Στήν ἐνίσχυση τοῦ πατριωτικοῦ πνεύματος στή λογοτεχνία, βοήθησε ἰδιαίτερα τό φούντωμα τοῦ ἀγώνα γιά λευτεριά τό δεῦτερο μισό τοῦ 19^{ου} αἰώνα, στήν περίοδο τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Ἐτσι ὅπως ἡ λογοτεχνία ἄλλων χωρῶν, καί ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἀναπτύχθηκε σέ δύο ρεύματα, στό προοδευτικό καί στό ἀντιλαϊκό. Διαφορετικά ὅμως ἀπό τίς ἄλλες λογοτεχνίες, ἡ ἀλβανική λογοτεχνία εἶχε πολύ λίγα ἔργα μέ ἀντιδραστικές ιδέες. Ἡ βάση τῆς λογοτεχνικῆς πορείας διαμορφώθηκε μέ τή δημιουργική δράση τῶν συγγραφέων πού ἦταν στενά συνδεμένοι μέ τά προοδευτικά πνευματικά κινήματα.

Παράλληλα μέ τήν ιδέα τῆς λευτεριάς τῆς πατρίδας, τούς ἀλβανούς λογοτέχνες ἐνέπνεε καί ἡ ιδέα τῆς δικαιοσύνης καί προόδου. Τό προοδευτικό πνεῦμα εἶχε ἀξιόλογη βαρύτητα στήν ἀλβανική λογοτεχνία, κατά τή δεύτερη καί τρίτη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰώνα, ὅταν στέρεψαν οἱ ἐπαναστατικές προσπάθειες τῆς ἀλβανικῆς ἀστικῆς τάξης καί αὐτή ἐνώθηκε μέ τούς μπέηδες

καί τίς ἀντιπροοδευτικές δυνάμεις ἐνάντια στόν ἐργαζόμενο λαό. Σ' αὐτή τήν περίοδο ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἀναπτύχθηκε κάτω ἀπό τό σύνθημα τῶν ιδεῶν τοῦ ἀγῶνα κατά τῆς τσιφλικοαστικής κοινωνίας σ' ὄνομα ἐνός εὐτυχισμένου μέλλοντος γιά τοὺς ἀπλούς ἀνθρώπους. Ἡ σύνδεση μέ τίς προοδευτικές ιδέες τῆς ἐποχῆς σά σημαντικό γνώρισμα τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης, παρουσιάζεται πιό ἐντονη ὅταν ξέσπασε ἡ λαϊκή ἐπανάσταση, πού μαζύ μέ τοὺς φασίστες καταχτητές, σάρωσε καί τίς παλιές κυρίαρχες τάξεις πού εἶχαν ὀδηγήσει τή χώρα στό γκρεμό. Σ' αὐτές τίς ἀποφασιστικές στιγμές τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδας, ἡ λογοτεχνία τάχθηκε μέ τό λαό καί τόν ἐξυπηρέτησε σάν ὄπλο στόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ τόπου καί τήν ἐγκαθίδρυση τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος.

Ἐννοεῖται, στίς συνθήκες τῆς ἀγρίας ὀθωμανικῆς σκλαβιάς, ὅταν ὁ γραφτός ἀλβανικός λόγος καταδιώκονταν μέ λύσσα, ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας διακρίθηκε μέ ὀρισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα διαφορετικῆ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐτσι, ὅσο σ' αὐτές τίς λογοτεχνίες γνώρισαν μιὰ πλήρη ἀνάπτυξη, οἱ μεγάλες λογοτεχνικές κατευθύνσεις, ὅπως ὁ κλασικισμός, ρωμαντισμός, ρεαλισμός κ.ά, ἀντικαθιστώντας τόν ἄλλον κατά φυσικό τρόπο, στήν Ἀλβανία ἡ γέννηση, ἡ ἀνάπτυξη καί διαμόρφωση τῶν λογοτεχνικῶν κατευθύνσεων εἶχε ἄλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἦταν ὑποχρεωμένη νά ἐπιταχύνει τὰ βήματά της καί νά πετύχει σέ πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ὅσο εἶχαν ἐπιτύχει οἱ πιό ἀναπτυγμένες λογοτεχνίες στήν ἑρμείκεια πολλῶν αἰώνων καί σέ ὁμαλές συνθήκες. Μ' αὐτό ἐπιτελεῖται πῶς στά τέλη τοῦ 18' αἰῶνα καί στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 19' στήν ἀλβανική λογοτεχνία νά συνυπάρχουν ταυτοχρόνως ὁ ρωμαντισμός, ὁ ρεαλισμός καί τάσεις αἰσθητισμοῦ καί κλασικισμοῦ.

Γιά τήν ἀλβανική λογοτεχνία ὄχι μόνον τῶν περασμένων χρόνων ἀλλά καί τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, εἶναι χαρακτηριστικό γνώρισμα ἡ ὀργανική σύνδεση μέ τή λαογραφία. Ἡ ἐθνική λογοτεχνία πού διαμορφώθηκε στά μέσα τοῦ 18' αἰῶνα, στηρίχθηκε στήν πλούσια καλλιτεχνική πείρα τῆς λαογραφίας, ἡ ὁποία στοὺς 15' -17' αἰῶνες πού δέν ὑπῆρχε μιὰ σημαντική καλ-

λιτεχνική λογοτεχνία είχε ικανοποιήσει τις αισθητικές απαιτήσεις του λαού. Οί άλβανοί συγγραφείς βρήκαν μοτίβα, θέματα και ήρωες για τὰ ἔργα τους στὰ λαϊκά τραγούδια, στὰ παραμύθια, στοὺς θρύλους, κ.ἄ.

Ἡ διαμαρτυρία ἐνάντια στήν κοινωνική ἀνισότητα, ἡ κριτική τῶν πισοδρομικῶν μορφῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, οἱ ἐπιδιώξεις γιὰ ἓνα εὐτυχές μέλλον τοῦ λαοῦ, τό ἥρωϊκό πνεῦμα καί ἡ αἰσιοδοξία, χαρακτηριστικά πού βρίσκομε στὰ ἔργα μερικῶν συγγραφέων, πηγάζουν, καί ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς λαογραφίας. Ὁ πλουτισμός τοῦ καλλιτεχνικοῦ λόγου ἔγινε καί μέ τή χρήση, ἀπό μέρος τῶν συγγραφέων, τῆς πλούσιας γλώσσας, ὅλο δροσιά καί ζωντάνια τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

Μέ τις βαρυσήμαντες ιδέες, τις μεταφορές γιομάτες ἔκφραση καί ποικιλία, μέ τὰ πλούσια καλλιτεχνικά μέσα—ἡ λαογραφία εἶναι καί σήμερα γιὰ τοὺς συγγραφεῖς μιὰ ἀστείρευτη καλλιτεχνική πηγή. Καί ἡ ἐθνική καλλιτεχνική μορφή τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, ἡ λογοτεχνική ἐθνική γλώσσα, διακρίνεται γιὰ τήν πρωτοτυπία τῆς ἐξέλιξης. Οἱ δύσκολες ἱστορικές τύχες τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ εἶχαν βαθιές ἐπιπτώσεις στήν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας, πού ἐκφράστηκαν, κατά πρῶτο στό γεγονός ὅτι ἡ διαμόρφωση τῆς ἐνοποιημένης λογοτεχνικῆς ἀλβανικῆς γλώσσας ἔγινε πολύ ἀργά. Στήν ἀλβανική γλώσσα διακρίνομε δύο βασικές διαλέκτους, μέ ὄχι σημαντικές ἀνομοιότητες ἀνάμεσά τους: ἡ διάλεκτος τοῦ Βορρά, (γκέγκικη) καί ἡ διάλεκτος τοῦ νότου (τόσκικη). Πλήθος ἱστορικά αἷτια, ὅπως ὁ μακρόχρονος ξένος ζυγός, ἡ ὕπαρξη ὀρισμένων λογοτεχνικῶν παραδόσεων μέ ἰσόμετρη πάνω κάτω ἀνάπτυξη, ἡ πλείρια ἀπομόνωση τῶν διάφορων περιοχῶν γιὰ πολύ καιρό, ἡ ἔλλειψη ἑνός μεγάλου διοικητικοῦ καί πολιτιστικοῦ κέντρου κ.ἄ.—ἐξηγοῦν γιατί καμιά ἀπ' αὐτές τις βασικές διαλέκτους δέν μπόρεσε, μέχρι τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα, νά ἐπιβληθεῖ σάν ἐθνική λογοτεχνική ἀλβανική γλώσσα. Μέ βάση αὐτές τις δύο διαλέκτους διαμορφώθηκαν δύο παραλλαγές τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας, πράγμα πού συναντᾶμε ὄχι μόνο στὰ ἔργα θρησκευτικοῦ χαρακτήρα ἀλλά καί σέ λογοτεχνικά ἔργα. Ξεκινώντας ἀπό τὰ μέσα τοῦ 19 αἰώνα, ὅταν ἀκόμη ὁ ἀλβανικός λαός δέν εἶχε δικό του ἀνεξάρτητο ἐθνικό κράτος, ἄρχισε τό

προτσές γιά τό σχηματισμό μιᾶς ἐνιαίας λογοτεχνικῆς γλώσσας, πού ὀλοκληρώθηκε στίς μέρες μας. Ὡστόσο, δημοσιεύονταν στίς δύο γλωσσικές παραλλαγές, ὡς ἀργά λογοτεχνικά ἔργα. Αὐτή ἡ κατάσταση συνέχισε ἀσφαλῶς κατά περιορισμένο τρόπο, μέχρι τά μέσα τῆς πέμπτης δεκαετίας τοῦ κ' αἰῶνα. Μολονότι ὑπῆρξαν συγγραφεῖς πού δέν πείθονταν γιά τήν ἐνοποίηση τῆς γραφτῆς γλώσσας, ἡ γενική τάση στή λογοτεχνία ἦταν ἡ χρήση μιᾶς λογοτεχνικῆς ρέγουλας, ὅσο τό δυνατό πιό ἐνιαίας. Μετά τήν ἀπελευθέρωση, οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς εἶχαν κατανοήσει ὅτι σέ ἓνα ἀξιόλογο ἐθνικό περιεχόμενο ὄφειλε νά ἀνταποκριθεῖ μιᾶ ἐνιαία μορφή γλωσσικῆς ἐκφρασης. Ἀπό τά μέσα τῆς τρίτης δεκαετίας ἡ πορεία τῆς ἐνοποίησης τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας ἐξελίσσεται μέ ἐντατικό ρυθμό καί σ' αὐτό, ἡ συμβολή τῆς λογοτεχνίας ὑπῆρξε ἀξιόλογη. Παράλληλα μέ τούς ἄλλους τομεῖς, ὅπως ὁ τύπος, τό ραδιόφωνο κ. ἄ, τά ἔργα τῶν συγγραφέων ἔπαιξαν τό ρόλο ἐργαστηρίου ἐπεξεργασίας τῆς γραφτῆς μορφῆς τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας.

Ἐφαρμόζοντας συνειδητά καί πιό ἐπίμονα τόν ἐνιαῖο κανόνα, ὁ καλλιτεχνικός λόγος ἔφθασε σέ μιᾶ ἀνώτερη ἀκόμη βαθμίδα διάδοσης στίς πλατιές μάζες. Σήμερα ὅλες οἱ ἐκδόσεις, συμπεριλαμβάνοντας ἐδῶ καί τά λογοτεχνικά ἔργα, βασίζονται στήν ἐνιαία καί ἀποκρυσταλλωμένη λογοτεχνική γλώσσα. Μέ τήν πρωτότυπη ἰδιομορφία της ἡ ἄλβανική λογοτεχνία βοηθάει νά γίνουν ἰδιαίτερα ἀντιληπτοί οἱ δρόμοι τῆς διαμόρφωσης καί τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐθνικῶν λογοτεχνιῶν καί γενικά, ἡ νομοτέλεια τῆς ἐξέλιξης τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας.

Πρό πολλοῦ πιά, ἡ ἄλβανική λογοτεχνία ἔχει γίνει γνωστή καί στόν ἔξω κόσμο. Μιά σειρά ἔργα ἄλβανῶν συγγραφέων, σύγχρονων καί παλαιότερων, ἔχουν μεταφραστεῖ καί μεταφράζονται σέ διάφορες γλώσσες καί ἔχουν μπεῖ κατ' αὐτόν τόν τρόπο στόν παγκόσμιο πολιτιστικό θησαυρό.

Χάρη σ' αὐτά τά ἔργα πού μιλάνε γιά τή ζωή τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, γιά τά ὄνειρα καί τούς πόθους του, τή ζωντάνια καί τό ἀνένδοτο πνεῦμα του ἐνάντια στούς ἐχθρούς, ἡ ἄλβανική λογοτεχνία γίνεται γνωστή ὀλοένα καί περισσότερο καί ἀποχτάει τό σεβασμό τοῦ ξένου προοδευτικοῦ ἀναγνώστη. Ἄκρι-

βῶς γιά νά βοηθήσομε αὐτόν τόν ἀναγνώστη, γιά νά ἐνημερωθεῖ καλύτερα μέ τή λογοτεχνία τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, δημοσιεύεται τοῦτο τό βιβλίο, τό ὁποῖο ἔνεκα τοῦ χαρακτήρα του δέν συμπεριλαμβάνει ὅλον τόν πλοῦτο τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Στό βιβλίο διαπραγματεύονται τά φαινόμενα καί τά κυριότερα ἐπιτεύγματα τοῦ λογοτεχνικοῦ προτσές, στό παρελθόν καί σήμερα. Ἀλλά καμιά φορά, γιά νά δοθεῖ στόν ἀναγνώστη ἡ δυνατότητα νά γνωρίσει πιό πλατιά τήν ἐξέλιξη τῆς λογοτεχνίας, γιά μερικά ἔργα πού δέν ἔχουν μεταφραστεῖ, γίνεται λόγος μέ λεπτομέριες καί διεξοδικά. Γι' αὐτό τό λόγο στό βιβλίο ἔχει συμπεριληφτεῖ ἀρκετό ἐνημερωτικό ὕλικό σέ σχέση μέ τά ἱστορικά πλαίσια ἀλλά ἰδίως μέ τίς κοινωνικές καί ἰδεολογικές προϋποθέσεις τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας σέ διάφορες ἱστορικές περιόδους. Ἐάν τό βιβλίο συντελεῖ ὥστε ὁ ξένος ἀναγνώστης νά σχηματίσει μιά σωστή καί λίγο πολύ πλήρη ἰδέα γιά τό δρόμο τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, γιά τά διδάγματα καί τίς ἐπιτυχίες της, ὁ συγγραφέας θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἐκπληρώσει τό καθήκον του.

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η

ΑΡΧΑΙΑ ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Εταιρεία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσο

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τὸ πιὸ ἀρχαῖο κείμενο τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας πού γνωρίζομε ὡς τῶρα εἶναι ἡ «φὸρμουλα τοῦ βαπτίσματος», τοῦ ἔτους 1462, γραμμένη ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Πάλ Ἐγκελι, στενὸ συνεργάτη τοῦ Γκιέργκ Καστριώτη-Σκεντέρμπεη, τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωα τῶν Ἀλβανῶν πού ἠγήθηκε τοῦ ἀγῶνα τους ἐναντία στους ὀθωμανοὺς ἐπιδρομεῖς τὸ 1ε' αἰῶνα. Ἡ φὸρμουλα θὰ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς οἰκογένειες, ὅταν αὐτὲς δὲ μπορούσαν νὰ τὰ στείλουν στὴν ἐκκλησία ἢ ὅταν δὲν μπορούσε ὁ παπὰς νὰ πάει στὰ σπίτια τους. Ἐχτὸς ἀπ' τὴ «φὸρμουλα» δὲν γνωρίζομε ἄλλο γραφτὸ ντοκουμέντο στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα οὔτε κατὰ τὸ 1ε' αἰῶνα οὔτε στους προγενέστερους αἰῶνες. Μὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ 1ε' αἰῶνα δὲν ὑπῆρχαν λογοτεχνικά ἔργα γραμμένα στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα. Ὑπάρχουν ἱστορικὲς ἐνδείξεις πού μιλοῦν ξεκάθαρα ὅτι ἡ ἀλβανικὴ γραφή ἔχει πιὸ ἀρχαῖες παραδόσεις. Δὲ μιά περιγραφή τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν γειτονικῶν χωρῶν, τοῦ ἔτους 1332, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἔργο ἑνὸς γάλλου μοναχοῦ μὲ τ' ὄνομα Μπροκάρντους καὶ πού ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Τιβάρι, τὸ γάλλο δομινικανὸ Γκουίλεμ Ἄντε, ἀναφέρεται αὐτολεξεί: «Μολονὸτι οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουν μιά γλώσσα ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπ' ἐκείνη τῶν Λατίνων, χρησιμοποιοῦν καὶ σ' ὅλα τὰ βιβλία τους τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο». Ὁ Σκοδράνος ἱστορικὸς τοῦ 1ε' καὶ 16ου αἰῶνα, Μαρίν Μπαρλέτι, μιλάει γιὰ χρονικὰ γραμμένα στὴν ντόπια γλώσσα. Στὸ ἔργο του γραμμένο λατινικὰ, «Ἡ πολιορκία τῆς Σκόδρας», αὐτὸς ἀνα-

φέρει: «Τώρα ἄργά μὸχουν πέσει στὰ χέρια μερικά χρονικά πού εἶναι πιό ὄρθο νὰ τὰ πείς ὄχι χρονικά ἀλλὰ ἀποσπάσματα πού μιλοῦν μέ βάση τοὺς θρύλους τῶν προγόνων μας, περισσότερο γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι παρὰ γιὰ τὴν οἰκοδόμησι αὐτῆς τῆς πόλης.

Σ' αὐτὰ ἔχει γραφεῖ, στὴν ντόπια γλῶσσα ὅτι κάποιος Ρόζα μέ τὴν ἀδερφή του ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι θεμελιωτὲς τῆς πόλης τῆς Σκόδρας».

Αὐτὲς οἱ μαρτυρίες εἶναι ἀληθινὲς ὄχι μόνο, γιατί προέρχονται ἀπὸ ἄνθρωπους καλὰ ἐνημερωμένους πού γνώριζαν καλὰ τὴν χώρα καὶ τὸν ἀλβανικό λαό, ἀλλὰ καὶ γιατί συνταυτίζονται μέ τὰ γενικά ἱστορικά δεδομένα πού μιλοῦν γιὰ μιὰ ἀρκετὰ προοδευμένη βαθμίδα οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης πολλῶν περιοχῶν τῆς Ἑλβανίας κατὰ τὸ μεσαίωνα, τὸ 13' καὶ 14' αἰῶνα, ὅταν οἱ Ἑλβανοὶ εἶχαν διαμορφθεῖ πιά σὰν ἐθνότητα μέ καθορισμένα καὶ σαφῆ γνωρίσματα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἑλβανικῶν πριγκιπάτων, πού γνώρισαν μιὰ ἀνεξάρτητη ζωὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάρρευση τῆς σέρβικης αὐτοκρατορίας. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, στὴν Ἑλβανία παρατηρεῖται μιὰ αἰσθητὴ ἀνοδο τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀνορθώνονται παλιές πόλεις, χτίζονται πολλὲς καινούργιες, ἀναπτύσσεται ἡ γεωργία, ἡ βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο σὲ διάφορες ἐπαρχίες. Ταυτόχρονα παρατηρήθηκε καὶ μιὰ ἀξιόλογη πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη. Παράλληλα μέ τὴν οἰκοδόμησι φρουρίων, γεφυρῶν καὶ ἐκκλησιῶν, δημιουργήθηκε καὶ μεγάλος ἀριθμὸς ἐπικῶν τραγουδιῶν καὶ θρύλων, πού ἀντιπροσωπεύουν ἀληθινὰ στολίδια τῆς καλλιτεχνικῆς λαϊκῆς δημιουργίας. Ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν περίοδο, εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἔχει ἀναπτυχθεῖ, σύμφωνα τὶς παραπάνω μαρτυρίες, μιὰ θρησκευτικὴ λογοτεχνία καὶ θὰ ἔχει κάμει τὸ ξεκίνημά της καὶ κάποια χρονογραφία στὴν ἀρχὴ λατινικά ἀλλὰ καὶ Ἑλβανικά.

Μολαταῦτα ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν μνημείων πολιτισμοῦ τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου δὲν ἔχουν διασωθεῖ παρὰ ἐλάχιστα. Τὰ διασωθέντα μέχρι τὴν ἐποχὴ

μας, από τότε, δέν είναι παρά μερικά τεμάχια ενός άνθηρου πολιτισμοῦ, πού ἀναπτύχθηκε στή μεσαιωνική Ἑλλάδα ἀλλά πού τροχοπεδήθηκε καί διακόπηκε ἀπό τήν τούρκικη ἐπίδρομη ἢ ὁποῖα ἄρχισε τίς τελευταῖες δύο δεκαετίες τοῦ 18οῦ αἰῶνα. Οἱ πέντε αἰῶνες τῆς ξένης κατοχῆς στήν Ἑλλάδα ἦταν μιᾶ ἀθλιότητη περίοδο στήν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ κατεδάφιση τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἢ καταστροφή τῶν ἀκμαζουσῶν ἐπαρχιῶν σάν ἀποτέλεσμα τῶν ἐκστρατειῶν κι ἐπιδρομῶν τῶν κατακτητῶν, τό ἐξολόθρεμα τοῦ πληθυσμοῦ ἔφεραν τή χώρα σέ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. Ἡ οἰκονομική καί κοινωνική ἐξέλιξη διακόπηκε καί ἡ χώρα ξαναγύρισε κάμποσους αἰῶνες πίσω. Μολαταῦτα, καί σ' αὐτές τίς ἀνυπόφορες συνθηκες ὁ ἑλληνικός λαός δέν ἔπαψε νά πολεμᾷ γιά τήν ὑπαρξή του, γιά τή γλώσσα καί τήν κουλτούρα του. Οἱ ξένοι κατακτητές δέν κατόρθωσαν νά τόν ἐξαφανίσουν οὔτε νά τόν ἀφομοιώσουν. Ἀπεναντίας, κάτω ἀπό τόν ξένο ζυγὸ πού διαρκεσε περίπου 500 χρόνια οἱ ἑλληνοὶ συνέχισαν μέ πείσμα καί ἀκατάβλητο ἠθικὸ νά ἀναπτύσσουν τήν κουλτούρα τους συνάμα καί τή λογοτεχνία τους.

Γιά τοῦτο μιλοῦν καθαρά τά ἔργα πού βγῆκαν στό φῶς τὸ 18ο καί 19ο αἰῶνα, ὅταν τό ἄγριο πέλημα τῶν κατακτητῶν ἐβάραινε ἀνελέητα στό ἐξαντλημένο σῶμα τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἑλληνική λογοτεχνία, αὐτὰ τὰ χρόνια, ἀντιπροσωπεύτηκε μέ μεταφρασμένα θρησκευτικὰ ἔργα καί ἀργότερα μέ πρωτότυπα. Τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ βιβλίον πού γνωρίζομε μέχρι σήμερα εἶναι.

I

«Τὸ προσευχητᾶριο» τοῦ Γκιόν Μπουζούκου, πού δημοσιεῦθηκε τὸ 1555. Ἐκτός ἀπ' τ' ὄνομα καί τή σημείωση πού ντοκουμεντάρει ὅτι τό ἔργο αὐτό γράφτηκε ἀπὸ τίς 20 Μάρτη 1554 ὡς τίς 5 Γενάρη 1555, δὲ γνωρίζομε καμιὰ ἄλλη λεπτομέρεια ἀπ' τή ζωή καί τή δράση τοῦ συγγραφέα.

Μεταφράζοντας όρισμένα κομμάτια από τό Εύαγγέλιο καί προσευχές τῆς καθολικῆς ἱεροτελεστίας ὁ συγγραφέας ἀποσκοποῦσε νά βοηθήσει τούς παπάδες γιά νά κάνουν τήν καθημερινή θρησκευτική λειτουργία στήν ἄλβανική γλώσσα.

Τό 1566 αἰῶνα ἡ ἄλβανική γραφή ἔκανε νέα βήματα μπροστά. Αὐτή τήν περίοδο φημίζεται γιά δραστήρια πρωτοβουλία στή δημοσίευση ἔργων καί γιά πατριωτική δράση ἓνας ἄλλος κληρικός, ὁ Πιέτερ Μπούντι. Ὁ Μπούντι γεννήθηκε τό 1566 στό Γκούρι Μπάρδι, ἓνα χωριό τῆς ἐπαρχίας τοῦ Μάτι, πού συνορεύει μέ τίς ὄρεινές περιοχές τοῦ Ἑλμπασάν καί τῶν Τιράνων. Δώδεκα ὀλόκληρα χρόνια ὑπηρέτησε σάν ἱερέρας σέ διάφορες ἐνορίες, ἀλλά ὅπου κι ἄν πῆγε δέν ἔμεινε ἀπαθής. Αὐτόν τόν ἐπίκραινε βαθιά ἡ ἄθλια κατάσταση στήν ὁποία ὑπέφερε ὁ λαός, γι' αὐτό ἄρχισε ἀκατάπαυτες προσπάθειες γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας ἀπ' τόν ξένο ζυγό. Παίρνει μέρος σ' ὅλες τίς συγκεντρώσεις πού ἔγιναν καί τούς συνδέσμους πού δημιουργήθηκαν ἐκείνη τήν ἐποχή γιά νά ὑποκινήσουν καί ὑποστηρίξουν τίς ἐξεγέρσεις ὄλων τῶν Ἀλβανῶν ἐνάντια στούς τούρκους κατακτητές. Ὁ Π. Μπούντι μᾶς ἔχει ἀφήσει πολλές ἐκθέσεις γιά τήν κατάσταση τῆς Ἀλβανίας στόν καιρό του σ' αὐτές τίς ἐκθέσεις ὁ Μπούντι παρουσιάζεται σάν πρωτοπόρος καί ἀκούραστος διαφωτιστής γιά τήν ὀργάνωση τοῦ ἀγώνα καί τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας. Στενά συνδεμένη μέ τή δράση του σάν ἀγωνιστής ἐνάντια στήν ξένη ἀκλαβιά εἶναι καί ἡ δουλιὰ πού ἔκανε μεταφράζοντας εἴτε προσαρμόζοντας μερικά θρησκευτικά ἔργα.

Τό 1618 δημοσίευσε «Τό χριστιανικό δόγμα» πού εἶναι ἓνα εἶδος κατήχησης. Ἡ «ρωμαϊκή ἱεροτελεστία» πού δημοσιεύτηκε τό 1621 περιλαμβάνει τίς δεήσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργίας γιά ὅλη τή χρονιά. Τόν ἴδιο χρόνο δημοσιεύτηκε «Ὁ καθρέφτης τῆς ἐξομολόγησης».

Γιά τήν ἱστορία τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας ιδιαίτερη σημασία ἔχουν τά ποιήματα πού βρίσκονται στά

ἔργα του, τὰ περισσότερα μὲ θρησκευτικό χαρακτήρα. Οἱ στίχοι περιέχουν σκηνές καί πρόσωπα ζωγραφισμένα μὲ ιδιαίτερη ζωντάνια καί λεπτή καλλιτεχνική διαίσθηση, πράγμα πού συνέβαλε ὥστε ὁ Μπούντι νὰ θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποιητὲς τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας.

Ἄλλη ἐξέχουσα προσωπικότητα αὐτὴν τὴν περίοδο εἶναι ὁ Φράνγκ Μπάρδι (1606—1643) συγγραφέας ἑνὸς λατινο—ἀλβανικοῦ λεξικοῦ μὲ 5000 λέξεις, δημοσιευμένο τὸ 1635, στὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀραδιασμένες 113 παροιμίες, γνωμικὰ καί ἀποφθέγματα κάπου—κάπου κανένα μεταφρασμένο ἀπὸ ξένη γλῶσσα, ἀλλὰ τὰ περισσότερα σταχυολογημένα ἀπὸ τὴν καλλιτεχνική παραδοσιακὴ πηγὴ τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Ὁμως τὸ πιὸ σπουδαῖο ἔργο τοῦ Φ. Μπάρδι εἶναι «ὁ Σκεντέρμπεης» μιὰ ἀπολογία γραμμένη τὸ 1636. Τὸ βιβλίο εἶναι ἔργο μὲ ἱστορικὸ χαρακτήρα γραμμένο λατινικὰ, σὰν ἀπάντηση σ' ἕναν ἐπίσκοπο ἀπὸ τὴ Βόσνια, ὁ ὁποῖος σὲ μιὰ ἔκδοσή του δὲν παραδέχονταν τὴν ἀλβανικὴ καταγωγὴ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἡ στενὴ σύνδεση μὲ τὸ πατριό ἔδαφος καί τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς περηφάνειας βάζουν τὴν τελικὴ σφραγίδα στὸ ἔργο τοῦ Μπάρδι. Βασισζόμενος σὲ πολλὰς ἱστορικὰς πηγὰς καί στοιχεῖα μὲ τίς σπάνιες ἱκανότητές του σὰ συζητητὴς, ἐπιδέξια καί μὲ καφτερὴ γλῶσσα, γιομάτη εἰρωνία, ὁ Φ. Μπάρδι ἀνασκευάζει μιὰ πρὸς μιὰ τίς θέσεις τοῦ βόσνιου ἐπίσκοπου, σὰν ἱστορικὰ ἀβάσιμες.

Ὁ τελευταῖος, ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας, πού ἀναπτύχθηκε στὴν Ἀλβανία στοὺς ἱστ'—ιζ' αἰῶνας, εἶναι ὁ Πιέτερ Μπογκντάνι, ἐπίσης κληρικός. Γεννήθηκε γύρω στὰ 1625 καί πέθανε τὸ 1689. Καί ὁ Μπογκντάνι, καθὼς φαίνεται, πῆρε μέρος στὴν ἀντίσταση κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς, γι' αὐτὸ, καί πέρασε μιὰ ταραχώδη ζωὴ. Καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὑποχρεώθηκε νὰ κρυφτεῖ στὶς ὄρεινές περιοχὲς τῆς Βορειο—ἀνατολικῆς Ἀλβανίας. Στὶς μακρόχρονες περιπλανήσεις του στὶς ὄρεινές περιοχὲς ὁ Π. Μπογκντάνι προσπάθησε νὰ ὀρ-

γανώσει συνδυασμένες ενέργειες ενάντια στους τούρκους κατακτητές. Σὰ συγγραφέας κατατάχθηκε στήν ιστορία τῆς Ἀλβανικῆς λογοτεχνίας μέ τὸ ἔργο «Ἡ τσέτα τῶν προφητῶν» (Cuneus Profetarum) μιά πραγματεία φιλοσοφικο-θεολογική, δημοσιευμένη τὸ 1685. Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἔγκειται στό γεγονός ὅτι μέ τὴ δημοσίευσή του ἡ λογοτεχνική μας γλῶσσα ἔκαμε ἓνα βῆμα μπρός, πλουτιζόμενη μέ τις ἀπαιτούμενες λέξεις καί ἐκφράσεις πού ἐπέτρεψαν νὰ ἀποδοθοῦν στήν ἀλβανική ἀφηρημένες ἔννοιες.

Ἡ λογοτεχνική παραγωγή τὸ ιστ' καί ιζ' αἰῶνα, μ' ὄλο τὸ ἐξαιρετικὸ θρησκευτικὸ χαρακτήρα της, εἶχε ὀχι μονάχα μορφωτικο-γλωσσική σημασία ἀλλὰ καί ιστορική. Τὰ ἔργα αὐτῶν τῶν συγγραφέων ἦταν ἔκφραση τῆς ἀντίστασης τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ γιὰ νὰ διαφυλάξει τὴ γλῶσσα καί τὴν ἐθνικὴ του ἀτομικότητα ἐνάντια στίς ἀφομοιωτικές προσπάθειες τῶν ξένων κατακτητῶν, οἱ ὅποιοι κάνανε συνεχεῖς καί συστηματικές προσπάθειες νὰ ὑποτάξουν ὀλοκληρωτικά τοὺς Ἀλβανούς καί διαμέσου μιᾶς ὑπουλης πολιτικῆς θρησκευτικῆς διάκρισης νὰ τοὺς ἀφομοιώσουν. Ἡ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὴ μητρική γλῶσσα παρουσιάζεται ἐντονότατα σάν κοινὸ διακριτικὸ χαρακτηριστικὸ ὄλων αὐτῶν τῶν συγγραφέων. Στὸν ἐπίλογο τοῦ «Προσευχητάριου» ὁ Γκιὸν Μπουζούκου μᾶς λέει ὅτι ἔγραψε τὸ βιβλίο του «ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸ λαὸ του». Ὁ Μπάρδι παραπονιέται ὅτι ἡ ἀλβανική γλῶσσα «χάνεται καί νοθεύεται» ἀπ' τὰ πλήγματα τοῦ ξένου κατακτητῆ. Γιὰ νὰ γλυτώσει ἡ γλῶσσα εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀναζωογονηθεῖ στοὺς Ἀλβανούς ἡ περηφάνεια γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν τῆς χώρας. Ὁ Π. Μπογκντάνι ἐργάστηκε, ὅπως τὸ ὀμολογεῖ ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ μὴ «χαθεῖ» ἡ ἀλβανική κουλτούρα καί ἡ ἀλβανική γλῶσσα. Ἡ προσπάθεια νὰ βοηθήσουν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κουλτούρας καί τῶν γνώσεων ἀποτελεῖ μιὰ ἄλλη ἀποψη τῆς δυναμικῆς καί γιομάτη πάθος δραστηριότητα τῶν πρώτων συγγραφέων τῆς ἀρχαίας ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἀ-

μάθεια στην όποια ζούσε ό λαός, θωριόταν άπ' αυτούς
σά μεγάλο έμπόδιο μιά άπ' τίς αίτιες τής άθλιας κατά-
στασης στην όποια βασανίζονταν ό τόπος, άγνοια και
ή σκλαβιά βασανίζουν τούς ανθρώπους ένώ ή γνώση και
ή σοφία είναι πάνω στό χαμό», δηλώνει ό Μπογκντάνι.
Αυτός επιμένει γιά τήν ανάπτυξη τής άλβανικής κουλ-
τούρας και γι' αυτό τονίζει ότι πρέπει νά τεθοῦνε στή
διάθεση τῶν ανθρώπων βιβλία στή μητρική τους γλώσ-
σα, πρέπει νά καλλιεργηθεῖ και ή γλώσσα μέ έκδόσεις,
κάνοντάς τη μέσο μόρφωσης, πρέπει νά συναχτεῖ μέ φρο-
ντίδα κι αγάπη ό θησαυρός της στό λαό. 'Η έκκληση
πρός τούς ανθρώπους τής διανόησης γιά νά γράψουν
βιβλία στην άλβανική γλώσσα είχε αντίλαλο και στά
έργα του Π. Μπούντι.

II

Όταν οί τούρκοι κατακτητές κατέλαβαν τήν 'Αλ-
βανία, ένα μέρος άπ' τούς κατοίκους τῶν πόλεων και
τῶν χωριῶν, γιά νά γλυτώσουν άπό τόν ολοκληρωτι-
κό άφανισμό, έγκατάλειψαν τά σπίτια και τήν περιου-
σία τους και στεγάστηκαν βαθιά στα βουνά, όπου πέ-
ρασαν μιά πολύ δύστυχη ζωή. Πολλές οικογένειες, προ-
πάντων άπ' τίς περιοχές τής Νότιας 'Αλβανίας πέρα-
σαν τήν 'Αδριατική και έγκαταστάθηκαν στή Νότια
'Ιταλία και στή Σικελία. Τό μισεμό τους οί 'Αλβανοί
αυτοί τόν νόμιζαν σαν κάτι τό προσωρινό και γιά πο-
λύν καιρό δέν έχασαν τίς έλπίδες νά παλινοστήσουν.
Μέ αγάπη και σπάνιο φανατισμό διατήρησαν όλακερους
αίῶνες τή μητρική γλώσσα, τά ὄμορφα δημοτικά τρα-
γούδια, τά ἔθιμα και τίς ἔθνικές παραδόσεις, κράτησαν
ζωντανό τόν πόθο γιά τή γῆ τῶν προγόνων και τήν
ένθύμηση γιά τά ήρωικά και λαμπρά κατορθώματα τής
πατρίδας.

Αυτές τίς παραδόσεις και τή γλώσσα οί 'Αλβανοί
τής 'Ιταλίας (οί 'Αρμπρέσοι ὅπως τούς ὀνομάζουν κι άλ-
λοιῶς), τίς διατηροῦν ακόμα και σήμερα.

Σέ τοῦτο τὸ ἀλβανικό περιβάλλον ἡ γλῶσσα ὄχι μόνο διατηρήθηκε μέ τή χρήση της ὡς μέσο ἀμοιβαίας ἐπικοινωνίας ἀλλά καί καλλιεργήθηκε σά γραφτή γλῶσσα. Σ' αὐτή τή γλῶσσα πού διατηρεῖ πολλά χαρακτηριστικά τῆς ἀλβανικῆς τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, δημιουργήθηκε μιά ὁλόκληρη καλλιτεχνική λογοτεχνία ἡ ὁποία ἀπό ἀποψη θεμάτων κι ἔμπνευσης εἶναι πολύ παραπλήσια μέ τή λογοτεχνία πού ἀναπτύχθηκε στήν Ἑλλάδα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Κι αὐτή ἡ λογοτεχνία στίς ἀρχές της ἀντιπροσωπεύθηκε μέ κείμενα ὠφελιμιστικο—θρησκευτικοῦ χαρακτήρα. Ἀρχαιότερο μνημεῖο τῆς ἀλβανικῆς γραφῆς στούς Ἀρμπρέσηδες τῆς Ἑλλάδας εἶναι «Τό χριστιανικό δόγμα» τοῦ Λέκ Ματράγκα, πού ἐκδόθηκε τὸ 1592 εἶναι ἐπίσης μιά κατ' ἐξοχήν λογοτεχνία πού εἶχε σά σκοπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχῶν τῆς καθολικῆς θρησκείας στὸν ἀλβανικὸν πληθυσμό.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐδῶ ἔχομε τὸ πρῶτο ποίημα λατρείας στήν ἀλβανικὴν γλῶσσα. Στὸ 19^ο καὶ 20^ο αἶώνα, στούς Ἀρμπρέσηδες παρατηρεῖται ἀναζωογόνηση τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, αὐτοὶ ἀρχίζουν νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς πατρίδας συγκεντρώνουν δεδομένα καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴν χαρακτηριστικὴν τους παραδόσεις γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὰ ἔθιμά τους, γράφουν γενικὲς περιγραφὲς τῆς ἱστορίας τῶν μετανάστεύσεών τους, ἀπ' τὴν πατρίδα τῶν προγόνων, μάζεψαν τραγουδιὰ καὶ θρῦλους πού εἶχαν φέρει μαζί τους καὶ πού φυλάγονταν στούς κόλπους τοῦ λαοῦ.

Ἀξιοσημεῖωτο φαινόμενο αὐτῶν τῶν αἰώνων εἶναι ἡ ἀνθισθὴ μιᾶς ποίησης λαϊκῆς στὴ μορφή καὶ θρησκευτικῆς στὴν ἔμπνευση πού καλλιεργήθηκε κυρίως ἀπὸ παπάδες κατώτερης ἱεραχίας πού ἦταν σὲ καθημερινὴ ἐπαφὴ μέ τὸν ἀπλὸ λαό. Ἀπλὰ, ξεκάθαρα καὶ γραμμένα μέ τὸ χαρακτηριστικὸ ρυθμὸ τῶν τραγουδιῶν αὐτὰ καθὼς φαίνεται τραγουδιόνταν καὶ ἀπὸ τὸ λαὸ ὄχι μόνο στίς θρησκευτι-

κές γιορτές. Τά περισσότερα τραγούδια χωρίς ιδιαίτερες καλλιτεχνικές απαιτήσεις ήταν άνωνυμα και μπήκαν στη ζωή του λαού σαν φολκλόρ. Άλλά αργότερα αυτή ή ποιητική παραγωγή χρησίμεψε σα σκαλοπάτι σε πολλούς ποιητές, σαν ο Νικό Μπρανκάτι, (1675-1741), Νικόλ Φίλγια (1671-1769), Νικόλ Κέτα (1743-1803) κ.ά., που έγραψαν ποιήματα με θρησκευτικά μοτίβα πολλές φορές με λαογραφικό ύψος. Η πιο εξέχουσα προσωπικότητα σ' αυτή τή σειρά τών ποιητών, είναι ο Γιούλι Βαριμπόμπα (πέθανε τό 1762). Άπ' αυτόν τό συγγραφέα έχει διασωθει ένα ποίημα με θέμα παρμένο από τήν ιστορία του χριστιανισμού. Μολονότι πού σ' αυτό επικρατεί τό θρησκευτικό πνεύμα, τό λαϊκό άρωμα γρικιέται γνήσιο. Η Παναγιά μās παρουσιάζεται με τά χαρακτηριστικά μιās πονετικής μάνας, γιομάτη άνησυχίες και ανθρώπικες μέριμνες και όχι μιιά ψυχρή άγια, πού είναι ξένες γι' αυτή οί χαρές και τά βάσανα τής επίγειας ζωής. Εκμεταλλευόμενος τά λαϊκά ναουρίσματα ο συγγραφέας έχει κατορθώσει να αποδώσει με γλυκιές νότες τόν ανθρώπινο χαρακτήρα τών ένοράσεων και τών πόθων της.

Ο Γιούλ Βαριμπόμπα έχει βαδίσει στό δρόμο τής συγκεκριμένης απεικόνισης και όταν έχει σχεδιάσει τό περιβάλλον στό όποίο είχε τοποθετήσει τά πρόσωπα του έργου του.

Σαν πρότυπο γιά τήν απόδοση, στό συγγραφέα χρησίμεψε τό άρμπερέσικο χωριό τής Καλαβρίας, με τά έθιμα, τις παραδόσεις και τις έθνογραφικές ιδιομορφίες, με τούς φτωχούς αλλά καλόκαρδους ανθρώπους του. Οί παραδοσιακοί βοσκοί του θρησκευτικού μύθου, σου θυμίζουν τή διαγωγή και τό ντύσιμο, τούς άρμπρέσηδες χωριάτες. Τό ποίημα «Η ζωή τής Παναγίας» του Γ. Βαριμπόμπα έχει σημασία και από μιιά άλλη άποψη. Αυτό πλούτισε τήν άλβανική ποίηση με νέους στίχους και όμοιοκαταληξίες πού πρωτύτερα δέν τούς συναντούσαμε.

Τό ποίημα του Γιούλ Βαριμπόμπα κλείνει τήν παλιά περίοδο τής άλβανικής λογοτεχνίας τών Άρμπρέσηδων

τῆς Ἰταλίας. Αὐτὴ τῆ λογοτεχνία ποὺ ἀναπτύχθηκε
στοὺς κόλπους ἑνὸς ζωηροῦ πολιτιστικο-πατριωτικοῦ κι-
νήματος, τὸ ἰθ' αἰῶνα παίρνει πλατύτερες διαστάσεις.
Αὐτὴ τώρα ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ μιά σειρά ὀνόματα,
ποιητῶν καὶ συγγραφέων σάν Γ. Ντέ Ράντα, Ζέφ Σερέμπε,
Γκ. Ντάρρα ὁ νέος, Α. Σαντόρι, οἱ ὅποιοι συνέβαλαν
στὸν πλουτισμὸ τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας.

III

Στὶς καινούργιες συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐ-
ξελίσσεται ἡ Ἀλβανία μετὰ τὴν τουρκικὴ κατοχὴ, ἡ ὁ-
ποία ἔφερε τοὺς πολιτικούς, κοινωνικούς καὶ πολιτιστι-
κούς της θεσμούς, ἡ ἀλβανικὴ λογοτεχνία ἀποχτᾶει με-
ρικὰ νέα χαρακτηριστικά. Οἱ ξένοι κατακτητῆς, ἔκαναν
μεγάλες προσπάθειες νὰ ἐξαπλώσουν τὴ θρησκεία τους,
τὸν ἰσλαμισμό, τὴν ἰδεολογία καὶ τὴν κουλτούρα τους.
Σέ πολλές πόλεις ἄνοιξαν ὀθωμανικὰ θρησκευτικὰ διδα-
χτικὰ ἰδρύματα ὅπως τὰ μεϊτέπια, οἱ μεντρεσέδες κ'α
ποὺ στὰ προγράμματα τῶν ὁποίων, παραλλήλα μὲ τὰ
θρησκευτικὰ μαθήματα σημαντικὴ θέση κατεῖχαν ἡ λο-
γοτεχνία καὶ ἡ ρητορικὴ. Ἐχτὸς τῆς τουρκικῆς γλώσ-
σας, διδάσκονταν καὶ ἡ περσικὴ. Ἔτσι οἱ μαθητῆς ἔρχο-
νταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν τουρκικὴ, ἀραβικὴ καὶ περσικὴ λο-
λοτεχνία, διάβαζαν ὄχι μόνον ἔργα μὲ θρησκευτικὸ περιε-
χόμενον ἀλλὰ καὶ λαϊκὰ δημιουργήματα ξακουσμένων ποι-
ητῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἔτσι, ἄρχισε νὰ καλλιεργεῖται ἡ
ἀγάπη γιὰ τὴν ἀνατολίτικὴ λογοτεχνία, ποὺ ἦταν φυ-
σικὸ συμπλήρωμα σ' αὐτὲς τὶς ἀλλαγὲς ποὺ εἶχαν συντε-
λεσθεῖ στὴ ζωὴ ὀρισμένων κοινωνικῶν κύκλων τῶν πό-
λεων, στὸν τρόπο τῆς σκέψης, στὰ ἔθιμα καὶ τὴν ψυχο-
σύνθεσή τους. Οἱ διανοούμενοι ποὺ μορφώθηκαν καὶ με-
γάλωσαν στοὺς μεντρεσέδες καὶ τὰ μεϊτέπια, ἐργάστη-
καν ἐντατικὰ γιὰ νὰ ριζώσουν τὴν κουλτούρα καὶ τὴν
ξένη ἰδεολογία, ἀπὸ μέρους τους καταβλήθηκαν προ-
σπάθειες γιὰ νὰ καλλιεργήσουν καὶ μιά λογοτεχνία κατὰ

τὰ πρότυπα τῶν ἀνατολίτικων. Ἔτσι, στήν ἄλβανική λογοτεχνία φυτρώνει καί ἐξελίσσεται μιά νέα λογοτεχνία, μέ μοτίβα, ιδέες καί νέα πρόσωπα, μιά λογοτεχνία πού στά πρώτα της βήματα παρουσιάστηκε μέ μεταφράσεις καί ἀπομιμήσεις ἀπό τίς ἀνατολίτικες λογοτεχνίες ἀργότερα ἀπόχτησε δικά της γνώρισμα, μολονότι ἡ ἐπιρροή τους στίς ιδέες στά θέματα, στή γλώσσα καί στό ὕφος ἦταν ὀλοφάνερη στούς περισσότερους συγγραφεῖς. Στίς ἱστορίες τῆς λογοτεχνίας καί στίς μελέτες, αὐτή ἡ λογοτεχνία ὀνομάζεται ἄλβανική λογοτεχνία, μέ ἀραβικά εἴτε λογοτεχνία τῶν Μπεϊτετζήδων (ἀπό τήν ἀραβική λέξη μπεϊτε). Ἐννοεῖται ὅτι ἀπ' αὐτή τή λογοτεχνική παραγωγή, πού εἶχε πολλούς ὀπαδούς, τὸ πιὸ ἀξιόλογο μέρος δέν εἶναι ἐκεῖνο πού εἶχε ἔμπνευση ἀπό τὸ μουσουλμανικό μυστικισμό πού παρουσίαζε στιχοπλοκία ἐπεισοδείων τῆς ἱστορίας τοῦ ἰσλαμισμού ἀλλὰ τὰ δημιουργήματα στά ὁποῖα τραγουδιόνταν γιά τίς χαρές καί τίς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, γιά τήν ἀγάπη μολονότι καμιά φορά καί μέ πλατωνικές νότες, γιά τίς ἀνθρώπινες ἀρετές—ὅπως ἡ ἀληθινὴ φιλία, τὸ ἠθικό σθένος, κἄ.

Ἄρκετά ἀπ' αὐτὰ τὰ μοτίβα τὰ βρισκομε στήν ποιηση τοῦ Νεζίμ Φράκουλα ἀπὸ τὸ Μπεράτι (πέθανε τὸ 1760), ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός σάν ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας. Οἱ ἀνεπαρκεῖς πληροφορίες πού ἔχομε γιά τὴν ζωὴ του, μαρτυροῦν ὅτι ἔκανε μιά ἀνήσυχη ζωὴ. Ἐξόν ἀπὸ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς μέ ἄλλους ποιητὲς τῆς γενέτειρας, ἄνθρωποι χωρὶς ταλέντο, ἀνήσυχιες τοῦ προκάλεσε καί τὸ γεγονός ὅτι ἔπεσε στή δυσμένεια ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πλούσιους καί μέ ἐπιρροή παραγοντες τῆς ἐποχῆς.

Χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ποιοτικῆς δημιουργίας τοῦ Φράκουλα, εἶναι ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ἀγάπη γιά τὴν ζωὴ, γιά τίς χαρές της. Μὲ λυρική καί ρέουσα ἔμπνευση ὁ ποιητὴς τραγουδάει γιά τὴ φύση, πού βγαίνει ἀπὸ τὴν πένα του ὀλοζώντανη καί γιομάτη ὀμορφιά. Τὰ ἡδονιστικὰ μοτίβα τοῦ Φράκουλα, φθάνουν μέχρι ἐκεῖνο τὸ σημεῖο πού θέτουν σὲ ἀμφισβήτητη τὴ θρησκευτικὴ

ιδέα τῆς ἐπουράνιας ζωῆς. «Ὅποιος δέν εἶδε τοῦτο τὸ ντουνιά, ἀπευθύνεται ὁ ποιητῆς στοὺς ἀναγνῶστες—τί τοῦ χρειάζεται ἐκεῖνη ἡ ζωή;» Σὲ μερικὰ ποιήματα ὁ Ν. Φράκουλα, μᾶς παρουσιάζεται σὰν ποιητῆς μέ καφτερὴ σατυρική πένα, μαστιγώνει ἀλύπητα τοὺς ἄπιστους ἀνθρώπους καὶ τοὺς ὑποκριτὲς, οἱ ὅποιοι φαίνεται, τοῦ εἶχαν προξενήσει πολλές ἀνησυχίες.

Παράλληλα μέ τὴν καταδίκη αὐτῶν τῶν ἐλαττωμάτων ὁ ποιητῆς ἀνυψώνει τὴν ἀληθινὴ καὶ ἀνιδιοτελὴ φιλία. Σὲ μερικὰ διδασκαλικά ποιήματα ὁ συγγραφέας, ἐκφράζει θετικὲς σκέψεις σχετικὰ μέ τὴν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας. Αὐτὸς εἶναι ἐνάντιος στὴν ἀντίληψη τῆς ἐμφυτῆς εὐγένειας τοῦ ἀνθρώπου πού ὑπῆρχε στοὺς φεουδαρχικοὺς κύκλους. Κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νὰ καυχιέται μέ τὴν περιουσία καὶ τὸ γένος, ἀλλὰ μέ τίς ἱκανότητες καὶ τίς γνώσεις, γιατί αὐτὰ εἶναι προτερήματα τοῦ ἴδιου τοῦ ἀτόμου.

Σὲ πολλὰ ποιήματα ὁ Ν. Φράκουλα ἐκφράζει σκέψεις καὶ γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ποίησης, γιὰ τὸ ρόλο τῆς κᾶ. Κάνοντας πολεμικὴ μέ ἄλλους συγκαιρινούς ποιητὲς, παραδέχεται ὅτι ἡ ποίηση εἶναι ἐμπνευη, χάρισμα καὶ ὄχι ἀπλὴ στιχουργία, πού ἀποχτιέται μέ ἀδιάκοπες ἀσκήσεις. Ὁ ποιητῆς κατὰ τὴ γνώμη του ἔχει δικαίωμα νὰ χτυπάει τίς ἀξιοκατάκριτες ἐκδηλώσεις στὴ ζωὴ καὶ στὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων.

Σὺγχρονός τοῦ Ν. Φράκουλα ἦταν ὁ Σουλεϊμάν Ναϊμπι (πέθανε τὸ 1772), λυρικός ποιητῆς, μ' αὐθόρμητη ἐμπνευση καὶ λεπτότητα. Στὰ ποιήματά του, πού τὰ χαρακτηρίζει εἰλικρινὴς καὶ χαρούμενος λυρισμός, τραγουδαὶ τῆς ἀγάπης, τίς χαρὲς τῆς ζωῆς, τὴν ὀμορφιά τῆς γυναίκας. («Ἡ Μαγμουντέ ἡ στολισμένη») «Ὁ καῦμένος ὀμορφονιός» κᾶ). Στοὺς στίχους τοῦ Σ. Ναϊμπι ἡ λυρική ποίηση ἀπόχτησε μιὰ σπάνια γλαφυρότητα. Αὐτὸς ἦταν ἐπίσης κι ἕξοχος τεχνίτης τοῦ στίχου.

Ἄλλος ποιητῆς τοῦ 17 αἰῶνα εἶναι ὁ Χασάν Ζύκο Καμπέρι, ὁ ὅποιος διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποιητὲς

αὐτῆς τῆς κατεθύνσης εἶναι περισσότερο συνδεδεμένος με-
τὴν ἄλβανική πραγματικότητα ἰδιαίτερα με τὴ ζωὴ τοῦ
χωριοῦ. Μὲ τὰ ποιήματά του ἡ μπεϊτετζήδικη λογοτε-
χνία προσεγγίζει τὴ ζωὴ καὶ ἀρχίζει νὰ χειρίζεται κοι-
νωνικά θέματα. Τὸ παράπονο γιὰ τοὺς δίσεκτους καιροὺς
ποῦ εἶχαν πλακώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαοῦ, πα-
ράπονο ποῦ μετατρέπεται σὲ δυσαρέσκεια πρὸς τὴν πραγ-
ματικότητα, οἱ πληγὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς,
ἡ ταπεινωτικὴ κατάσταση τῆς γυναίκας κἄ, εἶναι τὰ κυ-
ριότερα μοτίβα τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας. Στὰ ποι-
ήματα «Ὁ παράς» ὁ Χ. Ζ. Καμπέρι ντεμασκάρει τὴν ἠ-
θικὴν κατάπτωση τῶν ὑψηλῶν κοινωνικῶν στρωμάτων καὶ
τὸν ἐκφυλισμὸ τῶν ἀρχόντων σὰ συνέπεια τῆς αὔξεσης
τοῦ ρόλου τοῦ χρήματος στὴν κοινωνία. Στόν παρά,
λέει ὁ ποιητῆς, ἔχει τὸ νοῦ του ὁ βασιλιάς κι ὅλοι οἱ
ἄνθρωποί του, οἱ βεζύρηδες, καὶ οἱ πασάδες. Γιὰ παρά
παιδεύονται ἐπίσης ὁ ἀνώτερος κληρὸς κι οἱ σέχηδες :

Καὶ μπέηδες καὶ πασάδες
κι ἄλλα κεφάλια βρωμερά,
κομματιάζονται γιὰ τοὺς παράδες
τί ξέρουν τὴν ἀξία τοῦ παρᾶ.

Ἐπὶ αὐτὸ τὸ ποίημα βγαίνει γενικευμένη ἡ εἰκόνα
τοῦ τούρκικοῦ πολιτικοῦ συστήματος, διεφθαρμένου καὶ
σαπισμένου μέχρι τὸ μεδούλι. Τὸ ποίημα «Ὁ παράς» ἀ-
ποκαλύπτει ὄχι μόνο τὴ γενικὴ ἀποσύνθεση τοῦ πολι-
τικοῦ συστήματος, τῆς διοίκησης τῶν δικαστηρίων καὶ
ἄλλων τῶν ἄλλων ὀργάνων τοῦ τούρκικοῦ κράτους, μὰ ἐ-
πιτρέπει νὰ γνωριστοῦμε με πρὸς ἄλλες ἀπόψεις τῆς
οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς στὰ τέλη τοῦ 19' αἰώ-
να, ἰδιαίτερα τῆς ἄλβανικῆς ζωῆς τῶν περιοχῶν τῆς Κο-
ρυτσᾶς.

Μὲ βαθιὰ συμπάθεια γιὰ τοὺς φτωχοὺς ἀνθρώπους
τοῦ χωριοῦ, εἶναι γιομάτο τὸ ποίημα «Ὁ τραχανάς».
Ἡ σχεδὸν εὐθυμὴ διάθεση δὲν ἐμποδίζει τὸν ποιητὴ νὰ

δóσει μιὰ ρεαλιστική ὄψη τῆς μεγάλης ἀνέχειας καί τῶν στερήσεων μέσ στίς ὁποῖες ζεῖ ἡ φτωχολογιά:

Ὅχτώ μῆνες στή σειρά
βράζουν, τρῶνε τραχανά.
Χαρὰ σ' ἐκεῖν' τό φουκαρά
πού εὔρηκε τόν τραχανά!

Χαρακτηριστικό γνώρισμα στήν ποίηση τοῦ Χ. Ζ. Καμπέρι εἶναι ἡ συγκεκριμενοποίηση, ἡ ἀφθονία τῶν ρεαλιστικῶν ἀποχρώσεων, ἡ παρουσίαση τῆς ζωῆς στίς πιό συνηθισμένες ἐκδηλώσεις της, οἱ περιγραφές κι οἱ σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Μέ μεγάλη συμπόνια μιλάει ὁ ποιητής γιά τή βαριά κατάσταση τῆς χωριάτισσας γυναίκας. Ἡ ἀθλιότητα τῆς ζωῆς τῆς φτωχολογιάς φαίνεται καί στή μαυρή μοῖρα τῶν γυναικῶν πού «εἶναι σάν ὄρφανές, χωρίς νά τρῶνε, χωρίς νά πίνουν, κακοντυμένες, μέρα καί νύχτα καταπιασμένες—μέ ἀγέλαστα τὰ χεῖλη πού ράβουν καί κε-ντουῦνε—γιά λόγου τους δέν ντυνοῦνται μόν' τό ντουνιά στολίζουνε».

Τήν πέννα τοῦ Μουχαμέτ Κυτσούκου (1784-1844) ἀνήκουν ποιήματα μέ ποικίλο χαρακτήρα. Στό ποίημα «Οἱ ξενητεμένοι» ὁ ποιητής μιλάει γιά τὰ βάσανα τῶν ξενητεμένων, γιά τή νοσταλγία πού ἔχουν, γιά τόν τόπο ἀπ' τόν ὁποῖον ἀπομακρύνθηκαν ὑποχρεωμένοι ἀπό τήν ἀνέχεια καί τήν ἀνεργία. Ἡ ποιητική παραγωγή τοῦ Μ. Κυτσούκου ἔχει πρόδηλο θρησκευτικό πνεῦμα. Τέτιο εἶναι «Ὁ μπεκρῆς» πού ὁ ποιητής ἀπ' τή θέση τῆς θρησκευτικῆς ἠθικολογίας καταριέται τοὺς θεριακλήδες τοῦ ρακιού καί κρασιού. Τὰ πιό ἔξοχά του ἔργα εἶναι «Ἡ Ἐρβεχέ» καί «Ὁ Γιουσούφ κι ἡ Ζελιχά». Τό πρῶτο ποίημα ἐκθέτει τήν ἱστορία μιᾶς γυναίκας, πού παρ' ὅλες τίς δυσκολίες καί διάφορες περιπέτειες ἐκράτησε τήν ἐμπιστοσύνη ἀπέναντι στόν ἄντρα της. Ἡ Ἐρβεχέ μᾶς παρασταίνεται ὁμορφη, εὐτυχισμένη καί μυαλωμένη· αὐτή εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῶν μεγάλων ἠθικῶν ἀρετῶν. Τόν

ἴδιο διδαχτικὸ ἠθικὸ χαρακτήρα ἔχει καὶ τὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Μ. Κυτσούκου «Ὁ Γιουσούφ καὶ ἡ Ζελιχά» πιὸ ἐκτεταμένο ἀπὸ τὸ ποίημα «Ἐρβεχέ» (2430 στίχους). Ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἀναπαραγωγὴ τοῦ γνωστοῦ βιβλικοῦ θρύλου, γιὰ τὸν ὁμορφο Ἰωσήφ καὶ τὴ Ζολίκα, γυναῖκα τοῦ Πεντεφρῆ. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀκολούθησε μὲ ἀκρίβεια αὐτὴν τὴν ἱστορία, μὰ τὴν ἐπεξεργάστηκε καὶ τὴν προσάρμοσε σὲ ὀρισμένες περικοπές, αὐτὸ ὅμως δὲν ἄλλαξε τὸ ἰδεῶδες πνεῦμα τοῦ ποιήματος, πού ἔγκειται στὸ κήρυγμα μιᾶς εὐάρεστης ζωῆς, μακρὰ ἀπὸ τὰ διάφορα τραμπαλίσματα πού ἀποσκοποῦνε νὰ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο πού παραγγέλλει ἡ θρησκεία. Ἡ σημασία τῶν ποιημάτων τοῦ Μ. Κυτσούκου ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι αὐτὰ συντέλεσαν στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀφηγηματικοῦ εἴδους, πού συνήθως στηρίζεται κάποια ὑπόθεση καὶ ἰδίως στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἔμμετρης νουβέλλας.

Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τῶν μπεϊτετζήδων χαρακτηρίστηκε ἀπὸ ἓναν προβληματισμὸ πού δὲν συνδέθηκε μὲ τίς ἀνησυχίες τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπο συνέχιζε τὴν ἀντίστασίν του κατὰ τῶν ὀθωμανῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ αὐτὸ ἐννοεῖται, ἐφόσον ἡ βασικὴ ἰδέα τῆς δημιουργικότητος τῶν μπεϊτετζήδων προσδιορίστηκε ἀπὸ τίς ἀντιλήψεις καὶ τὰ γούστα πού ἔφερε ὁ κατακτητὴς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τὰ ἔργα τους ἱκανοποιοῦσαν τίς ψυχικὲς ἀπαιτήσεις τῶν ἀστικῶν κοινωνικῶν στρωμάτων πού συνδέονταν μὲ τοὺς ὀθωμανοὺς κατακτητὲς ὄχι μόνον ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη ἀλλὰ ἰδεολογικῆ. Σὲ σύνδεση μὲ τὴν περιορισμένη ἀξία αὐτῆς τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ καὶ κάτι ἄλλο. Σὰ βλαστάρια τῶν θρησκευτικῶν σχολείων πού λειτούργησαν στὴν τούρκικη γλῶσσα, αὐτοὶ ἔγραφαν σέ μιά ἄλβανικὴ μπερδεμένη σέ πλατιά κλίμακα μὲ ξένες τούρκικες λέξεις. Αὐτονόητο ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο αὐτοὶ ἰθὺς ἐπέψαν τὴ γλῶσσα, γι' αὐτὸ ἀργότερα τοὺς ἔψεγε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς ἐθνικῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, ὁ

Ναϊμ Φράσερι. Ἡ σημασία μερικῶν ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτῶν τῶν συγγραφέων ἔγκειται μονάχα στὰ λαϊκά μοτίβα πού ἔφεραν στήν ἀλβανική λογοτεχνία, καί, ἰδιαίτερα ἡ προσπάθεια κανενός ἀπὸ αὐτούς τούς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Χ. Ζ. Καμπέρι, νὰ ἐκφράσει τίς λύπες καί τίς χαρές τῆς φτωχολογιᾶς καί μαζί μ' αὐτά, τὰ στοιχεῖα τοῦ ρεαλισμοῦ πού προσκόμισαν τὰ δημιουργήματα αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας μέ κοινωνικὸ περιεχόμενο.

Εὐρωπαϊκὴ Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσο

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στήν πολιτική καί πολιτιστική ἱστορία τοῦ ἁλβανικοῦ λαοῦ, ἡ περίοδος πού ξεκινάει ἀπό τὸ πρῶτο μισό τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καί φθάνει στίς 28 Νοέμβρη 1912, όταν ἀποτινάχτηκε ὁ 500-χρονος περίπου ξένος ζυγός—ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς πιό σημαντικές περιόδους. Αὐτή ἡ ἐποχή, πού ὁ ἀγώνας τοῦ ἁλβανικοῦ λαοῦ γιά ἐθνική ἀπελευθέρωση πῆρε πρωτόφαντη ὄρμη, καί ἔγιναν βαθιές ἀλλαγές στήν ἁλβανική κουλτούρα, εἶναι γνωστή μέ τὸ ὄνομα—'Εθνική 'Αναγέννηση. Κατά τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, παρ' ὅλη τήν ἄγρια καταπίεση τῶν ξένων κατακτητῶν, ὁ ἁλβανικός λαός ξεσηκώθηκε, ὀλοένα καί πιό ἀποφασισμένος νά κερδίσει τήν ἐλευθερία του. Σ' αὐτό τό διάστημα ξέσπασαν μιά σειρά ἀγροτικές ἐξεγέρσεις πού διευθύνονταν ἐνάντια στίς μεταρρυθμίσεις τοῦ Τανζιμάτ πού ἐξαγγέλθηκαν γιά νά δυναμώσουν τήν 'Οθωμανική Ἀυτοκρατορία, μὰ προξένησαν στοὺς σκλαβωμένους λαοὺς τῶν Βαλκανίων νέες συμφορές καί βάσανα. Αὐτὲς οἱ ἐξεγέρσεις συντρίφτηκαν, ἀλλὰ ἡ ἀντίσταση τῶν ἁλβανῶν ἐνάντια στήν ὀθωμανική σκλαβιά συνέχισε νά δυναμώνει ὅλο καί περισσότερο. Ἡ φλόγα τῶν λαϊκῶν ἐξεγέρσεων δέν ἔσβησε σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰῶνα· κάθε δεκαετία σχεδόν σέ διάφορες περιοχές, στή Νότια ἢ τή Βόρεια ἁλβανία, οἱ λαϊκὲς μάζες πού εἶχαν χάσει πιά τήν ὑπομονή τους ἀπό τήν ἐκμετάλλευση, τίς καταχρήσεις καί τίς αὐθαιρεσίες πού δέν εἶχαν τελειωμό, σηκώθηκαν ν' ἀποτινάξουν τόν βαρὺ ὀθωμανικό ζυγό. Μεγάλη ὄρμη πῆρε ὁ ἀγώνας τοῦ ἁλβανικοῦ λαοῦ γιά ἐθνική ἀπελευθέρωση ἰδίως στά χρόνια 1878-1881,

ὅταν οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, μὴ λογαριάζοντας τοὺς ἔθνικους πόθους τοῦ ἁλβανικοῦ λαοῦ, ἀποφάσισαν στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878) νὰ κομματιάσουν τὴν Ἄλβανία, μοιράζοντάς τη ἀνάμεσα στὰ γειτονικὰ σλαβονιστικά κράτη.

Βαθιὰ ἀγαναχτισμένος γι' αὐτές τὶς ἀποφάσεις ὁ ἁλβανικὸς λαὸς ἀποφάσισε νὰ προστατέψῃ τὰ ἐδάφη ποὺ ὑπερῆσαν προαίωνιες κατοικίες του. Οἱ λαϊκὲς ἁλβανικὲς δυνάμεις, καθοδηγούμενες ἀπὸ τὸν Ἄλβανικὸ Σύνδεσμο τῆς Πριζρένης, πολέμησαν μὲ τὸ ὄπλο στὸ χέρι ἐναντία στὶς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖες ἀρنيόνταν στοὺς Ἄλβανούς τὴν ὑπαρξὴ τοῦ σάν ἔθνος, ἑνιαῖο καὶ ἀχώριστο, ἐναντία στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ ἐναντία στὶς ληστρικές βλέψεις τῶν σλαβονιστικῶν μοναρχιῶν τῶν Βαλκανίων. Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα συντέλεσαν δυναμικὰ στὴν ἀφύπνιση καὶ ἐξέλιξη τῆς πατριωτικῆς συνειδησης τῶν Ἄλβανῶν. Ὅλη αὕτη ἡ περίοδος, μέχρι τὸ Νοέμβρη τοῦ 1912, χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἀνάπτυξη τοῦ ἀγῶνα γιὰ ἔθνικὴ ἀπελευθέρωση ποὺ διευρύνεται, δυναμώνει καὶ ἀποχτᾶει πρὸ ὀργανωμένο καὶ συνειδητὸ χαρακτήρα ὥσπου στέφεται τελικὰ μὲ τὴν ἀνακήρυξη τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν ὄγδοη δεκαετία ἀναπτύχθηκε ἓνα εὐρὺ πολιτιστικὸ πατριωτικὸ κίνημα ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν πατριωτικο-πολιτιστικῶν συλλόγων, τὴν ἐκδοση ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν στὴν ἁλβανικὴ γλῶσσα, τὸ ἄνοιγμα τῶν ἁλβανικῶν σχολειῶν κ.ά. Τὸ 1879 μιὰ ὁμάδα ἁλβανῶν πατριωτῶν ἱδρυσαν στὴν Πόλη τὸ «Σύλλογο ἐκτύπωσης ἁλβανικῶν γραμμάτων», ὁ ὁποῖος ἔταξε σάν καθῆκον τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἔθνικῆς κουλτοῦρας μὲ τὴν ἐκδοση βιβλίων, τὸ ἄνοιγμα σχολειῶν καὶ γενικὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ἁλβανικῆς γλῶσσας.

Ἄμεσως μετὰ ἀπ' αὐτὸν καὶ σ' ἄλλες χῶρες ὅπου ζοῦσαν ἁλβανοὶ μετανάστες, ὅπως στὴ Βουλγαρία, Ρουμανία, Αἴγυπτο, κ.ά, ἱδρῦθηκαν σύλλογοι ποὺ ἀνάπτυξαν δραστηριότητα ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἀφύπνιση τῆς

ἐθνικῆς συνειδήσεως, με ἐφημερίδες, τὴν ἐκτύπωση βιβλίων καὶ τὴν ἀναζωογόνηση τῆς ἀγάπης γιὰ τὴ μητρικὴ γλῶσσα. Ὁ Σύλλογος «Ντεσίρα» (Πόθος) (1896) ποὺ δροῦσε στὴ Σόφια, κατόρθωσε νὰ ἔχει καὶ δικὸ του τυπογραφεῖο ποὺ τὸθεσε στὴ διάθεση τῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης. Στὶς ἀρχὲς τοῦ κ' αἰῶνα πατριωτικοὶ σύλλογοι ἰδρύθηκαν καὶ στὶς ΕΠΑ, ὅπου ζοῦσαν πολλοὶ ἄλβανοὶ μετανάστες. Αὐτοὶ οἱ πατριωτικοὶ σύλλογοι ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο γιὰ τὸ προπαγάνδισμα τῆς ἄλβανικῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης, γιὰ νὰ κάμει πιὸ ἐνσυνείδητες τὶς πλατιῆς μάζες τῶν Ἀλβανῶν γιὰ νὰ τὶς ἐπιστρατεύσει στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση, γιὰ νὰ καταστήσει γνωστὴ στὴν προοδευτικὴ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς τὴν ἄλβανικὴ ὑπόθεση, γιὰ τὴ σύναξη βοηθειῶν σὲ ὄφελος τῶν ἐξεγέρσεων ποὺ ξέσπασαν τὸ 1910-1912. Ταυτὸχρονα με τὴν ἰδρυση τῶν συλλόγων, ἀναπτύσσεται εὐρὺ κίνημα γιὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν ἄλβανικῶν σχολειῶν. Αὐτὸ τὸ κίνημα συνδέονταν στενὰ με τὰ καθήκοντα ποὺ τίθονταν στὸν ἄλβανικὸ λαὸ στὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς ξένους κατακτητῆς. Οἱ ὀργανωτῆς τῶν σχολειῶν ἦταν ἐνεργὰ μέλη τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος οἱ ὁποῖοι σκέφτονταν ὅτι χωρὶς γραπτὸ λόγο καὶ χωρὶς δικιὰ του κουλτούρα, ἓνα ἔθνος οὔτε μπορεῖ ν' ἀπελευθερωθεῖ οὔτε νὰ προοδεύσει. Αὐτοὶ ἔβαζαν στὰ σχολεῖα σὰν πρῶτιστο καθῆκον ὄχι μόνο τὴν διάδοση τῶν γνώσεων ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναζωογόνηση τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων, τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων με τὸ πνεῦμα τῆς ἐτοιμότητος γιὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸ πατριωτικὸ καθῆκον.

Τὰ πρῶτα ἄλβανικὰ σχολεῖα ἄνοιξαν τὸ 1887 στὴν Κορυτσά καὶ τὴν περιφέρειά της. Τὸ 1892, ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἄλβανικῆς ἐκπαίδευσης, ὁ Π. Ν. Λιουαράσι, ἄνοιξε 6 σχολεῖα στὰ χωριὰ τῆς Κολώνιας. Τὸν ἴδιο χρόνον ἓνα ἄλβανικὸ σχολεῖο ἄνοιξε καὶ στὴν Πρισρέν. Ὑστερότερα ἄλβανικὰ σχολεῖα ἄνοιξαν καὶ σὲ ἄλλες πόλεις καὶ ἐπαρχίαι τῆς Ἀλβανίας.

Πόσο μεγάλη σημασία είχε ἡ δημιουργία τῶν ἐθνικῶν σχολείων στό δυνάμωμα τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος μιλάει τὸ γεγονός ὅτι ὀρισμένοι πρωτεργάτες καί ὀργανωτές πλήρωσαν μέ τή ζωή τους τή δραστηριότητα πού ἀνάπτυξαν γιά τή διάδοση τῆς ἐκπαίδευσης στήν ἀλβανική γλῶσσα.

Οἱ πράχτορες τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριαχείου τῆς Πόλης ἀντιλαμβανόμενοι τή μεγάλη βαρύτητα πού εἶχε ἡ διδασκαλία στή μητρική γλῶσσα, γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς συνείδησης, ἔκαναν τό πᾶν γιά νά ἐμποδίσουν τό ἀνοιγμα τῶν ἀλβανικῶν σχολειῶν.

Ἡ ὀρμητικότητα τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος καί ὁ σχηματισμός τῶν διαφόρων πατριωτικῶν συλλόγων, συναποκόμισαν τήν πλατιά ἀνάπτυξη τοῦ πατριωτικοῦ τύπου. Οἱ ἐφημερίδες πού ἐβλήκαν προσπάθησαν νά ρίξουν φῶς στά σοβαρά προβλήματα πού βρισκόνταν μπροστά στό τότε πατριωτικό κίνημα. Αὐτές γίνηκαν ὁ στίβος ὅπου σηματοῦσαν ἐπίκαιρα ἐπιέγοντα πολιτικά, ἰδεολογικά καί κοινωνικά προβλήματα. Ὁ τύπος ἔκανε μιά μεγάλη βουλιά γιά νά ζωογονήσει τήν ἐθνική αὐτεπίγνωση καί γιά νά προσελκύσει ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο ἀνθρώπους στίς γραμμές τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος. Ἡ πλειονότητα τῶν ἐφημερίδων καί τῶν ἀλβανικῶν περιοδικῶν ἐκδόθηκαν στό ἐξωτερικό καί ὄχι ἀπ' τὰ σύνορα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, γιατί οἱ ὀθωμανικές ἀρχές εἶχαν ἀρνηθεῖ στοὺς Ἄλβανούς τὰ ἐθνικά δικαιώματα ὅπως τὸ δικαίωμα ἐκδόσεως ἀλβανικῶν βιβλίων κ.ά. Γνωρίζοντας τό μεγάλο ρόλο τοῦ γραφοῦ λόγου, οἱ ξένοι καταχτητές καταπολέμησαν τήν ἀνάπτυξη κάθε μορφῆς τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κουλτούρας, συμπεριλαμβανόμενου καί τοῦ τύπου.

Πρῶτο ὄργανο τοῦ ἀλβανικοῦ τύπου εἶναι ἡ ἐφημερίδα «Λ' ἀλμπανέζε ντ' Ἰτάλια» πού ὁ ἐξοχος ἀρμπερέσης συγγραφέας, Γ. ντέ Ράντα ἔκδοσε στή Νεάπολη τὸ 1848. Τὸ 1883—1887 ὁ ἴδιος συγγραφέας δημοσίευσε τὸ περιοδικὸ «Φιαμούρι ἰ Ἀρμπεριτ» (Ἡ σημαία τοῦ Ἀρ-

μπερη) πού μαζύ μέ τήν ἔφημερίδα «Ἡ φωνή τῆς Ἰαλβανίας» (1879—1880) τοῦ πατριώτη ἀπό τοὺς Ἰαλβανίτες τῆς Ἰελλάδας Α. Κουλουριώτη, ἦταν αὐτὴ τήν ἐποχὴ σπουδαῖες ἐξέδρες τῆς Ἰαλβανικῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης. Ὑστερα ἀπ' τὸ Σύνδεσμο τῆς Πρισρέν, ὁ Ἰαλβανικὸς τύπος πῆρε σημαντικὲς διαστάσεις. Οἱ ἔφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ διαδέχονται τὸ ἓνα τ' ἄλλο καὶ ὁ ἀριθμὸς τους στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰῶνα φτάνει στὰ 90.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ὄργανα πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τῆς κουλτοῦρας καὶ τῆς Ἰαλβανικῆς λογοτεχνίας εἶναι ἡ «Ντρίτα» (ἀργότερα—Ντιτουρία), πού ἐκτύπωσε στὴν Πόλη τὸ 1884—1885, ὁ «Σύλλογος ἐκτύπωσης Ἰαλβανικῶν γραμμάτων». Στὶς σελίδες αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ συνεργάστηκαν διάσημοι συγγραφεῖς καὶ ἀχτιβίστες τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος: Σαμί Φράσερι, Ναῖμ Φράσερι, Γιάννι Βρέτο, κἄ. Στὸ Βουκουρέστι, ἀπ' τὸ 1888 μέχρι τὸ 1903 ὁ πατριώτης Ν. Νάτσο δημοσίεψε μέ διακοπές τὴν ἔφημερίδα «Σκιπετᾶρι» ἐνῶ τὸ 1897—1898 ὁ Γ. Μέξι καὶ Β. Ντουτάνι δημοσίεψαν τὴν «Σκιπερία». Στὴ Σόφια, τὸ 1897 ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται τὸ «Καλεντᾶρι Κομπτάρ», πού παρ' ὅτι μέ πολλές διακοπές, συνέχισε νὰ δημοσιεύεται μέχρι τὸ 1926. Αὐτὸ ἦταν μᾶλλον ἓνα πολιτιστικὸ περιοδικὸ, δημοσίευσε ἄρθρα μέ ἐκλαϊκευτικὸ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα καὶ πρωτότυπη ἢ μεταφρασμένη λογοτεχνία. Σημαντικὸ ὄργανο πού βγῆκε στὴ Σόφια ἦταν ἡ ἔφημερίδα «Ντρίτα» (1901—1908), ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ πατριώτη Σαχὶν Κολόνια. Ἡ ἔφημερίδα ἀπ' τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀνένδοτη στάση πού κράτησε στὰ πιὸ σοβαρὰ ζητήματα τοῦ ἀγῶνα γιὰ ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση. Ἡ ἔφημερίδα «Κὸμπι», πού ὁ Σ. Πέτσι σὲ συνεργασία μέ τὸ Φάν Σ. Νόλι ἐκδόσανε τὸ 1906—1909 διακρίθηκε γιὰ τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα καὶ τὰ τολμηρὰ συμπεράματα πού ἔβγαζε γιὰ τὰ σημαντικότερα ἐπίκαιρα ζητήματα τῆς Ἰαλβανικῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Στή σειρά τοῦ πατριωτικοῦ τύπου συγκαταλέγονται καί πολλὰ ἄλλα ὄργανα ὅπως ἡ «Ρουφέγια» πού διεύθυνε τὸ 1909-1910 ὁ πατριώτης Γιάννι Βρουῦχο, «Σπρέσα ἐ Σκιπνίς» (1905-1907) τοῦ Ν. Ἰβάναι, «Σκῦπερια ἐ Σκιπνίς (1909-1912) τοῦ Γ. Μπάγκερι, «Κόχα» (1911-1912) τοῦ Μιχάλ Γραμμένο κᾶ. Ὅλα αὐτὰ τὰ ὄργανα ἦταν στενὰ συνδεμένα μέ τόν ἀγῶνα γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση. Σ' αὐτὰ ἀπεικονίστηκαν οἱ πόθοι τῶν λαϊκῶν μαζῶν γιά ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη ζωή, γιά τήν οἰκονομική καί κοινωνική πρόοδο τῆς χώρας γιά τήν ἀνθιση τῆς ἐθνικῆς κουλτούρας.

Ὁ πατριωτικός τύπος προώθησε ἰδίως τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς συνείδησης, ἔγινε ὄχι μόνο ἀκούραστος διαφωτιστής τῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης ἀλλά καί κινητοποίησε ὅλους τοὺς τίμιους Ἀλβανούς στόν ἀγῶνα γιά τήν λευτεριά τῆς πατρίδας. Οἱ ἐφημερίδες καί τὰ περιοδικὰ πού δημοσιεύτηκαν στή διάρκεια τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης ἀπόχτησαν μεγάλη σημασία γιατί γινῆκαν τό λίκνο τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας. Προτοῦ νά δημοσιέψουν τὰ ἔργα τους σέ ξεχωριστά βιβλία, οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Γ. ντέ Ράντα, Ν. Φράσερι, Ἀσντρένι κ. ᾶ, δημοσίευαν ἀρχικά στίς ἐφημερίδες καί τὰ διάφορα περιοδικὰ τὰ συγγράμματά τους. Ἐξόν ἀπ' αὐτὰ τὰ ὄργανα τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος, δημοσιεύτηκαν ἐφημερίδες καί περιοδικὰ μέ καιροσκοπικὸ ἢ ἀντιδραστικὸ προσανατολισμό, ὅπως τὸ περιοδικὸ «Ἀλμπάνια» γνωστὸ ὄργανο στό τέλος τοῦ 19' καί στίς ἀρχές τοῦ 20' αἰῶνα ἡ ἐφημερίδα «Λιρία» πού ἔβγαινε στή Θεσσαλονίκη τὸ 1908-1909 κ.λ.π.

Ἡ ἄλβανική λογοτεχνία αὐτὴ τήν περίοδο ὑπέστη σοβαρές ἀλλαγές κάτω ἀπὸ τήν ἐπίδραση τῆς νέας ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἀπὸ τὰ ὀρμητικὰ συμβάντα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, αὐτὴ ξεφεύγει ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ ἰδεολογία, ἐπικαλεῖται τὰ γεγονότα τῆς σύγχρονης ζωῆς, καλλιεργεῖ νέα θέματα, ἐξυπερετεῖ τὸ κίνημα γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση, γίνεται ἰσχυρὸ ὄπλο τῆς προπαγάνδας του. Στή λογοτεχνία πραγματεύονταν καί βρι-

σκαν τή λύση καθήκοντα μέ γενικό έθνικό χαρακτήρα. Οί συγγραφείς έξιστοροῦσαν τή βαριά κατάσταση τοῦ λαοῦ κάτω από τόν όθωμανικό ζυγό, τή στέρηση καί από τά πιό στοιχειώδη έθνικά δικαιώματα, γιά τή δυστυχία ποῦχε πλακώσει τή χώρα καί γιά τίς θλιβερές συνέπειες τῆς ξένης σκλαβιάς, προπαγάνδιζαν τήν ιδέα τῆς έθνικῆς καί πολιτικῆς αναγέννησης τῆς πατρίδας, καλοῦσαν τούς Ἄλβανούς νά ξυπνήσουν καί νά δράσουν τά όπλα ένάντια στόν όθωμανό κατακτητή, ένάντια στούς προδότες καί σέ όλα τά άντεθνικά ύποκείμενα, στούς τουρκόδουλους καί έλληνόδουλους, ποῦ ἦταν ξενικά όργανα, ποῦ ύποδαύλιζαν τή διάσπαση τοῦ λαοῦ καί έξασθένιζαν ἔτσι τό γενικό λαϊκό κίνημα γιά τήν έθνική άπελευθέρωση.

Κατά τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 19 αἰώνα γίνηκε ξακουστός σάν ποιητής ό Γερονύμ ντέ Ράντα ποῦ ἔγραψε τό ἔμμετρο λυρικό - έπικό ποίημα «Μιλοσάο» καί τά ποιήματα «Ἄτυχος Σκεντέρμπεης», «Σεραφίνα Τοπία» κ. ἄ, στά όποία έξύμνησε τήν ένδοξη έποποιία τῶν άγώνων ποῦ ἔκαναν οί Ἄλβανοί κάτω από τήν καθοδήγηση τοῦ Σκεντέρμπεη. Περίπου τήν ίδια περίοδο μπῆκε στή λογοτεχνική ζωή ό Ἄντων Σαντόρι μέ τό μακρόπνοο ποίημα «Ἄ χορός τῆς μεγάλης χαράς» μέ παλμό καί πνεῦμα φιλελεύθερο, καί τό πρῶτο ἄλβανικό δράμα «Ἐμίρα» μέ θέμα άπό τήν καθημερινή ζωή τοῦ άρμπερέσικου χωριοῦ τῆς Καλαβρίας.

Στά μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα εργάστηκε ένας ἄλλος ποιητής άρμπερέσης, ό Γκαμπριέλ Ντάρα ό Νέος, ό όποῖος ἔγινε γνωστός μέ τό ποίημα ποῦ δημοσιεύτηκε μετά θάνατον μέ θέμα άπ' τήν έποχή τοῦ Σκεντέρμπεη «Κένγκα έ σπράσμε έ Μπάλιες» (Τό τελευταίο τραγούδι τοῦ Μπάλια).

Τό 1884 δημοσιεύονται τά πρῶτα πατριωτικά τραγούδια τοῦ Ναῖμ Φράσερι ό όποῖος ἔδωσε μιᾶ άνεκτίμητη συνεισφορά στή διαμόρφωση τῆς ἄλβανικῆς έθνικῆς λογοτεχνίας στόν πλουτισμό καί τ' άνθισμά της. Σχεδόν άλληλοδιάδοχα δημοσιεύονται τά ἔργα του σέ στί-

χους καί σέ πεζὸ λόγο: «Τὰ ποιήματα γιὰ τὰ πρῶτα σχολεῖα» (1886), «Τὸ ἀναγνωσματάριο» (1886), «Μπαγκετὶ ἐ μπουικεσία» καί «Λιούλιετ ἐ Βέρες» (1890), «Ἡ ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη» (1898) κᾶ.

Πάνω κάτω τὸν ἴδιο καιρὸ μέ τό Ν. Φράσερι ἄρχισε τή λογοτεχνική πορεία του ὁ ποιητής Ντρέ Μιέντα, πού δημοσίεψε τὸ 1887 τὸ ἀλληγορικό, ρωμαντικὸ ποίημα «Βάγι ἰ μπιλμπίλιτ» καί πολλά ἄλλα ποιητικά δημιουργήματα πού τὰ συνέλεξε, πολὺ ἀργότερα στό ἐπιτομὸ «Γιουβενίλια» (1917). Σὺγχρονος τοῦ Μιέντα ἦταν ὁ Ἄντων Ζάκο—Τσιαγιούπι, ὁ ὁποῖος ἐξὸν ἀπ' τὰ ποιήματα μέ πατριωτικὸ περιεχόμενο καί τὰ σατυρικά ἔγινε γνωστός μέ μιὰ σειρά δραματικά ἔργα ὅπως «14 χρόνων γαμπρός» (1902) καί «Μετὰ θάνατο» (1937) πού ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς ἀλβανικῆς δραματογραφίας.

Στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} καί στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα στὴ λογοτεχνία ἐμφανίζονται νέα ὀνόματα: ὁ Ἄσντρένι, ποιητῆς μέ φλογερὴ πατριωτικὴ ἰδιοσυγκρασία, ὁ ὁποῖος στὰ ποιήματά του καθρέφτισε τοὺς πόθους τῆς φτωχολογιᾶς, ὁ Μιχάλ Γκραμένο, ἔγραψε μιὰ σειρά διηγήματα μέ θέμα τὸν γεμάτο αὐταπάρηση ἀγῶνα τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση καί τὶς λύπες τῆς φτωχολογιᾶς, ὁ Ρίστο Σιλίκι καί Χιλ Μόσι πού ἀνύψωσαν στὰ ἔμπνευσμένα ποιήματά τους τὰ ἥρωικά ἀνδραγαθήματα τῶν γενναίων μαχητῶν τῶν ἐξεγέρσεων στὴ Βόρεια Ἀλβανία τὸ 1911-1912. Ἄλλοι ποιητές σ' αὐτὴ τὴν περίοδο εἶναι ὁ Λ. Λογκόρι, Α. Σκάμπα, Μ. Ντούτσι κᾶ, πού στὰ ἀπλά λογοτεχνικά ἔργα τους εὐρήκανε ἀπήχηση οἱ σκέψεις καί οἱ πόθοι τοῦ λαοῦ εἶχε ἀναλάβει ἀποφασιστικὸ ἀγῶνα γιὰ νὰ κερδίσει τὴ λευτεριά. Μὲ αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς συγκαταλέγεται καί ὁ Μ. Σ. Γκούρρα, πού μέ τὰ πεζογραφήματά του ἔμπασε στὴ λογοτεχνία τοὺς φτωχοὺς ἀνθρώπους μέ τὰ χάλια καί τὶς ἀνησυχίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς τους. Θὰ ἔφθαναν τοῦτα τὰ ὀνόματα γιὰ νὰ σχηματίσει κανεῖς μιὰ ἰδέα γιὰ τὴν ἐξέλιξη πού εἶχε ἡ ἀλβανικὴ λογοτεχνία κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἐθνι-

κῆς Ἀναγέννησης, γιά τίς σοβαρές ποιοτικές ἀλλαγές στίς ὁποῖες ὑποβλήθηκε, πλουτιζόμενη μέ θέματα, ὑποκείμενα, μορφές καί νέα μέσα καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης.

Ἀνάμεσα στούς πρῶτους ποιητές πού ἄρχισαν νά καλλιεργοῦν τόν καλλιτεχνικό λόγο, ἐμπνευσμένοι ἀπό τίς ιδέες τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος, πρέπει ν' ἀναφέρομε τούς: Θύμι Μίτκο, Πάσκο Βάσο, Φιλίπ Συρόκα, Λιουῖγκ Γκουρακούκι, Κότο Χότζι, Θύμι Κρέι, κᾶ.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ λογοτεχνία αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἐξελίχθηκε σάν ρωμαντική λογοτεχνία. Ἡ ὑψηλή εὐαισθησία τοῦ πνεύματος, τὸ πυρετώδικο ὄνειρο γιά τ' ὁμορφο μέλλον τῆς Πατρίδας, οἱ ἔντονες παθητικές νότες εἶναι τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τῶν συγγραφέων τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Καί ὅταν ἀφηγοῦνται γιά τίς ἀνυπόφορες συνθήκες τῆς ξένης σκλαβιάς καί ὅταν ὑποκινούσαν τὸ πατριωτικό αἶσθημα τῶν Ἀλβανῶν, καί ὅταν στιγματίζανε ὅλους τούς ἐχθρούς τῆς Ἀλβανίας, οἱ συγγραφεῖς ἐκφράζανε τὸ ρωμαντικό πατριωτικό πάθος πού τοὺς εἶχε κυριεύσει, παρά νά δημιουργοῦσαν λογοτεχνικές μορφές καί περιβάλλοντα μέ τὰ χαρακτηριστικά τοὺς ἀντικειμενικά γνωρίσματα. Μὴ βρῖσκοντας στή γύρω πραγματικότητα τὰ πατριωτικά τοὺς ἰδανικά τῆς ἐνωμένης καί εὐτυχισμένης Ἀλβανίας, μιά σειρά συγγραφέων ἀναπόλησαν τὸ μακρινὸ ἱστορικό παρελθόν, τὴν ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη, ὅταν ὁ ἄλβανικός λαὸς, ὄντας ἐνωμένος καί συνειδητὸς γιά τὰ συμφέροντά του, πολέμησε μέ ἡρωισμό καί ἀσύγκριτο θάρρος γιά νά ὑπερασπιστεῖ τὴν ἐλευθερία καί τὴ χώρα του ἀπὸ τοὺς ξένους ἐπιδρομεῖς.

Ἀναμφίβολα, καθρεφτίζοντας αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καί τοὺς ἡρώες της, οἱ συγγραφεῖς τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης ἐνδιαφέρθηκαν ὄχι νά δόσουν τὸ τυπικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς καί τῆς χώρας, ἀλλὰ νά ἐκφράσουν τὴν πατριωτικὴ τοὺς ιδέα.

Ἡ αὐξηση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τὴν ἐθνικὴ ἱστορία, γιά τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς ἄλβανικῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἐκφράστηκε ἐπίσης καί μέ τὴ μεγάλη φρο-

ντίδα πού ἄρχισαν νά δείχνουν γιά τή λαογραφία οἱ πρωταγωνίστες τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Γι' αὐτούς ἡ λαογραφία ἦταν ὁ θησαυρός τῆς ἐθνικῆς κουλτούρας πού ἐπιβεβαιώνει τή ζωτικότητα καί τήν ἐθνική ἀτομικότητα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ. Στό φολκλόρ καθρεφτίζονταν ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ, τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα του, οἱ μακραίωνα ἀγῶνες του γιά ἀνεξαρτησία, οἱ σκέψεις καί οἱ ἐλπίδες του, ἡ σωφροσύνη καί οἱ αἰσθητικές του ἀντιλήψεις. Πολλοί πατριῶτες καί συγγραφεῖς, ἀσχολήθηκαν μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό στήν περισυλλογή καί τή δημοσίευση τῶν τραγουδιῶν, παραμυθιῶν καί θρύλων.

Ἐνας ἀπό τούς πρώτους ἰδεολόγους τοῦ κινήματος τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης πού στάθηκε στή ὕψη τῆς προοδευτικῆς κουλτούρας τοῦ καιροῦ, ὁ Ζεφ Γιουμπάνι (1818-1880), δημοσίευσε τὸ 1871 στήν Τριέστη «Συλλογή λαϊκῶν τραγουδιῶν καί ραψωδίες ἄλβανικῶν ποιημάτων». Τό 1878 οἱ ἐχθροί ἐπιχείρησαν νά ἀρνηθοῦν στόν ἄλβανικό λαό τὸ δικαίωμα τῆς ἐθνικῆς του ὑπαρξης, ὀνομάζοντας τήν Ἀλβανία ἀπλῶς «γεωγραφική ἔκφραση», ὁ ποιητής καί γνωστός πατριώτης Θὺμι Μίτκο (1820-1890) δημοσίευσε τή λαογραφική συλλογή του «Ἀλβανική μέλισσα», τό περιεχόμενο τῆς ὁποίας μιλάει γιά τήν ἀρχαιότητα καί ἀτομικότητα τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ Θ. Μίτκο βοήθησε τήν ξένη κοινή γνώμη νά γνωρίσει τόν ἄλβανικό λαό διαμέσου τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας του. Μιά ἄλλη συλλογή μέ ποιήματα ἀπό τὸ λαϊκό θησαυρό μέ τὸν τίτλο «Τὰ κύματα τῆς θάλασσας» (1908) δημοσίευσε ὁ μαθητής καί ὀπαδός τοῦ Θ. Μίτκο ὁ Σπύρο Ντίνε (1844-1922).

Παράλληλα μέ τὸ ρωμαντισμὸ τήν ἴδια ἐποχὴ στήν ἄλβανική λογοτεχνία, παρουσιάζονται καί τὰσεις μέ αἰσθηματικὸ καί ρεαλιστικὸ χαρακτήρα πρᾶγμα πού μιλάει γιά τήν πολυσύνθετη πορεία τῆς διαμόρφωσης τῆς κουλτούρας τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, πού τοῦ χρειάζονταν σέ σύντομο χρονικὸ διάστημα νά κέρδιζε τὸ χαμένο καιρὸ, νά ὑψώνονταν στὸ ἐπίπεδο τῆς γενικῆς ἀ-

νάπτυξης και νά υπέρπηδούσε σέ πολλές κατευθύνσεις τήν καθυστέρηση που ἦταν σενέπεια του μακρόχρονου και βαριου ἔθνικοπολιτικοῦ ζυγοῦ. Σάν ἀνταπόκριση στίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς τόν κ' αἰώνα δυναμώνει ἡ ρεαλιστική τάση. Στά ἔργα μερικῶν συγγραφέων αὐτῆς τῆς περιόδου (Ἄντων Ζάκο Τσαγιούπι, Ἄσντρένι, κ'α), ὁ ρεαλισμός σάν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπεικόνισης τῆς ζωῆς, προωθείται σέ μιὰ ἀνάπτυξη ὀλοένα και πιό ἄρτια.

Μέ τὸ παραπέρα δυνάμωμα του ἀγώνα γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση και τὸ συσχετισμὸ τῶν κοινωνικῶν και ταξικῶν δυνάμεων που διαμορφώνεται στήν ἄλβανική κοινωνία στα τέλη του 19' και ιδίως στίς ἀρχές του κ' αἰώνα, στήν ἄλβανική λογοτεχνία ξεφυτρίζουν ἀντιλαϊκές και ἀντιδραστικές τάσεις. Κάτι λογοτέχνες (Φ. Κονίτσα, Μιτχάτ Φράσιερι) ρέπουν πρὸς τὸ φεομαλισμὸ και τὸν ἐθνογραφισμὸ. Παράλληλα ἀναπτύσσεται ἡ κληρικό—καθολική λογοτεχνία. Ὅλοι αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὸ ἀντιδραστικό μέτωπο που ἀντιτάσσονταν στήν πατριωτική λογοτεχνία, ἡ ὁποία ἐμπνέονταν ἀπὸ τίς ιδέες τῆς ἐθνικῆς λευτεριάς, διατύπωνε τὰ συμφέροντα τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ἀγωνίζονταν γιά τήν ἀπελευθέρωση και τήν κοινωνική πρόοδο τῆς γῶρας. Τὸ νέο περιεχόμενο τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ἡ στενή ἐπαφή τους μέ τὸν γενικό ἀγώνα γιά λευτεριά, παρακίνησαν τήν ἐμφάνιση νέων λογοτεχνικῶν μορφῶν. Στὸ νέο στάδιο τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης, προβάλλουν και ἐξελίσσονται καινούργιες μορφές και εἶδη ἄγνωστα ἢ λίγο καλλιεργημένα. Τὰ πρωτεῖα τὰ κατέλαβε ἡ ποίηση, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε ὀρμητικά. Σέ πρώτη θέση βρίσκομε τὸ πατριωτικὸ ποίημα που καλοῦσε τοὺς Ἄλβανοὺς σέ πόλεμο γιά τήν σωτηρία τῆς πατρίδας, λυρικά ποιήματα, ἐλεγείες, μπαλάντες και ἐπική ποίηση. Σοβαρὴ θέση πιάνει και ἡ ἔμμετρη σάτυρα που ἐμφανίστηκε σέ στενή σχέση μέ τὸν ἀγώνα ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἄλβανίας. Στίς ἀρχές του εἰκοστοῦ αἰώνα κάνει ἐμφάνιση μιὰ ποίηση, που ἀποσκοποῦσε νά ἀντικαθρεφτίσει τὴ ζωὴ στίς τυπικές ἐκδηλώσεις

της. Τά σκίτσα, τά διηγήματα καί ἀργότερα καί τά μυθιστορήματα πού είδαν τὸ φῶς στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καί ἰδιαίτερα στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} εἶναι ὀρόσημο τῆς γένεσης τοῦ πεζοῦ λόγου στὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία. Ἐπίσης στὶς ἀρχές τούτου τοῦ αἰῶνα, χρονολογεῖται τὸ δράμα, μολονότι κανένα ἔργο εἶχε δημοσιευτεῖ καί πρὶν (π.χ. τὸ δράμα «Ἐμίρα» τοῦ Α. Σαντόρι). Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἐμφανίζεται καί ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ, σὰ ἰδιαίτερη μορφή τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας.

Ἐκινῶντας ἀπὸ μερικὰ γνωρίσματα μᾶλλον τυπικά, ὅπως ἡ γλῶσσα καί καμιά διαφορὰ καί στὸ θέμα, στὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ λογοτεχνία, διακρίνομε τὴν ἀρμπιέρικη λογοτεχνία, πού ἀναπτύχθηκε στοὺς ἀρμπιέρικους αὐτοκισμούς τῆς Νότιας Ἰταλίας, στὴν Καλαβρία καί τὴ Σικελία καί πού ἐξ αἰτίας τῶν πολιτικο-κοινωνικῶν συνθηκῶν παρουσιάζεται μὲ μερικὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικά καί τὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία τῆς Ἐθνικῆς Αναγέννησης πού ἐκπροσωπεύτηκε ἀπὸ τοὺς Ν. Φράσερι, Π. Βάσα, Α. Ζάκο-Τσαγιούπι, Ν. Μιέντα, Λαντρένι, κᾶ, οἱ ὅποιοι ἐργάστηκαν ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα στοὺς πατριωτικοὺς συλλόγους τῶν Ἀλβανῶν μὰ ἦταν στενὰ συνδεμένοι μὲ τὸ πατριωτικὸ κίνημα, μάλιστα ἦταν καί ἐξοχοὶ ἀχτιβίστες του.

Ο ΝΑΪΜ ΦΡΑΣΕΡΙ

(1846—1900)

Ὁ Ναϊμ Φράσερι ἀνήκει σ' ἐκείνους τοὺς μεγάλους καλλιτέχνες, πού ἡ δημιουργία τους ἀποτελεῖ ἀξιοσημείωτο σταθμὸ στὴ λογοτεχνία τῆς χώρας τους. Αὐτὸς

σήκωσε σέ μιὰ ἀνώτερη βαθμίδα τό ρόλο τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν ξένο ἔθνικὸ ζυγὸ. Χάρη στὸ βαθιὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο καὶ τίς ἰδιαίτερες καλλιτεχνικὲς ἀξίες, ἡ ποιητικὴ δημιουργία του ἔγινε δυνατὸς συντελεστής γιὰ τὴν ἔθνικὴ συνειδητοποίηση τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ. Παράλληλα μ' αὐτό ἔδειξε στοὺς συμπατριῶτες τό δρόμο τῆς προόδου καὶ τῆς γνώσης, τοὺς ἔμαθε τίς ἀξίες στίς ὁποῖες βασιζέται τό σίγουρο μέλλον ἑνὸς λαοῦ. Τὰ ἔργα του ἦταν πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τοὺς σύγχρονους συγγραφεῖς καὶ γιὰ κείνους πού ἀξιώθηκαν ἀργότερα στή λογοτεχνία καὶ μ' αὐτόν τὸν τρόπο αὐτὰ ἔγιναν ἀγωγὸς γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας. Σὰ μεγάλος καλλιτέχνης, ὁ Ναῖμ Φράσερι, πλάτυνε τίς καλλιτεχνικὲς ἐκφραστικὲς ἐπιδεξιότητες τῆς λογοτεχνίας, πρόσφερε ἀξιόλογες ὑπηρεσίες στή διάπλαση τῆς ἔθνικῆς λογοτεχνικῆς ἄλβανικῆς γλώσσας. Στό Ναῖμ χρωστάει ἡ ἄλβανικὴ λογοτεχνία τὴ δύναμη κι ἄνεση ἐπικοινωνίας πού κατόρθωσε νὰ ἐπιδράσει σέ ὅλο πῶς πλατιά στρώματα τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀνάψει στήν ψυχὴ τους τὸ αἶσθημα τοῦ συνειδητοῦ πατριωτισμοῦ.

Ὁ Ναῖμ Φράσερι γεννήθηκε στὸ Φράσερι, χωριὸ τῆς Νότιας Ἀλβανίας, σέ μιὰ οἰκογένεια μπέηδων οἰκονομικὰ ξεπεσμένων. Ὁ πατέρας του, μαζύ μέ τὸ μεγάλο ἀδερφὸ, καταπίεστηκαν στήν ἀρχὴ μέ τό ἐμπόριο, ἀλλὰ ἀργότερα ἀναγκάστηκαν νὰ γίνουν ὑπάλληλοι στήν κρατικὴ διοίκηση. Τὰ νεανικὰ χρόνια του ὁ Ναῖμ τὰ πέρασε σὲ ὄμορφο φυσικὸ περιβάλλον τοῦ χωριοῦ πού ἄφησε παντοτινὰ ἴχνη στήν εὐαίσθητη ψυχὴ του. Στό χωριὸ πῆρε τὰ πρῶτα μαθήματα, ἔμαθε τὴν περσικὴ καὶ ἀραβικὴ γλώσσα, οἱ ὁποῖες θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν ἀργότερα νὰ γνωριστεῖ μέ τὴν ἀνατολίτικη λογοτεχνία. Τὸ 1865 ἡ οἰκογένειά του ἐγκαταστάθηκε στὰ Γιάννενα. Ὁ Ναῖμ συνέχισε τὰ μαθήματα στό γυμνάσιο τῆς πόλης, τὴ Ζωσιμαία, πού θεωροῦνταν ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα σχολεῖα τῆς ἐποχῆς στὰ Βαλκάνια. Ὁ καιρὸς αὐτὸς πέρασε μέσα σέ μιὰ ἐντατικὴ μελέτη γιὰ νὰ πλουτίσει τό νοῦ

μέ γνώσεις, μελετάει τήν ἀρχαία ἑλληνική καί τή λατινική καί διαβάζει ἀπληστα, ἔργα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας. Σέ πρώτη μοῖρα, τόν ἐρευνητικό νοῦ τοῦ ποιητῆ τόν τράβηξαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Διαβάζει μέ πάθος τόν Ὅμηρο καί τό Βιργίλιο. Μεγάλο ρόλο στήν πνευματική καί ψυχική διαμόρφωση τοῦ Ναῖμ Φράσερι ἔπαιξαν καί τά ἔργα τῶν γάλλων διαφωτιστῶν¹⁾, οἱ ἰδέες τῶν ὁποίων θά καθρεφτιστοῦν στά πολιτικά ποιητικά ἔργα του. Σ' ἓνα ἀπό τά ἔργα του θά μιλήσει ἀργότερα μέ θαυμασμό γιά τή γαλλική ἀστική ἐπανάσταση τοῦ 1789, πού σάρωσε τόν παλιό κόσμο καί μαζύ μ' αὐτόν τοὺς θεσμούς καί τίς παλιές πολιτικές, ἰδεολογικές καί κοινωνικές ἀντιλήψεις πού εἶχαν γίνει ἔμπόδιο στό δρόμο τῆς ἀνθρώπινης προόδου:

Ἡ ἔρμη Εὐρώπη ὅπως ξέρω
Ἦταν τότε σέ μέγιστα χάλια,
Καρτέραε τό Ρουσώ, τό Βολταίρο
Νά τῆς ἀνοῖγαν τά μάτια.

Ἀφοῦ τελείωσε τό γυμνάσιο τό 1871, ὁ Ναῖμ χρημάτισε ὑπάλληλος σέ διάφορες πόλεις τῆς Νότιας Ἀλβανίας, ἐντωμεταξύ ἀρρωσταίνει καί φεύγει στό ἐξωτερικό νά θεραπευτεῖ. Ξαναγυρίζει ὅταν ξαναπῆρε κάπως τόν ἑαυτό του κι ὅταν τό ἐθνικό ἀνταρτικό εἶχε ἀρχίσει νά δυναμώνει ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς Ἀλβανίας. Εἶναι τά χρόνια 1878—80, ὅταν οἱ Ἀλβανοί εἶχαν ξεσηκωθεῖ γιά νά περιφρουρήσουν τά ἐδάφη τους, κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Ἀλβανικοῦ Συνδέσμου τῆς Πριζρένης, ἓνας ἀπ' τοὺς πρωτεργάτες τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ μέγανος ἀδερφός τοῦ Ναῖμ, ὁ Ἀμπντύλ Φράσερι. Ὑστερα ἀπ' αὐτά τά συμβάντα, ἡ δημιουργία τοῦ ποιητῆ φθάνει σέ καλλιτεχνική ὠριμότητα, ἀπαλλάσσεται ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν παραδοσιακῶν κανόνων τῆς ἀνατολίτικης ποίησης καί ἀρχίζει νά φουντώνει στή δημιουργία του ἡ πατριωτική πνοή.

1)—ἰλουμινιστές.

Τὸ 1882, μαζί με τὴν οἰκογένεια, ὁ Ναῖμ διορίζεται με ὑπηρεσία στὴν Πόλη. Αὐτὴ ἡ χρονολογία σημειώνει ἓνα σημαντικό γεγονός γιὰ τὴ λογοτεχνική καὶ πατριωτικὴ του δραστηριότητα, γιατί στὴν Πόλη βρῆκε μιὰ ομάδα ἀλβανῶν πατριωτῶν, ποὺ διαξήγαγαν μεγάλη δουλιὰ γιὰ τὸ ἔθνικὸ ξύπνημα καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν συμπατριωτῶν στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς πατριῶτες διακρίνεται ὁ μικρὸς ἀδερφός του, ὁ Σαμί. Στὴν Πόλη ὁ ποιητὴς ρίχτηκε με μεγάλο ζῆλο στὴ δουλιὰ γιὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἔθνικοῦ κινήματος. Σὰ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Λογοκρισίας, στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, ἔβγαλε τὴν ἄδεια γιὰ τὴν ἔκδοση πολλῶν ἀλβανικῶν βιβλίων. Ταυτόχρονα γράφει καὶ δημοσεύει πολλὰ δικά του ἔργα, συνεργάζεται κανονικά σὲ περιοδικό «Νηρίτα» τῶν ἀλβανῶν πατριωτῶν τῆς Πόλης, με ποιήματα, μύθους καὶ μικρὰ πεζὰ κομμάτια με χαρακτήρα ἐπιστημονικό-διδασχτικό. Αὐτὰ τὰ ποιήματα ἀργότερα, τὸ 1886, τὰ σύνταξε σὲ τέσσερεις μικροὺς τόμους. «Βιβλίο ἀνάγνωσης γιὰ τοὺς νέους» (μέρος I καὶ II), «Ποιήματα γιὰ τὰ πρῶτα σχολεῖα» καὶ «Γενικὴ ἱστορία», προορισμένα γιὰ τ' ἀλβανικά σχολεῖα, ποὺ μόλις εἶχαν ἀρχίσει νὰ λειτουργοῦν. Σ' αὐτὰ δίνονται οἱ πρῶτες γνώσεις ἀπ' τὴ φυσικὴ, ἱστορία, γεωγραφία καὶ τὴν ἱστορία διαφόρων λαῶν. Ἐκλαίκεύονται τὰ μεγάλα ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ 19 αἰῶνα, οἱ θεωρίες τοῦ Κάντ-Λαπλὰς καὶ τοῦ Δαρβίνου. Ἀπὸ τὰ ἔργα με διδασχτικό χαρακτήρα, ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συλλογὴ «Ποιήματα γιὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα». Με τὰ ποιήματα, τοὺς μύθους καὶ τὰ ἔμμετρα σοφὰ λόγια, ὁ συγγραφέας προσπάθησε νὰ διδάξει τὸ λαό νὰ καταλάβει τί ἦταν χρήσιμο καὶ ἐξυπηρετοῦσε τὴν ψυχικὴ χειραφέτηση καὶ τὴν πρόοδο, τίς ἠθικὲς ἀξίες τῆς ζωῆς ποὺ βοηθοῦσαν τὴν ἐπιτευξη τῆς εὐτυχίας του ἔμαθε τὸ λαό νὰ ἀγαπάει τὴ γνώση καὶ τὴν πρόοδο.

«Μὴν ποτές γυρίσεις λόγο/ἄντρας στάσου σ' ἓνα μόνο/Σὲ τούτη τὴ ζωὴ μᾶς μέλλει/τὴν ἀλήθεια ὅποιος

μᾶς λέει/Ἐξόν ἀπό μιά ἀλήθεια/Ἄλλο στή ζωή δέν ἔχει
ἀξία/Ὅποιος γιά λόγου του μόνο δουλεύει/Εἶναι σάν
τὸ δέντρο πού καρπὸ δέ δένει/ Τὸ σῶμα μὲ τὴ
δουλιὰ τὴ γειὰ του χτίζει/Τὸ νοῦ τὸ μάθημα φωτί-
ζει/Ἄν μάθουμε/ νὰ διαβάζουμε/καλά θὰ ζήσουμε/Ὁ
ἄνθρωπος πού δέ θέλει τὴ μόρφωσή του/Θά περᾶει
σάν ἀγρίμι τὴ ζωή του/Δέ θές τὰ φῶτα, δέ θές τὴν
καλοσύνη/Στὸ σκοτάδι θὲ νὰ μείνεις/Τὸ δίκιο δέ θέ-
λεις καί τὸ φῶς δέ βλέπεις/... «Αὐτὲς εἶναι μερικὲς ἀπ'
τίς κύριες ιδέες τοῦ ἔργου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδασκαλία
τῆς ἀγάπης γιά τὴ δουλιὰ, τὴ γνώση, τὴ συμπόνια
γιά τοὺς ἄμοιρους, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἐξύμνηση τῶν ὑψη-
λῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, ὅπως ἡ εὐγένεια, ἡ ἀντρεία ἢ τιμὴ
τοῦ νᾶσαι δίκαιος καί εἰλικρινὴς στή ζωή, στὴν παρα-
πάνω συλλογὴ—ἀντικαθρεφτίζεται κι ἕνας πάνθεϊσμός,
πού μ' αὐτὸν ὁ ποιητὴς προσπάθησε νὰ καταλύσει τὴ
θρησκευτικὴ μισαλλοδοξία (τότε καί μέχρι ἀργὰ στὴν
Ἄλβανια ὑπῆρχαν τρία θρησκεύματα) καί νὰ ἐξασφάλιζε
τὴν ἔνωση τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Τὸ βασικὸ ὅμως μοτί-
βο, εἶναι ἡ ἀγάπη γιά τὴν Ἄλβανία, γιά τὴν ἀλβανι-
κὴ γλῶσσα, τὸ προσκᾶλεσμα στοὺς συμπατριῶτες νὰ
ἔνωθοῦν «Ἐκεῖνος πού τὸ ἔθνος του δέ θέλει/καί τὴν
πατρίδα/Στοὺς ἀνθρώπους δέν ἔχει θέση/δὲ θέλει οὔτε
τόν ἑαυτὸ του/ Συμφωνά μὲ τὸ Ναίμ Φράσερι, εὐτυχία
δίνει ὁ ἐνεργὸς πατριωτισμός, ἡ ἀγάπη γιά τὴν Ἄλβα-
νία, ὁ ἀγῶνας γιά τὴν ἀπελευθέρωσή της. «Τὸ ἔθνος
καί τὴν πατρίδα/Πολύ νὰ τὰ θέλεις/ πιότερο κι ἀπ' τὴ
ζωὴ τὴν ἴδια/Ἐνα μ' αὐτὰ νὰ γένεις/Γι' αὐτὰ νὰ ζεῖς,
γι' αὐτὰ νὰ σβύνεις/Νὰ δουλεύεις νύχτα μέρα/Νὰ τὰ
ὁμορφαίνεις καί νὰ τὰ ὑψώνεις/νὰ τὰ σέβεις καί νὰ τὰ
φωτίζεις».

Στὸ τραγούδι «Ἡ ἀχτίδα τοῦ ἡλίου γιά τοὺς με-
νεξέδες» ὁ ποιητὴς μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ μενεξέ, πού τοῦ
ἔχουν πιᾶσει τὸν ἥλιο, τσουκνίδες καί βᾶτοι, κάνει ὑ-
παινιγμὸ γιά τὴ δύστυχη κατάσταση στὴν ὁποία βρι-
σκονταν ἡ Ἄλβανία κάτω ἀπὸ τὴν ξένη κατοχὴ. Τὸ
ἔργο χαρακτηρίζεται ἀπὸ αἰσιοδοξία καί τὴ φλογερὴ

πίστη του στο μέλλον τῆς Ἀλβανίας οἱ Ἀλβανοὶ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ξυπνοῦν καὶ νὰ συνειδητοποιοῦνται γιὰ τὴν κατάσταση ὅπου βρίσκονταν καὶ νὰ καταλαβαίνουν τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας ἀπ' τὴ μισητὴ σκλαβιά. Αὐτὸ τὸν κάνει νὰ χαίρεται τὸν ποιητὴ, τοῦ δίνει δύναμη καὶ τὸν ξανανιώνει.

Ὅπως εἶδαμε, ἡ συλλογὴ «Τραγούδια γιὰ τὰ δημοτικά σχολεῖα» εἶχε σημασίαν γιὰ νὰ καταλάβομε τὰ πατριωτικὰ καὶ ἰλουμινιστικὰ ἰδανικὰ τοῦ Ναῖμ Φράσερι καθὼς καὶ τὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὴν τέχνη.

Διάσημος πρωτεργάτης τοῦ κινήματος γιὰ τὸν ἔθνικό λυτρωμὸ, ὁ Ναῖμ Φράσερι πρόσφερε μ' ὅλην τὴν ψυχὴν, τὸ ταλὲντο στὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὑπόθεσης τοῦ γλυτωμοῦ τῆς Ἀλβανίας, αὐτὸς δὲν ἐννοοῦσε τὴν τέχνην ἔξω ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς χώρας, ἔξω ἀπ' τὸν ἀγῶνα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ γιὰ νὰ κερδίσει τὴν λευτερίαν καὶ τὴν ἔθνικὴν του ἀνεξαρτησίαν.

Τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁ Ναῖμ Φράσερι τὸν ἔβλεπε σὰ λαμπερό φανᾶρι στὴ μακρόχρονη ἐφιαλτικὴ νύχταν τῆς σκλαβιάς, στὴν ὁποία βρίσκονταν ἡ πατρίδα, ὁ ποιητὴς κατ' αὐτὸν, πρέπει νὰ δείξει στὸ λαὸν τὴν διέξοδο ἀπ' αὐτὴν τὴν κατάστασιν.

Ἄνάμεσά σας εἶμαι στημένος
καὶ κατακαίγομ' ὁ καημένος
λίγο φῶς γιὰ νὰ σᾶς δώσω,
ἀπ' τὸ σκοτάδι νὰ σᾶς γλυτώσω,
Θά λυώσω, θὰ στραγγίσσω
Θά καῶ καὶ δὲ θὰ σβῆσω
Νὰ σᾶς φέξω γιὰ νὰ ἰδεῖτε
μεταξὺ σας νὰ γνωριστεῖτε.

Τὴν ἀντίληψιν του γιὰ τὸ μεγάλο κοινωνικὸ ρόλο τῆς τέχνης, ὁ ποιητὴς τὴ διατήρησε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του. Ἀργότερα θὰ ἐπανέλθει ξανά στοῦ θέματος τοῦ προορισμοῦ τῆς ποίησης στὴ ζωὴν, μὰ αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ σκέψιν του θὰ ἔχει ἓνα περιεχόμενον πλεονεκτήματι.

σμένο. Τότε, ξαναμμένος από τή φλογερή πατριδολατρεία θά γράψει, ὅτι, ὁ ὑψηλότερος σκοπός τοῦ ποιητῆ εἶναι:

Νά δώσει φῶς στήν Ἄλβανία
ἀπό τή φωτεινὴ ψυχὴ του.

Ταυτόχρονα, ὅταν συντάσσει ἔργα μέ χαρακτήρα διδαχτικο-μαθητικὸ ὁ Ναῖμ Φράσερι γράφει καὶ ἔργα πρᾶγματι λογοτεχνικά.

Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, μέχρι περίπου τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, φιλοτέχνησε τὰ λυρικά ποιήματα. Οἱ καλύτερες δημιουργίες του σ' αὐτόν τὸν λογοτεχνικὸ κλάδο εἶναι: «Ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία» (1886) καὶ «Τὰ λουλούδια τοῦ καλοκαιριοῦ» (1886) στὰ ὁποῖα ὁ ποιητῆς καλλιέργησε βαθύτερα τὰ προβλήματα τοῦ πατριωτισμοῦ παρ' ὅσο στὰ προηγούμενα. Στὴν «Κτηνοτροφία καὶ γεωργία» ἐκφράζει τὴ φλογερὴ ἀγάπη του γιὰ τὴν Ἄλβανία, ξεχύνει σὲ στίχους μέ ιδιαίτερο λυρισμὸ καὶ εἰλικρίνεια τὸν πόνο πού τὸν κατάκαιγε μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα, ἐξέφρασε τὴν πίστη του γιὰ τὸ μέλλον της. Τὸ ποίημα εἶναι ἕνας πυρφόρος ὕμνος γιομάτος εὐαισθησία γιὰ τὴν ἄλβανικὴ φύση, ἕνα τραγούδι ὀλόθερμο γιὰ τὴν ὀμορφιά καὶ τὴ γονιμότητά της: ὁ ποιητῆς λατρεύει καθετὶ τὸ ἄλβανικὸ, τὰ βουνά, τοὺς λόφους, τὰ δάση τῆς Ἄλβανίας, τοὺς ἀνθρώπους της, φιλελευθέρους καὶ φιλόπουνους:

Ὡ βουνά τῆς Ἄλβανίας, ὦ ψηλά μου δέντρα ἔσεῖς
Κάμποι ἀνθόσπαρτοι, πού ὁ νοῦς μου σέ σᾶς τρέχει ὀ-
[λομερίς,
ὦ ραχοῦλες μου ὀμορφοῦλες, ὦ ποτάμια κρυσταλλένια
λόφοι, πλάγια καὶ κορφάδες, σύλλογγά μου φουντωμένα!
Θέ νά γλυκοτραγουδήσω ἐγὼ τὰ ζῶα πού κρατᾶτε
ὦ, τοπία εὐλογημένα, τὴ χαρά ἔσεῖς μέ κερνάτε!

Γιὰ τὸν ποιητῆ, οἱ ὀμορφιές τῆς πατρίδας, εἶναι ἀσύγκριτες. Τό σύμπαν, λέει ὁ Ναῖμ Φράσερι, φρόντισε νὰ κάνει τὴν Ἄλβανία ὅσο πιὸ ὀμορφη καὶ πλούσια· τῆς ἔχει χαρίσει ὅλα τ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου.

«Σοῦ χάρισε ἄνθη, χόρτα καὶ κλαριά, φυτὰ καὶ φῶς, δέντρα καὶ δέντρα μάζεψε τοῦ κόσμου ὅλα τ' ἀγαθὰ, καὶ κανίσκι στᾶφερε μιὰ μέρα!»;

Κι ὅταν περιγράφει τὰ βουνά, τὶς πλάγιες, τοὺς κάμπους καὶ τὰ δάση τῆς Ἀλβανίας, κι ὅταν μιλάει γιὰ τὴν ἀπλή ζωὴ τῶν χωρικῶν, ποὺ δουλεύουν τὴ γῆ, εἴτε βόσκουν τὰ κοπάδια, ὁ ποιητὴς δὲ μπορεῖ νὰ χαλιναγωγῆσει τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν ἔξαρση ποὺ τοῦ κατακλύζει τὴν ψυχὴ ὅταν φέρνει στὸ νοῦ του τὶς ὀμορφιές τῆς πατρίδας. Μὲ τὴ φλογερὴ ἀγάπη του γιὰ τὴν πατρίδα συμπλέκεται ἡ περηφάνεια του ὅτι εἶναι Ἀλβανός, γέννημα αὐτῆς τῆς ἀρχαίας καὶ πλούσιας χώρας, παιδὶ αὐτῆς τῆς γῆς, ποὺ ἔχει μιὰ φύση τόσο ὀμορφή καὶ γόνιμη.

Ἀλβανός εἶμαι, ὦ Ἀλβανία, ποιά ἔχεις δώσει μου τιμὴ!
Τὴν καρδιά μου ἐσὺ μὲ πόθους τὴ γαλούγησες κι ὀρμή.
ὦ μητέρα μου, Ἀλβανία κι ἂν στὰ ξένα ἐγὼ γυρνῶ,
τὴν ἀγάπη σου ποτέ μου, ὦ, ποτέ δε λησμονῶ.

Ὁ ποιητὴς καλεῖ τοὺς συμπατριῶτες νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ ὀργανωθοῦν στὶς γραμμὲς τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος, νὰ σκέφτονται καὶ νὰ δροῦν σὰν ἀληθινοὶ πατριῶτες βάζοντας πᾶνω ἀπ' ὅλα τὸ καλὸ τῆς πατρίδας, νὰ πάρουν τὸ δρόμο τῆς μάθησης καὶ τῆς προκοπῆς. Αὐτός πιστεύει, ὅτι, γρήγορα, γιὰ τὴν Ἀλβανία θάρθουν καλὲς μέρες.

«Δότε, δότε, τῆς Ἀλβανίας—τὴν ἄσπρη μέρα τῆς λευτεριάς» ἀναφωνάει ὁ ποιητὴς μ' ἐνθουσιασμό, ἐπικαλούμενος τὸ θεό, ποὺ τὸν νοιώθει σὰν πανθειστής, δηλαδή σὰν σύνολο ὅλων τῶν ὑπάρξεων, συγχωνευμένο στὸ σῦμπαν.

Στὸ ποίημα πλατιά θέση ἔχουν οἱ λυρικές περιγραφές γιὰ τὶς καθημερινὲς φροντίδες τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ βοσκοῦ: σ' αὐτὸ δίνονται μὲ ζωηρά χρώματα ἡ ζωὴ τους ποὺ κυλάει ἤρεμα καὶ χωρὶς ταραχές, μὲ τὸν ἀγνὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνονται τὸ γύρω κόσμος, γιὰ τὴν καθαρὴ ἀγάπη τους πρὸς τὴ φύση καὶ τὴ δουλιὰ, καὶ

γενικά για τ' άπλά συναισθήματά τους, για τή χαρά τους πού μπορούν νά γευτοῦν τόν καρπό τοῦ μόχτου τους. Ἡ ζωή τοῦ χωριοῦ δίνεται στό ποίημα, σ' αντίθεση μέ τήν πόλη, σάν ἡσυχῆ γωνιά ἔξω ἀπό τίς σκοτούρες καί τίς ἀνησυχίες της. Ὁ πανθεισμός πού θεποιοεῖ τή φύση, ἀπορρέει, ἐννοεῖται, ἀπ' τίς ἰλουμινιστικές πεποιθήσεις τοῦ ποιητῆ. Παράλληλα μ' αὐτό ἀραδιάζονται ἐπιβλητικά στό ποίημα κι οἱ συμβουλές μέ τίς ὁποῖες ὁ συγγραφέας ἀποτείνεται στους συμπατριῶτες—πού καμιά φορά παίρνουν τή μορφή συλλογισμῶν για τήν ἐννοια τῆς ζωῆς, για τὰ ὑψηλά ἠθικά ἰδανικά ἀπ' τὰ ὁποῖα πρέπει νά ξεκινάει ὁ ἄνθρωπος στή δράση του.

Ὁ ποιητής μιλάει για τήν ἀγάπη πρὸς τή δουλιά καί τήν τιμιότητα, σὰ βασικά προσόντα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅλα αὐτά τὰ περιθωριακά μοτίβα εἶναι ἄμορφα πλαισιωμένα στό πατριωτικό πάθος, πού εἶναι τό βασικότερο στό ποίημα. Τό πάθος τοῦ ἔργου, τίς περισσότερες φορές ἐκφράζεται μέ ἀποστροφές καί ἀναφωνήσεις πού τοῦ δίνουν μιὰ πολύ συγκινητική πνοή. Ὁ Ν. Φράσερι πιστεύει ἀκράδαντα, ὅτι, ἡ Ἀλβανία δέ θά λυγίσει ἀπό τούς ἐχθρούς. Σύμβολο τῆς ἀγέρωχης ψυχῆς του, εἶναι τὰ ψηλά βουνά, στὰ ὁποῖα ὁ ποιητής ἀπευθύνεται μέ δυναμική ἀποστροφή.

Ὁ βουνά τῆς Ἀλβανίας, πού τό κεφάλι ψηλά κρατᾶ
[τε,
Οὐράνια καί νέφη καταβροχτίζεται, φρίκη καί τρόμο
σκορπάτε.

Ἡ συνειδητή πρόθεση τοῦ ποιητῆ νά ἀναζωογονήσει στους Ἀλβανούς τήν ἀγάπη για τήν πατρίδα, τήν περηφάνεια τοῦ νᾶσαι Ἀλβανός—εἶναι στή βάση δυὸ ποιητικῶν συλλόγων: «Τὰ λουλούδια τοῦ καλοκαιριοῦ» (1890) καί ὁ παράδεισος καί παραδοσιακά λόγια» (1894). Ὁ δρόμος ὅπως πού ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφέας, ἐν μέρει συγκλίνει μόνο μέ ἐκεῖνο τοῦ ποιήματος «Κτηνοτροφία καί γεωργία». Τό ποίημα «Παράδεισος», δέν εἶναι τί-

ποτ' ἄλλο παρά ποιητική ἀφήγηση τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῶν Ἀλβανῶν, τῆς ἀντρείας πού ἔχουν δείξει ἀπό τὰ ἀρχαιότερα χρόνια ἐναντία στοὺς διάφορους ἐχθρούς, τοῦ θάρρους, τῆς ζωηρότητας καὶ τῆς μαχητικῆς ψυχῆς πού τοὺς ἔχουν διακρίνει πάντα στήν ἱστορική διαδρομή, τῆς φλογερῆς ἀγάπης γιά τήν πατρίδα καὶ τοῦ ἀνένδοτου πνεύματος, σά βασικὸ γνῶρισμά τους.

Μέ ἰδιαίτερο ἐνθουσιασμό ἀναπολεῖ τήν ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη, ὅταν οἱ Ἀλβανοί: «Ἀντισταθῆκαν στήν Τουρκία/Τιμήσανε τήν Ἀλβανία/ Αὐτοί πολεμῆσαν μόνοι/ Καὶ γλυτῶσαν τήν Εὐρώπη». Ἐπειτα ὁ συγγραφέας ἀναφέρει μέ τήν ἀράδα πολεμιστῆς καὶ ἄλλους Ἀλβανούς πού πάλαιψαν μέ τοὺς Τούρκους—σάν τὸ Γκιολέκα, Ράπο Ἐκάλι, Ζυλυφτάρ Πόντα κᾶ, πού πέρασαν στήν ἱστορία σάν ἰσχυροὶ καὶ ἀτρόμητοι ἄντρες. Μέ τὸ αἶσθημα τῆς δίκαιας περηφάνειας, ὁ ποιητῆς, ἀναλογιέται καὶ κείνους τοὺς διακριμένους Ἀλβανούς πού χύσαν τὸ αἷμα τους γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας, σάν τὸ Μάρκο Μπότσαρη, τὸ Μιαούλη, τὴ Μπουμπουλίνα, τὸν Κανάρη, εἴτε τοὺς ἀντρείους ἀρμπρέσηδες πού τάχτηκαν μέ τὸ Γαριβάλδη στή γνωστὴ ἀπελευθερωτικὴ του ἐκστρατεία. Ὅλα αὐτὰ, εἶναι γιά τὸν ποιητῆ, ζωντανὴ ἀπόδειξη, ὅτι ἡ Ἀλβανία, ἔτσι, ὅπως σὸ παρελθόν, καὶ σὸν κ' αἰῶνα, θὰ βρεῖ δυνάμεις μέσα της γιά νὰ γλυτῶσει ἀπὸ τὴν δύσμοιρη κατάσταση μέσα στήν ὁποία στέναζε.

Ἡ Ἀλβανία ἀκέρια μένει
ποτέ της δὲ φτωχαίνει,
σά φεγγάρι πάντα γιομίζει,
ἄστρο εἶναι καὶ φωτίζει.

Αὐτὰ τὰ λόγια φανερώνουν τὴ φλογερὴ πίστη τοῦ ποιητῆ γιά τὸ μέλλον τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλὰ γιά νὰ γλυτῶσει ἡ πατρίδα ἀπὸ τὴν ξένη σκλαβιά, πρέπει οἱ Ἀλβανοὶ ν' ἀφήσουν κατὰ μέρος τὶς ἐχθροπάθειες καὶ νὰ μποῦν σὸ δρόμο τῆς ἐνότητας. Στίχους γιομάτων μ' ἀγανάχτηση καὶ χλευασμὸ γράφει ὁ ποιητῆς ἐναντία σὲ κείνους τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους πού εἶχαν

ἀρνηθεῖ τὴν πατρίδα καὶ τὴ γλῶσσα τῆς μάνας, κατα-
ντώντας τυφλὰ ὄργανα τῶν ξένων. Ὁ ποιητὴς συμβου-
λεύει τοὺς συμπατριῶτες νὰ ξυπνήσουν, νὰ κοιτάξουν
τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας, γιατί ἡ ἱστορία ἐξελίσσει-
ται εὐνοϊκὰ γιὰ τοὺς Ἀλβανούς. Τὸ ἐθνικὸ κίνημα, εἶναι
σέ καλὸ δρόμο καὶ δέν εἶναι μακρὰ ἡ μέρα τῆς ἀπε-
λευθέρωσης τῆς Ἀλβανίας. Τὸ μοτίβο τῆς γρήγορης ἀ-
πελευθέρωσης τῆς πατρίδας καλλιεργήθηκε ἰδίως στὸ
ποίημα «Ἐκφράζω» ποὺ διαπερᾶται ἀπ' τ' ἀνυπόκριτα
αἰσθήματα τοῦ ποιητῆ. Ἐνάρετος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ σκέ-
φεται καὶ δρᾷ γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας, μόνον προ-
σπαθώντας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της ὁ ἄνθρωπος ἀ-
ποχτᾶει τὸ σέβας ὅλης τῆς χώρας.

Ὅποιος εἶναι σήμερ' ἄντρας,
κι Ἀλβανός μὲ τὰ σωστά του.
Τ' ὄνομά του ζεῖ γιὰ πάντα
τὴν τιμὴ ἔχει μπροστά του.

Τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας ζητᾶνε νὰ ἀφηθοῦν
κατὰ μέρος οἱ θρησκευτικὲς καὶ ἐπαρχιακὲς διχόνοιες καὶ
νὰ δυναμώσει ἡ ἐνότητα καὶ ἡ ἀδερφωσύνη, γιατί μόνον
αὐτός εἶναι ὁ δρόμος γιὰ ν' ἀποχτηθεῖ ἡ λευτεριά, ὁ
δρόμος ποὺ θὰ βγάλει τὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὸ γκρεμὸ ὅ-
που τὴν ἔχουν σπρώξει οἱ ἐχθροί.

Σημαντικὸ μοτίβο στή δημιουργία τοῦ Ν. Φρά-
σερι εἶναι ἡ ζωπύρωση τῆς ἀγάπης γιὰ τὴ μητρικὴ
γλῶσσα, ποὺ τὴν τραγούδησε μέ τόσο πάθος καὶ μι-
λήσε γιὰ τὴν πλαστικότητα καὶ τὴ γλύκα της. Ἀγα-
πώντας τὴ μητρικὴ γλῶσσα, καλλιεργώντας καὶ πλου-
τίζοντάς τη, λέει ὁ συγγραφέας, θὰ προκόψει καὶ θὰ
ἀνθίσει ἡ ἐθνικὴ ὑπόθεση, θ' ἄρθει μιὰ ὥρα ἀρχήτερα ἢ
πολυπόθητη μέρα γιὰ ὅλους: ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πα-
τρίδας («Ἡ γλῶσσα μας», ἡ Κορυτσά, κᾶ). Στὸ μεγάλο
ποίημα «Αἰῶνα λόγια» ὁ Ν. Φράσερι ποὺ φλέγεται ἀπ'
τὴν ἐπιθυμία νὰ ἰδεῖ τὴν πατρίδα ἀνάμεσα ἰστά προο-
δευμένα καὶ ἀνεπτυγμένα κράτη, συμβούλευε τοὺς Ἀλ-

βανούς νά τραβήξουν χέρι ἀπό μερικές παλιές παραδόσεις πού τούς βοδιίζουν νά μπούν στο δρόμο τῆς μορφωτικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου.

Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς δημιουργίας του, ὁ Ν. Φράσερι προσανατολίστηκε στήν ἐποποιία, αὐτὸς ἔγραψε δυὸ ἐπικά ποιήματα: «Ἡ ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη» καὶ «Ἡ Κερμπελιάγια». Τὸ πρῶτο ἔπος, ὅπως φανερῶνει καὶ ὁ τίτλος, μιλάει γιὰ τὸ Γκιέργκι Καστριώτη-Σκεντέρμπεη. Ἔτσι ὅπως οἱ ἄλλοι ἄλβανοὶ συγγραφεῖς, πού ἐνσάρκωσαν στή δημιουργία τους τὴ μορφὴ τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωα, καὶ ὁ Ναίμ Φράσερι ἔστρεψε τὸ βλέμμα στοῖς αἰῶνα, ὄχι γιὰ νὰ ξεφύγει τὰ σοβαρὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ γιὰ νὰ ξεδιπλώσει μὲ μεγαλῦτερη διαύγεια τίς μεγάλες ἰδέες πού τὸν ἀποσχολοῦσαν, σχετικὰ μὲ τὸ ἐνδοξο παρελθόν, ἦταν ἓνα ποιητικὸ μέσο πολὺ δραστικὸ γιὰ νὰ μεταδώσει στοὺς συμπατριῶτες τὴ βασικὴ ἰδέα πού τὸν συνέειχε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ—τὴν ἐνότητα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ. Μιλώντας γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη, γιὰ τὴ ζωὴ, τίς ταλαιπωρίες καὶ τὰ ἥρωϊκὰ του κατωρθώματα, ὁ ποιητὴς ἀποβλέπει νὰ μπάσει στή συνείδηση τῶν Ἀλβανῶν, ὅτι ἡ Ἀλβανία θὰ βγεῖ στο φῶς, ἂν θὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἀδιάσπαστη ἐνότητα πού εἶχε τὸν καιρὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. Τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ χρονολογικὰ τὰ κυριότερα στιγμιότυπα τῆς ζωῆς τοῦ ἥρωα, ἀπὸ τὴ νεότητὴ μέχρι τὸ θάνατό του, καὶ ἔτσι ἀπαλλάσει τὸν ἀναγνώστη ἀπὸ τὴν ἰδέα, ὅτι, πρόκειται γιὰ ἱστορία πού ναι δοσμένη σὲ ποιητικὸ πῖνακα. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη, ὁ Ναίμ Φράσερι, τὴν παρουσίασε ἔτσι ὅπως ἦταν στήν πραγματικότητα—ἐνδοξη ἐποχὴ, ὅποτε οἱ Ἀλβανοὶ, μ' αὐτεπίγνωση ὅτι ὑπεράσπιζαν τὰ ἐθνικὰ τους συμφέροντα, τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ ζωὴ τους, διέθεσαν ὅλες τίς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τῆς χώρας στήν ὑπηρεσία τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα ἐναντία στοὺς ξένους κατακτητὲς καὶ κατόρθωσαν νὰ περιφρουρήσουν τὴ λευτεριά τους 25 ὀλόκληρα χρόνια, ἐναντία στήν πιὸ μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη τῆς τότε ἐποχῆς. Στὸ ἔπος τοῦ

Ναϊμ Φράσερι, ὁ Σκεντέρμπεης μᾶς παρουσιάζεται σα λαϊκὸς ἥρωας, ἀπλός, μέ ἀπέραντη ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, παλληκᾶρι μοναδικό, ἔξοχος πολιτικὸς ἄντρας, προικισμένος μέ ἴσπᾶνιες ὀργανωτικὲς ἱκανότητες, ὄξυδερκής καὶ μεγάλος στρατηγός, καὶ πάνω ἀπ' ὄλα ἄνθρωπος, πού ἔχει τὴ συνείδηση τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ρόλου τοῦ ἔργου του.

Ἀκολουθώντας τίς παραδόσεις τῶν ἱστορικῶν ἔργων τῶν εὐρωπαϊκῶν οὐμανιστῶν τοῦ ἱστ' -ιζ' αἰώνα, ὁ ποιητὴς φιλοτέχνησε τὸν ἥρωα σὰν ἐνσάρκωση τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὁμορφιάς, σὰν ἓναν ἥρωα ἰδανικό.

Ὅσο ἀπλός εἶναι μέ τό λαό, ἄλλο τόσο περήφανος στέκεται ἀπέναντι στὸν ἐχθρό, ὅσο μεγαλόκαρδος γιὰ τοὺς λαθέβοντες, ἄλλο τόσο ἀνελέητος γιὰ τοὺς προδότες καὶ τοὺς κακοποιούς.

Ὁ Σκεντέρμπεης εἶναι λεβέντης στό παρουσιαστικό, μ' ἓνα πελώριο καὶ καλοκαμωμένο κορμί... Ἦταν βασιλιάς τῆς ὁμορφιάς/ Σὰν ἥλιος λαμποκοπούσε»/. Ὁ ποιητὴς τὸν παραβάλλει μέ τό «δράκο» καὶ τὸν θέλει «μέ θεϊκὴ δύναμη/. Μεγάλιο μέρος στό ποίημα κατέχει ἡ ἀφήγηση τῆς μεγάλης δράσης πού ἀναπτύσσει ὁ Σκεντέρμπεης γιὰ νὰ ἐνώσει τοὺς Ἀλβανούς, ξεπερνώντας ὅλες τίς διασπαστικὲς τάσεις μερικῶν ἀπ' τοὺς φεουδαρχικοὺς πρίγκιπες—γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ στρατιωτικο-πολιτικὴ ἐνότητα—πού γιὰ ἓνα τέταρτο τοῦ αἰώνα ἐγινε ἀπόρθητο φρούριο γιὰ τοὺς πιό διάσημους καὶ ἰσχυροὺς σουλτάνους τῆς Τουρκίας. Πολλὲς σκηνὲς μᾶς μιλοῦν γιὰ τοὺς ἥρωϊκοὺς πολέμους τοῦ Σκεντέρμπεη, γιὰ τίς νίκες πού ἔδρεψε μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη ὑπερπηδώντας πολλὲς δυσκολίες, ὄχι μόνο ἐσωτερικὲς ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικὲς—γιατὶ δέν ἦταν λίγοι καὶ οἱ ἐχθροὶ ὅπως ἡ Βενετία κ'α, πού σχεδιάζανε νὰ ἐξαφανίσουν τὸ Σκεντέρμπεη καὶ τὸν ἄλβανικό λαό.

Ἀνάμεσα ἀπὸ στοιχεῖα καὶ διαφορὲς λεπτομέρειες, ὁ συγγραφέας ἔχει τονίσει τὸ λαϊκὸ χαραχτήρα τῶν ἀγῶνων τοῦ Σκεντέρμπεη, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο λευτέρωσε τὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὸν ξένο ζυγὸ καὶ ὅσο ἦταν ζωντανός τὴν

ἔκανε ἀκατανίκητη ἀπ' τὶς τούρκικες ἐπιθέσεις, ἀλλὰ ὑπεράσπισε τὴν Εὐρώπη—ἀποχτώντας θαυμαστὲς ἀπ' ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες πού τὸν ἐχτίμησαν σὰ σωτῆρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ σὰν ἔμπνευστὴ γιὰ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς τοὺς ἀγῶνες.

Ἀναπολώνοντας αὐτὴ τὴν ἥρωικὴ κι ἐνδοξὴ ἐποχὴ στὴν ἐθνικὴ ἱστορία, ὁ Ναῖμ Φράσερι ἤθελε νὰ δείξει στοὺς συμπατριῶτες, ὅτι, ἔτσι ὅπως στὴν ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ στὸ 19^ο αἰῶνα, ὅταν τὸ ἐθνικὸ κίνημα ἐξελίσσεται μ' ἐπιτυχία ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς χῶρας, ἡ ἔνωση ἦταν ὁ μοναδικὸς δρόμος γιὰ ν' ἀποτιναχτεῖ ὁ τούρκικος ζυγὸς, τὸ μοτίβο τῆς ἔνωσης διαπνέει ὁλόκληρο τὸ ποίημα· αὐτὸ ἐκφράζεται καὶ στοὺς τελευταίους στίχους μὲ τοὺς ὁποίους κλείνει τὸ μεγαλειῶδες ἔργο του.

Ἄν θὰ εἰστε ἐνωμένοι

Ἡ Ἀλβανία εἶναι καμωμένη.

«Ἡ ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ λαϊκὰ ἔργα τῆς περιόδου τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Τὰ πιὸ ὁμορφα καὶ τὰ πιὸ ἔμπνευσμένα ἀποσπάσματα ὅπως—ἡ ἐπιστροφή τοῦ Σκεντέρμπεη στὴν Κρούγια καὶ—μαθαίνονταν ἀποστήθιση ἀπὸ τοὺς πατριῶτες πού ἔβρισκαν συναρμολογημένα στὸ ἔργο τὰ πιὸ πολύτιμα αἰσθήματα καὶ σκέψεις. Στὴ σειρά τῶν προσπαθειῶν, ἀπ' τοὺς ἄλβανοὺς συγγραφεῖς, γιὰ νὰ ἐνσαρκώσουν τὴν ἥρωικὴ μορφή, τὸ ἔργο τοῦ Ναῖμ Φράσερι κατέχει τὴν τιμητικὴ θέση. Ἡ αὐθόρμητὴ ἔμπνευση, ὁ λυρισμὸς, ἡ γλυκὴ τῆς γλώσσας καὶ ἡ σαφήνεια τῆς ἀφήγησης, εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἔπους.

Ὁ Ναῖμ Φράσερι ἔμεινε ἀθάνατος στὴ συνείδηση τοῦ ἄλβανικοῦ ἔθνους—γιατί τραγούδησε μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν πατρίδα καὶ πίστεψε στὸ λαμπρὸ μέλλον της, στὶς ἰκανότητες τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ γιὰ νὰ πάρει τὸ δρόμο τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης.

Αὐτὴ ἡ φλογερὴ κι εἰλικρινὴς ἀγάπη γιὰ τὸν ἄλβανικὸ λαὸ ἦταν πηγὴ πού γαλοῦχησε τὴν ποιητικὴ του δημιουργία.

Ο ΝΤΡΕ ΜΙΕΝΤΑ

(1866-1937)

Διακεκριμένη προσωπικότητα τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἦταν καὶ ὁ Ντρέ Μιέντα. Τὸ ἔργο του, ἐμπνευσμένο ἀπ' τὴν εἰλικρινὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴ βαθιὰ συμπόνια γιὰ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, ἔχει ἰδιαίτερη καλλιτεχνικὴ ἀξία, καὶ γι' αὐτό κατέχει τιμητικὴ θέση στὴν ἄλβανικὴ ποίηση.

Τὸ Μιέντα τὸν χαρακτηρίζει ἡ ὑψηλὴ καλλιτεχνικὴ ἀπαιτήση πρὸς τὸν ἑαυτό του. Πρὶν δημοσιέψει τὰ ἔργα του, τὰ δούλευε καὶ τὰ χτένιζε μέ ἀξιωθαύμαστη ὑπομονή.

Ὁ Μιέντα γεννήθηκε στὴ Σκόδρα, στὴν οἰκογένεια ἑνὸς γελαδάρη πούχε κατεβεῖ ἀπὸ τὸ χωριὸ στὴν πόλη. Τὰ πρῶτα μαθήματα τὰ πῆρε σ' ἕνα θρησκευτικὸ ἰησοῦτικο σχολεῖο. Στὰ μαθήματα ἦταν πολὺ ἐπιδεχτικὸς καὶ οἱ ἰθύνοντες τοῦ σχολείου, βλέποντας τὴς ἱκανότητες τοῦ παιδιοῦ, ἀποφάσισαν νὰ τὸ κάνουν παππᾶ, γι' αὐτὸ μόνις τελείωσε τὸ σχολεῖο, τὸν ἔστειλαν νὰ συνεχίσει ἀνώτερες σπουδές στὴν Ἴσπανία, Πολωνία, Κροατία καὶ Ἰταλία. Ἀφοῦ πῆρε τὸν τίτλο τοῦ διδάχτορα στὴ φιλοσοφία καὶ θεολογία, τὸν διορίζουν νὰ δώσει μαθήματα σ' ἕνα ἀνώτερο θρησκευτικὸ ἴδρυμα. Μὰ ἡ παιδαγωγικὴ-θρησκευτικὴ του σταδιοδρομία δὲν τράβηξε πιο πέρα, Ἀποσύρεται ἀπ' τὸ ἰησοῦτικὸ τὰγμα καὶ ἐπιστρέφει στὴν πατρίδα. Ἐδῶ παίρνει μέρος στὸ πατριωτικὸ κίνη-

μα τῶν ὁμογενῶν σάν πολιτιστικός συνεργάτης, σάν ποιητής. Τό 1887 ὁ Μιέντα δημοσιεύει τὸ πρῶτο ποιητικό του ἔργου «Τὸ μοιρολόι τοῦ ἀηδονιοῦ» πού εἶναι ἀλληγορικό ποίημα μέ πατριωτικό περιεχόμενο. Μέ τό κλεισμένο ἀηδόνι στό κλουβί ὁ ποιητής κάνει ὑπαινιγμό γιά τή σκλαβωμένη πατρίδα, γιά τήν τόσο ἄθλια κατάστασή της κάτω ἀπό τόν ξένο ζυγό. Ἡ φωνή τοῦ ποιητῆ ξεχειλίζει ἀπό ἰσχυρές μελαγχολικές νότες, θρηνεῖ μέ θλίψη τή μαύρη σκλαβιά πού εἶχε κατακλύσει τή χώρα.

Αὐτό τό μοιρολόγι σου πού λές
μοῦ κομματιάζει, ἀηδόνι, τήν καρδιά.
Μέρα καί νύχτα σ' ἀκούω νά κλαῖς
ώιμέ, πού νά μπορῶ νά βρῶ παρηγοριά.

Συχνά τόν ποιητή τόν συνέχει ἡ μελαγχολία κι ἡ θλίψη. Ποιός ξέρει στ' ἀλήθεια πότε τ' ἀηδόνι θά πετάξει ἐλεύτερο «στή φωλιά τῶν προγόνων», πότε θά συντριβεῖ ἡ σκλαβιά. Ἀλλά ἐπιβλητικότερη νότα εἶναι ἡ αἰσιοδοξία, ἡ πίστη τοῦ ποιητῆ, πώς ἡ ποθητή μέρα τῆς λευτεριάς ζυγώνει.

Πάνω στή γῆς ἀηδόνι, ὁ καιρός ἀλλάζει.
Ὁ θρῆνος δέ μοῖρεῖ καί τό μαράζι
νά κομματιάσει πάντα τήν καρδιά
Χαίρου καί πένθους πιά.
Μετά τήν παροχειμῶνιά ἡ ἀνοιξη προβάλλει
Μέσα δέ βρίσκεται χωρίς ἀνεμοζάλη.

Τό 1901, μαζί μέ τόν ἀδερφό του θεμελιώνει στή Σκόπια τήν μορφωτική πατριωτική ἔταιρεία «Αὐγή» ἡ ὁποία ἐπεξεργάστηκε ἕνα ἀλφάβητο μέ βάση τὸ κριτήριο, πού σέ κάθε φθόγγο, ν' ἀντιστοιχεῖ μόνο ἕνα γράμμα καί δημοσίευσε σχολικά βιβλία. Κατά τήν περίοδο 1901-1907 ὁ Μιέντα ἀναπτύσει πλατιά πολιτιστικο-πατριωτική δράση, παίρνει μέρος στίς συγκεντρώσεις καί τίς ἐπιτροπές πού ἐργάζονταν γιά τή σύνταξη ἑνός ἐνιαίου ἀλφάβητου καί τόν καθορισμό τῶν κανόνων τῆς γραφτῆς γλώσσας.

Τό 1917 ὁ Μιέντα δημοσιεύει τή συλλογή «Ἡ νειότη» μέ λυρικά ποιήματα. Τό ἔργο εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στό κοινό καί ἔγινε δημοφιλές, τόσο γιά τό πατριωτικό πάθος, ὅσο καί γιά τίς σπάνιες καλλιτεχνικές ἀξίες. Σ' αὐτό διακρίνομε ἕνα πλούσιο διαπασῶν σκοπῶν καί ιδεῶν. Στόν κύκλο μέ ποιήματα «Ἄλυτος» δίνεται ἠθοπλαστικά ἡ μορφή κάποιου πατριώτη πού ὁ ξένος («ὁ μίζερος») τόν ἐξορίζει σέ ξένα μέρη.

Ἐδῶ δέν ἔχομε νά κάνουμε μέ καμιά δράση. Μέ πλαστικές ἰχνογραφίες τῆς φύσης, δοσμένες μέ καλλιτεχνική ἐπιμέλεια, μᾶς μπάζει στό φλογερό πῶθο τοῦ ἐξοριστοῦ γιά τή χώρα του, στά βάσανά του στή σκλαβιά. Ὁ ἥρωας προσφωνάει τὰ ἀποδημητικά πουλιά τό λελέκι, νά τοῦ φέροι καμιά εἶδηση ἀπό τή γενέτειρα πόλη, ἀπό τήν πατρίδα.

Ἄχ! πές μου πές μου τήν ἀλήθεια
Ὁ ἥλιος ἀνατέλει κι ἐκεῖ πέρα;
Σπιθοβολᾶν σάν πρῶτα στήν Ἀλβανία
τήν ἔρμη, τό φεγγάρι καί τ' ἀστέρια;
Ἄνθίζουν πιά τά πρῶμα λουλουδία
Σέ κάμπους καί βουνά, σάν τότες πλούσια;

Μέ τήν πάροδο τοῦ καιροῦ, τό πατριωτικό λυρικό πνεῦμα τοῦ Μιέντα γίνεται πιό συγκεκριμένο καί δραστική πατριωτική ἐμπνευση. Στό ποίημα. «Ἄ Μουσταφά - πασᾶς στή Μπαμπούνα», ὁ Μιέντα, ξεχύνει τό ἀσυγκράτητο μίσος του γιά τήν ἀντιπατριωτική στάση ἐνός ἀπ' τοὺς ἐκπρόσωπους τῶν ἀρχοντικῶν φεουδαρχικῶν οἰκογενειῶν τῆς Βόρειας Ἀλβανίας στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα—ἐνός πιστοῦ συνεργάτη τῶν ξένων κατακτητῶν. Λειψαντρεία, παμπεισιά, ἐτοιμότητα ν' ἀφήσει στή λάσπη τοὺς ἄλλους ὅταν πρόκειται γιά τό τομάρι του—νά ποιά εἶναι ἡ ἀληθινή φυσιογνωμία αὐτοῦ τοῦ βρωμεροῦ ἀποστάτη. Ποτέ ὁ σαρκασμός τοῦ Μιέντα δέ χτύπησε τόσο βαριά τοὺς ἐχθρούς, ὅσο σέ τούτους τοὺς στίχους:

Μακριὰ ἀπὸν τότε τὸν ἱερό. Μακριὰ
τῆς Ἀλβανίας, ὦ μαῦρο κατακάθι;
Ἐ σέ, φονιά, ἢ ντροπή σέ καρτερᾶ
μέσ στῆς Τουρκίᾳς τὰ βάθη.

Γιὰ τὸν ποιητὴ, μονάχα ὁ λαός, οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι, ἦταν πάντα στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ πολέμου ἐναντία στοὺς ξένους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας. Αὐτοὶ κράτησαν ἄσβηστο τὸ πατριωτικὸ φρόνημα, βῆκαν στὸ πεδίο τῆς μάχης, μὴ λογαριάζοντας τὶς θυσίες. «Ὁ Μουσταφά πασᾶς στὴ Μπαμπούνα» ξεσπάει σὲ νότες πίκρας καὶ θυμοῦ.

Στὸ ποιῆμα «Ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα» ὁ ποιητὴς τραγουδάει τῆς πατρίδας καὶ γιὰ τὴν ὀμορφιά τῆς ἀλβανικῆς γλῶσσας, ἀνυψώνει τοὺς παλιούς καιρούς, ὅταν ἡ παλληκαριά τῶν Ἀλβανῶν εἶχε κάνει ξακουστά, τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ κύρος τῆς Ἀλβανίας. Ὁ Μιέντα πιστεύει ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ θὰ ἐνωθοῦν καὶ θὰ συντρίψουν τὶς ἐπιδιώξεις τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν νὰ φέρουν διάσπαση. Μῖσος καὶ κατᾶρα ξεχειλίζει ἀπὸ στόμα τοῦ ποιητῆ γιὰ τοὺς κακοποιούς τῆς πατρίδας.

Γκέγκας καὶ τσέγκας, βουνά καὶ κάμποι
Ἐνα ἔθνος εἶναι, χώρια δὲ ζοῦνε,
Βοριάς καὶ νότος, μιὰ ἡ Ἀλβανία
Καὶ μιὰ γλῶσσα ὅλοι τους μιλοῦνε.
Καταραμένος νᾶναι ὁποῖος σπέρνει
διχόνοια σ' ἀδερφό μὲ ἀδελφό
Ὅποιος χῶρισε μὲ λόγια καὶ μὲ πέννα
Ὅτι ἡ φύση ἔκανε ἀπὸ καιρὸ δετὸ.

Ἡ ἐκκληση γιὰ ἐνωση, γιὰ τὴ σύσφιξη τῶν γραμμῶν τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας, ἀχολογᾶει καὶ στὸ ποιῆμα «Ἐνωθεῖτε!». Ὁ ποιητὴς μιλάει γιὰ τὴν ἀξιολύπητη κατάσταση ὅπου εἶχε καταντήσε ἡ χώρα: / Ἀναστέναξε ἡ γῆς δὲ φόρεσε πιά τὰ γιορτινὰ της/. Ὁ ξένος περιφέρεται καὶ κυβερνάει τὴ χώρα ὅπως τοῦ ἀρέσει. Καὶ ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς κατάντιας, λέει ὁ ποιητὴς, εἶναι, γιατί οἱ Ἀλβα-

νοὶ ζοῦν σέ διχόνοια, γιατί εἶναι ἀκόμη πολλοὶ πού
δέν ἔχουν ἐθνική ἐπίγνωση.

Μαζωχεῖτε ἀδέρφια κι ἐνωθεῖτε
Στῆς Ἀλβανίας τόν ἱερό βωμό
Ἐπ' τό ἴδιο αἷμα καί γένος εἶναι
Ἐπ' ἄκρη σ' ἄκρη ὁ Ἀλβανός.
Μιά ἄγια γλώσσα ὅλοι μιλοῦμε
Γκέγκας, τόσκας μιά καρδιά
Ἄητοὶ νά γίνουμε ξανά.

Στὸ ποίημα «Γιὰ ἓνα ἀλβανικό σχολεῖο κλεισμένο
ἀπὸ τὴν ὀθωμανική κυβέρνηση» (Κορυτσά 1902) κατα-
δικάζεται ἡ πολιτική τῶν πιέσεων πού ἐφάρμοζε ἡ τουρ-
κική κυβέρνηση ἐνάντια στὰ σχολεῖα τῶν Ἀλβανῶν. Οἱ
ξένοι ὅμως δυνάστες στὰ χαμένα παλαίβουν λέει ὁ ποιη-
τής. Τ' αὐστηρὰ μέτρα πού ἐφαρμόζουν δέν κάνουν τί-
ποτε ἄλλο, παρὰ φουντώνουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὰ δικαι-
ώματά τους.

Ἐνα ἀπ' τὰ πιὸ σπουδαῖα ποιητικά ἔργα τοῦ Ν.
Μιέντα, μὲ ἐντονη συναισθηματικότητα, εἶναι καί ἡ ποι-
ητική συλλογή «Ἡ λευτεριά» γραμμένη τὸ 1901-1911
καὶ δημοσιεύτηκε τὸ 1937. «Ἡ λευτεριά» εἶναι ποίηση
ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν ἠρωική ἀτμόσφαιρα τῶν χρόνων
1901-1911, ὅποτε τὸ ἀλβανικό κίνημα ὀλοένα δυνάμωνε
καὶ οἱ πλατιῆς λαϊκὲς μάζες γίνονταν ὅλο καὶ πιὸ δρα-
στικός φορέας. Οὐσιῶδες σ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ εἶναι ἡ
ἐκκλήση πού κάνει ὁ ποιητὴς στοὺς ὀρεσίβιους ν' ἀδρά-
ξουν τὰ ὄπλα, ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐθνική ἀπελευθέρωση
ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν κοινωνικὸ λυτρωμό.

Σηκωθεῖτε ὑπηρέτες τῆς γῆς, ἀφήστε στὰ σπίτια
τσάπες καὶ μπέλια καὶ στὰ χωράφια ὅλα
ἀφήστε τ' ἀλέτρια, ἀδράξτε τὰ ὄπλα
Ἡ λευτεριά νάτη ἀπὸ μακρὰ πλησιάζει.

Ὁ ποιητὴς ἐλπίζει ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς χώρας
θὰ φέρει καὶ τὴν κοινωνική δικαιοσύνη, ὅτι θὰ σεβα-
στοῦν τὰ δίκαια τῆς ἀγροτιᾶς.

Κεχαγιάς δὲ θά τολμήσει
Νά σουβλίζει σά βόδι τό φτωχὸ χωριάτη.
Μέσα στ' ἀνεμὸ σρόβιλο ἢ πύρια ἢ φλογάτη!

Σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Μιέντα εἶναι τὸ λυρικό ἐπικό ποίημα «Τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς» ποῦ δημοσιεύτηκε τὸ 1917, στὴ συλλογὴ μέ τὸν τίτλο «Νιότη». Στὸ ἔργο ἐκφράζεται ἡ συμπάθεια τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν ἀπλό λαὸ, ἡ συμπόνια του γιὰ τὴ ζωὴ τῆ γεμάτη στερήσεις καὶ βάσανα τῶν φτωχῶν ὀρεσεΐβων τοῦ Βορᾶ. Ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι μιὰ ἀπλή ἱστορία, μιᾶς φτωχιάς οἰκογένειας ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ μάνα καὶ δυὸ κοπέλλες μὰ πολὺ συγκινητική. Ἡ ζωὴ τους εἶναι μονότονη, ρέει ἀνάμεσα σὲ κοπιαστικές δουλιές γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν ψυχὴ σ' αὐτὰ τ' ἄγονα κατσάβραχα, ἢ μάνα καὶ οἱ κοπέλλες δὲ ζητᾶνε τίποτε παραπάνω, ἀρκεῖ νὰ χουν κάτι νὰ φᾶνε καὶ νὰ ζοῦν ἡσυχες, σ' αὐτὴ τῆ σιωπηρῆ γωνιά ὅπου εἶναι χτισμένη ἢ καλύβη τους. Μὰ ἡ ἀμείλιχτη πραγματικότητά δὲν τὶς ἀφήνει ν' ἀπολάβουν αὐτὴ τὴ «ζωή». Σάν τσεκούρι τοὺς πέφτουν στό κεφάλι σὶ κακοτυχίες καὶ ἔτσι χάνεται καὶ ἡ ἐλάχιστη εὐτυχία τους. Ἡ Τρίνα, ἡ θυγατέρα ποῦ πήγαινε καὶ βόσκαγε τὰ γίδια, ἀρρωσταίνει καὶ πεθαίνει. Ἡ ἄλλη ἢ κόρη, ἡ Ζόγκα παντρεύεται. Ἡ ἕρμη μάνα μένει μόνη τῆς στὴ ζωὴ. Γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὰ μαῦρα γηρατειὰ φωνάζει τό θάνατο νὰ τὴν πάρει. Μὲ τὸ βαθύ οὐμανιστικό πνεῦμα, μὲ τό ρεαλιστικό σκιαγράφημα τῆς ζωῆς μὲ τὴν αὐθόρμητη ἐμπνευση, «Τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς», μένει ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ἔργα τῆς ἄλβανικῆς προοδευτικῆς λογοτεχνίας.

Σάν πατριώτης ὁ Μιέντα παίρνει μέρος στὴν πολιτική ζωὴ τῆς χώρας. Ἀπὸ τὸ 1920-1924, ὅταν οἱ προοδευτικές δυνάμεις ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς μόλις ἀπελευθερωμένης Ἀλβανίας στὸ δρόμο τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου. Ὁ Μιέντα συμπαραστάθηκε σ' αὐτὲς τὶς ἐπιδιώξεις. Σὰ βουλευτῆς τῆς Σκόδρας, κράτησε λόγους στό κοινοβούλιο καὶ ὑπεράσπισε τὰ συμφέροντα τῆς συντριπτικῆς πλειονότητάς του

λαοῦ. Ἄργότερα ὁ Μιέντα ἀποσύρεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκηνὴ καὶ κάνει τὴ ζωὴ τοῦ ἡμετέρου σ' ἓνα μικρὸ χωριό. Τὸν περισσότερο καιρὸ τὸν ἀφιερώνει σὲ γλωσσικὲς μελέτες. Τὸ 1934, δημοσιεύει τὴ μελέτη «Παρατηρήσεις γιὰ τὰ ἄρθρα καὶ τὶς κτητικὲς ἀντωνυμίες τῆς ἄλβανικῆς γλώσσας».

Στὴν ποιητικὴ βιογραφία τοῦ Μιέντα, αὐτὰ τὰ χρόνια ἀποτελοῦν μιὰ νέα φάση. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς, τὰ ὑλικά γιὰ τὰ πολιτικὰ του ἔργα δὲ θὰ τὰ ἀντιλήσει ἀπὸ τὴ γύρω σύγχρονη ζωὴ ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο παρελθόν τῆς χώρας.

Ἡ συλλογὴς μὲ ποιήματα «Λίσσους» καὶ «Σκόδρα» κάνουν μνεῖα γιὰ τὰ πολεμικὰ κατωρθώματα τῶν προγόνων τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Ἰλλυριῶν, εἴτε γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη. Πλαί στα ἱστορικὰ πρόσωπα, σ' αὐτὰ τὰ ποιήματα παρουσιάζονται καὶ φανταστικά πρόσωπα. Γενικὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα δὲν ἔχουν τὴν αὐθορμησίαν καὶ τὴν παθητικὴ πνοή, πού διακρίνει τὰ ποιήματα τῆς πρώτης περιόδου. Ὁ Μιέντα πέθανε στὴ Σκόδρα, τὸ 1937. Ἡ προοδευτικὴ μερίδα τῆς νεολαίας καὶ τῶν διανοουμένων κήδεψαν μὲ ἰδιαίτερες τιμὲς τὸν ποιητὴ, πού ὅλη τὴ ζωὴ του σκέφτηκε γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας καὶ ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς κουλτούρας.

ΑΝΤΩΝ ΖΑΚΟ-ΤΣΑΓΙΟΥΠΙ

(1866–1930)

Ὁ Ἀντὼν Ζάκο-Τσαγιούπι, γεννήθηκε τὸ 1866 σ' ἓνα χωριό τοῦ Ἀργυροκάστρου στὴ Νότια Ἀλβανία. Τὸ 1882, ἀφοῦ τελείωσε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο (σχολαρχεῖο), φεύγει γιὰ τὴν Αἴγυπτο, κοντὰ στὸν πατέρα

του, μεγαλέμπορον. Στήν Ἀλεξάνδρεια ὁ ποιητής τέλειωσε τὸ γαλλικὸ λύκειο. Τὸ 1887 τὸν βρῖσκομε στήν Ἑλβετία ὅπου φοιτοῦσε στὸ πανεπιστήμιο γιὰ νομικά. Ἀπόφοιτος τοῦ νομικοῦ κλάδου, τὸ 1894-95 ξαναγυρίζει στήν Αἴγυπτο, ὅπου ἄνοιξε δικηγορικὸ γραφεῖο, ἀλλὰ τὸ ἐπάγγελμα δὲν τὸ ἐξάσκησε γιὰ πολὺ, γιατί οἱ δουλιές δὲν τοῦ πῆγαν καλά. Μιά φιλονικεῖα πού εἶχε μὲ τὸν Τζεντίβι (κληρονομικὸς τίτλος πού ἔχαιραν οἱ κυβερνητὲς στήν Αἴγυπτο στήν περίοδο 1866-1914—γιὰ τὴν ὑπόθεση μιᾶς δίκης, τὸν ὑποχρέωσε νὰ τραβῆξει χέρι ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα κι ἔζησε μὲ τὴν περιουσία πού τοῦ ἄφησε ὁ πατέρας. Ἄν ἀπὸ ἐπαγγελματικὴ ἀποψη αὕτη ἡ περίοδος ἦταν ἄκαρπη γιὰ τὸν Α. Ζ. Τσαγιούπι, ἦταν ὅπως γόνιμη ἀπὸ πολιτικῆς καὶ λογοτεχνικῆς πλευρᾶς. Αὕτη τὴν ἐποχὴ, στήν Αἴγυπτο οἱ ἄλβανοὶ μετανάστες εἶχαν ἀρχίσει νὰ ὀργανώνουν καλά τὸ πατριωτικὸ κίνημα. Τὰ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ τέλους τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, τὸ καλορροϊκὸ δυνάμωμα τοῦ λαϊκοῦ ἄλβανικοῦ κινήματος γιὰ λευτεριά καὶ ἀνεξαρτησία, ἐπίσπευσαν τὴν πορεία τῆς ἀφύπνισης καὶ τῆς ὀργάνωσης καὶ στοὺς ἄλβανοὺς μετανάστες τῆς Αἴγυπτου. Ὁ Α. Ζάκο τάχτηκε ἀμέσως μ' αὐτὸ τὸ κίνημα, λαβαίνοντας μέρος σ' ὅλες τὶς δραστηριότητες πού ὀργανώνονταν μ' ἄλλους πατριῶτες πού δροῦσαν σ' ἄλλα μέρη, ὅπως στήν Τουρκία, Ρουμανία, Βουλγαρία. Εἶναι μιὰ πένα δραστήρια στὰ πατριωτικὰ φύλλα, στὰ ὅποια δίνει τὸ παρὸν καὶ συζητάει γιὰ ὅλα τὰ φλέγοντα ζητήματα τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι τὸ ἄρθρο πού δημοσίεψε τὸ 1898 σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ ἀλφάβητου, πού ἦταν τὸ θέμα τῆς ἡμέρας στοὺς ἄλβανικοὺς κύκλους—σὰ ζήτημα μὲ μεγάλη ἔθνικο—πολιτικὴ βαρῦτητα. Στὴ ζωὴ τοῦ μέλλοντα ποιητῆ σημείωσε καμπὴ ἢ συνάντηση μὲ τὸν διακεκριμένο ποιητὴ τῆς Ἐθνικῆς Ἀλβανικῆς Ἀναγέννησης, τὸ Ναῖμ Φράσερι πού τὸν ἐντυπωσίασε βαθιὰ κι ἔπαιξε ὄχι μικρὸ ρόλο στήν κατοπινὴ του ἐξέλιξη σὰν ποιητῆς καὶ συνεργάτης τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος.

Τό 1902 ό Α. Ζ. Τσαγιούπι δημοσιεύει τή συλλογή μέ ποιήματα «Ό μπαμπά Τομόρι». Αυτό τό έργο είχε μεγάλη άπήχηση στους άλβανούς πατριώτες και θεωρήθηκε σάν ένα άξιοσμείωτο πολιτιστικό γεγονός. Μέ τό έργο αυτό ό Τσαγιούπι έντάχτηκε στους πιό ξακουσμένους ποιητές τής έποχής.

Στό «Μπαμπά Τομόρι» ό ποιητής παρουσιάζεται σά φλογερός άγωνιστής τή άπελευθέρωσης του άλβανικού λαού από τον ξένο ζυγό, άκούραστος διαφωτιστής για τίς πατριωτικές ιδέες, γενναίος υπερασπιστής των συμφερόντων του λαού, άσπονδος έχθρός των μπέηδων. Ό Ζάκο καταπιάστηκε στα ποιήματά του μέ σοβαρά προβλήματα που άπασχολούσαν τήν άλβανική κοινωνία στα τέλη του 19^{ου} και άρχές του 20^{ου} αιώνα, και τήν ποιητική του μούσα τήν άφιέρωσε στό κίνημα τής έθνικής άπελευθέρωσης.

Ένα άπ' τά πρώτα μοτίβα τής ποίησης του Τσαγιούπι, είναι ή άφύπνιση τής εθνικής συνείδησης. Αυτό είναι τό περιεχόμενο στα ποιήματα «Η σκλαβιά», «Που έχομε γεννηθεί» «Πατρίδα», στα όποια, μέ μεγάλη θερμη τραγουδάει τής πατρίδας— δείχνει τή νοσταλγία για τήν γενέτειρα, μάς ενημερώνει για τή μεγάλη φήμη που έχαιρε ή Άλβανία στα περασμένα. Ένα άπαλό αίσθημα άγάπης και νοσταλγίας μάς συνέχει διαβάζοντας τό ποιήμα «Η Πατρίδα».

Πατρίδα λέν τή χώρα που είδα
τήν πρώτη του ήλιου χρυσαχτίδα
που τους γονιους μου έχω αγαπήσει
που τό θεό έχω γνωρίσει,
που τό άπλοϊκό μου έχω σπιτάκι,
που ξέρω κάθε λιθαράκι,
που οί προσπαπούδες μου έχουν ζήσει,
που, εκεί, νεκρούς τους έχουν θάψει
που έγώ μέ ψίχουλα έχω αύξήσει,
που μέ χαρά ζω και μ' έλπίδες,
που έχω γελάσει κι έχω κλάψει,
που είναι οί δικοί μου, οί συγγενήδες,
που έχω τή γλώσσα μου μιλήσει,
που θέλω ή ζήση μου νά σβύσει.

Καί τόν καιρό πού ἔζησε καί φιλοτέχνησε ὁ Τσαγιούπι, οἱ ἐχθροί τῆς Ἀλβανίας συνέχιζαν μέ δημαγωγικά συνθήματα νά ἐξαπατοῦν τούς ἀνθρώπους σχετικὰ μέ τὸ χαρακτήρα τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος καί νά σπέρνουν τή διχόνοια ἀνάμεσα στούς Ἀλβανούς.

Γιομάτος ὀργή, ὁ ποιητής, ὀρθώνεται ἐνάντια στίς διαφωνίες πού ἀδιάκοπα ἀδυνατίζαν τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ γι' ἀνεξαρτησία, ξεμασκάρησε τήν ξενική προπαγάνδα κι ἔκανε ἐκκλήση νά ἐνωθοῦν καί νά ὀργανωθοῦν γύρω ἀπ' τὸ μοναδικὸ ὑψηλὸ σκοπὸ: τὴν ἀπόχτηση τῆς λευτεριάς καί τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Στὰ μοτίβα τῆς ἐνώσης τῶν Ἀλβανῶν, ὁ Τσαγιούπι, ἀφίερωσε τὰ καλύτερά του ποιήματα, πού τὰ χαρακτηρίζει ἰδιαίτερη ποιητικὴ ἐμπνευση («Ὁ μπαμπά Τουόρι», «Μοιρολόγι», «Μπέσα γιὰ μπέσα», «Τί εἴμεστε» κά). Ἀπευθύνεται στούς συμπατριῶτες μέ θερμὰ καλέσματα, γιατί εἶχε ἔρθει ὁ καιρὸς νά δράξουν τὰ ὄπλα, γιατί τὴ λευτεριά καί τὴν ἀνεξαρτησία, μόνο μ' ἐπανάσταση μπορούσαν νά τὴν κερδίσουν:

Ἦρθε ἡ ὥρα νά πολεμήσομε
γιὰ τῆς πατρίδας τὴ λευτεριά,
ἢ νά παθάνομε ἢ νά ζήσομε
ὅλοι σάν ἄντρες μέ μιὰ καρδιά.

Στὸ ποίημα «Μπέσα γιὰ μπέσα» ἡ ἐκκλήση γιὰ ἐπανάσταση ἀχολογᾷ μέ πιότερη δύναμη καί διαύγεια:

Τὰ ὄπλα ἀδράξτε τώρα ἐσεῖς,
μέ πίστη καί μ' ἐμπιστοσύνη
ἢ Ἀλβανία νά λυτρωθεῖ,
ποδάρι Τούρκου νά μὴ μείνει.

Ἔτσι ὅπως στό Ναῖμ καί ἄλλους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς, καί στὴ δημιουργία τοῦ Τσαγιούπι ἡ μορφή τοῦ Σκεντέρμπεη παρασταίνεται σάν ἐνσάρκωση τῆς βαθιάς ἀγάπης γιὰ τὴν πατρίδα, καί φλογερὸς ἀγωνιστὴς γιὰ τὴ συνένωση ὅλων τῶν Ἀλβανῶν στίς γραμμὲς τοῦ ἐ-

θνικοῦ κινήματος. Στὸ ποίημα «Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Σκεντέρμπεη τὴν ἡμέρα πού πέθανε», ὁ ποιητὴς λέει, ὅτι ἡ μόνη διαθήκη πού ὁ Σκεντέρμπεης ἄφησε στοὺς Ἀλβανούς πρὶν ξεψυχήσει, ἦταν νὰ διαφυλάξουν τὴν ἐνότητα. Ὁ Τσαγιούπι, σὰν ἄνθρωπος ρεαλιστῆς καὶ ἀποφασισμένος πατριώτης, ἀφιέρωσε πολὺν καιρὸ καὶ δυνάμεις στὴν πάλη ἐναντία στοὺς διαφοροὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Στὰ ποιήματά του ξεσκεπάζει, τόσο τὴν παμπέσικη πολιτικὴ τῶν Τζὸν Τούρκων ὅσο καὶ τὴν ὑποχθόνια πολιτικὴ τῶν σωβινιστικῶν ἑλληνικῶν κύκλων καθετί πού ἐμπόδιζε τὴν πολιτικὴ χειραφέτηση τῶν Ἀλβανῶν, τὴ συμμετοχὴ τους στό πατριωτικὸ κίνημα, δὲ γλυτώνει ἀπὸ τὸ σατυρικὸ μαστιγῶμα τοῦ ποιητῆ. Στὸ ποίημα «Ὁ Σουλτάνος» μᾶς βγαίνει μπροστὰ ἡ ἀλλόκοτη τερατώδης μορφή τοῦ σουλτάνου τῆς Τουρκίας πού μέ συχαμερὸ κυνισμὸ μιλάει γιὰ τὰ ἔργα καὶ τὰ αἰμοβόρα σχέδιά του. Ὁ Τσαγιούπι ἔγραψε καὶ μύθους. Κάνοντας χρῆση, πολλές φορές, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοτίβων τῶν μύθων τοῦ Λαφονταίν, αὐτὸς ἔδωσε σ' αὐτοὺς καινούργιο, ἐπίκαιρο χρῶμα γιὰ τὴν ἐποχὴ του, εἰρωνευόμενος τοὺς Τούρκους ἢ τοὺς σωβινιστὲς Ἕλληνες γιὰ τοὺς ληστρικοὺς σκοποὺς τους.

Στὴ δημιουργία του ὁ Τσαγιούπι ἐμπνεύστηκε ἀπὸ προοδευτικὰ δημοκρατικὰ ἰδανικὰ, ἀπὸ τὴν πίστη του στὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Πολλὰ ἀπ' τὰ ποιήματά του χαρακτηρίζονται ἀπὸ βαθιὰ συμπάθεια γιὰ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, γιὰ τὴ φτωχολογία. Μιλάει μέ σεβασμὸ γιὰ τὴν κοινοφελὴ ἐργασία τους. («Ἡ γῆς», «Ἡ φλογέρα τοῦ βοσκῆ», «Ἡ φτώχεια καὶ ἡ λευτεριά»). Σ' αὐτοὺς ὁ ποιητὴς διακρίνει τοὺς φορεῖς πού ἔχουν τὰ καλύτερα ἀνθρώπινα προτερήματα, πού στὴν κοινωνία τὴ χωρισμένη σὲ τάξεις, τὰ εἶχαν μαγαρίσει καὶ καταστρέψει. Αὕτὴ εἶναι ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῆς ποίησης «Ἡ φτώχεια καὶ ἡ λευτεριά»:

Εἶμαι φτωχός μά λεύτερα ζῶ,

τὴ λευτεριά μου δὲν πουλῶ,

στὴ ζωὴ δὲν εἶναι ἄλλος

θησαυρός, ἀπ' τὴν ἐλευθερία πῶς μεγαλύτερος.

Στή δημιουργία τοῦ ποιητῆ, δίπλα στὰ μοτίβα τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση, ἐκφράζεται καί ὁ πόθος γιὰ κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση. Στὸ ποίημα «Ὁ Ἄλωναρης», ὁ ποιητὴς κάνει ἐκκλήση στὶς λαϊκὲς μάζες, νὰ ὅπως ὁ γαλλικὸς λαὸς στὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη τοῦ 1830 νὰ σηκωθοῦν, γιὰ νὰ κερδίσουν τὰ δικαιώματά τους. Ἡ ἀποστροφή τοῦ ποιητῆ πρὸς τὴν ταξικὴ κοινωνία, προβάλλει στὸ ποίημα «Πόθος», ὅπου μιλάει μὲ πίκρα γιὰ τὸν ἐκφυλισμὸ τῶν σχέσεων καί τῶν αἰσθημάτων στοὺς ἀνθρώπους ὅπου, θεὸς, εἶναι ὁ παράς. Στὰ ποιήματα τοῦ Τσαγιούπι ἔχουν βρεῖ ἀπήχηση τὰ σοβαρὰ γεγονότα τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς ζωῆς. Αὐτὸς κατάγγειλε δριμύτατα τὴν ξεδιάντροπη πολιτικὴ τῶν ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια, μὲ ἀγριότητα καὶ κτηνωδία, καταπατοῦσαν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῶν ἀνυπεράσπιστων μικρῶν κρατῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἐκδηλώνει τὴ συμπάθεια καί τὸ μεγάλο σέβας γιὰ τοὺς λαοὺς ποὺ ἀγωνίζονται γιὰ τὸ ξεσκλάβωμά τους, ὅπως ἦταν ἡ περίπτωση τῶν Μποέρς ποὺ εἶχαν ξεσηκωθεῖ τότε καί πάλαιβαν μὲ ἥρωισμό ἐνάντια στοὺς ἄγγλους ἱμπεριαλιστές. Μὲ συμπόνια καί θλίψη, ἀφηγεῖται ὁ ποιητὴς γιὰ τὴν ἄραχλη κατάσταση τῶν Αἰγυπτίων ποὺ δὲ χαίρονταν τὰ δικαιώματα ποὺ τοὺς ἀνῆκαν («Αἴγυπτο»). Γιὰ τὸν ποιητὴ, τὰ ἱμπεριαλιστικὰ κράτη εἶναι οἱ ἐχθροὶ τῶν λαῶν, ἄγρια καί παμπέσικα ποὺ ποδοπατοῦνε μὲ κτηνωδία τίς μικρὲς χῶρες.

Τὸ σατυρικὸ ταλέντο τοῦ Τσαγιούπι ξέσπασε καί στὸ λιβέλλο «Ἡ λέσχη τῆς Θεσσαλονίκης» (1909), στὸν ὅποιο ἐπιτίθεται δριμύτατα ἐνάντια στοὺς πατριδοκάπηλους, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦσαν, σὰ λακέδες τοῦ τούρκου κατακτητῆ, νὰ ἐμποδίσουν τὸ δυνάμωμα τοῦ ἐθνικο-ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ.

Ὁ Α. Ζ. Τσαγιούπι εἶναι γνωστὸς στὴν ἄλβανικὴ λογοτεχνία, ὄχι μόνο σὰν ποιητὴς, ἀλλὰ καί σὰν δραματογράφος. Μᾶς ἄφησε δυὸ κωμωδίες: «Ὁ δεκατετράχρονος γαμπρὸς» καί «Μετὰ τὸ θάνατο» καί τὴν τρα-

γωδία «Ὁ ἥρωας τῆς γῆς». Στὴν κωμωδία «Ὁ 14-χρο-
νος γαμπρὸς» εἰρωνεύεται μὲ λεπτὸ χιούμορ τὴν πατρι-
αρχικὴ ζωὴ τοῦ ἀλβανικοῦ χωριοῦ, ἰδίως τὸ ζακόνι τῆς
παντρεϊᾶς ἀπὸ συμφέρο μὲ μεγάλη διαφορὰ ἡλικίας φύ-
λων. Στὴν κωμωδία, ζοῦν καὶ κινουῦνται πρόσωπα ποῦ
χαρακτηρίζονται μὲ πετυχημένες ἀτομικὲς ιδιότητες. Ὁ
συγγραφέας ἀναπαριστᾶνει μὲ ἀκρίβεια τοὺς τοπικοὺς
χρωματισμοὺς τοῦ χωριοῦ τῆς Νότιας Ἀλβανίας. Τὸ
κουτσομπολιό, ὁ παραλογισμὸς μερικῶν ἐθίμων τῆς χω-
ριάτικης ζωῆς, σφυροκοποῦνται ἀπὸ τὸν συγγραφέα μὲ
ἐπιτυχία. Τὸ θέμα τῆς κωμωδίας «Μετά τὸ θάνατον»
(1910) εἶναι παρμένο ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν πα-
τριωτικῶν κύκλων. Ὁ συγγραφέας χλευάζει ἐκείνους
τοὺς ἀλβανούς ποῦ ὑποστήριζαν τὴν πολιτικὴ τῶν Νεό-
τουρκων στὴν Ἀλβανία, καθὼς κι ἐκείνους τοὺς τίμιους,
ἀλλὰ ἀφελεῖς πατριῶτες, ποῦ πίστευαν στὶς δόλιες ὑπο-
σχέσεις τῶν ἐχθρῶν.

Μὲ τὸ ἔργο του ὁ Α. Ζ. Τσαγιούπι πρόσφερε με-
γάλη συμβολὴ στὸν πλουτισμὸ τῆς ἀλβανικῆς λογοτε-
χνίας μὲ χαρακτῆρες καὶ καινούργια θέματα· τὸ δημο-
κρατικὸ πνεῦμα καὶ ὁ ρεαλισμὸς εἶναι χαρακτηριστικὰ
γνωρίσματα τοῦ ταλέντου του.

ἌΛΛΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19' ΑΙΩΝΑ

Στὴν περίοδο γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος ἦταν
κι ἄλλοι συγγραφεῖς ποῦ ἀνάλογα μὲ τίς ἱκανότητες καὶ
τίς κλίσεις τους, συνέβαλαν στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανι-
κῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ Πάσκο Βάσα (1825 - 1892) ἦταν πολιτικὸς ἀντρας καὶ δημοσιογράφος. Νεαρὸς ἀκόμα ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται μὲ ἀφοσίωση γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης. Τὸ 1848 τὸν βλέπομε νὰ συμμετέχει στὴν ἐπανάσταση τῶν Βενετσιάνων ἐναντία στὴν αὐστριακὴ κατοχή, σάν μέλος τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐπιτελείου. Ὅταν ἡ ἐπανάσταση ἀπότυχε, ἔφυγε στὴν Τουρκία ὅπου ἀνέβηκε σὲ ἀνώτερες διοικητικὲς θέσεις τῆς αὐτοκρατορικῆς διοίκησης. Τὸ 1879 τοῦ δόθηκε ὁ τίτλος τοῦ πασᾶ ἐνῶ τὸ 1882 διορίζεται κυβερνήτης στὸ Λίβανο. Μολονὸτι εὐρίσκονταν συχνὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα, ὁ Π. Βάσα ἦταν στενὰ δεμένος μὲ τὸ κίνημα γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση. Τὸ 1864, μαζὺ μὲ ἄλλους πατριῶτες ποὺ διέμεναν στὴν Πόλη, ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν προσπαθειῶν γιὰ τὴ θεμελίωση ἑνὸς συλλόγου πολιτιστικὸ-πατριωτικοῦ καὶ γιὰ ἓνα κοινὸ ἀλβανικὸ ἀλφάβητο, μὲ βάση τὸ ὁποῖο θὰ γράφονταν ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα. Στὴν Πόλη, τὸ 1878 δημοσίεψε στὴ γαλλικὴ μιά μικρὴ πραγματεία μὲ τίτλο «Τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο προσαρμοσμένο στὴν ἀλβανικὴ».

Τὸ βιβλίο «Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴν Ἀλβανία καὶ τοὺς Ἀλβανούς» ποὺ τυπώθηκε τὸ 1879 στὸ Παρίσι καὶ στὸ Βερολίνο, ἦταν μιά σοβαρὴ συνεισφορὰ γιὰ τὴν προστασία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ καὶ γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῆς ξένης κοινῆς γνώμης μὲ τὰ αἰτήματα τοῦ ἀλβανικοῦ πατριωτικοῦ κινήματος. Στὴ λογοτεχνία ὁ Πάσκο Βάσα ἐγίνε ξακουστός μὲ τὸ ποίημα: «Μῶρη Ἀλβανία—δύστυχη Ἀλβανία», ἓνα ἀπὸ τὰ δημοφιλέστερα ποιητικὰ δημιουργήματα στὴν περίοδο τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Ἐκτυπωμένο σάν διαφημιστικὸ ἔντυπο φύλλο τὸ 1878-1880 τὸ ποίημα εἶχε ἀπήχηση δυνατοῦ σαλπίσματος πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, γιὰ νὰ ξυπνίσουν καὶ νὰ ἐνωθοῦν ὁλόγυρα στὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Πατρίδας. Μὲ λόγια ὅλο πικρὰ μιλάει ὁ ποιητὴς γιὰ τὴν ἄθλια κατάσταση στὴν ὁποία στέναζε ἡ χῶρα, γιὰ τὶς θρησκευτικὲς καὶ τοπικὲς φιλονικεῖες ποὺ ὑποδαύλιζαν οἱ ἐχθροὶ γιὰ νὰ διασπάσουν τοὺς Ἀλβανούς.

Σκωθεείτε Ἀλβανοί ἀπὸ τὸν ὕπνο, σκωθεείτε
 ἀδελφία εἰστε ὅλοι, σὲ μιὰ πίστη ἐνωθεείτε
 καὶ μὴν τηρᾶτε ἐκκλησίες, τεμένη
 ἢ ἀλβανιτωσύνη, γιὰ τοὺς Ἀλβανούς, θρησκεία μένει.

«Ἡ θρησκεία τῶν Ἀλβανῶν εἶναι ἡ Ἀλβανία»,
 τοῦτο ἔγινε τότε τὸ μαχητικὸ κίνητρο γιὰ τὴ συνένωση
 ὄλων τῶν Ἀλβανῶν.

Ὁ Π. Βάσα ἔγραψε γαλλικὰ τὸ «Ἡ Μπάρδα τοῦ
 Τεμάλι» (1890), μυθιστόρημα συναισθηματικὸ καὶ μελο-
 δραματικὸ, στὸ ὁποῖο περιγράφεται τὸ πατριαρχικὸ πε-
 ριβάλλον, ὅπου ἐπικρατοῦν αὐστηρὰ ἔθιμα καὶ δυνατὰ
 πάθη. Στὴν ἰταλικὴ ἔγραψε τὸ «Τριαντάφυλλα καὶ τ' ἀ-
 γκάθια» (1873), συλλογὴ ἀπὸ λυρικά ποιήματα διαπο-
 τισμένα μὲ τὸν πόνον γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὸ μίσος γιὰ
 τοὺς ἐχθρούς.

Φιλίπ Σιρόκα (1859-1935), εἶναι γνωστός σὰν ποι-
 ητῆς τῆς πατριδολατρίας. Τὰ ποιήματά του χαρακτη-
 ρίζονται ἀπὸ ἓνα ἀνάλαφρο νοσταλγικὸ πνεῦμα ἀπὸ αὐ-
 θορμητισμὸ στὸ στίχο καὶ νότες τοῦ λάγαρου λυρισμοῦ.
 Τὸ ἐλεγειακὸ πνεῦμα συνδέεται μὲ τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς
 τοῦ ἴδιου ποιητῆ πού νέος ἀκόμη, ὕστερα ἀπ' τὰ γεγο-
 νότα τῶν 1878-1881 τὴν Ἀλβανία ὑποχρεώνεται νὰ ἐ-
 γκαταλείψει τὴ γενέτειρα καὶ νὰ πᾶει πρῶτα στὴν Αἴ-
 γυπτο καὶ κατοπι στὸ Λίβανο. Σὲ 50 καὶ πλέον χρόνια
 ἀποδημία πολὺ σπάνια τοῦ δόθηκε εὐκαιρία νὰ δεῖ τὴν
 πατρίδα. Τὰ ποιήματά του ὁ Σιρόκα τὰ γράψε σ' ἓνα
 σύντομο χρονικὸ διάστημα, ἀνάμεσα στὰ 1895-1903 καὶ
 τὰ περισύλλεξε μόνο τὸ 1933, στὸ βιβλίο «Ἡ φωνὴ τῆς
 καρδιάς». Τὰ ποιήματα «Ὁ ποιητῆς» καὶ «Ἡ ὀμορφιά
 τῆς ποίησης» παρόλο πού θίγουν τὸ ρόλο καὶ τὴ θέση
 τῆς ποίησης μαρτυροῦνε γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ συγγρα-
 φέα πρὸς τὴν πατρίδα: σὰν ἔκφραση τῆς ἐθνικῆς ζωῆς ἡ
 ποίηση, πρέπει νὰ συνεισφέρει στὶς προσπάθειες γιὰ τὴν
 ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας. Ἀπευθυνόμενος στὸν ποιη-
 τὴ ὁ Σιρόκα λέει:

Σάν κινδυνεύει ἡ Πατρίδα καί βοήθεια ζητᾶ
ἀπό σένα τό ἔθνος σηκώνετ' ὀρθό
κι ἡ μάνα στό γιό της τ' ἄρματα φορᾶ...

Ὁ ἀγώνας τῶν λαϊκῶν μαζῶν γιά τήν υπεράσπιση τοῦ Οὐλκίνι τὸ 1880 ἀπὸ τοὺς σωβινιστὲς μαυροβουნიῶτες ἀναζωογόνησε τὸν πατριωτικὸ ἐνθουσιασμό τοῦ ποιητῆ καί τὸν ὑποκίνησε νὰ γράψει ἰταλικά τό ποίημα «Στά ὄπλα Ἀλβανία», ἀληθινὸ πολεμικὸ σάλπισμα πρὸς τοὺς συμπατριῶτες γιά τήν υπεράσπιση τῆς πατρίδας ἀπὸ τίς ληστρικές βλέψεις τῶν σωβινιστῶν γειτόνων.

Ὁ Φ. Σιρόκα ἔγραψε τὰ σονέτα «Στὸν ἄντρα,» στὸ «Γκιέργκ Καστριώτη» καί «Στὸν τάφο τοῦ Σκεντέρμπεη», πού μιᾶνε γιά τὰ ἥρωικά κατορθώματα τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἀναπολώντας τὰ ἔνδοξα χρόνια τοῦ 15 αἰῶνα ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὴ φλογερὴ του ἀγάπη γιά τὴν πατρίδα. Ὁ Σιρόκα προσπάθησε νὰ ἀναζωπυρώσει στοὺς συμπατριῶτες τὴν περηφάνεια γιά τὸ παρελθὸν τῆς πατρίδας καί τὴν πίστη, ὅτι, ἡ μέρα τῆς λευτεριᾶς δὲ θ' ἀργήσει νὰρθεῖ.

Στὴν Ἀλβανία μας θὰ ξαναλάμψει ὁ ἥλιος τῆς λευτεριᾶς
Γιατὶ τὸ θάρρος δὲ στερεῦει στοὺς γιούς τοῦ Καστριώτη.

Γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας, ἦταν ἀπαραίτητο, ὥστε, ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ νὰ ἦταν ἐνωμένοι, χωρὶς διάκριση θρησκευτικὴ καί ἐπαρχιακὴ. Στὰ ποιήματα: «Ἐνα ὄνειρο», «Πάνω στὸν τάφο ἑνὸς ἑλληνόδουλου», «Φιλοπατρίδα», «Πῶς χαλαεῖ ἡ ἄλβανικὴ γλῶσσα», κᾶ, ὁ ποιητὴς στιγμάτισε ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐθνικῆς ἄλβανικῆς ὑπόθεσης, τοὺς ἑλληνόδουλους καί τουρκόδουλους, πού δὲν ἄφηναν τίποτε ἀσάλευτο γιά νὰ μπάσουν τὴ διχόνοια καί νὰ ἐξασθενήσουν τὸ ἐθνικὸ κίνημα. Ταυτόχρονα ὁ ποιητὴς μαστίγωνε καί κείνους τοὺς Ἀλβανούς, πού ἄφηναν τὸν ἑαυτὸ τους νὰ παγιδεύονταν ἀπὸ τὴν ἐχθρικὴ προπαγάνδα. «Αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀπὸ τὴ φάρα μας» λέει ὁ ποιητὴς ὅλο περιφρόνηση.

Καυτηρίασε και κείνους πού δέν ἐκτιμοῦσαν τή μητρική γλώσσα και πού τή φόρτωναν μέ πολλές ξένες λέξεις.

Τό πιό δημοφιλές δημιούργημα τοῦ Φ. Σιρόκα εἶναι τό ποίημα «Πήγαινε χελιδόνη» (1895) και «Χελιδόνη ἔλα», στά ὁποῖα μέ καλλιτεχνική συγκινητική εὐαισθησία ὁ ποιητής ἀπό λάργα, σέ ξένο μέρος, ἐκφράζει τό μεγάλο πόνου του γιά τήν πατρίδα. Οἱ στίχοι στοὺς ὁποῖους ἀναπόλησε τή νειότη, τό σπίτι, τοὺς γονεῖς ποῦχαν πεθάνει, τήν ὠραία φύση τῆς γενέτειρας ἔχουν γλυκύτητα και μεγάλη διαπεραστική δύναμη. Στή φαντασία τοῦ ποιητῆ, ἡ πατρίδα παρουσιάζεται μέ λυρικά χαϊδευτικά χρώματα, ἀλλά κάπως μέ κάποια ἐξιδανικευμένη πνοή.

Χλωρεσιές φορᾶνε και λουλούδια
λόφοι, κορφές, ἀγροικᾶν
τῆς Βοσκοπούλας τά τραγοῦδια,
ὅπου τά πρόβατα βοσκᾶ...
Στή Σκόδρα μου, τῆς Ἀλβανίας,
οἱ ἄντρες δέν ξέρουν τί εἶναι ὁ φόβος.
Οἱ ὁμορφονιές γενιά σοφίας
Γι' ἀμάρτημα δέν ξέρουνε τό δρόμο
ἂν πετάξεις ἐκεῖ ψηλῶ,
Ἐκεῖ εἶν' ἡ πόλη μου ἡ γλυκιά.

Γιά τήν εἰλικρίνεια και τήν ἐκφραστική δύναμη τῆς νοσταλγίας γιά τήν πατρίδα, αὐτό τό ποίημα μπῆκε σ' ὅλες τίς ἀλβανικές λογοτεχνικές ἀνθολογίες και τά σχολικά βιβλία. Αὐτό εἶναι τό πιό ὁμορφο δημιούργημα τῆς ποίησης κατὰ τήν Ἐθνική Ἀναγέννηση.

Ὁ *Λιούγκ Γκουρακούκι* (1879-1925), ἦταν μιά ἀπό τίς διακεκριμένες προσωπικότητες τοῦ ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση και τήν οἰκονομική και κοινωνική πρόοδο τῆς χώρας, πολιτικός ἄντρας, δημοσιογράφος και διάσημος ρήτορας. Δίπλα στήν πολιτική, ἄλλο του πάθος, ἦταν ἡ ποίηση, ἡ δραστηριότητά του σ' αὐτόν τόν τομέα συνέχισε μέχρι τό 1907. Ἐγγραψε ποιήματα μέ διάφορα μοτίβα σάν π.χ. ἡ φλογερή φιλοπατρία, ὁ στιγμα-

τισμός εκείνων που περιφρονοῦν τὴ μητρικὴ τους γλώσσα, ἢ παρòρμηση γιὰ συνένωση, ὁ ἐκθειασμός τῶν τολμηρῶν που δὲν ὑποχωροῦν μπροστὰ στὶς δυσκολίες κᾶ.

Τὸ πρῶτο ποίημα τοῦ Λ. Γκουρακούκι τιτλοφορεῖται «Ἀπάντηση πρὸς τὸν Γκέγκ Ποστρίμπα», που, ὅπως δείχνει κι ὁ τίτλος, ἦταν μιὰ ἀπάντηση στό γνωστό ποίημα τοῦ Φ. Σιρόκα «Χελιδόνι πήγαινε». Τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς ποίησης εἶναι μιὰ ρεαλιστικὴ ἀφήγηση τῆς βαριᾶς κατάστασης που εὐρίσκονταν ἡ Ἀλβανία στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Μὲ πόνο, ὁ ποιητὴς μιλάει γιὰ τὶς διχόνοιες καὶ τὰ ὀπίσθοδρομικὰ ἔθιμα που μπόδιζαν τὴν ἔνωση τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τῶν ξένων. Τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς χώρας κι οἱ ἔξοχοι ἄνθρωποι που πάσχιζαν γιὰ τὴν πατρίδα, περιγράφονται στὴν ποίηση τοῦ Λ. Γκουρακούκι σὰν προσωποποίηση τῆς ἀλτρουϊκῆς φιλοπατρίας («Τὰ τραγούδια», «Ἡ μέρα τῆς 29 Ὀκτώβρη 1900»).

Στὸ ποίημα: «Χαιρετίσματα στὸν Κοσοβάρη πατριώτη», που εἶναι ἀφιερωμένο σ' ἕνα ἀπ' τοὺς πιό ἀκούραστους ἐκπαιδευτικούς τῆς ἐποχῆς, ὁ ποιητὴς περιπαίζει ἐκείνους τοὺς μύωπες Ἀλβανούς που σὰν εἶχαν δεῖ καμιὰ πρωτεύουσα εὐρωπαϊκὴ, εἶτε που ἤξεραν καμιὰ ξένη γλώσσα, μιλούσαν ὑποτιμητικὰ γιὰ καθετὶ τὸ ἄλβανικὸ, που περιφρονοῦσαν τὶς ὀμορφες παραδόσεις τῆς χώρας καὶ τὴ μητρικὴ γλώσσα.

Σὰν πιό πετυχημένο ποίημα τοῦ Λ. Γκουρακούκι θεωρεῖται «Ἡ ἀντοχή» στό ὁποῖο τραγουδάει τῆς τόλμης καὶ τοῦ δυνατοῦ χαρακτήρα, τῆς σταθερότητας στό ἀγκάλιασμα τῶν μεγάλων ἰδανικῶν τῆς ζωῆς. Αὐτὸ τὸ ποίημα ἔμεινε σὰν ἕνα φλογερὸ κάλεσμα πρὸς τοὺς νέους γιὰ νᾶναι ἀνένδοτοι μπροστὰ στὶς δυσκολίες:

Ἄχ, ἡ ζωὴ στ' ἀλήθεια, πίκρες, ψευτιά
γιομάτη εἶναι σέ τούτη τὴν πλάση
Γρήγορα σβήνει γι' αὐτὴν ἡ ἀχορτασιά
Ὅνειρο ἦταν κι ἔχει περάσει,

Μόνο ὁ ψηλὸς σκοπὸς σοῦ φέρνει ἀντοχή,
σὲ κάνει δυνατὸ,
Κι ἂν ἄβoλα σοῦρθοῦν, ποτέ μὴ φοβηθεῖ,
Κράτα ψηλά τὸ ἠθικὸ.

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ὁ ποιητὴς ἐπιδιώκει νὰ δυναμώ-
σει ἠθικά τοὺς νέους δείχνοντάς τους, τὴν ἐθνικὴ ὑπόθε-
ση, σὰν τὸν ἀνώτερο σκοπὸ τῆς ζωῆς.

Ὁ Λ. Γκουρακούκι ἔγραψε καὶ ποιήματα συναισθη-
ματικά, ὅπως: «Ἡ μαυρομάλλα», «Ἡ ἀνάμνηση τῶν ἀγα-
πημένων», κ.ἄ.

Διαπαιδαγηγμένος μὲ τὰ πρότυπα τῆς κλασσικῆς λο-
γοτεχνίας, ἄνθρωπος μὲ πλατιά φιλολογικὴ μόρφωση, ὁ
Λ. Γκουρακούκι εἶχε ἀκριβὴ κι ἐπιμελημένη ἐκφραστικότη-
τα, πλοῦσια καὶ καθαρὴ γλῶσσα. Δημοσίεψε καὶ μιά με-
τρικὴ πραγματεία: «Ἡ στιχουργία στὴν ἀλβανικὴ γλῶσ-
σα» (1904), στὴν ὁποία γιὰ πρώτη φορὰ ἔκανε προ-
σπάθειες γιὰ τὴν κωδικοποίηση τῆς ἀλβανικῆς μετρικῆς.

Ἄλξ Σταῦρε Ντρενόβα (1872-1947), πού ἔγινε γνω-
στὸς στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰῶνα μὲ τὸ ψευδώνυμο Ἄσντρὲν,
κατέχει μιά περιώνυμη θέση στὴν ἀλβανικὴ ποίηση. Στὴν
ποιητικὴ του δημιουργία τῆς πρώτης περιόδου, ὁ Ἄσ-
ντρὲν ἔγραψε μιά σειρά ποιήματα, στὰ ὁποία ἐξύμνησε μὲ
δυνατὲς νότες τὴν πατρίδα κι ἐξέφρασε τὸ θαυμασμὸ γιὰ
τὶς ὁμορφιές τῆς φύσης της («Θέλω», «Ἐπιθυμία» «Στὴν
Ἄλβανία», κ.ἄ.)

Κύττα τόπος, ὁμορφιά,
χρυσὸ βγάζει καὶ φλωριά.
Λάμπει ὁ ἥλιος ὅλο χάρη
καὶ γελάει τὸ φεγγάρι.
χώρα τῶν παραμυθιῶν
σπαθιῶν καὶ παλλικαριῶν,

γράφει ὁ ποιητὴς μ' ἀχαλιναγώγητα συναισθήμα-
τα, πού τὸν παρασύρουν σὲ κάποια ἐξιδανίκευση τῆς τὸ-
τε Ἄλβανίας. Σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους καὶ σ' ἄλλα ποιή-
ματα καθρεφτίζεται τὸ πατριωτικὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἄσντρενί,

πού όνειρευόταν μιὰ Ἀλβανία λεύτερη καὶ ἀνθισμένη. Αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες ὁ ποιητὴς τὸ ἀναζήτησε στὰ ἥρωικά παλιὰ χρόνια, ὅταν ἡ Ἀλβανία ἦταν ἐλεύθερη κι ἐνωμένη ἀπέναντι στοὺς κινδύνους πού τὴν ἀπειλοῦσαν. («Στὴν Κρούγια», «Τὸ σπαθὶ τοῦ Σκεντέρμπεη» «Ἡ τελευταία νύχτα τοῦ Σκεντέρμπεη», «Στὸν Ἀλῆ πασᾶ-Τεπελενλῆ κ. ᾶ»). Ἐξαίροντας τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὶς προσπάθειες πού οἱ ξέχωρες προσωπικότητες τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἔκαναν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, ὁ ποιητὴς καλοῦσε τοὺς συμπατριῶτες νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά τους.

Μεγάλος πατριώτης, πού τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τὴν εἶχε ἐγκολπωθεῖ σὰν τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ὁ ποιητὴς σκέφτονταν, ὅτι καθῆκον κάθε Ἀλβανοῦ, ἦταν, νὰ ἐξυπηρετοῦσε τὴν πατρίδα καὶ τὸ λαό. Ἡ ἰδέα τῆς προσπάθειας καὶ τῶν θυσιῶν γιὰ χάρη τῆς λευτεριᾶς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, διαπερνᾷ τὰ περισσότερα ἀπ' τὰ ποιήματά του, γραμμένα μὲ πάθος καὶ μαχητικὸ πνεῦμα. Ὁ Ἀσντρέν ὑπευθύνιζε στοὺς συμπατριῶτες, τὴν εὐθύνη πού ἡ ἱστορία τοὺς εἶχε ἀναθέσει, γιὰτὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας, θὰ μπορούσε νὰ ἀποχτηθεῖ ἂν ὅλοι θὰ τῖναζαν τὴ ληθαργία καὶ θὰ ἐνώνονταν γιὰ νὰ δράσουν γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας. («Ἡ κατάστασή μας», «Συμβουλή»). Γιὰ νὰ πετύχει αὐτὸ τὸ σκοπὸ ὁ Ἀσντρέν δὲ δίσταζε νὰ θιγε τοὺς συμπατριῶτες στὸ φιλότιμο, νὰ ἐπέκρινε δριμύτατα ἐκείνους πού ἄφηναν τὸν ἑαυτὸ τους νὰ ἐξαπατιέται ἀπ' τὴν ἐχθρική προπαγάνδα. Τὸ κύριο γνώρισμα τῆς ποίησης τοῦ Ἀσντρέν ἦταν ἡ αἰσιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον τῆς Ἀλβανίας, ἡ βαθιὰ πίστη στὴ φιλοπατρία τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἡ πεποίθηση στὴ δικαιοσύνη τῆς ἐθνικῆς ἄλβανικῆς ὑπόθεσης.

Ὅταν τὸ ἐθνικὸ κίνημα ἀνέβηκε σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ κῦμα ἐπεκτείνονταν ταχέα στὸ Βορὰ καὶ στὸ Νότο, ἡ δημιουργία τοῦ Ἀσντρέν παίρνει καινούργιο περιεχόμενο. Αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι τὰ ποιήματα: «Ἡ φωνὴ τῆς ἐπανάστασης», «Στοὺς προεστούς προδότες», «Ἡ ἀμοιβή», κ.ᾶ, πού κατέχουν

ζηλευτή θέση στην αλβανική λογοτεχνία. Σ' αυτά τὰ ἔργα, τὰ κύρια συμβάντα τῆς ἐποχῆς, τὸν ἀποφασιστικὸ ἀγῶνα τῶν λαϊκῶν μαζῶν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας, ὁ Ἄσντρὲν τὰ πρόβαλλε ἀπὸ τίς πιὸ προοδευτικὲς πολιτικὲς θέσεις τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ ἀπλὸς λαὸς, ἡ φτωχολογία, «τὸ τσαρούχι» εἶναι ἡ σπονδυλική στήλη τῆς ἀντίστασης κατὰ τοῦ τούρκου κατακτητῆ, εἶναι στό κέντρο αὐτῶν τῶν δημιουργημάτων. Ταυτόχρονα ἐκεῖ μαστιγώνεται ἔντονα ἡ ἀδιαφορία τῶν προκρίτων γιὰ τὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση. Σ' ἀντίθεση μὲ τὸν ἐγωισμό τῆς μεγάλης μπουρζουαζίας, ἡ ὁποία φρόντιζε γιὰ τίς ἀνέσεις καὶ τὰ κέφια της, τὴ στιγμή πού τὴ χώρα τὴν εἶχε συναρπάξει ἡ ὄρμη τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, στό ποῖημα «Ἡ φωνὴ τῆς ἐπανάστασης», ὁ ποιητὴς ἐξύψωσε τὴ φτωχολογία σὴν ὁποία ἔβλεπε τό φορέα τῆς ἀληθινῆς καὶ τολμηρῆς φιλοπατρίας. Τὸ μεγαλεῖο τῆς ὑψηλῆς πατριωτικῆς πράξης τῶν ὀρεσίβιων, τό νοιώθει καεὶς μ' ἀνατριχίλα στὰ λόγια, πού λένε, ὅτι: «γιὰ τὴ λευτεριά ἀφῆσαν ἔρημο τό τζάκι καὶ τό σπίτι» «Ζῶντας στὰ σπήλαια, τίς τρύπες καὶ βουνά» καὶ παρόλο πού, γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι, ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ μὴν λυγίσουν μπροστά στὸν ἐχθρό.

Μεῖς βρῦση αἷμα χύνουμε, ἐσεῖς τό βιός κυτᾶτε
Ἐμεῖς καρποπαλαίβομε, ἐσεῖς καλοπερνᾶτε.

Αὐτὰ τὰ λόγια τῶν ἐπαναστατῶν, ἦταν τό πιὸ βαρὺ κατηγορητήριο γιὰ τοὺς πλοῦσιους, πού σ' αὐτὲς τίς μεγάλες στιγμές φρόντιζαν γιὰ τὰ στενά ταξικά τους συμφέροντα. Ἐνάντια τῶν ἀχόρταγων κι ἐγωιστῶν ἀρχόντων ὁ ποιητὴς καταφέρθηκε μὲ μεγαλύτερη ἀκόμη δύναμη καὶ στό ποῖημα «Στοὺς προδότες ἄρχοντες», πού γράφτηκε τό 1912, ἀλλὰ δέ δημοσιεῦτηκε. Ὁ ποιητὴς, στοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς φάρας, ἔχυσε τό βαθὺ μῖσος του καὶ τοὺς προειδοποίησε νὰ πᾶψουν τίς σαμποταριστικὲς ἐνέργειες ἐνάντια στό ἐθνι-

κό κίνημα, ἀλλιῶς ἢ λαϊκὴ ἐκδίκησις θάπεφτε ἐνελέητα πάνω τους.

Στὸ ποίημα «Ἡ ἀμοιβή» (1912), ὁ ποιητὴς ἔδειξε τὴν τραγικὴ μοίρα, ἐνὸς πατριώτη πολεμιστῆ, πού ἔδωσε τό πᾶν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδας καὶ γι' ἀμοιβὴ πῆρε ἀπ' τοὺς ἄρχοντες, τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ τὴν περιφρόνησιν. Ἡ αὐστηρὴ κριτικὴ κατὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ τῆς πλουτοκρατίας, καμωμένη ἀπὸ θέσης ξεκάθαρα δημοκρατικῆς, ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἀποψη ὁδήγησε τὸν ποιητὴν εἰς τὸν ρεαλισμὸν. Ἀπ' τὴν ἀπλή ἐκφρασὴν τοῦ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τοῦ ρωμαντικοῦ πάθους, ὁ Ἀσντρέν κατόρθωσε νὰ παρουσιάσῃ κοινωνικοὺς χαρακτῆρες τῆς ἐποχῆς, σὲ τυπικὰ συνθῆκες. Ἡ τάσις νὰ παρουσιάσῃ τυπικὰ φαινόμενα καὶ τυπικοὺς χαρακτῆρες ἔφερε ποιητικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ὑφὴ τῶν ποιημάτων του, πού κερδίζουν σὲ περιεχόμενον καὶ πλουτίζουν σὲ στοχασμοὺς.

Διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους σύγχρονους ποιητὰς, ὁ Ἀσντρέν, διακρίνεται γιὰ πολυμορφίαν μοτίβων καὶ συλλήψεων. Ξεφυλλίζοντας τὸ ἔργον του, θὰ ἴδουμε ὅτι δίπλα εἰς τὸν πατριώτην πού παρωτρύνει σὲ πόλεμον ἐναντία εἰς τὸν ξένον ἔθνον ζυγὸν μᾶς παρουσιάζεται καὶ ἡ μορφή ἐνὸς ἀνθρώπου, πού ὑποφέρει ψυχικὰ, βλέποντας τὸν ἐκφυλισμὸν τῆς κοινωνίας πού προέρχεται ἀπ' τὸ μέγαλον ρόλον τοῦ χρήματος καὶ ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν πού κάνουν οἱ ἄνθρωποι γιὰ νὰ κερδίσουν πλούτη. Ἡ ἀπαγοήτευσις καὶ ἡ δυσἀρέσκεια ἀπ' τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητά, ἡ ἔλλειψις τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν δυνατότητα γιὰ τὴν καλύτερεψιν τῆς κοινωνίας, οἱ νότες τῆς πικρίας καὶ τοῦ πεσιμισμού, εἶναι τὰ γνωρίσματα πού διακρίνουν τὸ λυρικὸ ἥρωα σὲ πολλὰ ποιήματα τοῦ Ἀσντρέν:

Ποιὰ θᾶναι ἡ ἀληθινὴ αἰτία
νά μὴν ὑπάρχει ποτὲ συμβιβασμός,
ἀφοῦ ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐστία
πού ὅλοι νὰ ἔχουνε τὸν ἴδιον σκοπὸν;

— ρωτάει ὁ ποιητὴς μέ εἰλικρινῆς ἀφέλεια. Ἄλλὰ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴν παρατηρήσει, ὅτι, παρόλο πού δέν εἶχε μιὰ σαφῆ ἀντίληψη τῶν νόμων πού ρυθμίζουν τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, σέ ὀρισμένα ποιήματα ὁ Ἄσντρὲν ἔκρινε ὀρθὰ τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς δυσαρμονίας καὶ τῶν διαφωνιῶν πού χαρακτηρίζουν τὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων στὴν κοινωνία μέ τάξεις. Εἶναι ἡ δίψα τοῦ παρᾶ, γιὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν σὰ μέσο κυριαρχίας σέ βάρος τῶν ἄλλων, ἡ αἷτια, πού σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο, λέει ὁ ποιητὴς, νὰ σκοτῶνει καὶ νὰ κλέβει χωρὶς ντροπὴ.

Σὲ μιὰ σειρὰ ποιήματα ὁ Ἄσντρὲν τραγούδησε τῆς ἀγάπης, σὰ μιᾶς ἀπ' τὶς μεγαλύτερες ἀπολαυσεσ τῆς ζωῆς. Γενικά ἡ λυρικὴ ἐρωτικὴ ποίηση τοῦ Ἄσντρὲν εἶναι ἀπλή καὶ στό περιεχόμενο καὶ στὴ μορφὴ, περιστρέφεται σέ στενὸ κύκλο μοτίβων. Τὶς περισσότεφορὲς ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὴ λατρεία γιὰ τὴν κοπελιά, εἴτε τῆς ἐξομολογιέται τὴν ἀγάπη του. («Ἡ δύναμη τῆς ἀγάπης», «Ὁ πόθος μου», κ.ἄ). Κάποτε-κάποτε τὸ αἶσθημα τῆς χαρούμενης ἀγάπης, ξεφεύγει σέ κάποιο ρεμβασμό, πού δέν τοῦ λείπουν οἱ νότες μιᾶς ἀνάλαφρης θλίψης.

Ὁ Ἄσντρὲν ἐζησε ἀκριβῶς 75 χρόνια, μιὰ μακροχρόνια πού συμπεριέλαβε κάμποσα ἀπ' τὰ κύρια στάδια τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ στὸν κ' αἰῶνα. Ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν καλὴ τύχη νὰ ἐδεῖ τὴν Ἄλβανία ἐλεύθερη ἀπὸ τὸν τούρκικο ζυγὸ, ἀλλὰ σάν πολλοὶ ἄλλοι πατριῶτες καὶ δημοκράτες, εἶχε θρέψει τὴν ἐλπίδα, ὅτι, ἡ ἐξασφάλιση τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, θ' ἄνοιγε τὸ δρόμο τῆς προόδου καὶ τῆς ἀνθίσης τῆς πατρίδας καὶ θὰ ἔφερε τὴν καλύτερεψη τῆς ζωῆς τῆς φτωχολογιᾶς. Ἄλλὰ ἡ ζωὴ ἔδειξε, ὅτι, αὐτὴ δέν ἦταν παρὰ μόνο μιὰ αὐταπάτη. Οἱ πλούσιες τάξεις ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ φιλοπατρία τῶν λαϊκῶν μαζῶν γιὰ τὰ συμφέροντά τους. Στὸ ἐθνικὸ ἄλβανικὸ κράτος, πού μόλις δημιουργήθηκε, οἱ κυριότερες θέσεις ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν ἀντιδραστικῶν καὶ ἀντιπατριωτικῶν στοιχείων, πρῶην

ὑπ' ἀλλήλοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, πολλοί ἀπ' τοὺς ὁποίους εἶχαν καταπολεμήσει τὴν ἄλβανικὴ ἔθνικὴ ὑπόθεσι.

Ποιητὴς κατ' ἐξοχὴν λυρικός, αὐτὸς ἄδραξε καὶ πάλι σ' αὐτὲς τὶς στιγμὲς τὸ μαστίγιό τῆς σάτυρας καὶ χτύπησε αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἀνελέητα. Ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν περίοδο μιὰ σειρά ἀπὸ σατυρικὰ δημιουργήματα ὅπως: «Ὁ ὕμνος τῆς γιορτῆς», «Ἡ Ἀλβανικὴ Δημοκρατία», «Κληρονομιά» κ.ἄ. στά ὁποῖα πλημμυρίζει ἡ ἀγανάχτησι κι ἡ περιφρόνησι τοῦ ποιητῆ γιὰ τὶς παλιῆς κοινωνικὲς δυνάμεις, ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ κρατήσουν στὰ πόδια του, στὴν Ἀλβανία, τὸ μεσαιωνικὸ σύστημα, κληρονομιά ἀπὸ τὴν Τουρκία. Σ' ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ σημαντικὰ ἔργα του αὐτῆς τῆς περιόδου: «Ὁ ἥρωας τῆς γῆς», ὁ ποιητὴς μᾶς ἐνημέρωσε γιὰ τὴν ἄθλια κατάστασι τοῦ λαοῦ, κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα τῶν μπέηδων, γιὰ τὸ σβήσιμο τῶν ἐλπίδων τους, γιὰ καλυτέρευσι τῆς δύσκολης ζωῆς ποὺ περνοῦσαν.

Τὸ δυνάμωμα ἀνάμεσα στὴ δεύτερη καὶ τρίτη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας τῆς ἀντιδραστικῆς ἀντιλαϊκῆς ἐξουσίας βάθυνε τὴ θλίψι τοῦ Ἀσντρέν, καὶ στὴν ποιητικὴ του δημιουργία. Ἀρχίζουν νὰ βαθαίνουν τὰ μοτίβα τῆς ἀπελπισιᾶς, τῆς κούρασις καὶ τῆς ἀπαισιοδοξίας, κάποτε καὶ τῆς μοιρολατρίας καὶ τῆς πλείριας ὑποταγῆς στὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐπικράτησε στὸ περιεχόμενον πολλῶν ποιητικῶν δημιουργημάτων αὐτῆς τῆς περιόδου, μὰ, ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὸ στό μεγαλύτερο μέρος τῆς δημιουργίας του, ὁ Ἀσντρέν παραμένει ὁ ποιητὴς ποὺ, ὅσο ἔπαλλε ἡ καρδιά του, τραγούδησε καὶ πάλαιψε γιὰ μιὰ Ἀλβανία τῆς φτωχολογιᾶς, τοῦ «τσαρουχιῦ».

ΠΟΙΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥ- ΤΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

Στις αρχές τοῦ κ' αἰῶνα, στίς γραμμές τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος ἔρχεται μιά ὀλόκληρη πλειάδα διανοούμενων, μέ νέα κατάρτιση, μέ πνεῦμα καί ἀπόψεις δημοκρατικές, προοδευτικές, πού ἦταν πιό σιμὰ στίς λαϊκές μάζες καί τίς ἔβλεπαν σάν τήν κύρια δύναμη τοῦ ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας. Αὐτοί οἱ διανοούμενοι προσπάθησαν νά δόσουν στό κίνημα, ἐπαναστατικό χαρακτήρα, συνδέοντας τήν ὑπόθεση τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης μέ τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἀγροτιᾶς καί τήν ἀνατροπή τῶν ἀναχρονιστικῶν μεσαιωνικῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ἐξόν ἀπό τόν Ἀσαντρέν, στίς γραμμές αὐτῶν τῶν διανοούμενων συγκατατάχτηκαν ἐπίσης ὁ Μ. Γκραμένο, Χ. Μόσι, Ρ. Σιλίκι κ.ἄ.

Ὁ Μιχάλ Γκραμένο (1872-1931) γεννήθηκε στήν Κορυτσά, στήν οἰκογένεια ἑνός μικροῦ παντοπώλη. Μόλις τελείωσε τὸ δημοτικό σχολεῖο, πῆρε τὸ δρόμο γιά τὰ ξένα, πῆγε στή Ρουμανία ὅπου ἐπῆρε μέρος στό ἀλβανικό πατριωτικό κίνημα καί γρήγορα ἔγινε ἓνα ἀπό τὰ πιό δραστήρια μέλη του. Τὸ 1907, ὅταν ἄρχισαν νά δημιουργοῦνται οἱ πρῶτες ἐνοπλες τσέτες, ἐπιστρέφει ἀμέσως στήν Ἀλβανία καί βγαίνει στό βουνὸ νά πολεμήσει μέ τ' ὄπλο στό χέρι ἐνάντια στοὺς τούρκους κατακτητῆς. Ὑστερα ἀπ' τὸ 1908 διεξήγαγε πλατιά δράση σὰ δημοσιογράφος. Ἀπὸ τὸ 1909 καί μέχρι τὸ 1924, διευθύνει τίς ἐφημερίδες «Ἡ ὀρθόδοξος ἔνωση» καί «Ὁ καιρὸς», γράφει ἄρθρα καί σὲ ἄλλα ὄργανα. Τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς δημοσιογραφίας του, εἶναι τὸ φλογερὸ πατριωτικὸ καί δημοκρατικὸ πνεῦμα, πού ἐκφράστηκε στὸν ἀμείλιχτο καί ἀρχιακὸ πόλεμο πού ἔκανε ἐ-

νάντια στους ἐχθρούς τῆς πατρίδας, στή φλογερή ὑπὲρ
ράσπιση τῶν συμφερόντων τῶν δημοκρατικῶν στρωμά-
των τῆς πόλης καὶ τοῦ χωριοῦ. Στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰώ-
να ἐπληξε χωρὶς οἶκτο τοὺς τούρκους κατακτητές, κα-
θὼς καὶ τοὺς ἑλληνόδουλους, πού ἦταν ὄργανα τῶν ἐ-
χθρῶν τῆς Ἀλβανίας.

Τὸ σαρκασμὸ του ὁ ποιητὴς δὲν τὸν ἀψύχησε οὔτε
γιά τοὺς ψευτοπατριῶτες ἀπ' τὶς σειρὲς τῆς φεουδαρχι-
κῆς τάξης, οἱ ὁποῖοι, ὅταν ἐσύμωνε ἡ μέρα τῆς ἀπελευ-
θέρωσης τῆς χώρας ἀπ' τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, ἔσπευσαν
νὰ πάρουν τὰ διοικητικὰ πόστα στὸ νεοσύστατο ἔθνικὸ
ἀλβανικὸ κράτος. «Μὴ νομιζεται ὅτι ἡ Ἀλβανία θὰ γί-
νει καμιὰ μικρὴ Τουρκία καὶ θὰ σᾶς περνοῦνε τὰ παλιά!
"Ὁχι ποτέ!»—ἀπευθύνεται σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ὁ
συγγραφέας.

Σύμφωνα μὲ τὸ Μ. Γκραμένο, ἡ βασικὴ δύναμη
στήν ὁποία ὀφείλε νὰ στηριχτεῖ ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ πρόο-
δος τῆς χώρας, εἶναι τὰ λαϊκὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα ἔ-
χουν προσπαθήσει πάντα καὶ ἔχουν ὑποβληθεῖ σὲ θυ-
σίες γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας. «Ἔχομε ἐμπιστοσύνη στή
φτωχολογία, καὶ τὸ τσαρούχι εἶναι ὁ στυλοβάτης κι ἡ
ἐλπίδα τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους». Ὁ Μ. Γκραμένο, ἦταν ὁ
πρῶτος πού στὸ δημοκρατικὸ ἀλβανικὸ τύπο, χαιρέτη-
σε θερμὰ τὴ Μεγάλῃ Ὀχτωβριανῇ Σοσιαλιστικῇ Ἐπανά-
σταση καὶ τόνισε τὴ μεγάλη βαρῦτητα τῆς γιὰ τοὺς ἀ-
πελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῶν λαῶν. «Ὁ Λένιν δέ θέλει
μόνο τὴ λευτεριά τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ὅλου τοῦ
κόσμου, θέλει τοῦ καθένα τὴ ζήση καὶ ποτέ τὴ σκλαβιά»
—ἔγραφε ὁ Μ. Γκραμένο τὸ 1921.

Στὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία ὁ Μ. Γκραμένο ἔχει ἐ-
νταχτεῖ σὰ συγγραφέας πατριωτικῶν τραγουδιῶν πού
ἦταν δημοφιλῆ στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰώνα («Γιὰ τὴν πα-
τρίδα», «Εὐχὴ γιὰ λευτεριά», «Ἔχε γειὰ», κ.ᾶ). Ὁ λυ-
ρικός ἥρωάς τους εἶναι ὁ νεαρὸς πατριώτης, πού ἔχει

νάντια στους ἐχθρούς τῆς πατρίδας, στή φλογερή ὑπὲρ
ράσπιση τῶν συμφερόντων τῶν δημοκρατικῶν στρωμά-
των τῆς πόλης καὶ τοῦ χωριοῦ. Στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰώ-
να ἐπληξε χωρὶς οἶκτο τοὺς τούρκους κατακτητές, κα-
θὼς καὶ τοὺς ἑλληνόδουλους, πού ἦταν ὄργανα τῶν ἐ-
χθρῶν τῆς Ἀλβανίας.

Τὸ σαρκασμὸ του ὁ ποιητῆς δὲν τὸν ἀψύχησε οὔτε
γιά τοὺς ψευτοπατριῶτες ἀπ' τὶς σειρὲς τῆς φεουδαρχι-
κῆς τάξης, οἱ ὅποιοι, ὅταν ἐσύμωνε ἡ μέρα τῆς ἀπελευ-
θέρωσης τῆς χώρας ἀπ' τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, ἔσπευσαν
νὰ πάρουν τὰ διοικητικὰ πόστα στὸ νεοσύστατο ἔθνικὸ
ἄλβανικὸ κράτος. «Μὴ νομιζεται ὅτι ἡ Ἀλβανία θὰ γί-
νει καμιὰ μικρὴ Τουρκία καὶ θὰ σᾶς περνοῦνε τὰ παλιά!
"Ὁχι ποτέ!»—ἀπευθύνεται σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ὁ
συγγραφέας.

Σύμφωνα μὲ τὸ Μ. Γκραμένο, ἡ βασικὴ δύναμη
στήν ὁποία ὀφείλε νὰ στηριχτεῖ ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ πρόο-
δος τῆς χώρας, εἶναι τὰ λαϊκὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα ἔ-
χουν προσπαθήσει πάντα καὶ ἔχουν ὑποβληθεῖ σὲ θυ-
σίες γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας. «Ἔχομε ἐμπιστοσύνη στή
φτωχολογιά, καὶ τὸ τσαρούχι εἶναι ὁ στυλοβάτης κι ἡ
ἐλπίδα τοῦ ἄλβανικοῦ ἔθνους». Ὁ Μ. Γκραμένο, ἦταν ὁ
πρῶτος πού στὸ δημοκρατικὸ ἄλβανικὸ τύπο, χαιρέτη-
σε θερμὰ τὴ Μεγάλῃ Ὀχτωβριανῇ Σοσιαλιστικῇ Ἐπανά-
σταση καὶ τόνισε τὴ μεγάλη βαρῦτητα της γιὰ τοὺς ἀ-
πελευθερωτικούς ἀγῶνες τῶν λαῶν. «Ὁ Λένιν δέ θέλει
μόνο τὴ λευτεριά τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ὅλου τοῦ
κόσμου, θέλει τοῦ καθένα τὴ ζήση καὶ ποτέ τὴ σκλαβιά»
—ἔγραφε ὁ Μ. Γκραμένο τὸ 1921.

Στὴν ἄλβανικὴ λογοτεχνία ὁ Μ. Γκραμένο ἔχει ἐ-
νταχτεῖ σὰ συγγραφέας πατριωτικῶν τραγουδιῶν πού
ἦταν δημοφιλῆ στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰώνα («Γιὰ τὴν πα-
τρίδα», «Εὐχὴ γιὰ λευτεριά», «Ἔχε γειὰ», κ.ἄ). Ὁ λυ-
ρικός ἥρωάς τους εἶναι ὁ νεαρὸς πατριώτης, πού ἔχει

ζώσει τ' ἄρματα καί καλεῖ τούς συνομήλικους ν' ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά του:

Γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ τὴν πατρίδα
Τρέξτε λεβέντες ἤρθ' ὁ καιρὸς,
ὄλοι μὲ μπέσα γιὰ τὴ θυσία
μὲ κόκκινη σημαία ψηλά, ἔμπρὸς!

Πιὸ σημαντικὴ εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Μ. Γκραμένο σὰ διηγηματογράφος, μὲ θέματα ἀπ' τὴν ἀλβανικὴ ζωὴ, πού τὸν τοποθετοῦνε στὴ σειρά τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἀλβανικῆς πεζογραφίας. Στὸ διήγημα «Τὸ τζάκι», μᾶς παρουσιάζεται ἡ ἀγάπη κάποιου ἀρχοντογιου, τοῦ Μάλιο, μὲ μιὰ φτωχὴ χωριατοπούλα, τὴ Βαχιντέ. Ἡ παντρεῖα τους βρίσκει ἀνένδοτη ἀντίρρηση ἀπ' τὸν πατέρα τοῦ Μάλιο, τὸ Ρουσιάν-μπέη. Μετὰ ἀπὸ πολλές λιγοπιστευτὲς περιπέτειες οἱ νέοι στὸ τέλος παντρεύονται. Ὁ συγγραφέας ἐπικρίνει τὰ ἐμπόδια πού προβάλλει ἡ κοινωνικὴ ἀνισότητά στὴν ἔνωση δυὸ νέων πού ἀγαπιοῦνται. Ὁ Ρουσιάν-μπέης ἔχει σκιαγραφηθεῖ σὰν ἄνθρωπος γιομάτος ἀπὸ κοινωνικὲς προκαταλήψεις. Γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἔνωση τῶν δυὸ νέων, δὲ διστάζει οὔτε μπροστὰ στὸ ἔγκλημα.

Ἡ ἄραχλη ζωὴ τοῦ λαοῦ περιγράφεται στὸ διήγημα «Τὸ φίλημα», πού τὸ βαθύ κοινωνικὸ του νόημα τόχουν ἐπισκιάσει οἱ συναισθηματικὲς καὶ μελοδραματικὲς νότες. Ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου κάνει λόγο γιὰ δυὸ νέους πού ἀγαπιοῦνται καὶ δέν μποροῦν νὰ παντρευτοῦν, γιὰτὶ εἶναι πολὺ φτωχοί. Γιὰ νὰ κάνει κάτι χρήματα, ὁ νέος, Μίτι, ξεκινάει γιὰ τὰ ξένα, μὰ ἐκεῖ μπαίνει σὲ κακὸ δρόμο καὶ ξεχνάει τούς δικούς του.

Ἡ ἀγαπητικιά πού τὸν περίμενε ἑπτὰ χρόνια, ὅταν τὸ μαθαίνει, μὲ τὴν προτροπὴ τῶν γονέων, ἀποφασίζει νὰ παντρευτεῖ μ' ἕναν ἄλλο. Μετανοιωμένος γιὰ τὴ συμπεριφορὰ του, ὁ Μίτι, γυρίζει νὰ ζητήσῃ συγνώμη ἀπ' τὴν ἀγαπητικιά του καὶ αὐτὸ συμβαίνει τυχαῖα τὴν ἡμέρα τῆς παντρεῖας της. Ἡ κοπέλλα αὐτοχτονεῖ, ὁ Μίτι σωριάζεται νεκρὸς πάνω στὸ σῶμα της.

Στό διήγημα «Ὁ τάφος τοῦ βαπτίσματος», ὁ συγγραφέας ντεμασκάρει τὰ ἀντιαλβανικά καί ἀπάνθρωπα ἔργα τοῦ ἑλληνόφιλου κλήρου, πού χρησιμοποιοεῖ κάθε μέσο γιά νά ὑποχρεώσει τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀρνηθοῦν τὴν ἐθνότητά τους.

Ὁ Μ. Γκραμένος ἔχει γράψει καί δυὸ δραματικά ἔργα: «Ἡ κατάρα τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας» (1905) καί «Ὁ θάνατος τοῦ Πύρρου» (1906). Στό πρῶτο ὁ συγγραφέας, θίγει τό πρόβλημα τῆς διάδοσης τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας, πολεμώντας ἐναντία σέ ἑλληνόδουλα στοιχεῖα. Ἡ πραγματικὴ περιγραφή τοῦ περιβάλλοντος, ἐναλλάσσεται μὲ συναισθηματικὲς σκηνές, ὅπου δέ λείπει καί καμιά μελοδραματικὴ νότα, ἐνῶ στό «Θάνατο τοῦ Πύρρου» ἀντλεῖ τὴν ὑπόθεση ἀπὸ τό ἀρχαιότερο ἱστορικὸ παρελθόν, σ' αὐτό γίνεται λόγος γιά τό τέλος τοῦ Πύρρου, ἀφοῦ γυρίζει νικητὴς ἀπ' τοὺς πολέμους ἐναντίον τῆς Ρώμης. Ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, ὡς καί ἡ ἰδέα, ὅτι, ἀπ' τὰ παλαιότερα χρόνια οἱ Ἄλβανοί ἦταν ὀργανωμένοι σέ ἐνιαῖο κράτος, πού ἐπιδιώκει νά διαπραγματευτεῖ ὁ συγγραφέας, ἦταν ἀπήχηση τῶν προσπαθειῶν πού ἔκαναν οἱ πατριῶτες γιά νά ἀναζωογονοῦσαν τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἄλβανῶν. Τὰ δραματικά ἔργα τοῦ Μ. Γκραμένο, ἂν καί ἀφελῆ καί ρηχά, εἶχαν ὄχι μόνο διαπαιδαγωγικὴ βαρῦτητα ἀλλὰ καί ἱστορικο-λογοτεχνικὴ, γιὰτί ἀνοιξαν τό δρόμο τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀλβανικῆς δραματουργίας.

Ὁ Χιλ Μόσι (1885-1933) ἔτσι ὅπως κι ὁ Μ. Γκραμένο, Λ. Γκουρακούκι, κ.ἄ ἦταν δραστήριος ἀνθρώπος. Στό ἐθνικὸ κίνημα πῆρε μέρος πολὺ νέος, ὅταν ἀκόμη ἦταν μαθητὴς σέ μιά μέση σχολὴ στὴν Αὐστρία. Τό 1908, γυρίζει στὴν Ἄλβανία, γιά νά ἀναπτύξει πιὸ πλατιά τὴν πατριωτικὴ δράση, ὀργανώνοντας πατριωτικούς συλλόγους. Τὴν ἴδια χρονιά, συμμετέχει στό Συνέδριο τοῦ Μαναστηριοῦ, ὅπου ἀνέπτυξε τό θέμα τοῦ ἐνιαίου ἀλφάβητου, βάση τοῦ ὁποῖου θὰ γραφόταν ἡ ἀλβανικὴ γλώσσα. Τό 1909-1910, τὸν βρίσκομε στὴν

Κορυτσά, όπου θεμελιώνει τόν άθλητικό σύλλογο «'Αδελφωσύνη», όπου συμμετέχουν πολλοί νεαροί πατριώτες. Πέντε άπ' τά καλύτερα μέλη αύτου του συλλόγου, έπεςαν στο πεδίο τής τιμής τό 1911 σαν άγωνιστές τής λευτεριάς. Τήν ίδια χρονιά, ό ίδιος ό Χ. Μόσι, παίρνει μέρος στην ένοπλη έπανάσταση τής Μεγάλης Μαλεσίας στη Βόρεια 'Αλβανία ένάντια στους τούρκους καταχτητές

Μέ τή δράση πού ανάπτυξε στόν πολιτικό τομέα είναι στενά συνδεμένη και ή δουλιά του σαν ποιητής. 'Η όλόθερμη άγάπη για τήν πατρίδα, ή στενή σύνδεση μέ τήν πατρική γή, είναι ένα άπ' τά κύρια μοτίβα τής πατριωτικής λυρικής ποίησής του. Σέ πολλά ποιήματα, τραγουδάει μέ συγκινητικές νότες για τή γενέτειρα, άναπολεί τά χαρούμενα χρόνια τής παιδικής του ηλικίας, περιγράφει τή φύση τής πατρίδας, έκφράζει τόν διάπυρο πόθο για τήν πατρίδα. Σέ κάμποσα ποιήματα ό Χ. Μόσι αναλογίζεται «Τούς σφοδρούς πολέμους του Σκεντέρμπεη» και διατυπώνει τήν έτοιμότητά του νά πάει ταχιά στόν πόλεμο για τό γλυτώμό τής πατρίδας:

Έγώ για σε ποτέ δε θά πάσω
νά μάχομαι, ω μάνα 'Αλβανία,
άπό σήμερα κιόλας όρκο σου κάνω

Στή φωτιά και στόν πόλεμο δε θά δειλιάσω
Νά πεθάνω για σένα, ω μάνα 'Αλβανία,

- όρκίζετε ό ποιητής, στό ποίημα: «Στήν 'Αλβανία». Τό σάλπισμα για πόλεμο αντίλαλησε στά ποιήματα: «'Εκκληση» και «'Ελάτε ν' άποθάνομε», πού είναι άπ' τά πιο πετυχημένα άπό καλλιτεχνική άποψη και μαχητικό σθένος. Πολλά ποιήματα του Μόσι αύτης τής περιόδου, ήχουν σαν έμβατήρια κι επαναστατικοί ύμνοι. Τά ποιήματα: «Στήν πατρίδα», «Στους πολεμιστές μας» «Τό Μασκουλόρι», «Τραγουδι συντραφιᾶς», «'Η άδελφωσύνη», κ.ά, είναι άπ' τά καλύτερα λυρικο-πατριωτικά του. Σ' αύτά έξυμνοῦνται οί ξακουστοί πατριώτες, Μπαϊράμ

Τσούρι, Ἰσά Μπολετίνι κι ὁ Τσερτσιζ Τόπουλι, οἱ μάρτυρες τοῦ Ὀρμάν Τσιφλίκου, Σπύρο Μπελκαμένι κι ἄλλοι πολεμιστὲς τῶν τσέτων τῆς λευτεριάς. Κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ ποιήματα, σὰν ἐκεῖνο ποὺ ἀνυψώνει τὸν ἀντρείκιο θάνατο ἐνὸς πολεμιστῆ τῆς τσέτας τοῦ Τσ. Τόπουλι ἔγινε πολὺ δημοφιλὲς τραγούδι.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα ἔχουν πηγὴ ἔμπνευσης τίς ἐντυπώσεις καὶ τὰ ὄραματα τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ, κατὰ τίς μέρες τῆς ἐξέγερσης τῆς Μεγάλης Μαλεσίας στὴ Βόρεια Ἀλβανία. Ὁ ποιητὴς ἐγκώμιασε τὴ φιλοπατρία τῶν γενναίων ὀρεσίβιων ποὺ, παρόλες τίς στερήσεις καὶ τίς διάφορες, δὲ λυγίζουν μπρὸς στὸν ἐχθρὸ καὶ ἐξέφρασε τὴν πίστη του στὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας.

(«Ἡ φωτιά τοῦ πολέμου», «Γύρω στὸν πύργο τῆς Ντινόσια», «Ὁ κομιτατζῆς», «Στὴ φλεγόμενη πατρίδα», κ.ἄ).

Κι ἐφέτος ἂν δὲ μᾶς πᾶει καλά,
ἄς μὴ θερροῦν, πὼς πᾶει ἡ Ἀλβανία,
πάλι ἡ ἀνοιξη,
μᾶς βγάζει στὰ βουνά.

—σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους διατρανώνεται ἡ ἀποφασιστικὸτητα τῶν ὀρεσίβιων παλληκαριῶν νὰ κρατήσουν γερά στὰ χέρια τὰ ὄπλα, ὥσπου νὰ κερδίσουν τὴ λευτεριά.

Στὴν πέννα τοῦ Μόσι ἀνήκουν δυὸ συλλογές μ' ἐρωτικά λυρικά: «Τὰ δάκρυα τῆς ἀγάπης» (1915) καὶ «Δούλουδα τῆς Ἀνοιξης» (1927). Σέ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ βρίσκομε στίχους γιομάτων, αἴσθημα, καὶ εἰλικρίνεια, ποὺ τραγουδοῦνε γιὰ τὴ χαρά, ποὺ φέρει ἡ εὐτυχισμένη ἀγάπη, γιὰ τίς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, τίς χαρούμενες ἐλπίδες τῆς νεότητος, κτλ.

Ὁ Χ. Μόσι ἔκανε ἀξιολογὴ δουλιὰ γιὰ νὰ ἐνημερώσει τοὺς ἄλβανούς ἀναγνώστες μέ τίς δημιουργίες διασήμων ξένων ποιητῶν, αὐτὸς προσάρμοσε ἐρωτικά λυρικά τοῦ Γκαϊτε, Σίλερ, Λέσινγκ, Οὐλάντι, Κέρνερ, καθὼς

καί τὰ δράματα «Ληστές» τοῦ Σίλερ, «Φιλία» τοῦ Κέρνερ, «Ὁ ὑπηρέτης δυὸ κυρίων» καί «Οἱ δυὸ ὑπηρέτες» τοῦ Γκόλντον.

Ρίστο Σιλίκι (1882-1936). Ὦντας ἀκόμη νεαρός ὁ Σιλίκι ἀναγκάστηκε νὰ φύγει στὰ ξένα, γιὰτὶ εἶχε λάβει μέρος στό πατριωτικὸ κίνημα. Τό 1911 τὸν βλέπομε σάν πολεμιστὴ στὴν ἐξέγερση τῆς Μεγάλης Μαλεσίας, τὰ σπουδαιότερα συμβάντα τῆς ὁποίας τὰ περίγραψε στό βιβλίο του: «Ὁ καθρέφτης τῶν αἱματηρῶν ἡμερῶν» (1912). Κι ἀργότερα ὁ Ρ. Σιλίκι, ἦταν δραστήριος στὴν πολιτικὴ ζωὴ, μαζί μέ τὸ Χ. Μόσι ἐκδίδουν τὴν ἐφημερίδα «Ἡ Νέα Ἀλβανία» (1913-14), ὅπου ὑπεραμύνεται γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Τό 1915 πῆρε μέρος στὴν ἀμυνα τῆς Σκόδρας ἐναντία στίς καταχτητικὲς βλέψεις τῶν δυνάμεων τοῦ Μαυροβουνίου.

Ἐξὸν ἀπὸ τὰ χρονικὰ τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1911, ὁ Ρ. Σιλίκι ἄφησε καί πολλὰ ποιήματα, πού τό θέμα τους εἶναι παρμένο ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ἐξέγερσης.

Σ' αὐτὰ ἀξιολογεῖται ὁ ὑψηλὸς πατριωτισμὸς τῶν λαϊκῶν μαζῶν, πού παίρνοντας ὑπ' ὄψει ὅλες τίς θυσίες, συγκρούσθηκαν τόλμηρὰ μέ τοὺς τούρκους καταχτητὲς δείχνοντας παραδείγματα σπάνιου ἠρωισμοῦ. Στὸ ποίημα «Ὁ Μεχμέτ Σπέντι», μᾶς παρουσιάζεται ἡ μνημειώδικη μορφή ἑνὸς ἡγέτη ἀπ' τοὺς πιό ξακουστοὺς τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1911· ὁ ἥρωας περιγράφεται τὴ στιγμή πού ἐπιτίθεται σάν ἀητός ἀπὸ τὰ βράχια ἐναντία στοὺς τούρκους στρατιῶτες. Στὸν «πολεμιστὴ μας», ὁ ποιητής, ἔδωσε τὴ γενικὴ εἰκόνα τῶν λαϊκῶν ἀγωνιστῶν, πού στάθηκαν πάντα φρουροὶ γιὰ τὴ λευτεριά τῆς πατρίδας, καί πού ἄν, καί ὄχι πάντοτε τοὺς χαμογέλασε ἡ νίκη, δὲν ἔπαψαν ποτέ τὸν ἀγῶνα τους γιὰ νὰ ξεκουμπίσουν τὸν ἐχθρὸ. Αὐτοὶ σκοτώνονται στό πεδίο τῆς τιμῆς ἀντρίσια ἀφήνοντας πίσω τους τὰ ὄρφανά στό ἔλεος τῆς τύχης. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἱστορία τῶν ἀγέρωχων ὀρεσίβιων ἦταν γιομάτη μέ ἀδιάκοπες μάχες

καί μέ πολλές ἀσύγκριτες θυσίες, ἦταν μιά ἥρωική ἱστορία, διαμορφωμένη στήν ἰδέα πού προβάλλει ὁ ποιητής στόν «πολεμιστή μας».

Τό μικρό ἐπικο-λυρικό ποίημα «Τό σκάνδαλο τῆς Μρίκα», εἶναι ἓνα ἀπό τά πιό ὁμορφα δημιουργήματα τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας αὐτῆς τῆς περιόδου. Τό ἔργο εἶναι ἀξιόλογο, ὄχι μόνο γιά τή σημασία τοῦ θέματος, ἀλλά καί γιά τήν καλλιτεχνική του δομή. Μέσο τῆς τραγικῆς ἱστορίας μιᾶς ὀρεσίβιας κοπέλλας, πού ἀναγκάστηκε νά πληρώσει μέ τή ζωή της τὸ «λάθος» πού ἔκαμε, δίνοντας ὀλοκλήρη τόν ἑαυτό της στήν ἀπόλαυση τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς, ὁ συγγραφέας, ἔδειξε τήν θηριωδία τῶν πατριαρχικῶν ἐθίμων πού ἀρνιόνταν τὸ δικαίωμα τῆς ἀγάπης στόν ἄνθρωπο. Τὸ «Σκάνδαλο τῆς Μρίκα», σὰ ρεαλιστικό ἔργο, ἔχει βαρύτητα, γιατί συνέβαλε ὥστε τά κοινωνικά προβλήματα νά βροῦν τή θέση τους στήν ἀλβανική λογοτεχνία.

Ὁ Μίλτο Σωτήρ Γκούροα (1884–1972) εἶναι συγγραφέας διηγημάτων καί συγκινητικῶν χρονογραφήματων, πολλές φορές μείνότες ἀφελεῖς, διδασκαλικές, γιά τή βαριά ζωή τῶν ἀλβανῶν ξενητεμένων. Τήν ξενητεία ὁ ποιητής τήν παρουσιάζει σάν τραγωδία πού μαυρίζει τή ζωή χιλιάδων ἀνθρώπων, τοὺς ἀφεροῦσε καί τίς λίγες χαρὲς πού εἶχε ἡ ζήση στίς φτωχίες ἐπαρχίες τῆς Νότιας Ἀλβανίας. Τὸ πῶς ἡ ξενητεία καταστρέφει τίς οἰκογένειες, καταδικάζοντάς τες σέ μιά ζωή γιομάτη ἀγωνία, ἀπεικονίζεται στό διήγημα «Ἡ μάνα». Ἡ μοναξιά καί ἡ πικρὴ ζήση, χωρὶς καμιά ἀχτίδα εὐτυχίας τῆς οἰκογένειας τῶν ξενητεμένων, εἶναι τὸ θέμα τῶν διηγημάτων «Ὁ θάνατος τῆς Μάρω» καί «Ἡ καθυστερημένη ἐπιταγή», ὅπου ὁ συγγραφέας διηγεῖται πῶς σωριάζονταν τὰ ὄνειρα τῶν φτωχῶν οἰκογενειῶν, πού μέ τήν ἐλπίδα τοῦ γλυτωμοῦ ἀπ' τήν ἀνέχεια, ἔστειλαν τὰ παιδιά τους σέ χῶρες μακρινές. Ὁ ἥρωας τοῦ διηγήματος «Ἡ καθυστερημένη ἐπιταγή» ξεκινάει γιά τήν Ἀμερικὴ γιομάτος ἐλπίδα ὅτι θὰ κάνει ἓνα κομπόδεμα καί νά γυρί-

σει γρήγορα στό σπίτι. Ἀλλά ἡ σκληρή πραγματικότητα στήν καπιταλιστική κοινωνία τοῦ ἀνάτρεψε τὰ σχέδια. Μόνο ὕστερα ἀπό κάμποσα χρόνια μπόρεσε νά ἐξοικονομήσει κάτι χρήματα ἀλλά ἦταν ἀργά, γιατί τῆς μάνας τῆς εἶχαν πάρει τό σπίτι πού εἶχε βάλει ἐνέχειρο γιά τὰ δανικά πού εἶχε πάρει στόν τοκογλύφο μὰ σκοπό νά πληρώσει τό ταξίδι τοῦ γιοῦ της. Σέ μιά σειρά χρονογραφήματα (σάν π.χ. «Τό προκομένο παιδί», «Ἡ ἀγάπη μετὰ θάνατο» κᾶ ὁ Μ. Σ. Γκούρρα διηγεῖται, πῶς ἡ ζωή στίς μεγαλουπόλεις, μέ τίς ἀνόητες καί τίς πρόστυχες διασκεδάσεις, πῆρε στό λαιμό της πολλούς νέους ξενητεμένους. Πολλά χρονογραφήματα εἶναι σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῆς φτωχολογιᾶς τῶν πόλεων, παρουσιάζουν τίς προσπάθειες τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων γιά νά κερδίσουν τό ξεροκόμματο, τίς ἐλπίδες, τὰ ὄνειροπολήματα καί τοὺς πόθους τους.

Μολονότι ἀπλά ὡς πρὸς τό χαρακτήρα, διαποτισμένα κάποτε ἀπό καμιά ἀφελή συναισθηματική νότα, τὰ ἔργα τοῦ Μ. Σ. Γκούρρα ἔχουν βαρύτητα γιά τό δημοκρατικό πνεῦμα καί γιά τήν ἐνημερωτική τους ἀξία.

Η ἈΡΜΠΡΕΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἐν τῷ 19^ῳ αἰῶνῳ βρῆκε τήν ἀρμπρέσικη λογοτεχνία στήν πορεία μιᾶς νέας ἐξέλιξης πού προσδιορίστηκε ἀπό τή διεύρυνση τοῦ ἀστικο-ἀπελευθερωτικοῦ ἰταλικοῦ κινήματος καί τή νέα ἀνώτερη βαθμίδα τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος, πού παρατηρεῖται αὐτῇ τήν ἐποχῇ στήν Ἀλβανία καί μέ τό ὅποιο οἱ λόγιοι καί συγγραφεῖς ἀρμπρέσοι εἶχαν στενές ἐπαφές.

Οἱ ἀρμπρέσηδες ὑπόφεραν ὄχι μόνο ἀπό τήν τσιφλικάδικη ἐκμετάλλευση ἀλλά καί ἀπό τόν ἄγριο πολιτικό ζυγὸ ἀπό τὸν ὅποιο βασανίζονταν ὅλες οἱ λαϊκὲς μά-

ζες τῆς Νότιας Ἰταλίας. Γι' αὐτὸ στοὺς κόλπους τοὺς βρῆκαν κατάλληλο ἔδαφος οἱ φιλελεύθερες ιδέες, οἱ ιδέες τοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στὴν ἀπολυταρχία καὶ τὴν τυραννία, ποὺ ἐπεκτάθηκαν στὴν Εὐρώπη μετὰ τὴ γαλλικὴ ἀστική ἐπανάσταση τοῦ 1789. Οἱ ἀρμπρέσηδες ἦταν στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν συνωμοσιῶν καὶ ἐπιχειρήσεων ποὺ διαπέρασαν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ σ' αὐτὲς τὶς φτωχὲς καὶ καθυστερημένες περιοχὲς τοῦ νότου, ὅλο τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καὶ ὥσπου συστήθηκε τὸ ἐνιαῖο ἰταλικὸ κράτος. Αὐτοὶ ἀγωνίστηκαν στὶς γραμμὲς τοῦ καρμπουνάρικου κινήματος στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848 καὶ τοὺς βρίσκουμε στὶς γραμμὲς τοῦ Γαριβάλδη. Σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα, ἀναπτύχθηκε ὁ ρωμαντισμὸς στὴν ἀρμπρέσικη λογοτεχνία ἔχοντας σὰν πηγὴ ἔμπνευσης τὴν πολεμικὴ ἔξαρση γιὰ λευτεριά καὶ τὰ ὄνειρα γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον, ποὺ εἶχαν συνεπάρει τὴν ἀρμπρέσικη κοινωνία τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Ἡ νοσταλγία γιὰ τὴν Ἀλβανία καὶ ἡ περήφανη ἀνάμνηση τῆς πολὺκροτῆς ἐποχῆς τοῦ Σκεντέρμπεη, ποὺ εἶχαν διατηρηθεῖ ζώντανες στὴν ἀρμπρέσικη λαογραφία, γινῆκαν στὶς νέες ἱστορικο-κοινωνικὲς συνθῆκες ἡ κύρια πηγὴ ἀπ' ὅπου οἱ ἀρμπρέσοι συγγραφεῖς ἀντλήσαν τὰ κυριότερα μοτίβα γιὰ τὰ ποιητικὰ τοὺς ἔργα. Αὐτὸ ἀνταποκρίνονταν ὄχι μόνο στὴν ἀγάπη τοὺς γιὰ τὴν πατρίδα τῶν προγόνων ἀλλὰ καὶ στὴ φιλελεύθερη ψυχὴ καὶ στὸ μῖσος τοὺς ἐνάντια στὸ δεσποτισμὸ τῶν τυράννων, ποὺ ἔβραζε στὶς καρδιὲς τῶν ἀρμπρέσηδων. Αὐτὰ τὰ θέματα βρῆκαν τὴν ποιητικὴ τους ἐνσάρκωση στὰ γνωστὰ ποιήματα τοῦ Γ. Ράντα, τοῦ Γκ. Ντάρρα τοῦ Νέου, σὲ μιὰ σειρά ἐμπνευσμένων λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Ζ. Σερέμπε, στὰ ἔργα τοῦ Λ. Σαντόρι καὶ στὸ γραφτό λόγο ἄλλων ὑποδιέστερων συγγραφέων. Πλᾶι σ' αὐτὰ τὰ ἔργα βρίσκουμε δημιουργήματα στὰ ὁποῖα περιγράφηκε ἡ ἀρμπρέσικη ζωὴ, ἐθίχτηκαν σοβαρὰ κοινωνικὰ προβλήματα, ὅπως ἡ ἐπίπονη καὶ πᾶμτωχὴ διαβίωση τῆς ἀρμπρέσικης φτωχολογιᾶς, ἡ ἀγανά-

χτησή της ἐναντία στήν πραγματικότητα τῆς φεουδαρχικῆς καί ἀργότερα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας.

Γιά τὸ ἀρμπρέσικο χωριὸ καί τὴ δύσκολη κατάσταση τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων στήν τότε κοινωνία, ἐξιστόρησαν στὰ ἔργα τους ὁ Α. Σαντόρι, Ζ. Σερέμπε, ὁ Β. Στρατιγκοῖ, κ.ά. Σὰ ρωμαντικοὶ οἱ ἀρμπρέσοι λογοτέχνες τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, προτίμησαν τὴ λυρική ποίηση, στήν πιό πλατιά ἔννοια τῆς λέξης, σὰν ἔκφραση τῶν στοχασμῶν τοῦ ποιητῆ στοὺς ὁποίους καθολικεύονταν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Ἔτσι ἐξηγιέται καί ἡ πλατιά καλλιέργεια τῶν λυρικο-ἐπικῶν εἰδῶν, ὅπως τῶν λυρικο-ἐπικῶν ποιημάτων, τῶν τραγουδιῶν μέ λυρικό περιεχόμενο, τῆς μπάλαντας κ.ά. Λιγότερο ἀναπτύχθηκαν τὰ ἄλλα εἶδη, πρόβαλε κανένα δράμα, ὁ πεζὸς λόγος ἀντιπροσωπεύτηκε μόνον στὴ δημοσιογραφία.

Ο ΓΕΡΩΝΥΜ ΝΤΕ ΡΑΝΤΑ

(1814—1903)

Εἶναι ἡ προσωπικότητα ποὺ ὑπερτέρησε σέ ὅλη τὴν ἀρμπρέσικη λογοτεχνία τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα—καί ἕνας ἀπὸ τοὺς πιό ἐξοχους ἐκπρόσωπους τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Νέος ἀκόμη, διάβασε πολὺ, γνωρίστηκε μέ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τὸν ἔθελξαν ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαῖτε, ὁ Καλδερόνο, ἀλλὰ τοῦ προκάλεσαν ἀληθινὸ πάθος οἱ ρωμαντικοὶ τῆς ἐποχῆς π.χ. ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, Οὐγο Φώσκολο κ.ά. Ἔτσι πολλοὶ ἄλλοι ρωμαντικοὶ ποιητὲς ὁ Γ. ντὲ Ράντα ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λαογραφία, μάζεψε ἀπ' τὶς γριὲς καί νέες τοῦ χωριοῦ παλιὰ λυρικά καί ἐπικά τραγούδια τὰ ὁποῖα, πολλὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1866 θὰ τὰ δη-

μοσίευε στό βιβλίο του «Ραψωδίες ενός άρμπρέσικου έ-
πους», πού κατέχει μιά περίβλεπτη θέση στην ιστορία
τῆς άλβανικῆς λαογραφίας. Ἡ γνωριμία του ὅμως μέ τή
λαογραφία εἶχε ιδιαίτερη σημασία στή διαμόρφωση τῆς
ποιητικῆς προσωπικότητας τοῦ ντέ Ράντα ὁ ὅποιος βρῆ-
κε τόν ἑαυτό του σάν ποιητής ἀπό τά πρῶτα βήματα
στό δρόμο τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας του.

Τό ντέ Ράντα τό προσέλκυε τό ἔνδοξο παρελθόν
τῆς πατρίδας τῶν προγόνων πού τόν γαλουχοῦσε μέ
τήν ἐλπίδα ὅτι ἡ Ἄλβανία θά ξαναγενηθεῖ καί θά ζή-
σει πάλι ἐλευθερή καί ἀνεξάρτητη. Τό ἐνδιαφέρον του
γιά τό χαρακτήρα καί τά ἥρωικά συμβάντα τοῦ παρελ-
θόντος, ὁδήγησε τόν ποιητή νά γράψει ἐπικά ποιήμα-
τα, πού τοῦ επέτρεπαν νά ἀναπαραστήσει ἀπλόχωρα
τά περασμένα. Τό πρῶτο του ἔργο, παρόλο πού σά
φόντο τῆς ὑπόθεσης ἔχει τήν άλβανική ζωή τοῦ 19
αἰῶνα, δέ μᾶς δίνει μιά πραγματική εἰκόνα τῆς κοινω-
νικῆς ζωῆς τοῦ μεσαίωνα, λείπει τό ἀριστοκρατικό πε-
ριβάλλον μέ τά χαρακτηριστικά του γνωρίσματα πού
δημιουργοῦσε τήν ιστορική χρονιά τῆς ἐποχῆς. Τήν ὑ-
πόθεση τῆς ἐποποιίας τήν ἀποτελεῖ ἡ ιστορία τῆς ἀγά-
πης τοῦ γιοῦ τοῦ ἀρμωστή τῆς Σκόδρας, μέ μιά φτωχή
χωριάτισσα τῆ Ρίνα. Μεγάλο μέρος στό ἔργο κατέχουν
οἱ συναντήσεις, οἱ εἰδυλλιακές σκηνές πού σ' αὐτές
ἀνθίζει ἡ ἀγάπη τους, τά κρυφομιλήματα στή βρύση
τοῦ χωριοῦ, τά κουτσομπολιά πού κάνουν νά ἀνησυχεῖ
ἡ κόρη του.

Ὁ ποιητής μπόρεσε νά ἀποδώσει μέ ζωηρά χρώ-
ματα τήν ἀπλή καί ἡσυχῆ ζωή τοῦ καλαβρέζικου χω-
ριοῦ, τίς παραδόσεις καί τίς πατριαρχικές συνήθειες.
Στό κέντρο τοῦ ἔπους εἶναι ὁ Μιλοσάο, μέ πλούσιο ψυ-
χικό κόσμο καί μέ δυνατό χαρακτήρα. Αὐτός ἀγαπάει
τή Ρίνα καί ζητάει νά τήν παντρευτεῖ, μέ ὅλο πού ἡ
μᾶνα του, ἀρχόντισσα, δέν συμφωνάει μέ τό γιό της νά
φέρει στό σπίτι σά νύφη, μιά ἀπλή κοπέλλα τοῦ λαοῦ,
ὅσο ἐνάρετη κι ἂν εἶναι. Ὁ Μιλοσάο περιφρονεῖ τίς

προκαταλήψεις τῶν ὑψηλῶν κύκλων μὰ, μολαταῦτα σὺ-
τός παντρεῦεται μόνον ὅταν ἕνας δυνατὸς σεισμὸς σω-
ριάζει σέ ρημάδια τῆ γενέτειρά του πόλη, τῆ Σκόδρα,
καί μ' αὐτὸν τὸν τρόπο παραγκωνίζει καί τὴν κοινω-
νικὴ ἀνισότητά που ἦταν τὸ ἔμπόδιο τοῦ γάμου του.
Μολαταῦτα, ἡ σφοδρὴ ἀγάπη που ξεπερνάει ὅλα τὰ ἔ-
μπόδια δέν εἶναι ἡ κύρια ιδέα τοῦ ἔπους, που ἔχει πιό
πλατιά ἀπήχηση. Ὁ πατριωτισμὸς εἶναι τὸ βασικὸ
συναίσθημά του. Τοῦ Μιλοσάο πεθαίνει τὸ μωρὸ ἡ γυ-
ναίκα του δέν ἀντέχει τῆ δυστυχία καί σβῦνει ἀπὸ θλί-
ψη. Αὐτὸς θλίβεται πολὺ, ἀλλὰ ἡ τραγωδία τῆς πα-
τρίδας που τὴν ἀπειλοῦν οἱ ἐχθροί, παραμερίζει στὴ
συνειδησή του τίς κακοτυχίες που εἶχαν πλήξει τὴν
οἰκογενειακὴ του ζωὴ. Ἀποκρίθηκε μονομιᾶς στὴ φωνὴ
τῆς πατρίδας καί πέφτει σὰν ἀληθινὸς πατριώτης στὸ
πεδίο τῆς μάχης. Ὁ ἐγκωμιασμὸς τοῦ ἥρωα που, πάνω
ἀπ' ὅλα βάζει τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν Ἀλβανία—εἶναι ἡ
κύρια ιδέα αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἔπους που ξεχωρίζει ἀ-
πὸ αὐθόρμητη ἔμπνευση, δεξιότεχνον λυρισμὸ καί τὴν ἐ-
πιτηδειότητα τοῦ ποιητῆ νὰ ἀποδόσει τίς στενοχώριες
τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς.

Τὴν ιδέα τῆς τοποθέτησης τῶν συμφερόντων τῆς
πατρίδας πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἀκόμη καί ἀπὸ τὴν
ἀτομικὴ εὐτυχία, ὁ ποιητὴς τὴν ἀνέπτυξε πιό πλατιά
στὸ ἔπος «Σεραφίνα Τοπία» (1839) τὸ θέμα τοῦ ὁποίου
πλέκεται μὲ τὰ γεγονότα τοῦ 19 αἰῶνα, ὅταν ὁ ἄλβα-
νικὸς λαὸς πολέμησε μὲ ἀσύγκριτη παλικάριὰ κάτω ἀπὸ
τὴν καθοδήγηση τοῦ Σκεντέρμπεη ἐνάντια στοὺς ξένους
κατακτητῆς. Αὐτὴ ἡ νέα πολὺ συναφὴς μὲ τὴν ἐποχὴ,
βγαίνει στὸ ἔπος μέσω τῆς ἐξιστόρησης τῆς ἀγάπης τῆς
Σεραφίνα, μία φανταστικὴ ἄλβανίδα πριγκίπισσα ἀπὸ
τὴ Νότια Ἀλβανία, μὲ τὸν ἀντρεϊωμένο πολεμιστὴ Μποζ-
ντάρ Στρέσιν, ἀγάπη που δέν ἐπιδοκίμασαν οἱ γονεῖς
τῆς Σεραφίνα ἐξαιτίας τῆς ἐχθρας που ὑπάρχει ἀνάμεσα
στὶς δύο οἰκογένειες.

Τὸ καθρέφτισμα τῆς στενοχώριας τῶν δύο νέων,
περιλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ποιήματος, τὸ ὁ-

ποιο είναι τμηματικό, κάπως σκοτεινό και μέ δραση όχι καλοδεμένη. Ἀνικανοποίητος ἀπό τό ἔργο και συνεχόμενος ἀπό τήν ἐπιθυμία νά τό ἀρτιώσει, ὁ ποιητής τό ξαναδούλεψε και δυο ἄλλες φορές, τήν πρώτη τό 1843 και τή δεύτερη, τό 1898. Αὐτή ἡ τελευταία ἔκδοση πού φέρει τόν τίτλο «Ἐνας καθρέφτης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς» εἶναι ἡ πιό ἀρτια τροποποίηση τοῦ ἔπους «Σεραφίνα Τοπία». Ἡ θυσία τῶν συμφερόντων και τῶν προσωπικῶν αἰσθημάτων γιά τό καθῆκον τῆς πατρίδας, μᾶς τό δίνει σ' αὐτό τό ἔργο μέ δύναμη και μεγαλύτερη σαφήνεια. Και στό τροποποιημένο ἔπος, τό θεμέλι τῆς ὑπόθεσης εἶναι ἡ ἄτυχη ἀγάπη τῆς Σεραφίνα και τοῦ Μποζντάρ Στρέσιν ἀλλά διαφορετικά ἀπό τό πρωτότυπο στό «Ἐνας καθρέφτης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς», ἡ ἀγάπη τους ἐμποδίζεται ἀπό τοὺς γονεῖς τῆς κοπέλλας, ὅχι τόσο ἀπό τήν παλιά ἔχθρα πού εἶχαν ἀνάμεσά τους οἱ δυο οἰκογένειες, ὅσο γιά πατριωτικούς λόγους. Ἡ μεγαλύτερη ζημιὰ τῆς Ἀλβανίας, προέρχονταν, κατά τή γνώμη τοῦ πατέρα τῆς Σεραφίνα, ἀπό τή διάσπαση τῶν ἀρχηγῶν, γι' αὐτό αὐτός ἀποφασίζει νά δώσει τήν κόρη του στόν ἀπόγονο μιᾶς πριγκιπικῆς οἰκογένειας μ' ἐπιρροή στή Βόρεια Ἀλβανία, τοῦ Νικόλ Ντουγκαγκίνι βοηθώντας ἔτσι, στό δυνάμωμα τῆς ἐνότητος τῶν Ἀλβανῶν.

Σέ συνταύτιση μ' αὐτή τήν ποιητική ἀντίληψη ὁ συγγραφέας ἐρόσισε μέ καινούργια χρώματα τό πρόσωπο τῆς Σεραφίνα, πού στήν συνειδησή της ριζώνει ἡ ἰδέα ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά θυσιάσει τὰ αἰσθηματά της στό βωμό τῆς πατρίδας. Αὐτό τή φέρει σ' ἐπίγνωση νά ὑποταχθεῖ στή θέληση τῶν γονέων και νά θυσιάσει τήν εὐτυχία της γιά χάρη τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδας.

Ἡ Σεραφίνα εἶναι ἡ ἄλβανίδα νέα, πού ὑποχρεώνεται νά σκύψει τό κεφάλι μπροστά στά σκληρὰ πατριαρχικά ἔθιμα και νά στριμώξει βαθιά στήν καρδιά τήν ἄσπιλη ἀγάπη της. Στό χαρακτήρα της ἐνσαρκώθηκε τό ιδεῶδες τοῦ συγγραφέα, ὅτι, μπροστά στά συμφέροντα τῆς πατρίδας δέν ὑπολογίζονται τὰ συναισθήματα κι ἡ

προσωπική εύτυχία. Ταυτόχρονα δίνοντας μια Σεραφίνα προικισμένη μ' όλα τὰ προσόντα, γεναιόφρονη βρύση ἀπὸ αἰσθήματα, ὁ συγγραφέας εἶχε σὰ σκοπὸ νὰ ἐνσαρκώσῃ σ' αὐτὴ τὸ ἰδεῶδες του γιὰ τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, τὴν πλέρια κι ὀλόπλευρα ἀναπτυγμένη. Διαφορετικά ἀπ' τὴ Σεραφίνα ὁ Μποζντάρ δέν συμβιβάζεται μὲ τὴν τύχη του, ὁ χαμός τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνοίγει βαθιὲς πληγὲς στὴν ψυχὴ, πού δέν τὶς ἐπουλώνει ὁ καιρὸς. μὲ τὸ διάβα τοῦ χρόνου αὐτὸς μαραίνεται ψυχικὰ καὶ ἀγριεύει. Δίπλα στὸν ἄτυχο ρομαντικὸ ἥρωα, στὸ χαρακτήρα του διαφαίνεται ὁ ἀγωνιστὴς γιὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς λευτεριάς τῆς πατρίδας παρόλο πού αὐτὴ ἢ ιδιότητα δέν εἶναι ἢ κυρίαρχη στὸ χαρακτήρα του.

Ὁ συγγραφέας ἔχει συμπεριλάβει στὰ πλαίσια τοῦ ποιήματος μεγάλο ἀριθμὸ προσώπων πού τὰ περισσότερα τονίζουν τὴν πατριωτικὴν ἰδέαν. Ἀνάμεσά τους διακρίνεται ὁ Ρανταβάνι, ἀντρεῖος καὶ θαρραλὸς πολεμιστὴς, πού συγκρούεται μὲ τοὺς ὀθωμανοὺς κατακτητὲς καὶ βγαίνει πάντα νικητὴς. Ὁ Ἀρτίρι, πού σκοτώνει σὲ τολμηρὴ μονομαχίαν τὸν τοῦρκον Ἰτάρτ καὶ γι' αὐτὸ τὸν συλλαμβάνουν τὸν φυλακίζουν καὶ πεθαίνει στὴ φυλακὴ. Μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως ὅλων τῶν Ἀλβανῶν στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ τοῦρκου κατακτητῆ δροῦν καὶ κάτι ἐπεισοδικὰ πρόσωπα, μερικὰ δὲ εἶναι ἱστορικὰ πρόσωπα σὰν ὁ Σκεντέρμπεης, ὁ Δέκ Ντουκαγκίνι, ὁ Βράνα Κόντι, ἄλβανοὶ πρίγκητες κἄ. Στὸ ποίημα συναντᾶμε καὶ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ πού παρουσιάζονται σὰ φορεῖς τοῦ ἀποφασιστικοῦ καὶ εἰλικρινῆ πατριωτισμοῦ.

«Ὁ ἄτυχος Σκεντέρμπεης» (1884) εἶναι τὸ ποιητικὸ ἔργο γιὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου κόπιασε ὁ ντέ Ράντα ἀπ' τὸ 1837. Ὁ ποιητὴς προσπάθησε νὰ δώσει ἓνα ἀπλόχωρο πανόραμα τῆς Ἀλβανίας τὸν 19^ο αἰῶνα, νὰ ζωγραφίσῃ τὴν ἀλβανικὴν ζωὴ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, καὶ ἀπὸ ἀποψη πολιτικο-κοινωνικὴ καθὼς καὶ ἀπὸ ἀποψη οἰκογενειακὴ νὰ ἀπεικονίσῃ ὄχι μονάχα γεγονότα ἥρωικὰ καὶ ἀγωνιστικὰ, ἀλλὰ καὶ προσωπικὰ δράματα. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Σκεντέρμπεη βρῆκε σ' αὐτὸ τὸ ἔργο μίαν

πρωτότυπη έκφραση, σ' αυτό ή ιστορία κι ό θρύλος τά πραγματικά στοιχεία και ή ποιητική φαντασία, ένοποιούνται άρμονικά, έναλλάσσονται και άλληλοσυμπληρώνονται. Άλήθεια σαν πολλοί άλλοι σύγχρονοι συγγραφείς, ό ντέ Ράντα δέ μπόρεσε ν' αποφύγει κάποια έξιδανίκεψη τής ιστορικής περιόδου πού περιέγραψε—μά μολαταῦτα κατώρθωσε νά δώσει μέ ιδιαίτερη έπική παραστατικότητα, τήν οῦσία και τό περιεχόμενο τής άλβανικής ιστορίας του ιε' αιώνα, τό ήρωϊκό πνεῦμα και τό φλογερό πατριωτισμό. Ό σκοπός του ποιητή ήταν νά έξυμνούσε τήν αντίσταση του άλβανικού λαού ένάντια στους ξένους έπιδρομείς, τό άνένδοτο πνεῦμα του μπροστά στον κίνδυνο πού στάθηκε πάνω στο κεφάλι του νάδειχνε τά πολλά στοιχεία για τον άτομικό και μαζικό ήρωϊσμό όπως τή μάχη τής Σκόδρας, τή σκηνή του σκοτωμού του τουρκου Πασσά από τον Άστία, τή μονομαχία του Σκεντέρμπεη μέ δυό τατάρους καί Ούσιῶδες στο ποίημα είναι τό τόνισμα εκείνων των άπόψεων, εκείνων των συμβάντων πού άντιλουσαν τά προβλήματα πού αντιμετώπιζε ή άλβανική κοινωνία του ιε' αιώνα. Τήν έποχή του Σκεντέρμπεη ό συγγραφέας ήθελε νά τήν παραστήσει σαν υπόδειγμα στους συμπατριῶτες και ταυτόχρονα μέ τό καθρέφτισμα αυτής τής έποχής νά έκφραζε τίς άνησυχίες του για τά πιο φλέγοντα προβλήματα πού αντιμετώπιζε τό άλβανικό έθνικό κίνημα, όπως τό πρόβλημα τής ένωσης των Άλβανῶν, τής ήγεσίας του άγώνα και του δρόμου του λυτρωμού από τον τουρκικό ζυγό. Στίς σελίδες του ποιήματος ό άλβανικός λαός ζωγραφίζεται ξεσηκωμένος στον πόλεμο, σύσσωμα ένάντια στους Τούρκους.

Μέσω των ήρώων και τίς πράξεις τους, ό ποιητής έξύμνησε τή φιλοπατρία, τήν άντρεία και τήν καρτερία του. Αυτό είναι πετυχημένο, γιατί στο ποίημα ζούν και παλαίβουν άνθρωποι άπ' όλα τά κοινωνικά στρώματα. Παρόλο πού, ό τίτλος τό υπόδεικνύει, ό Σκεντέρμπεης δέν είναι τό κεντρικό πρόσωπο του ποιήματος πού γύρω του θα πλέκονταν ή υπόθεση, αλλά τό σύμ-

βολο τῆς φιλοπατρίας τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, τοῦ ἄσβη-
στου φιλελεύθερου φρονήματός του. Αὐτὸς εἶναι δοσμέ-
νος μὲ μερικές πινελλιές καὶ ἐνσαρκώνει τό ἰδανικό τοῦ
ποιητῆ γιὰ μιά σωστή καθοδήγηση πού θά συσπείρωνε
τοὺς Ἄλβανούς τοῦ 19' αἰώνα στὸν πόλεμο γιὰ λευτεριά
καὶ ἀνεξαρτησία. Στὴν ἐξωτερικὴ παρουσίαση τοῦ Σκε-
ντέρμπεη, ὁ ποιητῆς ἀκουλουθεῖ τὴ θρυλικὴ παράδοση,
μὲ ἰσχυρὲς ὑπερβολὲς ὑπογραμμίζει τὴν παλληκαριά καὶ
τὴ μοναδικὴ ψυχικὴ δύναμη τοῦ ἥρωα, ἀλλὰ ταυτὸ-
χρονα, ἀποβλέπει νὰ ἀποκαλύψει τὸν ἐσωτερικὸ του ψυ-
χικὸ κόσμο καὶ νὰ ἐπεξηγήσει τὰ ἐσωτερικὰ ἐλατήρια
τῶν πράξεών του.

Ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ χώρα καὶ τὸ λαὸ του, ὁ φλο-
γερὸς πατριωτισμὸς τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἡ παλληκαριά
του, εἶναι ἐνσαρκωμένα καὶ σ' ἄλλους ἥρωες, σάν τὸν
Ἄστίρ, Ρανταβάνι καὶ τὶς μορφὲς τῶν γυναικῶν, ὅπως
λόγου χάρη στὴν Ἰμότα, πού ξεχωρίζουν ἀπ' τὴ δύνα-
μη τοῦ χαρακτήρα, τὴ στωϊκότητα καὶ μεγαλοψυχία.

Τὸ πατριωτικὸ πνεῦμα τοῦ ἔπους, ἐκδηλώθηκε καὶ
στὴν καταδίκη τῆς διάσπασης πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα
στοὺς φεουδάρχες πρίγκιπες καὶ τῆς ἀριστοκρατίας πού
περνοῦσε τὸν καιρὸ μὲ διασκεδάσεις καὶ δὲν σκέφτονταν
καθόλου γιὰ τὶς τύχες τῆς πατρίδας, στὴν καταδίκη τῆς
ἀπιστίας καὶ τὸ δυχαστικὸ ρόλο τῆς Βενετίας πού ἔκα-
νε τὸ πᾶν νὰ ἐξασθενήσει τὴ δύναμη τῶν Ἄλβανῶν. Ὁ
ντὲ Ράντα παρουσιάζει τοὺς Τούρκους ἄγριους, μπαμπέ-
σηδες καὶ ἠθικὰ διεφθαρμένους πού ποδοπατᾶνε σκληρὰ
καὶ μὲ βαρβαρότητα τὶς πιὸ στοιχειώδεις ἀνθρώπινες
ἠθικὲς ἀρχές.

Μὲ τὸν ἐγκωμιασμὸ τοῦ ἀνένδοτου πνεύματος καὶ
τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος τῶν Ἄλβανῶν, μὲ τὸ τὸ-
νισμα τῆς ἀπαραίτητης ἀνάγκης γιὰ ἐνότητα—χωρὶς διά-
κριση ἐπαρχίας καὶ κοινωνικοῦ στρώματος «Ὁ ἄτυχος
Σκεντέρμπεης», συντελοῦσε στὸ δυνάμωμα τοῦ πατριω-
τικοῦ ἄλβανικοῦ κινήματος τοῦ 19' αἰώνα.

Ἡ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ ντὲ Ράντα, εἶναι ἔργο
ἐνὸς μεγάλου ρωμαντικοῦ ποιητῆ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ὁ

ἔπαινος γιατί πρώτος ἔδωσε τό παράδειγμα μιᾶς ἐθνικῆς λογοτεχνίας πού ἐξυμνεῖ τὸ παρελθόν καί σηκώνει ψηλά τὴν ἐθνικὴ συνείδηση.

Εἶναι πολὺ μεγάλη ἡ ἐπίδραση πού ἄσκησε ὁ ντέ Ράντα στὴν ἀρμπρέσικη λογοτεχνία, μὰ τό ἔργο του ἔχει βαρῦτητα καί γιὰ ὅλη τὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία. Ὁ ντέ Ράντα ἐπέδρασε ἐπίσης ὥστε ἡ ἀναπόληση τοῦ Σκεντέρμπεη καί τῆς ἐποχῆς του νὰ πιάσει ἀξιοσημείωτη θέση καί στὴ λογοτεχνία τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης.

Ὁ Γκαβρίλ Ντάρρα ὁ Νέος (1826-1885) γεννήθηκε σὲ μιὰ οἰκογένεια ὅπου ἡ ἐνθύμιση γιὰ τὴν πατρίδα τῶν προγόνων, εἶχε διατηρηθεῖ ζωντανὴ καί γαλουχημένη μ' ἀγάπη ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ. Ὁ παππούς του ποιητῆ διδάκτορας στὴν ἰατρικὴ καί νομικὴ, ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρώτους συλλέχτες τοῦ ἀρμπρέσικου φολκλόρ, αὐτὸς εἶχε γράψει καί ποιήματα στὴν ἀλβανικὴ. Ὁ πατέρας τοῦ Γκαβρίλ Ντάρρα ὁ Νέος, ὁ Ἀντρέα Ντάρρα, συνέχισε τὴν οἰκογενειακὴ παράδοση, ἐξυπηρετώντας τὴ γλῶσσα καί τὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία, διαμέσου τῆς περισυλλογῆς τοῦ φολκλόρ καί τῆς ἔκδοσης ἑνός λεξικοῦ—«Λεξικὸ-ἀλβανο-ἰταλικὸ καί Ἰταλο-ἀλβανικὸ». Ὁ μέλλον ποιητῆς μεγάλωσε ἔτσι σὲ μιὰ φλογερὴ πατριωτικὴ ἀτμόσφαιρα πού ἄφησε βαθιὰ ἀχνάρια στό χαρακτῆρα καί στὶς διανοητικὲς του ἐπιδιώξεις.

Ἀφοῦ τελείωσε τὶς ἀνώτερες σπουδὲς στὰ νομικά, ὁ Γκαβρίλ Ντάρρα ὁ Νέος ἄρχισε μ' ἐπιτυχία τὴ δικηγορικὴ σταδιοδρομία, συμμετέχοντας ταυτόχρονα ἐνεργὰ στὴν πολιτικὴ ζωὴ.

Εἶναι ἡ περίοδος πού ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγώνας τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ τραβοῦσε στὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν του. Ὁ Γαριβάλδης εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνώσει τό λαὸ τῶν νοτίων ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν καί νὰ διώξει τοὺς ξένους κατακτητῆς. Ὁ Ντάρρα εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπαρχιακοὺς ἡγέτες τῆς ἐκστρατείας τοῦ Γαριβάλδη, μέλος τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπῆς τῆς γενέτειρας-πόλης του τῆς Γκιεργκιέντη. Ἀργότερα τὸν βλέπομε σὰ σημα-

ντικό δημόσιο υπηρεσιακό παράγοντα στή Σικελία. Μετά τό 1874, φαίνεται, άπαγοητευμένος, άποσύρθηκε άπό τήν πολιτική καί άφοσιώθηκε στις άρχαιολογικές έρευνες καί στις φιλοσοφικές μελέτες.

Ο Γκαβρίλ Ντάρα ό Νέος καλλιέργησε μ' άγάπη τήν ποίηση. Έγραψε πολλά ποιήματα μέ πατριωτικό καί πολιτικό χαρακτήρα, αλλά τό πιό έξοχο έργο του έμεινε «Τό τελευταίο τραγούδι του Μπάλια» πού δημοσιεύτηκε μετά τό θάνατό του, τό 1900. Όπως ό ντέ Ράντα, ό Γκαβρίλ Ντάρα ό Νέος, τό ύλικό για τό ποιητικό του έργο τό πήρε άπτή δοξασμένη έποχή του Σκεντέρμπεη. Στο έπος περιγράφονται πολλά περιστατικά, δροϋν μιá σειρά πρόσωπα, άφηγεΐται ή ιστορία τής άγάπης ένός ζευγαριού νέων. Σύντομα, ή υπόθεση έχει ως εξής: Ο Νίκ Πέτα, ένas μαχητής του Σκεντέρμπεη, ξεκινάει για ξένα χώματα για να κερδίσει στον πόλεμο τιμή καί δόξα. Στο δρόμο άπαντάει ένα άλλο παλληκαρι, τον Πάλ Γκολέμι. Ο δρόμος τους έβγαλε στην Λάλα παραθαλάσσια πόλη τής Πελοποννήσου. Έκει, σ' έναν κήπο, οί δυο νεαροί ήπότες γνωρίζονται μέ τή θυγατέρα του άρχοντα τής πόλης, μέ τήν πανώρηα Μάρω. Η κοπέλλα, μόλις τους είδε, τους λέει ότι αυτοί πρέπει να περηφανεύονται μέ τ' άρματα τους όχι έδω, ανάμεσα σε γυναΐκες αλλά στο στίβο των παλληκαριών. Ο Νίκ Πέτα τής άποκρίνεται ότι τήν παλληκαριά των Άλβανών θα τή μάθουν γρήγορα καί οί Τουρκοί καί οί Λαλιώτες. Καί πράγματι, τήν έπαύριο γίνεται μιá μονομαχία, όπου οί άλβανοί πολεμιστές δείχνουν τήν άνδρεία τους.

Η Μάρω έρωτεύεται τό Νίκου καί γλυτώνει τον άγαπητικό άπό τήν έξόντωση, πού ό πατέρας της προετοιμάζει παμπέσικα, έναντίον του σαν άπάντηση στο αίτημά του να τή νυμφευτεί. Ο Νίκου ξαναγυρίζει στην πατρίδα, άποφασισμένος να πολεμήσει για τήν υπεράσπιση τής πατρίδας του μέχρι τέλους. Έδω φθάνει ή είδηση ότι ό σουλτάνος έχει ξεκινήσει για τή

Λάλα τὸ Μπαλαμπάν—πασᾶ, γιὰ ν' ἀρπάξει τὴν πανώρηα Μάρω. Μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Σκεντέρμπεη ὁ Νίκ Πέτα παίρνει τὸ δρόμο γιὰ νὰ γλυτώσει τὴν ἀγαπητικιά του ἀπὸ τὰ νύχια τῶν Τούρκων. Ὁ ποιητὴς μέ ὁμορφες σκηνές περιγράφει τὴ συμπλοκὴ τοῦ Νίκ Πέτα μέ τὸν τοῦρκο πασσᾶ πού τὸν καταβάλλει ἀντρίκια. Ὕστερα ἀπ' αὐτὴ τὴ μονομαχία παντρεύεται μαζί της.

Τὸ τελευταῖο μέρος κάνει λόγο γιὰ τὴ μάχη τοῦ Μπερατιοῦ, ὅπου ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανούς καὶ στοὺς Τούρκους διεξάγεται μιὰ αἱματηρὴ σύγκρουση. Οἱ Ἀλβανοὶ πολεμᾶνε ἀντρίκια ἐναντία στοὺς ἐχθροὺς. Ἡ Μάρω βλέπει ἓνα κακό ὄνειρο, πού τὴν σπρώχνει νὰ ξεκινήσει μαζί μέ τὴν πεθερὰ γιὰ νὰ μάθει καμιά εἶδηση γιὰ τὸν ἄντρα της. Αὐτές φθάνουν στό πεδίο τῆς μάχης ἀκριβῶς ὅταν οἱ συμπολεμιστές ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἐνταφιάσουν τὸ Νίκ Πέτα καὶ τὸν Πάλ Γκολέμι. Αὐτὴ ἡ σκηνὴ εἶναι δοσμένη μέ μεγάλη συγκλωνιστικὴ δύναμη καὶ σπάνια πλαστικότητα.

Χλώμιασε ἡ νέα—μᾶς θώρησε
 κι ἐγύρισε, σάν εἶδε
 τὸ νεαρὸ ἐκεῖ πεσμένο
 ἔξαλλη πάνω του γέρνει
 χιόνι παγωμένη.
 Ἦναι δυὸ τάφοι στό Βαλκάλ
 Στὸν ἓνα κεῖται ὁ Πάλ Γκολέμι
 Καὶ πάνω του φύτρωσε βαλανιδιά
 μ' ὄλα τὰ φύλλα μαρῦα.
 Στὸ ἄλλο κοιμᾶτ' ὁ Νίκ Πέτα.
 Δίπλα του τῆς Λάλας ἡ κοπέλλα
 Ἔτσι ἀγαπηθῆκαν στὴ ζωὴ
 Ἔτσι ἀγαπιοῦνται καὶ νεκροί.
 Φύτρωσε κι ἓνα κυπαρίσι
 Φύτρωσε καὶ μιὰ ἄσπρη μιλιὰ
 Σάν ξεραθεῖ τὸ κυπαρίσι
 Θὰ ξεραθεῖ κι ἡ ἄσπρη μηλιά.

Ἡ ἀξία τοῦ ποιήματος δέν περιορίζεται στὴν ἐμπνευσμένη καὶ γιομάτη λυρισμὸ ἀφήγηση τῆς θλιβερῆς

Ιστορίας τῆς ἀγάπης τῶν δυό νέων. Παράλληλα μὲ τὸ ἐνδόμυχο ἐρωτικό νῆμα, στὸ ποίημα, σημαντικό μέρος κατέχει τὸ πατριωτικό θέμα.

Τὸν πρωταγωνιστὴ Νίκ Πέτα ὁ ποιητὴς τὸν ἔχει προικίσει ὄχι μονάχα μὲ τὰ πρωτεῖματα τοῦ ἱπποτικού ἥρωα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ γνωρίσματα ἑνὸς πολεμιστῆ γιὰ τὴ λευτεριά τῆς Ἀλβανίας. Αὐτὸς, ποτέ, οὔτε μιά στιγμή δὲν ξεχνᾶει τὸ χρέος πρὸς τὴν Πατρίδα καί, ὅταν αὐτὴ ἔχει ἀνάγκη γιὰ τὴ συμπαράστασή του, βιάζεται νὰ πολεμήσει τὸν τοῦρκο κατακτητὴ ὥσπου πέφτει σὰν παλληκάρι στὸ πεδίο τῆς τιμῆς. Ἡ ὑψηλὴ ἠθικὴ μορφή τοῦ Νίκ Πέτα ἢ ἀφοσίωσή του στὴν πατρίδα, διακρίνεται ξεκάθαρα στὰ λόγια πού ἀπευθύνει σ' ἕναν παλιὸ συμπολεμιστὴ γιὰ λευτεριά τῆς Ἀλβανίας.

Ὡσπου θ' ἀνεμίζει στὸν ἀγέρα
Στοὺς λόφους τ' Ἀρμπερι ἡ σημαία
Κι ὥσπου θάρχεται στ' αὐτιά μου
Χρεμέτισμα ἀπὸ ἄλογα ξένα
Ἐσὺ, παλαιίμαχε ἡγέτη τῶν πολέμων
Ἐδῶ στητό θέ νὰ με βρεῖς.

Πληγωμένος θανάσιμα, δὲν τοῦ κακοφαίνεται γιὰτί «ὁ νιογάμπρος» «ἀλλάξει τὸ γάμο μὲ τὸν πόλεμο καὶ τὰ τραγουδία μὲ τὸ Βαλκάλ». Αὐτὸς βάζει πάνω ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του εὐτυχία, τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα καὶ νοιώθει περηφάνεια πού πεθαίνει μιά μέρα δόξας.

Μιά τέτοια μέρα σημαιοστολισμένη
μιά τέτοια μέρα τ' Ἀρμπερι προκομένη.

Τίς στερνές στιγμὲς τῆς ζωῆς του, χαιρετάει γιὰ τελευταία φορὰ τοὺς συναγωνιστὲς καὶ κατόπι τὴ μάνα καὶ τὴ νύφη.

Τὸ πατριωτικὸ πνεῦμα ἐνσαρκώθηκε καὶ στὴν ἀναπαράσταση τοῦ πολέμου τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ στὸ πορτραῖτο τοῦ Σκεντέρμπεη ὁ ὁποῖος πα-

ρόλο πού βγαίνει στη σκηνή μονάχα σέ μερικές επίσημες στιγμές μεγάλο παλληκάρι, αγαπημένο μέ τό λαό καί τούς μαχητές του, άνελέητο μέ τούς έχθρους, πάντα φρουρό τῆς λευτεριάς τῆς πατρίδας.

Ἡ ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, τό φιλελεύθερο πνεῦμα, ἡ ἀντρεία—αὐτά χαρακτηρίζουν καί τούς μαχητές καί τούς συνεργάτες τοῦ Σκεντέρμπεη.

Στό ἔπος ἔχει πολλές ὁμορφες σελίδες πού περιγράφονται τὰ πρόσωπα καί τὰ αἰσθήματά τους, πού ἰχνογραφοῦνται διάφορες ὄψεις τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ποιητής μέ δεξιοτεχνία δίνει σκηνές γιομάτες δραματικότητα. Ἄξια δίνει στό ἔργο καί ἡ πλούσια γλώσσα, μέ καθαρές εἰκόνες καί πνοή γιομάτη εὐαισθησία.

«Τό τελευταῖο τραγούδι τοῦ Μπάλια» σημείωσε ἕνα βῆμα πρός στήν ἐξέλιξη τῆς ἔθνικῆς ποίησης στήν ἄλβανική λογοτεχνία. Ταυτόχρονα, μέ τό ἔργο αὐτό ὁ Γκαβρίλ Ντάρρα ὁ Νέος, συντέλεσε ἀξιολογα καί στήν ἀναπόληση τῆς μορφῆς τοῦ Σκεντέρμπεη καί τῆς ἔνδοξης ἐποχῆς του.

Ζέφ Σερέμπε (1843-1901). Ἔτσι ὅπως γιά τό ντέ Ράντα, Γκ. Ντάρρα τό Νέο καί ἄλλους ἀρμπρέσηδες συγγραφεῖς, καί γιά τό Ζέφ Σερέμπε, τό πνευματικό πατριωτικό κίνημα πού ἀναπτύχθηκε στούς ἀρμπρέσηδες ἦταν ἡ πηγὴ πού γαλούχησε τό μεγαλύτερο καί συντριπτικό μέρος τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας.

Ὁ Σερέμπε ὅμως ἦταν λυρικός ποιητής καί τά μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἐκτέθηκαν μέ πρωτοτυπία στή λυρική του ποίηση, ἄλλοτε αἰσιόδοξα καί μ' ἀντρικια πνοή καί ἄλλοτε γιομάτα πίκρα.

Γιός ἑνός δραστήριου συνεργάτη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ 1848 στήν Καλαβρία κατά τῶν Βουρβόνων, ὁ Σερέμπε, ὄντας ἀκόμη νέος γαλουχήθηκε μέ τό αἶσθημα τῆς ἀγάπης γιά λευτεριά καί τό μίσος ἐνάντια στό ζυγὸ καί τήν πολιτικο-κοινωνική πίεση. Στά πρῶ-

τα λυρικά ποιήματα εκφράστηκε η οίψα του για έντοτη δράση «Ὁ ναύτης», «Γιὰ τὴ λευτεριά τῆς Βενετίας», «Ὁρμή», κ.ἄ.

Αἰσιόδοξο πνεῦμα ξεχειλίζει ἀπ' τὸ ποίημα «Ὁ ναύτης» πού ὁ ποιητὴς μᾶς ἐκμυστηρεύεται τὴ χαρὰ του πού πάει νὰ πολεμήσει. «Κλαῖς; Τώρα μὴ κλαῖς/, γιὰτ' εἶν' ὁμορφὴ ζωὴ/ βρῦση κυλοῦν κι ὁ θρῆνος κι ἡ χαρὰ/ γιὰτὶ ἡ πατρίδα μᾶς καλεῖ» λέει στὴν ἀγαπημένη πού ἄφησε στὸ χωριό. Ἡ οὐσία τοῦ ποιήματος δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς συνθήκες ζωῆς τοῦ ποιητῆ. Ἡ μπαλάντα δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ποιητικὴ ὄνειροπόληση πού καθρεφτίζει τὸν πόθο του γιὰ δουλιὰ, γιὰ ἔργα. Γιὰ τὴ δίψα τοῦ ποιητῆ, ν' ἀσκήσει τὴ δύναμή του γιὰ τὰ ἰδεώδη πού ἔτρεφε, μιλάει καὶ τὸ ποίημα «Τῆς πιά ὁμορφῆς στὴ Στριγκάρα» πού σὰν ὑφή, μᾶς θυμίζει τὸ «ναύτη». Κι ἐδῶ ὁ ποιητὴς φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ του πῶς ξεκινᾶει γιὰ πόλεμο, ὅπου «τὸ αἷμα κύλαγε στὴ γῆς σὰν τὸ νερὸ τῆς βρῦσης». Τὸν πόλεμο γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος σ' αὐτὸ τὸ ποίημα τὸν ὁραματίζεται σὰν κάτι πιὸ ἀπλόχωρο ἀπὸ πάλῃ μὲ τὸν ξένο πού ἔχει σκλαβώσει τὴν πατρίδα· τοῦτον τὸν βλέπει σὰν πόλεμο γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν μεγάλων ἀνθρώπινων ἰδανικῶν. Ἡ ἐντονη αἰσιόδοξη πνεψὴ ἀντήχησε καὶ στὸ ποίημα «Γιὰ τὴ λευτεριά τῆς Βενετίας» (1860). Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀρμπρέσηδων στὶς παρατάξεις τῶν ἐθελοντικῶν δυνάμεων τοῦ Γαριβάλδη—τὰ ἥρωικὰ κατορθώματά τους στὰ πεδία τῆς μάχης, ἐνθουσιάζουν τὸν ποιητὴ πού ἐλπίζει ὅτι ἡ συμβολὴ τῶν ἀρμπρέσηδων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἰταλίας θὰ τοὺς παρακινουῖσε νὰ σκεφτοῦν καὶ γιὰ τὴν Ἀλβανία κι ὅτι θ' ἀγκάλιαζαν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ σωτηρία της ἀπὸ τὴν αἰώνια σκλαβιά. Αὐτὸ τό πετυχαίνει ὄχι μόνο μὲ τὴν ἀναπόληση τοῦ Σκεντέρμπεη, πού μοιάζει, ὅπως λέει ὁ ποιητὴς, τόσο πολὺ ὁ Γαριβάλδης—μὲ τὴ μαχητικὴ ὀρμητικὸτητα ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ διατύπωση τῆς πεποιθήσεως, ὅτι οἱ ἀρμπρέσηδες εἶναι μιά ἀπὸ τὶς σίγουρες ἐλπίδες πού θὰ στηριχτεῖ ὁ μελλοντι-

κός αγώνας για την απελευθέρωση της πατρίδας τῶν προγόνων.

Ὁ Σερέμπε ζητάει συμπολεμιστές· σὲ μερικά ἔργα του μιλάει μ' ἐνθουσιασμό γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς δράσης καὶ τῆς θυσίας, πού γνώρισε («Ντομένικου Μαούρι» «Στό θάνατο τοῦ Πιέτρ Ἰριάνι» κᾶ). Τὸ ἔργο τους χαροποεῖ τόν ποιητῆ, τοῦ ζωντανεῦει ψυχικὴ ἀνάταση. «Πολύ μεγάλη χαρά/σήμερα νοιώθω στὴν καρδιά/Χαίρομε γιὰ καθετὶ πού ἔχει ἡ Γῆς» γράφει ὁ ποιητῆς στὸ τραγούδι «Στὴ Δέσποινα Ἑλένη Γκίκα ἀφιερωμένο στὴ γνωστὴ λογοτέχνιδα καὶ δημοσιογράφο, μ' ἄλβανικὴ καταγωγὴ, Ντόρα ντ' Ἰστρία, ἡ ὁποία στά μέσα τοῦ 19' αἰῶνα ἀνάπτυξε μεγάλη δραστηριότητα γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἄλβανικῆς ὑπόθεσης ἀπὸ τὴν προοδευτικὴ εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη. Στὸ πρόσωπο τοῦ Ντομένικου Μαούρι, δραστήριου ἀρμπρέση, ἀγωνιστῆς στά ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς Νότιας Ἰταλίας ὁ Σερέμπε βάζει σὲ φῶς τὰ χαρίσματα τοῦ ἀτρόμητου μαχητῆ πού μὲ σπάνια στωικότητα ξεπερνάει τὰ ἐμπόδια πού ἀπαντᾷ στὸ δρόμο γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ στὸν ὁποῖο εἶχε ἀφοσιωθεῖ.

Καὶ στὸ ποίημα «Γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Πιέτρ Ἰριάνι» ἐξυμνεῖ τὸ γενναῖο πνεῦμα καὶ τὴν ἀκλόνητη στάση στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν εὐτυχία τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. «Μέ λόγια κι ἔργα τιμῆθηκε στὴ Γῆς»—ἀποτείνεται στὴ μνήμη τοῦ ἔξοχου ἀρμπρέση ἐπαναστάτη ἀγωνιστῆ,—Γιατὶ δέ σ' ἔνοιόζε κι ἤρεμα ἀνάμενες/Τὴ φυλακὴ, ἢ ζωὴ σου νάδινες. Ὁ πόθος γιὰ τὴ λευτεριά καὶ τὸ μίσος ἐνάγνια στὸ δεσποτισμὸ, σὰ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ποιητῆ, φανερώνονται καὶ στὸ ποίημα «Στόν Ἀλὴ Τεπελενλή», πού χωρὶς νά ἀρνιέται στὸ δυνάστη τῆς Νότιας Ἀλβανίας, στίς ἀρχές τοῦ 19' αἰῶνα, τὸ θάρρος του πού ξεσηκώθηκε ἐνάντια στὴ Ὑψηλὴ Πύλη, ὁ Σερέμπε τὸν κατακρίνει γιὰ τὶς βαρβαρότητες πού διάπραξε γιὰτὶ μ' αὐτὲς διάψευδε τὶς ἐλπίδες πού ὁ ἴδιος ἀναζωπύρωσε στοὺς ἀνθρώπους σάν ἀγωνιστῆς γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας.

Στό Σερέμπε ή τέχνη και ή ζωή είναι άχώριστα και σφιχτοδεμένα μεταξύ τους. Αυτό τὸ παρατηροῦμε καθαρά, ἰδίως στὰ πρῶτα λυρικά του ποιήματα ὅπου ἀντήχησαν τὰ μοτίβα τῆς μοναξιᾶς και τῆς στενοχώριας, γιατί δὲ βρίσκει χῶρο νὰ ἐπεκτείνει τή δύναμή του. («Ὁρμή», «Ἐλεγείο» κᾶ). Ἐνα ἀπό τὰ πρῶτα ποιήματα πού ἀποκάλυψε μέ μεγάλη σαφήνεια τή δυσaréσκεια και τοὺς ψυχικοὺς καῦμούς τοῦ ποιητῆ, πού παραπονιέται γιὰ τήν ἀδράνεια ὅπου εἶχε βυθιστεῖ, εἶναι τὸ ποῖημα «Ὁρμή»:

Χαρούμενα τό λέν' τὰ ὁμορφα πουλιά
Ἡ καρδιά μου στὰ στήθη πάει νὰ σχιστεῖ.
Μ' ἐπίκρανε ή ζωή σὲ τοῦτο τὸ ντουριά
Βαριέμαι τό χωριὸ σὰν ἀσκητής,

παραδέχεται μέ πίκρα ὁ ποιητής. Πηγή τῶν πόνων πού τοῦ σπαράζουν τήν ψυχή ἦταν και ή δυστυχισμένη ζωή τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Ὁ ποιητής κριτικᾶρει αὐστηρά τοὺς Ἄρμπρέσηδες «πού κάθονται και κοιμοῦνται» ὅταν ή Ἄλβανία κείτεται ταπεινωμένη. Ἡ πατρίδα τῶν προγόνων, ή Ἄλβανία πού θυμίζει στοὺς Ἄρμπρέσηδες ὅτι εἶναι ξένοι στήν Ἰταλία, μένει τὸ κύριο μοτίβο τοῦ πατριωτικοῦ λυρισμοῦ τοῦ Σερέμπε. Ἡ φλογερή ἀγάπη γιὰ τήν Ἄλβανία, ἔχει δοθεῖ ξεκάθαρα σ' ἕνα ἀπό τὰ πιὸ ὁμορφα λυρικά του ποιήματα, πού εἶναι ἕνα ἀριστοῦργημα τῆς ἀλβανικῆς ποίησης τὸ «Ἐλεγείο», πού τὸ διακρίνει τό ἔντονα εὐαίσθητο πνεῦμα και ή βαθιὰ διείσδυση στόν ψυχικὸ κόσμο τοῦ λυρικοῦ ἥρωα. Σ' αὐτό τό ἔργο γίνεται πρόδηλη ή αἰτία τῆς βαθιᾶς λύπης πού διαπεράει τό μεγαλύτερο μέρος τῆς διμιουργίας τοῦ Σερέμπε.

Και βαρυγκῶμισ' ή ψυχή μου πού δὲ μπόρεσα
Νάβλεπα ἐλεύθερα νὰ ζοῦσαν
Και νάλαμπαν ἀπὸ τίς ἠλιαχτίδες
Τὰ γελαστά χωριά τῆς Ἄρμπερίας μας
Μ' ἀνθρώπους καλότυχους στὰ σπίτια,

Ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ ἀγανάχτηση τοῦ ποιητῆ εἶχε κι ἄλλη αἰτία: τὴν ἄθλια πραγματικότητα τῆς σύγχρονης του ἰταλικῆς κοινωνίας. Ὁ Σερέμπε ἔζησε τὴν ἐποχὴ τῶν πικρῶν ἀπαγοητεῦσεων γιὰ τοὺς ἰταλοὺς καὶ ἀρμπρέσηδες δημοκράτες, πού εἶδαν, ὅτι, τὰ ὄνειρά τους, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀγωνίστηκαν, δὲν πραγματοποιηθήκαν. Ἡ ἀπελευθέρωση καὶ ἡ συνένωση τῆς Ἰταλίας δὲν ἔφερε καμιὰ καλυτέρευση στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ τῆς Νότιας Ἰταλίας, πού ὁ κοσμάκης συνέχισε νὰ βρίσκεται μέσα σὲ μεγάλη φτώχεια καὶ ἀμάθεια. Ἡ ζοφερότητα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ καιροῦ του, βάθυνε ἀκόμη πιὸ πολὺ τὴν τραγικὴ ψυχικὴ κατάσταση τοῦ ποιητῆ—ὁ ὁποῖος ἔβλεπε, φῶς φανερό, ὅτι δὲν εἶχε πεδίο δράσης γιὰ τίς δυνάμεις του. Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσομε καὶ τίς κακοτυχίες καὶ τὰ φαρμάκια τῆς ἴδιας του ζωῆς. Ἡ ἀγανάχτηση, ἡ ἀπαγοήτευση καὶ ἡ θλίψη εἶναι τὰ κύρια μοτίβα τῶν λυρικῶν ποιημάτων του: «Τύχη», «Ζωή», «Μετὰ τὸν τρύγο», «Ὁ τραγουδιστής», «Τ' ἀηδόνι» «Μιά μέρα εἶν' ἡ ζωὴ», κἄ.

Ἡ μαύρη τύχη μέ κυνήγησε, Κι ὅλες οἱ ἐλπίδες μου σβύσανε, παραπονιέται ὁ ποιητής, ἐνῶ σ' ἓνα ἄλλο μέρος λέει: «Στὴν καρδιά μου πίκρες καὶ χαρές ἀντάμα ζοῦν».

Πολλὰ ἀπὸ τὰ λυρικά του ποιήματα ἔχουν ἔντονο αὐτοβιογραφικὸ χαρακτήρα. Αὐτὰ μᾶς δίνουν, λίγο πολὺ, ἓνα ζωντανὸ καθρέφτισμα γιὰ τίς ψυχικὲς ἐξάρσεις καὶ καταπτώσεις τοῦ ποιητῆ, μ' εὐγενικὲς φιλοδοξίες στὴ ζωὴ, πού δὲ βρίσκει πουθενὰ στήριγμα, καὶ εἶναι ξένος γιὰ τὸν κόσμο κι ἀλογάριστος. Τὸ μοτίβο τῆς τραγικῆς ἀντιπαράθεσης τῶν ὀνείρων, τὸ μοτίβο μέ τὰ φαρμάκια πού εἶναι πλασμένη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, πού στὴ νειότη νανούρισε τὴν ψυχὴ μέ πολλὲς ἐλπίδες κι ὁμορφα ὄνειρα εἶναι τό κύριο θέμα σὲ πολλὰ λυρικά τοῦ Σερέμπε, καὶ σὲ μερικὰ ἐρωτικὰ του δημιουργήματα, ἰδίως σ' αὐτὰ τῆς τελευταίας περιόδου, πού ἔχουν τὴ σφραγίδα τῆς θλίψης καὶ τῆς ζοφερῆς ἀπαγοήτευσης. Ἀλήθεια, ὁ

ποιητής διαιώνισε στή ζωή του ένα λυπυρό ψυχικό δράμα. Νέος ακόμη, αγάπησε μιὰ άπλή κοπέλλα άρμπρέσα, ή όποία μαζί με τούς γονείς της μετανάστεψε στή Βραζιλία, όπου ύστερα από λίγου καιρό πέθανε. Αύτή πίκρανε άπεριόριστα τό Σερέμπε και τό 1874 ξεκινάει για τή Βραζιλία ώθούμενος από τήν αγάπη, ξεπεσμένος για νά ιδεί τόν τάφο τής αγαπητικιάς. Από εκεί γυρίζει στο χωριό, σωματικά και ήθικά καταλυτημένος, φτωχαιμένος κι άπαρηγόρητος στο έπακρο. Με άγανάχτηση ακόμη πιό μεγάλη για τή μίζερη πραγματικότητα τής έποχής, ό Σερέμπε έγκαταλείπει τήν Ιταλία ξανά και φεύγει για τή Νότια Αμερική. Τό 1897 του βρίσκουμε τ' άχνάρια στο Μπουενός Άίρες τής Αργεντινής. Έκλεισε τά μάτια, όπως φαίνεται, στο φρενοκομείο του Σαν Πάολο τής Βραζιλίας, τό 1901. Αύτες οι τραγικές περιπέθειες, έκαναν, ώστε, τό μοτίβο τής χαράς που προσφέρει ή αγάπη, τής αγάπης, σά μιὰ άπ' τίς πιό γλυκές άπολαψες τής ζωής, που κυριαρχεί στα πρώτα ποιήματα («Τά κάγκελα του πρώτου πόνου», «Πίσωριά της», «Εύθυμα τραγούδια» κά) άργότερα νά αντικαταστήσει ή άυτεπίγνωση ότι, δέ μπορούσε νά πραγματοποιήσει τήν άτομική του εύτυχία, πράγμα που έριξε τόν ποιητή σε βαθιά άπαισιοδοξία. Στο ποίημα «Ανάμνηση» ξεχωρίζει με ιδιαίτερη δύναμη τούς, αύτή ή ψυχική κατάσταση.

«Σά σπασμένη κιθάρα κάθομαι και γώ/ Γιατί δέν τήν έκρουξαν με μεσοτηριά/ Σάν έρημος σπουργίτης ό δύστυχος ζώ/ Τή νύχτα είμαι γαλήνιος τή νύχτα κλαίω πικρά».

Σέ κάνα ποίημα τών τελευταίων χρόνων άντηχοΰν κι οι νότες τής άυτοεγκατάλειψης και του θρησκευτικού ματαικισμού. Μολαταύτα, οι πίκρες δέ λύγισαν τήν πίστη του Σερέμπε στή ζωή, δέν του εξαφάνισαν τή γεννή φιλοδοξία για τό δίκιο και τή λευτεριά. Η δρωσα επικύρωση τής ζωής κι ή ζωντανή άισιοδοξία του, μένουν τά κύρια γνωρίσματα του έργου του Σερέμπε. Για αυτό μιλάει κι ή δημοσίεψη, λίγο πριν του θανάτου, σάν φείυ-βολάν, μιὰ παραλλαγή τής παιδικής περιόδου

«Τοῦ θεοῦ» πού συνέχεται ἀπ' τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα.
Ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται στό θεὸ μέ λόγια διαμαρτυρίας
κι ὄχι δέησης:

«Μήπως δὲν εἶσαι ἐσύ τὸ ἄπειρο; Κάθε πλάσμα—γιά
χάρη σου—δὲν κινιέται στό σύμπαν; Μήπως ὁ κάθε πό-
νος δὲν ἔρχεται ἀπὸ λόγου σου;»

Τὸ δράμα τοῦ Σερέμπε, ἦταν τὸ δράμα ἑνὸς ἀπλοῦ
ἀνθρώπου, μ' ἀβέβαιη ζωὴ, πού ποδοπατήθηκε ἀπ' τὴν
ἄθλια καπιταλιστικὴ πραγματικότητά καὶ τίς δυσκολίες
τῆς ζωῆς, τὸ δράμα ἑνὸς εἰλικρινοῦ ταλέντου, πού εἶδε
νά σωριάζονται μπροστὰ στὰ μάτια του, τὰ εὐγενικά
ιδανικά πού γαλουχοῦσαν τὴν ἔμπνευσή του.

ημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ '

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ
ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ Κ' ΑΙΩΝΑ

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Επιμόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας στίς 28 Νοέμβρη 1912 ἔσπευε τό μακραίωνα ἀγῶνα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ ἐναντία στήν ξένη κατοχή. Ἀλλά παρόλο πού ἀποχτήθηκε ἡ λευτεριά, ὁ ἄλβανικός λαὸς εὔρισκε ἐμπόδια στήν οἰκοδόμησιν τῆς ἀνεξάρτητης ζωῆς του. Τό νέο ἔθνικό κράτος, ἀπ' τὶς πρῶτες μέρες, συνάντησε πολλές δυσκολίες. Στίς παραμονές τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, σάν ἀποτέλεσμα τῶν ξένων ἐπεμβάσεων καὶ τῆς στάσης τῆς φεουδαρχικῆς τάξης, στή χώρα δημιουργήθηκε μιά πολὺ βαριά κατάστασις, ἡ ὁποία ἐντάθηκε περισσότερο στά χρόνια 1914-1918, ὅταν ἡ Ἀλβανία ἐγίνε πεδίο μαχῶν ἀνάμεσα στίς ἐμπόλεμες δυνάμεις. Ἐκμεταλλεζόμενοι τὶς περιστάσεις, οἱ ἱμπεριαλιστὲς καὶ τὰ σωβινιστικά γειτονικά κράτη, ἀποφάσισαν νὰ ἐφαρμόσουν τὶς προσαρτηστικὰς βλέψεις ἀπέναντι τῆς Ἀλβανίας. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, οἱ ἱμπεριαλιστικοὶ ἰταλικοὶ κύκλοι καὶ οἱ σωβινιστικὲς μοναρχίαι τῶν Βαλκανίων δὲν ἀποσύρανε τὰ στρατεύματά τους ἀπ' τὴν Ἀλβανία, δείχνοντας καθαρὰ ἔτσι, τὰ σχέδιά τους, ν' ἀποσπάσουν ἀπ' τὸν κορμὸ τῆς σημαντικῆς μέρη. Αὐτό δὲ μποροῦσε νὰ μὴ ζωντάνευε τὴν ἀκλόνητη ἐναντίωσιν τῶν πατριωτῶν καὶ τῶν λαϊκῶν μαζῶν, πού, παρόλες τὶς δύσκολες καὶ περίπλοκες συνθήκες, ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς, στίς ὁποῖες βρισκόνταν ἡ χώρα δὲν εἶχαν πάψει ποτὲ τὶς προσπάθειάς τους γιὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς πατρίδας. Πεισμένος ὅτι αὐτὰ θὰ τὰ ἐξασφάλιζε μόνο μετὰ τὶς δικὰς του δυνάμεις, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920, ὁ ἄλβανικός λαὸς ξεσηκώθηκε ἀποφασιστικὰ ἐναντία στὸν τεμαχισμό τῆς χώρας, ἄδραξε τὰ ὄπλα καὶ μετὰ σειρά μαχῶν ἔδιωξε τὰ ἰταλικά στρατεύματα ἀπ' τὴν Αὐλώνα καὶ τὶς περιοχὰς τῆς καὶ ὑποχρέωσε τὰ στρατεύματα τῶν γειτονικῶν σωβινιστικῶν κρατῶν νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὰ μέρη πού εἶχαν καταλάβει.

Μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς πατρίδας ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σοβαρὰ καθήκοντα ἦταν ἡ ἐξαφάνισιν τῶν φεουδαλικῶν

ἐπιβιώσεων καὶ ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς σειρᾶς ἀστικῶν μεταρρυθμίσεων οἱ ὁποῖες θὰ δημοκρατοποιοῦσαν καὶ θὰ ἐκσυγχρόνιζαν τὸν κρατικὸ μηχανισμό καὶ θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδο τῆς χώρας. Οἱ μεγαλογαιοκτῆμονες καὶ οἱ ἄλλες καταπιεστικὲς καὶ ἐκμεταλλευτικὲς δυνάμεις ἐναντιώθηκαν μὲ πείσμα στὰ μέτρα πού ἀπαιτοῦσε ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας, γιὰτὶ δέν ἤθελαν νὰ θιγοῦν τὰ συμφέροντά τους. Αὐτὸ ὁδήγησε στὴν ἐνταση τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων στὴ χώρα καὶ τὴν ὀξυνση τῆς πολιτικῆς διαμάχης.

Οἱ λαϊκὲς μάζες, πού μὲ τὸ αἷμα τους ἐπιτεύχθηκε ἡ ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, ἐπέμεναν στὶς δίκαιες ἀπαιτήσεις τους γιὰ τὴν καλύτερη τῆς βραδιᾶς κατάστασής τους, αὐτὲς ξεσηκώθηκαν σὲ πόλεμο ἐναντὶα στὶς παλιὲς κοινωνικὲς δυνάμεις πού μπόδιζαν τὴν ἐφαρμογὴ τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Τὰ συμφέροντά τους τὰ διατύπωσαν οἱ μικροαστοὶ διανοούμενοι δημοκράτες, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπικεφαλῆς τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος πού ξέσπασε στὴν Ἄλβανία κατὰ τὰ χρόνια 1912-1924. Μὲ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, αὐτοὶ κάνουν μεγάλη δουλιὰ γιὰ τὴ διάδοση τῶν δημοκρατικῶν ιδεῶν. Σιγὰ-σιγὰ διαμορφώθηκε ἔτσι μιὰ προοδευτικὴ κοινωνικὴ γνώμη, πού ἄρχισε νὰ παίξει ἰσχυρὸ ρόλο στὴ ζωὴ τῆς χώρας. Ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δημοκρατικὲς καὶ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις ἔφθασε στό κατακόρυφο μὲ τὴν ἀστικο-δημοκρατικὴ ἐπανάσταση τὸν Ἰούνη τοῦ 1924, ἡ ὁποῖα ἔφερε στὴν ἀρχὴ τὴ δημοκρατικὴ κυβέρνησι μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Φάν Σ. Νόλι.

Ἄλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίδραση, ὑποστηριζόμενη ἀπὸ τὴ Γιουγκοσλαβία καὶ τὰ μεγάλα ἰμπεριαλιστικὰ κράτη, ἐπέτυχεν νὰ ἀνατρέψει τὴ δημοκρατικὴ κυβέρνησι καὶ νὰ ἐγκαταστήσει ἕνα ἄγριο, τυραννικὸ καθεστῶς. Ἐνα κύμα διώξεων καὶ συλλήψεων πλάκωσε σ' ὅλη τὴ χώρα, διαλύοντας τίς ὀργανώσεις καὶ τίς λέσχες, πού ἦταν ἐστίες τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος. Στὴν Ἄλβανία

έγκαταστάθηκε ή μοναρχία, μ' έπικεφαλής τόν έκπρόσωπο τών μεγαλογαιοκτήμονων, τής πλούσιας άστικής τάξης και τών άλλων άντιδραστικῶν δυνάμεων, τόν Ἀχμέτ Ζώγκου.

Ὁ πόλεμος ένάντια στό τσιφλικό-άστικό καθεστῶς συνέχισε στά ὄργανα τής δημοκρατικῆς μετανάστευσης. Στή χώρα, τό δημοκρατικό κίνημα άρχισε νά αναλαβαίνει στις άρχές τής τρίτης δεκαετίας, αύτή τήν περίοδο βγήκαν στό φῶς μερικά περιοδικά, σάν «Ἡ φλόγα» (1939), «Ἡ άναγέννηση» (1934-1935), «Ὁ νέος κόσμος» (1936-1937). Ἐκμεταλλεϋόμενα τίς λιγοστές και άκρωτηριασμένες έλευθερίες, πού δημιουργήθηκαν στά μέσα τής τρίτης δεκαετίας, τὰ δημοκρατικά στοιχεΐα, έπέτυχαν νά κάμουν μιὰ καρποφόρα έργασία για τό ντεμασκάρισμα τοῦ άντιδραστικοῦ καθεστῶτος, τονίζοντας τήν έλεεινή κατάσταση τής χώρας, επικρίνοντας δριμύτατα τίς άύθαιρεσίες και τίς καταχρήσεις τών ύπαλλήλων, τίς άνατολιτικές μέθοδες πού επικρατοῦσαν στην κρατική διοίκηση κ.ά.

Οί άλλαγές πού σημειώθηκαν στην κοινωνική ζωή και ιδίως στην πνευματική ζωή, καθρεφτίστηκαν και στην λογοτεχνία. Οί άντίθετες λογοτεχνικές τάσεις πού έμφανίστηκαν στις άρχές τοῦ 19^{ου} αΐωνα, τῶρα άποτελοῦν καθορισμένα ρεύματα, πού τά εκπροσωποῦσαν ὄχι μεμονωμένα άτομα, αλλά ὀλοκληρες ομάδες, οί ὁποΐες αναπτύσσουν άναμεταξύ τους άνοιχτή πάλη και σέ θεωρητικό επίπεδο και στην λογοτεχνική πραχτική.

Ἀναπτύχθηκαν δύο ρεύματα: τό προοδευτικό και τό άντιλαϊκό κι άντιδραστικό ρεῦμα.

Οί νέες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες προσδιόρισαν μιὰ σειρά νέων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τής προοδευτικῆς λογοτεχνίας. Κύρια θέση τῶρα σ' αύτή, παίρνουν τά κοινωνικά προβλήματα. Οί συγγραφείς δείχνουν ένδιαφέρο για τήν έλεεινή κατάσταση τών εργαζόμενων μαζῶν, για τίς δύσκολες συνθήκες τής ύπαρξής τους, για τίς συνέπειες τής βαριας οϊκονομικῆς και πο-

λιτικῆς καταπίεσης στὴ ζωὴ τους. Δέ θὰ ἦταν σωστό νά νομίζομε, ὅτι, αὐτά τὰ προβλήματα ἦταν κάτι ἐντελῶς νέο γιὰ τὴν ἄλβανικὴ λογοτεχνία. Καθὼς εἶδαμε καί πιό πάνω, στὸν Τσαγιούπι, Ἄσντρέν, Μιέντα, κ.ἄ βρῖσκομε γραφτά, στὰ ὁποῖα ἐξετάστηκαν πιότερο ἀπὸ ἓνα κοινωνικὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς. Σέ πολλὰ ποιητικὰ δημιουργήματα ἀκούστηκε ὁ ἀντίλαλος τῶν πόθων καί τῶν ἐλπίδων τῆς φτωχολογιᾶς γιὰ καλύτερες μέρες, ἐκφράστηκε ἡ ἀγανάχτηση τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων ἐναντία στὴν παμπεσιά καί τὸν ἀντιπατριωτισμὸ τῶν πλουσίων τάξεων. Τὰ κοινωνικὰ μοτίβα, τὰ βρῖσκομε καί στὸν τριτοῦ ζοῦ λόγο καί στὸ δράμα τῆς περιόδου τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Αὐτά ὅμως κατέχουν σχετικὰ περιορισμένη θέση στό σύνολο τῆς λογοτεχνίας αὐτῆς τῆς περιόδου, ἡ ὁποία γαλουχήθηκε μὲ τό πάθος τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση.

Μέ ὅλη τὴ σημασία τῆς λέξης, ἡ ἄλβανικὴ λογοτεχνία μπαίνει σέ μιὰ καινούργια φάση τῆς ἐξέλιξής της, ὅταν οἱ προοδευτικοὶ συγγραφεῖς ἐξέτασαν πιό πλατιά καί μέ σαφεῖς ἰδεολογικοὺς στόχους τὰ ζωτικὰ κοινωνικά προβλήματα ποὺ προέκυπταν ἀπ' τὶς νέες συνθήκες καί τὶς προϋποθέσεις τῆς ἄλβανικῆς ζωῆς. Κι αὐτὸ συνέβηκε στὴ δεύτερη καί τὴν τρίτη δεκαετία. Τὴ λογοτεχνία αὐτῆς τῆς περιόδου τὴ διαπερνᾷ τό πάθος τῆς υπερασπίσεως τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, τό δημοκρατικὸ πνεῦμα. Τὰ ἰδανικά τους οἱ συγγραφεῖς τὰ παύσαν ἀπ' τὸ πολιτικὸ καί κοινωνικὸ κίνημα στὶς γραμμὲς τοῦ ὁποῖου ἀγωνίζονταν. Αὐτοὶ ἦταν τῆς γνώμης, ὅτι, στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἔπρεπε νά γίνουν βαθιὲς ἀλλαγές, ἔπρεπε νά καταλυθοῦν οἱ ἐπιβιώσεις τῶν παλιῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποῦχαν καταδικάσει τὶς ἐργαζόμενες μάζες σέ μιὰ ζωὴ πείνας καί μαύρη, ἔπρεπε νά δημιουργηθοῦν προϋποθέσεις γιὰ τὴν οἰκονομικὴ, κοινωνικὴ καί πολιτιστικὴ πρόοδο τῆς χώρας. Ὄντας σέ τέτοιες θέσεις, οἱ προοδευτικοὶ συγγραφεῖς ἦταν ἀδύνατο νά μὴν ἔβλεπαν μέ κριτικὸ μάτι τὴν κοινωνικὴ πραγματι-

κότητα τῆς ἐποχῆς, πού ἦταν ἀντίθετη μέ τὰ ἰδανικά τους.

Τὸ κριτικὸ πνεῦμα τῆς λογοτεχνίας ὀδήγησε στὸ παραπέρα δυνάμωμα τοῦ ρεαλισμοῦ, σὰν ἀρχὴ γιὰ τὴν ἀπεικόνιση τῆς ζωῆς. Οἱ συγγραφεῖς προσπαθοῦν τῶρα, νὰ ἐμβαθύνουν πιό πολὺ στοὺς χαρακτῆρες τῶν ἡρώων τους καὶ νὰ ἐκθέσουν μέ περισσότερη διαύγεια τίς συνθῆκες πού τοὺς ἐπλάσε. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἐφαρμόστηκε ἀπὸ μεριὰ των, ὀλοένα καὶ μέ πιότερη ἐπίγνωση, κι ἔγινε τὸ κύριο αἶτημα τῆς νέας λογοτεχνικῆς κατεύθυνσης, πού ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται στὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία τὴν τρίτη δεκαετία, τοῦ κριτικοῦ ρεαλισμοῦ.

Ἡ ρεαλιστικὴ λογοτεχνία αὐτῆς τῆς περιόδου περιμάζεψε ἓνα περιεχόμενο πολὺ βαθύ. Αὐτὴ ξεσκέπασε μέ ρεαλισμὸ τίς πληγές τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας, πού εἶχαν σχηματιστεῖ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ὀλόπλευρης καταπίεσης πού ἀσκούσε τὸ ἀντιλαϊκὸ καθεστῶς, ἀποκάλυψε τὴν τραγικὴ κατάσταση τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, τίς βαριές συνέπειες τῶν ἀδικῶν κοινωνικῶν σχέσεων, στοὺς χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων, στὶς σχέσεις καὶ στὶς ἐπιδιώξεις τους. Ταυτόχρονα, αὐτὴ ἀποκάλυψε καὶ τίς θετικὲς ιδιότητες πού κρύβονταν στό λαὸ, τὴ φιλεργία του, τὸ φλογερὸ πόθο γιὰ λεύτερη ζωὴ καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη.

Τὸ περιεχόμενο τῆς ρεαλιστικῆς λογοτεχνίας συντέλεσε κατὰ φυσικὸ τρόπο στὴν ἐπεξεργασία τῶν προηγουμένων ἀρχῶν καὶ μορφῶν τῆς παράστασης τῆς ζωῆς καὶ τὴ δημιουργία νέων μορφῶν. Ἡ γυμνὴ ἀπεικόνιση τῆς βαριᾶς ζήτησης τῆς φτωχολογιάς ὀδήγησε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ρεαλιστικοῦ διηγήματος καὶ τοῦ χρονογραφήματος, στά ὁποῖα ἔπαιξαν μεγάλο ρόλο οἱ λεπτομέρειες καὶ οἱ ἐκφραστικὲς ἀντιθέσεις.

Οἱ πιὸ ἀξιοσημεῖωτες ἐπιτεύξεις σ' αὐτὸ τό πεδίο, ἀνήκουν στοὺς: Μιγκιένι, Ν. Μπούλκα, Δ. Σ. Σιουτερίκι, Α. Βάρφι. Ἡ ἐπιδίωξη νὰ δημιουργήσουν δυνατοὺς χαρακτῆρες, ἔδωσε ζωὴ στό ἱστορικὸ - ρωμαντικὸ διήγημα στό ὁποῖο διακρίθηκε ὁ Μ. Κουτέλι καὶ κᾶνας ἄλλος.

Ὡς πρὸς τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον, δίπλα στὸ διήγημα στέκουν τὰ ποιήματα καὶ οἱ στίχοι μέ σκηνές καὶ διαμάχες παρμένες ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς. Σ' αὐτὸ τὸ πεδίο διακρίθηκε ἰδίως ὁ Νόλι, ὁ Μιγκιένι καὶ ἄλλοι νέοι συγγραφεῖς: Κ. Τσίπα. Σ. Μουσαράϊ, Ἄ. Ἀσλάνι, Κ. Στάφα, Β. Στάφα, Γκ. Πάλι, κ.ἄ.

Τὸ καθρέφτισμα τῆς ἀποπνιχτικῆς ἀτμόσφαιρας τῆς ἐποχῆς, τῶν ἐρευνῶν καὶ ἐπιδιώξεων τῆς νέας γενιᾶς, ὁδήγησε στὴν ἐμφάνιση τοῦ ψυχολογικό-κοινωνικοῦ μυθιστορήματος στὸ ὁποῖο συνέβαλαν ὁ Χ. Στερμίλι καὶ ὁ Σ. Σπάσσε. Σέ συνέχεια γράφονται καὶ μυθιστορήματα μέ πατριωτικὸ περιεχόμενον (Φ. Ποστόλι, κ.ἄ). Κατὰ τὴν περίοδο πού ἀνασκοποῦμε, ἀναπτύχθηκε μ' ἐκδηλοτρόπο ἡ λυρική ποίηση γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φύση, στὴν ὁποία διακρίθηκε ἰδίως ὁ Λ. Ποραντέτσι.

Ἡ προοδευτικὴ λογοτεχνία ἀναπτύχθηκε σέ ἀνοικτὸ πόλεμον ἐναντία στὰ ἀντιλαϊκὰ λογοτεχνικά ρεύματα, πού μ' ἔντεχνο τρόπο ὑποστήριζαν τὸ ὑφιστάμενον καθεστῶς. Οἱ καθολικοὶ κληρικοὶ συγγραφεῖς στὶς λογοτεχνικὲς δημιουργίες, ἐξιδανίκεψαν τὴν καθυστερημένη ζωὴ τῆς Μαλεσίας μέ τὰ φυλο-πατριαρχικά ἦθη καὶ ἔθιμά τους, πάλαιψαν ἐναντίον στὶς νέες δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, κήρυξαν τὸ πνεῦμα τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς εὐπειθείας. Οἱ πιὸ γνωστοὶ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας σὰν π.χ. ὁ Γκ. Φίστα, Β. Πρενούσι, Α. Χαράπι, κ. ἄ, ὑποστήριζαν τὴν ἰδεολογικὴ ἐπέκταση τοῦ ἰταλικοῦ φασισμού ἀνοίγοντας ἔτσι τὸ δρόμον τῆς ἰταλικῆς ἐπιδρομῆς στὶς 7 Ἀπρίλη 1939. Γιὰ τοὺς ἀστοὺς ἀντιδραστικοὺς συγγραφεῖς ἦταν χαρακτηριστικὴ ἡ τάση ν' ἀποφεύγουν τὰ κύρια προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ἀπόκρυψη τῶν αἰχμηρῶν ἀντιθέσεων τῆς ἀλβανικῆς σύγχρονης πραγματικότητος, ὁ καλλωπισμὸς τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων. Ἐνα μέρος πάσχισαν νὰ ξεφύγουν στὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος ἢ νὰ πετάξουν ἀνάμεσα στὶς μοῦσες καὶ τὶς νεράϊδες (Θ.

Χατζηαντέμι), ἐνῶ ἄλλοι μελοποιοῦν τὴν ἡρεμὴ καὶ σφαλιχτὴ ζωὴ, ἀπὸ ψυχολογικὴ ἄποψη, τῶν μικροαστικῶν καὶ συντηρικῶν στρωμάτων τῆς πόλης τῆς Σκόδρας καὶ τῶν ἀστῶν διανοουμένων. (Ε. Κολίκι).

Σέ πάλι ἐνάντια στὴν ἀντιλαϊκὴ λογοτεχνία, οἱ προοδευτικοὶ συγγραφεῖς ὑπεράσπισαν τὴν ὑλιστικὴ αἰσθητικὴ. Γι' αὐτοὺς ἡ λογοτεχνία, ἦταν μιὰ μεγάλη δύναμη στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ἀλλὰ γιὰ νὰ παίξει τὸ ρόλο ποὺ τῆς ἀρμόζει, ἡ λογοτεχνία, σύμφωνα μ' αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ καθρεφτίσει τίς σοβαρὲς ἀπασχολήσεις τῆς κοινωνίας. Πόσα καὶ πόσα θέματα προσμένουν τὴν πένα τους (τῶν συγγραφέων—Κ. ΜΠ.). Τὰ οἰκογενειακὰ δράματα, ἡ ἀντίδραση τῶν γερόντων ἐνάντια στὸν ἐκσυγχρονισμό, ἡ μάνα ποὺ καταριέται τὴ θυγατέρα τῆς ποὺ παντρεύτηκε μ' ἓνα νεαρὸ ἀλλόθρησκο, ὁ χωριάτης ποὺ ὑποφέρει ἀπὸ τὴν κρίση, οἱ κατάρες ποὺ ἐξαπολύει ὁ δὺστυχος ὀρεσίβιος ἐνάντια στὸ νέο κόσμο, ἐνάντια στὴ συμφορὰ (ἡ φασιστικὴ κατοχὴ—Κ. ΜΠ) ποὺ ἀπειλεῖ τὴν πατρίδα, ἡ φτώχεια, τὰ βάσανα, τὸ ψέμα, οἱ μηχανορραφίες, ἡ χυδαιότητα, ἡ ὑποκρισία, ποὺ γιὰ μᾶς εἶναι ἐφευρέσεις τοῦ κ' αἰῶνα «χωρὶς ἱερὸ καὶ ὄσιο» ἢ μήπως δὲν εἶναι αὐτά,—ἔγραφε ὁ Ν. Μπούλκα, —θέματα ἀνεξερεύνητα ποὺ δὲν περιμένουν παρά τὴν πένα τοῦ συγγραφέα;

Οἱ προοδευτικοὶ συγγραφεῖς ἀγωνίστηκαν γιὰ μιὰ λογοτεχνία ποὺ θὰ ἀναπαρίστανε τὴ ζωὴ ἔτσι ὅπως εἶναι, χωρὶς ἐξωραϊσμούς καὶ στιλβώματα. «Πρέπει νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια. Ὅφειλομε νὰ πασχίσουμε νάμεστε ρεαλιστὲς ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο» ἔγραφε ὁ Δ. Σιουτερλίκι. Οἱ προοδευτικοὶ συγγραφεῖς πάλαιψαν ἐνάντια στὸν τετριμμένο ρωμαντισμό, ποὺ εἶχε περᾶσει ὁ καιρὸς του, ἐνάντια στοὺς λογοτέχνες ποὺ ἐπαναλάβαιναν τὰ θέματα τῆς δυτικῆς λογοτεχνίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 19' αἰῶνα.

Ἡ μελέτη τῆς λογοτεχνικῆς πορείας στὴ δεύτερη καὶ τρίτη δεκαετία στὴν Ἀλβανία ἐπιτρέπει νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα, ὅτι, τὸ περιεχόμενό της ἦταν ἡ

διαμόρφωση τῆς προοδευτικῆς λογοτεχνίας. Τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα ἐνάντια στὸ φεουδο-ἀστικὸ ζυγὸ ἔθεσε στοὺς συγγραφεῖς τὸ καθῆκον νὰ καθρεφτίσουν μὲ ἀκρίβεια τὴ ζωὴ τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, τῶν πόνων καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τους γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Χάρη στὶς προσπάθειες τῶν συγγραφέων, ὁ λαὸς κατέλαβε τὴν πρέπουσα θέση στὴ λογοτεχνία, στὰ ἔργα τῶν προοδευτικῶν συγγραφέων, μίλησε ἡ φτωχολογιά πού ὀλοκληροὺς αἰῶνες ἦταν ἄγρια καταπιεσμένη ἀπ' τοὺς μπέηδες, μπαϊρακτάρηδες, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὸ τζαμί. Κι αὐτὸ, ἦταν ἓνα ἰδιαίτερο λογοτεχνικὸ φαινόμενο, μεγάλο βῆμα στὴν ἀνάπτυξη τῆς καλλιτεχνικῆς συνειδησης τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

ΦΑΝ Σ. ΝΟΛΙ

(1882-1965)

Στὴν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς κουλτούρας ὁ Φάν Σ. Νόλι κατέχει ἐξέχουσα θέση. Ποιητῆς, δημοσιογράφος, ρήτορας, ἱστορικὸς, μουσικολόγος, μεταφραστῆς τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, πρόσφερε μιὰ ἀξιόλογη συνεισφορά στὸ θησαυρὸ τῆς ἐθνικῆς κουλτούρας τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

Τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ κ' αἰῶνα, περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ὁ Νόλι ἀνάπτυξε τὴ βασικὴ πολιτικὴ του δραστηριότητα, χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὸ δυνάμωμα τῆς πάλης ἐνάντια στοὺς μπέηδες, σὰν κοινωνικὴ τάξη, πάλη πού συμβάδιζε μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς πατρίδας ἀπ' τοὺς κινδύνους πού τὴν ἀπειλοῦσαν.

Ἐδῶ δὲν ἐπρόκειτο μόνο, ὅτι οἱ ἀλβανοὶ μπέηδες,

μεγαλωμένοι κατ' άπ' τόν ίσκιό τών σουλτάνων, έθεσαν μετά τήν 28 Νοέμβρη 1912 σέ πλειοδότηση τή λευτεριά και τήν άνεξαρτησία τή μόλις άποκτισμένη μέ τό αίμα και τίς θυσίες του λαού, αλλά αύτή ή συνδιασμένη δράση, βοήθησε νά γίνει άκόμη πιό ξεκάθαρο ότι χωρίς νά σαρωθούν οί έπιβιώσεις τών φεουδαρχικών-μεσαιωνικών σχέσεων, στίς όποιες είχε τίς ρίζες ή οίκονομική και πολιτική έξουσία τών άλβανών μεγαλογαιοκτήμονων, δέν ήταν δυνατό νά εξασφαλιστούν ούτε ή έθνική άνεξαρτησία, ούτε ή έδαφική άκεραιότητα τής πατρίδας και ούτε ή έγκαθίδρυση ενός προοδευτικού πολιτικού συστήματος, πού θά μετέτρεπε τήν Άλβανία σέ χώρα, έτσι όπως τήν είχαν όνειρευτεί οί διακεκριμένοι πρωτεργάτες τής Άλβανικής Αναγέννησης. Τήν άποτίναξη του ξένου ζυγού, οί άλβανοί πατριώτες, τήν είχαν ιδεί πάντα σά στροφή, πού θ' άνοιγε τό δρόμο για τήν οίκονομική άνάπτυξη και τήν κοινωνικο-πολιτιστική πρόοδο. Ταυτόχρονα, αύτοί έβλεπαν, ότι, έμπόδιο για νά εκπληρωθεί αυτό τό καθήκον, ήταν ή τάξη τών μεγαλογαιοκτημόνων. Ο Φάν Σ. Νόλι ήταν άπό κείνους τούς δραστήριους πολιτικούς άχτιβίστες πού κατάλαβαν αύτή τή μεγάλη ιστορική αλήθεια. Γιός τής φτωχολογιās, αύτός ήταν άσπρονδος έχθρός τών παλιών κοινωνικών δυνάμεων πού είχαν κρατήσει τό λαό στήν πίεση και στό σκοτάδι.

Τό 1921-1924, μέ τή δύναμη του λόγου, τή συντριπτική λογική και τό ταλέντο του σαν ξακουστός ρήτορας, ο Νόλι σηκώθηκε ενάντια στήν άρχουσα τάξη τών μπέηδων και άγάδων. Οί λόγοι του άπ' τό βήμα του κοινοβουλίου, σά βουλευτής πού είχε εκλεγεί άπ' τίς λαϊκές μάζες, και ή πραχτική δράση πού άνάπτυξε αύτό τόν καιρό, βοήθησαν στό δυνάμωμα του άλβανικού δημοκρατικού κινήματος. Τά έξαιρετικά του προσόντα σαν πολιτικός άντρας, ό άκλόνητος άγώνας πού άνάπτυξε ενάντια στίς παλιές σκοτεινές κοινωνικές δυνάμεις, τό προηγμένο πολιτικό πρόγραμμα πού παρουσίασε σχετικά μέ τήν άνάπτυξη τής χώρας, ή συμπάθεια και ή μεγάλη δημοτικότητα, μέ τίς όποιες τόν περιστοίχι-

ζαν τὰ πλατιά στρώματα τοῦ λαοῦ, τὸν ὀδήγησαν γρήγορα ἐπικεφαλῆς τοῦ γενικοῦ δημοκρατικοῦ καὶ ἀντιφουδαρχικοῦ κινήματος. Σάν πρωθυπουργός τῆς πρώτης δημοκρατικῆς κυβέρνησης ποὺ βγῆκε ἀπ' τὴν ἀστικο-δημοκρατικὴ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1924, ὁ Φάν Σ. Νόλι προσπάθησε νὰ ὀδηγήσει τὴ χώρα στό δρόμο τῆς δημοκρατίας, τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς προόδου. Ἄλλὰ τὸ ἀγαπημένο του ὄνειρο, νὰ ἰδεῖ τὴν Ἀλβανία, ὅπως ἔλεγε, ἕνα κράτος «εὐρωπαϊκό καὶ πολιτισμένο, πλούσιο, καλά κυβερνούμενο, μέ προσταγές, μέ νομοθεσία, γιά τό καλό τοῦ λαοῦ, ὄχι γιά τὴν ὠφέλεια τῶν ξένων, οὔτε γιά τό κέφι τῶν μηχανορράφων καὶ αἰμοβόρων κοτζαμπάσηδων», τότε δέν πραγματοποιήθηκε. Τὸν ἀγῶνα του ἐνάντια στίς σκοτεινές δυνάμεις τῆς ὀπισθοδρόμησης, ὁ Φ. Σ. Νόλι δέν τὸν ἔπαψε οὔτε στήν ἀποδημία, ὅταν ὑποχρεώθηκε νὰ φύγει μετὰ τὴν ἀνατροπὴ, μέ τὴν ἐπέμβαση τῶν ξένων δυνάμεων, τῆς δημοκρατικῆς κυβέρνησης. Αὐτὸς πῆρε μέρος στήν ἐπαναστατικὴ πτέρυγα τῆς ἀλβανικῆς πολιτικῆς μετανάστευσης ποὺ ἐγκαταστάθηκε στήν Γαλλία, Αὐστρία, Ἑλβετία κι ἄλλοῦ. Ἀπὸ τὴν πείρα τῶν γεγονότων τοῦ 1924 ὁ Νόλι ἔβγαλε τό ὀρθὸ συμπέρασμα ὅτι, χωρὶς νὰ στηριχτεῖ στή φτωχολογία, στοὺς ἐργάτες καὶ ἀγρότες, καὶ χωρὶς τὴ συνδεση μέ τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τῶν καταπιεσμένων λαῶν ἐνάντια στὸν ἰμπεριαλισμὸ καὶ στὰ ἀντιδραστικὰ καθεστῶτα, δέ θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐπιτευχτεῖ ποτέ ἡ νίκη κατὰ τῆς ἐξουσίας τῶν τσιφλικάδων καὶ τῆς ἀντιδραστικῆς ἀστικῆς τάξης. Σ' αὐτὸ καθρεφτίστηκε ἡ ἐπίδραση τῶν ἰδανικῶν τοῦ παγκόσμιου κομμουνιστικοῦ κινήματος τῆς ἐποχῆς στό Νόλι. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, μέ τὰ σθεναρὰ πολιτικά του ἄρθρα συνέβαλε ἀξιόλογα γιά τὸ ντεμασκάρισμα τῆς ἀντιδραστικῆς κλίκας, τῆς ἀντεθνικῆς κι ἀντιλαϊκῆς πολιτικῆς τῆς.

Μέ τὴ δράση τοῦ Νόλι, σάν ἐξαιρετοῦ ἀγωνιστῆ τοῦ πατριωτικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος, εἶναι στενὰ συνδεμένη καὶ ἡ λογοτεχνικὴ του δημιουργία, τὴν ὁποία τὴν θεωροῦσε σάν ὄπλο γιά τὴν πραγ-

μάτωση τῶ ἰδανικῶν του. Τό πρῶτο λογοτεχνικό ἔργο τοῦ Νόλι εἶναι τὸ δράμα «Ἰσραηλίτες καὶ Φιλισταῖοι» ποῦ γράφτηκε τὸ 1902, ἀλλὰ δημοσιεύτηκε 5 χρόνια ἀργότερα, τὸ 1907. Τὸ ἔργο ἔχει σημαντικότητα, γιὰ νὰ κατονοήσομε τὶς ἀπόψεις τοῦ νέου συγγραφέα, ὁ ὅποιος, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰῶνα, ὑποστήριξε τὸ δρόμο τῆς ἐπαναστατικῆς ἰδέας γιὰ τὸ διώξιμο τῶν τούρκων κατακτητῶν. Τὴν ὑπόθεση, ὁ συγγραφέας, τὴν πῆρε ἀπ' τὴ Βίβλο, εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Σαμψών, ποῦ πάει νὰ γυρίσει τοὺς Φιλισταίους στὴ μονοθεϊστικὴ θρησκεία, ἐλπίζοντας στὴν εὐγλωττία του, ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνει. Τὸ δράμα φιλοτεχνεῖ μιὰ σπουδαία προβληματικότητα, φιλοσοφικο-πολιτικὴ καὶ πολὺ ἐπίκαιρη γιὰ τὸ πατριωτικὸ κίνημα τῆς ἐποχῆς. Ἡ στάση τοῦ συγγραφέα ἀπέναντι στοῦ Σαμψών, εἶναι δίπλευρη. Ἀπ' τὴ μιὰ πλευρὰ ἀνυψώνει, στὸ πρόσωπο τοῦ Σαμψών, τὸν τολμηρὸ ἄνθρωπο, ποῦ σηκώνεται ἐνάντια σ' ὅλους ἐκείνους ποῦ θέλουν νὰ τὸν ἐμποδίσουν στὸ δρόμο του καὶ εἶναι πρόθυμος νὰ θυσιάσει καὶ τὴ ζωὴ του γιὰ τὸ ἰδανικὸ ποῦ ἔχει ἀγκαλιάσει, μὰ ταυτόχρονα, ὁ συγγραφέας, κατακρίνει τὸν Σαμψών, ὅταν ἐκεῖνος, ἐξαιτίας τῆς ἀγάπης γιὰ τὴ Δαλιδὰ ξεχνάει τὸ καθῆκον ποῦ τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ. Ἡ αἰτία ὁμως τῆς ἀποτυχίας τῆς ἀποστολῆς τοῦ Σαμψών, κατὰ τὸ Νόλι, εἶναι πιὸ βαθιά, αὐτὸς ἀπότυχε, γιὰτὶ θεώρησε ἀπόλυτη τὴ βαρύτητα τῆς προπαγάνδας, τοῦ λόγου, τοῦ κηρύγματος, ἐνάντια στοὺς ἐχθρούς. Αὐτὴ ἡ ἰδέα ἦταν ἀντίλαλος τῆς ἀλβανικῆς πολιτικῆς κατάστασης στὶς ἀρχές τοῦ κ' αἰῶνα, ὅταν στοὺς κόλπους τοῦ ἀλβανικοῦ πατριωτικοῦ κινήματος συζητιόνταν τὸ πρόβλημα τῶν κατευθύνσεων ποῦ θὰ διάλεγαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας.

Ὁ Νόλι ἐμφανίστηκε καὶ σὰν ποιητής. Αὐτὸς ἔγραψε λίγα πρωτότυπα ποιήματα, συνολικά 18, ἀλλὰ ἀπὸ ἀποψη προβληματικότητας, γιὰ τὶς καινούργιες ἰδέες ποῦ ἐκφράζουν, γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία, αὐτὰ ἐπισημαίνουν ἓνα νέο φαινόμενο στὴν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Σὲ μιὰ σειρά ποιημάτων, σὰν «Ὁ ὕ-

μνος τῆς σημαίας», «Δόστε γιά τή μάνα», κ.ἄ. ὁ Νόλι μέ ἰσχυρό πάθος ἐξέφρασε τή φλογερή ἀγάπη του γιά τήν Ἀλβανία, ἀνύψωσε τὸ ἥρωικό παρελθόν, διακήρυξε τήν ἀκλόνητη πίστη του γιά τὸ μέλλον της καὶ παρόρμησε τοὺς συμπατριῶτες, νὰ μὴ ἀψυχήσουν τίποτε γιά τήν ἀναγέννησή της.

Τ' ὄνομα τοῦ Νόλι ὅμως εἶναι συνυφασμένο μέ τήν ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς λυρικῆς ποίησης. Αὐτός ἄφησε μιὰ σειρά ποιήματα, στὰ ὁποῖα διαιωνίστηκαν τ' ἀλβανικά πολιτικά γεγονότα τῶν χρόνων 1921-1924 κι ἐναρμονίστηκαν μέ τή συμμετοχή του σ' αὐτά τὰ γεγονότα. Αὐτὰ τὰ ποιήματα γράφτηκαν κατὰ τὰ τέλη τῆς δευτέρας δεκαετίας στήν ἀποδημία κι ἀποτελοῦσαν κάποια προσπάθεια τοῦ ποιητῆ γιά νὰ βγάλει τὸ νόημα αὐτῶν τῶν γεγονότων. Ὁ συγγραφέας ἐξέφρασε τίς σκέψεις του ἔμμεσα, ἀναλογικά, ἀναγόμενος στὴ Βίβλο, ἀπ' τήν ὁποία πῆρε σὰν πρῶτο ὑλικό, μορφές κι ἐπεισόδια κι ἔγραψε ποιήματα μέ πολιτικό περιεχόμενο ὅπως εἶναι «Ὁ Μωϋσῆς στὸ βουνό», «Ὁ Χριστὸς μέ τὸ βούρδουλα», «Ὁ Ἅγιος Πέτρος στὸ μαγκάλι», «Τὸ ἐμβατήριο τοῦ Βαραβᾶ», «Τὸ ἐμβατήριο τοῦ Χριστοῦ», κ.ἄ. Στὸ «Ὁ Χριστὸς μέ τὸ βούρδουλα» ὁ Νόλι ἔκανε ὑπαινιγμὸ γιά τὴ χαώδικη κατάσταση, τὴν αὐθαιρεσία, τὴν ἀνοιχτὴ παραβίαση τῶν νόμων, τὴν ἀπάτη, τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὴν κατὰχρησιμότητα τῆς ἐξουσίας, ποὺ χαρακτήριζε τὴν Ἀλβανία τὸ 1921-1924 κάτω ἀπ' τὴν κυριαρχία τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων. Κι ἔτσι, ὅπως ὁ Χριστὸς, ποὺ μιὰ φορά ἔκανε χρῆση τὸ βούρδουλα (βίας), ἐναντία στοὺς μεταπράτες καὶ στοὺς ἀργυραμοιβοὺς οἱ ὁποῖοι εἶχαν κάνει τὸ νὰ «μαγαζί κι ἐμποροπάζαρο» ἔτσι κι ὁ Νόλι χρησιμοποίησε τὴ βία, αὐτὸ ὅμως τόκανε μόνο μιὰ φορά κι ἐδῶ ἔγκειται τὸ λάθος του. Ἡ τελευταία στροφή ἀντηχεῖ σὰν αὐτοκριτικὴ τοῦ συγγραφέα, γιατί, ὅταν πῆρε τὴν ἐξουσία φέρθηκε εὐσπλαχνα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, οἱ ὁποῖοι μπόρεσαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὴν ἡμερότητά του καὶ νὰ φέρουν μέ τὰ ἔργα τους μεγάλες ζη-

μιές στην πατρίδα. "Όσον αφορά τὸ θέμα, στέκουν παραπλήσια καὶ τὰ ποιήματα «Τὸ ἔμβατήριον τοῦ Χριστοῦ» καὶ «Τὸ ἔμβατήριον τῆς σταύρωσης». Στὸ πρῶτο ὑπαινίσσεται ὁ ρόλος τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, πού καλεῖται «σωτήριος», πού πολέμησε γιὰ τὴν πατρίδα, ἔδωσε στοὺς ὑπηκόους του «πλοῦτο, λευτεριά καὶ δύναμη» κι εἶναι ἔτοιμος νὰ θυσιαστεῖ γι' αὐτοὺς. Τὸ ποίημα μοιάζει περισσότερο μὲ ὠδή, πού οἱ λάτρες ἀπευθύνουν στό σωτήρα τους. Καὶ στὸ «Ἐμβατήριον τῆς Σταύρωσης» γίνεται λόγος γιὰ τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα πού ἀκολούθησε ὁ Νόλι στὴ δράση του· σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ἡ προσωπικότητά του βγαίνει πιὸ συγκεκριμένη, αὐτὸς εἶναι ἀκλόνητος ὑπερασπιστὴς τῆς φτωχολογιᾶς κι ἀδιάλλαχτος ἐχθρὸς τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τῆς τυραννίας.

Στὰ ποιήματα μὲ θέμα τὸν πολιτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1921-1924, ὁ Νόλι ἔδωσε πολὺ πετυχημένους χαρακτηρισμοὺς τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων ἰδίως τοῦ ἡγέτη τους, Ἀχμέτ Ζώγκου, ὁ ὁποῖος στιγματίζεται σάν ἄνθρωπος πονηρὸς, πού κατῶρθωσε νὰ κρύψει τὸ πραγματικὸ του πρόσωπο, λυσσαλέος ἐχθρὸς τῆς προόδου τῆς χώρας. Τὸ ποίημα «Τὸ τραγούδι τοῦ Σαλέπ-Σουλτάνου», εἶναι γραμμένον μὲ ἰδιαίτερο ποιητικὸ γνώμονα, εἶναι ἓνα δυνατὸ σατυρικὸ ποίημα, στό ὁποῖο τὸ ξεμασκάρωμα πετυχαίνεται μὲ τὴ δημιουργία τῆς ἀνατολικῆς χροιάς, πού χαρακτήριζε τὸ περιβάλλον τοῦ Ζώγκου καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, ὀπισωδρομικοὶ καὶ χωρὶς ἀρχές. Τὸ Ζώγκου, ὁ ποιητὴς, τὸν ὀνομάζει «σαλέπ-σουλτάνο», «χαλβατζῆ», «βασιλιά κατράμι», πού μοιάζει μὲ τὸ σουλτάνο τῆς Πόλης.

Στοὺς ἐκπρόσωπους τῆς ἀντίδρασης καὶ ὀπισωδρομικότητος, ὁ Νόλι, ἀντιπαράθεσε τίς μορφές τῶν ἑσυχῶν ἀγωνιστῶν τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος τὸ Μπαϊράμ Τσοῦρι καὶ τὸ Λιουίγκ Γκουρακούκι, σάν ἐνσάρκωση τῆς φλογερῆς ἀγάπης γιὰ τὴ χώρα καὶ τὸ λαὸ τῆς τόλμης καὶ ἠθικῆς ἀγνότητος.

Τὰ δύο ποιήματα «Τὸ σπήλαιον τῆς Ντραγκομπία» καὶ «Ἐξόριστος - νεκρὸς» γράφτηκαν μὲ ἀφορμὴ τὸ μπα-

μπέσικο φόνο άπ' τούς έγκάθετους του Ζώγκου αυτών των δύο έξέχοντων πατριωτών. Χαρακτηριστικό για αυτά τά δυό ποιήματα, δέν είναι ή έλεγειακή πνοή κι ή άπαισιοδοξία, αλλά ή αίσιοδοξία και οί μεγαλειώδικες νότες. Η περιγραφή τής μορφής του Μπαϊράμ Τσούρι, παίρνει μνημειώδικη όψη, ό ποιητής, άποκαλεί τον ήρωα «Κεραυναητό τής Μαλεσίας» «θρυλλικό 'Ανταίο». Αυτά τά επίθετα, παρμένα άπ' τό έπικό άλβανικό φολκλόρ και τήν άρχαία μυθολογία, δέν κρύβουν τό ρόλο του Μπ. Τσούρι σαν ύπερασπιστή τής λευτεριάς όταν «ό τύραννος λύγισε τήν πατρίδα» και σαν έκφραστή των προσδοκιών των λαϊκών στρωμάτων για τήν πολιτική και κοινωνική άπελευθέρωσή τους. («άντρείος—βήμα τής φτωχολογιάς», «τρόμος, πανικός τής κακομοιριάς»).

Τό πορτραίτο του ήρωα δίνεται μνημειώδικα:

Έκει άρχισε, εκεί έσβυσε
έκει βρόντησε εκεί έπαψε,
ό κεραυνός τής Μαλεσίας
σ' ένα βράχο τής Δραγκομπίας.

Ό τόπος σειόνταν, εκείνος στάθη
ό σεισμός δέν τον τρομάζει
τό δράκοντα τής Δραγκομπίας,
τό λεβέντη τής άντρείας.

Τήν έλεγεία «Έξόριστος νεκρός», για τό Λιουίγκ Γκουρακούκι, τον έξοχο πατριώτη και δημοκράτη, τή διαπερνά κάποιος άπαλός συγκινητικός πόνος, που έκφράζει τή βαθιά θλίψη του συγγραφέα για τό σύντροφο και τό στενό συμμαχητή του. Τίς μεγάλες άρετές του Γκουρακούκι για τήν Άλβανία, ό ποιητής τίς άποκαλύπτει μέσω των έκφραστικών αντιθέσεων:

Γιατί σ' άγάπησε, όταν δέ σ' άγαποῦσαν
γιατί σ' έκλεγε, όταν σε περιγελοῦσαν,
γιατί σ' έντυνε, όταν σε ξεγυμνώναν,
μάννα, έπεσε μάρτυρας!

Στό πορτραίτο του Γκουρακούκι δοσμένο στην αρχή με άπαλές νότες στο τέλος του ποιήματος παίρνει έπική δύναμη—αυτός δεν είναι μονάχα ο γιός που αγαπάει τή «Μάνα» με μεγάλη κι άληθινή άγάπη, αλλά και «ο γίγαντας λευτερωτής», «που μαζί με τήν άγνή ψυχή», είχε και «άτσάλινη καρδιά».

Στίς αρχές τής τρίτης δεκαετίας όταν νόμιζαν ότι ή τσιφλικο-άστική μοναρχία είχε έδραιώσει τις θέσεις της, στό έσωτερικό, ο Νόλι έγραψε δύο άπ' τὰ πιο όμορφα ποιήματά του, που λάμπουν από ιστορική αίσιοδοξία και άντηχοῦν άπ' τήν πλημμύρα τῶν αισθημάτων και τῶν νέων έλπίδων («Στίς άκροποταμιές» και «Τρέξε μαραθωνομάχε!»). Αυτά τὰ ποιήματα μιλάν για τήν άκλόνητη πίστη του ποιητή στη βέβαιη νίκη τής φτωχολογιάς ενάντια στους καταπιεστές της. Στο ποίημα «Στίς άκροποταμιές» στην αρχή ο ποιητής δίνει μια σύντομη περιγραφική εικόνα, αλλά πολύ έκφραστική για τὰ κακά που είχαν πλήξει τις λαϊκές μάζες, για τή φτώχεια και τήν άμάθεια, όπου ήταν βουτηγμένη ή χώρα.

Η τραγική τύχη τής φτωχολογιάς, κάτω από τὸ πέλμα τῶν αντιδραστικῶν τάξεων στενοχωρεῖ αναμφισβήτητα, τὸν ποιητή, μα αυτός δεν χάνει τήν εμπιστοσύνη γιατί δεν είναι μακριά ή μέρα που ο λαός θα πάρει θάρρος και θα σηκωθεί ενάντια στην τυραννία που τὸν τυραννεῖ. Τὰ σημάδια τής νέας όρμης του λαϊκού κινήματος, ξανανιώνουν τήν ψυχή του κουρασμένου κι άρρωστου ποιητή, τήν πλημμυροῦν με πίστη και νέες δυνάμεις. Οντας βαθιά πεπεισμένος για τή νίκη, ο Νόλι, καλεῖ τή φτωχολογία νά σηκωθεί και νά έπιτεθεῖ ενάντια στους έχθρους της:

Μιά κραυγή άπ' τό ποτάμι
με ξυπνάει γοργά πού φτάνει,
ο λαός σ' άγώνα μπαίνει,
και ο τύραννός του τρέμει,
πῶς ξεσπάει, νά, ή φουρτούνα

ξεχειλάει ή Βιώσα, ή Μπούνα,
ό Ντρίν, ό Σέμαν κοκκινίζει
ό μπέης, ό πλούσιος μαυρίζει,
άπ' τό χαμό λάμπει ή ζήση
ή σάλπιγγα παντοῦ βουίζει:
σηκωθείτε και χτυπάτε τους
θερίστε τους, τσακίστε τους,
άπ' τή Σκόδρα ως τήν Αύλώνα
χωριάτες και έργάτες
σηκωθείτε όλοι σ' άγώνα.

«Στίς άκροποταμιές» θεωρείται δικαίως σαν κορυφή τής πολιτικῆς σκέψης του ποιητῆ, ό όποίος άπ' τήν έξορία του τήν πείρα και του δημοκρατικοῦ αλβανικοῦ κινήματος, έφθασε στο συμπέρασμα, ότι, μόνο ή λαϊκή έπανάσταση θά γλύτωνε τήν Άλβανία άπ' τήν άβυσσο όπου τήν οδηγούσαν οί αντιδραστικές δυνάμεις.

Η έλπίδα τής νίκης ενάντια στο αντιλαϊκό καθεστώς, άποτελεϊ τήν ποιητική ίσοια του ποιήματος «Τρέξε μαραθωνομάχε!». Για τό Νόλι ό δρομέας του αρχαίου Μαραθώνα είναι ό άγγελιοφορος του θρίαμβου «του μικροῦ προς τό γίγαντα», «του καταπιεσμένου προς τον τύραννο».

Στά τελευταία χρόνια τής ζωῆς του ό Νόλι ξαναπιάστηκε με τήν ποίηση. Στά ποιήματα «Ο Σουλτάνος και τό συμβούλιο» και «Ο Θάνατος του Σουλτάνου», γραμμένα ανάμεσα στα 1961-1964, ηχησε και μια φορά με αυστηρότητα, έτσι όπως στο «Τραγούδι του σαλέπ Σουλτάνου», τό χαρακτηριστικό αντιφεουδαρχικό μοτίβο για τό Νόλι. Τα ποιήματα αυτά είναι σα να θέλει να πει κανείς, ό βούρδουλας, που ό Νόλι κατέφερε για τελευταία φορά ενάντια στα κατακάθια των αντιδραστικῶν απόδημων, των εκπροσώπων των μπέηδων που είχε σαρώσει ή λαϊκή έπανάσταση, που δεν είχαν αφήσει τίποτε χωρίς να κάμουν εναντίον τής σοσιαλιστικῆς Άλβανίας και συνέχιζαν τήν βρωμερή δράση τους σαν πρά-

χτορες του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού για να έμποδίσουν τόν αλβανικό λαό να ζήσει εύτυχής και κύριος τῶν τυχῶν του.

Ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο και αξιόλογη συμβολή στο θησαυρό της έθνικῆς κουλτούρας είναι σί' άριστοτεχνικές μεταφράσεις άπ' τὰ άριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Χάρη στο ταλέντο και τή θαυμαστή ικανότητα να είσχωρει στην ψυχή τῶν καλλιτεχνικῶν έργων, αυτός έκανε να άντηχήσει στην αλβανική, ο κατάμεστος από βαθείς στοχασμούς λόγος του Σαίξπηρ («Μάκπεθ», «Όθέλλος», «Άμλετ», «Ίούλιος Καίσαρ») — να βροντήσει ο δηκτικός σαρκασμός του Όμάρ Καγιάμ, να ήχησει ή λεπτή παρωδία και γιομάτι φρόνιση του Μ. Θεοβάντες («Ό Δόν Κιχώτης της Μάντσες») να βουίσει με δύναμη ή κοινωνική κριτική του Χ. Ίμπσεν («Ό έχθρός του λαού», «Η κυρία Ίνγκα του Όστρότη») και ή άνελέητη αλήθεια τῶν ρεαλιστικῶν εικόνων του ΜΠ. Ίμπανιέζι («Η καλύβα»).

Αυτός διάλεξε άπ' τήν παρακαταθήκη της παγκόσμιας κλασσικῆς και προοδευτικῆς λογοτεχνίας έργα, που, με τὸ όξύ κοινωνικό περιεχόμενό τους βοηθοῦσαν τόν αλβανικό λαό στον άγώνα τους για κοινωνική δικαιοσύνη ενάντια στις άντιδραστικές δυνάμεις.

Η πολιτιστική και λογοτεχνική κληρονομία του Νόλι, μπαίνει στη χρυσή έθνικη παρακαταθήκη του αλβανικού λαού. Τὰ λογοτεχνικά και δημοσιογραφικά του έργα στην δευτέρα και τρίτη δεκαετία, ένας άπό τούς πιο σημαντικούς συντελεστές για τήν διαμόρφωση της πολιτικῆς συνείδησης τῶν δημοκρατικῶν διανοοῦμενων και της προοδευτικῆς νεολαίας.

Ό Φώκιων Ποστόλι (1889-1927). Ό Φ. Ποστόλι γεννήθηκε στην Κορυτσά, στην οικογένεια ενός μικρέμπορα, που είχε αρχίσει να καταρρέει οικονομικά. Για να έξασφαλίσει τή διαβίωση ο Ποστόλι, σε ήλικία 16 χρονῶν, υποχρεώθηκε να πάρει τὸ δρόμο της ξενιτειᾶς. Στην αρχή πήγε στην Τουρκία, κατόπι στις ΕΠΑ, όπου

ἀπό τὸ 1910 μέχρι τὸ 1921 δούλεψε ἐργάτης σ' ἓνα ἐργοστάσιο ὑποδηματοποιίας. Στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου πῆρε ἐνεργὸ μέρος στὸ πατριωτικὸ κίνημα τῶν ἐκεῖ Ἀλβανῶν καὶ ἀρχίζει νὰ κάνει τὰ πρῶτα βήματα στὴ λογοτεχνία σὰ συνεργάτης στὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἀμερικῆς «Ὁ ἥλιος». Τὸ 1919 τελείωσε τὸ μυθιστόρημα «Γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας», ποὺ τὸ δημοσίεψε ἐπιφυλλιδιογραφικὰ στὸν «Ἡλιο». Τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 1922, ὁ Ποστόλι ἐξέδοκε τὸ μυθιστόρημα «Τὸ ἄνθος τῆς ἀνάμνησης», τὸ ὁποῖο τὸ 1924 τὸ μετέτρεψε σὲ δράμα, μὲ σκοπὸ τὴ σκηνοθέτησή του. Τὸ 1922 δημοσίεψε τὸ δράμα «Τὸ καθῆκον τῆς μάνας», μὲ θέμα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς.

Τὰ γεγονότα στὸ μυθιστόρημα «Γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας», ξετυλίγονται ἀπὸ τὸ 1895 μέχρι τὸ 1912-1913. Συνοπτικὰ, ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι τούτη: Ἡ Νίτσα, μιά ἀπλὴ χωριάτισσα κοπέλλα, παντρεύεται μὲ τὸν Ἑστρέφι, τὸ γιὸ τοῦ Ρακίπ-μπέη. Ναι, ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ νέου ζευγαριοῦ κυλάει ἀνήρεμα. Στὴν ἀρχή, ὁ Ρακίπ-μπέη δέ θέλει νὰ δεχτῆ αὐτὸ τὸ γάμο, γι' αὐτὸ ὅταν ὁ γιὸς του ξεκινᾷ στὸν πόλεμο, ἀπομακρύνει γιὰ παντοτεινὰ ἀπὸ τὸ σπίτι του τὸ νεογέννητο κορίτσι τῆς Νίτσας, λέγοντάς της ὅτι τὸ κοριτσάκι πέθανε. Αὐτὸ τὸ κάνει σὰν ἀριστοκράτης, γιὰ νὰ διαφυλάξει «τὴν καθαρότητα» τοῦ τζακιοῦ του. Ὑστερα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ, φτάνει ἡ εἶδηση, ὅτι, ὁ Ἑστρέφι σκοτώθηκε στὸν πόλεμο. Ταραγμένη ἀπ' τὴν πικρὴ εἶδηση, ἡ Νίτσα γίνεται ἐξαλλη καὶ φεύγει ἀπ' τὸ σπίτι γιὰ νὰ βρεῖ τὴ γαλήνη σὲ περιπλανήσεις. Βρίσκει ἄσυλο σ' ἓνα γέρο καὶ μιά γριά πού ζοῦν στὸ δάσος. Ἐδῶ ἡ Νίτσα ζεῖ ἀρκετὸν καιρὸ. Μόνον πολὺ ἀργὰ, ὕστερα ἀπὸ 14 χρόνια, πληροφορεῖται, ὅτι, ἡ θηγατέρα της, πού τὴ νόμιζε νεκρὴ, εἶναι στὴ ζωὴ. Ἀμέσως ἡ Νίτσα ξεκινᾷ γιὰ ἀναζήτησή της καὶ καθὼς περνοῦσε στὸ χωριὸ της, συνέπεσε ὥστε μὲ τὸ σκύλο της, τὸ Μπάλιο, νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ ἐρωτικὸ κυνηγητὸ τῶν ἐλλήνων στρα-

τιωτῶν μιὰ κοπέλλα Ἀλβανίδα, πού, ὅπως προέκυψε ἀργότερα, ἦταν ἡ θηγατέρα της, μεγαλωμένη στήν οἰκογένεια ἐνὸς γεωργοῦ. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ἀπ' τὴν Κορυτσά καὶ τὰ περίχωρά της, γυρίζει στὸ χωριό καὶ ὁ Ἑστρέφι, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε σκοτωθεῖ, ὅπως εἶχε διαδοθεῖ, ἀλλὰ εἶχε πληγωθεῖ πολεμώντας καὶ μπόρεσε νὰ δραπετεῦσει ἀπ' τὸ μέρος πού τὸν κρατοῦσαν ὄμηρο οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις.

Στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς χαρᾶς γιὰ τὴ λευτεριά, συναντιέται ξανά μέ τὴ γυναῖκα καὶ τὴ θηγατέρα του, πού τίς νόμιζε χαμένες. Λοιπὸν, ὅπως βλέπομε, τὸ μυθιστόρημα εἶναι κατὰμεστο ἀπὸ περιστατικὰ καὶ περιπέτειες ἀπίστευτες, πού τόνισαν τὴν ἀφελή μελοδραματικὴ του πνοή. Ὁ συγγραφέας δὲν ἐμπόρεσε νὰ αἰτιολογήσει τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὴ στάση τῶν προσώπων μέ τίς οὐσιώδικες ἰδιομορφίες τοῦ κοινωνικοῦ τους χαρακτήρα. Ἡ σημασία τοῦ μυθιστορήματος ἔγκειται στό πατριωτικὸ πνεῦμα πού τὸ διαπερνᾷ. Ὄταν ὁ Ἑστρέφι ξεκινᾷ γιὰ τὸν πόλεμο, ἡ Νίτσα τὸν παραγγέλει νὰ μὴν ξεχᾷσει τὴν Ἀλβανία καὶ νὰ ἔχει σὰ μοναδικὸ ἰδανικὸ τῆς ζωῆς του, τὸν ἀγῶνα «γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας». Ὁ συγγραφέας μᾶς παρουσιάζει διαμέσου πολλῶν λεπτολογιῶν, τὸ φλογερὸ πατριωτισμὸ τῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι, κρυφὰ ἀπὸ τίς τούρκικες ἀρχές, μαθαίνουν σὰ διψασμένοι γραφὴ κι ἀνάγνωση στὴ μητρικὴ γλῶσσα. Ἡ Νίτσα ζητάει ἀπ' τὸν Ἑστρέφι νὰ τῆς φέροι νὰ διαβάσει ἄλβανικὰ βιβλία. Γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ Τάκο, ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἑστρέφι, φύλαγε κρυφὰ τὴν ἐθνικὴ σημαία καὶ τὴν ὑψώνει ὅταν ἡ Ἀλβανία ἔγινε ἀνεξάρτητη. Ἡ πατριωτικὴ τὰση τοῦ μυθιστορήματος ἐκδηλώνεται καὶ μέ τὸ ξεμασκάρισμα τῶν ἐλλήνων σωβινιστῶν.

Τὸ καλύτερο ἔργο τοῦ Φ. Ποστόλι εἶναι τὸ μυθιστόρημα «Τὸ ἄνθος τῆς ἀνάμνησης» (1922), τὸ θέμα τοῦ ὁποῖου εἶναι παρμένο ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ συμβάντα τοῦ 1905-1908, ἰδίως ἀπὸ τὸν πόλεμο τῶν ἀντάρτικων ἄλβανικῶν ὁμάδων ἐνάντια στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐλληνό-

δουλους. Ἡ δράση τοῦ μυθιστορήματος ἐξελίσσεται κυρίως στήν Κορυτσά. Ὁ μεγαλέμπορας κύριος Κρίστο ἔχει μιὰ ὁμορφὴ μοναχοκόρη, τὴν Ὀλυμπία, ἡ ὁποία ἐρωτεύεται τὸν ὑπηρέτη τοῦ καταστήματος τοῦ πατέρα της, τὸ Δημήτρι, παιδί ἔξυπνο, τίμιο καὶ πατριώτη, συμμετοχὸς τοῦ ἀγῶνα ἐναντία στοὺς ξένους κατακτητὲς. Σὰ δεῖγμα τῆς ἀδιάρρηκτης ἀφοσίωσης ὁ Δημήτρι χαρίζει στήν Ὀλυμπία «Τὸ ἄνθος τῆς ἀνάμνησης».

Ἡ ἀγάπη τους ὁμως μپοδίζεται μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Νίκου, γραμματέα τοῦ κύρ Κρήστου. Ὁ Νίκος εἶναι Ἕλληνας καὶ συμπεριφέρεται σὰ σωβινιστὴς πρὸς τὴν Ἀλβανία. Μὲ κολακεῖες καὶ πονηροὺς ἐλιγμοὺς ἐπισύρει τὴν εὐμένεια τοῦ κύρ Κρήστου, ὁ ὁποῖος τὸν βρῖσκει κατάλληλο γιὰ γαμπρὸ, κάνοντάς τον καὶ συνέταιρο στὸ ἐμπόριό του. Ἡ Ὀλυμπία ὁμως, δὲ δέχεται νὰ παντρευτεῖ τὸ Νίκο. Τότε ὁ κύρ Κρήστο μὲ τὸ Νίκο σκέφτονται νὰ ἐξαφανίσουν τὸ Δημήτρι καταγγέλοντάς τον στήν ἀστυνομία σὰν ἐχθρὸ τῆς τούρκικης κυβέρνησης. Ἡ Ὀλυμπία ὁμως πρόφτασε νὰ εἰδοποιήσῃ ἐγκαιρῶς τὸν ἀγαπητικό της, ὁ ὁποῖος φεύγει μὲ πόνο ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἀγαπητικιά, γιὰ τὴν Ἀμερική. Στὸ δρόμο, μιὰ θυελλώδης νύχτα, συναπαντᾷ ἓνα κοπάδι πεινασμένων λύκων, ἀπὸ τὰ νύχια τῶν ὁποίων τὸν γλυτώνει μιὰ ἀντάρτικη ὁμάδα μακεδόνων. Στὴν πόλη διαδίδεται, ὅτι, τὸ Δημήτρι τὸν καταξέσχισαν οἱ λύκοι. Ὄταν τὸ μαθαίνει ἡ Ὀλυμπία γίνεται ἔξαλλη ἀπὸ τὴ θλίψη καὶ συνέρχεται ὅταν βλέπει «Τὸ ἄνθος τῆς ἀνάμνησης», πού τὴ συνδέει μὲ τὸ Δημήτρι. Ἀργότερα πληροφορεῖται ὅτι τὸ παιδί ζεῖ κι ἐλπίζει νὰ τὸ ξαναδεῖ. Ὡστόσο, ὁ συγγραφέας μᾶς διηγιέται, ὅτι στὰ βουνὰ σχηματίστηκαν οἱ πρῶτες ἀντάρτικες τσέτες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀλβανίας. Ὁ Δημήτρι, σὰ διοικητὴς μιᾶς ὁμάδας ἀντάρτικης τσέτας πολεμιστῶν συνέπεσε νὰ γλυτώσει τὸν κύρ Κρήστο ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ληστῶν, πού εἶχαν σταλεῖ ἀπὸ τὸ Νίκο γιὰ νὰ ληστέψουν τὸν ἔμπορα. Τὸ παιδί πετυχαίνει νὰ γλυτώσει καὶ τὴν Ὀλυμπία, ἡ ὁποία εἶχε μείνει μό-

νη στήν Κορυτσά στό ἔλεος τοῦ Νίκου. Τό 1908 ὅταν ἀνακηρύχτηκε τὸ χουργιέτι¹⁾, ὁ Δημήτρι κατεβαίνει μέ τούς πολεμιστὲς τῆς τσέτας στήν Κορυτσά, ἔτσι ὅπως ἔκαμαν πολλοὶ πατριῶτες ἑξαπατημένοι ἀπ' τὴν δημαγωγία τῶν Νεότουρκων. Σὲ προσαρμογὴν μέ τὸ γενικὸ συναισθηματικὸ πνεῦμα ποὺ τὸ διέπει τὸ μαθιστόρημα ἔχει εὐτυχὲς τέλος. Ὁ Κρῆστο ἐπιδοκιμάζει τὸ γάμο τῆς Ὀλυμπίας μέ τὸν Δημήτρι. Ὁ Κρῆστο δέχεται νὰ παντρέψῃ τὴν Ὀλυμπία μέ τὸν Δημήτρι. Ἡ αἰχμὴ τοῦ μυθιστορηματος στρέφεται κυρίως ἐναντία στήν ἀντιαλβανικὴ προπαγάνδα τῶν σωβινιστῶν ποὺ πρόβαλλαν τὴν θρησκεία γιὰ νὰ διασπάσουν τοὺς Ἀλβανούς καὶ νὰ ἀδυνατίσουν τὸ πατριωτικὸ κίνημα στήν Ἀλβανία. Μὲ τὴν διαγωγὴν τοῦ Νίκου ὁ συγγραφέας, ἔχει δείξει, ὅτι οἱ Ἕλληνες σωβινιστὲς, γιὰ νὰ πετύχουν τοὺς σκοποὺς τοὺς συνεργάζονται καὶ μέ τοὺς τούρκους κατακτητὲς. Ὁ συγγραφέας ἔδωσε ἓνα Νίκο μέ πολλὰ ἀρνητικὰ χαρακτηριστικὰ, αὐτός εἶναι ἐγωιστὴς καὶ βρωμοραδιούργος. Γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν οἰκονομικὴν του εὐημερίαν ὁ Νίκος δὲ σταματᾷ μπρὸς στὸν ἐκβιασμό, τὴν ληστεία καὶ τὴν καταγγελίαν στήν ἀστυνομία.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου ἐγκεῖται στὴ δημιουργίαν τῆς μορφῆς τοῦ Δημήτρι, ὁποῖο πρόσωπο τοῦ ὁποῖου, ὁ συγγραφέας, ἔδωσε τὸν τύπο τοῦ νέου τῆς φτωχολογιᾶς, ποὺ ἀπ' τὴν ἀρχὴν τοῦ κ' αἰῶνα εἰσχώρησαι στὴν γραμμὴν τοῦ πατριωτικοῦ κινήματος, φέροντάς του ἐπαναστατικὴν πνοὴν καὶ ἀποφασιστικὴν γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας. Στὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἥρωα ἔχει ὑπογραμμιστεῖ ἡ τιμιότης, ἡ ἐξυπνάδα καὶ ἡ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα. Ὅταν τὸ κίνημα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δυνάμωσεν πολὺ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἄδραξαν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ξένου ζυγοῦ, ὁ Δημήτρι εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἀνταποκρίθηκε στὸ καθῆκον τῆς πατρίδας. Μ' αὐτὴν τὴν πράξιν ἐκδηλώθηκε

1) Χουργιέτι—τούρκικο σύνταγμα

ὁ ἀκλόνητος πατριωτισμὸς τοῦ φτωχόκοσμου, πού ἦταν ὁ στυλοβάτης τοῦ ἀγῶνα γιὰ ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση.

Τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα τοῦ μυθιστορήματος φάνηκε καί στὴ στάση τοῦ συγγραφέα πρὸς τὴν μεγαλέμπορα, στὸ χαρακτήρα τοῦ ὁποίου, προβάλλουν οἱ τυπικὲς ιδιομορφίαι ἑνὸς μέρους τῆς ὀρθόδοξης μεγάλης ἀστικῆς τάξης, ἡ ὁποία ἔπεσε στὴν παγίδα τῆς προπαγάνδας τῶν ἐλλήνων σωβινιστῶν, γινόμενοι ἔτσι ἐμπόδιο γιὰ τὸ δυνάμωμα τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς ὑπόθεσης. Παρὰ τὸ ἐφελὲς πνεῦμα, τὶς ἀπρόσμεντες στροφές καθὼς καί τὸ διδαχτικὸ τόνον, τὰ μυθιστορήματα τοῦ Φ. Ποστόλι διατηροῦν τὴν ἱστορικο-λογοτεχνικὴ τους σημασία, σὰ σημαντικὰ βήματα στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀνώτερων μορφῶν τῆς ἀλβανικῆς πεζογραφίας.

Χακί Στερμίλι (1895-1953). Ὁντας ἀκόμη νέος ὁ Χ. Στερμίλι ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος στὸ δημοκρατικὸ-πατριωτικὸ κίνημα στὶς ἀρχές τῆς δεύτερης δεκαετίας. Αὐτὸς ἦταν ἓνας ἀπ' τοὺς ἰθύνοντες τῆς ὀργάνωσης τῆς προοδευτικῆς νεολαίας «Ἐνωσις» ἡ ὁποία παρατάχθηκε στὶς γραμμές τῆς δημοκρατικῆς-ἀστικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1924 καί ὑποστήριξε δραστήρια τὴ δημοκρατικὴ κυβέρνησις πού βγήκε ἀπ' αὐτή. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης μετανάστεψε στὴ Γαλλία, Αὐστρία, Ε.Σ.Σ.Δ καὶ Γιουγκοσλαβία. Τὸ 1929 οἱ γιουγκοσλαβικὲς ἀρχές τὸν παράδοσαν στὸ ἀντιδραστικὸ καθεστῶς τοῦ Ζωγκου ὁ ὁποῖος τὸν φυλάκισε. Ἡ φασιστικὴ κατοχὴ τὸν βρῆκε ἐνωμένο μὲ τὸ λαὸ, πῆρε ἐνεργὸ μέρος στὸν Ἐθνικοαπελευθερωτικὸ Ἀγῶνα ἐναντὶα στοὺς φασίστες κατακτητὲς. Μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ λαϊκοῦ καθεστώτος στὴν Ἀλβανία ἐκλέχτηκε βουλευτὴς στὴ Λαϊκὴ Βουλὴ.

Ὁ Χ. Στερμίλι ἄρχισε νὰ γράφει ἀπὸ καιρὸ, ἀπὸ τὸ 1922· στὴν ἀρχὴ συνέθεσε μερικὰ διηγήματα καὶ δράματα, ὅπου παρουσίασε τὰ δεινοπαθήματα τοῦ ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τοὺς σέρβους σωβινιστὲς στὶς

έπαρχίες τῆς Ντίμπρας καὶ τῆς Κοσόβας, οἱ ὅποιες, με-
βάση τῆς ἀποφάσεως τῆς συνδιάσκεψης τῆς εἰρήνης πα-
ραχωρήθηκαν ἀδίκως στὴ Γιουγκοσλαβία. («Ἡ δύστυ-
χη Νπιμπράνα» 1923, «Ἀγάπη καὶ ἀφοσίωση» 1923,
καὶ «Εὐτυχισμένη αὐγὴ» 1924). Σὰν πρωτόλεια, αὐτὰ
δὲν ἦταν καλλιτεχνικά ἄρτια, ὑπόφεραν ἀπὸ ἐξωτερι-
κοὺς ἐντυπωσιασμοὺς. Τὸ ἔργο μὲ τὸ ὅποιο ὁ Στερμίλι
ἔγινε ὀνομαστὸς στὴν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς λογοτε-
χνίας εἶναι τὸ μυθιστόρημα «Σάμπως νάημουνα παιδί»
(1936), στὸ ὅποιο βγῆκε σὰν ὑπερασπιστὴς τῆς ἀλβα-
νίδας γυναίκας, ποὺ ὑπόφερε ἀπ' τὸν οἰκογενειακὸ δε-
σποτισμὸ. Ὁ συγγραφέας καθρεφτίζει τὴ ζωὴ μιᾶς νέας,
ποὺ οἱ φανατικοὶ γονεῖς τὴν ἔχουν κλείσει μέσα στους
τοίχους τοῦ σπιτιοῦ, ἀπαγορεύοντάς της τὴ συμμετοχὴ
στὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Στὸ μυθιστόρημα ἔχουν δοθεῖ ρεα-
λιστικά ἡ ζήση καὶ τὰ ἦθη μιᾶς πατριαρχικῆς οἰκογέ-
νειας, ὅπου καθὲ ἐκδήλωση τῶν φυσιολογικῶν ἀνθρώ-
πινων αἰσθημάτων καταπιέζεται μὲ ἀγριότητα καὶ ἡ
ὑποταγὴ στὴ θέληση τοῦ οἰκογενειάρχου ἦταν ἱερός νό-
μος. Ὁ Χ. Στερμίλι διηγεῖται τὴ συγκινητικὴ ἱστορία
τῆς ἡρώιδας, ποὺ ἐναντία στὶς ἐπιθυμίες της, πρὶν ἀ-
κόμη πατήσῃ τὰ 12 χρόνια, τὴν τραβᾶνε ἀπ' τὸ σχο-
λεῖο γιατί ἔτσι τόθελε τὸ ζακόνι καὶ τὴ χωρίζουν ἀπὸ
τὶς συντρόφισσες. Ἀφοῦ κλείνεται μέσα στους τέσσερις
τοίχους τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι ὑποχρεωμένη κατὰ τὶς ἐπι-
σκέψεις στους συγγενεῖς νὰ κρατᾶει τὸ φερετζέ. Φύση
εὐαίσθητη καὶ προικισμένη μὲ ἐξυπνάδα, ἡ ἡρώιδα δια-
μαρτύρεται γιὰ τ' ἄγρια ἔθιμα ποὺ ἐμποδίζουν τὴν
φυσικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γνωριμία μ' ἕνα νεὸ
παιδί, εὐγενικό καὶ μὲ καλὴ ἀνατροφή, εἶναι ἡ μοναδι-
κὴ δυνατότητα γι' αὐτὴ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸν οἰκογε-
νειακὸ δεσποτισμὸ. Τῆς δυναμώνει τὸ αἶσθημα γιὰ ἀνε-
ξάρτητη ζωὴ, ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐξελιχθεῖ ἐλεύθερα πνευ-
ματικά καὶ ψυχικά. Ἡ ἀγάπη τῆς δίνει θάρρος νὰ ἐνα-
ντιωθεῖ στὸ περιβάλλον, νὰ ζητήσῃ ν' ἀπαλλαγεῖ μιὰ
γιὰ πάντα ἀπ' τὸ βαρὺ ζυγὸ του. Ἡ ἀντίρρηση ποὺ
προβάλλει ἡ οἰκογένεια, στὴν ἐπιθυμία της, νὰ πα-

ντρευτεῖ αὐτόν πού ἀγαπᾷ, δέν τή λυγίζει τήν κοπέλα, ἀλλά τήν κάνει πιό ἀποφασιστική. Μολονότι ὁ πατέρας καί ἡ μητριὰ θέλουν νά τῆς ἐπιβάλλουν τὸ γάμο μ' ἓναν πλούσιο ἔμπορα, περασμένος ἡλικίας, ἄξεστο καί ἀσχημομούρη, ἡ ἥρωίδα δέ διακόφτει τὸν ἀγῶνα τῆς γιὰ εὐτυχία καί, μὴ βρίσκοντας ἄλλο δρόμο σωτηρίας, ἀποφασίζει νά δραπετεῦσει στά ξένα μέ τὸν ἀγαπητικό, ἀλλά αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἀποτυχαίνει. Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ ἀρχίζει ὁ μαρασμός καί ἡ καταστροφή τῆς ζωῆς τῆς κοντά στόν ἄντρα πού δέν τὸν θέλει.

Τά μαρτύρια τῆς ἥρωιδας τοῦ μυθιστορήματος ὁ συγγραφέας τὰ διηγεῖται σάν τυπικὸ γέννημα τῆς πραγματικότητας στήν τσιφλικο-ἀστική κοινωνία. Ἡ ἀγνοία, ἡ βάνουση συμπεριφορὰ πρὸς τὸ ἄτομο, ἡ τυραννική κυριαρχία τῶν συντηρητικῶν ἠθῶν, οἱ ὀπισωδρομικὲς μορφές στήν οἰκογενειακὴ καί κοινωνικὴ ζωὴ προστατεύονται καί ὑποστηρίζονται ἀπὸ τὴν ἐπίσημη κοινωνία, ἡ ὁποία ἐναντιῶνονταν αἰθαίρετα, ὥστε, ἡ γυναίκα ν' ἀπαιρνε τὴ θέση πού τῆς ἄνηκε στήν κοινωνία.

Ὁ συγγραφέας δέν συγκρατεῖ τὴν ὀργή του ὅταν μιλάει γιὰ τὸ δεσποτισμὸ καί τὸ φανατισμὸ στήν οἰκογενειακὴ ζωὴ, γιὰ τὰ σκληρὰ πατριαρχικὰ ἔθιμα πού παρεμπόδιζαν τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητας. Αὐτὸς χτυπάει ἀνελέητα τὴν ἀπαίτηση τῶν ὀπισωδρομικῶν ἠθῶν γιὰ νὰ σκεπᾶσουν τὴ γυναίκα μέ φερετζέ, τοὺς περιορισμοὺς στοὺς ὁποίους ὑποβάλλεται ἡ γυναίκα στ' ὄνομα τῆς «τιμῆς». Ὁ Στερμίλι πετυχαίνει ν' ἀφηγηθεῖ μέ ζωντανὰ χρώματα, ἴσως χωρὶς νὰ διατηρεῖ τὸ καλλιτεχνικὸ τρόπο, τὶς ὀδυνηρὲς συνέπειες αὐτῆς τῆς ἀπάνθρωπης στάσης ἀπέναντι στὴ γυναίκα. Ὅταν βγῆκε τὸ βιβλίο, βρῆκε θερμὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ τὰ πλατιά στρώματα γιὰ τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ προβλήματος πού διαπραγματεύονταν. Μ' αὐτὸ τὸ μυθιστόρημα ὁ συγγραφέας ἔδινε τὴ συμβολὴ του στὶς προσπάθειες πού 'καναν οἱ προοδευτικοὶ κύκλοι τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας γιὰ τὴ χειραφέτηση τῆς ἀλβανίδας.

Λασγκούς Ποραντέτσι (Γεννήθηκε τὸ 1896). Ἐνάμεσα στους συγγραφεῖς τῆς δεύτερης καὶ τρίτης δεκαετίας μιὰ ἰδιαίτερη θέση κατέχει ὁ Λασγκούς Ποραντέτσι. Σὰν ταλέντο ὁ Ποραντέτσι ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση τῆς θεωρίας «Τέχνη γιὰ τὴν τέχνη»· γι' αὐτὸν ἡ ποίηση ἔχει τὴν ὑπαρξὴ της, ξεκομμένη ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Μολαταῦτα ὅμως τὸ ἔργο του δὲν ξέφυγε τελείως ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν πιὸ σοβαρῶν γεγονότων τῆς ἀλβανικῆς ζωῆς κατὰ τὴ δεύτερη δεκαετία, τὰ ὁποῖα ἐκτιμήθηκαν ἀπὸ τὸν ποιητὴ ἀπὸ πατριωτικὲς θέσεις. Θετικὴ ἀξία ἀποτελοῦν καὶ μιὰ σειρά λυρικῶν ποιημάτων τῆς ἀγάπης, στὰ ὁποῖα βρίσκουμε τὴν πνοὴ τῆς λαϊκῆς ποίησης καθὼς καὶ μερικὰ ποιήματα πού μιλάνε γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ ποιητῆ πρὸς τὴ γενετήρα, γιὰ τὴν ὀμορφιά τοῦ ἀλβανικοῦ χωριοῦ.

Ὁ Λασγκούς Ποραντέτσι, συγκαταλέγεται στους συγγραφεῖς πού μπῆκαν στὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία στὶς ἀρχές τῆς δεύτερης δεκαετίας, ὅταν ἡ Ἀλβανία ἄρχισε τὴν ἀνεξάρτητη ὁμαλὴ κρατικὴ ὑπαρξὴ της. Ἐτσι, ὅπως καὶ σ' ἄλλους νέους πατριῶτες καὶ σ' αὐτὸν ἔτυχε νὰ γνωρίσει τὴ χαρὰ τῆς ἐξασφάλισης τῆς λευτεριάς καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας. Αὐτὸ ἀπεικονίστηκε στὰ ποιήματα «Ἡ μέρα τῆς 28ης», «Χτυποῦν τὰ σύρματα», «Πῶς γιόμισε τὸ βουνό» καὶ «Ἡ τελευταία στενοχώρια», στὰ ὁποῖα μεταδόθηκε ἡ γενικὴ λαϊκὴ χαρὰ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ποθητοῦ ὀνείρου: τὴν ἐξοδο στὸ φῶς τῆς λευτεριάς. Ὁ ποιητὴς ἐπαναφέρει στὴ μνήμη τὴν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας στὶς 28 Νοέμβρη 1912 καὶ ὑποκλίνεται μ' εὐλάβεια μπρὸς σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο ἱστορικὸ γεγονός τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Στὸ ποίημα «Ἡ μέρα τῆς 28ης» μὲ δυνατὲς παθητικὲς νότες, χαρακτηριστικὲς στὴν ποίηση τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης, ὁ Ποραντέτσι τὴν ἀποκαλεῖ «ἅγια μέρα». Γιομάτος καινούργια ὄνειρα γιὰ τὸ λεύτερο μέλλον τῆς Ἀλβανίας, ὁ νεαρὸς ποιητὴς λυπήθηκε πολὺ ὅταν εἶδε πού τὴν Ἀλβανία τὴν κληρονόμησαν οἱ μπέηδες καὶ οἱ σκοτεινὲς κοινωνικὲς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες, ὄχι μόνον δὲν εἶχαν συνεισφέρει καθόλου στὴν

έθνική υπόθεση, αλλά τήν είχαν καταπολεμήσει. Έπικεφαλής του κρατικού μηχανισμού διπλοκάθησαν οί πρώην μουχλιασμένοι υπάλληλοι τής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πού δέν ήξεραν διόλου άλβανικά, ανατολίτες στήν ψυχή καί τή νοοτροπία. Αύτά προκάλεσαν στόν ποιητή, πικρές έντυπώσεις, πού τίς απέικόνισε στά ποιήματα: «Στό Ναϊμ Φράσερι» καί «Στό Ναϊμι», στά όποία έκφράζεται ή θλίψη, γιατί οί προσπάθειες τών πατριωτών τής Έθνικής Αναγέννησης πῆγαν χαμένες.

Ό Λασγκούς Ποραντέτσι έχει γράψει πολλά έρωτικά ποιήματα. Έτσι, όπως γιά τούς ρωμαντικούς ποιητές του 19' αιώνα, καί γι' αυτόν, είναι χαρακτηρισικό τό μοτίβο τής φανταστικῆς αγάπης, τής άφταστης αγάπης γιά τόν ποιητή. Η κοπελιά, είναι είδωλο άπεριόριστης λατρείας γιά τόν ποιητή. Ό ποιητής τήν παρομοιάζει μέ τά έπουράνια, τή λέει «άστέρι», «ήλιο» κτλ. Τίς περισσότερες φορές, αυτή είναι άτυχη αγάπη, πού έχει κλέψει τήν ήσυχία του ποιητή καί τόν κάνει νά υποφέρει πολύ.

Αλλά παράλληλα μ' αυτήν τήν ποίηση, στά έργα του Ποραντέτσι βρίσκομε πολλά έρωτικά λυρικά ποιήματα, αίσιόδοξα, έμπνευσμένα από τή λαογραφία («Φυσάει ό βοριάς στό Ξεροβούνι», «Στήν πόρτα από τό μύλο», «Ό χορός τών λουλουδιών», «Ποιός σου χάρησε τήν όμορφιά», «Του χωριού μας ή πηγή», κ.ά). Η αγάπη γιά τή ζωή καί οί ζωηροί χρωματισμοί τής υπαίθρου, χαρακτηρίζουν τό ποίημα «Του χωριού μας ή πηγή»:

Του χωροῦ μας ή πηγή ή άσημοβαμένη
'Απ' του βουνοῦ τίς ρίζες, κρῦο νερό μᾶς φέρνει.

Σβήνουν τή δίψα οί νεοί άπ' άκρη σ' άκρη
τό σκούφο μέ λουλούδι κρατοῦν πᾶν' άπ' τό μάτι.

Αδιόρωτο χαμόγελο κι αναστεναγμούς

Σάν τό νερό τό βράδυ κελαρύζει ό νοός,

Ἔρχεται ὁ νιός δυὸ λόγια τῆς καρδιάς νά πει
στήν καλή κοπέλλα, στή βρύση σάν τῆ βρεῖ.

Ἐγὼ τῆ χαιρετάω κοκκίνισε αὐτὴ
Φεύγω σά γυναῖκα, γυναῖκα ντροπαλή.

Ὁ Ποραντέτσι εἶναι ἓνας δεξιοτέχνης στὰ λυρικά
ποιήματα τοῦ τοπείου, πού, ἀπ' τὴν πένα του πῆραν
μιὰ γραφικότητα ἀνείδωτη μέχρι τότε στήν ἄλβανικὴ
ποίησι. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ ποιήματα, μπορούμε νὰ
ἀναφέρομε ἐκεῖνα, ὅπου ἡ φύση τῆς γενέτειρας τοῦ ποι-
ητῆ, παρουσιάζεται με καταπληκτικὴ ὁμορφιά, ὅπως εἶ-
ναι «Τὸ Πογραντέτσι», «Ἡ λίμνη νυστάζει», «Τέλος
φθινοπώρου», στὰ ὅποια, ὁ γλυκός λυρισμός συνυφαίνε-
ται με τὰ ζωντανὰ χρώματα πού δίνουν στήν περιγρα-
φὴ μιὰ ἰδιαίτερη πλαστικότητα.

Στό ποῖημα «Τὸ Πογραντέτσι», ἡ φύση ζωντανεῖ
στήν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, τό συναίσθημα μιᾶς κρυφῆς γα-
λήνης, ὅπου δὲ λείπει καὶ κάποια ἀναλαφρὴ θλίψη, πού
σταλάζει ἢ ἐπίγνωση, πὼς, τό καθετὶ στὸν κόσμον τρέ-
χει, διαβαίνει καὶ δὲν ξαναγυρίζει πιά. Αὐτὴ τῆ λύπη τῆ
βρίσκομε καὶ στό «Νυστάζει ἡ λίμνη», ὅπου ἡ φυσικὴ
ὁμορφιά εἶναι δοσμένη με τῆ φινέτσα τῶν μεγάλων το-
πιογράφων.

Σὰ δάσος φθινοπωρινό
νυστάζει ἡ λίμνη, ἀγκαλιαστά
κάπου βαθιά τό δειλινὸ
χρυσάφι μοιάζει καὶ φωτιά.

Κι ἡ βρύση σά σὲ πυρκαγιὰ
με μάγια πλέει ἀναλαμπεῖς.
Γέρνει τοῦ ἡλίου ἡ ματιὰ
Ὅλο γαλήνη καὶ στοργή.

Νά, τήρα σβῆνει στὰ ριζὰ
ἡ πόλη σκυθρωπή,
Ἀνάβουν τ' ἄστρα κεῖ ψηλά
Ὅλο ὁμορφιά κι ὅλο σιγή.

Σιμά στά ποιήματα πού ἔχουν τὸ νῆμα τους στήν ἀγάπη γιά τή γενέτειρα, εἶναι καί τό ποίημα «Τραγουδι γεροντίστικο», στό ὁποῖο συμβολίζεται ἡ βαθιά καί ἄσβηστη ψυχή τοῦ λαοῦ, πού ξεσπάει γιά νά ἐξιστορίσει τοὺς πόθους, τοὺς πόνους, τὰ ὄνειρα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τούτης τῆς χώρας. Τό ποίημα ἐπισφραγίζει τή στενή σύνδεση μέ τή γενέτειρα, μέ τή γῆ τῶν προγόνων, ἀπ' ὅπου ξεκινάει καθετί τό ἀξιόλογο στή ζωὴ τῆς χώρας.

Ἰδιαίτερη θέση στήν ποιητική δημιουργία τοῦ Ποραντέτσι ἔλαβε τό θέμα τῆς ἀνισης πάλης μέ τήν τύχη, θέμα ἀγαπημένο γιά τοὺς ρωμαντικούς ποιητές, ἀλλά διαφορετικά ἀπό τήν τραγική λύση πού χαρακτηρίζει τὰ ποιήματά τους, στά λυρικά τοῦ Ποραντέτσι, τραγουδιέται ὁ θρίαμβος τοῦ ἀνθρώπου πάνω στίς δυσκολίες πού συναντᾶει στή ζωὴ. Τό μοτίβο τῆς θέλησης καί τοῦ ἀνένδοτου πνεύματος μπροστά στίς δυσκολίες τῆς ζωῆς, φιλοτεχνεῖται στά ποιήματα «Ἡ βάρκα κι ἡ σημαία», «Τὸ δαιμόνιο τοῦ караβιού», κ. ἄ. Ἡ ζωὴ στό πρῶτο ποίημα, παριστάνεται κατὰ ἀπό τή μορφή «τοῦ ἄγριου κύματος», «τοῦ ἀτέλειωτου ἀνεμοστρόβιλου», πού σαλεύουν τό καράβι, ἀπειλώντας το μέ τὸ πνίξιμο, ἀλλά ὁ ἥρωας δέν τό κουνάει μπροστά στόν κίνδυνο, αὐτὸς τραβάει μπροστά ψηλομέτωπα.

Ἄν μάθαισε ἡ σημαία ἡ παστρική
σ' εὐτυχισμένες μάχες γιά τή λευτεριά,
ὕψωνεται χαρούμενη γιά τή λευτεριά.

Καί ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος «Τὸ δαιμόνιο τοῦ караβιού», εἶναι ὁ γενναῖος μαχητής πού δέν ὑπολογίζει ἐμπόδια, ἀλλά χυμάει μέ θάρρος στήν «ἐχθρική θύελλα», ἔχοντας πεποιθήση, ὅτι ἀφήνει πίσω του μιά λαμπερὴ γραμμὴ· αὐτὸς τό ξέρει ὅτι κι ἂν χάσει τή μάχη, οἱ ἄλλοι πού θάρθουν θὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα καί θὰ νικήσουν. Ἡ ἰδέα τῆς συνέχισης καί τοῦ θρίαμβου στόν ἀγῶνα γιά τήν πραγμάτωση τοῦ εὐγενικοῦ ἰδανικοῦ, εἶναι οἱ πιό σημαντικὲς ιδέες τῆς ποιήσης.

Αὐτά τὰ ποιήματα ἑναρμονίζονταν μὲ τὸ προοδευ-
τικό ρεῦμα τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, πού προσπαθοῦ-
σε νὰ κάρφωνε στὴ συνείδηση τῶν ἀναγνωστῶν τὸ πνεῦ-
μα τῆς διαμαρτυρίας καὶ τοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στὴν τσι-
φλικο-ἀστική κοινωνία.

Στὴ δημιουργία τοῦ Λ. Ποραντέτσι ἓνα μεγάλο μέ-
ρος κατέχει ἡ λυρικο-φιλοσοφικὴ ποίηση, στὴν ὁποία,
μὲ κάποιον φιλοσοφικὸ μυστικισμό ὁ ποιητὴς πραγματεῦ-
ται τὸ θέμα τῆς οὐσίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γενικά,
τῆς ὕλης καὶ τῆς ψυχῆς, κ.ἄ, στὰ ὁποία ὁ ποιητὴς ἔδωσε
ἀπάντηση ἀπὸ τὶς θέσεις τῶν ἀντιδραστικῶν φιλοσοφι-
κῶν θεωριῶν, πού εἶχαν διαδοθεῖ στοὺς ἀστικο-διανοη-
τικούς ἀντιδραστικούς κύκλους τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης με-
τὰ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στὴ φιλοσοφικὴ λυρι-
κὴ ποίηση, ἐκφράστηκε ἡ τάση τοῦ ποιητῆ νὰ ἀπομα-
κρυνθεῖ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς, ὁ ἀτομι-
κισμὸς καὶ ἡ μυστικὴ του ἀντίληψη γιὰ τὴν τέχνη.

Ποιητὴς μὲ λυρικὴ φινέτσα, ὁ Λ. Ποραντέτσι, ἔμεινε
στὴν ἱστορία τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, μ' αὐτά τὰ
ἔργα, στὰ ὁποία νοιώθει κανεὶς τὴ συνδεσὴ του μὲ τὴ
γενέτειρα, τὰ συναισθήματα, τὶς χαρὲς καὶ τὶς διαιωνί-
σεις τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, τὰ τόσα ὄμορφα λυρικά του
ποιήματα γιὰ τὸ ἄλβανικὸ φυσικὸ περιβάλλον. Μ' αὐτά
τὰ δημιουργήματα αὐτὸς ξάνοιξε τὸν ὀρίζοντα τῆς ποί-
ησῆς μας, πλουτίζοντάς τη μὲ καινούργια μοτίβα καὶ
καλλιτεχνικὰ μέσα.

ΜΙΛΟΣ ΓΚΙΕΡΓΚ ΝΙΚΟΛΑ (ΜΙΓΚΙΕΝΙ)

(1911-1938)

Παρόλο πού ἔζησε λίγο, ὁ Μιγκιένι σὰ δυνατὸς
καλλιτέχνης καὶ μὲ σπάνια ποιητικὰ χαρίσματα, ἔκανε
πολλὰ γιὰ τὴν ἄλβανικὴ λογοτεχνία τοῦ κ' αἰῶνα. Τὸ

Έργο του αποτελεί ένα νέο κεφάλαιο στην αλβανική λογοτεχνία της δευτέρας και τρίτης δεκαετίας, αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της καλλιτεχνικής συνείδησης του αλβανικού λαού. Ο Μιγκιένι διαμορφώθηκε ιδεολογικά γρήγορα και χωρίς ιδιαίτερες συγχύσεις, αυτός μπόρεσε ν' αποφύγει τις διάφορες ξεπεσμένες επιδράσεις που ήταν πολύ διαδομένες εκείνη την εποχή στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία, καθώς και την επίδραση της θρησκείας που τη γαλουχούσε ή μέση εκπαίδευση. Αφού τελείωσε το θεολογικό σεμινάριο, μπροστά του έστεκε άνοιχτή ή θελκτική προοπτική να συνεχίσει το θεολογικό κλάδο στο Πανεπιστήμιο, πράγμα, που θά του δημιουργούσε τις δυνατότητες να 'μπαινε στους κύκλους της ύψηλης προνομιακής διανόησης, αλλά σαν άνθρωπος με ανεξάρτητο χαρακτήρα, συνδεδεμένος απ' τά σχολικά χρόνια με τις προοδευτικές ιδέες, ο Μιγκιένι, περιφρόνησε αυτόν τό δρόμο στη ζωή. Από καιρό, αυτός έθεσε σαν καθήκον, να 'παιρνε μέρος στον άγώνα των προοδευτικών δυνάμεων για την κοινωνική απελευθέρωση των λαϊκών μαζών από τό βαρύ τσιφλικο-άστικό ζυγό.

Αυτή ή προσδοκία, ή σύσταση μιās εύτυχισμένης και δικαίας κοινωνίας, που οί άπλοί άνθρωποι να ζούσαν λεύτεροι και χωρίς φόβο για τό αύριο, έγινε έξ αρχής ό σκοπός της ζωής του. Μ' αυτό τό πρόγραμμα ό Μιγκιένι έταξε τον έαυτό του, χωρίς άμφιταλαντεύσεις, στο στρατόπεδο εκείνων των δυνάμεων που εκπροσωπούσαν εκείνη την εποχή την προοδευτική τάση της πολιτικο-κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας. Στα πρώτα ποιήματα («Οί γιοί του καινούργιου αιώνα», «Αφύπνιση», «Σπίθα») ό Μιγκιένι σε ρομαντική μορφή εξέφρασε τό άπαράδεχτο του για την πραγματικότητα της τσιφλικο-άστικής κοινωνίας. Αυτός μέ όλη τη δύναμη της ψυχής του μισούσε τό ύπάρχον καθεστώς, τις όπισωδρομικές σχέσεις και παραδόσεις που τό χαρακτήριζαν, την άδικία, την καταπίεση, την άγνοια και καθετί τό παλιό, που σά βαριά ταφόπετρα έπνιγε τη χώρα. Τό κύριο μοτίβο της πρώτης ρομαντικής δημιουργίας του Μιγκιένι, είναι ή άποφασι-

στικότητα για ψηλές ήρωικές πράξεις, στ' όνομα τῆς ἀπόχτησης τῆς λευτεριάς καί τῆς δικαιοσύνης.

Δὲ θέλουμε γιά χάρη
τῆς παλιάς σαπίλας, πού ζητᾶνε «ἀγιοσύνη»,
νά βυθιστοῦμε πάλι στὸ βόρβορο τῆς συμφορᾶς,
νά θρηνησομε πάλι τὸ τραγούδι τῆς ὑθλιότητος
τὸ ἄψυχο, μονότονο τραγούδι τῆς σκλαβιάς.

Σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους βρῆκε ἀπήχηση τὸ πνεῦμα τῆς δυσαρέσκειας καί τῆς διαμαρτυρίας τῶν προοδευτικῶν στρωμάτων ἐναντία στὸ καθεστῶς τῆς ἐποχῆς, ἢ προσδοκία γιὰ τὸ ξανάνιωμα τῆς ζωῆς τῆς χώρας, πάνω σ' ἐλεύθερες βάσεις. (Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ποιήματα, πού ἐξέφραζαν τὸ σκοπὸ γιὰ μιὰ πιὸ ὁμορφὴ ζωὴ, ὁ ποιητῆς τὰ ὀνόμασε «Τὰ τραγούδια τῆς ἀνάστασης»). Ἐνα ἀπ' τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Μιγκιέني, εἶναι «Τὸ τραγούδι τῆς νιότης». Ἡ ἀγάπη τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ νέα γενιά, εἶναι ἢ ἀγάπη γιὰ τὸ καινούργιο, γιὰ τίς ζωτικὲς δυνάμεις πού θάκαναν κομμάτια «τὰ κακὰ δεσμὰ», πού ἐμποδίζουν τὴν πρόοδο τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. «Τὸ τραγούδι πού βράζει στὴν ψυχὴ» τῆς νιότης, εἶναι οἱ πόθοι γιὰ μιὰ ἀντάξια ζωὴ, πρὸς τὴν ὁποία ὁ ποιητῆς ὑποκινεῖ τὴ νέα γενιά γιὰ νὰ ἀφιερωθεῖ.

Τὸ σκοπὸ τοῦ ἀγῶνα τῶν νέων κοινωνικῶν δυνάμεων, ὁ ποιητῆς, τὸν ἐκφράζει μέσο τῆς ρωμαντικῆς ἀλληγορίας, τὸ μέλλον τῆς χώρας παρομοιάζεται μὲ τὴν «αὐγὴ», πού ποτίζει τίς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων μὲ χαρὰ καί νέες ἐλπίδες.

Καμιὰ φορά πίσω ἀπὸ τὴ ρωμαντικὴ εἰκόνα τῆς «αὐγῆς», διακρίνεται ἓνα πιὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ὁ ποιητῆς ἀποβλέπει σὲ μιὰ «εὐτυχισμένη καί δίκαιη ἐθνικὴ αὐγὴ» στὴν ὁποία διακρίνει τὴν ἐμφάνιση τῆς νέας ζωῆς. Μά μολαταῦτα, γενικά ἢ ποιητικὴ δημιουργία τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Μιγκιέني χαρακτηρίζεται ἀπὸ αἰσθήματα καί ρωμαντικοὺς ὑπαινιγμοὺς γιὰ τὸ μέλλον.

Γιὰ τό Μιγκιέني, ἡ τέχνη εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς ζωῆς, μιά μορφή τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης. Σέ ἀντίθεση μέ τόν ψεύτικο ρωμαντισμό τῆς ἀτομιστικῆς καί ξεπεσμένης ποίησης, αὐτός θεωροῦσε τή λογοτεχνική δημιουργία, σάν καθρέφτη τῆς νέας ζωῆς τῆς φτωχολογιᾶς καί μέσο γιά τήν κοινωνική πάλη. Μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ, τὸ ἔργο τοῦ Μιγκιέني μεστώνει ἀπό κοινωνικό περιεχόμενο, τή ρωμαντική ἀλληγορία τή διαδέχεται ἡ συγκεκριμένη εἰκόνα μέ διαυγές ἰδεολογικό περιεχόμενο. Στήν πραγματικότητα τῆς τσιφλικο—ἀστικῆς κοινωνίας, τό βλέμμα τοῦ ποιητῆ ἐξίχνιασε ἕνα φοβερό δράμα, τὸ δράμα τῶν ἐκμεταλλευόμενων μαζῶν, τό δράμα τῶν φτωχῶν γενικά.

Τὰ πιό φτωχά στρώματα τῆς πόλης καί τοῦ χωριοῦ, ὁ Μιγκιέني τάκανε ἀντικείμενο καλλιτεχνικῆς ἀπεικόνισης στὰ ἔργα του: Ἦταν αὐτοὶ οἱ ἐργάτες πού περιφέρονταν ὅλη τὴν ἡμέρα γιά νὰ βροῦν μιά μικρὴ δουλιὰ, ἦταν οἱ ὀρεσίβιοι πού στέκονταν στό περιθώριο τῆς ζωῆς, ἦταν οἱ περιφρονημένοι, οἱ πεταγμένοι σὰ βότσαλα ἀπ' τὴν κοινωνία: ζητιάνοι, πόρνες καί πολλοὶ κακομοιριασμένοι, πού δέν τοὺς εἶχε φέξει στὴ ζωὴ. Ἀπὸ τὴ φτώχεια αὐτὰ τὰ στρώματα ἦταν κοντὰ τό ἕνα στὸ ἄλλο, εἰσχωροῦσαν εὐκόλα τό ἕνα στὸ ἄλλο, ἀλλάζαν συχνὰ τὶς ἀμοιβαῖες θέσεις, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι ὑπόφεραν τρομερὰ κάτω ἀπὸ τόν τσιφλικο—ἀστικό ζυγὸ. Ὁ Μιγκιέني προσήλωσε τὴν προσοχὴ του ἀκριβῶς στὴ μεγάλη ἀθλιότητα ὅπου εἶχαν βυθιστεῖ, στὴ ζοφερότητα καί τὶς πολλές καὶ ἀτέλειωτες ἔγνοιες μέ τὶς ὁποῖες ἦταν γιομάτη ἡ ζωὴ τους. Αὐτός δέν παρουσίασε ἄμεσα τὶς σχέσεις τῆς καταπίεσης καί τῆς ἐκμετάλλευσης, ἀλλὰ τὴ δύσκολη ὕπαρξη τῶν φτωχῶν μαζῶν στὴν τσιφλικο—ἀστικὴ κοινωνία, τὴν ἀνέχεια, τὴν ἀβεβαιότητα γιά τό αὔριο, τὶς θλίψεις καί τὰ ἀνυπόφορα βάσανα πού ἦταν συνέπειες αὐτῶν τῶν σχέσεων. Μέ τὸ ἔργο του, ὁ συγγραφέας, προσπάθησε νὰ βγεῖ στὸ φῶς, ὅσο πιὸ ξεκάθαρα αὐτὴ ἡ κατάσταση, πού

οί φτωχοί δὲν ἔχαιραν κανένα δικαίωμα καὶ περνοῦσαν μιά ζωὴ ὄλο ταπεινώσεις καὶ μὲ πολλές ἐλλείψεις. Κάνοντας ἔκδηλη, μὲ ιδιαίτερη καλλιτεχνικὴ δύναμη τὴ φρικιῶδικη ἀνέχεια, τὴν ἀνυπόφορη κατάσταση τῶν ἐκμεταλλευμένων καὶ καταπιεσμένων μαζῶν, ὁ Μιγκιένι, ἐξέφρασε τὴ διαμαρτυρία του ἐνάντια στό ὑπάρχον καθεστῶς, ἐνάντια στὴν ἀνισότητά καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀδικία. Γι' αὐτὸν, εἶχε μεγάλη σημασία, ὥστε ἡ προοδευτικὴ μερίδα τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας νὰ ἀντιληφθεῖ σ' ὄλο τὸ βάθος του τὸ πρόβλημα τῆς μεγάλης ἀνέχειας στὴν ὁποία φυτοζωοῦσε ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἡ διαμόρφωση τῆς αὐτεπίγνωσης γι' αὐτὴ τὴν κατάσταση, εἶχε ιδιαίτερη βαρύτητα γιὰ τὸν ἀγῶνα ποὺ ὤφειλαν νὰ ἀναπτύξουν τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα ἐνάντια στό καθεστῶς ποὺ ἦταν στὴν ἐξουσία. Αὐτὸ τὸ πρωτότυπο περιεχόμενο τοῦ ἔργου τοῦ Μιγκιένι, προσδιόρισε τὴν κλίση γιὰ τὸ γυμνὸ καθρέφτισμα τῆς κοινωνικῆς ὑπαρξῆς τῶν ἡρώων, τὸ ζωγράφισμα ρεαλιστικῶν συνταραχτικῶν ἀπόψεων ἀπὸ τὴν καταπιεσμένη ζωὴ τῶν φτωχῶν, τὴ χρήση ἐκφραστικῶν λεπτομερειῶν, ποὺ περιέχουν μιά πλατιά γενικευτικὴ συνήχηση, βασικὲς ιδιομορφίες τῆς ἀτομικότητος τοῦ Μιγκιένι, σὰν καλλιτέχνης.

Τὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Μιγκιένι, συνολικὰ, σχηματίζουν μιά ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ζωῆς τῶν ἐκμεταλλευμένων καὶ καταπιεσμένων μαζῶν τοῦ λαοῦ, τῶν πᾶμπτωχων, οἱ ὁποῖοι ζοῦν μόνο μὲ τὴ μοναδικὴ ἀνησυχία: πῶς νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ξεροκόμματο τοῦ ψωμιοῦ. Μὲ ἀπλόχωρες πινελιές καὶ μὲ διαυγὴ χρώματα ἔχει ζωγραφιστεῖ ἡ ἀνατριχιαστικὴ συμφορὰ στό «Ποῖημα τῆς ἀθλιότητος», ἓνα ἀπὸ τὰ πιό σπουδαῖα ποιητικὰ ἔργα, στό ὁποῖο καυτηριάζεται ὁ ἀπάνθρωπος χαρακτήρας τῆς τοτινῆς κοινωνίας, ὅπου τῆς γυναίκας τῆς ἀφαιρεῖται τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι μάνα, ὅπου ἡ μάνα «ζυφοντας τοὺς στεῖρους κόρφους» δὲν εἶχε μὲ τί νὰ θρέψει τὸ μωρὸ της, ὅπου στὰ παιδιὰ εἶχε ἀρνηθεῖ τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουν τὰ παιδικὰ τους χρόνια καὶ ὅπου τοῦ ἐργάτη τοῦ συνέβαινε νὰ θυ-

σιάζει τή ζωή του για να κερδίσει μερικά λεπτά που χρειάζονταν στην οικογένειά του. Τήν άθλιότητα, ό ποιητής, τήν άποκαλει αίσχος για τήν ανθρώπινη κοινωνία, που δέν ήταν σε θέση να εξασφαλίσει στους ανθρώπους τίς πιό άπαραίτητες συνθήκες για μία ύπαρξη λίγο πολύ άξιόπρεπη.

Ή μεγάλη αντίθεση ανάμεσα στην πολυτέλεια τών πλούσιων, που «μέ τήν κυρά κοιμου̃νται στά κρεβάτια τής εύτυχίας» και τής πειναλέας ζωής τής συντριφτικής πλειονότητας του̃ λαου̃, κινου̃ν σε βαθιά άγανάκτηση τον ποιητή, ό όποιος συμπυκνώνει σφαγιαστική ειρωνία στο στίχο του, όταν μιλάει για τίς προνομιούχες τάξεις. «Τό ποίημα τής άθλιότητας», άντήχησε σαν ένα βαρύ κατηγορώ ένάντια στο τσιφλικο-άστικό καθεστώς τής έποχής και ένάντια σ' όλους τους άπολογητές του.

Στά συγγράμματά του, ό Μιγκιένι, έδειξε τίς άπεγνωσμένες προσπάθειες τών φτωχών ανθρώπων, για να εξασφαλίσουν τή ζήση, έστω και άνεχόμενοι τίς προσβολές και τίς άφόρητες ταπεινώσεις, τίς προσπάθειές τους να μή γλυστρήσουν στην άβυσσο τής ζωής. Μέ τίς λεπτότητες τών κινήσεων, σκέψεων και τής συμπεριφορᾶς του̃ ήρωα στο σκίτσο «Τό άπαγορευμένο μήλο» ό συγγραφέας έδειξε μέ μεγάλη καλλιτεχνική δύναμη αύτή τήν άπελπισμένη και άθλια κατάσταση, στην όποία, έτσι όπως ό ήρωας του̃ σκίτσου, ζου̃σε ή συντριφτική πλειοψηφία του̃ λαου̃, κατάσταση ή όποία, όσο πήγαινε και χειροτέρευε. Τό σκίτσο «Ή κερασιά», μέ σπάνια περιεχτικότητα ξεσκεπάζει εκείνη τήν κατάσταση όπου ή ζωή τών ανθρώπων είχε περιοριστεί στην ίκανοποίηση τών πιό άπαραίτητων αναγκών για τήν επιβίωση. Οί όρεσίβιοι, δέν είναι μακριά άπ' τήν πρωτόγονη κατάσταση, που μπορούσε να ύπάρχει εκείνον τον καιρό στον κ' αιώνα στην Ευρώπη. Άπ' όλες τίς νόμιμες άπαιτήσεις άπ' τίς όποιες σχηματίζεται ή ζωή του̃ ανθρώπου του̃του του̃ αιώνα, σ' αυτούς δέν έχουν μείνει παρά οί πιό άπαραίτητες: Νά κρατᾶνε τήν ψυχή τους και ή αναπα-

ραγωγή του ανθρώπινου γένους. Ἡ νέα νύφη πού περιμένει ἀπὸ στιγμή σέ στιγμή τὸ τέκνο της καταπραύνει τὴν πείνα της τρώγοντας κεράσια, μιλάει πιότερο ἀπὸ ἑκατοντάδες χλωμές περιγραφικὲς σελίδες. Παραπλήσιο μ' αὐτὸ τὸ σκίτσο, εἶναι καὶ «Τὸ ἀπαγορευμένο μήλο», μιά συνοπτικὴ ρεαλιστικὴ ἀφήγηση γιὰ τὴ ζήση ὅλο ἀγωνία τῶν φτωχῶν κατοίκων τῶν βουνῶν. Ἡ πάλη γιὰ τὴν ὑπαρξη, ὁ ἀγῶνας νὰ κρατήσουν τὴν ψυχὴ ἐναντία στὴν πείνα πού τοὺς ἀπειλοῦσε, γίνεται πηγὴ νέων συμφορῶν. Τὸ μωρὸ, πού ξημερῶνει παγωμένο στὴ γωνιὰ τῆς καλύβας, ὅπου τὸ εἶχαν στριμώξει, γιὰ νὰ κάμουν τόπο στὴν ἀγελάδα τοῦ σπιτιοῦ, πού κρατᾶει μὲ τὸ γάλα της τὴν οἰκογένεια, εἶναι τρανὴ ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς τραγικῆς κατάστασης, ὅπου εἶχαν καταντῆσει οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴ φρίκη τῆς πείνας. Ὅταν στὸ σπίτι λείπει τὸ ψωμί, τὸ ζῶο εἶναι πιὸ πολύτιμο ἀπ' τὸν ἑαυτὸ σου, ἀπὸ τὰ παιδιά. Τὰ χρώματα οἱ λεπτομέρειες, σὰν νὰ ἔχουν ἰδιαιτέρη συνήχηση συμβολικὴ αὐτὰ δέν ἐξατομικεῦουν τὴν εἰκόνα τοῦ σκίττου, πού βγαίνει σὰν ἓνα ζωντανό κομμάτι ζωῆς, σὰ συμπτυκνωμένο ἀπόσπασμα τῆς φτώχειας πού εἶχε πλάκῶσει τοὺς ὄρεσίβιους. Ὁ συγγραφέας, κατορθώνει νὰ μᾶς δώσει τὸ γενικὸ χαρακτήρα, ἰδιαιτέρο χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς κατάστασης, γιὰ τὴ χώρα.

Ἡ ἄθλια στάση τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς πρὸς τοὺς φτωχοὺς, ζωγραφίζεται μὲ ἔντονα χρώματα στὸ σκίτσο «Ἐνα ρεφραίν τῆς πόλης μου», πού διακρίνεται γιὰ τὸν εὐατριχιαστικὸ ρεαλισμὸ, καθὼς καὶ τὸ σκίτσο «Ὁ θεὸς νὰ σοῦ δώσει». Στὸ ποίημα «Ἡ κομματιασμένη μελωδία» παρουσιάζεται τὸ θλιβερό δράμα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, πού, ἀφοῦ σακατεῦτηκαν ἠθικά, τοὺς ἐξωστράκισε ἡ κοινωνία. Ἡ σκηνὴ πού περιγράφεται σ' αὐτὸ, ἦταν κάτι τὸ συνηθισμένο τότε, ἦταν μιά σκηνὴ ἀπὸ τίς πολλές, πού πέφταν καθημερινὰ στὸ μάτι τοῦ ποιητῆ, στὴν πραγματικότητά τῆς τσιφλικο-ἀστικῆς κοινωνίας, «ἀπόσπασμα» ἐνὸς μεγάλου πίνακα, πού τὸν συνόδευε παντοῦ τὸ βλέμ-

μα· ὅτι ἡ τύχη τῆς ἡρώιδας τοῦ ποιήματος δὲν ἦταν κάτι σπάνιο, ἰδιαίτερο στὴν Ἀλβανία ἐκείνου τοῦ καιροῦ, γι' αὐτό μιλάει τό σκίτσο «Θέλεις κάρβουνο, κύριε;» Ἐνα ἀκόμη θῦμα τῆς ἄδικης κοινωνίας μπορούσε νὰ ἦταν καὶ ἡ νέα ὀρεσίβια, ἡ ὁποία προτοῦ πουλήσει τό φόρτωμα μέ τὰ ξύλα στὴν πόλη, ἴσως νὰ ἦταν ἀναγκασμένη νὰ πουλήσει τό κορμί της.

Ὁ δρόμος τῆς ἐξέλιξης τοῦ Μιγκιέني, ἦταν ὁ δρόμος τῆς πρῶιμης καλλιτεχνικῆς ὠριμότητος. Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς δημιουργίας του, ἐδραιώνεται ὀλοκληρωτικὰ στὶς θέσεις τοῦ ρεαλισμοῦ. Αὐτό προσδιόρισε καὶ τό πέρασμα του ἀπὸ τό σύντομο πεζὸ λόγο (περιγραφές, πορτραῖτα καὶ ἰδιαίτερες σκηνές τῆς ζωῆς), στὶς νουβέλλες, πού καθρέφτισε πιὸ βαθιὰ καὶ πιὸ πλατιά τὰ φαινόμενα καὶ τὰ προτσές τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Στὰ τελευταῖα ἔργα, ὁ Μιγκιέني, μπόρεσε νὰ ἐρμηνέψει τὴν τύχη τῶν ἡρώων σὲ στενὴ συνδεση μέ τίς κοινωνικὲς συνθῆκες τῆς ζωῆς τους καὶ νὰ μπεῖ πιὸ βαθιὰ στὸν ἐσωτερικό τους κόσμο. Ἀκριβῶς, σ' αὐτό ἔγκειται ἡ βαρῦτητα τῶν νουβέλλων «Τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον», «Ἡ ἱστορία κάποιου ἀπ' αὐτές», «Ὁ φοιτητὴς στό σπίτι», «Ν' ἀνθίσουν οἱ ποριές» κ.ἄ.

Στὴν ἱστορία τοῦ ἥρωα τῆς νουβέλλας «Τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον», ἓνα γκαρσὸν ἀνεργο, καὶ ἰδίως στὴν ἐξιστόρηση τῶν ἐξαντλητικῶν ἀναζητήσεων γιὰ ἐξεύρεση ἀπασχόλησης, στή βαθιὰ θλίψη πού τὸν συνέχει καὶ πού μετατρέπεται σὲ ἐφιάλτη ὅταν νοιώθει ὅτι, ἔτσι ὅπως σὲ χιλιάδες ἄλλες φτωχὲς οἰκογένειες, καὶ στὴν οἰκογένειά του, στέκει ἀμείλιχτη ἡ ζωὴ τῆς πείνας, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ἓνας σιγανὸς σωματικὸς μαρασμὸς, ὁ Μιγκιέني, ξεσκεπάζει μέ ἔντονο ρεαλισμὸ καὶ μεγάλη ἀκρίβεια ὅλο τό βάθος τῆς τραγωδίας, τῶν καταπιεσμένων στρωμάτων. Πολεμίζοντας ἔμμεσα μέ τοὺς ὑπερασπιστὲς τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, οἱ ὁποῖοι διατύπωναν ἀποφθεγματικὰ, ὅτι, «στὴ ζωὴ δὲ μπορούν νὰ κερδίσουν χρήματα μόνον οἱ τεμπέληδες, αὐτοὶ πού δὲ θέλουν νὰ δουλέψουν», ὁ Μιγκιέني τονίζει σὰν οὐσιῶ-

δες γνώρισμα του χαρακτήρα του ήρωα, την αγάπη για την εργασία. Τόν καιρό που εργάζονταν σὰ γκαρσόν, ο ήρωας τόν αναπολεί με τό συναίσθημα του ανθρώπου που έχει δοκιμάσει τή χαρά τῆς δουλιᾶς. «Ξαναφέρει στη θύμηση τόν ἑαυτό του που γλυστροῦσε ἀνάλαφρα σέ δυό-τρεις δίσκους γιομάτους με ποτήρια, ὑπηρετώντας γρήγορα, χωρίς γκάφες καί παστρικά». Μά τὸ βασικό στή νουβέλλα δέν εἶναι αὐτό, ἀλλά ἡ ἀπεικόνιση τοῦ ἠθικοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν κατωτέρων στρωμάτων ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς πάλης γιὰ ἐπιβίωση, οἱ καταστρεπτικές συνέπειες τῆς ἀνεργίας στήν τύχη τῶν προλεταρίων οἰκογενειῶν. Ὁ Μιγκιέني, ἔδειξε πῶς, ἡ ἀθλιότητα, ὁ φόβος τῆς πείνας, ἐξαχρείωνε τή ζωή τῶν φτωχῶν οἰκογενειῶν, τοὺς ἔριχνε στό δρόμο τοῦ ἠθικοῦ ἐκφυλισμοῦ. Πῶς ἡ ἀπαίσια πραγματικότητα τῆς τσιφλικό - ἀστικῆς κοινωνίας κατάστρεψε τή ζωή χιλιάδων ἀνθρώπων, σπρώχνοντάς τους στό δρόμο τῆς πορνείας, ἀναφαίρεται καί στή νουβέλλα «Ἡ ἱστορία κάποιος ἀπ' αὐτές». Ὁ ἤρεμος τόνος τῆς ἀφήγησης, πού διακόπτεται μέ τὶς ἐπεμβάσεις, πότε εἰρωνικές καί πότε δημοσιογραφικές τοῦ συγγραφέα, ἡ συνηθισμένη ἱστορία χωρίς ξεχωριστά συμβάντα, σάν νὰ βοηθοῦνε νὰ βγεῖ στό φῶς μέ καλλιτεχνική δύναμη, ὁ ἀπάνθρωπος χαρακτήρας τῆς τοτινῆς ἐποχῆς, ἡ ἄθλια στάση τῶν προνομιούχων τάξεων πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, πού, ὄχι μόνο τοὺς εἶχε ἀπαρνηθεῖ τὸ δικαίωμα γιὰ νὰ ἐργαστοῦν καί ζήσουν τίμια, ἀλλὰ ἀφοῦ ἀκρωτηριάζονταν ἠθικά, τοὺς πετοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνία, καί σωματικά.

Ὁ Μιγκιέني ἀποκάλυψε τὶς ἐκδηλώσεις τῶν δυσαρρεσκειῶν καί τῆς διαμαρτυρίας τῶν ἠρώων ἐνάντια στὶς ἀνυπόφερτες συνθῆκες τῆς διαβίωσής των.

Ἡ αγάπη τοῦ Μιγκιέني γιὰ τὸ λαὸ, ἦταν ἡ αγάπη τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶχε γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τὸ λαό, πού εἶχε νοιώσει βαθιά τὴν ἀθλιότητα καί τὴν καταπίεση τῶν φτωχῶν μαζῶν καί πού ζητοῦσε τὴν ἀνατροπὴ τοῦ ἄδικου πολιτικοῦ καί κοινωνικοῦ καθε-

στῶτος. Λοιπόν, ὁ οὐμανισμός του, ἦταν οὐμανισμός δραστικός, ἐπαναστατικός. Γιὰ τὸ Μιγκιένι, δέν ὑπῆρχε συμφιλίωση μέ τήν πραγματικότητα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, γι' αὐτό κι αὐτός ζήτησε ἐκείνη τή δύναμη, πού θά οἰκοδομοῦσε τήν κοινωνία πάνω σέ δίκαιες βάσεις κι αὐτή τή δύναμη τή διάκρινε στίς μάζες, πού ἐκείνον τόν καιρό, δέν εἶχαν ξυπνήσει ἀκόμη, μὰ αὐτός ἦταν πεπεισμένος, ὅτι, δέ θ' ἀργοῦσε πολύ νά γίνουν συνειδητές γιά τὰ συμφέροντά τους. Ὁ Μιγκιένι ὄχι μόνον ἔδειξε τή ζωή τοῦ λαοῦ ἔτσι ὅπως ἦταν, μέ τήν ἀνέκφραστη δραματικότητα, πού δέ μολογιόταν, κάνοντάς το μέ μεγάλη καλλιτεχνική δύναμη, σάν κανένας ἄλλος πρῶν, ἀλλά καί στιγμάτισε τίς προνομιοῦχες τάξεις, τίς ὁποῖες δέν τίς παρουσίασε στήν ἄμεση δράση σά δυνάμεις πού ἐξασκοῦσαν τήν ἄγρια ἐκμετάλλευση πάνω στίς μάζες, ἀλλά διά μέσο τῆς ἐσωτερικῆς τους κατάστασης, τῶν καθημερινῶν τους σχέσεων, τῶν συγκρούσεων καί φιλονικειῶν πού συνέβαιναν ἀπό αἰτίες στενά οἰκογενειακές καί ἠθικές. («Ὁ φοιτητής στό σπίτι», «Νά ἀνθίσουν οἱ ποριές...», «Ὁ θεός νά σοῦ δώσει», «Στήν ἐκκλησία», «Ἐνα ρεφραῖν τῆς πάλης μου»). Τά συγγράμματά του, στά ὁποῖα ἀπεικόνισε τοὺς ἐκπρόσωπους τῶν πλουσίων τάξεων, τὰ διαπερνά σατυρικό πνεῦμα: σ' αὐτά ὁ συγγραφέας καυτηρίασε τόν ἐγωισμό καί τό μοχθηρό χαρακτήρα τῶν προνομιοῦχων τάξεων, τὰ ὑποκριτικά τους ἦθη, τόν ψεύτικο φιλελευθερισμό κ.ἄ. Ὁ Μιγκιένι, στιγμάτισε ὄχι μόν τίς πλούσιες τάξεις, ἀλλά καί τοὺς ὑποστηρικτές τους, φανεροὺς καί κρυφοὺς: τοὺς ἀντιλαϊκοὺς καλλιτέχνες καί δημοσιογράφους, πού πίσω ἀπό τήν ἐτικέττα τοῦ ἀπολιτευομένου, ἐξυπηρετοῦσαν τίς ἀντιδραστικές τάξεις, τὸ ὑφιστάμενο καθεστῶς. «Τὸ πρόγραμμα ἑνός περιοδικοῦ», εἶναι ἕνας τσουχτερός λιβελλος ἐνάντια στοὺς δημοσιογράφους ἰπὸ χρηματοδοτοῦνταν ἀπὸ τὸ κράτος, γιά νά προστατεύσουν τάχα «ἐκφίνους πού δέν εἶχαν προστασία», γιά νά διαδόσουν τὸ θρησκευτικὸ ἠθικὸ καί νά ἀφυπνήσουν τόν «ἐθνικισμό».

Τό σκίτσο «Ἡ νουβέλλα σέ κρίση» ἦταν ἓνα δυνατὸ μαστίγωμα, πού ὁ Μιγκιέني ἀπεύθυνε ἐνάντια στοὺς συγγραφεῖς πού ξελαρυγγίζονταν, πῶς, ἡ τέχνη τους ἦταν ἀνιδιότελη, ζοῦσε γιὰ λόγου της, δέν κύτταζε οὔτε τὰ συμφέροντα τῶν φτωχῶν μαζῶν, οὔτε καί αὐτὰ τῶν πλούσιων τάξεων. Τό σύνθημα «τέχνη—γιὰ τέχνη», τῆς ἀνεξάρτητης καλλιτεχνίας ἀπ' τὴ ζωὴ, ἦταν κατὰ τό Μιγκιέني, ἓνα μεγάλο ψέμα, πού καμουφλάριζε τοὺς πουλημένους τῆς «τέχνης—γιὰ τέχνη» στὶς κυρίαρχες τάξεις καί στὸ ἀντιδραστικὸ τους κράτος. Τὸ ἔργο τοῦ Μιγκιέني, στὶς συνθήκες τοῦ ἀστυνομικοῦ καθεστῶτος τοῦ Ζῶγκου, ὅταν ὁ λαὸς δέν εἶχε βῆμα γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴ γνώμη του, ἦταν ἡ σθεναρὴ καί φλογερὴ ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων καί τῶν νόμιμων αἰτημάτων του γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη, ἀξιόπρεπτη ζωὴ, γιὰ πρόοδο καί πολιτισμὸ. Αὐτὸ ξύπνησε τὴν κοινωνικὴ συνείδηση γιὰ τὴν ἀδικία πού κυριαρχοῦσε στὸν τόπο, ἔμπασε τοὺς ἀνθρώπους τὸ πνεῦμα τῆς ἀποδοκιμασίας καί τῆς ἀντίστασης ἐνάντια στό τσιφλικό-ἀστικὸ καθεστῶς.

ΝΩΝΤΑ ΜΠΟΥΛΚΑ

(1907-1972)

Σύγχρονος τοῦ Μιγκιέني, ὁ Νώντα Μπούλκα, εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς ἀξιοσημείωτες προσωπικότητες τῆς προοδευτικῆς λογοτεχνίας τῆς τρίτης δεκαετίας. Αὐτὸς ἀνάδειξε τὸν ἑαυτὸ του σὰ δεξιοτέχνη τοῦ χρονογραφήματος καί τοῦ σύντομου διηγήματος. Τό σκεπτικὸ πνεῦμα ἢ δηκτικὴ εἰρωνία, πού φθάνει μέχρι τὸ συντριπτικὸ σαρκασμὸ, ἢ λακωνικὴ καί εὔστροφη φράση, ἢ περιληπτικότητα, ὁ παλμῶδης ρυθμὸς τῆς ἀφήγησης, εἶναι

μερικά από τα χαρακτηριστικά της πεζογραφίας του Μπούλκα, στην οποία βρίσκουμε στοιχεία και χαρακτηρι-
στικές απόψεις της κοινωνικής πραγματικότητας του τσι-
φλικο-άστικού καθεστώτος.

Με τή σάτυρά του έβαλε σέ στόχο τούς ανώτατους
έκπρόσωπους του αντιλαϊκού καθεστώτος, τούς βουλευ-
τές, ύπουργούς και ανώτερους υπάλληλους, πού έπαιρ-
ναν ήγεμονικούς μισθούς και δέν πονοκεφαλοῦσαν γιά τά
χάλια του κοσμάκη. Πολλοί απ' αυτούς, υπογραμμίζει ο
συγγραφέας, προηγουμένως είχαν έξυπηρετήσει με άφο-
σίωση τούς τούρκους κατακτητές και, γιά ειρωνία, τής
τύχης, έκτιμώνταν από τό αντιδραστικό καθεστώς σαν
παλαιμαχοι πατριώτες, και γιά «τή φιλοπατρία», τούς
είχαν χορηγήσει ύψηλές συντάξεις. Τόν κόσμο τών βου-
λευτῶν, τών ανώτερων υπαλλήλων, τών μπέηδων και με-
γαλεμπόρων, ο συγγραφέας τόν ντεμασκάρησε και στή
μύχια πλευρά του, αυτός έδειξε τόν ήθικό βόρβορο, τίς
βρωμερές έξεις, τίς ραδιουργίες και τήν πρόστυχη συμπε-
ριφορά αυτών τών ανθρώπων πού θεωροῦσαν τόν έαυτό
τους άφρό τής άλβανικής κοινωνίας (έθνοπατέρες). Τούς
άνθρώπους τής έξουσίας ο Μπούλκα τούς παρουσίασε έ-
τσι όπως ήταν στήν πραγματικότητα, άγροίκους, άμα-
θείς, κτηνώδης, άλαζῶνες, χαρτοπαίχτες, 'άνθρωποι έκφυ-
λοι, πού έγδερναν τό λαό, στ' όνομα «του νόμου» και
«τής δικαιοσύνης». Τά άρνητικά στοιχεία, στά συγγράμ-
ματα του Μπούλκα, δέν παρουσιάζονται σαν κάτι τό ί-
διαίτερο, αλλά τυπικό φαινόμενο του κοινωνικού, πολι-
τικού καθεστώτος τής έποχής, του σαπισμένου μέχρι τίς
ρίζες. Αυτό αποτελεί τό περιεχόμενο σέ μιá σειρά σκί-
τσων, όπως «'Ο Ναστραντίνης» κ.ά. Τό δημοκρατικό
πνεῦμα τών έργων του Ν. Μπούλκα έκδηλώνεται και
στήν αντικληρικότητα και αντιθρησκευτικότητά του.

*Ανθρωπος πού είδε τά αντικείμενα από τήν πραγ-
ματική τους πλευρά, ο Μπούλκα διάκρινε τόν πραγματι-
κό ρόλο τής θρησκείας σαν όπιο γιά τούς ανθρώπους.

(«Τ' ἀφιερώνω», «Εἰρωνία καὶ τίποτ' ἄλλο», «Κωμικο-τραγικές ἀναμνήσεις», «Ἡ λαλιά τοῦ πετεινοῦ», «Προσευχὴ στοῦ θεοῦ» κ.ἄ.). Ὁ συγγραφέας ὄχι μόνο περιπαίζει τοὺς θρησκευτικοὺς θρύλλους, ἀλλὰ βάζει σέ ἀμφισβήτηση τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξη τοῦ θεοῦ, μέ τόν ὁποῖον οἱ κληρικοὶ φόβιζαν τοὺς ἀφελεῖς πιστοὺς. Τὸ ἀγωνιστικό, ἀντιθρησκευτικὸ πνεῦμα, προξένησε τὴ λύσσα τῶν ἰησουϊτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντενέργησαν μέ μεγάλη ὀργή. Ὁ συγγραφέας ἀπάντησε μέ θάρρος στὶς ἐπιθέσεις τους, χτυπώντας δριμύτατα τὴν κτηνωδία καὶ ἐπιβλητικότητα τῶν καθολικῶν κληρικῶν, ὑπερασπίζοντας τὶς ἐλεύθερες ἰδέες καὶ τὴ λαϊκότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Πολλὰ συγγράμματα τοῦ Μπούλκα παριστάνουν τὴ βαριά ζωὴ τοῦ λαοῦ, τὴν ἀνεργία, τὴν δύσκολη ζήση καὶ μέ πολλές στερήσεις τῶν λαϊκῶν στρωμάτων («Ὁ γιὸς τοῦ Μουσταφά», «Ὁ μυστηριώδης ἄνθρωπος», «Ὁ ζητιάνος», «Μάνα καὶ γιὸς» κ.ἄ.). Στὸ χρονογράφημα: «Ὅταν ἀνταμώνουν ὁ Μουάμεθ μέ τὸ Χριστό», ὁ συγγραφέας ἔγραφε: ὁ φιλόσοφος Φάουστ καὶ ὁ ποιητὴς Βέρθερος εἶναι καὶ οἱ δύο τους ἀνισόρροποι. Γιατὶ, ὅταν ἐγώ ζητάω ἀραποσίτι, αὐτοὶ μιᾶνε γιὰ βρυκολάκους». Καὶ πιο κάτω: Ἐκεῖ (στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κατὰ τὴ θρησκεία - Κ. ΜΠ.) μπορεῖ νὰ ἔχει καλαμπόκι μέ ἀφθονία, ἐκεῖ μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει καθόλου εἰσπράχτορες. Κανένα γιατρικὸ γιὰ ἐδῶ κάτω, ἔχει; Ἄν ὄχι, δὲν ἔχομε τίποτε». Ὁ συγγραφέας μιλάει γιὰ τὰ ὄρφανὰ, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲ φροντίζει κανεὶς, γιὰ παιδιὰ ἐγκαταλειμμένα, πού δὲν ἔχουν οὔτε ψωμί νὰ φᾶνε καὶ σβήνουν ἀγάλι-ἀγάλι ἀπὸ τὴν πείνα, γιὰ χωριάτες πού περιμένουν ὦρες ὀλάκαιρες στοῦ δημαρχεῖο γιὰ νὰ τοὺς δόσουν μιά χούφτα καλαμπόκι, γιὰ ἀνθρώπους, πού ἡ ἀνέχεια τοὺς ἔχει ὑποχρεώσει νὰ βουτήξουν στὰ χρέη, γιὰ γυναῖκες πού γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν, ἔχουν πάρει τὸ δρόμο τῆς πορνείας, κ.ἄ. Ὅλα τὰ συγγράμματα πού ἀναπαριστάνουν τὴ δύσκολη ζήση τοῦ λαοῦ, μέ τὸ φόβο τοῦ εἰσπράχτορα καὶ τοῦ τοκογλύφου, τὰ διαπερνᾷ ἡ πικρὴ σάτυρα πρὸς τοὺς ὑπαίτιους αὐτῆς τῆς κατάστασης, τὶς κυρίαρχες

τάξεις για τις οποίες ήταν ξένα τὰ συμφέροντα τῆς χώρας.

Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά μέσα τοῦ Μπούλκα γιὰ νὰ ντεμασκάρει τὴν πραγματικότητα τῆς τσιφλικο-ἀστικῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀπερισκεψία τῆς ζωῆς ἐκείνων τῶν χρόνων, οἱ παράλογες καὶ γελοῖες πλευρές της. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἐκδηλώθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὲς ιδιότητες τοῦ ὕφους τοῦ Ν. Μπούλκα.

Ἡ διατονικὴ κλίμακα τῶν θεμάτων καὶ τῶν ιδεῶν τοῦ Μπούλκα, εἶναι σχετικὰ πλατιά. Ἡ καταδίκη τῆς ἀντιδραστικῆς πολιτικῆς τῶν ἀστικῶν κυβερνήσεων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὁ στιγματισμὸς τοῦ φασισμού, ιδίως τῶν ἐπιθετικῶν του σχεδίων, ἡ καταδίκη τῶν ἱμπεριαλιστικῶν πολέμων, εἶναι τὰ μοτίβα τῶν χρονογραφήματων «Ἀβυσσινικὸ παραμῦθι», «Μισὴ ὥρα ἰταλὸς», «Εἰρωνία καὶ τίποτε ἄλλο» κ.ἄ. Στὸ σκίτσο «Ἀπὸ τὸ Βερολίνο-στὸ Πογραδέτσι», ὁ συγγραφεὺς σατύρισε τὴν δημαγωγία τῶν ἀντιδραστικῶν κύκλων τῆς Δύσης, πού ἐκτός ἀπὸ τὸ μεγάλο δημαγωγικὸ θόρυβο, δὲν ἔκαναν τίποτε γιὰ τὸν ἀφοπλισμὸ. «Πᾶνε κι ἔρχονται οἱ διπλωμάτες, καὶ ἰδρῶνουν φωνάζοντας «ζήτω ἡ εἰρήνη» καὶ τελικὰ, ὁ Χίτλερ χτυπᾷ τὸ χέρι στὸ βελουδοσκεπασμένο τραπέζι, λέγοντας: «Ἐξοπλίστηκα! Κάνετε ὅτι θέλετε». Τὸ ντεμασκάρισμα τῶν μεγάλων ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν, τῶν παρασκηνίων τους σὲ βάρος τῶν λαῶν, ὁ Ν. Μπούλκα τὸ ἔκαμε ἀπὸ τὶς θέσεις τῶν συμφερόντων τῶν μικρῶν λαῶν.

Στὸ «Εἰρωνία καὶ τίποτ' ἄλλο» ὁ συγγραφεὺς ἔγραφε ἀγαναχτισμένος. «Ἀλληλοσφαζόμαστε, ἀλληλοσκοτωνόμαστε μέ τ' ἄλλα ἀδέλφια τῆς ἡπείρου, γιατί δὲ μιᾶνε κι αὐτοὶ τὴ γλώσσα μας. Οὔτε τὰ χτήνη δὲν τὸ κάνουν αὐτό τὸ ἔγκλημα... Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲ λυπᾶται νὰ σκοτώσει τὸν ἄνθρωπο. Πέντε ἄτομα γύρω ἀπὸ ἓνα τραπέζι κρατᾶνε τὶς τύχες τῶν λαῶν στὰ χέρια τους. Πόλεμος ἢ εἰρήνη, εὐτυχία ἢ ἀθλιότητα! Ὅ,τι θέλουν αὐτοὶ γίνεται, ἀλλὰ κι αὐτοὶ μέ παμπεισιά συμπεριφέρονται μεταξύ τους... Ὑπάρχει τίποτε πιὸ εἰρηνικὸ ἀπὸ

τὴν ἔναρξιν τῆς συνδιάσκεψης τοῦ ἀφοπλισμοῦ, τῆ στιγμῆ πού ἡ ἀτμόσφαιρα μυρίζει καπνὸ καὶ μπαρούτι;».

Βάζοντας τὸ δάχτυλο στὶς βαριές κοινωνικές πληγές, ὁ Μπούλκα, δὲν ἔδινε πάντοτε διέξοδο. Ἄπὸ δῶ ρέει καὶ ἡ νότα τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τῆς ἐλαφριάς θλίψης, πού συμβαδίζουν στὰ συγγράμματά του, μὲ τὴν εἰρωνία καὶ τὸ σαρκασμὸ πού ἔπληξε καθετὶ τὸ ἀντιδραστικὸ καὶ ὀπισθωδρομικὸ, πού ἐμπόδιζε τὴν πορεία τῆς χώρας στὸ δρόμο τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου.

ημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ'

Η

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΟΥ
ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ Ἀλβανία ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα θύματα τῆς φασιστικῆς ἐπιδρομῆς στὴν Εὐρώπη. Στὶς 7 Ἀπρίλη 1939 τὰ στρατεύματα τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας, πᾶτησαν στὴν ἀνατολικὴ ἀχτὴ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ἐγκατέστησαν ἐδῶ, τὴ μοχθηρὴ τους κυριαρχία. Μὰ ὁ ἀλβανικὸς λαὸς, περίμενε, ὅπως πάντα, μὲ τ' ὄπλο στὸ χέρι τοὺς ξένους κατακτητὲς καὶ μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὅλο δυνάμωνε ἢ ἀντίστασὴ του ἐνάντια στὴν ξένη σκλαβιά καὶ τὴν ἄγρια οἰκονομικὴ καταπίεση, πού ἄρχισε νὰ βαραίνει στοὺς ὤμους του. Οἱ διαμαρτυρίες, οἱ ἀπεργίες καὶ οἱ διαδηλώσεις, πού ξέσπασαν τοὺς πρῶτους μῆνες, πολλαπλασιάστηκαν καὶ πῆραν χρήγορα τὸ χαρακτήρα ἐνὸς πλατιοῦ λαϊκοῦ κινήματος. Ψυχὴ τῆς ἀντίστασης τῶν μαζῶν ἐνάντια στοὺς φασίστες εἰσβολεῖς, ἔγιναν οἱ κομμουνιστὲς, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὶς 7 Ἀπρίλη 1939, ἐμφανίζονταν σὰν ἡ μοναδικὴ πολιτικὴ δύναμη, ἰκανὴ γιὰ νὰ διευθύνει τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἐνάντια στὸν ἰταλικὸ φασισμό. Μὲ τὴν ἰδρυση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἀλβανίας στὶς 8 Νοέμβρη 1941, τὸ λαϊκό-ἀπελευθερωτικὸ ἀντιφασιστικὸ κίνημα ἀπόχτησε ὀργανωμένο χαρακτήρα, πιο συνειδητὸ καὶ πλατιὲς διαστάσεις, συμπεριλαμβάνοντας στὶς γραμμές του ἐργάτες, ἀγρότες, νέους καὶ τὶς ὑγιεῖς πατριωτικὲς καὶ δημοκρατικὲς δυνάμεις τῆς χώρας. Στὸ τέλος τοῦ 1941 καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1942, ἀπὸ τὶς ἀπεργίες καὶ τὶς διαδηλώσεις, τὸ κίνημα μπαίνει στὸν ἔνοπλο ἀγῶνα. Οἱ τσέτες καὶ τ' ἀποσπάσματα πού δροῦσαν σὲ ὅλη τὴ χώρα, σὲ σκληρὲς συγκρούσεις μὲ τοὺς ἐχθροὺς, κατῶρθωσαν στὰ τέλη τοῦ 1942 νὰ ἀπελευθερώσουν πολλὰ ἑπαρχίες τῆς χώρας. Οἱ φασίστες κατακτητὲς προσπάθησαν μὲ φωτιά καὶ σίδερο, νὰ καταπνίξουν τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἀλβανικοῦ

λαοῦ. Αὐτοὶ ἀνέλαβαν στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἐνάντια στὶς ἐλεύθερες περιοχὲς μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ κατατροπώσουν τὶς ἀντάρτικες δυνάμεις, πυρπόλησαν καὶ ἐξαφάνισαν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς ὀλόκληρα χωριά, ἑκατοντάδες ἄνθρωποι σκοτώθηκαν εἴτε σφαγιάστηκαν βάρβαρα, ἑκατοντάδες ἄλλοι κατέληξαν στὶς φυλακὲς καὶ στὰ στρατόπεδα ἐξορίας. Οἱ ἄλβανοὶ ἀντάρτες, προικισμένοι μὲ ὑψηλὴ συνείδηση καὶ σιδερένια πειθαρχία, ἀντιμετώπισαν μὲ ἀνδρεία καὶ ἡρωϊσμό καὶ τὶς ἄγριες στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀνάλαβε ἡ ναζιστικὴ στρατιωτικὴ διοίκηση τὸ χειμῶνα τοῦ 1943-1944 καὶ τὸν Ἰούνη τοῦ 1944. Ἀπὸ τὶς αἱματηρὲς μάχες μὲ τὶς χιτλερικές δυνάμεις, ὁ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸς Στρατὸς πρόβαλε πρὸ ἰσχυρὸς καὶ πρὸ σφυρηλατημένος. Ἀφοῦ κατόρθωσε νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τῶν γερμανῶν κατακτητῶν, οἱ ἀντάρτικες δυνάμεις πέρασαν σ' ἐπίθεση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ὅλης τῆς χώρας. Μὲ σκληρὲς καὶ ἡρωικὲς μάχες ὁ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸς Στρατὸς, ἀπελευθέρωσε τὴ μιά μετὰ τὴν ἄλλη τὶς κυριότερες πόλεις. Στὶς 29 Νοέμβρη 1944, ξεκουμπίστηκαν καὶ τὰ τελευταῖα ἀπομεινάρια τῶν ναζιστικῶν στρατευμάτων καὶ τῶν ἀντιδραστικῶν κι ἔτσι, στέφθηκε μὲ ἐπιτυχία ὁ πεντάχρονος ἀγῶνας ἐνάντια στοὺς ξένους κατακτητὲς. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρὸς μεγάλη νίκη τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ στὴ διαδρομὴ τῆς μακραίωνης ἱστορίας του, γιομάτη ἡρωικὲς προσπάθειες. «Ὁ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸς Ἀγῶνας, εἶναι ἡ πρὸς λαμπρὴ σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ ἄλβανικοῦ μας λαοῦ, γιὰ τὸ αὐτὸς ἀπελευθέρωσε ταυτόχρονα τὴν πατρίδα ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν φασιστῶν κατακτητῶν, συντρίψε γιὰ πάντοτε τὶς κυρίαρχες φεουδο-ἀστικές τάξεις, ἔδωσε τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία στό λαό...». (Ἐνβέρ Χότζια).

* * *

Σάν ἓνα μεγάλο ἱστορικὸ γεγονός, ὁ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸς Ἀγῶνας ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση καὶ στὴν ἄλβανικὴ λογοτεχνία. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὸ λυτρωμὸ τῆς πατρίδας ἀπὸ τὸ φασιστικὸ ζυγὸ καὶ γιὰ τὴν ἰ-

δρυσή μιᾶς νέας δημοκρατικῆς, λαϊκῆς Ἀλβανίας, ζωογόνησε μιὰ νέα λογοτεχνία, πού πρωτοφανερώθηκε στὶς σελίδες τοῦ παράνομου ἀντιφασιστικοῦ τύπου, στήν ἔφημερίδα «Ζέρι ἰ Πόπουλιτ», στό περιοδικό «Τὸ σάλπισμα τῆς λευτεριάς» καί σ' ἄλλα ὄργανα. Αὐτή ἡ λογοτεχνία, ἦταν μέρος τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης· τὰ καλλιτεχνικά ἔργα πού δημιουργήθηκαν στή φωτιά τοῦ πολέμου, διάπλασαν τοὺς ἀνθρώπους μέ τὸ αἶσθημα τῆς φλογερῆς ἀγάπης γιὰ τὴν πατρίδα, μέ τὸ πνεῦμα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ὁ ἀνένδοτος καί χωρὶς συμβιβασμό ἀγώνας ἐνάντια στοὺς ξένους κατακτητές, εἶναι τὸ κύριο θέμα τῶν ἄρθρων τοῦ τύπου. Γιὰ τὴ μεγάλη ὑπόθεση τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ λαοῦ, τραγουδῆσαν τὸν ἥρωισμό τῶν μαζῶν, τίς ἀνδρείες πράξεις τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἀντιφασιστικῆς ἀντίστασης, τῶν κομμουνιστῶν καί τῶν παρτιζάνων. Σέ πολλά συγγράμματα στιγματίστηκαν ἀνήλεα οἱ προδότες, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἐκμεταλλεῦτριων τάξεων καί ἰδιαίτερα οἱ προδοτικὲς ὀργανώσεις «Μπάλ Κομπετάρ» καί «Λεγκαλιτέτι» πού αὐτές σχημάτισαν ἐνάντια στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Οἱ πρωτοεργοὶ τῆς νέας λογοτεχνίας, ἦταν ὁ Σ. Μουσαράϊ, Ἀ. Τσιάτσι, Α. Βάρφι, Δ. Σ. Σουτερίκι, οἱ ὁποῖοι, τὴν τρίτη δεκαετία, ἐπαιρναν μέρος στὸ ρεῦμα τῆς προοδευτικῆς λογοτεχνίας καί μετὰ τίς 7 Ἀπρίλη 1939 κράτησαν σταθερὴ στάση ἐνάντια στή φασιστικὴ κατοχή καί πολεμοῦσαν στὶς γραμμὲς τοῦ λαϊκοῦ ἀντιφασιστικοῦ κινήματος. Μ' αὐτοὺς ἐνώθηκαν καί μιὰ σειρά ἄλλοι νεώτεροι λογοτέχνες, ἐνεργά, ἐπίσης μέλη τοῦ ἀντιφασιστικοῦ κινήματος, πού ἄρχισαν νὰ γράφουν στὰ χρόνια τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, σὰν ὁ Λ. Σιλίκι, Φ. Γκιάτα, Κ. Γιακόβα κ.ἄ.

Ἐννοεῖται ὅτι, ὁ καλλιτεχνικὸς λόγος, πού ἀντήχησε αὐτὰ τὰ χρόνια μέ δυνατὸ πάθος, ὤφειλε νὰ βοηθοῦσε τίς μάζες γιὰ νὰ κατανοήσουν τὴν οὐσία τῶν πολιτικῶν γεγονότων, τὰ σοβαρὰ ἱστορικὰ καθήκοντα πού τοὺς ἀναμέναν, νὰ ζωντάνευε στοὺς ἀνθρώπους τὴν πίστη στή δυνατότητα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἀλβα-

νίας μέ τίς ἴδιες τους δυνάμεις, νά καταρράκωνε τὰ σχέδια καί τὰ δημαγωγικά συνθήματα τοῦ ἐχθροῦ, πού ἀποσκοποῦσαν νά σπείρουν στό λαό, τή δυσπιστία στίς δυνάμεις του καί τό πνεῦμα τῆς ἠττοπάθειας. Ἀπ' αὐτήν τήν ἀποψη προβάλλουν ἡ σημαντική θέση καί ὁ μέγανος ρόλος τῆς δημοσιογραφίας, πού εἶχε σά γνώρισμα τή βαθύτητα τῶν ἰδεῶν καί τό μαχητικό πνεῦμα, τήν ἀδιάλλακτη στάση ἀπέναντι στόν ἐχθρό, τή διαύγεια, τήν ἀπλότητα, τήν ποικιλία τῶν καλλιτεχνικῶν ἐκφραστικῶν μέσων.

Στό δημοσιογραφικό τομέα, διακρίθηκαν ἰδιαίτερα, ὁ ἠγέτης τοῦ Κ. Κ. Α καί τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, ὁ Ἐνβέρ Χότζια. Οἱ μέλῆτες καί τὰ ἄρθρα του ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς ἐπαναστατικῆς δημοσιογραφίας, πού γεννήθηκε στή φωτιά τοῦ πολέμου ἐνάντια στοὺς φασίστες καταχτητές. Στά δημοσιογραφικά ἄρθρα του ὁ Ἐνβέρ Χότζια, ἔδωσε ἔξοχη ἀπάντηση στά ὀξύ καί περίπλοκα προβλήματα πού παρουσιάστηκαν στόν ἀλβανικό λαό, σέ μιὰ ἀπό τίς πιό σοβαρές στιγμές τῆς ἱστορίας του, ὑπεράσπισε μέ ἀποφασιστικότητα τὰ συμφέροννα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ὁ ἀποφασιστικός καί χωρίς συμβιβασμούς πόλεμος ἐνάντια στοὺς ξένους καταχτητές, εἶναι τό κεντρικό θέμα τῶν δημοσιογραφικῶν ἄρθρων του. Στηριζόμενος στά πραγματικά δεδομένα καί ἀναφερόμενος στήν ἱστορική πείρα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, ὁ Ἐνβέρ Χότζια ἔδειξε στίς μάζες, ὅτι γιά νά λυτρώσουν τή χώρα ἀπό τοὺς μεγάλους κινδύνους πού τήν ἀπειλοῦσαν ἔπρεπε νά ἀναπτύσσονταν μέ δύναμη καί ἀποφασιστικότητα, ὀλοένα πιό μεγάλη, ὁ ἀγῶνας, ἐνάντια στοὺς φασίστες καταχτητές, ἔπρεπε νά ἀνατραποῦν τὰ ἐγκληματικά σχέδια τῶν ἐχθρῶν κατὰ τῆς Ἀλβανίας.

«Ἡ λευτεριά δέ χαρίζεται, ἀλλά κερδίζεται», αὐτό διαπερνᾷ σάν τό οὐσιῶδες μοτίβο πολλὰ δημοσιογραφικά ἔργα τοῦ Ἐνβέρ Χότζια. «Ὁ πόλεμος δέ γίνεται μέ τριαντάφυλλα καί οὔτε μέ βαμπάκι, καί ἡ λευ-

τεριά δέν ἀποχτιέται μέ λόγια καί οὔτε μέ συμβιβασμούς, ἀλλά μέ κακουχίες καί αἷμα» ἀποφθέγγονταν κατηγορηματικά ὁ συγγραφέας ἀπευθυνόμενος γιομάτος μίσος πρὸς τοὺς χρεωκοπημένους πολιτικούς, οἱ ὅποιοι μή θέλοντας νὰ σηκωθεῖ ὁ λαός στὸν πόλεμο, φλυαροῦσαν ἐδῶ κι ἐκεῖ, ὅτι, δῆθεν δέν ἦταν ἀνάγκη νὰ χύνονταν αἷμα καί, ὅτι ἡ νίκη θά μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μέ ὀρισμένους συμβιβασμούς μέ τοὺς φασίστες καταχτητές.

Ἐγγύηση τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὸ φασιστικό ζυγὸ ἦταν ὁ ἀγώνας τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ. Ξεσκεπάζοντας τὰ ἀποθαρρυντικά συνθήματα ἐκείνων τῶν ἀντιδραστικῶν στοιχείων ποὺ ἔλεγαν, ὅτι, ὁ ἀλβανικὸς λαός δέν ἦταν σὲ θέση νὰ λύσει τὰ ζωτικά του προβλήματα καί ὅτι ἡ τύχη του θά καθορίζονταν ἀπ' ἔξω, ἀπὸ τοὺς ξένους, ὁ Ἐνβέρ Χότζια ἀπόδειξε μέ στοιχεῖα καί ἐπιχειρήματα ἀκαταγώνιστα ὅτι οἱ λαϊκὲς μάζες, ἐξοπλισμένες μέ τὴν ἐπίγνωση τῶν συμφερόντων καί τῆς δυνάμει τους, ἦταν ἱκανὲς νὰ συντρίψουν τὴν ξένη σκλαβιά καί νὰ πετύχουν τὸν τελικὸ σκοπὸ, τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας καί τὴ δημιουργία μιᾶς ἐλεύθερης λαϊκῆς Ἀλβανίας. «Μονάχα μέ τὴ δύναμη, τὴ θέληση, τὴν γενναιότητά μας, μονάχα μέ τὴν ἀτσάλινη ἐνότητα ποὺ ἔχει χαρακτηρίσει τὸ λαὸ μας, μόνο μέ τὸ σκληρὸ καί ἀδιάκοπο ἀγώνα—ἔγραφε ὁ συγγραφέας—θὰ κερδίσομε τὴ λευτεριά, θὰ ἀπελευθερώσομε τὴν πατρίδα, θὰ δόσουμε στὸν ἀλβανικὸ λαὸ τὴν εὐημερία καί τὴν εὐτυχία». Ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ἀκράδαντη πεποίθηση, ὅτι, ὁ ἀγώνας τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἐναντία στοὺς φασίστες καταχτητές καί τὰ ὄργανά τους θά κατέληγε μέ τὴν ὀλοκληρωτικὴ νίκη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, διαπερνάει σὰν κόκκινο νῆμα τὸ δημοσιογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἐνβέρ Χότζια.

Σὲ μιὰ σειρά σκίτσων καί ἄρθρων τῆς πρώτης περιόδου, ὁ συγγραφέας βάζει σὲ φῶς μέ ἱκανοποίηση τὸ σημαντικὸ γεγονός, ὅτι, στὸ δρόμο τοῦ ἐνεργοῦ καί αὐτεπίγνωστου ἀγώνα, προστρέχαν ὀλοένα καί περισσότεροι ἄνθρωποι, ἀνυψῶναι μέ ἐκφράσεις γιομάτες πάθος,

τούς ήρωισμούς τῶν κομμουνιστῶν καί τῶν πατριωτῶν ἐνάντια στούς ἰταλούς φασίστες, μιλάει γιά τὰ τολμηρά κατορθώματα τῶν παρτιζάνικων τσέτων πού, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς χώρας εἶχαν συμπλακεῖ σ' ἓνα σκληρό πόλεμο μέ τούς ξένους καταχτητές. Τόν ἀγῶνα τοῦ λαοῦ ἐνάντια στούς καταχτητές καί τά κουτάβια τους, ὁ συγγραφέας τόν ἀποκαλεῖ «θρυλλική ἐποποιία». Τό αἶσθημα τῆς περιφάνειας γιά τόν πατριωτισμό καί τήν ἀνδρεία τῶν λαϊκῶν μαζῶν, γιά τόν πλατύ μαζικό χαρακτήρα τοῦ πολέμου, γιά τό μεγαλεῖο αὐτῆς τῆς ἐποποιίας, εἶναι τό αἶσθημα πού κυριαρχεῖ σέ πολλά ἄρθρα. Τόν Ἐθνικοαπελευθερωτικό Ἀγῶνα ἐνάντια στήν ξένη σκλαβιά, ὁ συγγραφέας τόν ὀνομάζει γεγονός μέ μεγάλη ἱστορική σημασία στή ζωή τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἓναν ἀπό τούς πιό μεγαλειώδικους ἀγῶνες, πιό ήρωικό, καί διακριμένο στήν μακρά σειρά τῶν μακραίωνων ἀγῶνων του. Δείχνοντας τίς στενές σχέσεις τοῦ ἀγῶνα μέ τίς φιλελευθères καί ήρωϊκές παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, πού ἀνέβηκαν σέ ψηλότερη βαθμίδα στά χρόνια τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, ὁ Ἐνβέρ Χότζια ἀνακάλυψε ταυτόχρονα καί τή σοσιαλιστική προοπτική τοῦ μέλλοντος τῆς χώρας.

«Πρὸς τό παρὸν, τό ΚΕΑ, ἔγραφε ὁ συγγραφέας τό Γενάρη τοῦ 1943, ἀγωνίζεται ὄντας ἐπικεφαλῆς τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Μετώπου, (εἴτε γιά τό ἐνιαῖο μέτωπο ἐνάντια σπὸν καταχτητῆ) γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας καί γιά μιά νέα Ἀλβανία, δημοκρατική. Αὐτό εἶναι τό πρῶτο στάδιο τοῦ ἀγῶνα μας. Αὐτό δέ θά πεῖ, ὅτι, δέν ἐργαζόμαστε καί δέν προετοιμάζουμε τό δεύτερο στάδιο. Τό πρῶτο προετοιμάζει τή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου.

Βάζοντας σέ φῶς τήν ἐξέλιξη μέ ἐπιτυχία τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης στήν Ἀλβανία, ὁ Ἐνβέρ Χότζια, ἀπέδειξε, ὅτι, ὁ βασικός συντελεστής στis νίκες, εἶναι οἱ λαϊκὲς μάζες, ἡ ὑψηλὴ ἐπίγνωση, ὁ ήρωϊσμός καί τό πρωτοφανὲς πνεῦμα τῶν θυσιῶν πού ἔδειξαν στis συγκρούσεις μέ τόν ἐχθρό. «Ἡ νέα ἐποχὴ ἔβγαλε στό πεδίο τόν παράγοντα—λαό, τόν ἔβγαλε στό βῆμα τῆς ἱστορίας πιό

δυνατό από κάθε άλλη φορά. Τώρα, αυτός έχει τό λόγο, έχει αδράξει τό ντουφέκι, ενώ οί πολιτικάντηδες και οί άπατεῶνες έχουν μείνει στην άλλη μεριά του ὁδοφράγματος». Με τόν ήρωικό αγώνα του χωρίς συμβιβασμούς, ἐναντία στη φασιστική σκλαβιά, ὁ ἀλβανικός λαός ἔδωσε τή συμβολή του στον αγώνα τῶν καταπιεσμένων λαῶν ἐναντία στη φασιστική πανούκλα. Αυτό του ἔξασφάλισε τή συμπάθεια και τήν ὑποστήριξη τῶν ἄλλων φιλελευθέρων λαῶν, οί ὅποιοι μιλοῦσαν μέ θαυμασμό για τόν αγώνα του... «...στις πιό δύσκολες στιγμές τῶν ἀπελευθερωτικῶν αγῶνων τῶν ἄλλων καταπιεσμένων λαῶν, ὁ ήρωϊσμός του λαοῦ μας—ἔγραφε ὁ Ἐνβέρ Χότζια,—χρησίμευε σαν παρόρμηση και ἔνδειξη θαυμασμοῦ για τούς αγῶνες αὐτῶν τῶν ἀδελφῶν χωρῶν».

Ὁ ἀλβανικός λαός θριάμβευσε ἐναντία στους ἐχθρούς του, τούς ξένους κατακτητές και τίς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, γιατί εἶχε ἐπικεφαλῆς τό Κομμουνιστικό Κόμμα, ἕνα κόμμα νέο, ἀλλά ὠριμό, πού ἀκολουθῆσε ἔμμεσα τὰ διδάγματα του μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ. Τό Κομμουνιστικό Κόμμα κέρδισε τό δικαίωμα του ἡγέτη του ἀλβανικοῦ λαοῦ, χάρη στο μέγαλο αγώνα του για νά ἔξασφαλίσῃ τήν ἀτσάλινη ἐνότητα ὅλων τῶν πατριωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, ὑπερπηδώντας πολλά και διάφορα ἐμπόδια, χάρη στις πολλές θυσίες του, του αἵματος τῶν πιό καλῶν μελῶν του. Ἡ ἱστορία—γράφει ὁ συγγραφέας—θα γράψῃ τή θρυλική ἐποποιία του λαοῦ μας στον ἀντιφασιστικό αγώνα, τούς ἀσύγκριτους ήρωισμούς τῶν ἀλβανῶν παρτιζάνων, τῶν μαχητῶν τῶν χωριῶν και τῶν πόλεων, τῆς στρατείας τῶν μετόπισθεν, τό μέγαλο και ἀθάνατο ρόλο του Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ἀλβανίας».

Τό βαθύ περιεχόμενο, οί σημαντικές γενικεύσεις, τό διάπυρο πνεῦμα, ἡ δυναμικότητα, ὁ ἐπιδέξιος χαρακτήρας του ντεμασκαρίσματος, ἡ διαύγεια και ἡ ἀπλότητα, ἡ δεξιότεχνη χρήση τῶν διαφορῶν μέσων τῆς γλώσσας, τῆς γραπτῆς καθῶς και τῆς προφορικῆς, ἡ χρήση τῆς

πλούσιας λαϊκῆς φρασεολογίας—ἀποτελοῦν μερικὲς ἀπὸ τῆς ἰδιομορφίης τοῦ ὕφους τῆς δημοσιογραφίας τοῦ Ἐνβέρ Χότζια.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης ἐγίναν γνωστοὶ σὰ δημοσιογράφοι ὁ Νάκο Σπύρου, γραμματέας τῆς Κ.Ε. τῆς Κομμουνιστικῆς Νεολαίας Ἀλβανίας. Ὁ Ν. Σπύρου ἀναδείχτηκε σὰ δεξιότηχης λιβέλλων. Στόχος τῆς συντριπτικῆς του σάτυρας ἦταν οἱ ἀντιδραστικοὶ πολιτικάντηδες, οἱ φίλοι τῆς ἰταλικῆς ἡγεσίας, οἱ πράχτορες τῆς «πέμπτης φάλλαγγας» καὶ τὸ ταραφί τους, ποὺ διάδιδαν δεξιά κι ἀριστερὰ συνθήματα γιὰ νὰ δυσφημήσουν τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ: «οἱ προδότες, οἱ ἀπατεῶνες, οἱ ἐπαγγελματίες ραδιουργοί», ποὺ «ἔχουν μπεῖ σ' ὅλους τοὺς πολιτικούς συνδιασμούς», οἱ σάπιοι διανοούμενη», «οἱ φανατικοὶ ἀντιδραστικοί», «οἱ νέοι ἀριβιστές στό πολιτικό πεδίο», ποὺ δίνοντας στὸν ἑαυτὸ τους ἓνα χρῶμα ἐθνικιστικό, ἔκαναν τὸ πᾶν γιὰ νὰ κλέψουν τοῦ λαοῦ τὴν ἐλευθερίαν καὶ γιὰ νὰ ἐξουσιάσουν πᾶνω του σὰ στό παρελθόν, «οἱ πουλημένοι καλαμαράδες», ποὺ γιόμισαν τὰ μαῦρα φυλλάδια τῆς στρατιωτικῆς γερμανικῆς διοίκησης καὶ τῶν προδοτικῶν ὀργανώσεων.

Ἰδιαίτερα σκληρὰ καὶ μὲ μεγάλη δύναμη χτυπᾷ ὁ συγγραφέας τοὺς ἐλιγμούς τῆς ἀστικο-ἐθνικιστικῆς ὀργάνωσης τοῦ «Μπάλ Κομπετάρ», τὴν πολιτικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ὁποίου ξεσκεπάσε, βάζοντας σὲ φῶς τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δῆθεν «πατριωτικῶν» ἀξιῶσεων τῶν μπαλιστῶν, μὲ τὴν προδοτικὴν τους δράσιν. Ὁ σκοπὸς τοῦ «Μπάλ Κομπετάρ», ποὺ δὲν «ἔχει ἀπελευθερώσει οὔτε ἓνα χωριὸν» λέει ὁ συγγραφέας, εἶναι, μὲ «μιὰ ντουφεκιά ἐδῶ, καὶ μιὰ ντουφεκιά ἐκεῖ... νὰ περάσει μὲ ψεύτικα νομίσματα στὴν ἱστορίαν», νὰ δημιουργήσῃ «ἐποποιίαν ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχει». Στὰ ἄρθρα τοῦ Ν. Σπύρου περιγράφεται μὲ χτυπητὰ χρῶματα ὁ προδοτικὸς καὶ ἀντεθνικὸς ρόλος τοῦ «Μπάλ Κομπετάρ», ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς, ὅταν τὰ ἐξοπλισμένα τμήματά

του, τάχθηκαν στὸ πλᾶι τῶν ναζιστικῶν δυνάμεων, γιὰ νὰ πνίξουν μὲ φωτιά καὶ σίδηρο τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ λαοῦ.

Ἀξιόλογη θέση στά δημοσιογραφικὰ ἐκπονήματα τοῦ συγγραφέα κατέχουν τὰ ζητήματα τῆς νεολαίας, τῆς διαπαιδαγώγησης καὶ τῆς ὀργάνωσής της στὸν ἀγῶνα ἐνάντια στὸν ἰταλικὸ φασισμό. Σὲ πολλὰ ἄρθρα τοῦ Ν. Σπύρου, ἀντήχησε δυνατὰ ἡ ἰδέα τῶν καθαρῶν καὶ εὐγενικῶν ἐπιδιώξεων τῆς ἀλβανικῆς νεολαίας, ποὺ ἐπιδόθηκε στὸν ἀγῶνα, στ' ὄνομα ἐνὸς εὐτυχισμένου μέλλοντος γιὰ τὸ λαὸ. Αὐτὴ τὴ νεολαία, ὁ συγγραφέας, τὴν προστάτεψε ἀπὸ τίς συκοφαντίες τῆς προπαγάνδας τῶν φασιστῶν καὶ τῶν πρακτόρων τους, φανεροὺς καὶ ἀπόκρυφους, ἀπ' αὐτοὺς «τούς κύριους κοιλαράδες μὲ ἀξιῶματα», ποὺ στὸ παρελθόν ἦταν μαθημένοι νὰ πουλᾶνε τὴν ἐλευθερία τῆς Ἀλβανίας σὰν ἐμπορεύσιμο πράγμα καὶ διαστρεφαν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀλβανικῆς νεολαίας, ἀποκαλώντας τον «ὑπόθεση ἀτζαμήδων». Σ' αὐτοὺς τούς ἀνθρώπους, ὁ συγγραφέας, ἔδωσε συντριφτικὴ ἀπάντηση στὸ ἄρθρο «Ἀπαντεῖστε», τὸ ὁποῖο εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στοὺς νέους.

Ὁ Ν. Σπύρου εἰρωνεύτηκε τίς μάταιες ἐλπίδες τῶν ἀντιδραστικῶν πολιτικῶν, ποὺ βαυκαλίζονταν μὲ τὴν ἰδέα, ὅτι, μὲ τούς ποιηροὺς ἐλιγμούς τους, θὰ σφετερίζονταν τούς καρπούς τοῦ ἀγῶνα τῆς νεολαίας. «Ἐμεῖς προχωροῦμε πρὸς τὸ ὀλόφωτο αὔριο, στρέφοντας τὰ νῶτα μιὰ γιὰ πάντα τοῦ μαύρου παρελθόντος», ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Ν. Σπύρου, φαίνεται ξεκάθαρα ἡ ἀποφασιστικὸτητα τῆς νεολαίας, νὰ βαδίσει στὸ δρόμο τῆς λευτεριάς καὶ τοῦ μέλλοντος.

Οἱ λίβελλοι καὶ τὰ χρονογραφήματα τοῦ Ν. Σπύρου διακρίνονται γιὰ τὸ συγκεκριμένο χαρακτήρα τους. Πολλές φορές ἡ δομὴ τους εἶχε σὰ βᾶση τὰ στοιχεῖα τοῦ καθημερινοῦ ἀγῶνα· ἦταν περιληπτικὰ καὶ ἀπλά, πολλές φορές τὰ διαπερνοῦσε ἡ εἰρωνία καὶ ὁ καυστικὸς σαρκασμὸς.

Στὸ δημοσιογραφικὸ πεδίο, ἀφιέρωσε πολὺν χρόνον καὶ ὁ Σιεφκέτ Μουσαράϊ, ποιητὴς καὶ συγγραφέας. Αὐ-

τός δημοσίευσε στις σελίδες του τύπου του Ἐθνικοαπέλευθερωτικοῦ Ἀγώνα, ἄρθρα, χρονογραφήματα, σκίτσα, ρεπορτάζ, καὶ ἐπιφυλλίδες, στὰ ὅποια ξεσκεπάζεται τὸ πραγματικό πρόσωπο τῶν φασιστῶν καταχτητῶν καὶ τῶν λακέδων τους, ἀνατρέπονται τὰ δημαγωγικὰ συνθήματα τῆς ἐπίσημης προπαγάνδας καὶ παριστάνονται οἱ θηριωδίες τῶν φασιστικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐνάντια ἐπὶ τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ. Χρησιμοποιώντας ἐντεχνα τὰ μέσα τῆς λαϊκῆς σάτυρας, ὁ Σ. Μουσαράι, ἔβαλε σὲ κοροϊδία τοὺς ψευτοπατριῶτες, τοὺς παλιούς ἐπαγγελματίες πολιτικάντους, οἱ ὅποιοι εἶχαν συνηθίσει νὰ θεωροῦν τὸν ἑαυτό τους σὰν «ἡγέτες τοῦ λαοῦ». Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὴλωναν ὅλο ἀξίωση, ὅτι, ὁ ἄλβανικὸς λαὸς μπορεῖ νὰ κερδίσει τὴν λευτεριά του «καὶ χωρὶς αἷμα, ἀλλὰ μόνο μὲ νταραβέρια καὶ φαινομενικοὺς συμβιβασμούς», ὁ συγγραφέας τοὺς ἀποκαλοῦσε εἰρωνικά «καπετάνιοι τοῦ καιροῦ» ποὺ πασκίζουν «νὰ κρατιοῦνται σὰν ἔθνικιστὲς μὲ φερμάνι».

Ἐνα πετυχημένο σατυρικό χαρακτηρισμὸ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἔδωσε στὸ γνωστὸ λίβελλο «Χτὲς καὶ σήμερα» (1944), στὸ ὅποιο ἐξιστορεῖ ὅλα τὰ παρασκήνια τῆς λεπτεπίλεπτης προπαγανδιστικῆς ἐξστρατείας, ποὺ ἡ γερμανικὴ διοίκηση ἄρχισε μὲ τὴ σύμπραξη τῆς ἐσωτερικῆς ἀντίδρασης καὶ σὲ πρώτη γραμμὴ τοῦ «Μπάλ Κομπέτάρ», τοῦ «Λεγκαλιτέτι», γιὰ νὰ πείσουν τὸν ἄλβανικὸ λαὸ, ὅτι, οἱ ναζίστες, δὲν εἶχαν ἔλθει στὴν Ἀλβανία σὰν καταχτητὲς, ἀλλὰ ἀναγκασμένοι ἀπὸ στρατηγικά, στρατιωτικὰ αἴτια. Ὁ Σ. Μουσαράι, μὲ μέσα καὶ πετυχημένες συτυρικές εἰκόνες, στιγμάτισε ἀνήλεα τὰ ὄργανα τοῦ ναζίστα καταχτητῆ καὶ τὰ δόλια συνθήματα ποὺ ἀποσκοποῦσαν νὰ προκαλέσουν σύγχυση στὸ λαὸ, νὰ τὸν διασπάσουν καὶ τελικὰ νὰ τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴν ἐνεργὴ ἀντίσταση ἐνάντια στὴν ξένη κατοχή.

Σὲ πολλὰ σκίτσα, σὰν «Τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ», «Στὰ πρόθυρα τῆς λευτεριάς», «Ἡ μάνα τοῦ Ζιά», «Ἀπὸ μονοπάτι σὲ μονοπάτι μὲ τοὺς παρτιζάνους τῆς

πρώτης επιθετικής μεραρχίας», κ.ά, ο συγγραφέας έδειξε την αφύπνιση τών λαϊκῶν μαζῶν, τὶς βαθιές ἀλλαγές πού συνέβηκαν στήν ψυχοσύνθεσή του κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν γεγονότων τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, τὸν ἥρωισμό τῶν παρτιζάνων.

* * *

Ἀπὸ τ' ἄλλα λογοτεχνικά εἶδη, ἀναπτύχθηκε καὶ ἡ ποίηση, ἰδιαίτερα τὰ σύντομα εἶδη της, ὅπως τὰ ποιήματα, τὰ τραγούδια καὶ ἔμβατήρια, τὰ ἔμμετρα χρονογραφήματα πού ἀνταποκρίνονταν καλύτερα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. τῆς αφύπνισης καὶ πολιτικῆς διαπαιδαγώγησης τῶν μαζῶν, τῆς ἐξόπλισης τῶν ἀνθρώπων μέ τό πνεῦμα τῆς αὐταπάρνησης καὶ τοῦ ἥρωισμοῦ.

Τὸ πῖο ἐξοχο ποιητικό ἔργο τῶν χρόνων τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, εἶναι: «Ἡ ἐποποιία τοῦ Μπαλ Κομπετάρ» (1944), τοῦ Σ. Μουσαράι, πού εἶναι μιὰ ἐπιδέξια καὶ ὀξύτατη παρωδία ἐνάντια στοὺς «μπαλίστες», πού ὑποκρίνονταν τοὺς ἀνθρώπους, πού δῆθεν τοὺς εἶχε καλέσει ἡ ἱστορία γιὰ νὰ «γλυτώσουν» τὴν Ἀλβανία. Μέ σατυρικές λεπτομέρειες, ἐκλεγμένες ἀπὸ τὸ ὄπλοστάσιο τῆς λαϊκῆς σάτυρας, ὁ συγγραφέας κατῶρθωσε νὰ ξεσκεπάσει τὴν ἀντιδραστικὴ οὐσία καὶ τὴ διανοητικὴ πολιτικὴ μηδαμινότητα αὐτῶν τῶν νταραβερατζήδων πολιτικάντηδων, σκοπός τῶν ὁποίων ἦταν, μόνο νὰ μὴ ἐπέτρεπαν, ὥστε ὁ λαός νὰ παίρνε στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία στήν Ἀλβανία.

Ἡ σατυρική ἐντύπωση στοῦ ἔργο δημιουργεῖται μέ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ πομπώδη λόγια τῶν «μπαλιστῶν» καὶ τὶς πράξεις τους. Ἀκριβῶς, λέει ὁ συγγραφέας, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πού δέν εἶχαν ρίξει οὔτε μιὰ σφαῖρα ἐνάντια στὸν ξένο καὶ μέχρι χτῆς, τόχαν μέλι-γάλα καὶ συνεργάζονταν μ' αὐτόν, φύτεψαν μόλις σωροβολιάστηκε ὁ ἰταλικὸς φασισμός, σὰ νὰ ἦταν ἀντίπαλοί του καὶ μάλιστα ὅτι τοὺς εἶχε καταδιώξει. Γιὰ νὰ ἐξαπατήσουν τό λαό, κάνουν πῶς βγαίνουν στὰ

βουνά, δῆθεν νά πολεμήσουν γιά τή λευτεριά τῆς Ἀλβανίας, μά οἱ μάζες, πού εἶχαν πολιτική πείρα καί εἶχαν μάθει νά διακρίνουν τούς φίλους ἀπό τούς ἐχθρούς, τούς γύρισαν τήν πλάτη. Μόλις εἶδαν ὅτι ἀνατράπηκαν τά σχέδια τους, οἱ μπαλίστες, ἀγρίεψαν καί ἀποφάσισαν νά συνεργαστοῦν μέ κάθε ἐχθρό, γιά νά μετατρέψουν τήν Ἀβανία σέ ἐρείπια καί νά τήν πνίξουν στό αἷμα, ἀρκεῖ ὁ λαός νά μὴ θριάμβευε.

Στό τελευταῖο τραγούδι τοῦ ποιήματος, μέ συντριπτικά σατυρικά χρώματα παρουσιάζεται ὁ πανικός πού εἶχε καταλάβει τούς μπαλίστες, μόλις εἶδαν ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα τῆς ἐκδίκησης γιά τὰ ἐγκλήματα πού εἶχαν διαπράξει ἐνάντια στόν ἀλβανικό λαό. Οἱ σφαδασμοί τῶν μπαλιστῶν, εἶναι γιά τό συγγραφέα, τὸ ξεψύχισμα ἐκείνων τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, πού γέννησαν αὐτή τήν ὀργάνωση· μέ τό «Μπάλ Κομπετάρ» ὁ Σ. Μουσαράι στιγμάτισε σάν προδότες τούς μπέηδες, τή μεγάλη ἀστική τάξη, τούς ἀνώτερους ὑπαλλήλους καί ὅλους τούς ἀντιλαϊκοὺς διανοούμεενους, πού ἦταν μαθημένοι νά κάθονταν στό σβέρκο τοῦ λαοῦ.

Στά χρόνια τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, ἦταν πολὺ διαδομένα τά ἐπαναστατικά τραγούδια, τά τραγούδια γιά τούς πεσόντες, τὰ ἐμβατήρια καί οἱ παρτιζάνικοι ὕμνοι. Σ' αὐτὸ τό πεδίο διακρίθηκαν ὁ Φ. Γκιάτα, ὁ Κ. Γιακόβα, ὁ Α. Βάρφι κ. ἄ. Ἡ δύναμη καί ἡ ὠραιότητα τῶν παρτιζάνικων τραγουδιῶν τοῦ Φ. Γκιάτα, ἐγκείται στή ρωμαντική ἀναπαράσταση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πού εἶχε κατακλύσει τό λαό καί τή νεολαία. Στό «σάλπισμα» (1942) ζωγραφίζεται ἡ πατριωτική ὀρμή πού χαρακτήριζε τή χώρα ἐκεῖνα τὰ χρόνια, («Ἄφησε τ' ἀλέτρι σήμερα ὁ χωριάτης/ στό σπίτι δέν ἔμεινε κανεὶς), ἡ μαχητικὴ - φούργια τῶν μαζῶν («Ὅλοι ὀρμοῦν σάν κεραυνός, ἐνάντια στοὺς βάρβαρους ἐχθρούς»).

Ἡ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν χρόνων τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης ἐκφράστηκε καί στό τραγούδι «Ἐκεῖνες οἱ ραβδωτὲς κορφές», γραμμένο τὸ 1943, ὅταν τό λαϊκὸ κί-

νημα είχε μετατραπεί σέ άσυγκράτητο κύμα και σάρωσε από τή γή τήν ξένη σκλαβιά. Στή βάση του τραγουδιού «'Αντηχοῦνε τά βουνά παντού», είναι ό φλογερός πόθος τῶν μαζῶν γιά έθνικό και κοινωνικό λυτρωμό. («Θάρθει και ή μέρα μας/ μ' έλευτεριά κι ειρήνη/ χαρούμενοι θα ζοῦμε/ έργάτες και χωριάτες/»). Πολλά τραγούδια του Φ. Γκιάτα μεταδίδουν τή μαχητική όρμητικότητα τής νεολαίας, τις σκέψεις και τά ύψηλά της αισθήματα, τή φλογερή αγάπη γιά τήν πατρίδα και τήν καινούργια ζωή. («Τό τραγούδι τής νειότης», «'Ο γέρος και ό νιός» κ.ά.). «Τό τραγούδι τῶν τριῶν ήρώων» του Κ. Γιακόβα, ένα άπό τά πιό δημοφιλή στά θυελλώδικα επαναστατικά χρόνια, ύμνει τήν γενναία στάση τῶν τριῶν κομμουνιστῶν, ή ήρωική πράξη τῶν όποιων μαθεύτηκε γρήγορα σ' όλη τή χώρα, ζωντανεύοντας παντού αισθήματα θαυμασμού και περηφάνειας. Ένώ στο τραγούδι «Παρτιζάνικος σταυραητός», του ίδιου συγγραφέα, καθρεφτίστηκε ή πατριωτική έξαρση που χαρακτήριζε τους άνδρικούς παρτιζάνους.

Ειδική νότα έφερε στα τραγούδια του άγώνα ό Μέμο Μέτο (1911-1944), ό όποιος έφονεύτηκε προδοτικά από τις μπαλίστικες συμμορίες. Η άντρική πνοή, ή αισιοδοξία, ή καυστική σατυρα, είναι τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα πολλῶν τραγουδιῶν αὐτοῦ του ποιητή, τά όποια τραγουδήθηκαν από τους παρτιζάνους και τό λαό. 'Ο Μ. Μέτο άντιπαράθεσε τό ψυχικό σθένος και τή στωικότητα έναντι στις δυσκολίες και τους χαμούς. (Δέ σου χαρίζει κανείς τή λευτεριά, αὐτή έχει τις ρίζες μόνο στο αίμα»: «Διαθόθηκε ή ειδηση, τό οὔρλιαχτό). Η διάπυρη αγάπη γιά τήν πατρίδα, ή έτοιμότητα γιά θυσίες, τό μαχητικό σθένος, είναι τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῶν παρτιζάνων· ή ήρωίδα του ποιήματος «Θά βγῶ στο βουνό», ένσαρκώνει τήν άλβανίδα νέα τής εποχῆς, που άδραξε τό όπλο και ένώνεται με τους συντρόφους και τις συντρόφισσές της παρτιζάνους. Στα τραγούδια και τά ποιήματα του Μ. Μέτο, ό έθνικοαπε-

λευθερωτικός αγώνας προβάλλει σαν αγώνας που διεξάγουν οί εργάτες και οί αγρότες, ὄχι μόνο για τήν ἀποτίναξη τοῦ ξένου ζυγοῦ, ἀλλά και ἐνάντια στις ἐκμεταλλεῦτριες τάξεις, που καταπιέζουν τό λαό και που εἶχαν πουλήσει τή χώρα στόν ἰταλικό φασισμό. («Εμεῖς ὑποφέρομε και βασανιζόμεσθε»). Ὁ πόθος τῶν λαϊκῶν μαζῶν για κοινωνική δικαιοσύνη, ἀντήχησε και στό τραγούδι «Γιά λευτεριά». Γιά μερικά δημιουργήματα τοῦ Μ. Μέτο ἦταν χαρακτηριστικό τό μοτίβο τῆς διευθνοῦς ἀλληλεγγύης μέ τούς ἄλλους καταπιεζόμενους λαούς ἀπό τό φασισμό.

Στήν πένα τοῦ Α. Τσάτσι και τοῦ Λ. Σιλίκι, ἀνήκουν μιά σειρά λυρικῶν συγκινητικῶν ποιημάτων, τά ὁποῖα ἔχουν σαν ἀφετηρία τήν ἥρωική ἀτμόσφαιρα τοῦ αγώνα ἐνάντια στή φασιστική σκλαβιά, ἰδίως τίς ἐξαιρετικά ἥρωικές πράξεις ἐκείνων που συμμετείχαν στό ἀπελευθερωτικό κίνημα. Ἡ χαρά για τήν ὀρμητικότητα τοῦ λαϊκοῦ αγώνα, ἡ πατριωτική ψυχή τῶν μαζῶν, εἶναι τά μοτίβα τῶν ποιημάτων «Τό μάτι τῆς μάνας», «Φαίνεται στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ», «Ὁ Λιούλι τοῦ λαοῦ», τοῦ Α. Τσάτσι, που διακρίνονται για τήν εὐκρίνεια και ἀπλότητα. Ἐνώ τά ποιήματα «Ἐμπρός στόν αγώνα» και «Στό πόδι εἶχαν σηκωθεί», τοῦ ἴδιου συγγραφέα, διακρίνονται για ἀναζωπυρωτικές νότες και διαφωτιστικό πνεῦμα.

Στόν πατριωτισμό και τό ἀνένδοτο πνεῦμα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ μπρός στή φασιστική τρομοκρατία, ὁ Λ. Σιλίκι τραγούδησε μέ παθητικές νότες και διαλεχτές εἰκόνες:

Μᾶς φόνεψαν, μᾶς κρέμασαν τοὺς γιουὺς, σέ δυστυχία ἐπνίγηκε, ρημάζει ἡ Ἀλβανία.

Μά δὲν κοιμᾶται. Ὅλος ὁ λαός σκωμένος μέ τῆς καρδιάς τῆ φλόγα καίει και χτυπᾷ τόν ἄγριο καταχτητῆ, προδότες, πουλημένους, δὲν ἀντεξε ποτέ και δὲν ἀντέχει τῆ σκλαβιά.

Στό ποίημα «Στόν ἥρωα Βόγιο Κούσι», τή μορφή ἑνός ἀπό τοὺς ἀνδρείους ἡγέτες τῆς ἀντάρτικης μονάδας τῶν Τιράνων, πού ἔπεσε ἥρωικά μέ τρεῖς συντρόφους τό 1942, ὁ ποιητής τόν ἐζωγράφησε μέ χρώματα ἐπικο-θρυλλικά. Οἱ ἥρωες πού ἦταν περικυκλωμένοι ἀπό τά φασιστικά τάνκς καί ἑκατοντάδες στρατιῶτες ἀποκαλοῦνται «γίγαντες», ἐνῶ τὸ σπίτι παρομοιάζεται μέ «κάστρο». Τὰ ποιήματα «Στό Μπράνκο», «Στό Τζιαβίτι» καί «Στό Γκίκα», ὀδηγοῦν τόν ἀναγνώστη στό χῶρο τοῦ ψυχικοῦ πόνου τοῦ ποιητῆ, πού θυμᾶται πικραμένος τοὺς στενοὺς συντρόφους πού ἔπεσαν στό πεδίο τῆς τιμῆς. Ὁ ποιητής ἀναπλάθει τήν ἐξαιρετική καί ψυχική φυσιογνωμία τῶν νέων πεσόντων μέ σπάνια διανοητικά χαρίσματα, μέ εὐγενικιά ψυχή κι ἐπιδιώξεις, ἡ ζωὴ τῶν ὁποίων κόπηκε τότε, πού οἱ ψυχικὲς τους δυνάμεις θὰ ξεχείλιζαν ὀρμητικά. Ἡ καταδίκη τοῦ ἄθλιου καταχτητῆ ἀποτελεῖ τή βασική ἰδέα τοῦ ἔργου.

Τό ποίημα «ᾠ Πτολεμαῖε», τοῦ Δ. Σιουτερῆ, εἶναι μιά κραυγὴ πόνου γιά τό χαμό τοῦ στενοῦ συντρόφου, μέ τόν ὁποῖο, τὸ συγγραφέα, τὸ συνέδεαν ὄχι μόνο οἱ κοινοὶ σκοποὶ στή ζωὴ, ἀλλὰ καί οἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας καί ἀργότερα τῆς ἀχώριστης συντροφιάς. Τῆ δομῆ τοῦ ποιήματος ἀποτελεῖ ἡ ἔντονη ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ἔλαβαν μέρος στό γενικό ἀντιφασιστικό-ἀπελευθερωτικό κίνημα μέ τὰ ὑψηλά ἰδανικά καί ἐπιδιώξεις τους, μέ τήν ἠθική τους ἀγνότητα, ἀπό τή μεριά, καί στοὺς ἐκπρόσωπους τῆς ἀντιδραστικῆς παράταξης, βουτηγμένους στόν ἠθικό καί πολιτικό βουρκο.

Σέ σύνδεση μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ παρτιζάνικου θεάτρου, ἔκανε τὰ πρῶτα βήματα καί ἡ νέα δραματολογία μέ κανένα δράμα σάν ἡ «Μαργαρίτα Τουτουλιάνι» τοῦ Α. Τσιάτσι, καί μερικά σκέτς σατυρικά, ὅπου ἔκαναν κορόϊδο τοὺς ἐχθρούς. («Ὁ φεντεράλης» τοῦ Ζ. Σάκο).

Ἡ λογοτεχνία τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης εἶναι ἡ ἀπαρχή τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Ἡ νέα ἀντίληψη γιά τό λαό, πού θεωρήθηκε σάν ἡ ἀποφασιστι-

κή δύναμη τῆς ἱστορικῆς ἀνάπτυξης, ὁ νέος τύπος τοῦ ἥρωα, πού ἐνσαρκώθηκε στὶς κάθε λογῆς λογοτεχνικές δημιουργίες, ἡ ἐπαναστατικὴ κομματικότητα, ἡ ἱστορικὴ αἰσιοδοξία, ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦσαν γιὰ τὴν ἐμφάνιση μιᾶς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἱδρύσεως μιᾶς νέας κοινωνίας χωρὶς ἐκμεταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευόμενους.

Εὐρωπαϊκὴ Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

**ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ
ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕ-
ΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ
ΤΗΣ ΣΤΑ 1944 - 1977**

I

Σύγχρονη αλβανική λογοτεχνία, έννοοῦμε τή λογοτεχνία, πού ἐμφανίστηκε καί ἀρχισε νά ἐξελισσεται στήν Ἰταλία μετὰ τίς 29 Νοέμβρη 1944, ὅταν οἱ ἔνοπλες δυνάμεις τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Στρατοῦ ἔδιωξαν τοὺς ναζιφασίστες κατακτητῆς καί ἀνοιξε ὁ δρόμος γιά τή σοσιαλιστική οἰκοδόμηση. Ἡ λογοτεχνία διαμορφώθηκε γιά νά ἰκανοποιήσει τίς νέες ἰδεολογικές ἀπαιτήσεις τῆς αλβανικῆς κοινωνίας στή νέα φάση τῆς ἱστορικῆς τῆς ἐξέλιξης, στήν ὁποία μπῆκε μετὰ τήν ἀπελευθέρωση. Τά αλβανικά γράμματα, ἐπρόκειτο νά γίνουν δραστηκό μέσο γιά τήν ἐγκαθίδρυση τοῦ νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, διαπαιδαγωγώντας τίς ἐργαζόμενες μάζες μέ νέο ἠθικό καί νοοτροπία, αὐτά ἔγιναν ἕνας βασικός συντελεστής τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας, ἔδωσαν τήν ἀνεκτίμητη συνεισφορά τους στή ριζική ἀλλαγὴ τῆς αλβανικῆς κοινωνίας.

Οἱ ἐσωτερικές συνθήκες πού βοήθησαν ὥστε ἡ λογοτεχνία ν' ἀντιμετώπιζε μέ ἐπιτυχία τά νέα ἱστορικά καθήκοντα πού βρίσκονταν μπροστά της, ἦταν συνέπεια τοῦ γεγονότος, ὅτι, ἡ συντριπτική πλειονότητα τῶν

συγγραφέων πού στρατεύτηκαν στὶς γραμμὲς τῆς, πρὶν τῆς ἀπελευθέρωσης, εἶχαν λάβει μέρος στὶς γραμμὲς τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης. Οὐσιαστικά, ἡ ἐμφάνιση τῆς σημερινῆς λογοτεχνίας προετοιμάστηκε στοὺς κόλπους τῆς λογοτεχνίας τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, τὰ θεμελιώδη ἐπιτεύγματα τῆς ὁποίας, αὐτὴ τὰ εἶχε ἀφομοιώσει καὶ πλουτίσει περισσότερο, βασιζόμενη στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας στὴν Ἀλβανία.

Ἡ σημερινὴ ἀλβανικὴ λογοτεχνία σημειώνει νέα φάση στὴν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας γενικά, πράγμα πού ἐκφράζεται στὶς νέες ιδέες πού τὴν ἐμπνέουν. Ἡ ιδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ ιδέα τῆς ἱδρύσεως μιᾶς κοινωνίας χωρὶς ἐκμεταλλευτικὲς τάξεις, ἀποτελεῖ τὴν βάση τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, αὐτὴ προσδιόρισε τὰ θέματα καὶ τὰ προβλήματα πού πραγματεύεται ἡ σημερινὴ λογοτεχνία. Ἡ τωρινὴ ζωὴ τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸν ἐπαναστατικὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας, εἶναι στὴν βάση τῶν θεμάτων τῶν ἔργων τῶν σημερινῶν ἀλβανῶν συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι ἐρμηνεύουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ.

Τὸ πρωταρχικὸ ἀντικείμενο τῆς ἀπεικόνισης στὰ ἔργα τῶν σημερινῶν ἀλβανῶν συγγραφέων, εἶναι τὸ προτσές τῆς διαμόρφωσης τῆς νέας κοινωνίας στὶς διαφορὰς πλευρὰς τῆς, οἱ προσπάθειες τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν γιὰ νὰ καταβάλλουν τὴν ἀντίσταση τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων πού ἀνατρέπηκαν καὶ γιὰ τὴν ἐγκατάστασι τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων, ὁ πολιτικὸς καὶ, ιδεολογικὸς ἀγῶνας τῆς νέας κοινωνίας ἐνάντια στὸν ἀστικὸ καὶ ρεβιζιονιστικὸ κόσμο, πού προσπαθεῖ νὰ τὴν παρεμποδίζει. Οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς, ἥρωες τῶν ἔργων τους, κάνουν τοὺς ἐνεργοὺς οἰκοδόμους τοῦ νέου καθεστώτος: τοὺς ἐργάτες, τοὺς ἀγρότες, τοὺς λαϊκοὺς διανοοῦμενους, τοὺς νέους ἀνθρώπους, τοὺς σφυρηλατημένους στὶς μάχες γιὰ τὸ θρίαμβο τῆς σοσιαλιστικῆς ζωῆς. Ἡ νέα ἀλβανικὴ λογοτεχνία, ὄχι μόνον ἀντικαθρε-

φτίζει τίς βαθιές κοινωνικές ἀλλαγές στή ζωή τῆς χώρας, ἀλλά μέ τὰ εἰδικά μέσα της, σάν τέχνη τοῦ λόγου, συντελεῖ στό δυνάμωμα αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν, διαπαιδαγωγώντας τούς ἀνθρώπους μέ σκέψεις, ἐπιθυμίες καί ψυχικές διαθέσεις, ἀπαλλαγμένες ἀπό τίς πληγές πού προκαλεῖ ἡ ταξική κοινωνία. Ὑστερα ἀπό τήν ἀπελευθέρωση ἐξαλείφτηκε ἡ διαμάχη μεταξύ τῆς πραγματικῆς λογοτεχνίας καί τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, διαμάχη πού ἦταν ἀναπόφευκτη στήν τσιφλικο-ἀστική κοινωνία. Τά ὑψηλά κοινωνικά ἰδεώδη πού ἐμπνέουν τούς συγκαιρινούς ἀλβανούς συγγραφεῖς, δέν ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τήν πραγματικότητα, ἀλλά ἐνσαρκώνονται σ' αὐτή, γι' αὐτό, διαφορετικά ἀπό τούς προοδευτικούς συγγραφεῖς τῆς περιόδου πρὶν ἀπό τήν ἀπελευθέρωση, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων ἔνοιωθε τὸν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στό ἰδεῶδες τους καί τήν τότε πραγματικότητα, οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς, κρατοῦν νέα στάση ἀπέναντι στήν κοινωνία καί τὸ κράτος, γιατί αὐτοὶ δέν ἔχουν ἄλλα συμφέροντα νὰ ὑπερασπίσουν ἐκτός ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, τὰ συμφέροντα τῆς οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Ἀλβανία. Ἀκριβῶς, γι' αὐτό τὸ λόγο, αὐτοὶ, τήν ἐργασία τους, σάν καλλιτέχνες τήν κατευθύνουν ἀνοιχτὰ καί ἐνσυνείδητα στό ρεῦμα τῶν προσπαθειῶν ὅλου τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ τῆς ζωῆς, στήν πολιτική τοῦ λαϊκοῦ κράτους αὐτοὶ βλέπουν τήν πραγμάτωση τῶν ἰδανικῶν τους. Ἀπὸ δῶ πηγάζει ἡ κομματικότητα τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, πού τήν διαπερνᾷ ἡ πεποίθηση στίς μεγάλες δυνατότητες τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος νὰ ἀνατρέψει ὅλα τὰ ἐμπόδια πού τροχοπεδοῦν τήν ἀκάθεκτη προοδευτικὴ πορεία. Αὐτὴ εἶναι γεμάτη πίστη στό μέλλον, διαπιστώνει τὴ βεβαιότητα τοῦ λαοῦ στήν τελικὴ νίκη, παρόλες τίς πολλές καί διάφορες δυσκολίες πού συνοδεύουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τήν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐννοεῖται, ὅτι, στρέφοντας τήν προσοχή κυρίως στήν ἀπεικόνιση τοῦ θριάμ-

βου τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων στή ζωή, οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀποφεύγουν τό ἀντικαθρέφτισμα μέ κριτικὸ πνεῦμα καί τῶν ἀρνητικῶν ἐκδηλώσεων, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐπιβιώσεις τοῦ παλιοῦ ἀνατρεμένου κόσμου, εἴτε συνέπεια τῶν ἀστικῶν καί ρεβιζιονιστικῶν ἐπιδράσεων, πού τά καταφέρουν νά εἰσχωρήσουν μέ διάφοροῦς τρόπους στή ζωή τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν προοδευτικὴ λογοτεχνία τοῦ παρελθόντος, πού ἐξελίχτηκε μέ βάση τὸ πάθος τῆς ἀρνήσεως τῆς κοινωνίας τοῦ τοτινοῦ καιροῦ, ἡ σημερινὴ λογοτεχνία, ἔχει σὰ σκοπὸ τῆς τῆ διαβεβαίωση τοῦ νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὴν ὑπεράσπιση καί τὸ δυνάμωμα τοῦ σοσιαλισμοῦ, πράγμα πού ἀποτελεῖ τὴν οὐσιαστικὴ ἰδιομορφία τῆς.

Βασικὸς παράγοντας πού συνέτεινε, ὥστε ἡ λογοτεχνία νά λύσει τὰ προβλήματα πού εἶχε μπροστὰ τῆς, ἦταν καί εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον καί ἡ μεγάλη φροντίδα τοῦ Κόμματος Ἐργασίας Ἀλβανίας γιὰ τὴν τέχνη. Τὴν καθοδήγησέ του στή λογοτεχνικὴ δημιουργία, τὸ Κόμμα, τὴν πραγματοποιεῖ σὲ πρώτη μοῖρα, διαπαιδαγωγώντας τοὺς συγγραφεῖς μέ τὸ πνεῦμα τοῦ σοσιαλισμοῦ καί μέσο τῶν προσπαθειῶν τους ἡ λογοτεχνία ν' ἀκολουθήσει τὸν ὀρθὸ καί σωστὸ δρόμο. Τὸ Κόμμα ἐνημερώνεται συνεχῶς γιὰ τὰ προτσές πού ξετυλίγονται στή λογοτεχνία, γενικεύει τὴν πείρα ἀνάπτυξῆς τῆς καί σύμφωνα μέ τίς νέες ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας, διατυπώνει τὰ καθήκοντα πού προκύπτουν γιὰ τοὺς λογοτέχνες σὲ κάθε νέα φάση πού διέρχεται ἡ λογοτεχνικὴ δημιουργία. Οἱ ἀποφάσεις καί τὰ ντοκουμέντα τοῦ Κόμματος, πού περιέχουν βαθιές ἀναλύσεις τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας καί τῶν ἀντιθέσεων πού ἔχουν βρεῖ τὴ λύση τους σὲ διάφορα στάδια τῆς ἐξέλιξῆς τῆς, τῆς ταξικῆς πάλης πού ἔχει συνοδέψει τὴ σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμηση, ἔχουν βοηθήσει τοὺς συγγραφεῖς, ὥστε, διαμέσου τῆς γνῶσης τῶν βασικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς τῆς χώρας καί τῶν μεθόδων τῆς λύσης τους νά ἰδοῦν καθαρὰ τὴν ἱστορικὴ προοπτικὴ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶχε ἀποφασιστικὴ σημα-

σία για τή δημιουργική εργασία τῶν ἀνθρώπων τῆς λογοτεχνίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν προσανατολιστεῖ ὀρθά στά διάφορα προτσές τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης, ἦταν καί εἶναι σέ θέση νά διακρίνουν αὐτὸ πού εἶναι τὸ οὐσιῶδες καί χαρακτηριστικὸ στήν πληθώρα τῶν συμβάντων καί φαινομένων πού ἀναπτύσσονται τριγύρω αὐτοί, τή σοσιαλιστικὴ κοινωνία τή βλέπουν, σάν κοινωνία πού ἔχει μέσα της ἰδιαίτερη ζωτικότητα καί ἀνεξάντλητες δυνατότητες ἀνάπτυξης καί πάνω σ' αὐτὴ τή βάση, ξέρουν νά λύουν ὀρθά τοὺς ἀνταγωνισμοὺς πού καθρεφτίζονται στήν πλοκὴ τῶν ἔργων τους.

Ἡ νέα λογοτεχνία πού ἀναπτύχθηκε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στηρίχτηκε σοβαρὰ στά καλύτερα ἐπιτεύγματα τῆς προοδευτικῆς λογοτεχνίας τοῦ παρελθόντος. Ἡ πιὸ στέρεα καί ἡ πιὸ ἰδιόμορφη παράδοση τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, εἶναι ἡ φιλοπατρία. Ἡ πρωτοτυπία τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἔγκειται ἀνάμεσα στ' ἄλλα, καί στό γεγονός, ὅτι, αὐτουνουῦ, σά σέ πολὺ λίγους ἄλλους λαοὺς, τοῦ χρειάστηκε νά πολεμοῦσε ὀλόκληρους αἰῶνες γιὰ τὴν ἐλευθερία καί τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του σάν ἔθνος, γιὰ τὴ γλῶσσα καί τὴν ἐθνικὴ του μὀρφωση. Αὐτὴ, ἐπισφράγισε τὸ χαρακτήρα τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, τὴν ὅποια διεπερνᾷ τὸ πατριωτικὸ πάθος (ἡ πατριδολατρεία). Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐπιφανεῖς συγγραφεῖς τοῦ παρελθόντος, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ Μπουζούκου, πού βρῖσκεται στὶς ἀρχές τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, καί μέχρι τὸν Ασντρέν, ἀπὸ τὸ Ναῖμ Φράσερι καί μέχρι τὸ Νὸλι, τοὺς ἔχει χαρακτηρίσει τὸ φλογερὸ πατριωτικὸ αἶσθημα: Ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, ἡ πίστη στὶς δυνάμεις τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ὁ διακαὴς καί ἀκλόνητος πόθος γιὰ νά ἐξασφαλιστεῖ στὸ λαὸ μιὰ ἐλεύθερη καί ἀξιόπρεπη ζωὴ, ὁ ἔμμενος ἀγώνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καί τὴν ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδας. Αὐτὴ ἡ παράδοση εἶναι ὀλοζώντανη καί στήν ἄλβανικὴ λογοτεχνία τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ. Φυσικά, ἔτσι, ὅπως ὅλο τὸ ἰδεολογικὸ

περιεχόμενο τῆς σημερινῆς λογοτεχνίας, καί ὁ πατριωτισμός της, ἀναπτύχθηκε πᾶνω σέ μιᾶ συγκεκριμένη ιστορική βᾶση, στή βᾶση τῶν νέων κοινωνικῶν σχέσεων καί τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας, σάν κυρίαρχη ἰδεολογία. Ἔτσι, πού στίς νέες συνθῆκες ὁ πατριωτισμός στά λογοτεχνικά ἔργα ἀπόχτησε νέες ἰδιότητες· αὐτός εἶναι σοσιαλιστικός πατριωτισμός. Στήν ἐπίγνωση τῶν σημερινῶν συγγραφέων, ἡ τύχη τῆς Ἀλβανίας εἶναι συνυφασμένη μέ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, πού ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, μέ τήν ὑπεράσπιση τῶν νικῶν τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης.

Πολύτιμες παραδόσεις πού κληρονόμησε ἡ σημερινή λογοτεχνία ἀπό τὸ παρελθόν, εἶναι τὸ λαϊκὸ πνεῦμα καί ὁ ρεαλισμός. Οἱ πιὸ ἐπιφανεῖς ἄλβανοί συγγραφεῖς ἔχουν νιώσει τὸν ἑαυτὸ τους στενὰ δεμένο μέ τὰ προοδευτικά, πολιτικά, κοινωνικά κινήματα τῆς ἐποχῆς, ἔχουν ἐκφράσει τίς προοδευτικὲς τάσεις τῆς ἱστορικῆς ἀνάπτυξης τῆς χώρας. Αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τὸ βλέπομε καθαρὰ νὰ ἐκδηλώνεται ἰδιαίτερα στήν περίοδο τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης, ἡ ὁποία ἦταν ἓνα προοδευτικὸ κίνημα, πού εἶχε σὰ σκοπὸ νὰ βγάλει τὸ λαὸ ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ σκοτάδι σὲ φῶς, ἦταν κίνημα λευτεριάς κι ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας, γιὰ κοινωνικὴ πρόοδο καί δημοκρατία, γιὰ ἐκπαίδευση καί μάθηση. Καί ἀργότερα στήν δευτέρη καί τρίτη δεκαετία ὅταν ἡ ἀστική τάξη παράτησε τὰ δημοκρατικά συνθήματα καί ἀπέβηκε ἀντιδραστικὴ δύναμη, ἡ ἄλβανικὴ λογοτεχνία ἐξακολούθησε νὰ εἶναι στενὰ συνδεμένη μέ τίς λαϊκὲς μάζες κι ἔγινε ἔτσι, ἐκφραστὴς τῶν πόθων τους γιὰ λευτεριά καί κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς πῆραν καί προώθησαν τίς ρεαλιστικὲς παραδόσεις τῆς προηγούμενης λογοτεχνίας ἰδίως τῶν προοδευτικῶν συγγραφέων τῆς δευτέρας καί τρίτης δεκαετίας, οἱ ὁποῖοι, τήν κοινωνικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς, τήν ἀπεικόνισαν μέ τίς πιὸ τυπικὲς ἐκδηλώσεις της.

Ἡ σημερινὴ ἄλβανικὴ λογοτεχνία διαμορφώθηκε καί μέ τὴ χρήση τῆς προφορικῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργ-

γίας τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ἦταν καί μένει ἀκόμη καί σήμε-
ρα, ζωντανή πηγὴ ποὺ τρέφει τὴ δημιουργία τῶν ση-
μερινῶν συγγραφέων, ἀνεξάρτητὰ ἀπὸ τὸ ὅτι, σὲ διάφο-
ρες φάσεις, οἱ σχέσεις τῆς λαογραφίας μὲ τὴ λογοτεχνία
ἔχουν διαφοροποιηθεῖ ἀνάλογα μὲ τὸν πλουτισμὸ καί τὴν
ἀνάπτυξη τῆς τελευταίας. Στὰ χρόνια μας, ποιητὲς καί
πεζογράφοι ἐκμεταλλεῦνται τὴ δομὴ τοῦ ὕφους καί τῆς
τεχνοτροπίας τῆς λαϊκῆς ἀφήγησης, τὶς γενικὲς ἀρχές
τοῦ καλλιτεχνικοῦ λόγου ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ λαο-
γραφικὰ δημιουργήματα. Πλᾶι στὶς ντόπιες καλλιτεχνι-
κὲς παραδόσεις, τὶς ὁποῖες ἔχουν ἀνεβάσει σὲ νέα ἀνώτε-
ρη βαθμίδα ἀπὸ ἱστορικὴ ἀποψη, σύμφωνα μὲ τὶς νέες ἀ-
παιτήσεις τῆς ζωῆς, οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς, ἔχουν ἐκμε-
ταλλεῦτεϊ ταυτόχρονα καί τὰ ἐπιτεύγματα τῆς παγκό-
σμιας προοδευτικῆς τέχνης, σὲ πρώτη μοῖρα, τῶν δια-
κεκριμένων ἐκπρόσωπων τῆς Τέχνης τοῦ σοσιαλιστικοῦ
ρεαλισμοῦ, τοῦ Μ. Γκόρκι, τοῦ Μ.Α. Νέξε, τοῦ Α. Μπαρ-
μπύς, τοῦ Β. Μαγιακόφσκυ, κ.ἄ. Ἐννοεῖται, ὅτι, ὁ βασικὸς
συντελεστής στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας
τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ, ἦταν καί εἶναι ἡ ἴδια ζωὴ
τῆς χώρας. Ἡ σημερινὴ ἀλβανικὴ λογοτεχνία δημιουρ-
γήθηκε στὰ πλαίσια τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἔχει τὶς ρίζες στὶς
ἐπαναστατικὲς ἀλλαγές, ποὺ ἄρχισαν στὴ ζωὴ τῆς χώ-
ρας τὰ χρόνια τοῦ Ἀντιφασιστικοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτι-
κοῦ Ἀγῶνα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ καί πῆραν διαρθρωτι-
κό βάθος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στὴν πορεία τῆς σο-
σιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Ἀφομοιώνοντας τὶς θετικὲς
ἐπιτεύξεις τῆς ἐπαναστατικῆς λογοτεχνίας ἡ ἀλβανικὴ λο-
γοτεχνία τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ ἔχει πάντα διαφυ-
λάξει τὴν ἀνεξαρτησίαν της, αὐτὴ ἔχει ἀπωθήσει καθεπὶ
τὸ ξένο, ποὺ δέν ἐξυπηρετοῦσε τὴ λύση τῶν προβλημά-
των ποὺ κατὰστρωνε ἡ ἀλβανικὴ ζωὴ. Οἱ σημερινοὶ συγ-
γραφεῖς, παίρνοντας πάντοτε ὅ,τι τὸ θετικὸ ἀπὸ τὴν πα-
γκόσμια πείρα, ἔχουν βάλει πάντοτε φράχτη στὶς ξένες
ιδεολογικὲς καί καλλιτεχνικὲς ἐπιδράσεις, ἔχουν πολεμή-
σει ἐναντία στὴν ἀστικο-ρεβιζιονιστικὴ τέχνη. Ἐνσυνεί-
δητοι γιὰ τὰ διεθνιστικὰ τους καθήκοντα, εἶναι σ' ἐπιφυ-

λακή για τήν υπεράσπιση τῶν καλύτερων παραδόσεων τῆς παγκόσμιας τέχνης τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ, τίς ὁποῖες πλουτίζουν καί ἀναπτύσσουν περισσότερο στίς συνθῆκες τῆς ἀμείλιχτης ιδεολογικῆς πάλης πού διεξάγεται σήμερα ἀνάμεσα στό μαρξισμό-λενινισμό ἀπό τή μιά πλευρά καί τό σύγχρονο ρεβιζιονισμό καί τήν ἀντιδραστική ἀστική ιδεολογία ἀπό τήν ἄλλη.

Τή σημερινή ἀλβανική λογοτεχνία τή χαρακτηρίζει μιά ἰδιαίτερη πρωτοτυπία, πού ἔχει τίς ρίζες στήν πρωτοτυπία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τοῦ λαοῦ καί προπαντός τῆς λαογραφίας του, στό γεγονός, ὅτι, ἡ δημιουργικότητα τῶν συγγραφέων ἀνθίσει καί ἀνθίζει στά πλαίσια τῶν προβλημάτων καί τῶν γεγονότων πού διαπερνοῦν τή ζωή τῆς χώρας καί ἔχει τίς ρίζες της, ἰδιαίτερα στίς εἰδικές συνθῆκες στίς ὁποῖες ὁ ἀλβανικός λαός ἀπελευθέρωσε τόν ἑαυτό του ἀπό τό ζυγό τῶν φασιστῶν κατακτητῶν καί τῶν κυρίαρχων ἀντιδραστικῶν τάξεων, πού ἔκανε τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση καί σήμερα ἀγωνίζεται γιά τήν πλέρια οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας στή χώρα του, ἀντιμετωπίζοντας μέ ἀνδρεία καί θάρρος τίς ἐπιθέσεις, τίς ἀπειλές καί τόν ἀστικο-ρεβιζιονιστικό ἀποκλεισμό.

Οἱ σημερινοί ἀλβανοί συγγραφεῖς ἔχουν χειριστεῖ πάντα στά ἔργα τους τὰ πιά σοβαρά προβλήματα πού ἔχουν ἀπασχολήσει τίς ἐργαζόμενες μάζες, ἔχουν παρουσιάσει τή ζωή καί τίς προσπάθειές τους γιά νά χτίσουν ἕνα εὐτυχισμένο μέλλον, χωρίς ἀφεντικά καί ξένους ἐχθρούς πάνω στό κεφάλι του. Ταυτόχρονα αὐτοί δέν ξεχνοῦν οὔτε στιγμή, ὅτι, τὰ ἔργα τους ἀπευθύνονται στίς μάζες, γι' αὐτό φροντίζουν νά εἶναι ἀπλά καί σαφῆ γι' αὐτές. «Ἡ τέχνη καί ἡ σοσιαλιστική μας κουλτούρα—ἔχει πει ὁ σύντροφος Ἐνβέρ Χότζια—πρέπει νά στηρίζονται στήν πατρική γῆ, στόν υπέροχο λαό μας. Αὐτές πρέπει νά πηγάζουν ἀπό τό λαό καί νά εἶναι σέ πλήρη ὑπηρεσία του, νά εἶναι ξεκάθαρες καί εὐκολονόητες γιά τό λαό, μὰ μέ κανένα τρόπο τετριμένες καί δίχως

ιδέες». Ἀπό δὴ πηγάζει καὶ ὁ λαϊκὸς χαρακτήρας, σὰ σημαντικό γνώρισμα τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ σημερινή ἀλβανική λογοτεχνία εἶναι ρεαλιστική, μὰ ὁ ρεαλισμὸς τῆς εἶναι νέου τύπου. Κατέχοντας ἐπισημονικὸ νόημα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς ἀπεικονίζουν τοὺς τυπικοὺς χαρακτήρες, ὄχι μόνον στὶς ἐσωτερικὰς τὸς σχέσεις μέ τίς τυπικὰς συνθήκες, ἀλλὰ καὶ στήν προοπτική τὸς, μιά προοπτική ἱστορικὰ βασισμένη.

Ἡ παρουσίαση τῶν ἀνθρώπινων χαρακτήρων στήν προοπτική τὸς, δέ θά πεί νά τὸς καλλωπίσει. Ὁ σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς δέν καταπιάνεται μέ τό ἐξωραϊσμὸ τῆς ζωῆς· αὐτὸς παριστάνει τὴ ζωὴ ὅπως εἶναι, μὰ ἔχοντας νά κάνει μέ μιά κοινωνία ποὺ βρίσκεται σέ ἀδιάκοπη ἐξέλιξη, ὁ σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς δέ μπορεί νά μὴν τὴ βλέπει πάνω στήν ἀλλαγὴ τῆς, δέ μπορεί νά μὴν μελετᾷ στή σημερινὴ μέρα τὰ βλαστάρια τοῦ μέλλοντος ποὺ γεννιοῦνται στοὺς κόλπους τῆς. Αὐτὸ ἀποτελεῖ, ἀναμφισβήτητα, τὴν ἀνωτερότητα τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ, σέ σχέση μέ τὸν παλιὸ ρεαλισμό.

— II —

Μετά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀλβανίας, ἀπὸ τοὺς ναζιφασίστες καταχτητὲς, ἡ ἐξουσία πέρασε στὰ χέρια τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ ἔδωσε τὴ δυνατότητα, ὥστε, μετά τὴν πολιτικὴ ἐκμηδένιση τῶν ἐκμεταλλεῦτριων τάξεων, νά πάει περίπατο καὶ ἡ οἰκονομική τὸς ἐξουσία. Ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἐκμεταλλεῦτριων τάξεων, ἄνοιξε τό δρόμο γιὰ βαθιὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀλλαγὰς, γιὰ νά τεθοῦν τὰ θεμέλια τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ἀχώριστος συμπαραστάτης στή σοσιαλιστικὴ ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς τῆς χώρας, εἶναι, καὶ ἡ πολιτιστικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἐπανάσταση, στόχοι τῆς ὁποίας εἶναι, ἡ ἀνύψωση τοῦ μορ-

φωτικού ἐπιπέδου τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ἡ ἐξάπλωση τῆς μαρξιστικῆς-λενινιστικῆς ἰδεολογίας καί ἡ ἀποτύπωση στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τῶν καινούργιων ἰδεῶν, ἀντιλήψεων καί συνηθειῶν. Αὐτές οἱ ἀλλαγές, πού συντελέστηκαν στίς βάσεις τῆς ζωῆς τῆς χώρας, καθόρισαν τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία, κλήθηκε νά γίνῃ ἀξιόλογος συντελεστής στήν κοινωνική ζωή.

Μέ τήν ἐγκαθίδρυση τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας δημιουργήθηκαν πολύ εὐνοϊκές συνθήκες γιά τή λογοτεχνική καλλιτεχνική δράση. Μέ ὅλες τίς δυσκολίες καί τίς ἐλλείψεις πού ἀπαντοῦσε ἡ χώρα τά πρῶτα χρόνια μετὰ τήν ἀπελευθέρωση, τὸ Κόμμα καί τὸ λαϊκὸ κράτος ἔλαβαν μέτρα γιά νά δημιουργήσουν κατάλληλες συνθήκες στοὺς συγγραφεῖς καί καλλιτέχνες γιά δημιουργική ἐργασία. Σ' αὐτή τήν περίοδο ἄρχισαν νά ὀργανώνονται διάφοροι λογοτεχνικοὶ-καλλιτεχνικοὶ διαγωνισμοί, πού ὠθοῦσαν τή δημιουργική ἐργασία στό πεδίο τῆς τέχνης καί τῆς λογοτεχνίας, διευρίνεται ἡ ὑλική βάση γιά τήν ἐκδοση τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Τὸ 1949 δημοσιεύεται ὁ νόμος γιά τήν κατωχύρωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ συγγραφέα, πού δέν ὑπῆρχε στό παρελθόν. Σημαντικὸ γεγονός ἦταν ἡ Ἰδρυση, τὸ Νοέμβρη τοῦ 1945, τῆς Ἑνώσεως τῶν Συγγραφέων, τῆς πρώτης ὀργάνωσης αὐτοῦ τοῦ εἴδους στήν Ἀλβανία, ἡ ὁποία συμπερίλαβε ὅλους τοὺς ἐπαναστατικούς συγγραφεῖς καί κείνους τοὺς τίμιους συγγραφεῖς, πού δέχτηκαν τήν πλατφόρμα τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας καί ἔθεσαν τό ταλέντο τους στήν ὑπηρεσία τῆς οἰκοδόμησής τῆς νέας Ἀλβανίας. Ἀσφαλῶς, ὄχι γιά ὅλους τοὺς συγγραφεῖς πού στάθηκαν μακριά ἀπὸ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐναντία στοὺς ναζιφασίστες καταχτητές, ἦταν εὐκόλη ἡ τοποθέτηση τῆς δημιουργικῆς τους ἐργασίας πάνω στή νέα ἰδεολογική καί καλλιτεχνική βάση. Σὲ ἀρκετές περιπτώσεις, αὐτὸ τὸ προτσές ἦταν κουραστικὸ, πού ἀπαιτοῦσε τήν ἀναθεώρηση τῶν παλιῶν κοινωνικῶν πολιτικῶν πε-

ποιθήσεων καθώς και τῶν αἰσθητικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀντιλήψεων καὶ τὴν ἀφομοίωση τῆς νέας μαρξιστικῆς - λενινιστικῆς κοσμοθεωρίας καὶ τῶν νέων ἀρχῶν δημιουργίας. Ἀποτελεσματικὸ ρόλο στή διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ μεταβολὴ αὐτῶν τῶν συγγραφέων, ἔπαιξε τὸ μέλημα με τάκτ καὶ μεγάλη ὑπομονή τοῦ Κόμματος καὶ τῆς νέας ἐξουσίας γιὰ τὴν ἀναδιαμόρφωσή τους, καθώς καὶ οἱ σημαντικὲς ἐπιτεύξεις στή οἰκοδόμησι μιᾶς καλῆς ζωῆς γιὰ τὸ λαὸ. Αὐτοὶ οἱ παράγοντες ἔκαμαν, ὥστε, δυνάμεις μέχρι χτές ἀδρανεῖς, εἴτε ἀπαθεῖς, νὰ ζωογονηθοῦν καὶ νὰ τεθοῦν σὲ κίνηση σὲ ὄφελος τῆς ὑπόθεσης τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οἱ ἄλβανοὶ συγγραφεῖς προσανατολιστήκαν ὀρθά στή δημιουργικὴ τους ἐργασία. Στὴ βάση τῶν θεμάτων καὶ τῶν προβλημάτων τῶν ἔργων τους, αὐτοὶ ἔβαλαν τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Οἱ συγγραφεῖς πού εἶχαν συμμετάσχει στὸν ἀγῶνα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ ἐναντία στοὺς φασίστες καταχτητὲς, ἔγραψαν τίς ἐντυπώσεις καὶ τίς παρατηρήσεις τους, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ συμβάντα πού εἶχαν ζήσει ἐκεῖνα τὰ χρόνια. Διηγήθηκαν ἐκεῖνο πού ἀποτελοῦσε τὸ πιό ἀξιωματικὸ γνῶρισμα αὐτῶν τῶν χρόνων, τὸ ἥρωικό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἄνθρωποι γενναῖοι καὶ τολμηροί, συμβάντα πού φέρουν στὸ φῶς μὲ ἰδιαίτερη ἔνταση ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα τῆς ἀνταρτήσεως καὶ τῆς θυσίας, πού διάκρινε τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς λευτεριάς, τὸ γενικὸ ἐνθουσιασμὸ πού εἶχε ἀγκαλιάσει ὅλον τὸ λαὸ—αὐτὰ ἦταν τὰ θέματα τῶν πρώτων ἐκπονημάτων, ποιήματα σύντομα καὶ μακρόπνοα, διηγήματα εἴτε δράματα. Σ' αὐτὰ, οἱ συγγραφεῖς διηγήθηκαν ἀπλά, συχνὰ χωρὶς κανένα ἐπιπρόσθετο, σημειώνοντας μάλιστα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὅπου εἶχαν διαδραματιστεῖ τὰ γεγονότα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔκαναν λόγο, γιὰτὶ τὰ ἔργα τους ἦταν ἓνα εἶδος καλλιτεχνικοῦ ντοκουμέντου τῆς ἐποχῆς. Ταυτόχρονα, ἡ λογοτεχνία ἔστρεψε τὴν προσοχὴ καὶ στή νέα πραγματικότητα, στὰ προβλήματα καὶ τὰ σύγχρονα φαινόμενα.

Ἡ ποίηση, γιά τόν ἴδιο τό χαρακτήρα της εἶχε τό πλεονέκτημα ν' ἀποδίδει πιό γρήγορα τίς ἐπαναστατικές ἀλλαγές τῆς ζωῆς, τά φύτρα τῶν νέων σοσιαλιστικῶν συστατικῶν στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων. Ἐννοεῖται, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ σκιαγραφία τοῦ νέου κόσμου μόλις εἶχε ἀρχίσει νά προβάλλει, ἦταν δύσκολο, ὥστε, ἡ ζωή ν' ἀπεικονίζονταν μέ συγκεκριμένη ποιητική ἐμφάνιση. Ἀπό δῶ προέρχεται ἡ ὑπερίσχυση τῆς λυρικής πνοῆς στά ποιήματα τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἡ μεταβίβαση τῆς γενικῆς χαρᾶς γιά τήν καινούργια ζωή ποῦ ἀρχισε ν' ἀνθίζει, ἡ ἀγαλλίαση γιά τίς πρώτες ἐπιτυχίες στό δρόμο τῆς οἰκοδόμησής τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, ἀποτελοῦν τό περιεχόμενο τῶν καλύτερων ποιημάτων αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἐνῶ στήν σύντομη πεζογραφία γίνονται προσπάθειες νά σκαλιστοῦν τύποι, καταστάσεις καί νέες διαμάχες. Φυσικά πρόκειται γιά κάποια κατόπτευση τῆς νέας πραγματικότητας· γιατί ἡ πλέρια ἀντικαθρέφτισή της θά γίνονταν ἀργότερα, ὅταν θά ἐκπονοῦνταν μυθιστορήματα μέ θέμα ἀπό τή σημερινή ζωή τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Μολταῦτα ὅμως, αὐτά τά ἔργα μαρτυροῦσαν ὅτι, οἱ ἀλβανοὶ συγγραφεῖς, βάλθηκαν στό δρόμο τῆς ἀπεικόνισής τῆς νέας ἱστορικο-κοινωνικῆς πραγματικότητας.

Τό γεγονός, ὅτι, ἡ νέα λογοτεχνία ἀρχισε νά σιμῶνει ὀλοένα καί περισσότερο τή νέα κοινωνική πραγματικότητα καί νά προσφέρει τή συμβολή της στήν οἰκοδόμησιν τῆς καινούργιας ζωῆς, δέν ἄρεσε στά ἀπομεινάρια τῶν τυφλικο-ἀστικῶν λογοτεχνῶν, οἱ ὅποιοι, κρύβοντας τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς τους, εἶχαν κατορθώσει νά εἰσχωρήσουν στήν Ἑνωσὴ τῶν Συγγραφέων τῆς Ἀλβανίας. Τίς περισσότερες φορές κρυφά, ἀλλὰ καμιὰ φορά καί φανερά, ξεπρόβαλαν ἐνάντια στή σύνδεση τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας μέ τὰ πρώτιστα προβλήματα τῆς ζωῆς τῆς χώρας, μέ τὰ καθήκοντα τοῦ ἐπαναστατικοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Αὐτοὶ, ἐπετέθηκαν ἐνάντια στήν ἀρχή τῆς κομμουνιστικῆς κομματικότητας, τήν ὁποία ἐκάλεσαν περιορισμό τῆς δημιουργικῆς ἐ-

λευθερίας. Στή συνειδητή έκφραση τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας, στήν κοσμοθεωρία, αὐτοί, ἀντιπαράθεταν τήν αὐτογνωσία καί, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ζητοῦσαν ν'ἀσπρωχταν τοὺς συγγραφεῖς στό δρόμο τῆς ὑποκειμενιστικῆς, καί χωρίς κοινωνική ἀξία, δημιουργίας. Σ' αὐτές τίς ἐπιθέσεις ἐνάντια στή νέα λογοτεχνία, ἔδωσαν τήν ἀπάντησή οἱ ἐπαναστατικοί λογοτέχνες, οἱ ὁποῖοι ὑπεράσπισαν τήν ἰδέα τῆς στενῆς σύνδεσης τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας μέ τὰ προβλήματα καί τίς ἀνησυχίες τῆς χώρας, μέ τὸν ἀγῶνα τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν γιά τήν οἰκοδόμησι τῆς νέας ζωῆς.

Στήν τρίτη συνδιάσκεψη τῆς Ἑνώσεως Συγγραφέων, πού συνῆλθε τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1949, στίς προσπάθειες τῶν ἐχθρικῶν στοιχείων γιά νὰ παρεκκλίνουν τή λογοτεχνία ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο, τὸ δρόμο τῆς ἐξυπηρέτησης τῆς σοσιαλιστικῆς ὑπόθεσης, ἐδόθηκε καίριο πλήγμα. Μά ἡ βαρῦτητα τῆς Συνδιάσκεψης, δὲν ἔγκειται μόνο στό γεγονός, ὅτι, ἐστέφθηκε μ' ἐπιτυχία ὁ ἀγῶνας ἐνάντια στίς ξενικὲς ἀπόψεις στο λογοτεχνικό τομέα. Τὸ πρῶτιστο καθῆκον τῆς συνδιάσκεψης, ἦταν, ἡ συζήτηση τῶν σοβαρῶν προβλημάτων πού ὑπέβαλε ἡ ἐξέλιξη τῆς λογοτεχνίας.

Κάνοντας γενικέυση τῆς συσσωρευμένης πείρας μέχρι τότε ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία, ἡ Συνδιάσκεψη, ἐπικύρωσε τήν ὀρθότητα τοῦ δρόμου πού ἀκολουθοῦσε ἡ νέα λογοτεχνία. Ὁ σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς, θεωρήθηκε ὄχι μόνο σὰ λογοτεχνικὴ κατεύθυνση πού ἀνταποκρίνεται στὰ συμφέροντα τοῦ ἀγῶνα τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν γιά τήν σοσιαλιστικὴ ἀλλαγὴ τῆς χώρας, ἀλλὰ καί σὰ δρόμος, διαμέσου τοῦ ὁποῖου, ἡ ἀλβανικὴ λογοτεχνία θὰ εἶχε νέες ἐπιτυχίες καί θὰ σημείωνε ἀνοδος ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἀποψη. Πρωτεύουσα θέση στίς ἐργασίες τῆς Συνδιάσκεψης, πῆραν τὰ ἐπείγοντα προβλήματα τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης, ὅπως τὸ πρόβλημα τῆς κομματικότητας, σὰ βασικὴ ἀρχὴ στή δημιουργικὴ λογοτεχνικὴ ἐργασία, τὸ ζήτημα θεμάτων καί προβλημάτων.

των στά λογοτεχνικά έργα και σέ στενή σύνδεση μ' αὐτά, ἢ πιό στενή ἐπαφή τῶν λογοτεχνῶν μέ τή ζωή τῶν ἐργαζόμενων, τό πρόβλημα προώθησης τῆς λογοτεχνικῆς δεξιότητος, τό πρόβλημα τῶν νέων ταλαντούχων κ.ἄ. Οἱ συμμετάσχοντες, τόνισαν τήν ἀπαραίτητη ἀνάγκη τῆς ἀφομοίωσης τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ. Σά θεωρία πού παρέχει τή δυνατότητα στό συγγραφέα, νά γνωριστεῖ καλά μέ τά φαινόμενα καί τά νέα προτσές τῆς ζωῆς.

Στά πρῶτα βήματα τῆς νέας λογοτεχνίας ἀπόχτησε ἰδιαίτερη βαρύτητα τό ζήτημα τῆς στάσης πρὸς τήν πολιτιστική κληρονομιά τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐδραίωση ἑνός ὀρθοῦ μαρξιστικοῦ-λενινιστικοῦ νοήματος, σ' αὐτό τό πρόβλημα εἶχε σημασία τόσο ἀρχική, ὅσο καί πραχτική, γιατί τά πρῶτα χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης, ὄχι ὅλοι τό εἶχαν ξεκάθαρο, τό τί, ἔπρεπε νά παρουν καί τί νά ἀπορρίψουν ἀπό τήν ἐθνική πολιτιστική κληρονομιά τοῦ παρελθόντος. Ἐδῶ-ἐκεῖ, παρατηρήθηκαν σχετικά καί νιχιλιστικές στάσεις πρὸς τίς προοδευτικές δημοκρατικές παραδόσεις τοῦ παρελθόντος. Ἀπό ἔλλειψη θεωρητικῆς κατάρτισης, κανείς, καί προσπάθησε νά τραβήξει γραμμή σέ καθετί τό θετικό στή μορφωτική κληρονομιά τοῦ παρελθόντος. Στήν προκείμενη σύγχυση, ἔπαιξαν τό ρόλο τους καί οἱ προσπάθειες τῶν ἀντιλαϊκῶν συγγραφέων καί τῶν ὀπαδῶν τους, νά συγχωνεύσουν στή σοσιαλιστική κουλτούρα καί τήν ἀντιδραστική τσιφλικο-ἀστική τοῦ παρελθόντος.

Γιά νά σχηματίσουν ἕνα ὀρθό νόημα σχετικά μέ τό πρόβλημα αὐτό, στούς συγγραφεῖς, ἔδωσε μεγάλη βοήθεια τό Κόμμα Ἐργασίας, τό ὅποιο, τοὺς κατατόπισε ὅτι, ἡ κουλτούρα τοῦ παρελθόντος δέν ἔπρεπε νά θεωρεῖται σάν κάτι τό ὁμοιόμορφο καί μονοκόμματο, ὅσον ἀφορᾷ τό ἰδεολογικό περιεχόμενο, γιατί στήν πολιτιστική κληρονομιά πρέπει νά ἔχομε ὑπόψη δύο κουλτούρες: Τήν προοδευτική, στήν ὅποια ἐκφράζονται οἱ πόθοι τῶν δημοκρατικῶν στρωμάτων καί τήν ἀντιδραστική, ἢ ὅποια ἔχει ἐξυπηρετήσῃ τίς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις καί

τίς όπισθοδρομικές κοινωνικές δυνάμεις. Στην οίκοδόμηση τής νέας σοσιαλιστικής κουλτούρας πρέπει νά μπούνε καί νά αξιολογηθοῦν μέ κριτικό μάτι, έκεΐνες οί προοδευτικές παραδόσεις τής έκπαιδευτικής κληρονομιάς, πού έχουν τή δύναμη νά ίκανοποιήσουν τίς άπαιτήσεις τής νέας κοινωνίας. Ή μελέτη, σέ πλατιά κλίμακα τής προοδευτικής λογοτεχνίας του παρελθόντος καί ή δημοσίεψη τών έργων τών διακριμένων συγγραφέων της, σάν ό Ν. Φράσερι, ό Α. Ζ. Τσαγιούπι, Μιγκιένι κ. ά, συντέλεσε στην πιό βαθιά γνώση τών παραδόσεων του παρελθόντος καί από δω, στην χρήση τους, για την οίκοδόμηση τής σοσιαλιστικής κουλτούρας.

* * *

Στην πέμπτη δεκαετία, ή λογοτεχνία έξελίσσεται περισσότερο. Ή πρόοδος τής λογοτεχνικής δημιουργίας παρατηρήθηκε σέ όλες τίς κατευθύνσεις. Προόδεψε ιδίως ή πεζογραφία, στην ανάπτυξη τής όποίας συνέβαλαν ό Φ. Γκιάτα, Σ. Σπάσε, Δ. Σ. Σουτερίκι, Α. Άμπντιχότζια κ. ά. οί όποίοι έπεδίωξαν νά πιάσουν πλατιά τήν πραγματικότητα, νά δημιουργήσουν χαρακτήρες πού ένσαρκώνουν τίς τυπικές ιδιομορφίες τής έποχής, νά δώσουν τίς έπαναστατικές αλλαγές πού συμβαίνουν στην άλβανική κοινωνία. Άσφαλώς, κάτω από τήν επίδραση τής ζωής, σημειώθηκε διεύρυνση θεμάτων καί προβλημάτων, μά χαρακτηριστικό αύτης τής περιόδου, είναι, ή πιό βαθιά διαπραγμάτευση προηγούμενων θεμάτων, ιδίως του κεντρικού θέματος: Του Άντιφασιστικού Έθνικοαπελευθερωτικού Άγώνα. Οί συγγραφείς, πού έστρεψαν τήν προσοχή τους στα ιστορικά γεγονότα αύτης τής περιόδου, κατόρθωσαν νά άπεικονίσουν τά βαρυσήμαντα προτσές πού διενεργούνταν στους κόλπους τής άλβανικής κοινωνίας στις παραμονές τής λαϊκής έπανάστασης, τήν τοποθέτηση τών πολιτικών καί κοινωνικών δυνάμεων, όσον άφορᾷ τή στάση άπέναντι τής φασιστικής κατοχής καί

τὴν ὀργάνωση τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, τὴν ἀφύπνιση καὶ τὴν ὑψηλὴ πολιτικὴ ἐπίγνωση ποὺ ἐκδήλωσαν οἱ μάζες σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, τὴ μεγάλη δραστηριότητα τῶν κομμουνιστῶν γιὰ τὸ ξύπνημα καὶ τὴν καθοδήγηση τῶν μαζῶν στὸν πόλεμο, τὴν ἀποτυχία τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων νὰ παραπλανήσουν τὸ λαό, ὅπως στὰ περασμένα, γιὰ τοὺς ἐγωϊστικούς σκοπούς τους καὶ τὴ λύσσα ποὺ τοὺς ἐπίασε ὅταν ἀντιλήφθηκαν, ὅτι, τὰ σχέδια γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ταξικὴ τους ἐξουσία, ἔγιναν συντρίμια.

Τὸ δυνάμωμα τῶν ἐπαφῶν μέ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δουλειά τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν καὶ ἡ προώθηση τῆς καλλιτεχνικῆς δεξιότητος τῶν συγγραφέων συνέβαλαν νὰ διευρυνθεῖ ἡ σφαῖρα τῆς ἀπεικόνισης τῆς σοσιαλιστικῆς ζωῆς στὰ λογοτεχνικὰ ἔργα. Σὲ πολλὰ ἔργα παρουσιάστηκε ἡ γένεση τῶν νέων σοσιαλιστικῶν σχέσεων, ἡ ζωὴ καὶ οἱ προσπάθειες τῶν μαζῶν γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Στὴ διεύρυνση τοῦ ὀρίζοντα τῆς ἐπίκαιρης ζωῆς συνέβαλαν ἰδίως καινούργιες πέννες ποὺ ἄρχισαν νὰ ἐπιβεβαιώνονται στὴ λογοτεχνία ἀπὸ τὰ μέσα τῆς πέμπτης δεκαετίας, ὅπως ὁ Ι. Κανταρέ, Ντρ. Ἀγκόλι, Ν. Πρίφτι. Δ. Τζουβάνι κ.ἄ. Στὴν ποίηση ἐμφανίστηκε ἡ τάση γιὰ διείσδυση στὰ προτσές καὶ τὶς νέες κοινωνικὲς ἐξελίξεις, αὐτὸ συνεπίφερε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μεταβίβαση τῆς γενικῆς χαρᾶς, στὴν περιγραφή συγκεκριμένων γεγονότων τῆς οἰκοδομητικῆς ἐργασίας, στὴ φωτοσκίαση μέ διάκριτους ρεαλιστικούς χρωματισμούς τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς φυσιογνωμίας του. Ἦταν ἐπόμενο, ἕνα νέο ποιητικὸ λεξιλόγιο, μιὰ παραστατικὴ εἰκόνα μέ φρεσκάδα καὶ ἔκφραση, μιὰ εὐστροφη ποιητικὴ ἀφήγηση, ποὺ μοιάζει μέ μιὰ συνηθισμένη συνομιλία. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιτεύγματα ἔκαμαν τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία πιὸ ποικιλόχρωμη καὶ πιὸ ζωντανή. Ἡ παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς λογοτεχνίας δέν ἦταν ἀνάλαφρη, χωρὶς δυσκολίες. Γιὰ νὰ φτάσουν σὲ νέα ὄροσημα, χρειάστηκε νὰ ξεπεραστοῦν καὶ νὰ καταβληθοῦν μέ τὴ συζήτηση καὶ

τὴν ἐπίκριση μιᾶς σειρᾶς ἀτελειῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀντιλήψεων οἱ ὁποῖες παρεμπόδιζαν τὴν παραπέρα πρόοδο τῆς λογοτεχνίας. Ἀνάμεσα στὶς ἀδυναμίες πρέπει ν' ἀναφέρομε τὸ γεγονός, ὅτι, καμιά φορά δέν ἀφιερῶθηκε ἡ ἀπαιτούμενη βαρύτητα στὶς νεωτεριστικὲς ἀναζητήσεις ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καθὼς καὶ στὴ μορφή, πράγμα, πού ἔγινε αἰτία γιὰ μιὰ σειρά ἀδυναμίες, ὅπως ἡ στερεοτυπία, ἡ ρουτίνα κ.ἄ. Σὰν ἀποτέλεσμα τῶν μακρῶν καὶ ἀρχιακῶν συζητήσεων στοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους ξεπεράστηκαν οἱ τροχοπεδικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἀνάγκη τῶν νεωτεριστικῶν ἀναζητήσεων γιὰ νὰ ἀπεικονιστοῦν οἱ νέες ἐξελίξεις τῆς ζωῆς. Σ' αὐτὸ συνέτεινε ἡ πολιτικὴ τοῦ Κόμματος, πού ὑποστήριζε τὸν πλουτισμὸ τῆς λογοτεχνίας μὲ νέα καλλιτεχνικὰ μέσα, ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴ δυναμικότητα τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησις. Στὸ λόγο πού κράτησε ἐνώπιον τῶν συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν τὸν Ἰούνη 1961, ὁ σύντροφος Ἐνβέρ Χότζια χαρακτήρισε τὶς νεωτεριστικὲς ἀναζητήσεις σὰν κάτι τὸ φυσικὸ, τὸ νόμιμον πού παράθετε ἡ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδίας τῆς λογοτεχνίας. «... Ἡ ζωὴ μας εἶναι μεγάλη πηγή ἐμπνευσης. Τὸ μεγαλεῖο πού δημιουργεῖται στὴ χώρα μας, ἐμεῖς τὸ ζοῦμε οἱ ἴδιοι—εἶπε ὁ σύντροφος Ἐνβέρ Χότζια, ἀποτεινόμενος στοὺς λογοτέχνες καὶ καλλιτέχνες. — Παντοῦ ὑπάρχει ποίηση, παντοῦ ὑπάρχει νεωτερισμὸς καὶ κανένας δέν ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Μονάχα ὅτι, αὐτὸς ὁ νεωτερισμὸς, νὰ βαδίζει τὸν ὀρθὸ δρόμον, τηρώντας τὶς ἀρχές τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ... δέν πρέπει νὰ ριχτοῦν κάτω οἱ καλὲς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος. Ὁ νεωτερισμὸς ποτέ δέν πρέπει νὰ ἐξισωθεῖ μὲ τὴν ἀρνησὴ τῆς παράδοσης».

Ἡ ἕκτη καὶ ἕβδομη δεκαετία ἀποτελοῦν ἓνα νέο στάδιο τῆς λογοτεχνικῆς ἀνάπτυξης. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἐδραίωσις καὶ τοῦ παραπέρα πλουτισμοῦ τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ στὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία. Αὐτὸ συνέπεσε μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ στρέψωσι τοῦ νέου καθεστῶτος καὶ μὲ τὸ πέρασμα στὴν πλέρια οἰκο-

δόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα εἶχαν καταργηθεῖ ὀλοκληρωτικὰ οἱ παλιές οἰκονομικὲς σχέσεις, ἀντικαθιστώντας τες μὲ τὶς νέες σοσιαλιστικὲς σχέσεις. Ἡ μετατροπὴ τῶν βασικῶν μέσων παραγωγῆς καὶ κυκλοφορίας σὲ κοινὴ ἰδιοκτησίαν καὶ ἡ κολεχτιβοποίηση τῆς γεωργίας, ὀδήγησαν σὲ βαρυσήμαντους μετασχηματισμούς στὴ σύνθεση τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας, στὴν ὁποία ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τῶν κυρίαρχων τάξεων, ἔμειναν δύο φίλες τάξεις: Ἡ ἐργατικὴ τάξις καὶ ἡ συνεταιριστικὴ ἀγροτιά καθὼς καὶ τὸ στῶμα τῆς λαϊκῆς διανόησης. Ἡ ἐναρξη τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν πλείρια σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμησις τῆς κοινωνίας, συνέπεσε μὲ τὴν πάλιν ἐναντία στοὺς σύγχρονους ρεβιζιονιστῆς, μὲ τοὺς σοβιετικοὺς ἐπικεφαλῆς, στὸν ὁποῖο πρωτοστάθηκε ἡ Ἀλβανία κατὰ τὴν ἕκτη δεκαετία. Ἡ πάλιν γιὰ τὸ ντεμασκάρισμα τῆς ἀντιμαρξιστικῆς, ἀντεπαναστατικῆς καὶ ἀντιαλβανικῆς δράσης τῶν σύγχρονων ρεβιζιονιστῶν, ζωντάνεψε μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀνείδωτης κινητοποίησης στὶς λαϊκὲς μάζες, οἱ ὁποῖες ἔδειξαν στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησις ὑψηλὸ πατριωτικὸ πνεῦμα καὶ ἐτοιμότητα γιὰ θυσίες, θραύοντας ἔτσι τὸν ἀποκλεισμό, τὶς ἐπιθέσεις καὶ τὶς ἀλλεπάλληλες πιέσεις τῶν ἐχθρῶν. Ἦταν ἡ περίοδος πού ἡ ζωὴ τῆς χώρας, ἦταν τόσο μεστωμένη ἀπὸ ἰδεολογικὴ καὶ πολιτικὴ ἀπόψη, τόσο πλούσια σὲ βαρυσήμαντα γεγονότα καὶ ἐπαναστατικὲς ἀλλαγές. Αὐτὴ τὴν ὁρμὴ τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητος τῶν μαζῶν καὶ τὸ μαχητικὸ πνεῦμα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, τὰ ἐβάθυναν περισσότερο, ἰδίως τὰ μέτρα τοῦ Κόμματος καὶ τῆς Κυβέρνησις γιὰ τὸ ξερίζωμα τῶν ἐκδηλώσεων τῆς γραφειοκρατείας καὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τῆς ρουτίνας, τῶν ἀντιλήψεων, τῶν συνηθειῶν καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ πατριαρχισμοῦ καὶ τοῦ συντηρητισμοῦ καθὼς καὶ τῶν ἐπιδράσεων τῆς θρησκείας.

Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, μὲ τὰ σημαντικὰ γεγονότα πού τὴν περιστοίχισαν, καὶ ἡ παραπέρα ἀνύψωσις τοῦ ἰδεολογι-

κοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν μαζῶν, ἔκαμαν, ὥστε, ἡ λογοτεχνία νὰ φθάσει σὲ νέα ὕψη, προοδεύοντας καὶ στὸ περιεχόμενον καὶ στὴ μορφή. Καθοδηγούμενοι ἀπὸ τὸ σκοπὸν, γιὰ νὰ λάβουν πιὸ ἐνεργὸ μέρος στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, οἱ λογοτέχνες, καταπιάστηκαν μὲ τὰ πολὺπλοκα καὶ φλέγοντα προβλήματα τοῦ καιροῦ, ἀπεικόνισαν τὶς ἀπόψεις καὶ τὶς βασικὲς ἀντιθέσεις τῆς ἀλβανικῆς πραγματικότητος στὴν ἕκτη καὶ ἑβδομῃ δεκαετία, ἀποκάλυψαν μὲ ταμπλό καὶ ζωντανὲς εἰκόνες τὴν οὐσία τῶν γεγονότων ποὺ ἐξελίσσονταν μπροστὰ στὰ μάτια τους. Ἡ λεπτομερειακὴ ἀνάλυση τῶν σοβαρῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων, ὀδήγησε στὴν ἀνύψωση τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐπιπέδου τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων. Σ' αὐτὸ συντέλεσε καὶ ἡ αὐξηση τῶν ἀπαιτήσεων γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ ἐργασία, τῶν ἴδιων τῶν συγγραφέων, ποὺ χάρη στὶς ἐπίμονες προσπάθειες, κατῴρθωσαν νὰ ἐξουσιάζουν τὴν τέχνη τῶν πλατιῶν καλλιτεχνικῶν χειρκεύσεων καὶ τῆς βαθύτερης ἔρευνας τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τῶν ἠρώων. Ἐξόν ἀπὸ τὴν κλίση γιὰ ἐπικὰ ταμπλώ, ποὺ δίνουν πλατιά τὴν πραγματικότητα, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια παρατηρήθηκε ἡ τάση, γιὰ νὰ ξεδιπλώσουν τὴν οὐσία τῶν κοινωνικῶν φαινομένων στὴν πολυμορφία τους, λακωνικὰ, μὲ εἰκόνες ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ μεγάλη ἐκφραστικὸτητα. Ὅλα αὐτὰ ἔκαναν, νὰ ξεπεραστεῖ ἡ ρηχὴ παράσταση τῆς ζωῆς, τὸ περιγραφικὸ πνεῦμα, ποὺ στέκονταν σὰν ἐμπόδιο μπρὸς στὴ λογοτεχνία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, αὐτὸν τὸν καιρὸν, αὐξάνει ἡ δημιουργικὴ πρωτοβουλία, δυναμώνει ἡ αὐτοπροαίρεση, γιὰ νὰ παρουσιάσει ὁ καλλιτέχνης πιὸ ὀλοκληρωμένη τὴν ἀτομικότητά του σὰ δημιουργὸς. Ξεκινώντας ἀπὸ γερὴ τοποθέτηση, οἱ συγγραφεῖς ἐξέφρασαν μὲ διαύγεια καὶ ἐπενεργητικὴ δύναμη τὴ γνώμη τους, γιὰ κεῖνες τὶς ἀπόψεις, ποὺ ἔκαμαν ἀντικείμενον καλλιτεχνικῆς ἀπεικόνισης στὰ ἔργα τους. Αὐτὸ ἦταν ἀδύνατον νὰ μὴν ὀδηγοῦσε στὴν αὐξηση τῆς ἐπιρροῆς τοῦ καλλιτεχνικοῦ λόγου στὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας. Ἡ ἕκτη καὶ ἑβδομῃ δεκαετία μᾶς

έδωσαν μιά σειρά από αξιόλογα έργα, όπως «Ο στρατηγός τῆς στρατιάς τῶν νεκρῶν», «Γιατί συλλογίζονται τούτα τὰ βουνά», «Ο κομισάριος Μέμο», «Οί πατεράδες», «Τό νεκρό ποτάμι», «Προτοῦ χαράξει», κ.ἄ, τὰ ὅποια ὄχι μόνον ἐπικύρωσαν τήν καλλιτεχνική ὀριμότητα τῆς σημερινῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, ἀλλά γινῆκαν κίνητρα, ὥστε, αὐτή νά διαβεῖ τὰ σύνορα τῆς χώρας καί νά γίνει γνωστή καί στούς ξένους ἀναγνώστες.

* * *

Σ' αὐτή τήν περίοδο πῆρε ιδιαίτερη βαρύτητα τό πρόβλημα τῶν τυχῶν τῆς χώρας καί ἡ παραπέρα ἐξέλιξη τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης στήν Ἄλβανία. Χαρακτηριστικό γιά τὰ καλύτερα ἔργα πού πραγματεύτηκαν αὐτά τὰ προβλήματα, ἦταν ἡ εὐρύτητα τῆς ποιητικῆς σκέψης. Οἱ συγγραφεῖς, τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς, προσπάθησαν νά τὰ χειριστοῦν στρεφόμενοι συχνά πρὸς τήν ἱστορία, πραγματευόμενοι τό θέμα τῶν ἱστορικῶν πεπρομένων τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ στό παρελθόν καί σήμερα. Δραστήρια σ' αὐτά τὰ χρόνια ἦταν ἰδίως ἡ ποίηση, ἡ ὅποια, στά πιά μεγάλα συμβάντα τοῦ παρελθόντος ἀνακάλυπτε τίς ρίζες τῆς ἀνένδοτης πνοῆς τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ μπρός στίς δυσκολίες, τή φλογερή του πατριωτική ψυχή, τήν μεγάλη ἀγάπη του γιά τήν ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη ζωή. Τὰ μακρόπνοα καί λιγόστιχα καλύτερα ποιήματα τοῦ Ἰ. Κανταρέ, Ντ. Ἀγκόλι, Λ. Σιλίκι, κ.ἄ βοήθησαν τοὺς ἀναγνώστες νά καταλάβουν βαθιά τὰ μεγάλα συμβάντα, μέσ' στά ὅποια ζοῦσε ἡ χώρα, τοὺς διαπαιδαγώγησαν μέ τό θάρρος καί τήν ἥρωική ψυχή ἀπέναντι στοὺς ἐχθρούς. Αὐτό τό καλλιτεχνικό καθῆκον πού στέκει μπροστά σέ ὅλη τή λογοτεχνική δημιουργία, ὁ πεζός λόγος προσπάθησε νά τό ἐκπληρώσει, δείχνοντας τό ἱστορικό μεγαλεῖο τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, πού ἀπελευθέρωσε τή χώρα ἀπό τό ναζιφασιστικό ζυγό καί ἔκαμε τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση,

ξεπερνώντας πολλές δυσκολίες. Τὸ ἀντικαθρέφτισμα τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, σὰν ἱστορικό φαινόμενο, φυσικό καὶ νόμιμο, ἢ παρουσίαση τοῦ ἀποφασιστικοῦ ρόλου τῶν μαζῶν στήν ἱστορική καμπή πού συντελέστηκε στήν ἀνάπτυξη τῆς χώρας καὶ τῆς ἀστείρευτης δημιουργικῆς ἐνεργητικότητος, πού αὐτές ἔδειξαν στόν ἀγῶνα γιά τήν οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, ὅλα αὐτά, ἀπεικονίστηκαν στά μυθιστορήματα τοῦ Σ. Μουσαράϊ, Α. Ἀμπντιχότζια, Ἰ. Κανταρέ, Ντ. Ἀγκόλι, Δ. Τζουβάνι κ.ἄ.

Συνδεμένη πιά στενά μέ τὸ λαό, μέ τήν ἐπίκαιρη ζωή του, ἡ λογοτεχνία παρουσίασε τίς ἐπαναστατικές ἀλλαγές πού συντελοῦνταν σέ ὅλα τὰ πεδία, ἔδειξαν τὰ φαινόμενα καὶ τίς νέες ἐξελίξεις τῆς σοσιαλιστικῆς πραγματικότητος, τό ἀπλόχωρο ριζοβόλημα τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας στή ζωή, τὸ ζωήρεμα καὶ τήν ἐμβάθυνση τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας. Στήν ἐπίκαιρη ζωή τῆς χώρας πῆραν τό ὑλικό, μυθιστορήματα, δράματα, ποιήματα, διηγήματα κ.ἄ, πολλῶν συγγραφέων, σὰν τοῦ Σ. Σπάσε, Τ. Λιάτσο, Λ. Σιλίκι, Α. Κόντο, Κ. Γιακόβα, Β. Κορέσι, κ.ἄ, τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται ἀπὸ τό σκοπὸ, νά ἀκολουθήσουν τοὺς ρυθμούς τῆς ζωῆς, γιά νά ἐπιδράσουν στὸ δυνάμωμα τῆς πορείας καὶ τῶν νέων ἐξελίσεων στή ζωή τῆς κοινωνίας.

Ἡ προώθηση τῆς λογοτεχνίας ἔγινε σέ πάλι μέ τίς ἐχθρικές ἐκδηλώσεις, πού ἐμφανίστηκαν στίς ἀρχές τῆς ἔβδομης δεκαετίας, στή δημιουργία μερικῶν συγγραφέων, μέ ἀνεπαρκῆ ἰδεολογική κατάρτιση, ἢ μέ τάσεις πρὸς τό φιλελευθερισμό, θίχτηκαν ἀπὸ τήν ἐπίδραση τῆς ἀστικο-ρεβιζιονιστικῆς τέχνης. Τὸ ξεθωρίασμα τῆς ταξικῆς διαίσθησης καὶ τῆς κομμουνιστικῆς κομματικότητος, οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀστικοῦ ἀντικειμενισμοῦ καὶ τοῦ ἀφηρημένου ὑπερταξικοῦ οὐμανισμοῦ, ἦταν σημάδια τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Ὑπῆρξαν συγγραφεῖς, πού ἄρχισαν νά ἀποφεύγουν ἐπίτηδες τὰ σοβαρά προβλήματα καὶ νά κουρνιαάζουν στό μικρόκοσμο

τῶν ἐνδόμυχων αἰσθημάτων, ν' ἀποφεύγουν τήν παρου-
σίαση ἥρωικῶν καί μεγαλόπρεπων χαρακτήρων, στήν ὁ-
ποία ἐκφράζονται τά κύρια γνωρίσματα τῆς σημερινῆς
ἐποχῆς. Ὅλα αὐτά, συνδέονταν ἀπό τή μιᾶ μεριά, μέ
τò πνεῦμα τῆς ὑποτίμησης τῶν παραδόσεων τῆς ἀλβα-
νικῆς σοσιαλιστικῆς τέχνης καί τῆς ἀπαραίτητης ἀνά-
γκης νά στηριχτοῦν στήν καλλιτεχνική δημιουργία τοῦ
λαοῦ καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά, μέ κάποια ὑπόκλιση ὀρι-
σμένων λογοτεχνῶν στά μοντέλα τῆς παρηκμασμένης ἄ-
στικῆς τέχνης. Πρόσφορο ἔδαφος γιά τή γένεση αὐτῶν
τῶν ξενικῶν ἐκδηλώσεων, ἦταν ἡ σύγχυση, πού ὀρισμέ-
να στοιχεῖα καί συνοδοιπόροι τους, δημιούργησαν γύρω
ἀπό τò πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ παράδοσης καί
τοῦ νεωτερισμοῦ.

Ἐκμεταλλευόμενοι τή φυσική καί ὀρθή τάση τῶν
ἀνθρώπων τῆς τέχνης καί τῆς λογοτεχνίας πρὸς τὸ νεω-
τερισμό, οἱ ἐχθροὶ ἀποπειράθηκαν νά διαστρεβλώσουν
τίς νεωτεριστικὲς προσπάθειες στὸ περιεχόμενο καί στή
μορφή, προτρέποντας τοὺς δημιουργοὺς, σέ ἀναζητήσεις
καί τυπικούς καί μάταιους πειραματισμοὺς.

Μεγάλη βαρύτητα γιά τήν παράκαμψη τῶν ξενικῶν
ἐκδηλώσεων ἔλαβε ἡ 4η ὀλομέλεια τῆς ΚΕ τοῦ ΚΕΑ (Ἰού-
νης 1973), ἡ ὁποία καθόρισε τά καθήκοντα πού ἐπιβάλλ-
ονταν σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς τῆς χώρας, σέ
σύνδεση μέ τήν παραπέρα ἐμβάθυνση τοῦ ἰδεολογικοῦ
ἀγῶνα ἐναντία στίς ξενικὲς ἐκδηλώσεις καί τίς φιλελευθε-
ριστικὲς στάσεις ἀπέναντί τους. Ἡ ὀλομέλεια, ἐπικρίνο-
ντας μέ δριμύτητα τίς λαθεμένες τάσεις πού εἶχαν πα-
ρατηρηθεῖ στή λογοτεχνική δημιουργία, ἔκανε ἐκκλήση
στοὺς συγγραφεῖς, νά δυναμώσουν τὸ πνεῦμα τῆς προ-
λεταριακῆς κομματικότητας, νά ἀντικαθρεφτίζουν μέ ἀ-
ληθότητα τήν πάλη τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν γιά τήν
παραπέρα σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμηση τῆς χώρας, νά κα-
ταπολεμήσουν σφοδρὰ τίς ξένες γιά τήν κοινωνία ἐκδη-
λώσεις καί στάσεις, πού εἶναι συνέπεια τῆς ἰδεολογικῆς
ἐπίθεσης τοῦ ἀστικο-ρεβιζιονιστικοῦ κλοιοῦ. «Ἐμεῖς, εἶπε
ὁ σύντροφος Ἐνβέρ Χότζια στήν ἐκθεσὴ του στήν ὀλο-

μέλεια—εἴμαστε σίγουροι, ὅτι, ἔτσι ὅπως μέχρι τώρα, καί στο μέλλον, ἡ δημιουργική δράση τῶν λογοτεχνῶν καί καλλιτεχνῶν μας, θά ἐμπνευστεῖ ἀπό τήν δική μας ὑπέροχη σοσιαλιστική πραγματικότητα, ἀπό τόν ἥρωικό ἀγῶνα τοῦ λαοῦ μας, τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῆς ἐργαζόμενης ἀγροτιᾶς, ἀπό τὰ ὑψηλά ἐπαναστατικά ἰδεώδη τοῦ Κόμματος».

Ἄφου καταδίκασε τά ἀρνητικά φαινόμενα καί ἐκδηλώσεις, ἡ λογοτεχνική κοινὴ γνώμη ἔβαλε ὅλα τά δυνατά της γιά τήν παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας. Ἡ λογοτεχνική ζωὴ στήν περίοδο 1973-1977, χαρακτηρίστηκε ἀπό ἰδεολογικό καί καλλιτεχνικό θησαύρισμα. Τά καλύτερα ἔργα αὐτῶν τῶν χρόνων διακρίνονται ἀπό τὸ ἀγωνιστικό πνεῦμα καί τή βαθύτητα τῶν καλλιτεχνικῶν γενικεύσεων· διευρύνθηκε ἡ προβληματικότητα τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ιδιαίτερα αὐξήθηκε τὸ ἐνδιαφέρον γιά τὰ προβλήματα καί τίς ἀντιθέσεις πού ἔχουν σάν ἀφορμὴ τήν ταξικὴ πάλη μέσα στήν κοινωνία, τίς προσπάθειές της γιά νὰ ἐξασφαλίσει τήν ἀδιάκοπη συνέχιση τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Ἡ διαπραγμάτευση τῶν μεγάλων καί κυριότερων θεμάτων τῆς σημερινῆς ζωῆς, ἡ ἀπεικόνιση τῆς ἥρωικῆς καί γιομάτης ἀνταρτήσεως ἐργασίας τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, στίς συνθήκες τοῦ ἀστικο-ρεβιζιονιστικοῦ κλοιοῦ, ἔχει γίνει ἡ κύρια ὁδικὴ ἀρτηρία τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Αὐτὴ ἡ στενὴ σχέση τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας μὲ τήν ἐποχὴ, μὲ τίς ἐγνοίες καί τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς τῆς χώρας, ἔχει τονίσει τά ἐθνικά εἰδικά γνωρίσματά της. Ἡ περίοδος μετὰ τήν τέταρτη ὀλομέλεια, χαρακτηρίστηκε μὲ τήν ἐμφάνιση πλῆθους ταλέντων: τώρα τελευταῖα προστέθηκαν νέα ὀνόματα πού διακρίνονται γιά τὰ λογοτεχνικά τους χαρίσματα. Ὅλα αὐτὰ συντέλεσαν, ὥστε, νὰ μεγαλώσει ὁ ρόλος τῆς λογοτεχνίας γιά τὴν διαπαιδαγώγηση τῶν μαζῶν καί ἰδίως τῆς νεολαίας, μὲ τὸ πνεῦμα τῆς κομμουνιστικῆς ἠθικῆς.

Η ΕΠΟΠΟΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩ- ΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ νέα λογοτεχνία ἄρχισε τὸ δρόμο της μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, μὲ τὶς βαθιὲς ἐντυπώσεις τῆς ἡρωικῆς πάλης τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ ἐνάντια στοὺς ναζιφασίστες καταχτητὲς καὶ τοὺς προδότες τῆς χώρας. Κι αὐτὸ ἦταν αὐτονόητο.

Ὁ Ἀντιφασιστικὸς Ἐθνικοαπελευθερωτικὸς Ἀγὼνας τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἦταν μεγάλο ἱστορικὸ γεγονός, ποὺ σημείωσε ριζικὴ καμπὴ στὶς τύχες τῆς χώρας. Χάρη σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, συντρίφτηκαν ὀριστικὰ οἱ κυρίαρχες ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, καὶ τὴν ἐξουσία, τὴν πῆραν στὰ χέρια τους οἱ λαϊκὲς μάζες. Ὁ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸς Ἀγὼνας ἔδειξε τὴν ἀνύψωση τῆς ἱστορικῆς αὐτοεπίγνωσης τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, τὴν ὑψηλὴ πολιτικὴ ὀριμότητα μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετώπισε τὴ βαριὰ δοκιμασία ποὺ τοῦ ἐπέβαλε ἡ ἱστορία. Τὰ καλύτερα ἔργα τῆς νέας λογοτεχνίας, ἀπεικόνισαν ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ μεγάλη ἀλήθεια τῆς ἱστορίας τῆς Ἀλβανίας. Ἀπὸ τὴν ἀρχή, οἱ συγγραφεῖς, εἴτε ποιητὲς, πεζογράφοι ἢ δραματουργοί, ἀπασχολήθηκαν νὰ ἀφηγηθοῦν τὸ μεγαλεῖο τῆς πράξης τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ποὺ ἔδιωξαν τοὺς ξένους καὶ ἄνοιξαν τὸ δρόμο πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ ζωὴ, ἀντιλήφθηκαν πιὸ βαθιὰ τὴν ἱστορικὴ πείρα τῶν χρόνων τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης.

Στὴν ἀρχὴ εἶδαν τὸ φῶς μιὰ σειρά ἀπὸ σκίτσα καὶ διηγήματα, στὰ ὁποῖα παρουσιάζονταν ὁ ἡρωισμὸς ποὺ ἔλαμψε στὶς νέες ἱστορικο-κοινωνικὲς συνθῆκες, ὑποκινούμενος καὶ ἀπὸ καινούργιους ἰδεολογικοὺς στόχους. Τὰ πρῶτα ἔργα μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, εἶχαν κοινὸ γνῶρισμα τὸν ἀποδεικτικὸ χαρακτήρα. Προσπαθώντας νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸν ἐνθουσιασμό ποὺ ἀναπτέρωσε ἡ ἔνδοξη νίκη ἐνάντια στοὺς ξένους καὶ ντόπιους ἐχθρούς, οἱ συγγραφεῖς βιάζονταν νὰ ἀραδιάσουν γραφτὰ, τὶς ἐντυπώσεις

καί παρατηρήσεις πού εἶχαν ἀπ' εὐθείας ἀπό τόν ἀγώ-
να, χωρίς νά τίς ἐπεξεργάζονται πάντοτε αὐτές, ἀπό
καλλιτεχνική ἄποψη. Στά ἔργα τους γίνονταν λόγος γιά
γεγονότα καί πραγματικές περιπτώσεις, γιά πραγματι-
κά πρόσωπα. Τό στήριγμα στίς ἀναμνήσεις, τίς προσω-
πικές ἐντυπώσεις. ἡ λακωνικότητα, ἡ γλωσσική ἀκρίβεια,
εἶναι τὰ κοινά γνωρίσματα τῶν πρώτων δοκίμιων γιά
τόν ἀπελευθερωτικό λαϊκό ἀγώνα τῶν Φ. Γκιάτα, Δ. Σ.
Σουτερίκι, Ζ. Σάκο κ.ἄ. Τὰ γεγονότα πού τράβηξαν τήν
προσοχή τοῦ Φ. Γκιάτα στά σκίτσα του εἶναι διάφορα:
ἡ ἀνδρική στάση τῶν ἀνθρώπων σέ νευραλγικές κατα-
στάσεις, ἡ ἀποφασιστικὸτητα στόν ἀγώνα ἐνάντια στόν
ἐχθρό, εἴτε ὁ ἐξοπλισμός τους, μέ τήν ἐπίγνωση τοῦ σκο-
ποῦ, γιά τόν ὁποῖο πολεμοῦσαν. Στό διήγημα «Ὁ νεα-
ρός», περιγράφεται ἡ ἥρωική πράξη ἑνός παρτιζάνου,
πολύ νέου στήν ἡλικία, πού προτιμάει τό θάνατο παρά
νά πατήσῃ τό δίκωχο μέ τό κόκκινο ἀστέρι, ὅπως τόν
διατάζουν οἱ ναζίστες στρατιῶτες.

Ἕνας φτωχός χωρικός, παλαίμαχος τῶν λαϊκῶν ἀ-
γώνων γιά κοινωνική δικαιοσύνη, στήν ἀρχή κάπως
διστακτικός, μὰ τελικά πείθεται ὅτι αὐτή τή φορά, κα-
θοδηγούμενες ἀπό τούς κομμουνιστές, οἱ λαϊκές μάζες θά
θριαμβέψουν ἐνάντια στόν ἐχθρό,—αὐτό εἶναι τό θέμα
τῶν σκίτσων «Ὁ ἐχθρός στό σπίτι δέν ὑποφέρεται» καί
«Ὁ μπάρμπα Λίμ δέν τ' ἀφήνει τό ντουφέκι». Γιά τόν
ἥρωισμό καί τήν ἀγάπη τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων γιά τήν
πατρίδα, μιλούν καί μερικά σκίτσα τοῦ Ζ. Σάκο («Τό αὐ-
τόματο τοῦ Ἀλῆ», «Ἡ μάνα τοῦ Σεφεντίν» κ.ἄ). Ἡ φι-
λοπατρία τῶν λαϊκῶν μαζῶν, πού χωρίς ἐντυπωσιασμούς
καί θόρυβο ἔδοσαν τό καθετί γιά τήν ὑπόθεση τῆς ἀπε-
λευθέρωσης τῆς πατρίδας ἀπό τίς ξένες καταχτητικές δυ-
νάμεις, εἶχε πιό πλέρια ἀντήρηση στό διήγημα «Τό με-
τάλλιο τῆς ἀνδρείας» (1949). Ὅμως, τήν προσοχή τοῦ
συγγραφέα τήν τράβηξε ἰδίως ἡ γένεση νέων ἠθικῶν
χαρακτηριστικῶν στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, στίς
συνθήκες τοῦ λαϊκοῦ ἀγώνα. Αὐτό τό βρίσκομε στά σκί-
τσα «Ὁ πατέρας», «Ἡ συμφιλίωση στό αἷμα», «Ὁ Μπα

λένα» κ.ἄ. Ὁ ἥρωας τοῦ σκίτσου «Ὁ πατέρας», στήν τελευταία στιγμή τῆς ζωῆς του, βγάζει ἀπό τή τζέπη ἕνα παλιό ναπολεόνι πού τόχε κερδίσει μέ τόσες θυσίες καί λέει στό σύντροφό του. «Τοῦτο ἔχει μείνει, δόστο βοήθεια στό Κομμουνιστικό Κόμμα».

Σέ αὐτοπτικές βάσεις ἔχουν τήν πλοκή τους καί τὰ σκίτσα «Γιατί χτυπᾶνε τοῦτα τὰ νταούλια», «Ἡ πεταχτή» κ.ἄ τοῦ Δ. Σ. Σουτερίκι, τὰ ὁποῖα ἔχουν σάν ιδέα τήν ἀνυπόκριτη καί φλογερή φιλοπατρία τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, τήν τόλμη τους στίς συγκρούσεις μέ τόν ἐχθρό. Δέ θά ἦταν σωστό, ἂν τήν νέα πεζογραφία τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης, τήν περιορίζαμε σ' αὐτά τὰ γραφτά, μέ ντοκουμενταρισμένο καλλιτεχνικό χαρακτήρα. Στήν πραγματικότητα, ἀπ' ἀρχῆς οἱ συγγραφεῖς ἔκαναν προσπάθειες, ὥστε, τὰ ἱστορικά γεγονότα τῆς περιόδου τῆς τολμηρῆς πάλης μέ τοὺς ἐχθρούς, νά τὰ ἀναπαριστάνουν μέ καλλιτεχνική βαθύτητα, νά δημιουργοῦν λογοτεχνικούς χαρακτήρες πού συναγοῦν σοβαρές γενικεύσεις. Γι' αὐτό μιᾶνε τὰ διηγήματα «Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Γιονούζ Ράντζια» (1946), καί «Ὁ μπάρμπα Ντέμι» (1953) τοῦ Δ.Σ. Σουτερίκι, «Ἡ νύφη» (1947) τοῦ Φ. Γκιάτα, «Τὰ στέφανα τοῦ Μασάρ-μπέη» (1949) τοῦ Γ. Τζότζα κ.ἄ. Στά παραπάνω διηγήματα τοῦ Δ. Σ. Σουτερίκι διαπραγματεύτηκε ἡ δύσκολη πορεία γιά τήν ἀπαλλαγὴ τῆς πατριαρχικῆς ἀγροτιᾶς ἀπό τίς παλιές προκαταλήψεις καί ἰδίως ἀπό τή δυσπιστία στίς δυνάμεις τοῦ λαοῦ, προκατάληψη αὐτή, πού τήν ἔκανε γιά κάμποσο καιρὸ, νά ἀμφιταλαντεύεται, ὥσπου συστρατεύτηκε χωρίς ἐπιφυλάξεις στό γενικὸ ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας. Ἡ ψυχολόγηση, ἡ δεξιότητα νά ξεσκεπάσει τή δύναμη τῆς παλιᾶς νοοτροπίας μέ πειστικό τρόπο, μέ τὸ νοερό μονόλογο καί τὸν ἄρκετὰ χαρακτηριστικὸ διάλογο μέ τή χρήση ἐκφραστικῶν ρεαλιστικῶν λεπτολογιῶν ἀποτελοῦν τίς ἰδιομορφίες τῶν διηγημάτων «Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Γιονούζ Ράντζια» καί «Ὁ μπάρμπα Ντέμι».

Ὁ Φ. Γκιάτα καί ὁ Γ. Τζότζα, σύμφωνα μέ τήν ἀτομική καλλιτεχνική τους τεχνοτροπία, ἀφηγήθηκαν στά

ἔργα τους, τίς γελοῖες προσπάθειες τῶν πολιτικῶν ἐκ-
πρόσωπων τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων, τῶν μπαλιστῶν,
γιά νά τροχοπεδήσουν τήν ὀρμή τοῦ λαϊκοῦ κινήματος,
πού σάν ἀκράτητη χιονοστιβάδα ἐξάλειψε τόν παλιό
κόσμο. Οἱ ἴδιοι οἱ χαρακτήρες πού εἶναι ἀπεικονισμένοι
σ' αὐτά τά διηγήματα, («Ἡ νύφη» καί «Τά στέφανα τοῦ
Μασάρ-μπέη») ἔχουν καθορίσει καί τὸ σατυρικό - ξεγυ-
μνωτικό πνεῦμα τους.

Μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ μυθιστορήματος, ὁ Ἐθνικοα-
πελευθερωτικός Ἀγῶνας ἔγινε ἀντικείμενο ἀπεικόνισης
καί σ' αὐτὸ τό μακρὺ εἶδος τῆς ἐπικῆς ἀφήγησης, Ὁ Δ.
Σ. Σουτερίκι ἦταν ὁ πρῶτος μέ τὸ μυθιστόρημα «Οἱ ἀ-
πελευθερωτές», (I, 1952, II, 1955) πού προσπάθησε νά
ἔδινε ἓνα πλατὺ ταμπλό τῆς ζωῆς τῆς ἀλβανικῆς κοινω-
νίας στά χρόνια τῆς φασιστικῆς κατοχῆς, νά παρουσιά-
σει τή σύσταση καί τήν ἐξέλιξη τοῦ λαϊκοῦ ἀπελευθερω-
τικοῦ κινήματος. Στὸ μυθιστόρημα κινεῖται μιά πλειάδα
ὀλοκληρῆ προσώπων, στίς τύχες τῶν ὁποίων ἔχουν σκα-
λιστεῖ οἱ βασικὲς ἀπόψεις τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς. Ὁ συγ-
γραφέας συνέλαβε καί ἀφηγήθηκε μέ ρεαλισμὸ, ὅτι, τὰ
βαριὰ χρόνια τῆς τσιφλικο-ἀστικῆς κυριαρχίας δέ μπόρε-
σαν νά ἐξαφανίσουν τὸν ἀκράτητο πόθο τῶν λαϊκῶν μα-
ζῶν γιά τήν ἐλεύθερη ζωὴ καί κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Ὁ
Ἐθνικοαπελευθερωτικός Ἀγῶνας, ἀναζωπύρωσε τίς ἐλπί-
δες τῆς φτωχολογιᾶς γιά τήν πραγμάτωση τῶν κοινω-
νικῶν της πόθων. Αὐτὴ ἡ ἰδέα ἀποκαλύπτεται ἀνάμεσα
στὴν τύχη τοῦ Ντόκ Τρεπανίστι, πού ἐκπροσωπεύει τὸν
τύπο τοῦ ἀνθρώπου, πού ἡ ζωὴ τοῦ εἶχε περᾶσει σκύ-
βοντας ὀλημερίς τὴν πλάτη στὴ δουλιὰ, γιά νά κρατή-
σει τὴν ψυχὴ. Αὐτὸς εἶχε ἓνα μεγάλο δίκιο νά πάρει
κατὰ τοῦ ἀδικοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, γι' αὐτὸ δέ-
χτηκε μέ προθυμία τὸ κάλεσμα τῶν κομμουνιστῶν γιά νά
πολεμήσει ἐναντία στοὺς ξένους καταχτητὲς καί τοὺς συ-
νεργάτες τους. Ἀναγνωριστικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει
καί ἡ μητέρα Χατίγια, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπλή,
ἀμόρφωτη γυναῖκα τοῦ λαοῦ, πού ξυπνᾷ ἀπὸ τὴν ἐ-

πίδραση τῶν περιστατικῶν τοῦ ἀγῶνα καὶ ἄρχισε νὰ βλέπει ἀλλοιώτικα τὴ ζωὴ. Στὸ μυθιστόρημα ἔχει καὶ μιὰ σειρὰ ἐκπρόσωπων τοῦ λαοῦ, πού μὲ διάφορους δρόμους, μὲ βάση τὴν προσωπικὴ πείρα, μπῆκαν στὶς γραμμές τῶν μαχητῶν τῆς λευτεριάς. Τὸ ξύπνημα καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ λαοῦ μὲ τὴν ἐπίγνωση τῶν συμφερόντων του, ἐκδηλώνεται στὸ μυθιστόρημα σὰν ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης διαφωτιστικῆς καὶ καθοδηγητικῆς ἐργασίας πού διεξήγαγαν οἱ κομμουνιστές. Τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρα τοῦ κομμουνιστῆ, βρίσκονται ἐνσαρκωμένα στοὺς Χαϊντάρ Ρετσάνι, Γκανί Γκούρι, Τσόλι Τσεπανίστι κ.ἄ, πού εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἀντίστασης ἐγάντια στοὺς φασίστες καὶ τὰ ὄργανά τους.

Σὲ στενὴ σχέση μὲ τὴν παρουσίαση τοῦ ξεσηκωμοῦ τῆς φτωχολογιᾶς στὸν ἀγῶνα, ὁ συγγραφέας μπόρεσε νὰ δείξει ὀρθὰ τὴν μανία τῶν κυριαρχικῶν τάξεων πού ὅταν κατάλαβαν, ὅτι, δὲν ἦταν πιά σὲ θέση νὰ ἐξαπατοῦν τίς λαϊκὲς μάζες, καὶ ἀκόμη περισσότερο νὰ ἐμπόδιζαν τὴν ὀρμὴ τοῦ ὀργανωμένου λαϊκοῦ κινήματος, ἐνώθησαν πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ μὲ τοὺς ξένους καταχτητές. Τὸ ἀντιπατριωτικὸ πνεῦμα τῶν προνομιούχων τάξεων, μαστιγώνεται ἰδίως στή μορφή τοῦ ἐκπρόσωπου τῶν ἀστικῶν διανοοῦμενων, τοῦ Λέξ Λιάλια, πού μὲ ἔντεχνα μέσα καὶ πίσω ἀπὸ μιὰ δημαγωγικὴ φρασεολογία, προσπαθεῖ νὰ ἀποξενώσει τοὺς τίμιους ἀνθρώπους, βιοτέχνες, δασκάλους καὶ ἄλλους ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Μετώπου.

Τὸ μυθιστόρημα τοῦ Δ. Σουτερίκι ἐπινοήθηκε σὰν εὐρὸ πᾶνδραμα τῆς ἐποχῆς. Ἡ δομὴ του εἶναι ἐπικο-μυθιστορηματικὴ. Ἐντελῶς διαφορετικὰ πλέκεται τὸ μυθιστόρημα «Ἀνατροπὴ» (1954) τοῦ Φ. Γκιᾶτα. Ὁ συγγραφέας, ἔβαλε αὐτόβουλο καθῆκον, νὰ δείξει σ' αὐτὸ τὸ ἔργο, τὴ διαμόρφωση καὶ τὴν πολιτικὴ καὶ ψυχικὴ ἀνύψωση τοῦ ἥρωα, ἐνός ἀπλοῦ χωριατόπαιδου, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἀντιφασιστικοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα. Ἡ τύχη τοῦ ἥρωα, εἶναι ἡ τυπικὴ τύχη χιλιάδων καὶ χιλιάδων νέων χωρικῶν,

οί όποιοι, άγαναχτησμένοι από τή βαριά φασιστική σκλαβιά, πού βάραινε τήν άγροτιά, έμπνευσμένοι από τήν άγάπη για τήν πατρίδα, ξεσηκώθηκαν στον άγώνα κατά του ξένου και γιόμισαν τίς γραμμές τών παρτιζάνικων τσέτων. Οί πιό άξιόλογες σελίδες του μυθιστορήματος, είναι εκείνες πού παρουσιάζουν τή διάπλαση του ήρωα με μιά όρθή αντίληψη για τήν κοινωνία και για τήν κατάσταση του λαού, τή δημιουργία σ' αυτόν τής πεποίθησης, ότι, ό μόνος σωστός δρόμος τής σωτηρίας του λαού, ήταν ό δρόμος τής όργάνωσης και του ένοπλου άγώνα κατά του ξένου και τών έκμεταλλευτικών τάξεων, πού ήταν ή κοινωνική του βάση. Οί συγκρούσεις του με τούς έχθρούς στό χωριό, κατόπι οί δοκιμασίες και οί δυσκολίες τής παρτιζάνικης ζωής, ή συμμετοχή σε διάφορες πολεμικές έπιχειρήσεις, τον διαπλάσαν με τίς ιδιότητες ένός ίκανού στρατιωτικού ήγέτη. Με άλλότητα ό συγγραφέας έδειξε ιδίως τή διαμάχη λαός-έχθρός. Τα συμφέροντα τών έκμεταλλευτικών τάξεων ήταν δεμένα στενά με τα συμφέροντα τών φασιστών κατακτητών, γι' αυτό οί μεγαλοβουκόνημονες, ή αντίδραστική μπουρζουαζία και οί άλλες αντιλαϊκές δυνάμεις, συμπαρατάχτηκαν με τούς κατακτητές και ταύτισαν τίς τύχες τους μ' αυτούς. Αρκετό χώρο στην υπόθεση του έργου πιάνει ό άγώνας τών χωρικών έναντίον του άγᾶ του χωριού, ό όποιος, σαν όργανο τών ξένων, άγριεύει και παίρνει όλα τά μέτρα για να παρεμποδίσει τήν κατάταξη του χωριού στο λαϊκό-άπελευθερωτικό κίνημα. Διαμέσου διαφόρων έπεισοδίων, πολλές φορές δραματικού χαρακτήρα, καθρεφτίζεται ή πολιτική ανύψωση τής μάζας, τὸ δυνάμωμα τής πίστης στις ίδιες της δυνάμεις, πράμα πού τήν κάνει να σηκωθεί και ν' αντιμετώπισει με θάρρος τίς άπειλές τών έχθρών. Η άχόρταγη φύση του άγᾶ του χωριού, ό ρόλος του σαν άπαισιος λακές τών Ιταλών φασιστών και τά έγκλήματα πού διαπράττει σε βάρος τών χωρικών, βγαίνουν στο μυθιστόρημα διαμέσου σκηνών και με πετυχημένες ρεαλιστικές λεπτομέρειες.

“Ένα από τὰ ἔργα πού παρουσιάζει τή δραματικό-τητα καί τόν ἥρωισμό τοῦ λαϊκοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, εἶναι τὸ μυθιστόρημα: «Ένα φθινόπωρο μέ θύελλα» (1969) τοῦ Α. Ἀμπντιχότζια. Στό κέντρο τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δράση μιᾶς μικρῆς ὁμάδας νέων, στοὺς ὁποίους ἔχει ἀνατεθεῖ τὸ καθῆκον τῆς ὀργάνωσης τοῦ τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ παράνομου τύπου. Ἡ ἰδέα τοῦ θάρρους καί τοῦ σπᾶνιου πνεύματος αὐταπάρνησης πού παρουσιάζουν οἱ ἥρωες στὶς συγκλονιστικὲς καταστάσεις πού προσκρούουν, ἐκφράζεται διαμέσου τῆς τύχης τοῦ Πετρίτι, ὑπεύθυνου τῆς ὁμάδας, ἕνας νεαρός ἐργάτης πού γνώρισε ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία ὅλη τὴν ἀθλιότητα καί βαναυσότητα τοῦ τσιφλικο-ἀστικοῦ καθεστώτος. Αὐτὴ ἡ πείρα τὸν ὀδήγησε γρήγορα στὶς γραμμὲς τῶν ἀποφασιστικῶν ἀγωνιστῶν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἐργαζόμενων ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ καί κοινωνικὸ ζυγὸ. Ἀφοῦ μπῆκε στὶς γραμμὲς τοῦ λαϊκοῦ κινήματος, τοῦ ἀφιερώνει ὅλες τὶς δυνάμεις καί τὶς ἐνέργειές του. Σὰν ἀκλόνητος ἀγωνιστής, αὐτὸς βρίσκεται παντοῦ ὅπου τὸ ζητάει τὸ συμφέρο τῆς δουλιᾶς, στὸ βουνὸ ἢ στὴν πόλη. Ἄνθρωπος λιγομίλητος, ἀκούραστος, παρουσιάζεται σὰν ἡ ἐνσάρκωση τοῦ συνειδητοῦ μαχητῆ πού ἔχει βάλει τὸν ἑαυτό του πέρα γιὰ πέρα στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐπαναστατικῆς ὑπόθεσης.

Ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ του φυσιογνωμία προβάλλει πλέρια ὅταν τὸν συλλαβανε καί ἰδίως στὴν ἀνδρική στάση του ἀπέναντι στοὺς δήμιους τῆς Γκεσταπό. Σ’ αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια ξετυλίγεται τὸ ἀνένδοτο πνεῦμα τοῦ Πετρίτι, ἡ ἀκλόνητη πίστη του στό θρίαμβο τῆς ὑπόθεσης τοῦ λαοῦ. Καί στὴ μορφὴ τῆς Λιούμτω Γκινάρι, θυγατέρα ἑνὸς ἀπλοῦ δάσκαλου, ὁ συγγραφέας μᾶς φανέρωσε τὰ νέα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα πού διάπλασε καί σφυρηλάτησε στοὺς ἀνθρώπους, ὁ ἀγὼνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας ἀπὸ τὴν ξένη σκλαβιά. Ἡ Λιούμτω μαζί μέ τὸν Πετρίτι ἐκπροσωποῦνε τὸν τύπο τοῦ νέου ἀνθρώπου, πού ἄρχισε νὰ προβάλλει στὴν ἀλβανικὴ ζωὴ

στά χρόνια τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης κι ἔγινε οὐσιαστικό φαινόμενο στά κατοπινὰ χρόνια.

Ἡ κύρια ἰδέα τοῦ μυθιστορήματος εἶναι, ὅτι, καθε-
τι τό παστρικό καί εὐγενικό ἀπό ἠθικῆς ἀποψης τὸν
καιρὸ τοῦ ἀγῶνα, ἦταν μέ τὴν παράταξη τῆς ἀντίστα-
σης ἐνάντια στὸ φασισμό, ἐνῶ στή στάνη τῶν ἀντιπά-
λων βρίσκονταν οἱ ἐγωῖστές, πού ζοῦσαν μονάχα γιὰ νὰ
ἱκανοποιοῦν τίς ταπεινὲς ἐπιθυμίες τους ἢ τῆς ἀντιδρα-
στικῆς τάξης πού ἀνήκουν. Ἄλλη σημαντικὴ ἰδέα μέ φι-
λοσοφικο-κοινωνικό χαρακτήρα πού βγαίνει ἀπὸ τὴν ὑ-
πόθεση τοῦ ἔργου, εἶναι, ὅτι ἡ σύνδεση μέ τὸ λαὸ, μέ
τά προβλήματα καί τίς ἀνησυχίες τῆς πατρίδας, εἶναι
πηγὴ μιᾶς πλούσιας ψυχικῆς ζωῆς γιὰ τὸ ἄτομο. Ὁ
Νασμί-μπέης, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῆς προδοτικῆς ὀρ-
γάνωσης πού συνεργάζεται μέ τοὺς ναζίστες, εἶναι προ-
σωποποίηση τῶν κυρίαρχων ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων, οἱ
ὁποῖες ἀπὸ καιρὸ εἶχαν προδόσει τὰ συμφέροντα τῆς χώ-
ρας καί εἶχαν γίνει τὸ σίγουρο στήριγμα τῶν ξένων κα-
τακτητῶν στήν Ἄλβανία. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ προ-
σώπου, εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐξαχρείωσης τοῦ ἀτόμου κά-
τω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀντιλαϊκῶν καί ἀντιδραστι-
κῶν ἰδεῶν, ὁ πολιτικός καί κοινωνικός ἐκφυλισμὸς του.

Ἡ λυρική πνοή, ἡ τάση νὰ ἀπεικονίζει θετικές μορ-
φές μέ ρωμαντικό χαρακτήρα, ἡ ζωντανὴ σκιαγράφηση
τοῦ περιβάλλοντος καί τῆς φύσης, εἶναι τὰ γνωρίσματα
τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέα.

* * *

Μέ τό θέμα τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα
ἄρχισε τό δρόμο της καί ἡ ποίηση. Οἱ ποιητὲς ἀπόβλε-
ψαν νὰ ἀντιλαλήσουν αὐτό πού ἐντυπωσίαζε περισσότε-
ρο: Τὸν ἀνείδοτο ἥρωισμό τῶν λαϊκῶν μαζῶν στή σύ-
γκρουση γιὰ ζωὴ ἢ θάνατο, μέ ἐχθροὺς πολυἀριθμούς
καί ἐξοπλισμένους μέχρι τὰ δόντια.

Ένα ποιητικό έργο από τά πιό γνωστά και συγκινητικά τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης, ἦταν τό ποίημα: «Πριστίνα» (1949), τοῦ Λ. Σιλίκι. Ἡ σύνθεση ἦταν βασισμένη σ' ἓνα πολιτικό γεγονός τῆς ἐποχῆς: Στά χρόνια 1945-1947, οἱ ἀντιδραστικοί κύκλοι τῆς Δύσης, λυσσασμένοι ἀπό τό θρίαμβο τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης στήν Ἀλβανία, ξέσπασαν στόν τύπο μιᾶ προπαγανδιστικῆ ἐκστρατεία, μέ σκοπό νά ἐκμηδενίσουν τή συμβολή τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ στή συντριβή τοῦ φασισμού. Οἱ ταπεινές συκοφαντίες τῶν ἐχθρῶν προκάλεσαν τή νόμιμη ἀγανάχτηση τῆς ἀλβανικῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ὁποία ἔδωσε τήν πρέπουσα ἀπάντηση στούς κακοθελητάδες τῆς Ἀλβανίας. Στό ποίημα ἀντηχεῖ ἡ ὄργη τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ, τό ξέσπασμα τῆς ὄργῆς του γιά τίς πρόστυχες προκλήσεις τοῦ ἀντιδραστικοῦ τύπου· ταυτόχρονα στό ποίημα ἀπεικονίστηκε ἡ ἐπίγνωση τοῦ λαοῦ γιά τήν ὑψηλή πράξη του στά χρόνια τοῦ Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, πού συγκρούστηκε μέ ἄγριους καί δυνατούς ἐχθρούς.

Τοῦτο τό περιεχόμενο καθόρισε τή συγκινητική πνοή τοῦ ποιήματος, πού ἡ διάρθρωσή του μοιάζει μέ μιᾶ ἀνήσυχη ποιητική κουβέντα, μέ πολλές παθητικές ἐπίκλησες, συγκινητικές ἀποστροφές καί γλαφυρές περιγραφές. Τό ὑψηλό πατριωτικό φρόνημα καί ἡ πύρινη ἀγάπη γιά τό λαό, ξεσπάει ἀπό τοὺς πρώτους κιόλας στίχους, ὅταν ὁ ποιητής, μέ συνταραχτική δύναμη σιγματίζει τίς πρόστυχες συκοφαντίες τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὁποῖοι:

Σφυρίζουν σά φίδα,
γιατί ὁ ἥλιος πού σήμερα μᾶς φέγγει
εἶναι σκοτεινός σά νύχτα,
γιατί τό αἷμα πού χύσαν οἱ πεσόντες
κόκκινο δέν εἶναι.
Γιατί οἱ κάμποι, οἱ πόλεις,
οἱ ἀκτῆς καί τά ποτάμια,
τά βουνά καί οἱ λόφοι,
δέν ἔχουν τί νά μᾶς διηγηθοῦν.

Τό ποίημα δέν ἦταν ἀπλῶς μιά ἀπάντηση στούς ἐχθρούς· αὐτό ἔχει μέσα βαθιές λυρικές παραβολές γιά τήν ἐποποιία τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα σά μεγάλο ἥρωικό ἔργο τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, σά γεγονός ὅπου πρόβαλε μέ ιδιαίτερη δύναμη ἡ πατροπαράδοτη γενναιότητα, ἡ νέα ἱστορική ἐπίγνωση καί ἡ φλογερή ἀγάπη του γιά ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη ζωή. Στούς στίχους πρὸ μιλοῦν γιά τοὺς μάρτυρες καί τοὺς πεσόντες στὶς φυλακιές τοῦ φασισμού, μέ λεπτομέρειες καί πολὺ συγκινητικές παραβολές δίνεται ἡ ἀγνότητα τῶν ἠθικῶν βλέψεων, ὁ ἥρωισμός καί τὸ ὑψηλό πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας πού χαρακτήριζε τοὺς ἀνθρώπους στά χρόνια τῆς ἄγριας πάλης μέ τοὺς ἐχθρούς, ἡ ὑψηλή αὐτεπίγνωση πού εἶχαν γιά τὴ θυσία πού ἔκαναν στὸ βωμὸ τῆς λευτεριᾶς τῆς πατρίδας καί τοῦ λαοῦ. Καθὼς διηγεῖται γιά τὴ ζωὴ τῶν ἀλβανῶν πατριωτῶν πού ἦταν ἐξόριστοι στὸ στρατόπεδο συγκέντρωσης τῆς Πριστίνας, ὅπου οἱ ναζίστες ντουφέκισαν 104 ἀγωνιστὲς τῆς λευτεριᾶς, τὸ ποίημα ἀποχτάει ἐπικὸ πνεῦμα. Ἀλλὰ καί δῶ, οἱ σκιαγραφήσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἐξόριστων, εἶναι γιομᾶτες ἀπὸ ἐσωτερικὸ πάθος. Αὐτὲς ἀναπαραστάουν τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ἥρωισμοῦ καί τῆς ἀσύγκριτης στωϊκότητας πού ἐδείξαν οἱ πατριῶτες, οἱ ὁποῖοι, παρ' ὅλα τὰ ἀνατριχιαστικὰ βασανιστήρια καί τίς κακοπαθήσεις, δὲ λύγισαν, ἀλλὰ στάθηκαν ἄντρες μπροστὰ στὸ θάνατο. Ἡ ὑπέρτατη θυσία τους, καθὼς κι αὐτὴ τῶν 28.000 περίπου μαρτύρων τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα, εἶναι γιά τὸν ποιητὴ, ἡ πιὸ ζωντανὴ ἀπόδειξη τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀγῶνα πού ἔκαμε ὁ ἀλβανικὸς λαὸς ἐνάντια στὸ φασιστικὸ ζυγὸ καί τοὺς ντόπιους προδότες, τῆς πολύτιμης συμβολῆς του γιά τὴν ἥττα τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἄν σηκωνόταν σήμερα
ἡ φωνή τῶν σκοτωμένων,
εἰκοσιοχτὼ χιλιάδων,
μιὰ θυελλώδεια χορωδία,
θά σάλειν ἡ γῆς κάτω ἀπὸ τὰ πόδια
Κι ἡ ἐκκωφαντικὴ κραυγὴ ἀπ' τὰ σκισμένα στήθια
ποῦ δὲ θ' ἀκουγόταν τάχα;

Ὁ Ἀντιφασιστικὸς Ἐθνικοαπέλευθερωτικὸς Ἀγώνας τοῦ ἁλβανικοῦ λαοῦ, περιγράφεται στό ἔργο, σὰ μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ὑπέροχες καὶ τίς πιὸ ἔνδοξες σελίδες τῆς ἱστορίας του. Ὁ ποιητής, τὸν ὀνομάζει «ἥλιο πού ξέσκι-σε τίς νύχτες τῆς σκλαβιάς» καὶ τῶρα «τυφλώνει» ὅλους ἐκείνους πού δὲ θέλουν τό καλὸ τῆς Ἀλβανίας. Παντοῦ ὅπου πάτησαν, σ' ὅλες τίς ἐπαρχίες πού ἀπελευθέρωσαν οἱ παρτιζάνοι κομίσανε μιὰ ἐλπίδα, ἕνα φῶς καὶ μιὰ σημαία». Χάρη στὸν ἀγώνα τους, ὄχι μόνο οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ «οἱ κάμποι καὶ τὰ βουνὰ πῆραν ἀνάσα ξανά».

Τό ἥρωικὸ πάθος τοῦ ἀγώνα ἐναντία στοὺς ξένους κατακτητὲς, ἐκφράστηκε καὶ σέ δημιουργήματα ἄλλων ποιητῶν, Κ. Γιακόβα, Φ. Γκιότα, Ζ. Σάκο, Ἀ. Βάρφι, Λ. Κιαφζέζι κ.ἄ. Οἱ περισσότεροὶ τους ἔδειξαν πραγματικὰ ἐπεισόδια καὶ πρόσωπα, παρουσίασαν τυπικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς.

Στὴ βάση τοῦ ποιήματος «Οἱ ἥρωες τοῦ Βίγκ» (1953) τοῦ Κ. Γιακόβα, εἶναι ἕνα πραγματικὸ συμβάν, τὴ ἀντρικία στάση κι ὁ ἥρωικός θάνατος μιᾶς τσέτας ἀπὸ 5 παρτιζάνους, περικυκλωμένους ἀπὸ μιὰ ὀρδὴ μισθοφόρων στὸ Βίγκ τῆς Μιρντίτας, περιοχὴ πού κυριαρχοῦσαν οἱ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις, ὄργανα τῶν ναζιστῶν κατακτητῶν. Τὸ ὕφος τοῦ Κ. Γιακόβα τὸ διακρίνει τό ἐπικὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ σκιαγράφηση τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν στοιχείων. Γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὸν ἥρωισμό τῶν μαχητῶν τῆς λευτεριάς, ὁ συγγραφέας προτίμησε τίς χαρακτηριστικὲς μορφὲς τῆς προφορικῆς δημιουργίας τοῦ λαοῦ ἰδιαίτερα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἱστορικοῦ λεβέντικου ἁλβανικοῦ τραγουδιοῦ. Οἱ παρτιζάνοι περιγράφονται σὰν οἱ ἥρωες τῶν λαϊκῶν θρύλλων: πελώριο κορμὶ καὶ φυσι-

κή δύναμη, ἐνῶ ἡ συμπλοκή μέ τή μπαμπέσικη ἐνέδρα, δίνεται σά στό ἥρωικό ἔπος, ὅπου οἱ ἥρωες σκοπεύουν τόν ἐχθρό, ἀπευθύνοντάς του λόγια σκληρά, προσβλητικά καί ἀπειλητικά.

Ἡ συμβατική ποιητική μορφή δέν ἐμπόδισε τόν ποιητή νά δώσει μέ ζωντανά καλλιτεχνικά χρώματα τήν ἠθική δύναμη τῶν παρτιζάνων, τήν περιφρόνηση γιά τὸ θάνατο, τή βαθιά τους ἀφοσίωση στό ἰδανικό, στό ὅποιο εἶχαν ἀφιερώσει τή ζωή, τή βαθιά ἀγάπη γιά τὸ λαό καί τὸ Κόμμα. Ὁ συγγραφέας δίνει μέ γρήγορες κοτυλιές τὸ πορτραῖτο τῶν ἥρωικῶν παρτιζάνων, ὑπογραμμίζοντας στόν καθένα καί κάτι τὸ ἰδιαίτερο, τὸ προσωπικό, ἀλλά οὐσιαστικά τονίζεται ἐκεῖνο πού εἶναι κοινὸ σ' ὅλους, πού τοὺς διακρίνει στίς περιστάσεις πού βρίσκονται, τὸ ἀνένδοτο πνεῦμα τους. Ἀπὸ τήν ἀρχή οἱ πέντε ἀγωνιστὲς τῆς λευτεριάς, τὸ ξαίρουν, πῶς θὰ καταλήξει ἡ σύγκρουση μέ τήν ἐνέδρα, ἀλλά νοιώθουν ὅλη τήν εὐθύνη ἀπάνω τους. Γι' αὐτὸ, σ' αὐτὲς τίς ἐξαιρετικές στιγμές, οἱ σκέψεις καί οἱ ἐπιθυμίες τους συσπειρώνονται σέ μιά μόνο κι ὁλοκάθαρη, νά σταθοῦνε σὰν ἄντρες, ἔτσι ὅπως τὸ ζητάει ἡ τιμὴ τοῦ παρτιζάνου, πού δέ χωρίζει τὰ λόγια ἀπὸ τὰ ἔργα. Τὸ ὑψηλὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ βασικά κοινὰ γνωρίσματα τῶν πέντε παρτιζάνων τῆς τσέτας. Αὐτοὶ τραβᾶνε γιά τὸ θάνατο μέ ἡσυχὴ συνείδηση, γιατί τὸ καθῆκον πού τοὺς ἐπιφόρτωσε τὸ κόμμα, τὸ ἐκπλήρωσαν μέ τιμὴ. Ἡ τελευταία τους ἐπιθυμία, εἶναι, νά παρουν χαμπέρι οἱ σύντροφοι, πῶς κράτησαν ψηλά τὸ ὄνομα τοῦ κομμουνιστῆ. Αὐτὸ τὸ μοτίβο εἶναι τονισμένο στήν ὑποθήκη τοῦ παρτιζάνικου ἀποσπάσματος, δοσμένη σέ στίχους λυρικούς πολὺ συγκινητικούς:

Ἐπιθυμία μας, ὦ ψηλά βουνά,
οἱ σύντροφοι σά βγοῦν ἐδῶ ψηλά,
πές τε τους, πῶς ἐπολεμήσαμε,
πές τε τους, πῶς κομματιαστήκαμε
στίς ἐνέδρες παντοῦ ὅπου βρεθήκαμε.

Είναι ακριβῶς ἡ ἀπεικόνιση ἑνὸς νέου τύπου ἀνθρώπου, τοῦ κομμουνιστῆ τ' ἀνδρειωμένου, εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς αὐταπάρνησης καὶ τῆς θυσίας τῶν παρτιζάνων, ποὺ κάνει τὸ ποίημα «Οἱ ἥρωες τοῦ Βίγκ», ἓνα ἀπὸ τὰ ἔξοχα ἔργα τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης.

Ἀνάμεσα στοὺς ποιητὲς ποὺ προσπάθησαν νὰ μεταβιβάσουν τὸν ἥρωισμό τῶν χρόνων τοῦ ἀγῶνα ἐναντία στοὺς φασίστες καταχτητὲς καὶ τὰ ὄργανά τους ἦταν καὶ ὁ Φ. Γκιάτα. Μὲ ἀπλούς καὶ ξεκάθαρους στίχους, ὁ ποιητὴς, ἔδειξε τὸ ὑψηλὸ πνεῦμα τοῦ ἥρωισμοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, ποὺ δὲν ἀψύχησαν τίποτε γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας ἀπὸ τὰ νύχια τῶν ξένων κατακτητῶν. Οἱ μπαλάντες τοῦ «Πῆρα τ' ὄπλο πιά δὲν πρόσμενα», «Γιατὶ κλαῖς μὴ μάννα» καὶ ἰδίως «Ἡ μπαλάντα τῶν γονέων», διακρίνονται ἀπὸ ἥρωικὴ πνοή καὶ αἰσιοδοξία. Τὸ πιὸ σπουδαῖο ποιητικὸ ἔργο τοῦ Φ. Γκιάτα αὐτῆς τῆς περιόδου, εἶναι «Τὸ τραγούδι τοῦ παρτιζάνου Μπένκο» (1954), στὸ ὁποῖο ἔχει ἐπεξεργαστεῖ σὲ νέο ἐπίκαιρο πνεῦμα ἓνα γνωστὸ μοτίβο τοῦ φολκλόρ, ὁ παγεμὸς τοῦ γαμπροῦ στὸν πόλεμο τὴν πρώτη μέρα τοῦ γάμου. Σ' αὐτὸ τὸ ποίημα ὁ συγγραφέας ἐξέφρασε συμβολικὰ τὸ φιλελεύτερο πνεῦμα καὶ τὸ φλογερὸ πατριωτισμὸ τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου ἐνσαρκώνει τὸ νεαρὸ χωρικὸ τῆς τέταρτης δεκαετίας, ποὺ, ὅταν ἀναψε τὸ παρτιζάνικο ντουφέκι, ἀφήσε τὴ νιόνυφη μὲ τὴν ὁποία δὲν εἶχε πολὺ καιρὸ παντρεμένος καὶ σμίγει μὲ τοὺς παρτιζάνους ποὺ πολεμᾶνε ἐναντία στὸν ξένο. Τὸ καθῆκον τοῦ συγγραφέα, ἐννοεῖται, δὲν ἦταν ἡ λεπτομερειακὴ ἐπεξεργασία τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἥρωα, ἔτσι ποὺ στὸ ποίημα δὲν ἔχει καμιὰ ἀναπτυγμένη ὑπόθεση, δίνονται μονάχα οἱ βασικὲς στιγμὲς τῆς βιογραφίας του. Ὁ συγγραφέας μπόρεσε νὰ δώσει τὸν πατριωτικὸ ἐνθουσιασμὸ ποὺ εἶχε συναρπάξει τὶς μάζες καὶ τὶς ἔσπρωχνε νὰ κάνουν ἥρωικὲς πράξεις, ἐμπνευσμένες ἀπὸ μιὰ καινούργια πολιτικὴ ἐπίγνωση. Ὁ λάγανος λυρισμὸς τῆς λαϊκῆς ποίησης καὶ ἡ αἰσιοδοξία, εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου. Σὲ

μιά σειρά από άλλα ποιήματα ο Φ. Γκιάτα ξαναζωντάνεψε με άπλά χρώματα, πραγματικές όψεις της παρτιζάνικης ζωής, έδωσε τις σκέψεις και τις άνησυχίες τών μαχητών της λευτεριάς, την άγάπη τους για τούς δικούς τους, τη ζωή και τις συνηθισμένες άπασχολήσεις στα ξεκουράσματα ύστερα από τις μάχες με τον έχθρό. («Ό φρουρός», «Οί δρόμοι τών βουνών», «Πέφτει πάχνη στα βουνά» κ.ά).

Τό ήρωικό πνεύμα τών χρόνων του παρτιζάνικου άγώνα, τό βρισκομε και στις μπαλάντες «Ό πολιτικός επίτροπος» του Ζ. Σάκο, και «Ό γιός του Κόμματος» του Ά. Βάρφι. Ό Ζ. Σάκο, παρουσιάζει την άυταπάρνηση σαν τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τών χρόνων του πολέμου. Έκείνο που νοιώθει ο ήρωας τις τελευταίες στιγμές της ζωής του, πληγωμένος θανάσιμα από τό βόλι του έχθρου δέν είναι ή άπόγνωση, αλλά τό περήφανο αίσθημα, γιατί πέφτει σαν άντρας στο πεδίο του άγώνα. Η περιφρόνηση του θανάτου για τό ιδανικό της άπελευθέρωσης της φτωχολογιās, είναι ή ιδέα και του έργου του Ά. Βάρφι, όπου μās δείχνει τόν κομμουνιστή που δίνει την πρέπουσα άπάντηση στους έχθρούς, που πριν να τόν έξοντώσουν έπιχειρούν να τόν πείσουν να προδόσει τούς συντρόφους και τό ιδεώδες του.

Με τό πέρασμα του χρόνου, ή πραγματεύση του θέματος του Έθνικοαπελευθερωτικού Άγώνα γίνεται όλοένα και πιο βαθιά. Οί συγγραφείς τώρα άποβλέπουν να σκιαγραφήσουν πιο μεστά και σε πρωτότυπη μορφή τό χαρακτήρα του άγωνιστή. Σ' αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν αξιόλογα οί νέες πένες. Στο «Ποίημα του δρόμου», (1958) ο Ντρ. Άγκόλι μπόρεσε να γενικεύσει με λυρικά μέσα τη ζωτική πείρα της νέας γενιάς, εκείνων τών νέων, που βγήκαν στα βουνά και γινήκαν μαχητές της λευτεριάς, όντας άκόμη νεαροί. Η πλοκή του έργου είναι βιογραφική· ο ίδιος ο ήρωας έξιστορεί σε τόνο στρωτής και φιλικής κουβέντας. Όλο τό ποίημα διαπνέεται από τό μοτίβο «του δρόμου», που, όπως σα στή

λαϊκή αντίληψη, εκφράζει τήν έξοδο στους μεγάλους δρόμους τῆς ζωῆς, σέ ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας. Μιλώντας γιά τὰ παιδικά χρόνια τοῦ ἥρωα, γιομάτα στενοχώριες καί στερήσεις, ὁ συγγραφέας μᾶς φανερώνει τόν τυπικό χαρακτήρα τῆς τύχης του. Γιά τὰ παιδιά τῆς φτωχολογιάς δέν εἶχε ἄλλο δρόμο πού νά ἐξασφάλιζαν μιά καλύτερη ζωή, ἐξόν ἀπ' αὐτόν τόν ἀγώνα. Ἡ συνειδητή νειότη τοῦ ἥρωα, ἄρχισε τότε, ὅταν πιά τὸ ποτήρι τῆς ὑπομονῆς εἶχε ξεχειλίσει καί ὁ λαὸς ξεσηκώνονταν ἐναντία στους αἰτίους τῆς ἀθλιότητάς του. Καί ὁ ἥρωας, σάν ὅλοι οἱ συνομήλικοί του, πού ὄνειρευόνταν μιά καινούργια ζωή, ἀνταποκρίθηκε χωρὶς δισταγμὸ στὸ κάλεσμα τῆς πατρίδας:

Ἦταν στά βουνά βροντήσανε τὰ ὄπλα
κι ὁ πύραυλος ὑψώθη στὸ σκοτάδι
καί μὲ τῆς διεθνούς μαζί τῆς πόλης
εἶπα, γειά χαρά, στὸ παιδικὸ μου χᾶδι.

Ἡ βιογραφία τοῦ ἥρωα, ἐννοεῖται σὰ δρόμος τῆς διαμόρφωσης καί ἐπαναστατικῆς σφυρηλασίας, τοῦ ζυμώματος μὲ τὰ χαρίσματα τοῦ ἐνσυνειδήτου ἀγωνιστῆ γιά τὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ. Ὁ αἰσθηματικὸς κόσμος τῶν νέων τῶν λαϊκῶν τάξεων ἔχει καθρεφτιστεῖ μὲ ψυχολογικὴ ἀκρίβεια. Ἀξιολογο γνώρισμά τους εἶναι ἡ σεμνότητα, ἡ συγκατάθεση ὅτι, βγαίνοντας παρτιζάνος καί πολεμώντας ἐναντία στους φασίστες καταχτητές, αὐτοὶ δέν ἔκαναν ἄλλο τίποτε, παρὰ τὸ καθῆκον ἀπέναντι στὸ λαό. Γιά τὸν ἥρωα, εἶναι ξένα τὰ μάταια καμαρώματα καί ὁ προσποιητὸς ἥρωισμὸς. Ὁ ἴδιος ὁ ἥρωας παραδέχεται: «Κανένας ἥρωας ἐγὼ δέν ἦμουν/ τῆ χῶρα μου ὁμως ὑπεράσπισα κι ἐχτίμησα/ Καί μάρτυρας γι' αὐτὴ μπόρεσα νά πέσω/».

Στὸ δεύτερο μέρος γίνεται λόγος γιά τὴ νέα ζωή τῆς χῶρας, γιά τὴ δουλιὰ τῆς νεολαίας γιομάτη αὐταπάρνηση. Καί σ' αὐτὸ τὸ μέρος, ἡ τύχη τοῦ ἥρωα ξεδιπλώνεται στὸ μοτίβο τοῦ «δρόμου», πού συμβολίζει τὸ

σοσιαλισμό, ό όποίος τόν συνεπαίρνει μέ τή ρωμαντικό-τητα τῆς λεύτερης δουλιᾶς. Ἡ ιδέα τῆς χαρούμενης ζωῆς, τῶν νέων ήρωϊσμῶν τῆς νεολαίας, πού παραγκωνίζει τίς δυσκολίες καί οίκοδομεῖ μέ τὰ χέρια της τό ὁμορφο μέλλον, εἶναι μιᾶ ἀπό τίς σπουδαιότερες ιδέες τοῦ ποιήματος. Σ' αὐτό ἔχει ἐκφραστεῖ ἡ δημιουργική ὁρμή τῆς λεύτερης ἐργασίας πού ἔχει ἀγκαλιάσει ὅλη τή χώρα, ἡ συνέχιση καί ὁ πλουτισμός τῶν ήρωϊκῶν παραδόσεων τοῦ καιροῦ τοῦ πολέμου ἐνάντια στούς φασίστες καταχτητές, στίς συνθῆκες τῆς σοσιαλιστικῆς οίκοδόμησης.

Η ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἐγκαθίδρυσης τοῦ λαϊκοῦ καθεστῶτος, εἶδαν τό φῶς μιᾶ σειρά ποιήματα, σκίτσα, διηγήματα καί δραματικά ἔργα στά ὅποια περιγράφονταν ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας σοσιαλιστικῆς πραγματικότητας, ὁ ἀγῶνας ἐνάντια στόν παλιό κόσμο, ἡ διαμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου μέ καινούργια ψυχική ἰδιοσυγκρασία. Εἶναι δύσκολο νά πεί κανένας, ποιοῦ καλλιτεχνικό εἶδος τράβηξε πιό μπροστά σ' αὐτήν τήν πορεία. Γιά τήν ἀπεικόνιση τῶν ἐπαναστατικῶν ἀλλαγῶν τῆς ζωῆς ἐπιδόθηκε μέ ὅλες τίς δυνάμεις της ἡ νέα λογοτεχνία. Στήν ἀρχή ἀναπτύχθηκε μιᾶ ἐντονη συγκινητική λυρική ποίηση στήν ὅποια καθρεφτίζονταν ἡ ἀγάλλιαση γιά τή νέα ζωή, ὁ ἐνθουσιασμός καί τό ὑψηλό πνεῦμα κινητοποιήσῃς τους στήν ἐργασία. Μέ τίς ἐντυπώσεις τῆς ἀποπεράτωσης κανενός βιομηχανικοῦ ἔργου, εἴτε ἐμπνεόμενοι ἀπό τόν οίκοδομητικό ἀναβρασμό πού ἀπλώνονταν σ' ὅλη

τῆ χώρα, οἱ ποιητές ἔφτιαξαν πολλά ποιήματα, πού διαπνέονταν ἀπὸ τὸ πάθος τῆς νέας ζωῆς. Τέτοια ποιήματα ἔγραψαν καὶ οἱ ποιητές τῆς προηγούμενης γενιᾶς, Ἄ. Τσάτσι, Δ. Σ. Σουτερίκι, Α. Βάρφι, Ν. Μπούλκα κ.ἄ, καθὼς καὶ οἱ νῆες πέννες πού μπῆκαν στὴ λογοτιχνικὴ ζωὴ στὰ χρόνια τῆς ἀντίστασης ἐναντία στὸ φασισμό ἢ μετὰ τὴ λαϊκὴ ἐπανάσταση, σάν οἱ Λ. Σιλίκι, Λ. Κιαφζέζι, Α. Μπανούσι, Β. Μπάλια, Ντ. Μπουμπάνι κ.ἄ. Ὁ καθένας τους, ἀνάλογα μὲ τὶς κλίσεις τοῦ ταλέντου του, διάλεξε τ' ἀπαιτούμενα καλλιτεχνικὰ μέσα γιὰ νὰ δώσει τὴ μεγάλη χαρὰ τῆς χώρας πού εἶχε μπεῖ στὸ δρόμο τῆς εὐτυχισμένης ζωῆς. Μολονότι αὐτὰ τὰ ποιήματα καμιά φορὰ ἦταν πολὺ γενικευτικὰ, συχνὰ, παρόμοια ἀναμεταξύ τους ὅσοναφορᾶ τὰ μοτίβα καὶ τὰ μέσα ἔκφρασης, πάλι εἶχαν ἀπήχηση στοὺς ἀναγνώστες, γιατί μὲ τὶς ὑψηλὲς παθητικὲς νότες αὐτὰ ἀνταποκρίνονταν στὸ πνεῦμα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μὲ τὸ ὅποιο ὀλοκλήρη ἡ χώρα ἔβαζε τὰ θεμέλια τῆς νέας κοινωνίας.

Τὸ λυρικο-συναισθηματικὸ πνεῦμα διακρίνει καὶ τὰ ποιήματα αὐτῶν τῶν χρόνων. «Ἐτσι Μουζεκιᾶ» τοῦ Ἄ. Τσάτσι, «Ὁ φίλος», «Ἀνάσταση» καὶ «Ὁ δάσι-αλος» τοῦ Λ. Σιλίκι, τὰ ποιήματα τοῦ Μ. Γκουρακούκι, τοῦ Λ. Κιαφζέζι κ.ἄ. Τὸ ποίημα «Ἐτσι, Μουζεκιᾶ» (1947) τοῦ Ἄ. Τσάτσι εἶναι ἡ ποιητικὴ ἱστορία τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἡμερῶν μας τῆς Μουζεκιᾶς, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ καταπιεσμένες ἀγροτικὲς ἐπαρχίες τῆς Νότιας Ἀλβανίας. Ἡ ἰδέα γιὰ νέα ζωὴ πού ἄρχισε γιὰ τὴν ἀγροτιὰ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ξεδιπλώθηκε διαμέσου τῶν ποιητικῶν γενικευτικῶν ἀπόψεων πού καμιά φορὰ ἀποχτοῦν συμβολικὴ σημασία.

Στὴ βᾶση τοῦ ποιήματος εἶναι βαλμένη ἡ ποιητικὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ δύσκολη ζωὴ τῆς Μουζεκιᾶς στὰ περασμένα καὶ τὶς χαρούμενες μέρες πού ἀνάτειλαν μὲ τὴ νίκη τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, γιὰ τοὺς χωριάτες αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας.

Ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέα νὰ παρουσιάσει τὴν ἀντίθεση τῆς νέας ζωῆς προσδιόρισε καὶ τὴ μορφή τοῦ

ἔργου. Τὸ ζωντανό ποιητικό πανόραμα τῆς νέας ζωῆς, παρουσιάζεται στό φόντο τῶν γεροδεμένων ρεαλιστικῶν περιγραφῶν, μέ τίς ὁποῖες ξεσκεπάζεται τὸ παρελθόν τῶν ἀγροτῶν κάτω ἀπό τὸ ζυγὸ τῶν μπέηδων. Τό τελευταῖο μέρος τοῦ ποιήματος, εἶναι μιά περιγραφή γιομάτη φῶς καί αἰσιοδοξία. Ἡ ἀπελευθέρωση ἀπό τήν ἀγρία ταξική καταπίεση παρουσιάζεται σά γιορτή, ὄχι μόνο γιά τούς ἀνθρώπους, ἀλλά καί γιά τή φύση. Ἄφοῦ γλύτωσαν ἀπό τό μισητό παρελθόν, οἱ φτωχοί ἀγρότες σπεύδουν νά ἐνώσουν τά χωράφια τους καί τά παραγωγικά μέσα πού τούς ἔδωσε τό νέο καθεστῶς, πεπεισμένοι ὅτι αὐτός εἶναι ὁ δρόμος τοῦ ὀριστικοῦ γλυτωμοῦ ἀπό τήν ἀθλιότητα.

Ἡ συμβολή τοῦ Λ. Σιλίκι στήν ἀπεικόνιση τῆς σοσιαλιστικῆς πραγματικότητας στήν ποίηση, ἦταν ἀξιόλογη. Αὐτός ἔγραψε ἄρκετά ποιήματα καί ποιητικές συλλογές, στίς ὁποῖες βρῆκαν ἀπήχηση τά σημαντικά γεγονότα τῆς ζωῆς τῆς χώρας, μετάδωσε τήν ὁρμή τῆς οἰκοδομητικῆς ἐργασίας, διαπραγματεύτηκε τό θέμα τοῦ ἀγῶνα γιά τήν ὑπεράσπιση τῆς χώρας ἀπό τίς ἐπιθετικές βλέψεις τῶν ἰμπεριαλιστικῶν κρατῶν. Τά δημιουργήματά του διακρίνονται ἀπό τό δημοσιογραφικό χαρακτήρα, τήν παθητική πνοή, τίς ρητορικές νότες καί τή διάχυτη ἰδιοσυγκρασία τοῦ πολίτη. Στό ποίημα «Ὁ φίλος» (1953), δίνεται τό λυρικό πορτραῖτο ἑνὸς γέρου χωριάτη, πού εἶχε πολεμήσει ἐναντία στή βία καί τίς αὐθαιρεσίες τῶν πλούσιων. Ἡ ζωή τοῦ χαμογέλασε μονάχα στα χρόνια τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας, ὅταν ἀπόχτησε κλῆρο γῆς καί λευτεριά. Ἡ χαρά γιά τίς εὐτυχισμένες μέρες πού γεύεται σήμερα, εἶναι τό κύριο συναίσθημα πού κυριαρχεῖ στή συνειδησή του. Στό ποίημα «Ὁ δάσκαλος», ἐξυψώνεται ἡ ἥρωική πράξη ἑνὸς ἀπλοῦ δάσκαλου, πού ξεπερνώντας πολλές δυσκολίες, ἀνοίγει 50 σχολεῖα στίς ἐνδότερες ὄρεινές περιοχές, μέχρι χτές βουτηγμένες στό σκοτάδι καί τή στασιμότητα καί γι' αὐτό σκοτώνεται μπάμπέσικα ἀπό τίς ἀντιδραστικές κοινωνικές δυνάμεις τῆς περιοχῆς. Τό πιό ἀξιόλογο ἔργο τοῦ Λ. Σιλίκι, ἀφιερῶ-

μένο στην οικοδόμηση τῆς νέας ζωῆς, εἶναι τό λυρικο-ἐπικό ποίημα «Ἡ ἀνάσταση» (1959), ὅπου δίνεται ἡ εἰκόνα τῆς σοσιαλιστικῆς πατρίδας ξανανιωμένης ἀπό τή δημιουργική κι ἐλεύθερη ἐργασία τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν. Οἱ στίχοι ἀναπαρασταίνου εἰκόνας τῆς πραγματικῆς ζωῆς, συγκεκριμένες μορφές: ὁ γέρο χωρικός, πού ὁ συνεταιρισμός τόν γλύτωσε ἀπό τήν ἀνέχεια καί τήν ἀβεβαιότητα τῆς χτεσινῆς ζωῆς, ὁ νέος στρατιώτης πού ὑπεράσπισε μέ αἷμα τά σύνορα τῆς πατρίδας, ἕνα νεαρό ζευγάρι χωρικῶν πού ἀγαπιοῦνται, οἱ νέες πόλεις πού οἰκοδομήθηκαν στην ἐποχή τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τό κύριο μέρος στό ποίημα ὅμως, τό κατέχουν οἱ ἀποστροφές καί οἱ παθητικές ἐπικλήσεις πρὸς τήν πατρίδα καί ἡ ποιητική ἀφήγηση γιά τίς ἐπιτυχίες καί τίς νίκες, τίς, τόσο σημαντικές, πού τελέστηκαν σέ τοῦτα τὰ ἥρωικά χρόνια δουλιᾶς καί τῶν προσπαθειῶν. Αὐτό καθόρισε καί τόν ἐνεργό ρόλο τοῦ λυρικοῦ ἥρωα, τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ, στην ἀνάπτυξη τῆς ποιητικῆς ιδέας τοῦ ἔργου. Ὁ λυρικός ἥρωας δέν εἶναι ἕνας ἀπλός θεατῆς τῆς ζωῆς, ἀλλά συνειδητός μέτοχος γιά τή μεγάλη σοσιαλιστική ἀλλαγὴ τῆς χώρας. Ὁ ποιητικός του λόγος ἐκφράζει τίς σκέψεις καί τά αἰσθήματα ὅλων τῶν ἐνσυνείδητων οἰκοδόμων τοῦ σοσιαλισμοῦ, τῆς γενιᾶς πού τῆς ἔλαχε ἡ μεγάλη τιμή, μετὰ τήν ἀπελευθέρωση, νά χαράξει, τίς πρῶτες αὐλακίες τῆς νέας ζωῆς. Ἡ ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ ὑψηλοῦ καθήκοντος γιομίζει μέ δίκαια περηφάνεια τόν ποιητή, πράμα πού τό ἐκφράζει μέ παθητικούς στίχους:

Καί μεῖς
Θᾶμαστε περήφανοι,
πού ἀπό τά χέρια μας
ἀδράξατε ἐσεῖς τή σημαία,
ἀπό τοὺς προγόνους μας
τήν πήραμε προτῆτερα ἐμεῖς,
θᾶμαστε περήφανοι,
πού τή λέξη «Κομμουνισμό»
τή γράψαμε ἐμεῖς
πρῶτοι
σ' αὐτὴ τή σημαία.

Στούς τελευταίους στίχους ἀντήχησε δυνατά ἡ ἐκκλήση γιὰ ἐπαγρύπνηση, γιὰ τὸν κόσμον ὑπάρχουν δυνάμεις ποὺ δέ θέλουν τὸ καλὸ τῆς πατρίδας καὶ ὄλων τῶν ἐλευτέρων λαῶν. Ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴν πύρινη ἀγάπη γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ πατρίδα, ὁ ποιητὴς στιγματίζει τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῆς προοδευτικῆς ἀνθρωπότητος.

Μὲ τὶς ἀξιόλογες ιδέες, μὲ τὴν πρωτότυπη παρατηρητικὴ τῆς ζωῆς μὲ τὶς ζωντανές καὶ ἐκφραστικὲς εἰκόνες, ὁ Ἰ. Κανταρὲ πῆρε μιά βαρυσήμαντη θέση στὴ νέα ἀλβανικὴ ποίηση. Ἡ ποιητικὴ του δημιουργία ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στὸν πλουτισμὸ τῆς λογοτεχνίας μὲ περιεχόμενο, νέες μορφές καὶ νέα ἐκφραστικὰ μέσα. Τὰ πιὸ πετυχημένα, ἀφιερωμένα στὴ σοσιαλιστικὴ ζωὴ, εἶναι τὰ ποιήματα: «Βιομηχανικὸ ὄνειρο» (1960) καὶ «Σημειώσεις γιὰ τὴ γενιά μου» (1961). Στὸ ποίημα «Βιομηχανικὸ ὄνειρο», ὁ ποιητὴς, κάνοντας χρῆση τῆς ποιητικῆς συμβατικότητος, ἔδωσε τὴν ὀρμητικὴ δυναμικότητα τῶν ἀλλαγῶν ποὺ συντελοῦνταν στὴ χώρα στὸ δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ ποίημα ἔχει τὴ δομὴ ποιητικοῦ ὀράματος τοῦ λαμπροῦ μέλλοντος. Στὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ δημιουργεῖται ἡ ὄψη τῆς πατρίδας, γιομάτη μὲ ἐργοστάσια καὶ σύγχρονα βιομηχανικὰ συγκροτήματα, ποὺ βουίζουν ἀπὸ τὸν ἐκκωφαντικὸ θόρυβο τῶν μηχανῶν καὶ ξερνᾶνε μέρα-νύχτα μαῦρο καπνὸ ἀπὸ τὰ ψηλά τζάκια. Αὐτὸ τὸ θέαμα δίνεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ παρελθόν, ὅταν ἡ Ἀλβανία, σὰ μικρὴ καὶ καθυστερημένη χώρα, ἦταν παντοτεινῶς ἀντικείμενο τῶν καταστροφικῶν ἐπιθέσεων τῶν διάφορων ἀθλίων κατακτητῶν. Οἱ ἱστορικὲς ἀναλογίες καὶ οἱ ποιητικὲς ἀλληλουχίες, εἶναι τὰ προτιμότερα μέσα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ποιητὴς ἀναπτύσσει τὴν ιδέα του, ὅτι, ἡ ἐντατικὴ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας, εἶναι ὁ δρόμος τῆς ἐξασφάλισης τῆς πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς λεύτερης ὑπαρξης. Μιλώντας γιὰ τὴν Ἀλβανία, ἡ ὁποία πολὺ γρήγορα θὰ παράγει γιὰ πρώτη φορά τὸ ἀτσάλι της, ὁ ποιητὴς ἀναλογίζεται τὴ μακριὰ σειρά

τῶν ἔθνομαρτύρων πού δόσανε τή ζωή, πολεμώντας μέ σπαθιά φτιαγμένα μέ «ξένο ἄτσάλι». Στίς νέες πόλεις ὅπου «θά χύνεται τ' ἄτσάλι καί θά φτιάχνουν μοντέρνα μηχανήματα», βλέπει ὁ ποιητής τὸ σίγουρο μέλλον τῆς χώρας, γιατί μόνο μέ μιά τέτια δυναμική ἀνάπτυξη «Οἱ στρατιῶτες τοῦ ἐχθροῦ δέ θά περάσουν ποτέ στό ἔδαφος τῆς Ἀλβανίας».

Στό ποίημα «Σημειώσεις γιά τή γενιά μου», ὁ Ἰ. Κανταρέ, τὸ δυναμικὸ δημιουργικὸ θέαμα τῆς σοσιαλιστικῆς Ἀλβανίας τόδοσε διαμέσου ρεαλιστικῶν λεπτομερειῶν ἀπὸ τὴν οἰκοδομητικὴ ἐργασία, διασταυρωμένες μέ ἱστορικὲς ἀλληλουχίες:

Βλέπω τὴ Δημοκρατία
σὲ βιομηχανικά πρῶινά
μέ βαρόλα ντυμένη,
Τὴ Δημοκρατία μου
πού φοράει ἀκόμη φέσι.

Τὸ ποίημα ἐκφράζει τὰ χαρούμενα αἰσθήματα τῆς σημερινῆς νεολαίας, τῆς μεγαλωμένης στὸ ἐλεύθερο περιβάλλον τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν ἐτοιμότητά της, νὰ βάλει ὅλες τίς δυνάμεις καί τίς ἰκανότητες γιά νὰ κάνει τὴν πατρίδα πιὸ ὄμορφη καί πιὸ ἀνεπτυγμένη. Πιὸ μεστή καί πιὸ ξεκάθαρη ἔκφραση, οἱ πόθοι καί οἱ σκέψεις τῆς σημερινῆς ἄλβανικῆς νεολαίας, βρῆκαν στὸ ποίημα «Ὀνειροπολήματα» (1958), πού ξεχωρίζει ἀπὸ τὴ δροσερότητα τῶν εἰκόνων, τίς αἰσιόδοξες ἀποχρώσεις καί τίς ἐπιδιώξεις γιά τὴν αὔριο. Σ' αὐτὸ τὸ ποίημα, πού εἶναι σὰ μιά ὀρκωμοσία τῆς σημερινῆς νεολαίας γιά αἰώνια ἀφοσίωση πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ πατρίδα, ὁ ποιητής γράφει:

Σάμπως πολυάκριβη πατρίδα
πεῖς στὴ γενιά μας:
«Τώρα ἡ σειρὰ σου»,
Τὸ κάλεσμά σου γιά μᾶς θά εἶναι ἱερό,
Θᾶνε νόμος γιά μᾶς, τὰ παιδιά σου.

Ἐμεῖς θ' ἀσπρίσομε
γιά νά μή γεράσεις ἐσύ ποτέ,
γιά νά μή καμπουριάσεις ἀλλά νᾶσαι νέα
κι οἱ πληγές πού σ' ἄφησαν τὰ περασμένα
νά κλείσουνε ξανά.

Ἡ φλογερή ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, ἡ ἐνεργός συμμετοχή μέ τόν καλλιτεχνικό λόγο στήν ἀνάπτυξη καί τήν πρόοδό της, πλέκεται, στίς δημιουργίες τῶν ἀλβανῶν ποιητῶν, μέ τὸ αἶσθημα τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ. Πολλά ποιήματα ἀφιερώθηκαν στοὺς μεγάλους ἡγέτες τοῦ παγκόσμιου προλετριάτου, στό Λένιν καί Στάλιν. Στά ποιήματα «Στό μαυσωλεῖο», τοῦ Λ. Σιλίκι καί «Στό Λένιν» τοῦ Ἰ. Κανταρέ, ἐκφράστηκε μέ συγκινητικούς καί θερμούς στίχους ἡ εὐγνωμοσύνη καί ὁ βαθύς σεβασμός τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ γιά τή μνήμη τοῦ μεγάλου ἡγέτη τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου καί τὸ μεγαλοφυῆ στρατηλάτη τῆς πρώτης θριαμβευτικῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης, τὸ Λένιν. Οἱ ποιητές ἔγραψαν πολλοὺς στίχους, γιομάτους ἀπὸ αἶσθημα ἀληθινῆς φιλίας καί ἀδελφικῆς ἀλληλεγγύης μέ τοὺς λαούς, πού πολεμᾶνε γιά τὸ σοσιαλισμό καί γιά νά κερδίσουν τήν ἐλευθερία καί τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία. («Σάν τὰ βουνά νά ζήσεις», «Μεγάλη στρατεία τῆς εἰρήνης», τοῦ Λ. Σιλίκι, «Κογκό, Κογκο», «Ἡ ρεκλάμμα» καί «Στό καφενεῖο» τοῦ Ντρ. Ἀγκόλι, κ.ᾀ).

Ταυτόχρονα μέ τή συμπάθεια γιά τοὺς φιλελεύθερους λαούς, γιά τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους ὅλου τοῦ κόσμου, πού ὑποφέρουν κάτω ἀπὸ τόν ἐθνικό καί κοινωνικό ζυγό, σ' αὐτά τὰ δημιουργήματα στιγματίστηκαν μέ δύναμη τὰ ἀπάνθρωπα σχέδια τῶν φιλοπόλεμων κύκλων, ξεσκεπάστηκε ἡ βάρβαρη φύση τῶν ἀγγλο-ἀμερικανῶν ἱμπεριαλιστῶν, πού κατὰπνιγαν μέ φωτιά καί σίδηρο τὸ δίκαιο ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα τῶν διαφόρων λαῶν.

* * *

Παράλληλα μέ τήν ποίηση καί ἡ πεζογραφία μπῆκε ἀμέσως, ἀπό νωρίς, στό δρόμο τῆς ἀπεικόνισης τῶν

μεγάλων κοινωνικῶν ἀλλαγῶν πού συντελέστηκαν στή ζωή τῆς χώρας. Στά διηγήματα καί στίς πρῶτες νουβέλλες, περιγράφονται οἱ δυσκολίες στά πρῶτα βήματα στήν οἰκοδόμηση τῆς νέας ζωῆς, ἡ πάλη τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν ἐναντία στούς ἐχθρούς τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, ἡ ἐμφάνιση μιᾶς νέας ψυχολογίας. Τά νέα προβλήματα μελετήθηκαν μέ τὸ ὕλικό πού πρόσφερε ἡ ζωή τοῦ ἄλβανικοῦ χωριοῦ, μέ τίς δυσκολίες τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης, μέ τίς ταξικές συγκρούσεις πού διαπερνοῦσαν τή ζωή του. Στό διήγημα «Τοῦτο τὸ μεγάλο παιδί τοῦ Σαλί Τσένι» (1946) τοῦ Δ. Σ. Σουτερίκι, καθρεφτίστηκε ἡ ψυχική ὀρμή πού ζωντάνεψε στούς φτωχοὺς χωριάτες ἡ ἐφαρμογή τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης, πού ἀνάλαβε ἡ λαϊκή ἐξουσία, ἐνῶ ὁ Γ. Γζότζα, στό διήγημα «Οἱ σκούριες τοῦ παπποῦ» (1949), παρουσίασε τίς δυσκολίες τῆς ἀναδιαπαιδαγώγησης τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. Στίς νουβέλλες πού ἀφιερώθηκαν στό καθρέφτισμα τῶν φροντίδων καί τῶν προσπάθειῶν γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῶν νέων σχέσεων στό χωριό, πρέπει νὰ ἀναφέρομε «Τὸ νερὸ κοιμᾶται, ὁ ἐχθρὸς δὲν κοιμᾶται», τοῦ Φ. Γκιάτα καί «Τὸ γέννημα» τοῦ Ζ. Σάκο, δημοσιευμένα καί τά δυό τό 1955. Σ' αὐτὰ τά ἔργα, πού ἀποτελοῦσαν τὰ πρῶτα βήματα στήν πεζογραφία, γιὰ νὰ παρουσιάσουν πιο πλατιά τὸ ἄλβανικὸ χωριό μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, τὸ κυριότερο ἦταν, ν' ἀποδοθεῖ ἡ δριμύτητα τῆς ταξικῆς πάλης καί οἱ προσπάθειες τῶν φτωχῶν χωρικῶν νὰ καταστρέψουν τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν καί νὰ ὠθήσουν τὴ γεωργία σὲ νέα κατεύθυνση. Στά ἴχνη αὐτῶν τῶν θεμάτων βάδισε καί ὁ Στ. Σπάσε, ὁ ὁποῖος ἔχει δεῖξει ἀνέκαθε ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ προβλήματα καί τίς συγκρούσεις στή ζωή τοῦ χωριοῦ. Στό μυθιστόρημά του «Ἡ Ἀφερντίτα ξανά στό χωριό» (1955), βρίσκομε τὸ ταμπλὸ τοῦ ἄλβανικοῦ χωριοῦ, στίς δυσκολίες τῆς περιόδου εὐθύς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στά πρῶτα βήματα πού κάνει γιὰ νὰ γιάνει τίς πληγές πού ἄφησε ὁ πόλεμος, ὅπου ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα σοσιαλιστικὰ στοιχεῖα. Τά πιὸ ἔντονα στοιχεῖα τοῦ μυθιστο-

ρήματος, είναι οί ζωντανές ρεαλιστικές εικόνες, στίς ὁποῖες βλέπομε τίς προσπάθειες πού καταβάλλουν οί ἄνθρωποι γιά νά ξεπεράσουν τά ἐμπόδια πού συναντοῦν στό νέο δρόμο. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ χωριοῦ εἶναι καταστραμένο, καμένο, οί ἄνθρωποι βολεύονται ὅπου μποροῦν, σέ καλύβες ἐπιδιορθωμένες πρόχειρα. Γυμνοί καί ξυπόλυτοι, περνᾶνε τή ζωή μέ λίγες χουφτες δανεικò ἀλεύρι ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλο. Ὁ συγγραφέας ἀπεικονίζει ὡστόσο, τόν ἐνθουσιασμό πού ἐμψυχώνει στούς ἀνθρώπους ὁ θρίαμβος τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, τήν ἀκλόνητη πεποίθησή τους, πώς, μιά εὐτυχισμένη ζωή ἀρχίζει γι' αὐτούς.

Μέ ἀδημονία περιμένουν τήν πραγμάτωση τοῦ μακρῶν ὄνειρου τους: τήν ἀγροτική μεταρρύθμιση. Εἶναι αὐτή ἡ ἐπίγνωση, ἡ καινούργια, πού τοὺς κάνει νά κινητοποιοῦνται γιά νά πραγματοποιήσουν τά καθήκοντα πού βάζει ἡ σοσιαλιστική οἰκοδόμηση. Ἐνώνοντας ὅλες τίς δυνάμεις τους, ξεπερνᾶνε τίς πρῶτες δυσκολίες, φτιάχνουν, μέ τή βοήθεια τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας, καινούργια σπίτια γι' αὐτούς πού ἦταν ἄστεγοι, καταπολεμᾶνε ἐπιτυχῶς τήν ἐπιδημία τοῦ τύφου, λύνουν μιά σειρά οἰκονομικο-κοινωνικά προβλήματα κι ἔτσι ἡ ζωή τοῦ χωριοῦ ἀρχίζει νά ἐξομαλύνεται. Ὅλα αὐτά μᾶς παρουσιάζονται μέ πλήθος σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς, γραμμένα προσεχτικά καί μέ λεπτομερειακή ἀκρίβεια.

Ὁ ἀγῶνας γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῆς χώρας ἐξελλίσσεται στίς συνθήκες τῆς λυσσασμένης ἀντίστασης τοῦ ταξικοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος ζητάει δρόμους καί σοκάκια γιά νά διατηρήσει ἕνα μέρος τῆς κυρίαρχης οἰκονομικῆς τοῦ θέσης. Ὁ συγγραφέας, πειστικά μᾶς διηγεῖται, ὅτι, ὁ ἀγῶνας ἐναντία στούς ἐχθρούς δέν ἦταν εὐκόλος, γιατί αὐτοί ἐκμεταλλεῦονταν τίς παλιές σχέσεις μέ τ' ἀπομεινάρια τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων τῆς πόλης καί μεταμφιεσμένοι ὕπουλα, μπόρεσαν καμιά φορά νά ζημιώσουν τήν οἰκοδόμηση τῆς νέας ζωῆς.

Ὁ Σ. Σπάσε ἔθιξε καί τό πρόβλημα τοῦ ρόλου καί τῆς θέσης τῆν διανόησης στό προτσές τῆς σοσιαλιστι-

κῆς οἰκοδόμησης. Στὸ μυθιστόρημα «Ἡ Ἀφερντίτα πάλι στὸ χωριό», αὐτὸς συνέχισε στὶς συνθήκες τῆς ἐναρξῆς τῆς οἰκοδόμησης τῆς νέας ζωῆς, τὴν τύχη τῆς ἡρωίδας τοῦ προηγούμενου μυθιστορήματός του «Ἡ Ἀφερντίτα». Στὸ μυθιστόρημα «Ἡ Ἀφερντίτα πάλι στὸ χωριό» μᾶς παρουσιάζεται μιὰ Ἀφερντίτα διαφορετικὴ, ἡ ὁποία μπαίνει στὴ νέα ζωὴ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς οὐτοπιστικὲς αὐταπάτες τῆς πρώτης νιότης καὶ πλουτισμένη μὲ τὴν πολιτικὴ πείρα τοῦ ἀντιφασιστικοῦ λαϊκοῦ ἀγῶνα, ὅπου καὶ ἡ ἴδια πῆρε μέρος. Μὲ τὴν ἱστορία τῆς Ἀφερντίτα, ὁ συγγραφέας δείχνει ὅτι, μόνο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στοὺς τίμιους διανοούμενους δημιουργήθηκαν οἱ ἀπαιτούμενες συνθήκες γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὶς ἱκανότητες καὶ τὶς γνώσεις τους γιὰ τὸ καλὸ τοῦ λαοῦ. Τὸ μυθιστόρημα ἀρχίζει μὲ τὸν ἐρχομὸ τῆς Ἀφερντίτα στὸ χωριὸ Γκρύκας σὰ δασκάλου. Ὁ συγγραφέας μᾶς δείχνει, τὸ πῶς, μέσα στὶς προσπάθειες γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς χωρικοὺς στὴν οἰκοδόμηση τοῦ χωριοῦ, νὰ πλουτίσει τὴν πολιτικὴ ἐπίγνωση καὶ νὰ εὐρύνει τὸν ὀρίζοντα τῆς μόρφωσής τους, ἡ ἡρωίδα βρίσκει τὴν εὐτυχία καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς δουλειᾶς ποὺ εἶχε ὀνειρευτεῖ ὅταν ἀρχισε τὴν σταδιοδρομίαν της σὰ δασκάλου. Περιγράφοντας τὴν νέα ζωὴ της, ὁ συγγραφέας μετὰδοσε τὸν ἐνθουσιασμὸν ποὺ εἶχε συναρπάξει τὴ χώρα τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸ θρίαμβο τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης.

* * *

Στὸ μυθιστόρημα «Ὁ βάλτος» (1959) ὁ Φ. Γκιᾶτα, γιὰ πρώτη φορά στὴ νέα ἀλβανικὴ πεζογραφία ἀπεικόνισε τὴ σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμηση σὲ πλατιά κλίμακα, τὴν ψυχικὴ ἀνύψωση τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν στὸ προτσές αὐτῆς τῆς οἰκοδόμησης, σκιαγράφησε τὴν εἰκόνα τοῦ νέου οἰκοδόμου, καθοδηγητῆ καὶ ὀργανωτῆ τῆς περιόδου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὴν ὑπόθεσιν ὁ συγγραφέας τὴν ἐπλεξε μὲ γεγονότα παρμένα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἀποξήρασης τοῦ βάλτου στὸ Μαλίκι, τῆς ἐπαρχίας τῆς Κορυ-

τσᾶς, πού ἀποπερατώθηκε τὸ 1946. Ἀλλὰ, ἐννοεῖται, τὸ ἔργο, σάν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, παράλληλα μὲ τὰ ἔμπραχτα στοιχεῖα ἔχει καὶ πολλές σκηνές, ἐπεισόδια καὶ πρόσωπα ἐπινοημένα: αὐτὸ, δὲν εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἱδίας τῆς ὑπόθεσης ἀλλὰ καλλιτεχνικὸ ἀντικαθρέφτισμα μιᾶς καθορισμένης ἄποψης τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Τὸ μυθιστόρημα εἶναι γιομᾶτο ἀπὸ ρεαλιστικὲς λεπτομέρειες καὶ πετυχημένες ὁμαδικὲς σκηνές, πού ἀντικαθρεφτίζουν τὴν ὁρμὴ τῆς οἰκοδομητικῆς ἐργασίας τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, οἱ ὁποῖες, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση διέθεσαν τίς δημιουργικὲς τους ἰκανότητες καὶ στὸ πεδίο τῆς ἀνέγερσης τῆς καινούργιας ζωῆς. Τὴν πλειονότητα τῶν ἐθελοντῶν τὴν ἀποτελοῦσαν χωρικοὶ, μὲ ἀντιλήψεις καὶ δοξασίες γιὰ τὴ ζωὴ χαρακτηριστικὲς τοῦ μικροῖδιοχτήτη. Στὴν ἀρχὴ δὲν ἦταν ξεκάθαροὶ γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς δουλειᾶς πού θᾶκαναν· εἶχε ἀνάμεσά τους καὶ τέτοιους πού, ἀφοῦ δούλεψαν κάμποσον καιρὸ, ἀποφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἐργοτάξιο, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος παραμένει μέχρι τέλους, κάνοντας ἔτσι στὸ ἐργοτάξιο ἓνα σωστὸ σχολεῖο. Στὴν πορεία τῶν ἐργασιῶν γιὰ τὴν ἀποξήρανση τοῦ ἔλους ἀρχίζουν νὰ νοιώθουν τὸν ἑαυτὸ τους ὀλοένα καὶ πιὸ συνδεδεμένο μὲ τὸ ἐργοτάξιο καὶ γιομίζουν αὐτοπεποιθῆση. «Ἐμεῖς ξεριζώσαμε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ὄχι νὰ μὴν ἀποξηράνομε τὸ βάλτο»—λένε οἱ χωριάτες ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὴ δουλιὰ πού γίνεται. Ἡ δουλιὰ στὸ ἐργοτάξιο τοὺς βοηθᾷ νὰ καταλάβουν ὅτι στίς νέες κοινωνικὲς συνθῆκες αὐτοὶ εἶναι αὐτοκυρίαρχοι, κύριοι τῆς χώρας, καὶ παντοῦ ὅπου δουλεύουν, καὶ στὴν ἀποξήρανση τοῦ βάλτου, χύνουν τὸν ἰδρώτα τους γιὰ λόγο τους, γιὰ ἓνα μέλλον πιὸ εὐτυχισμένο γιὰ τὰ παιδιὰ τους. Εἶναι αὕτη, ἡ νέα συνείδηση πού ἀποχτᾶνε κατὰ τὴν παραμονὴ τους στὸ ἔργο, πού τοὺς κάνει νὰ ριχτοῦν μ' ὅλες τίς δυνάμεις στὴν ἐπιχείρηση καὶ νὰ τὴν ἀποπερατώσουν, παρόλες τίς δυσκολίες καὶ τὸ σαμποτάρισμα τῶν ἐχθρικῶν μηχανικῶν.

Τό ἐργοτάξιο γιά τήν ἀποξηράνση τοῦ ἔλους, ὁ συγγραφέας τό ἔχει παρουσιάσει σάν ἓνα στίβο, ὅπου λαβαίνει χώρα ἓνας δριμύς ταξικός ἀγώνας. Ἐνα μέρος τοῦ μηχανολογο-τεχνικοῦ προσωπικοῦ, πού δούλευε γιά λογαριασμό τῆς ἀμερικάνικης κατασκοπείας, κάνει τὸ πᾶν γιά νά σαμποτᾶρει τήν ἀποξηράνση τοῦ ἔλους. Ὁ συγγραφέας ἀνάπτυξε τή σύγκρουση μέ ὅλη τή σκληρότητα της, μέ ὅλη τήν ἀδιαλλαξία πού παρουσιάζουν οἱ ἀντίθετες δυνάμεις, ἐξιχνιάζει τήν πολιτική σκοπιμότητα αὐτῆς τῆς σύγκρουσης, φανερώνει μέ καλλιτεχνική δύναμη τή μισητή φυσιογνωμία τῶν σαμποταριστῶν, πού ἀντιπροσωπεύουν τὰ συμφέροντα τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων πού ἀνάρτεψε ἡ νέα ἐξουσία καί ἀπέκρουαν μέ λύσσα τὸ σοσιαλισμό, γινόμενοι μίσθαρνοι πράχτορες τῶν ξένων ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν. Τήν ἀρχική ἰδιοσυγκρασία τῶν ἐχθρῶν, τή χαρακτηρίζει ὁ μισᾶρός ἀντιπατριωτισμός, ἡ διακοπή κάθε δεσμοῦ μέ τή ζωὴ τῆς χώρας ὁ χτηνώδικος ἀτομικισμός καί ἡ ἠθική ἐξάρθρωση.

Ὁ νεωτερισμός τοῦ Φ. Γκιᾶτα στό μυθιστόρημα «Ὁ βάλτος», πλάι στήν ἀπεικόνιση τοῦ ὑψηλοῦ πνεύματος κινητοποίησης καί τῶν θυσιῶν τῶν ἐθελοντῶν γιά τήν οἰκοδόμησι τῆς νέας ζωῆς ἔγκειται ἰδίως στή δημιουργία τοῦ λογοτεχνικοῦ τύπου τοῦ κομμουνιστῆ καθοδηγητῆ τῆς περιόδου τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησις. Τέτιος εἶναι ὁ Στάβρι Λιᾶρα, ὁ γραμματέας τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος στό ἐργοτάξιο. Ἡ βιογραφία του εἶναι τυπική γιά τή νεολαία τῆς φτωχολογιᾶς τῆς πόλης. Ἀφ' ὅτου ἦταν ἀκόμη ἀνήλικος, γνῶρισε τή φτώχεια καί προσέκρουσε μέ τήν ἄγρια ἐκμετάλλευση τῆς ταξικῆς κοινωνίας. Στήν ἀρχὴ δούλεψε στή φάμπρικα ἑνός ἰδιοχτήτη καπιταλιστῆ, κατόπι ἔκανε ἄλλες δουλιές. Οἱ δυσκολίες τῆς ζωῆς τὸν μάθανε ν' ἀντιληφτεῖ γρήγορα τήν ἀλήθεια, ὅτι, οἱ φτωχοὶ θά γλυτώσουν ἀπὸ τήν καταπίεση καί τήν ἐκμετάλλευση πού ὑπόφεραν, μόνον ἂν ξεσηκῶνονταν ἔνοπλοι ἐνάντια στὸν ξένο καί τὰ ὄργανά του. Πεποισμένος γι' αὐτό, πῆρε μέρος στό λαϊκὸ κίνημα ἐνάντια στοὺς φασίστες καταχτητῆς· ἐκπλήρωσε

πολλά καθήκοντα πού τοῦ ἀνατέθηκαν κι ἀργότερα βγήκε στό βουνό και πολέμησε στις ἀντάρτικες γραμμές μέχρι τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας ἀπό τὸ ναζιφασιστικό ζυγό και τῶν συνεργατῶν τους. Ὅταν ἦταν παρτιζάνος ἔγινε και κομμουνιστὸς. Οἱ βαθιές ιδεολογικές πεποιθήσεις, ἡ ἀκλόνητη πίστη στήν ἀναπότρεπτη νίκη τῆς ὑπόθεσης τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὸ ταλέντο του σάν ἱκανὸς ὀργανωτῆς, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ δουλιὰ, τὸ ὑψηλό πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας, ἡ ἱκανότητα νὰ ὀδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους και νὰ ἐπικοινωνεῖ ἀνετα μ' αὐτούς—εἶναι οἱ βασικές ιδιότητες τοῦ χαρακτήρα τοῦ Στάβρι Λιάρρα, ὁ ὁποῖος σκιαγραφεῖται σάν πρωταγωνιστῆς στά κύρια γεγονότα τῆς ὑπόθεσης. Ὁ ἀναγνώστης βλέπει, πῶς, ἀπὸ σελίδα σὲ σελίδα τοῦ ἔργου, αὐτὸς προοδεῦει ψυχικά και ιδεολογικά, πῶς, στήν πορεία τῆς ἐκπλήρωσης τοῦ καθήκοντος γιὰ τὴν ἀποξήρανση τοῦ ἔλους, αὐτὸς γίνεται ἱκανὸς ὀργανωτῆς και καθοδηγητῆς τῶν μαζῶν. Ὁ Στάβρι Λιάρρα δὲν εἶναι μόνος στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν καινούργια ζωὴ· ὁ συγγραφέας ἔχει ἰχνογραφήσει μὲ ἀτομικὴ ἰδιομορφία και τίς μορφές τῶν συνεργατῶν του, τῶν κομμουνιστῶν ἐργατῶν σάν: Ὁ Λιμάν Ὑσα, ὁ Χασάνι κ.ἄ. Παρ' ὅτι δὲν κατέχουν τίς πρῶτες θέσεις, διὰ μέσου αὐτῶν ὁ συγγραφέας ἔχει παραστήσει ὀρισμένες σημαντικές ἀπόψεις τῆς ἀλβανικῆς ζωῆς τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης, και σὲ πρώτη μοίρα, τὴ μεγάλη καθοδηγητικὴ, παιδαγωγικὴ και ὀργανωτικὴ δραστηριότητα τῶν κομμουνιστῶν.

«Ὁ βάλτος» εἶναι ἓνα σπουδαῖο ἔργο τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ. Ὁ στόχος τοῦ συγγραφέα, νὰ δείξει τίς πρῶτες ἐπιτυχίες γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς καινούργιας ζωῆς, πού μπόρεσε νὰ γίνουν ξεπερνώντας πολλές δυσκολίες, ἀντιμέσῳ τους και τὴν ἀγρία ἀντίσταση τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων, πέτυχε μὲ πειστικὸ τρόπο διὰ μέσου τῆς ἐξέλιξης τῶν συμβάντων τοῦ ἔργου. Ἡ σωστὴ δομὴ, χωρὶς τίποτε τὸ περιττό, συνδιάζει ἀρμονικά τὰ μέρη τοῦ μυθιστορηματος σ' ἓνα και μόνο και ἐξυπηρετεῖ τὴν παρουσίαση τῶν κύ-

ριων απόψεων τῆς ζωῆς, πού ὁ συγγραφέας συνειδητοποιεῖ καί ἀναπλάθει καλλιτεχνικά.

Στό διήγημα «Λάζ Καισαράτι» (1959), ὁ Σ. Μουσαράι παρουσίασε τήν ἀτμόσφαιρα, τή γιομάτη ἀνησυχίες καί δισταγμούς τοῦ ἀγῶνα γιά τήν ἀνέγερση τοῦ ἀγροτικοῦ συνεταιρισμοῦ στό χωριό. Τό ἔργο ἐκφράζει τήν ἰδέα, ὅτι, ἡ σοσιαλιστική ἀλλαγὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν ἓνα δύσκολο προτσές, γιατί εἶχε νά κάνει μέ τήν παλιά νοοτροπία στή συνείδηση τοῦ χωρικοῦ. Στό παράδειγμα τοῦ ἥρωα τοῦ ἔργου, τοῦ Λάζ Καισαράτι, ὁ ὁποῖος παρ' ὅλη τήν πολιτική πείρα πού ἔχει σά δραστήριος μέτοχος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ λαϊκοῦ κινήματος ἐνάντια στοὺς ξένους κατακτητὲς καί τῶν συνεργατῶν τους, βρίσκεται ἀνάμεσα σέ κείνους τοὺς χωρικούς, πού διστάζουν νά μποῦν στό δρόμο τῆς καινούργιας ζωῆς, ὁ συγγραφέας μᾶς δείχνει πόσο δύσκολο τῶχει ὁ χωριάτης νά ξεκοπεῖ ἀπὸ τὸ μικρὸ κλῆρο τῆς γῆς του καί νά μπεῖ στό συνεταιρισμὸ, νά τραβήξει χέρι ἀπὸ τὸν παλιὸ τρόπο ὑπαρξης καί δουλιᾶς. Ὁ Σ. Μουσαράι κατῶρθωσε νά δώσει τήν ἠλεχτρισμένη ἀτμόσφαιρα τοῦ ἀλβανικοῦ χωριοῦ στὶς παραμονές τῆς κολεχτιβοποίησης τῆς γεωργίας. Οἱ προσπάθειες τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τοῦ χωριοῦ, πού μέ τὴ βοήθεια καί τῶν συντρόφων τῆς πόλης κατῶρθωσαν νά ἀποκαλύψουν τὶς μηχανορραφίες τῶν κουλιάκων (στὴν παγίδα τῶν ὁποίων εἶχαν περιπέσει καί μερικοὶ χωρικοί, σ' αὐτοὺς καί ὁ Λάζ Καισαράτι) καί νά κολεχτιβοποιήσουν τὸ χωριό.

Οἱ νεοὶ συγγραφεῖς ἔφεραν στό διαπασῶν τῶν θεμάτων τῆς σημερινῆς πεζογραφίας νέο ὑλικὸ ἀπ' τὴ ζωὴ, φώτισαν ἀγνωρῆς μέχρι τότε γωνιές τῆς ζωῆς. Γιά τὰ διηγήματα τοῦ Ν. Πρίφτι, εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ποιητικοποίηση τῶν στοιχείων καί τῶν γεγονότων τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἡ ἀφήγησή του δοσμένη μέ τοὺς τονισμούς τῆς γλώσσας τῆς λαϊκῆς πεζογραφίας. Τὴν οὐσία τῶν βαθιῶν ἀλλαγῶν τῆς πραγματικότητας, ὁ Δ. Τζιουβάνι τὴν ἀποκαλύπτει μέ τὴν ἀπεικόνιση τῶν ἐξαιρετι-

κῶν περιστατικῶν τῆς ζωῆς. Ἰδιομορφία τοῦ ταλέντου του εἶναι τό ξετύλιγμα τῶν χαρακτήρων τῶν προσώπων μέ τήν ἀνάλυση τῶν σκέψεων καί τῶν αἰσθημάτων τους. Γιά τά διηγήματα τοῦ Ντ. Σιάπλο εἶναι χαρακτηριστικά τά ἀπαλά λυρικά χρώματα, ἡ ἡρεμη καί στρωτή ἐξέλιξη τῆς διαμάχης, χωρίς νά ὀξύνει τίς ἀντιθέσεις τοῦ ἥρωα μέ τό περιβάλλον.

* * *

Καί οἱ δραματουργοί προσπάθησαν νά ἀποδώσουν καλλιτεχνικά τίς σημαντικές κοινωνικές ἀλλαγές πού συνέβηκαν στή ζωή τῆς χώρας μετά τήν ἀπελευθέρωση. Γράφτηκαν δράματα, κωμωδίες, σκέτς. Ἀλλά τ' ἀποτελέσματα δέν ἀνταποκρίθηκαν στίς προσπάθειες τῶν δημοιουργῶν, στίς περισσότερες περιπτώσεις αὐτό ἐξηγιέται μέ τήν ἔλληψη τῆς πείρας καθῶς καί μέ τίς δυσκολίες πού παρουσιάζει ἡ δραματική τέχνη, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη λογοτεχνική δεξιότητα γιά τήν ἀνάπλαση τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρώων. Τό πιά σπουδαῖο δραματικό ἔργο, ἀφιερωμένο στήν ἀπεικόνιση τῆς νέας ζωῆς, εἶναι «Ἡ γῆ μας» (1954) τοῦ Κόλ Γιακόβα. Ἡ ἀφήγηση πλέκεται γύρω ἀπό τή δραματική τύχη μιᾶς ἀπλῆς χωριάτισσας. Ἡ Λιόκγια, ἡ ἡρωίδα τοῦ δράματος, δεκαεφτά χρόνια πέρασε τή ζωή στούς συγγενεῖς στά βουνοχώρια χωρισμένη στά ζῶντα ἀπό τά παιδιά της καί κυνηγημένη ἀπό τίς συκοφαντίες τοῦ πλοῦσιου συγχωριανοῦ πού, γιά νά τῆς ἀρπάξει τή γῆ, ἔβαλε ἀνθρώπους καί σκότωσαν τόν ἄντρα τῆς Λιόκγιας, ἐνῶ αὐτή, ἀφοῦ δέν μπόρεσε νά τή βάλει στό χέρι του, τήν κακοφῆμισε σάν ἀνήθικη, ἐξαναγκάζοντάς τη νά φύγει ἀπό τό χωριό. Στή διάρκεια τῶν ὑποχρεωτικῶν παραπλανήσεων, ἡ ἡρωίδα ἔκαμε κάμποσες φορές προσπάθειες γιά νά ἀποκατασταθεῖ ἠθικά ἀπέναντι στούς συγχωριανούς καί νά γύριζε ξανά στό σπίτι της, στά παιδιά της. Ἀλλά στά χαμένα, γιατί μέ τίς ραδιουργίες του ὁ ἀρχοντοχωριάτης εἶχε κατορ-

θώσει νά τῆς ἀντιπαραθέσει ὄχι μόνο τήν κοινή γνώμη τοῦ χωριοῦ, ἀλλά καί τό μεγάλο παιδί της, ἄνθρωπος μέ ἔντονες πατριαρχικές προκαταλήψεις καί μέ τυφλή ἐμπιστοσύνη στόν πλουσιοχωριάτη... Οἱ τίμιοι ἄνθρωποι πού ξαίρουν τήν ἀλήθεια, δέν ἔχουν τό θάρρος νά ὑποστηρίξουν τή συγχωριανή τους ἀπό τήν αὐθαιρεσία «τῶν δυνατῶν» γιατί φοβοῦνται. Ὅλη αὕτη ἡ ἱστορία εἶναι τό προοίμιο τοῦ δράματος, πού πραγματικά ἀρχίζει μέ τήν ἄφιξη τῆς Λιόγκιας στό χωριό μετά τό θρίαμβο τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, μέ τήν ἐλπίδα, ὅτι, τό πρότοκο παιδί της, μέ τή συμβουλή τοῦ μικρότερου, στρατιώτη στίς γραμμές τοῦ Λαϊκοῦ Στρατοῦ καί κομμουνιστής, θά τή δεχτεῖ στό σπίτι. Ὁ γυρισμός τῆς Λιόγκιας στό χωριό, συμπίπτει μέ τήν ἐφαρμογή τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης. Στό δράμα «Ἡ γῆ μας», ἀπεικονίστηκε ἡ βασική τάση κοινωνικῆς ἀνάπτυξης τοῦ χωριοῦ ὕστερα ἀπό τήν ἀπελευθέρωση: Ἡ σκληρή ταξική πάλη ἀνάμεσα στούς κουλιάκους καί τὰ κρυφά ὄργανά τους ἀπ' τή μιὰ μεριά, καί στούς φτωχοῦς χωριάτες, μέ ἐπικεφαλῆς τούς κομμουνιστές ἀπό τήν ἄλλη. Ὁ συγγραφέας μπόρεσε νά διασταυρώσει μέ μαεστρία τήν οἰκογενειακή, διένεξη μέ τήν ταξική σύγκρουση. Ἡ κεντρική ἰδέα τοῦ δράματος, εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἔντονου οὐμανιστικοῦ χαρακτήρα τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, ἡ ὁποία λύτρωσε τούς ἀνθρώπους ἀπό τήν ἄγρια κυριαρχία καί τίς αὐθαιρεσίες τῆς κοινωνίας μέ τάξεις καί τούς ξανάφερε τήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Αὕτη ἡ ἰδέα φαίνεται καί στή λυπηρῆ ἱστορία τῆς Λιόγκιας καθῶς καί στίς προσπάθειες τῶν χωρικῶν γιά νά γλυτώσουν ἀπό τήν ἄγρια καταπίεση τῶν πλούσιων τάξεων. Ἡ Λιόγκια εἶναι ἕνας ζωηρός τυπικός χαρακτήρας· ἡ τύχη της ρίχνει φῶς δυνατό σ' ἐκείνη τήν κατάσταση γιομάτη ἀβεβαιότητα, στίς ταπεινώσεις καί στόν κίνδυνο τῆς ἐξαφάνισης χωρίς σημάδι, πού τούς ἀπειλοῦσε καθημερινά τούς χωριάτες στά ἀντιλαϊκά καθεστῶτα τοῦ παρελθόντος. Πιο καθορισμένα, ἡ τύχη τῆς Λιόγκιας εἶναι ἡ τύχη τῶν φτωχῶν βουνοχωριτισσῶν

γυναικῶν, πού πάνω στό κεφάλι τους στέκονταν σά σπαθί ὁ φόβος καί ἡ ἀτίμωση ἀπό τὰ κτηνώδη καπρίτσια τῶν προνομιοῦχων στρωμάτων τοῦ κοινοτάρχη ἢ τοῦ χωροφύλακα. Ἡ ἠθική ἀποκατάσταση τῆς Λιόγκιας σάν ἀξιόπρεπο μέλος τῆς κοινωνίας συνέβηκε μετά τό θρίαμβο τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, πού ξεπάτωσε συθέμελα τόν παλιό κόσμο πού στηρίζονταν στή βία, τή ληστεία καί τή μπαμπεσιά.

Ἡ ἱστορία τοῦ δράματος «Ἡ γῆ μας», ἐπέτρεψε στό συγγραφέα νά φέρι σέ φῶς τοὺς μίζερους τρόπους τῆς καταπίεσης τοῦ ἀνθρώπου στήν ἄγρια κοινωνία μέ τάξεις, τή μετατροπή τῆς ἀπληστείας γιά πλοῦτο σ' ἓνα αἰσχρὸ πάθος, γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ ὁποίου οἱ ἐκμεταλλευτές δέ σταματᾶνε οὔτε μπροστὰ στό πιὸ στυγερὸ ἔγκλημα. Ὁ Τούτς Μάκου, εἶναι ὁ τύπος τοῦ πλούσιου, πού δέ βάζει σύνορα στίς πράξεις του ὅταν πρόκειται ν' αὐξήσῃ τό βιό του. Καί μετά τήν ἀπελευθέρωση αὐτὸς κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιά νά προστατέψῃ τὰ προνόμιά του σάν κουλάκος, νά βγεῖ σῶος κι ἀβλαβής, καί ὅταν βλέπει, ὅτι, ἡ τάξη του εἶναι καταδικασμένη νά ἐξαφανιστεῖ, ρίχνεται σέ τρομοκρατικές ἐνέργειες ἐναντία στή νέα ἐξουσία. Ἡ ἀξία τοῦ συγγραφέα ἔγκειται στό ὅτι, μπόρεσε νά δόσῃ μέ πειστικὸ τρόπο τὸν ἀσυγκράτητο θρίαμβο τοῦ καινούργιου καί στό χωριό, τήν ἐγκαθίδρυση τῶν νέων κοινωνικῶν σχέσεων. Ὁ Μουράς, τὸ μικρὸ παιδί τῆς Λιόγκιας, ὁ ὁποῖος μέ ἐξυπνάδα καί μέ τρόπο ἀποφασιστικὸ λύνει τήν πλεχτάνη τοῦ κουλάκου σχετικά μέ τή διανομὴ τῶν χωραφιῶν, μᾶς λέει, ὅτι, καί γιά τήν ἐνδοχώρα εἶχαν ἔλθει νέοι καιροὶ, ὅτι εἶχαν ἐμφανιστεῖ ἄνθρωποι μέ νέα κοινωνικὴ καί ψυχικὴ διαμόρφωση. Αὐτοὶ εἶναι οἱ κομμουνιστὲς, πού τίθονται ἐπικεφαλῆς τῶν φτωχῶν χωρικῶν γιά τή συντριβὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας τῆς πλούσιας ἀγροτικῆς μπουρζουαζίας.

Ἡ ἰκανότητα τῆς πλοκῆς τῆς δραματικῆς σύγκρουσης, οἱ πλείοι χαρακτήρες τῶν ἀνθρώπων, πού ἔχουν τοποθετηθεῖ σέ τέτοιες ἀμοιβαῖες σχέσεις, πού φανερώ-

νουν ξεκάθαρα τις κοινωνικές και άτομικές ιδιομορφίες τους, ή λακωνική αφήγηση και ή δεξιοτεχνία του διαλόγου, είναι τὰ προτερήματα που κάνουν τὸ δράμα «τῆ γῆ μας», ἓνα ἔξοχο ἔργο, ὄχι μόνο τῆς δραματουργίας, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς λογοτεχνίας αὐτῆς τῆς περιόδου.

ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΡΑΜΑ

Παράλληλα στή σοσιαλιστική πραγματικότητα που κατεῖχε τὸ κυριότερο μέρος στὰ θέματα τῆς σημερινῆς λογοτεχνίας, πράγμα που ἦταν νοητό ἂν ἔχομε ὑπόψη μας ὅτι αὐτὴ διαμορφώθηκε σὰν ἀπεικόνιση τῆς πάλης γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας οἱ συγγραφεῖς ἔδειξαν ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὰ συμβάντα τῆς ζωῆς στὸ παρελθόν τῆς χώρας. Αὐτὸ ἀνταποκρινόταν στὸ βαθμιαῖο ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν, χαρακτηριστικὸ φαινόμενο καὶ ἀρκετὰ σημαντικὸ γιὰ τὴ ζωὴ τῆς νέας Ἀλβανίας. Οἱ ἐργαζόμενες μάζες, που ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, θέλαν νὰ ξαίρουν, πῶς εἶχε ἐξελιχτεῖ ἡ ἱστορία τῆς χώρας στὸ παρελθόν, ποιά ἦταν τὰ πιό μεγάλα γεγονότα τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν τοῦ παρελθόντος, τοὺς ἀτέλειωτους πολέμους γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ποιά γεγονότα καὶ νομοτέλειες εἶχαν συντελεστεῖ στὸ παρελθόν, ἢ ἀνάπτυξη τῶν ὁποίων θὰ ὀδηγοῦσε στή μεγάλη ἱστορικὴ ἀνατροπὴ τῆς 29ης Νοέμβρη 1944.

Τὸ παρελθόν παρουσιάστηκε κυρίως στήν πεζογραφία καὶ ὀλιγώτερο στή δραματουργία. Ἀπὸ τοὺς πρῶ-

τους πού αναδίφησαν τὰ περασμένα γεγονότα ἦταν ὁ Σ. Σπάσε, στὸ μυθιστόρημα «Αὐτοὶ δὲν ἦταν μόνοι» (1952) καὶ ὁ Κ. Γιακόβα στὸ δράμα «Ὁ Χαλίλ καὶ ἡ Χαϊρίε» (1949).

Τὸ μυθιστόρημα «Αὐτοὶ δὲν ἦταν μόνοι», φέρνει τὸν ἀναγνώστη στὸ ἀλβανικὸ χωριὸ τῆς τρίτης δεκαετίας τοῦ κ' αἰώνα. Στὸ ἔργο ἔχει ζωντανὰ θεάματα, μέ τὰ ὁποῖα μᾶς ἐνημερώνει γιὰ τὸ πῶς, μέρα μεσημέρι, μέ τούς πιὸ βάνουσους καὶ πιὸ ταπεινωτικούς τρόπους, ὁ μπέης καὶ οἱ ἄνθρωποι του ἐλήστευε καὶ ἄρπαζε τοὺς καρπούς τοῦ ἰδρώτα πού οἱ χωριάτες εἶχαν χύσει ὅλην τὴν χρονιά. Ἡ ἀξία τοῦ συγγραφέα εἶναι, ὅτι, μπόρεσε ν' ἀπεικονίσει τοὺς ἀνατολίτικους τρόπους ἐκμετάλλευσης πού ἐπικρατοῦσαν στὸ ἀλβανικὸ χωριὸ, τὴ σκυθρωπή καὶ ἄχαρη ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τὶς στενοχώριες καὶ τὸ στέναγμά τους κάτω ἀπὸ τὸν ἀνυπόφορο ζυγὸ τῶν τσιφλικᾶδων. Μπροστὰ στὸν ἀναγνώστη περνᾶνε ἀρά-δα ἀνθρώπινα πρόσωπα μαυρισμένα ἀπὸ τὴ φτώχεια, συντρίμια τῆς ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἐξάντλησης. Οἱ περισσότεροὶ τους ἔκαναν τὸ ψωμί μόνο γιὰ δύο μῆνες καὶ, τὸ χειμῶνα, γιὰ νὰ μὴ πεθάνουν τῆς πείνας, ἓνα μέρος ὑποχρεώνονταν νὰ παίρναν τὸ τσεκούρι στὸν ὦμο καὶ νὰ καναν ξύλα ἢ κάρβουνο καὶ τὸ πουλοῦσαν στὰ καμποχώρια ἢ στὴν πόλη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι γινόντουσαν ἐποχικοὶ ἐργάτες, χαμάληδες ἢ γιὰ τὴ συντήρηση ὀδικῶν διχτύων.

Στὸ μυθιστόρημα «Αὐτοὶ δὲν ἦταν μόνοι», ὁ Σ. Σπάσε, ἔδειξε ταυτόχρονα καὶ τὴ δυσαρέσκεια πού ἔβραζε στοὺς χωριάτες καὶ ἰδίως τὴν πορεία τῆς ἀφύπνισης καὶ τοῦ ξεσηκωμοῦ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὰ δικαιώματά τους, μέ τὴν ἐπίδραση τῶν ιδεῶν πού ἄρχισαν νὰ διαδίδουν οἱ κομμουνιστὲς. Στὸ μπάρμπα Κοροβέσι, ὁ συγγραφέας παρουσίασε τὸ χωρικό, πού εἶχε πολεμήσει μέ τὸ ντουφέκι στὸ χέρι, στὶς γραμμὲς τῶν πατριωτικῶν ἀντάρτικων ὁμάδων τοῦ 1908, μέ τὴν ἐλπίδα, ὅτι, ἀφοῦ διώξουν τοὺς ξένους καταχτητὲς, θάβλεπαν καὶ οἱ χωριάτες μιὰ ἄσπρη μέρα. Μὰ τὰ γεγονότα πού ἔπακο-

λούθησαν τήν ανάκτηση τῆς ἐθνικῆς λευτεριάς καί ἀνεξαρτησίας, ἰδίως τό γεγονός, ὅτι, οἱ ἀνώτερες τάξεις δέ δέχτηκαν νά πάρουν κανένα μέτρο γιά τήν καλυτέρευση τῆς ζωῆς τῆς φτωχολογιᾶς, ἔρριξαν τό μπάρμπα Κοροβέσι σέ μεγάλη ἀπελπισία, αὐτός ἔχασε τήν πίστη, ὅτι, ὁ λαός θά μπορούσε κάποτε νά νικοῦσε τοὺς ἐκμεταλλευτές. Ἐννοεῖται, ὅτι σκοπὸς τοῦ συγγραφέα στή διάπλαση αὐτοῦ τοῦ προσώπου δέν ἦταν νά δείξει τήν ἀπαγοήτευση τῶν χωρικῶν τῆς παλιᾶς γενιᾶς ὡς πρὸς τήν ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς χώρας, ἀλλά νά τονίσει ὅτι, ἡ φλογερὴ ἐπιθυμία γιά λεύτερη καί εὐτυχισμένη ζωή, χωρὶς ἐκμεταλλευτές, ἦταν δυνατὴ στὶς ψυχές τῶν φτωχῶν χωρικῶν. Μὲ τήν ἐπίδραση τῶν γεγονότων καὶ τῶν νέων ιδεῶν, στήν ψυχὴ τοῦ μπάρμπα Κοροβέσι ἄρχισε νά ξυπνάει ὁ παλιὸς πόθος γιά κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Στὶς νέες συνθήκες δέν εἶναι ὁ μπάρμπα Κοροβέσι ἡ κεντρικὴ μορφή, ἀλλὰ οἱ ἐκπρόσωποι μιᾶς νέας γενιᾶς ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἀγροτιᾶς, πού ὄντας σ' ἐπαφή μὲ τὶς κομμουνιστικὲς ιδέες, ξυπνᾶνε καὶ μπαίνουν στὸν ἀληθινὸ καὶ σωστὸ δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ τῆς ἀγροτιᾶς ἀπὸ τὸν ταξικὸ ζυγὸ. Τέτιος εἶναι ὁ Γκίκα, στὸν ὁποῖο βλέπουμε τό νέο καθοδηγητὴ τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν: τολμηρὸ, διαφωτισμένο, πού μὲ τήν ἐπίμονη δουλιὰ του, ζωντανεύει στοὺς χωρικοὺς τήν ἐμπιστοσύνη στὶς ἴδιες τους δυνάμεις καὶ στή δυνατὸτητα τῆς νίκης πάνω στοὺς ἐχθροὺς. Καὶ αὐτὸ συντελεῖται στὸ προτσές τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα, στὶς ἐμπραχτες μαχητικὲς πράξεις. Μὲ τήν καθοδήγησή του, οἱ χωριάτες καίνε τήν ἀποθήκη ὅπου ὁ μπέης εἶχε συγκεντρώσει τὰ σιτηρὰ πού τοὺς εἶχε ἄρπάξει. Οἱ χωριάτες χάνουν τήν πρώτη μάχη ἐναντία στό μπέη. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι τό ξύπνημα τῆς ταξικῆς συνείδησης· οἱ ἄνθρωποι στή φωτιά τοῦ πολέμου τίναξαν τήν ὑποταγὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς παθητικότητας, αὐτοὶ κατάλαβαν τὰ δικαιώματά τους, καὶ πείστηκαν ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βίαια καὶ ἀνοιχτὴ σύγκρουση, δέν ὑπάρχει ἄλλος δρόμος σωτηρίας. Καὶ αὐτὸ ἀπο-

τελοῦσε τήν ἀπαραίτητη προϋπόθεση πού θά ξεσκλάβωνε τήν ἀγροτιά. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ σπουδαιότητα τοῦ μυθιστορήματος, πού ἔχει ἕνα συμβολικό τέλος. Ἡ ἀνατολή τοῦ ἡλίου, μετά τή σύγκρουση μέ τούς τζιαντάρηδες, πού τὰ καταφέρουν νά τούς ἐπιτάξουν σέ ἀγγαρεία γιά νά φτιάξουν τήν ἔπαυλη τοῦ μπέη στήν ἀκρογιαλιά τῆς λίμνης, μιλάει γιά τό πλησίασμα τῆς ἀναμενόμενης μέρας τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης.

Τά γεγονότα πού ἀπεικονίζονται στό δράμα «Ὁ Χαλίλ καί ἡ Χαϊρία» (1949) τοῦ Κ. Γιακόβα, ἀναφέρονται σέ μιὰ ἱστορική περίοδο πιά μακρινή, στό 1η' αἰῶνα. Ὁ συγγραφέας ἐξιστορεῖ τίς μηχανορραφίες καί τίς διάφορες προσπάθειες τῶν Τούρκων γιά τήν κατατρόπωση τῶν ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ὁποῖοι, μέ τόν ἥρωικό καί ἀδιάπτωτο ἀγῶνα τους, κατάστρεψαν τά σχέδια τοῦ σουλτάνου νά καθυποτάξει τή Μεγάλη Μαλεσία καί τό Μαυροβούνι.

Ὁ Κ. Γιακόβα ἐξυψώνει τό πατριωτικό φρόνημα τῶν ὄρεσίβιων ἀλβανῶν, τή φλογερή τους ἀγάπη γιά λεύτερη ζωή, πού τήν ἐκτιμοῦν πάνω ἀπ' ὅλα, τήν καταφρόνηση τῆς ξένης σκλαβιάς καί τήν ἀποφασιστικότητά τους νά πολεμήσουν μέχρι τέλους. Αὐτά τὰ χαρακτηριστικά προσόντα τῶν Ἀλβανῶν, ἔχουν ἀποδοθεῖ στό πρόσωπο τοῦ Χαλίλ Γκερίγια, ἱστορική φυσιογνωμία ἀποθανάτισμένη καί στό λαϊκό τραγούδι, πού τή ζωή δέν τήν ἐννοεῖ δίχως λευτεριά καί τιμή. Τό βαθύ μίσος κατά τῶν ξένων, πού ζητᾶνε νά διαταράξουν τήν ἡσυχία καί τίς εἰρηνικές ἀπασχολήσεις τῶν χωρικῶν, τόν παρακινεῖ νά δράξει τ' ἄρματα καί νά βγεῖ στά βουνά ἐπικεφαλῆς μιᾶς ὁμάδας νέων ὄρεσίβιων τό ἴδιο παλληκάρια σάν κι αὐτόν. Ὁ χαρακτήρας του σάν ἀνδρεῖος καί συνετός πολεμιστής, πού δέν τοῦ φοβᾶται τό μάτι οὔτε μπροστά στό θάνατο, ξεπροβάλλει ἰδίως στή σκηνή τῆς θανατικῆς ἐκτέλεσης. Παρόλο πού τό δήμιό τόν ἔχει στό πλάι του, δίνει τήν ἀρμόζουσα ἀπάντηση στόν τούρκο πασᾶ, πού ἐπιχειρεῖ νά τόν γονατίσει.

«Πολεμᾶνε τὰ βουνά μας, πασᾶ... Τούτη ἡ χώρα εἶναι δικιά μας... Ἐμεῖς δὲν πληρώνομε χαράτσι σὲ ξένο κυρίαρχο. Δὲν ἀνεχόμαστε οὔτε ὁ πατέρας νὰ μᾶς χτυπήσει, πόσο μάλλον θὰ ἀνεχτοῦμε τὸ μαστίγιο τοῦ ἀνατολίτη στρατιώτη. Μὴν τρίζεις τὰ δόντια, γιατί ὁ ὄρεσιβιος δὲ σκιάζεται».

Ἡ ΖΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΕΝΔΟΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ—ΒΡΥΣΘΟΜΑΝΑ ΕΜΠΝΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

Ἡ τάση ποὺ παρατηρήθηκε στὴν ποίηση στὰ τέλη τῆς πέμπτης δεκαετίας γιὰ τὸν ἐξωραϊσμό μὲ ποιητικὸ τρόπο τῆς οὐσίας τῶν κυριότερων γεγονότων τῆς ζωῆς, ἄρχισε νὰ δυναμώνει ὀλοένα καὶ περισσότερο. Στὴν ἕκτη δεκαετία ἡ ἄλβανικὴ ποίηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ ξεδίπλωσε ὅλες τὶς καλλιτεχνικὲς τῆς δυνατότητες, ἔφτασε σὲ ἀνώτερο ποιητικὸ βαθμὸ. Ἡ ἐπίδραση τῶν ποιητικῶν ἔργων στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων αὐξήθηκε ἀρκετά. Στὴν ἀνάπτυξη τῆς ποίησης ἐπέδρασαν τὰ βαρυσήμαντα γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὴ ζωὴ τῆς χώρας σ' αὐτὴν τὴν περίοδο, ἰδίως ὁ ἥρωικὸς καὶ ἀκατανίκητος ἀγώνας τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ γιὰ νὰ συντριψοῦν τὶς ἐπιθέσεις καὶ τὶς συνωμοσίες τῶν σύγχρονων ρεβιζιονιστῶν, μὲ τοὺς σοβιετικούς ρεβιζιονιστὲς ἐπικεφαλῆς, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν τὸ πᾶν γιὰ νὰ γονατίσουν τὸν ἄλβανικὸ λαὸ. Ἀνταποκρινόμενοι στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ καιροῦ, οἱ ποιητὲς, ἀπέβλεπαν νὰ ἀπεικονίσουν αὐτὸ τὸ ἥρωικὸ πνεῦμα ποὺ διάκρινε τὶς λαϊκὲς μάζες, τὴν ἀποφασιστικότητά τους νὰ συνε-

χίσουν τόν ἀληθινὸ σοσιαλιστικὸ δρόμο καί νά ὑπερασπιστοῦνε τό μαρξισμό—λενινισμό μὴ λογαριάζοντας καμιά δυσκολία καί θυσία. Στὴ δημιουργικότητα μιᾶς σειρᾶς ποιητῶν ἐμφανίστηκαν οἱ νέες ἰδιομορφίες μὲ τίς ὁποῖες πλουτίστηκε τό περιεχόμενο καί ἡ μορφή τῆς ἀλβανικῆς ποίησης. Ἐκεῖνο πού χαρακτήρισε τὴ δημιουργικότητα τῶν διαπρεπῶν ἀλβανῶν ποιητῶν, ἦταν ὅτι, καταπιάστηκαν μὲ τὰ ἐπείγοντα καί πολὺπλοκα ζητήματα τῆς ζωῆς τῆς χώρας καί προσπάθησαν νά ἀποδόσουν τὴ βαθιὰ ἔννοια τῶν ἐπίκαιρων γεγονότων καί τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ λαοῦ,

Τόν Ἰ. Κανταρέ, συγγραφέα μὲ πρωτότυπη ποιητικὴ φαντασία, πού κλίνει γιὰ καλλιτεχνικὲς εἰκόνες ὅλο δροσιά κι ἐκφραστικὸτητα, ἡ ὑπόθεση τῶν τυχῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ἀλβανία τὸν ἀπασχόλησε αὐτὰ τὰ χρόνια ὅλως ἰδιαίτερα. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἔγραψε μιὰ σειρὰ ποιήματα στὰ ὁποῖα μὲ ἐσωτερικὴ συνοχὴ καί δροσερὲς ποιητικὲς εἰκόνες, μπόρεσε νά ἐκφράσει μὲ ἰδιαίτερη σαφήνεια, τοὺς βαθεῖς συλλογισμοὺς του γιὰ τὸ παρελθόν, τὸ σήμερα καί τὸ αὔριο τῆς πατρίδας. Τὸ ποίημα «Γιατί συλλογιοῦνται τοῦτα τὰ βουνά» (1964), εἶναι τὸ καλύτερο ἔργο στό ὁποῖο βρῆκαν τὴν ἔκφραση οἱ σκέψεις, ἀνησυχίες, ἐλπίδες καί πόθοι ὅλου τοῦ λαοῦ σ' αὐτὲς τίς περιστάσεις μὲ ἱστορικὴ εὐθύνη. Τὴν πεποίθησή του ὅ,τι, παρόλες τίς συνωμοσίες καί τίς ἄγριες ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν, ὁ ἀλβανικὸς λαὸς δὲ θὰ ὑποταχτεῖ ποτὲ καί ὅτι, ὁ σοσιαλισμὸς θὰ συνεχίσει νά οἰκοδομεῖται μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη ὀρμὴ καί ἀποφασιστικὸτητα, ὁ συγγραφέας τὴν ὁμολογᾷ μὲ ἰδιαίτερο τρόπο. Τὸ ποίημα ἀναπολεῖ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν τῆς χώρας, ἀλλὰ ὁ ποιητὴς ἔχει ἀποφύγει τὴ συγκεκριμένη ἀφήγηση τῶν γεγονότων: «Γιατί συλλογιοῦνται τοῦτα τὰ βουνά», εἶναι μιὰ ἀλληλουχία συλλογισμῶν τοῦ συγγραφέα γύρω ἀπὸ τὴ μύχια ὑπόσταση τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἀλβανοῦ, γύρω ἀπὸ τίς πρότυπες ἰδιομορφίες πού διαμόρφωσαν σ' αὐτὸν οἱ ἰδιαίτερες συνθῆκες τῆς ἱστορικῆς του πορείας. Στὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ, ἡ ἱστορικὴ δια-

δρομή τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ παρουσιάζεται σὰ δύσκολη πορεία, γιομάτη δοκιμασίες καί προσπάθειες. Οἱ περασμένοι αἰῶνες, λέει ὁ ποιητής, ἔχοντας ὑπόψη του τοὺς ξένους κατακτητὲς, ἐφάνηκαν ἀμείλιχτοι πρὸς τὴν Ἄλβανία, σὰ σκυλιὰ ὄρμησαν μέ λύσσα ἀπάνω της:

Καὶ ἄγριοι ἐχθροὶ δαγκώνανε τὰ σύνορα,
δαγκῶναν τοὺς γυμνοὺς, χλωμιασμένους ὄμους
τῆς πατρίδας.

Ἄλλὰ οἱ Ἄλβανοί, παρόλο πού ὑποχρεώθηκαν νὰ κάνουν μιά ἀνήσυχη πορεία γιομάτη ἀναταραχές καὶ κινδύνους, δὲν παραδέχτηκαν ποτὲ τὴν ξένη σκλαβιά. Κάθε κίνδυνο τὸν ἀντιμετώπισαν σὰν ἄντρες καὶ δὲ φείστηκαν οὔτε τῆ ζωὴ γιὰ νὰ προστατέψουν τὴ λευτεριά καὶ τὴν ἀνεξαρτησία, δὲν τοὺς φοβήθηκε τὸ μάτι, οὔτε ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν ἐχθρῶν, οὔτε ἀπὸ τὸν ἐξοπλισμὸ τους. Οἱ ἀντίξοες ἱστορικές συνθήκες διαμέσου τῶν αἰῶνων, ἐξέγειραν καὶ δυνάμωσαν στοὺς Ἄλβανούς, ὁμολογεῖ μέ περηφάνεια ὁ ποιητής, ἐκεῖνο τὸ ἐξαιρετικὸ πνεῦμα καρτερίας, πού τοὺς χαρακτηρίζει. Τὸ ποίημα τὸ διαπερνᾷ σὰν κεντρικὴ ἰδέα, ἡ ἐκπληκτικὴ ἰκανότητα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς φουρτοῦνες τῆς ἱστορίας, ἰδέα, πού τὸ ποίημα μᾶς τὴν ξεδιπλώνει μέ ἰδιαίτερη παραστατικὴ δύναμη:

Ἄν τὸν σκότωνες σ' ἓνα λόφο,
ἐβγαίνε σ' ἄλλον,
σὰ νὰ φῦτρωνε ἀπὸ τὴ γῆ,
ὁ Ἄλβανός, ξεραγχιανός,
καὶ πάνω ἀπ' τὸ κορμί του
σὰ σιδερένιο ἐπιπρόσθετο
μεγάλωνε μαῦρο
τ' ὄπλο του τὸ μακρὸ.
Μ' αὐτὸ στὸν ὄμο
σὲ κάμπους καὶ βουνὰ
πλανιότανε σὲ τοῦτα τὰ μέρη.

Ἡ φλογερὴ ἀγάπη τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ γιὰ λευτεριά καὶ ἀνεξάρτητη ζωὴ, εἶναι στενά συνδεμένη μέ

τή φιλοδοξία του για μόρφωση και κοινωνική πρόοδο, τήν ὅποια δέ μπόρεσαν νά εξαφανίσουν, οὔτε οἱ ξένες κατοχές, οὔτε οἱ παλιές κοινωνικές δυνάμεις τῆς χώρας. Τίς προσπάθειες ν' ἀποτινάξει τόν κοινωνικό καί ψυχικό ζυγὸ καί νά πάρει τήν ἀξιόπρεπη θέση στούς ἐλεύθερους καί ἀνεπτυγμένους λαούς, ὁ ἄλβανικός λαὸς τίς πολλαπλασίασε ἰδίως ἀργά, στὸν κ' αἰῶνα, ὅταν δυνάμωσε ὁ ἀγῶνας ἐνάντια στὶς ἀντιδραστικές τάξεις. Στὸ τελευταῖο μέρος τοῦ ποιήματος παρουσιάζεται ἡ εἰκόνα τῆς Ἀλβανίας στὶς ἐπίμονες προσπάθειες, νά βρεῖ τὸ δρόμο τῆς ἐλεύθερης ζωῆς καί τῆς κοινωνικῆς προόδου. Τήν ἰδέα αὐτὴ ὁ συγγραφέας τῆ δίνει μέ τήν εἰκόνα τῶν περήφανων κι ἀδάμαστων βουνοσειρῶν τῆς χώρας, πού πλανιῶνται σάν караβάνια στὴν ἐρημιὰ, χωρὶς νά ξαίρουν τὸ δρόμο τοῦ γλυτωμοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ βᾶθος προβάλλει πολὺ ξεκάθαρα ἡ ἰδέα τοῦ ἱστορικοῦ ρόλου τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἀλβανίας, πού καθοδήγησε τόν ἄλβανικὸ λαὸ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πραγματικὴ ἐθνική καί κοινωνική ἀπολύτρωση. «Γιατί σολλογιοῦνται τοῦτα τὰ βουνά», εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιό σπουδαῖα ἔργα τῆς ἄλβανικῆς ποίησης· αὐτὸ εἶναι τὸ κατακόρυφο τῆς ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ Ἰ. Κανταρέ.

Μὲ ὑποβλητικὴ καλλιτεχνικὴ δύναμη καί δροσερές εἰκόνες ὁ ποιητὴς ἐχειρίστηκε τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνένδοτου πνεύματος τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, τὴν ἐτοιμότητά του γιὰ νά προστατέψει μέχρι τέλους τίς ἐπιτεύξεις πού κατέκτησε στὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ καί στὰ ποιήματα «Ποίημα πρόφραγμα», «Ἡ παραμεθῶρια γῆς», «Ἡ Ἀλβανία καί οἱ τρεῖς Ρῶμες» καί σέ μιὰ σειρά ἄλλα ποιήματα. Στὸ κέντρο τοῦ «Ποίημα πρόφραγμα», εἶναι ἡ φιγούρα τοῦ λυρικοῦ ἥρωα, πού γνωρίζει καλὰ τίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει ἡ πατρίδα καί καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους νά στέκουν ἄγρυπνοι ἐνάντια στοὺς ἐχθρούς. Ἡ βαθιὰ ἐπίγνωση γιὰ τὴ μεγάλη ὑπόθεση πού ὑπερασπίζει εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ ἰδιομορφία του. Τὸ ποῖημα, μέ πετυχημένες καλλιτεχνικὲς λεπτομέρειες, δίνει τὴν ἠλεκτρισμένη ἀτμόσφαιρα τῆς

ἕκτης δεκαετίας. Στό ποίημα «Ἡ παραμεθόρια γῆς», ἐκφράστηκε τὸ πνεῦμα ἐτοιμότητος γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας, ἡ ἐπίγνωση ὅλου τοῦ λαοῦ γιὰ τὶς βαρυσήμαντες ἐπίκαιρες στιγμὲς τῆς ζωῆς του γιομᾶτες μὲ συγκρούσεις καὶ μεγάλους κινδύνους. Τὸ ποίημα «Ἡ Ἀλβανία καὶ οἱ τρεῖς Ρῶμες», εἶναι δοσμένο πάνω στὴν ἱστορικὴ ἀναλογία· ὁ ποιητὴς ξαναθυμᾶται τὸ μακρυνὸ παρελθόν καὶ τὸ ἐγγύς, τὴν περίοδο τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τὴν ὀθωμανικὴ κατοχὴ, ὅταν στὴν πατρίδα, ἔλαχε νὰ περᾶσει βαριὲς δοκιμασίες. Πολὺς στρατός, ἄρματωμένος μέχρι τὰ δόντια, χύμηξαν στὶς ἐπαρχίες τῆς χώρας, καλοκάθησαν σ' αὐτὲς καὶ ἐπιχείρησαν νὰ ἐξαφανίσουν τοὺς Ἀλβανούς, ἀλλὰ στά χαμένα. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς αὐτοκρατορίες δὲν ἔχει μείνει παρὰ τὸ περασμένο μεγαλεῖο, ἐνῶ οἱ Ἀλβανοὶ μπόρεσαν νὰ ἀντισταθοῦν καὶ νὰ βγοῦν ζωντανοὶ ἀπὸ τὶς καταβροχτικὲς θύελλες ποὺ πέρασαν ἀπάνω τους. Σ' αὐτὲς τὶς σελίδες τῆς ἱστορίας, ὁ ποιητὴς βλέπει τὴν πιὸ πειστικὴ ἀπόδειξη, ὅτι, ἡ σοσιαλιστικὴ Ἀλβανία θὰ ἀπωθήσει μὲ ἐπιτυχία καὶ τὶς συνομοσίες καὶ τὶς ἀπειλὲς τῶν σοβιετικῶν σοσιαλιμπεριαλιστῶν.

Στό ποίημα «Ἡ ἕκτη δεκαετία» οἱ ἱστορικὲς ἀναλογίες ἔχουν παραχωρήσει τὴ θέση στὸ ἀπευθείας ξεγύμνωμα τῶν ἀποστατῶν τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ καὶ τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης, οἱ ὁποῖοι προσπάθησαν μὲ ὅλα τὰ μέσα, μὲ κολακεῖες, ὑποσχέσεις καὶ ἀπειλές, νὰ γονατίσουν τὴν Ἀλβανία. Ὁ ποιητὴς ἀποβλέπει νὰ βοηθήσει τοὺς ἀναγνώστες γιὰ νὰ καταλάβουν τὸ σύνολο τῶν γεγονότων, τὶς νέες δυσκολίες ποὺ βγῆκαν μπροστά τῆς Ἀλβανίας στὴν ἀκάθεκτη πορεία της πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὸν κομμουνισμὸ. Μὲ χειροπιαστὲς εἰκόνες, ἀλλὰ πολὺ ἐκφραστικὲς, ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὴ βαριά ἀτμόσφαιρα τῆς σύγκρουσης τῆς σοσιαλιστικῆς Ἀλβανίας μὲ τοὺς σοβιετικοὺς μοντέρνους ρεβιζιονιστὲς, ἐπικεφαλῆς, τὴν ὑψηλὴ ἱστορικὴ συνείδηση

ση τῶν πλατιῶν μαζῶν τοῦ ἁλβανικοῦ λαοῦ καί τόν πατριωτικό ἐνθουσιασμό πού εἶχε συμπεριλάβει ὅλους τούς ἀνθρώπους:

Ὁ αἰώνας δρασκελοῦσε τή μισή ζωή του
σκυμένος ἀπό τό βάρος δραματικῶν γεγονότων.
Φθινόπωρο τοῦ '68,
σύννεφα καί σύμφωνα ξέσκιζε καθώς ἔφευγε.
Τοῦτα τὰ σκληρά χρόνια σά λιθάρια ἀγαλμάτων,
τοῦτη ἡ ἐποχή.
κόρη καταιγίδων καί μάνα καταιγίδων,
εἶχε μέσα της ὅλους τούς συναγερμούς, τό ἔπος,
ἀπό τὰ τεῖχη τῆς Κρούγιας ὡς τίς παρτιζάνικες φωτιές.
Ἐμεῖς τὰ τέκνα καί γονιοί της συνάμα,
μαζί μ' αὐτή
(Σύγχρονοι!—τί περήφανη λέξη!)
Σε χιλιάδες καί χιλιάδες φάλαγγες ἀνώνυμων,
ἀπό τῶρα στήν προλεταριακή δόξα ἔχομε μπεῖ.

Ἡ πάλη τῆς Ἀλβανίας ἐναντία στόν ἱμπεριαλιστικο-ρεβιζιονιστικό ἀποκλεισμό συνδέεται στενά μέ τό ὄνομα τοῦ Κόμματος Ἐργασίας, τό ὁποῖο ἔβαλε τά θεμέλια τῆς σοσιαλιστικῆς πατρίδας καί σήκωσε τή δόξα της σέ ἀνείδωτα ὕψη. Χρησιμοποιώντας δροσερά καλλιτεχνικά μέσα «Οἱ ἀητοί πετοῦν ψηλά», ὁ Ἰ. Κανταρέ ἔδειξε μέ ζωηράδα τή μεγάλη καμπή πού σημείωσε ἡ ἱδρυση τοῦ Κόμματος στή ζωή τῆς χώρας, τή μεγάλη σημασία αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος στά πεπρωμένα τῆς Ἀλβανίας. Ἡ ἀφήγησή του εἶναι συγκινητική καί μέ μεγάλη ἐκφραση. Αὐτός δέν κἀθεταί νά περιγράψει τὰ συγκεκριμένα γεγονότα, ἀλλά, μέ γενικευτικές εἰκόγες, ἔδωσε τή δραματική ἀτμόσφαιρα τῆς περιόδου πού ἱδρύθηκε τό Κόμμα, τίς δύσκολες στιγμές πού περνοῦσε ὁλόκληρο τό ἔθνος, τόν ἥρωισμό τῶν κομμουνιστῶν καί τῶν καλύτερων τέκνων τοῦ λαοῦ, πού πρῶτοι πάλαιψαν μέ τούς ἐχθρούς. Γιά τόν ποιητή, ἡ ἱδρυση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἦταν φυσικό καί νόμιμο φαινόμενο, προετοιμασμένο ἀπό τήν προηγούμενη ἱστορική ἀνάπτυξη τῆς χώρας. Τό Κόμμα εἶναι ὁ κληρονόμος τῶν πιό καλῶν φιλελεύθερων καί ἐπαναστατικῶν παραδό-

σεων τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, αὐτὸ καλέστηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία γιὰ νὰ πραγματώσει τοὺς προαιώνιους πόθους του γιὰ λευτεριά καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, γιὰ φῶς καὶ γῆς. Στὴ βαθιὰ ὀργανικὴ σύνδεση μὲ τοὺς πόθους καὶ τὶς πιὸ ἀκριβῆς προσδοκίαι τοῦ λαοῦ, βλέπει ὁ ποιητὴς τὴ δύναμη τοῦ Κόμματος, τὸ σφρίγος τους. Οἱ ρίζες του βρίσκονται στὴ βάση τῶν μακραίωνων ἀγῶνων τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, στὸ αἷμα τῶν χιλιάδων μαρτύρων, ποὺ στὸ κάλεσμά του σηκωθῆκαν σὲ ἀγῶνα γιὰ γιὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τὴ χώρα ἀπὸ τοὺς ναζιστοὺς κατακτητῆς:

Γιὰ νὰ ξερριζώσουν ἐσένα
πρὲπει νὰ γκρεμίσουν
ὅλη τούτην ἀρχαία καὶ βαριά γῆ,
νὰ γκρεμίσουν
τὰ κάστρα,
τὰ βουνά,
τὰ τραγούδια,
νὰ σηκώσουν ἀπὸ τὸ χῶμα καὶ νὰ σκοτώσουν τοὺς
[πεσόντες ξανά,

λέει ὁ ποιητὴς.

Ὁ ἰδεο-καλλιτεχνικὸς ἄξονας τοῦ ποιήματος, εἶναι ἡ πιστοποίηση τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος ποὺ ἔχει χαρακτηρίσει τὸ Κόμμα Ἐργασίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰδρύσεώς του, ἡ ἀτάραχη ἀφοσίωσή του στὰ ιδεώδη τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ, ἡ σταθερότητά του ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἐναντία σ' ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ. Αὐτὸ ἔχει ἀποδοθεῖ ξεκάθαρα στοὺς στίχους ποὺ ἀναπαριστάνουν τὰ γεγονότα ποὺ συνδέονται μὲ τὴ θεμελίωση τοῦ Κόμματος. Τὸ σύνολο τῶν ποιητικῶν λεπτομερειῶν καὶ οἱ ἐντεχνες ποιητικὲς φιγούρες, ἐνταρκῶνουν μὲ ἰδιαίτερη δύναμη τὴν ἰδέα ὅτι, τὸ Κόμμα Ἐργασίας, τὸ ὁποῖο ἀνάλαβε τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς τύχαι τῆς χώρας, στὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς φασιστικῆς κατοχῆς, εἶναι σήμερα ἡ ἀσφαλὴς ἐγγύηση γιὰ τὴν παραπέρα οἰκοδόμησι τοῦ σοσιαλισμοῦ, τῆς ὑπερά-

σπισης τῶν ἐπιτεύξεων τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης· αὐτὸ διασχίζει μὲ τὸλμη σάν ἀητός τοὺς ὀρίζοντες γιομάτους θυέλλες.

Ὁ ἀδιάκοπος ἀγώνας γιὰ τὴν πλήρη σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμησι καὶ τὴν περιφρούρησι τῶν ἐπιτευγμάτων ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐχθρούς, τὸ παραπέρα προτσές τῆς ἐπαναστατικοποίησης τῆς ζωῆς τῆς χώρας, καθόρισαν τὴν ἐξέλιξι καὶ καλλιτεχνικὴ ὠριμότητα τοῦ Ντρ. Ἀγκόλι. Ποιητῆς μὲ θερμὴ ἰδιοσυγκρασία, ὁ σφιγμὸς τοῦ ὀποίου χτύπησε σ' ἓνα ρυθμὸ μὲ τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς τῆς χώρας, ὁ Ντρ. Ἀγκόλι ἔκανε ἠχὼ στὶς ἀνησυχίες τοῦ λαοῦ σ' αὐτὰ τὰ χρόνια. Τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας, ἔγινε ἡ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὴ γενέτειρα καί, σ' ἓνα πιὸ εὐρὺ πλαίσιο, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ πατρίδα, ἡ στενὴ, ἡ ὀργανικὴ σύνδεσι μ' αὐτὴ, ἡ ἀπέραντη ἀφοσίωσι σ' αὐτὴ. Τὸ κύριον πάθος στὸ «Βουνίσιο ποίημα» (1962) εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς ὀλοκληρωτικῆς συγχώνευσις μὲ τὸν τόπο, ἡ μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ τὴν ἀλβανικὴ φύσι. Ὁ ποιητῆς ἀναπαριστάνει τὸ ἀγέρωχο καὶ περήφανο θέαμα τῶν ἀλβανικῶν βουνῶν, τὰ ὀποῖα συνδέονται, στή φαντασίᾳ τοῦ ποιητῆ, μὲ τὴν ἀνδρεία, τὴν τὸλμη καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀλβανοῦ γιὰ λευτεριά· ἔτσι ὅπως τὰ βουνὰ κι ὁ ἀλβανικὸς λαὸς στάθηκε ἀκλόνητος μπροστὰ στοὺς ἐχθρούς. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος παρομοιάζει τὸ ποίημα «Ντεβὸλ, Ντεβὸλ» (1964), ἡ πλοκὴ του εἶναι ὑπὸ μορφή λυρικοῦ μονολόγου: ὁ ποιητῆς μιλάει γιὰ λόγου του καὶ τὴ γενέτειρά του, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς καὶ τὰ ζακόνια τῆς. Τὸ ποίημα ξεφεύγει ἀπὸ τὰ στενὰ πλαίσια τῆς ἀφήγησις κάποιας προσωπικῆς ζωῆς· στὸ πρόσωπο τοῦ λυρικοῦ ἥρωα ξεφανερώνεται ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, οἱ σκέψεις καὶ οἱ προσδοκίες του, ὁ τρόπος του νὰ νοιώθει τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς, τὴ θέσι του στὸν παλλαϊκὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος τοῦ ἀτόμου μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ πατρίδα, εἶναι ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔργου· ὁ ἥρωας νοιώθει νᾶναι «ἓνας

σβῶλος» αὐτῆς τῆς γῆς, ἔμπιστο παιδί, πού ζεῖ ἐντατικὰ τίς προσπάθειες ὁλόκληρης τῆς χώρας γιά τήν καινούργια ζωή, μέ τίς λύπες καί τίς χαρές της, μέ τό ὄνειρο γιά τό ὄμορφο μέλλον. Γι' αὐτόν δέν ὑπάρχει εὐτυχία ἔξω ἀπό τόν ἀγῶνα γιά τό καλό τῆς χώρας.

Ἔϊ

Ντεβόλ,

Πόσα ντουφέκια ἔρριξα ἐγώ
Γιά τόν κομμουνισμό τό βλογημένο!
Ἄγρυπνος στά βουνά πού ἔμεινα
καί φόνευσα προδοσιᾶς κατοργισμένους...
Καί πόσες φορές τό μέτωπό μου
Δέν τό πῆραν ὄμορφα σημάδι.
Μά παλληκάρι μ' ἔκανες ἐσύ ἐμένα
καί νίκησα μολύβι καί ἀπάτη,
Στό κλισιοσκοπιο ξανά μ' ἔχουνε βάλει
οἱ ὑπερπόντιοι ἄσσοι σκοπευτές,
δέν τρέμω ἐγώ,
δὲ χαμηλώνω τή φωνή ποτές
κομμουνιστής μένω αἰώνια.

Ἡ ποίηση τοῦ Ντρ. Ἀγκόλι, ἐνώνει τίς καλύτερες παραδόσεις τῆς λαϊκῆς ποίησης μ' αὐτές τῆς σοσιαλιστικῆς τέχνης. Ἡ ἀπλόκητα καί ἡ σαφήνεια τῆς καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης, τό κοινωνικό πνεῦμα του, ὁ σκοπός του νά μπᾶσει στήν ποίηση τόν τόνο τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας, εἶναι τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ὕφους τοῦ Ντρ. Ἀγκόλι.

Τό θέμα τῆς ἠθικο-πολιτικῆς ἐνότητας τοῦ λαοῦ, τῆς στενῆς σύνδεσης ἀνάμεσα στίς διάφορες γενεές τῆς ἄλβανικῆς κοινωνίας, τῆς παλιᾶς γενιᾶς πού ἀνάλαβε νά ἀντιμετωπίσει, τούς πολλούς καί διάφορους ἐχθρούς πού τοῦ πέσαν στό λαιμό στή διάρκεια τῶν αἰώνων καί τῆς νέας γενιᾶς πού ἔκανε τή λαϊκή ἐπανάσταση καί ἀντρώθηκε στίς φλόγες της, πιά πλατιά τό θέμα τῆς ἐπαναστατικῆς συνέχειας, εἶναι χαρακτηριστική γιά τό Ντρ. Ἀγκόλι ἀπό τήν ἀρχή τῆς ποιητικῆς του πορείας, («Ποίημα γιά λόγου μου καί τόν πατέρα»). Στήν ἕκτη δεκαετία αὐτό τό πρόβλημα ἀπόχτησε ιδιαίτερη βαρῦ-

τητα ἀπέναντι στοὺς νέους ἐχθροὺς, πού δέν ἄφησαν τίποτε χωρὶς νὰ κάμουν γιὰ νὰ βλάψουν τὴ σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμηση στὴν Ἀλβανία, ἔπρεπε νὰ δυναμώσῃ ἡ ἐνότητα τῆς χώρας, ἡ ἐνότητα ὅλου τοῦ λαοῦ, μὲ βάση τὸ πιὸ βαθὺ ρίζωμα τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, συμπεριλαβαίνοντας καὶ ἐκείνους, πού, γιὰ γνωστούς λόγους, ἦταν ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν συντηρητικῶν παραδόσεων.

Μὲ τὸ γενικευτικὸ τῆς πνεῦμα, τὸν πλοῦτο τῶν μοτίβων πού περικλείει καὶ μὲ τὶς μελέτες γύρω ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ τὸ σήμερα, τὸ ποίημα «Οἱ πατεράδες» (1969), ἐπιβεβαιώνει μὲ δύναμη τὴν ιδέα τῆς ἐνότητας ὅλου τοῦ λαοῦ, τὴν ιδέα τῆς συνέχειας τῶν ἐπαναστατικῶν παραδόσεων στὴν ἐπικαίρη ζωὴ. Τὸ ἔργο ἔχει πλεχτεῖ μὲ θερμὰ συγκινητικὰ λόγια γιὰ τὴν παλιὰ γενιά, γιὰ τοὺς «πατεράδες», οἱ ὁποῖοι ἔζησαν πάντοτε μὲ τὶς ἔγνοιες τοῦ τόπου καὶ ὑπεράσπισαν κάθε φορὰ μὲ τὸ αἷμα τους τὴν πατρίδα γῆ ἀπὸ τὶς βλέψεις τῶν διαφόρων κατακτητῶν. Γιὰ τὸν πατριωτισμὸ τῶν «πατεράδων», γιὰ τὴν μόνιμη φροντίδα τους πρὸς τὴν πατρίδα, ὁ ποιητὴς μᾶς ἱστορεῖ μὲ ἀπλά λόγια, συνηθισμένα, ἀλλὰ πού μᾶς συγκινοῦν:

Καὶ τῆς Ἀλβανίας γίνηκαν αἰγίδα
μὲ γιαταγάνια,
Καὶ κάθε τι εὐγενικὸ καὶ ὁμορφο,
Στοὺς ἄμους σας ἐχτίστηκε τοὺς σιδερένιους,

λέει ὁ ποιητὴς ἀπευθυνόμενος ὅλο εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴ γενιά τῶν πατεράδων.

Τὶς ὑπέροχες πατριωτικὲς καὶ φιλελεύθερες παραδόσεις τῆς παλιᾶς γενιᾶς, ἡ γενιά τῶν νέων ἀγωνιστῶν κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἀλβανίας τὶς ὑψωσε, στὰ χρόνια τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, σ' ἀνώτερη βαθμίδα. Ἀλλὰ καὶ ἡ παλιὰ γενιά στὰ χρόνια τῆς ἀντιφασιστικῆς ἀντίστασης, δέν καθήσῃ παράμερα· αὐτὴ ἔδωσε τὸ παρόν τῆς μὲ ἀξιόλογη

συμβολή στη νίκη του λαού ενάντια στους φασίστες και συνεργάτες τους.

Κεντρική θέση στο ποίημα παίρνει η έννοια των διαφόρων γενιών στις σημερινές συνθήκες για τη σοσιαλιστική οικόδομη, όταν όλη η κοινωνία κάνει μια επίμονη πάλη για να παστρέψει τα ζιζάνια που έμειναν κληρονομιά από τον παλιό κόσμο. «Οί πατεράδες» χαιρονται, όταν βλέπουν τις μεγάλες επιτεύξεις της 'Αλβανίας, χάρη στις προσπάθειες των παιδιών που ανέβασαν σε ανώτερη βαθμίδα τη δόξα της. 'Η παλιά γενιά ακολουθεί κατά πόδι την ανάπτυξη της χώρας, προσπαθεί να καταλάβει την ουσία των αλλαγών που συμβαίνουν στη ζωή της αλλά, εξαιτίας των συνθηκών στις οποίες μεγάλωσε και διαμορφώθηκε ψυχικά, τ'όχει δύσκολο να άπροσπαστεί άπότομα άπό τις παραδόσεις και τά παλιά ήθη, που μποδιζουν την πλήρη ψυχική χειραφέτηση των μαζών. Αύτή είναι η αίτία, που σε καμιά περίπτωση, τό προτσές της παραπέρα ιδεολογικής σφυρηλάτησης, συνεπάγεται κόπους και άλγηματα. Τό γεγονός, ότι, κανείς άπό τους «πατεράδες» δέν προφταίνει να βαδίσει με τό ρυθμό των όρμητικών αλλαγών της ζωής, είναι για τον ποιητή, μια όχι άνταγωνιστική αντίθεση, που θά ξεπεραστεί όπως όλες οι άλλες αντιθέσεις αύτης της φύσης στη σημερινή άλβανική κοινωνία ταυτόχρονα ό συγγραφέας μαστίγωσε άυστηρά εκείνα τά μολυσμένα άπό την ξένη προπαγάνδα στοιχεία, τά όποια περιφρονούν τις καλές παραδόσεις και συνήθειες της χώρας και δέν τρέφουν σεβασμό για την παλιά γενιά που κράτησε στις πλάτες τις έγνοιες και τις στενοχώριες της πατρίδας. Αύτους τους άνθρώπους που προσπαθούν να ύποδαυλίσουν και στη σοσιαλιστική κοινωνία τη σύγκρουση πατεράδες-γιοί, χαρακτηριστικό για τις καπιταλιστικές και ρεβιζιονιστικές χώρες, ό συγγραφέας τους στιγματίζει σαν κοσμοπολίτες κι άνθρώπους που άξίζουν μόνο την καταφρόνηση της κοινωνίας.

'Η προηγούμενη δουλιά του Ντρ. 'Αγκόλι, προετοιμάσε τό έδαφος για τό ποίημα «Μάνα 'Αλβανία» (1974),

στό όποιο, τό θέμα τοῦ σοσιαλιστικοῦ πατριωτισμοῦ χειρίστηκε σέ πιό βαθύ τρόπο καί μέ πλατιά ιστορικότητα τῆς καλλιτεχνικῆς σκέψης. Στό ποίημα ἀναπαριστάνει τή μορφή τῆς ἀκατάβλητης καί περήφανης Ἀλβανίας, ἀναδημιουργεῖται ἡ μακραίωνη ἱστορία τῆς γιομάτη προσπάθειες ἡρωικές γιά νά ξεκουμπήσει τόν ξένο ζυγό καί γιά νά ζήσει σέ πλήρη ἐλευθερία καί ἀνεξαρτισία. Ἐξάλλου, τό ποίημα, μᾶς δίνει τό πανόραμα τῆς προόδου τῆς χώρας στά τριάντα χρόνια ἐλευθέρης ζωῆς, κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Κόμματος, τῆ θεά τῆς ἐπαναστατικῆς πορείας κατά τήν ὁποία ὁ λαός ἀνάτρεψε τίς παλιές κυρίαρχες τάξεις κι ἔκαμε τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση. Ὁ ποιητής μᾶς ἐνημερώνει γιά τή θαρραλέα στάση κατά τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τῶν σύγχρονων ρεβιζιονιστῶν. Καθώς ἀναπολεῖ τό δύσκολο παρελθόν τῆς πατρίδας, καθώς ἀναπολεῖ τίς προσπάθειες καί τίς θυσίες τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ὥσπου νά φτάσει στό σοσιαλισμό, ὁ ποιητής κάνει τήν ιστορικο-φιλοσοφική ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος καί τοῦ παρόντος τῆς πατρίδας. Ἀπό δῶ ἐξηγιέται ἡ μεγάλη θέση πού κατέχουν οἱ στοχασμοί τοῦ ποιητῆ, πού ἐκφράστηκαν σέ στίχους πού ἀντιλαλοῦν στό εἶναι μας.

Στό ποίημα, τήν κεντρική θέση ἔχει ἡ ἀγάπη γιά τή σοσιαλιστική πατρίδα ἡ ὁποία γεννιέται σά μεγάλο συναίσθημα πού πηγάζει ἀπό τή συνταύτιση μέ τή χώρα, ἀπό τό βαθύ νόημα τοῦ παρελθόντος τῆς πατρίδας, τίς ἀναποδιές τῆς τύχης του καί, ταυτόχρονα, τό ἐπικό μεγαλεῖο τῆς χώρας, πού μπόρεσε νά βγεῖ σῶα ἀπό τοὺς σάλους τῆς ἱστορίας, ἀλλά καί νά πραγματοποιήσει καί τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση. Ὁ ποιητής τήν ὀνομάζει τήν Ἀλβανία «Αἰώνια πολύπαθη», θέλοντας νά φανερώσει ἔτσι τήν ἱστορική της τύχη. Τά λόγια πού ἀπευθύνει ὁ ποιητής στήν πατρίδα εἶναι γιομάτα θερμῆ καί συγκίνηση:

"Αφησέ με νά γείρω στή θερμή σου ἀγκαλιά
ὦ, πολυπαθή μου, αἰώνια ἐσύ.

Νά φιλήσω τά χέρια σου τά πιό καλά
καί χαρούμενος νά σιωπήσω μέ βρεφική σιωπή,
Τά χέρια σου, πού τ' ἄργασε ἡ δουλιά
καί τά δάχτυλά σου,

Πού ρόζιασαν στή σκανδάλη τῶν ντουφεκιῶν
καί οἱ πλάτες σου πού κρέμασαν ἀπό τή σεγκούνα τή
[βαριά

κι ἡ μέση πού λιάνινε ἀπ' τῆς δέσμες τῶν φυσιγγιῶν,
Καί τό μέτωπο πού ζάρωσε κι ὀργώθηκε ἀπό τή σκέψη
Καί ἡ κόρη τοῦ ματιοῦ σου πού λέπτυνε στά σημάδια
Τά πόδια πού μεγάλωσαν μέ κόπους καί πορεῖες
καί τά ματόκλαδα πού τσουρουφλίστηκαν ἀπ' τὸ μπαρούτι
[στά βράχια

Ὁ ποιητής τῆς τραγουδάει τῆς Ἀλβανίας σάν ἀλη-
θινὸ παιδί της, σάν παιδί της στοὺς πόθους, τῆς προσδο-
κίες, στά αἰσθήματα, στῆς συνήθειες, στή γεύση, πού δι-
νουν στὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο ἐθνικὴ σφραγίδα. Ὁ λυ-
ρικός ἥρωας φέρει τῆς χαρακτηριστικὲς ἰδιομορφίες τοῦ
Ἀλβανοῦ: τὴ φλογερὴ φιλοπατρία, τὴν ἄσβηστη ἀγάπη
γιὰ λευτεριά, τὸ μῖσος γιὰ τὴ σκλαβιά καί τοὺς διάφο-
ρους ἐχθροὺς τῆς χώρας, τὴ δίψα γιὰ γνώσεις καί μόρ-
φωση. Ὁ ποιητής αὐτοκαλεῖται «βάρδος», πού τραγου-
δαί τοῦ μεγαλείου τῆς σοσιαλιστικῆς πατρίδας καί τῆς
φύσης της.

Τά τραγούδια πού ἀφιέρωσε στή νέα ἐποχὴ, ἀπὸ
τὴ λαϊκὴ ἐπανάσταση καί μέχρι σήμερα, γιομάτη μέ τολ-
μηρὲς προσπᾶθειες γιὰ τὴν περιφρούρηση τῶν σοσιαλι-
στικῶν ἐπιτεύξεων καί τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας, εἴ-
ναι τὰ πιό ὁμορφα καί πιό συγκινητικὰ κομμάτια τοῦ
ποιήματος. Σ' αὐτὰ ἀποκαλύπτεται ἡ μεγάλη, ἥρωικὴ
πράξη τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνάντησε τὰ ἀ-
ντιλαϊκὰ καθεστῶτα καί οἰκοδόμησε τὴν εὐτυχισμένη ζωὴ
του. Ἡ ἰδέα τῆς πορείας τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ πρὸς τὴ
λευτεριά καί τὴν οἰκονομικὴ καί κοινωνικὴ χειραφέτηση,
πρὸς τὴν πραγμάτωση τῶν προσδοκιῶν του γιὰ μιά ἀ-
ξιόπρεπη κι εὐτυχισμένη ζωὴ, ἀποκαλύπτεται στοὺς στί-
χους πού σκιαγραφοῦν τὴν ἱστορικὴ εἰκόνα τῶν ἀγώ-

νων ἐναντία στίς κυρίαρχες ἀντιδραστικές τάξεις καί ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν, πού πάσχιζαν νὰ μετατρέψουν τήν Ἀλβανία, πλέρια ἀποικία τους. Παρόλο πού καταπιεσμένες καί στερημένες ἀπό τά στοιχειώδη δικαιώματα, οἱ μάζες τοῦ λαοῦ δέ λύγισαν, αὐτές περίμεναν τή μέρα τῆς «ἐκδίκησης» ἐναντία στούς αἴτιους τῶν συμφορῶν καί γιά τὰ πολλά κακά πού εἶχαν πλακώσει τή χώρα, ἐναντία σ' ὅλες τίς εὐπορες τάξεις, πού εἶχαν κάνει τήν πατρίδα τσιφλίκι τους.

Ὁ Ντρ. Ἀγκόλι δείχνει, ὅτι, ἡ λαϊκή ἐξουσία στήν Ἀλβανία, ἐγκατεστάθηκε καί τράβηξε μπροστά ξεπερνώντας πολλές δυσκολίες, ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου δυνάμωσε σέ ἀγῶνα μέ τὰ ἀπομεινάρια τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων πού ἔλπιζαν νὰ «ξανακαβαλικέψουν τ' ἄλογο», καί ἐναντία σ' ὅλους τοὺς φονιάδες, σταλμένους ἀπό τίς ξένες κατασκοπεῖες γιά νὰ ἀνατρέψουν τή νέα ἐξουσία. Στό ποίημα ξαναδημιουργεῖται ἡ γενική δυναμική θέα, τῆς ἀνάπτυξης καί τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐργατικῆς τάξης, τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ θρίαμβου τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, σέ πάλη μέ τίς ξένες ιδεολογικές ἐκδηλώσεις.

Τό ἔργο διαπνέεται ἀπό τὸ πάθος τοῦ ἀγῶνα ἐναντία σ' ὅλους τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὅποιοι ἔχουν προσπαθήσει νὰ ἐμποδίσουν τόν ἀλβανικό λαὸ στό δρόμο τῆς λευτεριᾶς καί τοῦ σοσιαλισμοῦ. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ ἐσωτερικό κίνητρο τοῦ ποιήματος, πού στό τελευταῖο κεφάλαιο ἐξελλίσσεται πληρέστερα· ἐδῶ ξεσκεπάζεται ἡ ἐπιθετικὴ πολιτικὴ τῶν ὑπερδυνάμεων, οἱ ὅποιες «τρίζουν τὰ δόντια πέρα-δῶθε στοὺς ὠκεανούς» καί ἀπειλοῦν τοὺς λαοὺς μέ «συνωμοσίες, ἀτιμώσεις, ἐκβιασμούς». Οἱ ἐχθροί, λέει ὁ ποιητής, δὲν ἄφησαν τίποτε χωρὶς νὰ κινήσουν γιά νὰ γονατίσουν τήν Ἀλβανία, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ «χρυσάφενεια χαμόγελα» καί τελειώνοντας μέ τοὺς ἄγριους ἀποκλεισμούς, ἀλλὰ οἱ Ἀλβανοὶ δέ θέλουν νὰ ξέρουν γιά τίποτε καί συνεχίζουν τόν ὀρθὸ δρόμο τους, τὸ φωτισμένο ἀπὸ τὸ μαρξισμὸ-λενινισμὸ. Ὅλα αὐτὰ ζωντα-

νεύουν στὸν ποιητὴ μιὰ δίκαιη περηφάνεια, πού ξεσπάει σὲ παθητικούς στίχους:

Μὰ ἐμεῖς, ὅπως μᾶς βλέπετε, στὸ βάρος δὲ λυγίσαμε
κι ἡ σπονδυλική μας στήλη ἔμεινε ἴσια.
Κι ἕναν ὀλόκληρο αἰῶνα σάμπως νὰ πολεμήσομε
τέτιοι θὰ μένομε πάντα: αἰσιόδοξοι καὶ αὐστηροί, ἀλήθεια.

Ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὸ θαυμασμό γιὰ τὸ ἀνένδοτο πνεῦμα τοῦ λαοῦ του, ὁ ὁποῖος, παρ' ὄλο πού «οἱ ἀποκλεισμοὶ δὲν τοῦ ἀποχωρίστηκαν», δέ στάθηκε «μεσοδρομὶς» μὰ συνέχισε τὸ δρόμο του μέ ἀκλόνητη πίστη στὰ ἀκατάβλητα ιδεώδη τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ καὶ στὶς ἴδιες του δυνάμεις.

* * *

Ἔτσι ὅπως ἡ ποίηση καὶ ἡ πεζογραφία προσπάθησε νὰ διεισδύσει στὴν οὐσία τῶν μεγάλων γεγονότων πού διαπερνοῦσαν τὴ ζωὴ τῆς χώρας, νὰ δείξει τὴν πάλη τοῦ Κόμματος Ἐργασίας Ἀβανίας ἐναντῖα στοὺς ἐχθροὺς ἱμπεριαλιστὲς καὶ ρεβιζιονιστὲς καθὼς καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν νὰ ξεπεράσουν τὶς δυσκολίες πού πρόβαλαν μπροστὰ στὴ χώρα, στὴν πορεία γιὰ τὴν πλέρια οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, τὴ βεβαιότητά τους στὴν τελικὴ νίκη ἐναντῖα στοὺς ἐχθροὺς.

Στὰ μυθιστορήματα «Ὁ στρατηγὸς τῆς στρατιᾶς τῶν νεκρῶν» (1964), «Ὁ μεγάλος χειμῶνας» (1974), ὁ Ἰ. Κανταρέ καταπιάστηκε μέ τὸ πρόβλημα πού τὸν εἶχε προσελκύσει καὶ στὰ ποιήματά του αὐτῆς τῆς περιόδου. Τὸ ἀνένδοτο πνεῦμα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ σὲ πάλη μέ τὸν ἀστικο-ρεβιζιονιστικὸ ἀποκλεισμό. Ἡ κύρια ἰδέα τοῦ μυθιστορήματος «Ὁ στρατηγὸς τῆς στρατιᾶς τῶν νεκρῶν», εἶναι, ὅτι, κανένας καταχτητὴς δὲν ἔχει μπορῆσει νὰ ὑποτάξει τὸν ἀλβανικὸ λαό, οἱ ξένοι ἔχουν ἔλθει καὶ ἔχουν ἀφανιστεῖ μέ ὅλα τους, ἐνῶ ὁ ἀλβανικὸς λαὸς ἔχει

μείνει ὀρθίος, κύριος τῆς χώρας του. Τό καλλιτεχνικό του σχέδιο ὁ συγγραφέας τὸ ἔχει ἐκφράσει σέ μορφή τόσο πρωτότυπη ὅσο καί τολμηρή. Ἀπὸ ἐξωτερικῆς πλευρᾶς σὰν ὑπόθεση χρησιμεύει ἡ περιγραφή τῆς διαδρομῆς ἑνὸς στρατηγοῦ καὶ ἑνὸς φραγκόπαππα κάποιου ξένου κράτους, στή σημερινή Ἀλβανία, γιά νά περισυλλέξουν τὰ κόκκαλα τῶν στρατιωτῶν τους. Ἡ ἰδέα τοῦ μυθιστορήματος προκύπτει ἀπὸ τίς πολλές ἱστορίες πού κάνουν λόγο γιά τὸ ἄδοξο τέλος τῶν διάφορων στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ, εἴτε ἀπὸ τίς περιπέτειες πού συνέβηκαν στοὺς στρατιῶτες τοῦ ἐχθροῦ, πού μᾶς τό γνωστοποιοῦνε τὰ ἡμερολόγια ἢ τὰ γράμματά τους, πού ἐπρόκειτο νά στείλουν στοὺς συγγενεῖς τους.

Στό μυθιστόρημα «Ὁ στρατηγὸς τῆς στρατιᾶς τῶν νεκρῶν», ὁ συγγραφέας ἔχει περιγράψει τὸν τύπο τοῦ στρατηγοῦ κάποιου ἱμπεριαλιστικοῦ κράτους, πού συμπεριφέρεται μέ καταφρόνια πρὸς τοὺς μικροὺς λαοὺς καὶ ἀναγνωρίζει τὰ δικαιώματα στὰ μεγάλα κράτη νά ὑποτάξουν ἄλλες χῶρες. Ἀλλὰ δέ βᾶσταξε πολὺ καὶ ἡ ἀλαζωνεία του, σὰν ἐκπρόσωπο μεγάλου κράτους, πού δέ λογάριζε τοὺς Ἀλβανούς, γίνεται στάχτη. Κατὰ τή διαδρομή του στήν Ἀλβανία, αὐτὸς γνωρίζεται μέ πολλά δειγμάτα τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ στρατοῦ τοῦ κράτους πού ἐκπροσωπεῖ. Σὰ στρατιωτικὸς, αὐτὸν τὸν τραντάζουν οἱ ἱστορίες πού ἀκούει γιά τὸ πικρὸ τέλος τῶν στρατευμάτων πού εἶχαν σταλεῖ νά ὑποτάξουν τὸν ἄλβανικὸ λαό. Ὅλα αὐτὰ τὸν ἀγριεύουν καὶ κάτι περισσότερο τὸν ἐξαναγκάζουν νά δείξει τὴν ὑπόστασή του σὰν ὀρκισμένος ἐχθρὸς τῶν ἐλευθέρων λαῶν. Τὸν τύπο τοῦ φλογεροῦ ὑπερασπιστῆ τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τῶν μεγάλων ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν ὁ Ἰ. Κανταρέ τὸν ἐνσαρκώνει ἀρκετὰ ζωντανὰ ἰδίως στό πρόσωπο τοῦ φραγκόπαππα, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται μεσαιωνικὸς καὶ λυσσαλέος ἀντιδράστης, πού τρέφει ἕνα κτηνώδες μίσος γιά τοὺς μικροὺς λαοὺς καὶ ἐπιχειρεῖ νά τό νομιμοποιήσῃ μέ τὴν ἀπάνθρωπη θεωρία τῆς ἀνισότητος τῶν λαῶν, σὰν κάτι πού εἶ-

ναι στήν ἴδια τή φύση τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, νά νομιμοποιήσει τίς βλέψεις τῶν ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν, μέ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀνάπτυξης, νά ὑποτάξουν λαούς ὀλιγότερο ἀναπτυγμένους. Στούς ὑπανιγμούς, γιά τή δράση του στό παρελθόν στήν Ἀλβανία καί στή στάση πού κρατᾶει ἔναντι στή σημερινή ἀλβανική πραγματικότητα, ὁ συγγραφέας στιγματίζει τήν Καθολική Ἐκκλησία, σά σύμμαχη τοῦ ἰταλικοῦ φασισμού, γιά τήν πραγματοποίηση τῶν κατακτητικῶν σχεδίων του, τή γνωστή παλιά ἐχθρότητα τῆς ἐναντία στά συμφέροντα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Ἀλλά δημιουργώντας τόν τύπο τοῦ φραγκόπαππα, ὁ συγγραφέας ἔβαλε καλλιτεχνικά καθήκοντα πύο πλατιά ἀπό τοῦ νά ξεσκεπάσει τὸ ρόλο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας σάν ἐχθρὸς τῶν φιλελεύθερων λαῶν. Ὁ φραγκόπαππας ἐπινοήθηκε σάν πρόσωπο γιά νά ἀποκαλυφτοῦν ὅλοι οἱ σημερινοὶ ἐχθροί, πού συκοφαντοῦν τοὺς Ἀλβανούς καλώντας τους «θερμὸαιμούς» καί «σκληροκέφαλους». Τὸ παρελθόν τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, ὁ παππᾶς, τὸ ἐξηγεῖ μέ κακεντρέχεια σά μιὰ σκοτεινὴ ἱστορία πολέμων καί αἱματοχυσίας, ὑποκινούμενων ἀπὸ ἄγρια πρωτόγονα ἐνστικτα, χαρακτηριστικὰ, κατὰ τή γνώμη του, γιά τοὺς λαούς μέ χαμηλὴ κοινωνικὴ καί ψυχικὴ βαθμίδα ἀνάπτυξης. Γι' αὐτὸν οἱ μακραίωνοι ἄγῶνες τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἐναντία στοὺς ξένους κατακτητῆς, εἶναι φαινόμενο τῆς τάσης του γιά πόλεμο καί ὄλεθρο. Αὐτὸς ἐκφράζει συκοφαντίες καί γιά τή σημερινὴ στάση τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἐναντία στοὺς ἱμπεριαλιστῆς καί ρεβιζιονιστῆς, πού τή θεωρεῖ σάν ἐκδήλωση τῆς «ἐπιθετικότητας» τῶν Ἀλβανῶν, τοῦ ἄσβεστου πάθους του γιά πόλεμο. Ἐτσι, τὸ μυθιστόρημα ἀπηχεῖ τήν ἐπίκαιρη ἱστορία τῆς Ἀλβανίας, ξεσκεπάζοντας τίς τερατώδεις συκοφαντίες τῶν ἰδεολόγων τῶν ἱμπεριαλιστικῶν καί ρεβιζιονιστικῶν κρατῶν. Μέ τίς σκηνές, τὰ ἐπεισόδια καί τίς καλλιτεχνικὲς ἐκφραστικὲς λεπτολογίες, τὸ ἔργο διαβεβαιώνει μέ μεγάλη καλλιτεχνικὴ δύναμη τήν ἰδέα, ὅτι, τοὺς πολλοὺς πολέμους ὁ ἀλβανικὸς λαὸς τοὺς ἔκαμε γιά

νά υπερασπίσει τή λευτεριά του, τήν ανεξαρτισία καί τήν ἔθνική του ἀτομικότητα. Στήν κυνική προφητεία τοῦ φραγκόπαππα γιά τήν ἀναπόφευκτη ἀφάνιση τῶν Ἄλβανῶν ἀντιτίθεται, στό μυθιστόρημα, ἡ ἰδέα τῆς ἀστείρευτης ζωτικότητας τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, τοῦ δημιουργικοῦ του πνεύματος καί τῶν ἱκανοτήτων του νά ξεπεράσει ὅποιαδήποτε δυσκολία πού θά τοῦ βγεῖ μπροστά στό δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἄλλη ἀπόδειξη τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Ἰ. Κανταρέ στό χειρισμό διαμέσου μακρῶν πεζογραφημάτων, τῶν αἰχμηρῶν πολιτικῶν προβλημάτων τῆς ἄλβανικῆς ζωῆς, εἶναι τό μυθιστόρημα «Ὁ μέγας χειμῶνας» (1974). Σ' αὐτό ὁ συγγραφέας ἔδωσε τό ταμπλό τῆς σύγχρονης ζωῆς τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἰδίως τόν ἀγῶνα του ἐναντία στούς σοβιετικούς ρεβιζιονιστές, πού πρόδωσαν τήν ὑπόθεση τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ, καθώς καί τίς προσπάθειες καί τίς ἥρωικές πράξεις τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν γιά νά ξεπεράσουν τίς δυσκολίες πού πρόκυψαν καί νά προωθήσουν τήν οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Τό πιό ζωτικό μέρος τοῦ μυθιστορήματος στέκεται στήν ἀπεικόνιση τοῦ ἀγῶνα πού διενέργησε ὁ ἰδρυτής καί ἡγέτης τοῦ Κόμματος, ὁ σύντροφος Ἐνβέρ Χότζια, στή συνδιάσκεψη τῶν 81 κομμουνιστικῶν καί ἐργατικῶν κομμάτων, πού συνήλθε στή Μόσχα τό Νοέμβρη τοῦ 1960. Τό πορτραῖτο τοῦ σ. Ἐνβέρ Χότζια, ὁ συγγραφέας τό ζωγράφησε μέ εὐπρέπεια καί μεγάλη ἀκρίβεια. Δείχνοντας τή σκληρή πάλη πού διεξήχθηκε σ' αὐτή τή συγκέντρωση γιά τήν υπεράσπιση τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ ἀπό τίς διαστρεβλώσεις τῶν σύγχρονων ρεβιζιονιστῶν, ὁ Ἰ. Κανταρέ μπόρεσε νά παρουσιάσει μέ ζωντάνια καί ἀκρίβεια τά προτερήματα σά διακριμένου μαρξιστῆ-λενινιστῆ καί ἀλύγιστου ἐπαναστάτη, τοῦ σύντροφου Ἐνβέρ Χότζια, τό θάρρος, τό ὑψηλό πνεῦμα ἀρχῶν, τήν ψυχραιμία ἀπέναντι στίς δύ-

σκολες περιστάσεις, τήν ἀκλόνητη πίστη στήν ὀρθότητα τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ καί στίς δυνάμεις τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, μπόρεσε νά δείξει τή δύναμη καί τήν ἀποφασιστικότητα τοῦ Κόμματος στήν πάλη πού ἄρχισε ἐνάντια στούς νέους ἐχθρούς τοῦ παγκόσμιου κομμουνιστικοῦ κινήματος.

Παράλληλα, στό μυθιστόρημα «Ὁ μεγάλος χειμῶνας», ὁ Ἰ. Κανταρέ ἔδειξε ὅτι, οἱ προσπάθειες τῶν σοβιετικῶν ρεβιζιονιστῶν καί τῶν ἄλλων ρεβιζιονιστῶν πού τούς ἀκολουθοῦν, γιά νά ἐξαναγκάσουν τήν Ἀλβανία νά ὑποκύψει στίς προσταγές τους, δυνάμωσαν περισσότερο τὸ ἐπαναστατικό πνεῦμα τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, πού τὸ διατρέψαν βάζοντας ὅλες τίς δυνάμεις γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς δύσκολες περιστάσεις πού δημιουργήθηκαν καί γιά νά συνεχίσουν ἀδιάκοπα τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση στήν Ἀλβανία.

Δίπλα στά προαναφερθέντα ἔργα, ὅσον ἀφορᾷ τήν προβληματικότητα, συγκατατάσσεται καί τό μυθιστόρημα «Ἡ κατασκοπεία» (1972), τοῦ Ἀ. Κόντο, στό ὁποῖο, στά νωπὰ ἀχνάρια τῆς ζωῆς, παρουσιάζεται ἡ σύγκρουση τῶν ἄλβανῶν εἰδικῶν μέ τούς εἰδικούς κάποιων πρώην σοσιαλιστικῶν χωρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντί νά βοηθοῦσαν τόν ἄλβανικό λαό γιά τήν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού γι' αὐτό καί εἶχαν σταλεῖ, ἔκαναν τό ἀντίθετο. Γεμάτοι κακεντρέχεια γιά τήν Ἀλβανία καί ὄντας σκλάβοι, ὄχι μόνο τῆς ἀστικῆς ἐπιστήμης, ἀλλά καί τῶν πολιτικῶν ἀστικῶν προκαταλήψεων, προσπάθησαν πολλές φορές νά σαμποτάρουν τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς χώρας. Ὁ συγγραφέας ἔδειξε πειστικά τήν ἐπιστημονική ἀνοδο τῶν ἄλβανῶν εἰδικῶν, τή μεγάλη τους ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, ἡ ὁποία τούς ἐξοπλίζει μέ θάρρος καί ἐπιμονή γιά τό ξεπέραςμα τῶν δυσκολιῶν.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΠΙΟ ΠΛΑΤΙΑ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ ΣΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΕΡΓΑ

Στήν ἕκτη καί ἕβδομη δεκαετία, ἡ ἄλβανική λογοτεχνία πλουτίστηκε μέ σειρά ἀπό ἔργα, στά ὁποῖα ἐθίγησαν σοβαρά προβλήματα, πού σχετίζονται μέ τήν πλέρια σοσιαλιστική οἰκοδόμηση. Ἀπεικονίστηκαν οἱ σοβαρές συγκρούσεις πού προέκυψαν στό προτσές τῆς παραπέρα ἐπαναστατικοποίησης τῆς χώρας, ζωγραφίστηκε ἡ φιγούρα τοῦ προηγμένου ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς.

Τά ἠθικο-ἰδεολογικά προσόντα τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀλβανίας, τῶν σφυρηλατημένων σέ σκληρές μάχες γιά τήν καινούργια ζωή, βρῆκαν τήν ἔκφρασή τους στό μυθιστόρημα «Ξανά στά πόδια» (1971), τοῦ Δ. Τζιουβάνι. Τό ἔργο εἶναι πλεγμένο μέ δεδομένα ντοκουμέντων τῆς βιογραφίας ἑνός ἐργάτη, ὁ ὁποῖος, σ' ἕνα ἀτύχημα, ἔχασε τά δύο πόδια του, μά μέ ἐξαιρετικές πρσπάθειες ξαναπῆρε τή θέση στίς γραμμές τῶν ἐνεργῶν οἰκοδόμων τοῦ σοσιαλισμοῦ. Διαλέγοντας σάν ἥρωα ἕναν ἀνθρώπο μέ σπάνιο καί ἰδιαίτερο τυχερό, ὁ συγγραφέας ἐπεδίωξε νά φέρει σέ φῶς τήν ἀντρική στάση στή ζωή, τή φλογερή ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, τήν ἠθική καθαρότητα καί τίς μέγιστες ἀπαιτήσεις ἀπό τόν ἑαυτό του, σάν τυπικά προτερήματα τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, πού διαμορφώθηκαν στό ἐλεύθερο περιβάλλον τῆς σοσιαλιστικῆς ζωῆς.

Τόν ἥρωα τοῦ ἔργου, τό Ντίν Ὑκα, ὁ ὁποῖος εἶναι ἕνας νεαρός ἐργάτης πού ἔχει δουλέψει ἐθελοντής γιά τήν κατασκευή τῶν πρώτων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν στήν Ἀλβανία, ἡ κατάσταση τοῦ ἀνάπηρου τόν βαραίνει, ὄχι μόνο γιατί εἶναι μαθημένος σέ δραστήρια ζωή, γιομάτη ἀσχολήσεις, ἀλλά καί γιά τὸ γεγονός, ὅτι, τοῦ ἐκφράζεται συχνά ἀπό τοὺς γύρω ἀνθρώπους ἡ λύπη

καί ὁ οἶκτος· γι' αὐτό κάνει προσπάθειες μέχρις ὅπου κατορθώσει νά πιάσει δουλιὰ σάν εἰσιτηριοδότης σ' ἓνα σφαιριστήριο. Μὰ κι ἐδῶ βρίσκεται μπροστά σέ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους καί, ἀγαναχτισμένος, ἀπομακρύνεται, μέ τήν ἐλπίδα νά βρεῖ κάποια δουλιὰ πού νά νοιώθει τόν ἑαυτό του ἴσο πρὸς τούς ἄλλους ἀπὸ ἠθικῆς ἀποψης καί, τελικὰ κατώρθωσε νά πάρει τή θέση του στίς γραμμές τῶν ἐνεργῶν οἰκοδόμων τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ ἀξία τοῦ συγγραφέα, εἶναι, ὅτι, στήν ἀφήγηση αὐτῆς τῆς ἱστορίας, ἀπόφυγε τίς νότες τῆς αἰσθηματικῆς συμπόνιας, καθὼς καί τοῦ στόμφου πού ἐγκυμονοῦσε τόν κίνδυνο νά ἰσοπεδώσει τίς δυσκολίες τοῦ ἥρωα, δίνοντάς τον σέ σκληρὴ πάλη μέ τή δυσπιστία τῶν γραφειοκρατῶν καί τῶν μικρομυαλων, πού δέν εἶναι σέ θέση νά καταλάβουν τήν ἐπιθυμία γιά δουλιὰ ἐνὸς ἀνάπηρου. Ἡ ἀληθότητα τῆς φιγούρας τοῦ ἥρωα ἔγκειται στὸ γεγονός, ὅτι, αὐτός σκιαγραφήθηκε μέ τήν ἀκράδαντη θέληση νά ξεπεράσει τίς δυσκολίες, ἀλλὰ συγχρόνως καί μέ τήν ἀπόγνωση πού τόν συνέχει κάθε τόσο. Τὸ μυθιστόρημα δέν ἔχει καμιὰ ὑπόθεση συναρπαστική, τὸ ἔργο ἔχει τὴ δομὴ χρονογράφησης τῆς ζωῆς καί τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἥρωα γιά νά ξαναμπεῖ στή δρώσα ζωὴ. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἔχει προσδιορίσει καί τήν ἰδιομορφία τοῦ μυθιστορήματος, ὅπως τήν ἐσωτερικὴ δυναμικότητα, τὴ βαθιὰ ψυχολογία τοῦ ἥρωα, τὴ συνοπτικότητα τῆς ἀφήγησης. Ὁ χαρακτήρας τοῦ Ντὶν Ὑκα σκιαγραφήθηκε σέ συνθῆκες πού κάνουν φανερά τὰ προσόντα του ὡς ἀληθινοῦ ἐπαναστάτη, πού δὲ μπορεῖ νά ἐννοήσει τόν ἑαυτό του μακριὰ ἀπὸ τὴ δουλιὰ πού βρίθει γύρω του, καί πάνω ἀπ' ὅλα, στὸ χαρακτήρα του διακρίνομε τὸ ἀνένδοτο πνεῦμα καί τὴ βαθιὰ πίστη στίς ἠθικὲς ἀρχές, προτερήματα πού διαμορφώθηκαν στή συνείδησή του ὄχι σάν ἀποτέλεσμα ἀντιλήψεων πού ἀπόχτησε μέ λογικοὺς συλλογισμούς, ἀλλὰ σάν ὀργανικὴ ἐκδήλωση τῆς συνείδησης πού ζυμώθηκε στήν πραχτικὴ ἐπενέργεια τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης. Γι' αὐτὸ, μολονότι αὐτὸ πού κάνει ὁ ἥρωας εἶναι μιά σπάνια πρά-

ξη, αὐτός ὁ ἴδιος εἶναι ἓνας ἀπλὸς ἄνθρωπος ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι. Ἀκριβῶς στήν παρουσίαση τοῦ ἥρωισμοῦ, σάν τυπικό φαινόμενο τῆς σημερινῆς ζωῆς, στέκει καί ἓνα μέρος τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου. Μὲ τό πνεῦμα τῆς αὐτοπαρνησης τοῦ ἥρωα, μέ τήν ἀρχή σοβαρῶν αὐτοαπαιτήσεων, μέ τή διατράνωση τῆς ιδέας τῶν στενῶν δεσμῶν μέ τή ζωή τοῦ λαοῦ, τὸ μυθιστόρημα «Ξανὰ στὰ πόδια», ἔκανε ἀπήχηση τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐπικαιρῆς ἐποχῆς, πού χαρακτηρίζοταν ἀπό σκληρές κι ἐπίμονες μάχες ἐναντία σέ ὅ,τι παλιό, συντηρητικό καί ἀντιδραστικό καί πού κάθε μάχη ἦταν μιὰ σοβαρή δοκιμή τῆς θέλησης, τοῦ θάρρους καί τῆς δύναμης τοῦ χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων, δοκιμή, στήν ὁποία βλέπει κανεῖς μέ πόση συνέπεια καί ἐμμονή προσαρμόζονται αὐτοί στήν καθημερινή ζωή μέ τίς ἠθικές τους πεποιθήσεις.

Στό μυθιστόρημα «Φάν Σμάιλ» (1972), ὁ Δ. Τζιουβάνι ἐπεχείρησε νά παρακολουθήσει τήν πορεία τῆς ἀναδιαπαιδαγώγησης τῶν ἀνθρώπων πού ἐργάστηκαν στήν ἀνέγερση μιᾶς ἀξιολογῆς βιομηχανικῆς μονάδας. Στό ἔργο ἀναπαριστάνεται ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς πέμπτης δεκαετίας, ὅταν πολλές χιλιάδες ἀγροτῶν πῆραν μέρος στήν ἀνέγερση μηχανουργείων καί ἐργοστασίων καί μένουν μόνιμα ἐκεῖ, γιομίζοντας ἔτσι, τίς γραμμές τῆς νέας ἐργατικῆς τάξης πού σχηματίζονταν στή διάρκεια τῆς σοσιαλιστικῆς ἐκβιομηχάνισης τῆς χώρας. Στή βιογραφία τοῦ ἥρωα, ἑνός γνήσιου χωριάτη, ξεδιπλώθηκαν παραστατικώτατα οἱ σοβαρές ἀλλαγές πού ἔγιναν στήν ψυχροσύνθεση καί στή συνείδηση αὐτῆς τῆς μεγάλης μάζας ἀνθρώπων, γιά τούς ὁποίους ἡ συμμετοχή στίς βιομηχανικές μονάδες ἦταν ἀληθινὸ σχολεῖο, ἀπαλλάχθηκαν ἀπό τίς προσδοκίες καί τίς μικροαστικές ἀτομικτικές συνήθειες, πού τούς κρατοῦσαν γερά δεμένους μέ τὰ παλιά. Μέ τέχνη καί ἀρκετά ἐκφραστικά ψυχολογικά μέσα, ὁ συγγραφέας ἀποκάλυψε τήν πάλη ἀνάμεσα στὰ δύο ἦθη, τῶν δύο νοοτροπιῶν στήν ψυχὴ τοῦ ἥρωα, ὁ ὁποῖος, πρὶν ν' ἀποφασίσει νά συνδέσει τή

ζωή του με την ανέγερση της σοσιαλιστικής βιομηχανίας, έμελλε να διέλθει από πολλές άμφιβολίες, ταλαντεύσεις και παιδέματα, που ήταν συνέπειες της κυριαρχίας των πατριαρχικών ήθων, με το πνεύμα των οποίων είχε γαλουχηθεί και μορφωθεί.

Στήν πεζογραφία που αντικαθρεφτίζει την οικοδομητική δουλιά συγκατατάσσεται και το μυθιστόρημα «Μονομαχία» (1975), του Ά. Άμπντιχότζια, στο οποίο τίγονται ήθικολογικά προβλήματα. Το συγγραφέα τον άπασχόλησε τό θέμα της άγάπης των σημερινών ανθρώπων για τή δουλιά, ή έτοιμότητά τους να κάνουν καθετί για τήν υπεράσπιση των σοσιαλιστικών συμφερόντων. Η ιδέα φανερώνεται με τήν περιγραφή των έξωτερικών προσπαθειών που κάνουν οι εργαζόμενες μάζες της έπαρχίας Ν. για να γλυτώσουν, από μιά φυσική συμφορά, τις ραγδαίες βροχές κάμποσων ήμερών, τή μεγάλη δεξαμενή, ή όποια άπειλεί με τό πλημμύρισμα 3500 έκταριών καλλιεργήσιμης γής. Τό έργο μάς δίνει με ζωντάνια τήν άτμόσφαιρα της δουλιās τεσσάρων ήμερονουχτίων για να συγκρατήσουν τον ύδατοφράχτη. Σ' αυτό έχει σκηνές και περιγραφές που δείχνουν τή δυναμικότητα της δουλιās χιλιάδων εργατών, υπαλλήλων και μαθητών για να άποτρέψουν τήν άβαρα του ύδατοφράχτη.

Έξοχο λογοτεχνικό έργο αυτής της περιόδου, είναι τό μυθιστόρημα «Η άντιμετώπιση» (1975), του Τ. Λιάτσο, στο όποιο άπεικονίζεται τό πάθος της οικοδόμησης της καινούργιας ζωής, που διάκρινε τὰ πρώτα χρόνια της άπελευθέρωσης, ή όμορφιά της ψυχικής φυσιογνωμίας των κομμουνιστών, οι όποιοι μπόρεσαν με ικανότητα και θάρρος να ήγηθούν τον άγώνα για τήν καινούργια ζωή των ανθρώπων.

Η δράση εξελίσσεται ανάμεσα στα χρόνια 1948 - 1949. Έκεΐνον τον καιρό, όπως είναι γνωστό, ή λαϊκή έξουσία έφάρμοσε ένα νέο σύστημα σύναξης των γεωργικών προϊόντων και της προμήθειας του χωριού με βιομηχανικά είδη, σύστημα που παράλυε τήν άισχοκέρδεια

τῶν καπιταλιστικῶν στοιχείων, συντελοῦσε στό δυνάμω-
μα τῶν σχέσεων πόλης-χωριῦ, δυνάμωνε τή συμμαχία
τῆς ἐργατικῆς τάξης μέ τήν ἀγροτιά. Τόν ἄξονα τῆς ὑ-
πόθεσης ἀποτελοῦν οἱ προσπάθειες τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας
γιά νά προσελκύσει στό δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ, τίς
πλατιές ἀγροτικές μάζες. Μὲ ἀπλή γλαφυρή ἀφήγηση,
μέ καλοβαλμένες λεπτομέρειες ἀπό τή ζήση καί τήν ψυ-
χοσύνθεση τοῦ χωριάτη, μᾶς παρουσιάζεται στό ἔργο
ἡ ἀδιάλλακτη ταξική σύγκρουση ἀνάμεσα στοὺς πλού-
σιους ἀγρότες καί τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας, σύγκρουση, πού
ἔγινε περίπλοκη γιατί ἓνα μέρος τῶν ἀγροτῶν, δέν κα-
τάλαβαν τήν οὐσία τῆς κατάστασης καί τοὺς σκοποὺς
τῶν μέτρων πού πῆρε τὸ νέο καθεστῶς στὸν τομέα τῆς
οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἐφαρμογή τοῦ νέου συστήμα-
τος συναξῆς καί προμήθειας, αὐτονοεῖται, ὅτι, δέν ἦταν
δυνατό νά μὴ συνοδεύονταν μέ δυνατὴ ἀντίδραση ἀπὸ
τοὺς πλουσιοχωρικούς, οἱ ὁποῖοι βλέπουν σ' αὐτὸ, τό
κυριότερο ἐμπόδιο γιά νά θησαυρίσουν, πουλώνοντας τά
γεωργικά ἀγαθὰ μέσω τῶν αἰσχροκερδῶν τῆς πόλης,
στή μαύρη ἀγορά. Γιὰ νά σαμποτάρουν τήν ἐφαρμογή
αὐτῶν τῶν μέτρων τοῦ λαϊκοῦ κράτους, οἱ ἐχθροὶ ρι-
χτῆκαν σ' ἐπίθεση καί χρησιμοποίησαν ὅ,τι τοὺς ἦταν
βολετό. Ὁ συγγραφέας, μέ πολύ πειστικὸ τρόπο, μᾶς
δείχνει τὴν ὀξύτητα τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα στό χωριὸ σχε-
τικὰ μέ τὴν ἐφαρμογή αὐτῶν τῶν μέτρων. Ἐπωφελοῦ-
μενοι ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ χωριάτες δέν εἶχαν
καταλάβει ἀκόμη τό συμφέρο τους σ' αὐτὸ τό σύστημα,
οἱ κουλάκοι μπόρεσαν γιά κάμποσο καιρὸ νά διαδίδουν
τὰ συνθήματά τους, πού διαστρέβλωναν τό περιεχόμε-
νο αὐτῶν τῶν μέτρων τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας καί νά δημι-
ουργήσουν σύγχυση στοὺς ἀνθρώπους πού ἦταν πολι-
τικά ἀδιαφώτιστοι. Στὸ μυθιστόρημα παριστάνονται τύ-
ποι κουλάκων, πού ὑποκρίνονταν ὅτι, δέν εἶχαν τί νά
δόσουν, εἴτε ἔκρυβαν τὸ γέννημα στή γῆς καί τ' ἄφηναν
νά σαπίσει, ἀρκεῖ νά μὴ τό πουλοῦσαν στό κράτος. Αὐ-
τὲς οἱ ἐνέργειες, ἀποκαλύπτουν τὴν κοινωνικὴ τους φυ-
σιογνωμία, τὴν οὐσία τους σὰν ἐκμεταλλευτὲς καί ἄγριοι

ιδιοχτῆτες. Τίς δυσκολίες πού περνᾶ, σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ἡ λαϊκὴ ἐξουσία, ὁ συγγραφέας κατορθώνει νὰ τὶς ἀποδόσει μὲ ζωντάνια στὴν περιγραφή τῆς γενικῆς ἀτμόσφαιρας τοῦ χωριοῦ, στὶς ταλαντεύσεις καὶ τίς ἀμφιβολίες μερικῶν φτωχῶν χωρικῶν, πού εἶχαν ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν ἐχθρική προπαγάνδα. Ἡ οὐσία καὶ οἱ συνέπειες τῶν συνθημάτων τοῦ ταξικοῦ ἐχθροῦ μᾶς ξετυλίγονται μὲ ἀπλὲς σκηνές καὶ περιγραφές, πού ἀποπνέουν μεγάλη ἐκφραστικὴ δύναμη. Χωρὶς νὰ μειώσῃ τὴ σκληρότητα τῆς κατάστασης καὶ τὴν περίπλοκη πορεία τῆς διαφώτισης τῆς ἀγροτιᾶς, ὁ συγγραφέας κατόρθωσε μὲ δεξιοτεχνία καὶ μὲ πολὺ φυσικὸ τρόπο, νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸ κάμψιμο τῆς ἀντίστασης τῶν κουλάκων καὶ τὴ νίκη τῆς νέας ἐξουσίας, τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων τοῦ χωριοῦ. Αὐτὴ ἡ νίκη πετυχαίνεται, χάρις τῆ βοήθεια πού ἡ πόλη, σὰ φορέας τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπίγνωσης, παρέχει στὴν ἀγροτιά. Ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου, εἶναι ἡ ἀπεικόνιση, μὲ ζωντανούς καὶ ὁμορφὰ τυποποιημένους χαρακτῆρες ἐκείνης τῆς δυνάμεως, πού ἦταν σέ θέση νὰ κατευθύνῃ καὶ νὰ καθοδηγήσῃ τίς ἐργαζόμενες μάζες μὲ ἐξυπνάδα καὶ ὑπομονή στὸ δρόμο τῆς νέας ζωῆς—τοὺς κομμουνιστῆς, πού ἐκπροσωπεύονται στὸ μυθιστόρημα ἀπὸ τὸ Μαρτίν Κρέκα, πρῶτος γραμματέας τῆς ἐπαρχιακῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος, ἀπὸ τὸ Μίτι Βοζάρι, διευθυντῆς τῆς ἐπαρχιακῆς ἐπιχειρήσεως συγκομιδῆς κ.ἄ. Χωρὶς νὰ πέσῃ σὲ ἰδεαλισμό, οὔτε σὲ σχηματικὲς ἀπλοποιήσεις, ὁ συγγραφέας κατόρθωσε νὰ ἀπεικονίσῃ στὸ πρόσωπο τοῦ Μαρτίν Κρέκα, τὸν τύπο τοῦ καθοδηγητῆ τῶν μαζῶν, πού ἔχει ξεκάθαρους τοὺς στόχους πού στέκονται μπροστά του καὶ ἐνεργεῖ μὲ θάρρος καὶ ἀποφασιστικὸτητα γιὰ νὰ τοὺς πετύχει. Ὁ Μαρτίν Κρέκα εἶναι ἀποφασισμένος στὸ Κόμμα, τὴν κατευθύντρια γραμμὴ του τὴν ὑπερασπίζει ἀποφασιστικά, ἐπικρίνοντας ὅποιονδήποτε πού παραστρατᾷ, ἄς εἶναι καὶ οἱ πιὸ στενοὶ σύντροφοι, ὅταν βλέπει ὅτι κανένας τοὺς τὴ διαστρεφλῶνει,

ἢ ὅτι δίνει σημάδια καιροσκόπου, ὅπως συμβαίνει μέ τὸ γραμματέα τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος τοῦ προπαγανδιστικοῦ τομέα, τὸ Ρόπι Ραπούσι, ἄνθρωπος πού μιλάει μέ ὁμορφη φρασελογία, μὰ πού εἶναι ξεκομμένος ἀπὸ τὴ ζωὴ καί μέ ἔντονες ἐκδηλώσεις διανοητισμοῦ. Οὐσιῶδες γνώρισμα τοῦ χαρακτήρα τοῦ Μαρτίν Κρέκα, εἶναι ἡ βαθιὰ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς δουλιᾶς, γιὰ τοὺς ἐργάτες καί τὴν ἐργαζόμενη ἀγροτιά: ὁ οὐμανισμός του, εἶναι ἓνας καινούργιος οὐμανισμός, δημιουργημένος στὶς νέες συνθήκες καί φωτισμένος ἀπὸ ἀνώτερους ἀνθρώπινους σκοπούς, εἶναι ἐπαναστατικός οὐμανισμός, πού καταφέρεται σέ καθετί πού μποδίζει τὴν οἰκοδόμησι τῆς νέας κι εὐτυχισμένης ζωῆς γιὰ τίς ἐργαζόμενες μάζες. Αὐτὴ ἡ ἄσπιλη καί βαθιὰ ἀγάπη, μᾶς ἐμφανίζεται ὄχι μόνο στὶς διάφορες σκηνές τῆς φροντίδας μέ τὴν ὁποία περιβάλλει τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, στὴν προσήνεια μέ τὴν ὁποία ἀκούει τὰ χάλια καί τὰ παράπονά τους, ἀλλὰ κυρίως στὴν ἀδιάλαχτη στάση του ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς τῶν ἐργαζόμενων τοῦ χωριοῦ καί τῆς πόλης, ἐνάντια στοὺς κουλάκους, τοὺς ἐμπόρους καί τοὺς ἄλλους αἰσχροκερδεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τίς δυσκολίες τῆς ἀνοικοδόμησις τῆς χώρας, ἐξασκοῦν τὴ μαύρη ἀγορὰ, δημιουργώντας μιὰ βαριά κατάσταση γιὰ τὴν προμήθεια τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ἰδίως τῆς ἐργατικῆς τάξης. Μετρημένος, ἀρχιακός καί ἀπλός, εἶναι καταδεχτικός μέ τοὺς ἀνθρώπους, μέ τοὺς ὁποῖους ξέρει νὰ δημιουργεῖ σχέσεις πού βασίζονται στὸν ἀκέραιο σεβασμὸ τῆς λαϊκῆς γνώμης, στὴν ἀκλόνητη πεποίθησι στὶς ἱκανότητες τῶν μαζῶν. Ὁ χαρακτήρας τοῦ ἥρωα ἀποκαλύπτεται καί ἀπὸ τὰ προσωπικά αἰσθήματα, καί ἀπὸ τίς ἀνησυχίες καί τίς σκοτοῦρες του σάν οἰκογενειάρχης, ἀλλὰ ἡ ἀτομικὴ καί κοινωνικὴ ἀποψη σ' αὐτόν συγχωνεῦνται ὀργανικά, ταυτίζονται ἀπόλυτα ἀνάμεσά τους, καί εἶναι αὐτὸ πού δίνει ἀξία στὸ συγγραφεῖα. Αὐτός ὁ ἥρωας, σέ πολλές ἀπόψεις πλουτίζει τὴν ἰδέα τοῦ ἀναγνώστη γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἡγέτη κομμουνιστῆ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἀπελευθέρωσις. Στὴν ἰχνογράφισι τῆς

μορφῆς αὐτοῦ τοῦ προσώπου, ἐμφανίστηκε μιὰ ἀπὸ τὶς ἰδιομορφίες τῆς τέχνης τοῦ Τ. Λιάτσο, ἡ δεξιότητά του νὰ δημιουργήσει χαρακτηῆρες μὲ βαθιὰ ἀτομικότητα, ἡ ἤρεμη φαινομενικὰ ἀφήγηση, πού διαπνέεται ὅμως ἀπὸ κάποια ἐσώτερη ἔνταση, ἡ ὁποία, βαθμηδὸν ἀναπτύσσεται ὥσπου πετυχαίνεται ἡ λύση τῆς σύγκρουσης μὲ τὴν ἐκμηδένιση τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων πού ἐπιχειροῦν νὰ ἀνακόψουν τὴν ἀνοδική πορεία τῆς χώρας.

Βαρυσῆμαντο φαινόμενο στή λογοτεχνική ζωὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση μιᾶς σειρᾶς μυθιστορημάτων, στὰ ὁποῖα ἐπιχειρεῖται ἡ ἀπεικόνιση τῶν ἀντιθέσεων στή ζωὴ τοῦ χωριοῦ, στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ προωθηθεῖ ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση σ' ὅλα τὰ πεδία. Ἡ σπουδαιότητα τῶν πιὸ πετυχημένων ἔργων πού καταπιάνονται μὲ τὸ σημερινό σοσιαλιστικὸ χωριό, βρίσκεται στήν οὐξότητα τῶν προβλημάτων πού διαπραγματεύονται σ' αὐτὰ τὶς σοβαρὲς συγκρούσεις, πού ἀπεικονίζουν τὴν πραγματικὴ ζωὴ. Ὁ Γ. Τζότζε στὸ μυθιστόρημα «Ὁ ἄσπρος νοτιᾶς» (1972), ἐρεῦνησε τὰ νέα σοσιαλιστικὰ στοιχεῖα πού δυναμώνουν ὀλοένα καὶ περισσότερο στὸ χωριό, καὶ ταυτόχρονα, μᾶς ἐνημέρωσε γιὰ τὰ αἷτια πού παρεμπόδιζαν τὴν παραπέρα ἀνάπτυξη τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν. Ὁ Γ. Τζότζε σ' αὐτὸ τὸ μυθιστόρημα, καυτηρίασε μὲ ἀνίληψη αὐστηρότητα τὴ γραφειοκρατία σὰν ἀντισοσιαλιστικὸ καὶ πέρα γιὰ πέρα ἀντιδραστικὸ φαινόμενο, σὰ μεγάλο κίνδυνο γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς. Κεντρικὴ θέση στὸ μυθιστόρημα κατέχει κάποιος πρόεδρος συνεταιρισμοῦ, ἄνθρωπος γιομᾶτος μὲ ἀντιλήψεις καὶ συνήθειες χαρακτηριστικὲς ἐνός μικροῖδιοχτήτη, πού ἐνεργεῖ ὅπως τοῦ θέλει τὸ γοῦστο, καταπατώντας τὰ δικαιώματα τῶν μελῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ πού εἶχε γίνει ἔτσι ἕνας σωστὸς ἀφέντης τοῦ συνεταιρισμοῦ. Ὁ συγγραφέας δὲ μᾶς τὸν ἔδωσε σχηματικὰ καὶ ἀπλοποιημένο αὐτὸν τὸν ἀρνητικὸ τύπο. Τὸ ξεφανέρωμα τῆς ἀντισοσιαλιστικῆς ὑπόστασης τοῦ χαρακτήρα του γίνεται βαθμηδὸν, διαμέσου σκηνῶν καὶ δραματι-

κῶν καταστάσεων, πού φέρουν σέ μεγάλες δυσκολίες τίς ἐργατικές μάζες γιά τὸ ξεπέραςμα τῶν ἐμποδίων πού τοὺς παρεμβάλλονται. Γιὸς ἀγρότη, αὐτὸς ἀγαπάει ὀλόψυχα τὴ γῆ, εἶναι καλὸς εἰδήμονας τῶν γεωργικῶν ζητημάτων καί εἶναι ἐπικεφαλῆς ὄλων τῶν τομέων τοῦ συνεταιρισμοῦ. Ἀλλά ἐνῶ δείχνει αὐτὴν τὴν πλευρὰ τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἥρωα, ὁ συγγραφέας ταυτοχρόνα ἐξηγεῖ, ὅτι, τὰ κίνητρα πού τὸν σπρώχνουν γιά νὰ ἐνδιαφέρεται γιά τὴν κοινὴ συνεταιριστικὴ οἰκονομία ἀπέχουν πολὺ στό νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντα τῶν ἀπλῶν χωρικῶν, τὴν εὐδωση τοῦ συνεταιρισμοῦ, τὴν ἀνθιση καί τὸ δυνάμωμά του. Ἐκεῖνο πού ὑποδείχνει τὴ δραστηριότητα τοῦ πρόεδρου, τοῦ Κίου Κοροζίου, εἶναι ἡ δίψα τοῦ κέρδους, ἔστω καί μέ τρόπο παράνομο, ἀντισοσιαλιστικό. Μὲ τὴν ὑποκίνησή του, στή συνείδηση ὀρισμένων χωρικῶν, ζωντανεύουν οἱ ἐπιβιώσεις τῆς ἰδεολογίας τοῦ παλιοῦ κόσμου, ὅπως ἡ τρεχάλα γιά τὸ ἀτομικὸ συμφέρο, καί φυσικὰ τὸ ξανάπεισμα τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας. Ἡ διαγωγή τοῦ προέδρου καί, γενικά, τὸ ξενικὸ ἀντισοσιαλιστικὸ πνεῦμα πού ἐπιχειρεῖ νὰ εἰσαγάγει στοὺς συνεταιριστὲς, προσκρούουν στήν ἐναντίωση τῶν χωρικῶν, οἱ ὅποιοι δὲ συμφωνοῦν μέ τὸν πρόεδρο, μολαταῦτα δὲν κατορθώνουν τίποτε μέ τίς προσπάθειές τους, γιατί ὁ πρόεδρος, ὄχι μόνο δὲν τοὺς λογαριάζει, ἀλλὰ ἐκδικιέται μέ κυνικότητα ἐκείνους πού τολμοῦν νὰ τοῦ ἀντιταχθοῦν. Ὁ Κίου Κοροζίου μᾶς δίνεται σὰν διαμορφωμένος χαρακτήρας. Ὁ συγγραφέας ἀφήνει νὰ ὑπονοηθεῖ ὅτι, τὰ ἀρνητικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἔκφραση τῆς μικροαστικῆς κοσμοθεωρίας, πού στά χρόνια τῆς παρτιζάνικης ζωῆς, εἶχε πέσει σὲ προσωρινό λήθαργο καί ξαναπῆρε τὸν ἑαυτὸ της στὶς εἰρηνικὲς συνθῆκες. Ὁ Κίου Κοροζίου εἶναι ὁ ὀλοκληρωμένος τύπος τοῦ γραφειοκράτη, πού ἔχει ξεκοπεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πού ἐφαρμόζει γραφειοκρατικὲς μέθοδες στή διαχείριση τῆς κοινῆς οἰκονομίας καί λίγο κατ' ὀλίγο, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο. Αὐτὸ φαίνεται ξεκάθαρα στήν ἐ-

πίμονη έναντίωση που προβάλλει στην ιδέα της ένοποίησης του γεωργικού συνεταιρισμού που προεδρεύει, με άλλους γειτονικούς, άπώτερος σκοπός της οποίας ήταν ή δημιουργία μεγάλων μοντέρνων και ισχυρών αγροτικών μονάδων. Το γεγονός αυτό αποτελεί την άπευθείας σύγκρουση στην υπόθεση του μυθιστορήματος.

Ο συγγραφέας κατόρθωσε να αποδόσει με συνταραχτικό ρεαλισμό όλη τή σκληρότητα της πάλης για τό καινούργιο και, ιδιαίτερα να δείξει με αληθότητα τήν όρθή καθοδήγηση και τόν επίμονο άγώνα τών κομμουνιστών για τή σωστή εξέλιξη του χωριού. Έκπρόσωπος τών κομμουνιστών είναι ό Αντνάν, ίνστρούχτορας τής έπαρχιακής έπιτροπής του Κόμματος, σταλμένος στο χωριό για τό δυνάμωμα του συνεταιρισμού. Ο Αντνάν είναι τίμιος κι άφοσιωμένος κομμουνιστής, που αγαπάει είλικρινά τους χωριάτες και προσπαθεί μ' όλες τες δυνάμεις του να τους βοηθήσει να γλυτώσουν από τις αυθαιρεσίες του άλαζόνα πρόεδρου. Στην αρχή δέν τόχει εύκολο στη σύγκρουση με τόν έπιτήδειο πρόεδρο. Τες δυσκολίες που του προβάλλει ό Κίου Κοροζίου, τες ξεπερνά στηριγμένος στη συνεταιριστική μάζα και στους νέους. Ο Αντνάν δέν ξεχωρίζει τά λόγια από τά έργα, σαν κομμουνιστής και αληθινός έπαναστάτης, ζει και αγωνίζεται μαζί με τους χωρικούς για να βγάλει τό συνεταιρισμό από τό άδιέξοδο που τόν είχε στριμώξει ό Κίου Κοροζίου.

Τό μυθιστόρημα «Ο άσπρος νοτιās» δείχνει τες έπιδιώξεις τής σημερινής λογοτεχνίας να παρουσιάσει με ακρίβεια τήν πραγματικότητα, για να μην παραβλέπονται οί αντιθέσεις στη σοσιαλιστική κοινωνία, στο δρόμο τής έπαναστατικής της εξέλιξης, να φανερώσει τες δυσκολίες του άγώνα για τό ξεκαθάρισμά της από κάθε έκδήλωση και ξενικό φαινόμενο, που τροχοπεδάει τήν τελική νίκη του σοσιαλισμού.

Η δραματικότητα και ή σκληρότητα τής πάλης για τήν όλοκλήρωση τής κολεχτιβοποίησης τής γεωργίας άπεικονίστηκε στο μυθιστόρημα «Σκληρή γής» (1971) του

Τ. Λιάτσο. Τό γεγονός ξετυλιγεται σ' ένα όρεινό χωριό, όπου ακόμη δέν έχει συστηθεί ό άγροτικός συνεταιρισμός. Τό πρόβλημα τής κολεχτιβοποίησης, κυρίως μελετιέται από τήν άποψη τής πάλης ένάντια στήν ψυχολογία τής ιδιοχτησίας και τις έπιβιώσεις της στή συνείδηση τών ανθρώπων. Ο συγγραφέας κατώρθωσε νά δείξει τήν έσωτερική πάλη πού γίνεται στήν ψυχή τών χωρικών έξαιτίας του ένστιχτου τής ιδιοχτησίας, πού τους κρατάει γερά δεμένους μέ τους παλιούς τρόπους ζήσης και δουλιάς. Τή δύσκολη πορεία για τήν άπαλλαγή από τις άντιλήψεις και τις συνήθειες πού συνεπάγεται ή ιδιοχτησία, ό συγγραφέας προσπάθησε νά τήν ξεδιπλώσει στην ιστορία του Ριζά, ίκανός γεωργός, δεμένος μέ τή γή, μέ τό άτομικό του νοικοκυριό, πού τό είχε σηκώσει μέ μεγάλες και έξαντλητικές προσπάθειες όλη του τή ζωή. Προτού νά μπει στό συνεταιρισμό, σκέφτεται πολύ, γιατί φοβάται μήπως ή κολεχτιβιστική δουλιά, γίνονταν αίτία, ώστε, ή οίκονομία τών γεωργών νά έπαιρνε τήν κατηφοριά. Άλλά αφού ξεριζώνει από τή συνείδηση τις έπιβιώσεις τής παλιάς ιδεολογίας, ό Ριζά ζει σύψυχα μέ τά προβλήματα και τις έγνοιες του χωριού και βάζει όλες του τις δυνάμεις για νά ξεπεραστούν οί δυσκολίες και τά έμποδια στήν έναρξη τής νέας ζωής.

Στό μυθιστόρημα ό συγγραφέας παρουσιάζεται καλός γνώστης του έσωτερικού κόσμου του ιδιοχτήτη άγρότη και τών άντιθέσεων πού χαρακτηρίζουν τή ζωή του όρεινου χωριού κατά τήν έκτη δεκαετία οί όποιες έχουν δοθει μέ πολύ έκφραστικές λεπτομέρειες. Ένδιαφέρον παρουσιάζουν στό μυθιστόρημα οί σελίδες όπου σκιαγραφείται ή σύγκρουση μέ τους έχθρους του καινούργιου, ή χαρούμενη άτμόσφαιρα πού δημιουργεί ή συλλογική εργασία, τό πνεύμα τής σοσιαλιστικής άλληλεγγύης, οί σχέσεις και οί νέες άντιλήψεις πού αρχίζουν νά ριζώνουν στή συνείδηση τών ανθρώπων.

Σ' αυτή τήν περίοδο ό Σ. Σπάσε δημοσίεψε δυό μυθιστορήματα, («Στήν άκρη τής λίμνης» και «Οί φω-

τιές») στα όποια παρουσίασε τό σημερινό άλβανικό χωριό, θέμα τόσο αγαπημένο του. Τό πρώτο είναι ένα μυθιστόρημα γιά τήν κολεχτιβοποίηση τής γεωργίας, στό όποιο ό συγγραφέας έχειρίστηκε τό πρόβλημα τών μεγάλων δυσκολιών που άπαντοῦνται στις προσπάθειες γιά νά στέψουν μ' έπιτυχία αύτή τήν πραγματική έπανάσταση στη ζωή του χωριού. Στην αφήγηση τής υπόθεσης, τά πολιτικο-οικονομικά προβλήματα πλέκονται με ήθικά ζητήματα. Στο δεύτερο μυθιστόρημα «Οί φωτιές», γίνεται λόγος γιά κάποιο όρεινό συνεταιρισμό, καθυστερημένο. Τήν πράξη άποτελοῦν οί προσπάθειες τών προοδευτικῶν στοιχείων γιά νά βγάλουν τό συνεταιρισμό άπό τήν καθυστέρηση στό δρόμο τής προόδου και τής άκμής. 'Ο συγγραφέας έχει δημιουργήσει κάμποσους πειστικούς χαρακτήρες, άνάμεσα στους όποιους πρέπει ν' αναφέρομε τόν Κουϊτίμ Μοράβα, τό γεωπόνου, που έρχεται αύτοπροαίρετα στό χωριό, γιά νά συντείνει στην πρόοδο τής κοινής οικονομίας, ή Ζώγκα, ή όποία ένσαρκώνει τήν βουνοχωρίτισσα νέα, τή χειραφετημένη, που όλες τίς δυνάμεις και τή δραστηριότητά της τίς έχει άφιερώσει στην άνάπτυξη του χωριού, στό σοσιαλιστικό δρόμο.

'Ανάμεσα στα έργα, τά άφιερωμένα στη σημερινή έποχή, αξίζει ν' αναφερθουν αύτά που καταστρώνουν τό πρόβλημα τής διαμόρφωσης τής έπαναστατικής κοσμοθεωρίας στους ανθρώπους, σε πόλεμο με τίς έπιβιώσεις τής παλιῆς ψυχολογίας, ιδίως ένάντια στις παραδόσεις και τίς συντηρητικές αντιλήψεις στό πεδίο τών ήθικῶν σχέσεων. Τό μυθιστόρημα «'Ο Μάρτης» (1975), του Β. Κορέσι παρουσιάζει ένδιαφέρον ιδίως γιά τήν αντικαθρέφτιση με ψυχολογική ακρίβεια τής ψυχικής ανανέωσης τών ανθρώπων στις συνθήκες τής λεύτερης σοσιαλιστικής ζωής, ή όποία κατάργησε τούς κανόνες τών σκληρών πατριαρχικῶν ήθικῶν θεσμῶν, που κυριαρχούσαν στό παρελθόν στις όρεινές περιοχές. 'Ο δύσκολος κι επίμονος άγώνας γιά τή βεβαίωση τής προσωπικότητας τής γυναίκας στα βουνοχώρια, όπου οί έπιβιώσεις

του παρελθόντος, στον τομέα των οικογενειακών σχέσεων, ήταν ισχυρές· ή άσυγκράτητη είσχώρηση των νέων αντιλήψεων και στοχασμών, οι έπαφές με τάκτ και ύπομονη με τους εκπρόσωπους της παλιάς γενιάς, μεγαλωμένης και αναθρεμμένης με παλιές νοοτροπίες, αυτά είναι τα ζητήματα που τίγονται στο μυθιστόρημα «Οι πύργοι» (1969) του Γκιέργκ Ζέϊ, που διακρίνεται για πρωτότυπη σύνθεση.

Οι σοβαρές αλλαγές που έγιναν στην έκτη και έβδομη δεκαετία, άπεικονίστηκαν και σε μικρά πεζογραφικά έργα, ιδίως σε διηγήματα, τα όποια σημείωσαν αξιόλογη πρόοδο σ' αυτήν την περίοδο.

Έξόν από τους παλιότερους συγγραφείς, όπως ο Σ. Μουσαράϊ, Δ. Σ. Σουτερίκι κ.ά, σ' αυτό το πεδίο δημιουργίας εμφανίστηκαν μ' επιτυχία και μια σειρά άλλοι νέοι συγγραφείς, όπως ο Ν. Πρίφτι, Ί. Κανταρέ, Τ. Λιάτσιο, Ντ. Σιάπλο, Ά. Κόντο, Δ. Τζουβάνι, Ά. Τσέργκα, κ.ά. Η επιδίωξη να αντικαθρεφτίσουν τις νέες κοινωνικές εξελίξεις, ή σωστή σκιαγράφηση των χαρακτήρων, ή στενή σύνδεση με τη λαϊκή αφήγηση, είναι οι διακριτικές ιδιομορφίες των περισσότερων συλλογών με διηγήματα αυτών των χρόνων. Στο κέντρο του διηγήματος «Θεός και δούλος» (1963) του Δ. Σουτερίκι, είναι ένας υπηρέτης, ή ζωή του όποιου είχε διαρρεύσει στο παρελθόν σε άληθινή σκλαβιά, χωρίς καμιά χαρά και δικαίωμα, στερημένος κι από τις σχέσεις με τους οικείους. Υστερα από τό θρίαμβο της λαϊκής επανάστασης, όταν καλοκατάλαβε την τραγωδία του, ο ήρωας ρίχνεται και έκδικιέται κατά του ιδιοχτήτη που του είχε καταστρέψει τη ζωή, αλλά, που τελικά κι αυτός πήγε χαμένος, γιατί δέν μπόρεσε να προσαρμοστεί στη νέα ζωή. Στην άπεικόνιση της άφύπνισης του χωριάτη, στην άνάλυση της θολής ψυχικής του κατάστασης, τό διήγημα διακρίνεται από βαθιά ψυχολογική έρευνητικότητα. Τό κύριο θέμα των διηγημάτων «Τά βαριά παραπετάσματα των βουνών», «Οι πέτρινες σκάλες» και «Τά όχτώ γράμματα του Βάλτι» του ίδιου συγγραφέα είναι ή πα-

λη γιά τό θρίαμβο τῶν σοσιαλιστικῶν ἠθῶν στό χῶρο τῶν ἐνδόμυχων οἰκογενειακῶν σχέσεων. Ὁ Τ. Λιάτσιο, σέ μιά σειρά διηγημάτων, ζωγράφησε πορτραῖτα τῶν προοδευτικῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀποφασισμένων μαχητῶν γιά τή νέα σοσιαλιστική ζωή. Τέτοια εἶναι ἡ Ἑσμά, ἡ ἥρωίδα τοῦ διηγήματος «Σταλάζουν τὰ σαπισμένα σπυριά», στό ὁποῖο ὁ συγγραφέας, παρουσίασε τήν καινούργια χωριάτικη νοοτροπία, πού πάνω ἀπ' ὅλα, βάζει τὸ γενικό συμφέρον καί γι' αὐτό βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ τόν πατέρα, ἄνθρωπο μέ ἔντονες μικροαστικές ἐπιβιώσεις, πού προσπαθεῖ ν' ἀποσπάσει ὅσο τό δυνατό περισσότερο ἀπό τήν κοινωνία. Ἡ νέα ἠθική φυσιογνωμία τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων ἐκδηλώνεται καί στό διήγημα «Ἡ μυρωδιά τῆς γῆς», στό ὁποῖο γίνεται λόγος γιά κάποιον νεαρό, πού μόλις ἀποστρατεύεται σάν κληρωτός, τρέχει νά δουλέψει καί νά ζήσει στό χωριό. Ἡ ἀντιπαράθεση ἀνάμεσα στόν κολεχτιβισμό καί τόν ἀτομικισμό, βρίσκεται στά θεμέλια τῆς ὑπόθεσης τοῦ διηγήματος «Οἱ πέτρινες γενιές», στό ὁποῖο γίνεται λόγος, γιά τόν ἀγῶνα τῆς συνεταιρισμένης ἀγροτιᾶς, γιά νά κάνει εὐφορη τή γῆς στούς λόφους καί στά βουνά. Στό διήγημα «Τό πύρινο σχοινί», ὁ Ν. Πρίφτι, ἀντλήσε τό θέμα ἀπό τὰ γεγονότα τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπελευθέρωσης ὅταν ἐφαρμόζονταν ἡ ἀγροτική μεταρρύθμιση. Διαμέσου τοῦ ἥρωα τοῦ ἔργου, Μήτσο Σέμα, ὁ συγγραφέας ἐξέθεσε τήν ἀκλόνητη πίστη τῆς ἀγροτιᾶς πρὸς τή λαϊκή ἐξουσία, τήν ἀνοδο τῆς πολιτικῆς της αὐτεπίγνωσης. Ὁ ἥρωας, ἕνας φτωχὸς χωριάτης, παίρνει τόν κλῆρο τῆς γῆς, τοῦ πρώην μπέη τοῦ χωριοῦ πού τοῦ παραχωρεῖ ἡ ἐπιτροπή τῶν χωρικῶν γιά τή μεταρρύθμιση, παρόλο πού κυκλοφοροῦσε σάν ἐφιάλτης ἡ προειδοποίηση, ὅτι, ὁ ἰδιοχτήτης μπέης, περιφέρονταν ἐκεῖ γύρω στό χωριό μέ μιά ὀπλισμένη σπείρα. Κάνοντας χρήση τῆς ἀντιθέσεως ἀνάμεσα στή βαριά ζωή τοῦ παρελθόντος καί τῆς εὐτυχισμένης ζωῆς πού ἄρχισαν νά περνοῦν οἱ ἄνθρωποι χάρι στή λαϊκή ἐξουσία, ὁ Ἄ. Κόντο, στό διήγημα «Τὸ καινούργιο τραγούδι», «Ἡ για-

γιά κι ἡμεῖς», τόνισε, πῶς, ὁ σοσιαλισμός, ἀφοῦ γλύτωσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὶς σκοτοῦρες καὶ τὰ βάσανα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν γιομάτα ἡ ζωὴ τους στὴν ταξικὴ κοινωνία, συντέλεσε νὰ αὐξήσῃ ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὴ ζωὴ. Οἱ δυσκολίες τῆς ἀναδιαμόρφωσης τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ πνεῦμα τῆς κολεχτιβίστικης δουλιᾶς καὶ γενικά μὲ τοὺς κανόνες τῆς νέας ζωῆς, αὐτό εἶναι τὸ πρόβλημα μὲ τὸ ὁποῖο παίρνεται ὁ Ντ. Σιάπλο στὸ διήγημα «Ὁ κουμπές». Μὲ εὐφυεῖς ρεαλιστικὲς λεπτομέρειες, χωρὶς ἔντονες χρωστικὲς διανθίσεις, ὁ συγγραφέας ἔχει δείξει ὅτι ἡ ζωὴ τραβάει τὸ δρόμο της· ὁ ἥρωας ἀντιλαμβάνεται ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς παιδεμούς, ὅτι, οἱ καιροὶ ἔχουν ἀλλάξει καὶ ὅτι αὐτός, σὰν ὅλοι οἱ ἄλλοι, ὀφείλει νὰ μπεῖ στὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς.

* * *

Οἱ ἀλλαγές ποὺ συνδέονταν μὲ τὴν παραπέρα ἐξέλιξη τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, βάλθηκαν νὰ τὶς καθρεφτίσουν καὶ οἱ ποιητές. Στὰ ποιήματα αὐτῆς τῆς περιόδου, ἀπεικονίστηκαν ἡ ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ ἡ δημιουργικὴ φόρα τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ὁ ἐνθουσιασμός ποὺ προκάλεσε στοὺς ἀνθρώπους ἡ πάλῃ γιὰ νὰ ἐμβαθύνουν τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ἰδίως στὸν πολιτιστικὸ καὶ γενικά στὸν ἰδεολογικὸ τομέα. Στὴ σειρά τῶν πιὸ ἐκπροσωπευτικῶτερων συγγραφέων, ποὺ προσπάθησαν νὰ χειριστοῦν τὰ νέα προβλήματα τῆς ζωῆς τῆς χώρας, πρέπει ν' ἀναφέρομε, τοὺς Λ. Σιλίκι, Ἰ. Κανταρέ, Ντρ. Ἀγκόλι, Φ. Ἀράπι κ.ἄ. Πιστός τῆς βασικῆς κλίσης τοῦ ποιητικοῦ του τάλέντου, τῆς ρητορικο-περιπαθητικῆς του τάσης ὁ Λ. Σιλίκι, στὸ ποίημά του «Οἱ σαλπιγγτές» (1967), ἐξέφρασε τὸν ἐνθουσιασμό τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ ξεριζώσουν ὀριστικὰ τὰ ὑπολείμματα τῶν ἠθῶν καὶ τῶν παλιῶν ψυχολογικῶν διαθέσεων, παρουσίασε τὰ νέα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων. Τὴν κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ποιήματος, τὴν ἀπο-

τελεῖ τό λυρικο-ἐπικό ταμπλώ τοῦ σημερινοῦ βουνοχω-
ριοῦ, ὅπου ἡ θρησκεία ἔχει χάσει πιά τήν ἄλλοτε ἐξου-
σία της στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων· οἱ ὄρεσίβιοι, προ-
τήτερα καταπιεσμένοι καί ἀγράμματοι, κλώττησαν τὰ
ὀπισωδρομικά ζακόνια πού τοὺς κρατοῦσαν ἀλυσσοδε-
μένους μέ μιὰ ἐξευτελιστική ζωή καί ἀγκάλιασαν τὰ σο-
σιαλιστικά κριτήρια. Στό ποίημα καθρεφτίζεται ἡ συλ-
λογική καί ἐλευθέρη δουλιὰ πού ἔχει κάνει πιά πλούσιο
τόν ψυχικό κόσμο τῶν ἀγροτῶν. Ἡ ἰδέα τοῦ ἔργου
διαφαίνεται μέσα ἀπό τίς ρεαλιστικές, ζωντανές καί συ-
γκεκριμένες λεπτομέρειες. Τό σύνθημα πού εἶναι φτιαγμέ-
νο μέ μεγάλα γράμματα στή βουνοπλαγιά: «Νέες! Μήν
παραδέχεστε ποτέ τήν ἐξαγορά σας μέ χρήματα», ὁ
σταυρός «πεταγμένος στό βάθος» καί σέ ἀντίθεση μ' αὐ-
τόν, τό κόκκινο ἀστέρι πού μέσα ἀπό τοὺς μαρμαρένιους
πύργους σκορπάει τή μαύρη συννεφιά», ἡ νέα κοπελλιὰ
ἡ ὄρεσίβια πού ἀρνεῖται νά παντρευτεῖ «τό ραχιτικό ἄ-
ντρα», τόν προορισμένο τῆς τύχης της ἀπό τοὺς γονεῖς,
ὁ νέος ὄρεσίβιος πού διακηρύχνει μέ ζωηράδα καί πίστη
τίς προόδους πού ἔχει κάνει ἡ ἐνδοχώρα, οἱ συνεταιρι-
στές, οἱ ὅποιοι σέ προσπάθεια νά πάρουν τῆς γῆς ὅσο
πιό πολλά προϊόντα, καταπολεμοῦν ἐπίμονα τήν ξηρασία
στά χωράφια τὰ σπαρμένα μέ πατάτες πού πρασινίζουν
στήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ κοντά στό παραμεθόριο φυλά-
κιο, ὅλα αὐτά δίνουν τό θέαμα αὐτοῦ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ
πού προκάλεσε στή ζωή τῆς κοινωνίας ἡ Ἐκκληση τῆς
ΚΕ τοῦ Κόμματος Ἐργασίας γιά νά ἐξασφαλιστεῖ ὁ πλέ-
ριος θρίαμβος τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας σ' ὅλους τοὺς
τομεῖς τῆς ζωῆς. Τό ἴδιο τό ὑλικό ἔχει καθορίσει τό ρη-
τορικό ὕφος καί τό δημοσιογραφικό χαρακτήρα τοῦ ποι-
ήματος. Τοῦτο φαίνεται καί σ' ἐκεῖνες τίς ὠδές τοῦ ποι-
ήματος, ὅπου ὁ Λ. Σιλίκι ἐξύψωσε τοὺς γερούς χαρακτή-
ρες, πού ζοῦν μέ τίς ἀνησυχίες καί τίς ἀπαιτήσεις τοῦ
καιροῦ καί μαστίγωσε μέ τή σάτυρα αὐτουνούς πού, πα-
ρότι κάποτε, στά χρόνια τῆς σύγκρουσης μέ τοὺς φασί-
στες καταχτητές, ἔδειξαν τόν ἑαυτό τους ἀληθινούς ἐπα-
ναστάτες, στίς συνθήκες τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς, δόθηκαν

στis μικροαστικές άνέσεις και έχασαν έτσι πολλά από τά προτητερινά τους χαρίσματα, άρχισαν νά ζοῦν μέ έπιδιώξεις και μικρές άσήμαντες έπιθυμίες. Αύτους τους τύπους ό ποιητής τους καλεί νά τινάξουν από πάνω τους τή σκόνη τής μικροαστικής ήσυχίας και νά πάρουν ένεργό μέρος στις προσπάθειες όλης τής γενιάς, νά έμβαθύνουν πιό πολύ τό έπαναστατικό πνεῦμα στη ζωή και στη δουλιά. Φλογερό κάλεσμα, για νά πετάξουν τις ξενικές έπιδράσεις για τήν κοινωνία μας, ό ποιητής άπευθύνει και σέ κείνους τους νέους, οί όποιοι, μιμούμενοι τήν ξένη άσχημη μόδα, «παραφωνοῦν οί φαλτσάρουν» στο έπαναστατικό κλίμα που χαρακτηρίζει όλη τή χώρα.

Τήν πάλη τής έργατικής τάξης ενάντια στους γραφειοκράτες, που έπιχειροῦν μέ άλαζονεία νά πνίξουν τή φωνή τῶν ανθρώπων, τό ζωντάνεμα τής κοινωνικής ζωής σαν αποτέλεσμα τής γενικής έφόδου ενάντια σέ ό,τι παρεμποδίζει τήν προώθηση τής σοσιαλιστικής κοινωνίας, έξέθεσε ό Φ. Άράπι στο ποίημα «Άντιγραφειοκρατικό» (1968). Σ' αυτό, ό ποιητής μιλάει για κάποιον διευθυντή έργοστασίου, ό όποιος μέ τις φωνάρες του προσπαθεί νά κλείσει τό στόμα ενός έργάτη συντρόφου του, που τον συμβουλεύει νά μήν αποφασίζει για τους ανθρώπους ξεκινώντας από τις προσωπικές συμπάθειες.

Στήν άλαζονεία και τήν άύθαιρεσία αυτού του πεπρωμένου γραφειοκράτη, δίνουν τέλος οί έργάτες, οί όποιοι του άφαιροῦν τό καθήκον του διευθυντή. Πλάι σ' αυτό τό έπεισόδιο, στο όποιο δέ λείπουν και τά σατυρικά σκιτσαρίσματα, στο ποίημα, αξιόλογη θέση κατέχουν και οί στοχασμοί του ποιητή για τά έπεισόδια που έκθέτει. Ό πλέριος θρίαμβος τής προλεταριακής ιδεολογίας στη ζωή, τό δυνάμωμα ολοένα και περισσότερο τῶν θέσεων του καινούργιου και ή άδιάκοπη έξασθένηση του παλιού, ζωντανεύει στον ποιητή αισθήματα ένθουσιασμοῦ και θαυμασμοῦ για τό άστείρευτο έπαναστατικό πνεῦμα τής έργατικής τάξης. Μέ τήν έπίδραση τής σφριγηλής άτμόσφαιρας που χαρακτηρίζει

τή ζωή τῆς χώρας, ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ξανανιώνει, τὰ κομμουνιστικά ἤθη γίνονται πιό ἀδρά καί ριζώνουν πιό βαθιά στό νοῦ καί στήν καρδιά τους. Καί τόν ποιητή, ἡ πάλη τῶν ἐργατικῶν μαζῶν γιά τήν ἐπαναστατικοποίηση ὅλης τῆς ζωῆς τῆς χώρας, τόν βοηθάει νά ἀποβάλλει τίς συνήθειες καί τίς μικρές, ἀσήμαντες ἐπιθυμίες, νά κάμει τήν κάθαρση στή φωτιά τῆς πάλης γιά τήν πλέρια νίκη τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας.

* * *

Τό βασικό θέμα τοῦ δράματος αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι ὁ θρίαμβος στήν ἀνθρώπινη συνείδηση, τῶν νέων ἀντιλήψεων καί ιδεολογικῶν νοημάτων, τό ριζοβόλημα τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων στή ζωή τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Ἡ νέα ἀλβανική δραματουργία καί πρὶν εἶχε στρέψει τήν προσοχή της στόν ἀγῶνα γιά τήν ιδεολογική ἀναδιαμόρφωση τοῦ ἀτόμου, ἀλλά στίς συνθήκες τῆς πάλης γιά τήν παραπέρα ἐπαναστατικοποίηση τῆς ζωῆς τῆς χώρας, διαμέσου τῆς ἐκβάθυνσης τῆς ιδεολογικῆς καί πολιτικῆς ἐπανάστασης, τὰ προβλήματα τῆς κάθαρσης τῆς συνείδησης τῶν ἀνθρώπων ἀπό τὰ «στίγματα» τῆς παλιᾶς κοινωνίας, ἀπόχτησαν ἰδιαίτερη ἐπικαιρότητα. Ἀκριβῶς, ἡ ἐκθεση τῶν δυσκολιῶν πού ἀπαντήθηκαν στό προτσές γιά τήν πλέρια νίκη σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας, χαρακτηρίζει τὰ καλύτερα δράματα αὐτῆς τῆς περιόδου, ὅπως «Ἡ κόρη τῶν βουνῶν» (1969), τοῦ Λ. Πάπα, «Ἡ μεγάλη ἀναστροφή» (1976), καί «Οἱ Λιουγκαγιάνηδες» (1976) τοῦ Κ. Γιακόβα κ.ἄ.

Στά δράματα «Ἡ μεγάλη ἀνατροπή», καί «Οἱ Λιουγκαγιάνηδες», ἐμφανίζεται καί πάλι τό χαρακτηριστικό γνώρισμα πολλῶν ἔργων τοῦ Κ. Γιακόβα ὅπως π.χ. στό δράμα «Ἡ γῆς μας» καί «Ὁ Χαλίλ καί ἡ Χαϊρίε». Ὁ συγγραφέας σ' αὐτά τὰ δράματα καθρεφτίζει φλέγουσες κοινωνικές ἀντιθέσεις, πλέκει δυνατά τό θέμα

καί ἀναπτύσσει τὴ δράση μὲ γοργό ξετύλιγμα καί ἰ-
διαίτερη δραματικότητα.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ δράματος «Ἡ μεγάλη ἀνατροπή»,
εἶναι παρμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς πέμπτης δεκαετίας,
ὅταν ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκοδόμησις γίνονταν μὲ γοργό
ρυθμό. Ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῶν
παλιῶν ἠθῶν, τὸ ριζοβόλημα τῶν νέων σχέσεων καί στὴ
ζωὴ τῶν ἐνδότερων ὄρεινῶν χωριῶν ποὺ κάποτε ἦταν
καθυστερημένα, εἶναι τὸ πρόβλημα πρὸς ἀναπτύσσει δια-
μέσου μιᾶς ζωηρῆς ἀφήγησης. Ἐπίκεντρο τοῦ ἔργου ἔ-
χει τεθεῖ ἡ πάλῃ ἀνάμεσα στοὺς νέους ἀνθρώπους τοῦ
βουνοχωριοῦ, τοὺς τολμηροὺς ἀγωνιστὲς γιὰ τὸ σοσια-
λισμό, ὅπως ὁ Γκιέργκ Μέλσαι, Πάλ Περτόκα, ἡ Μπάρ-
δα, ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά καί τοὺς ἐχθροὺς τοῦ νέου καθε-
στῶτος, ὅπως ὁ Νικόλ Γκιέτα, Μπρουνγκ Τόλι κ.ἄ ἀπὸ
τὴν ἄλλη. Μὲ τὴ φιγούρα τοῦ νέου ὄρεσίβιου Γκιέργκ
Μέλσαι, δραστήριου στελέχους τοῦ χωριοῦ, ἀποφασι-
στικὸ ἀγωνιστὴ γιὰ τὴν καινούργια ζωὴ, τὴν ὁποία
περιφρουρεῖ καί μὲ τὸ ὄπλο στὸ χέρι ἐνάντια στὶς ἀντι-
περισπαστικὲς ὁμάδες τὶς σταλμένες ἀπὸ ξένες χῶρες,
ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ ἀνατινάξουν τὸν ἀρτισύστατο ὑδροη-
λεκτρικὸ σταθμό, ὁ συγγραφέας μᾶς ἐπεξηγεῖ τὴν ἀνα-
νέωση τῆς ὄρεινῆς ἐνδοχώρας ὑπὸ τὴν ἐνεργητικὴ ἐπί-
δραση τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὸ ξέσπασμα τῆς ἐνεργικότητος
καί τῆς δημιουργικῆς ὁρμῆς τῆς ὄρεσίβιας φτωχολογιᾶς.
Ἡ νέα κοινωνικὴ καί ἠθικὴ φυσιογνωμία τοῦ ἥρωα πα-
ρουσιάζεται καί στὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ. Δουλεύοντας γιὰ
τὸ χτίσιμο τοῦ ὑδατοφράχτη τοῦ ἠλεκτρικοῦ σταθμοῦ,
αὐτὸς γνωρίζεται μὲ τὴ νέα κομμουνίστρια, τὴ Μπάρδα,
μιᾶ κοπέλλα εὐστροφη, ἔξυπνη, ὄμορφη καί μὲ χαρακτή-
ρα, μὲ τὴν ὁποία ἀρραβωνιάζεται, παρόλο ποὺ ξέρει,
ὅτι, ὁ πατέρας τῆς ἦταν φονιάς τοῦ πατέρα τοῦ στά-
δύστυχα χρόνια πρὶν τῆς ἀπελευθέρωσης, καί σύμφωνα
μὲ τοὺς κανόνες τῶν ἀγραφῶν νόμων τῶν ὄρεσίβιων, ὁ
Γκιέργκ ἔχει ὀφειλὴ ἐκδίκησης στὴν οἰκογένεια τῆς Μπάρ-
δα. Ἀλλὰ ὁ Γκιέργκ εἶναι κομμουνιστὴς, αὐτὸς ὑψώνεται
ἀπάνω ἀπὸ παλιὰς κοινωνικὲς προκαταλήψεις, πολὺ πε-

ρισσότερο, γιατί ξέρει, ὅτι, τὶς δυὸ φτωχὲς οἰκογένειες, τὶς εἶχε ὠθήσει σὲ διένεξη ὁ μπαϊραχτάρης, γιὰ νὰ τόχε πιὸ εὐκόλα νὰ ἐξουσίαζε τοὺς ὄρεσίβιους.

Τὰ γεγονότα στό δράμα ξετυλίγονται σέ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, μὲς στό ὁποῖο ὁ Γκιέργκ ὤφειλε νὰ πείσει τὴν μάνα του καὶ τὴ γιαγιά, νὰ δεχτοῦνε στό σπίτι σὰ νύφη, τὴ θυγατέρα τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ συγγραφέας κατόρθωσε νὰ δώσει μὲ ἀναγλυφικὸ πειστικὸ τρόπο τὴ σφοδρὴ ψυχικὴ πάλη ποὺ διεξάγεται στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τῆς παλιάς γενιᾶς, ποὺ ζοῦνε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν κοινωνικῶν προκαταλήψεων ποὺ τὶς ὑποδαυλίζουν οἱ ἐχθροὶ τοῦ λαϊκοῦ καθεστῶτος. Στὴν ὑπερνίκηση τῶν οἰκογενειακῶν συγκρούσεων συμβάλλει ἡ λύση τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων. Ἡ ἀποτυχία τοῦ σχεδίου τῶν ἐχθρῶν νὰ ἀνατινάξουν τὸν ὑδατοφράκτη, διαλευκαίνει καὶ τὶς προσπάθειές τους ν' ἀνάψουν καυγὰ στὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ Γκιέργκ Μέλσαι. Ἐδῶ φάνηκε ἡ δεξιότητα τοῦ συγγραφέα νὰ συνυφάνει μὲ φυσικὸ τρόπο τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ διαμάχη, καὶ γιὰ νὰ χαρακτηρίσει μὲ λίγες κοντυλιές τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος, ἰδίως τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης στὰ βουνοχώρια.

Καὶ στό δράμα «Οἱ Λουγκαγιάνηδες», τὰ γεγονότα ξετυλίγονται σ' ἓνα ὄρεινὸ ἐνδοχώρι, στὶς παραμονὲς τῆς ἰδρυσης τοῦ συνεταιρισμοῦ. Τὴ σύγκρουση στό ἔργο, ὁ συγγραφέας τὴν ξεδιπλώνει μέσα σὲ μιὰ μεγάλη πατριαρχικὴ οἰκογένεια, στὴν ὁποία, ὁ λόγος τοῦ οἰκογενειάρχου ἦταν πάντοτε νόμος γιὰ τοὺς ἄλλους, τὰ παιδιά καὶ τ' ἀνεψίδια του. Ἡ πάλη ποὺ διεξάγει τὸ τρίτο παιδί, ἐργάτη σὲ μιὰ φάμπρικα, μαζί μὲ τὸ μεγάλο ἀδερφό, ἀνεψιοῦς καὶ ἀνεψιές, γιὰ νὰ πείσουν τὸν οἰκογενειάρχου νὰ μπεῖ στό συνεταιρισμὸ, εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἔργου. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ δράμα, ἡ ἀφήγηση ξετυλίγεται μὲ δυναμικότητα. Ὁ συγγραφέας περιγράφει μὲ ζωντάνια τὰ περιστατικὰ ποὺ συμβαίνουν στὴν οἰκογένεια ὅπως λόγου χάρη, ἡ ἀποφασιστικὴ στάση τῶν νέων στὴν

έντονη πάλη για να κάμψουν τήν αντίσταση του γέρου της οικογένειας, τό κλώνισμα των παλιών βάρων στά όποια ήταν στημένο τό κύρος του οικογενειάρχη, ή άνακάλυψη του ταξικού έχθρου, που ύποκρινόταν τό φίλο του σπιτιού, μά στην πραγματικότητα αυτός είχε σπρώξει τήν αντιπερισπαστική όμάδα να σκοτώσουν τό πρωτότοκο παιδί της οικογένειας. "Αν καί τό δράμα έχει σκηνές που διαδραματίζονται μέσα στό σπίτι, ό συγγραφέας έκανε τέτοια εικονογραφική διάταξη των προσώπων, ώστε, να βγαίνει καθαρά ή βασική ιδέα του έργου: "Η άκάθεκτη πορεία της νέας ζωής καί στις ένδοτερες όρεινές περιοχές, ή ψυχική ανάταση των ανθρώπων, ή όμορφιά του ιδανικού καί των έργων των ήρώων: των Φάγια, Χίντρι, Χίντα κ.ά. "Η πρώτη έντύπωση στό δράμα «"Η κοπέλλα των βουνών», του Λ. Πάπα, είναι, ότι, πρόκειται για μιá ιστορία άνακάλυψης κάποιου έγκλήματος, αλλά στην πραγματικότητα είναι ένα έργο στό όποιο χειρίζεται μιá όξύτατη πολιτικο-κοινωνική σύγκρουση. Τήν προσοχή του θεατή καί του άναγνώστη, τήν τραβάει ή βαθιά γνώση από μεριά του συγγραφέα, του έσωτερικού κόσμου καί της ψυχοσύνθεσης των όρεσίβιων. Τό δράμα μάς όδηγεί στό όρεινό χωριό, στά πρώτα χρόνια της έγκαθίδρυσης της λαϊκής έξουσίας στην "Αλβανία, όταν μεταξύ του παλιού κόσμου που έδνε καί του σσιαλισμού, διεξάγεται μιá σκληρή πάλη. Οί έχθροί, οί πλούσιοι, οί μπαϊραχτάρηδες καί τά διάφορα άντιδραστικά στοιχεία, έκαμαν ό,τι μπορούσαν, για να ξανακερδίσουν τίς χαμένες θέσεις καί να παραμποδίσουν τό νέο καθεστώς. Για να έκφοβίσουν τους χωριάτες καί να τους άπομακρύνουν από τή συμμετοχή στην οικοδόμηση της νέας ζωής, αυτοί κάνουν χρήση κακολογίες καί φόνους. "Έτσι έκαναν αυτοί με τήν Τσουτσα, έξέχουσα κοινωνική άγωνίστρια της βουνοπεριοχής του βορρά, ή όποια, διαφωτίζοντας τίς γυναίκες, ιδιαίτερα τίς νιές του χωριού, με τό καινούργιο πνεύμα καί ξεσηκώνοντάς τες για μιá ένεργή πολιτικο-κοινωνική ζωή,

ἄρχισε νά χαλάει τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν. Στή ζωὴ τῆς Ἡ Τσοῦτσα εἶχε δοκιμάσει τὴν καταπίεση καὶ τὴν ἀφορητὴ ἀδικία πού βάραινε στή φτωχολογιά τοῦ χωριοῦ. Ἐξαιτίας πού ὁ πατέρας τῆς εἶχε λάβει τό θάρρος νά ἐναντιωθεῖ στὸν ἄρχοντα τοῦ χωριοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπιζητοῦσε νά τοῦ ἄρπάξει τὰ χωράφια, ὁ φραγκόπαππας, ἐξόν ἀπὸ τὴ δημόσια ταπείνωση, πού τοῦ ἔκανε, ἀρνήθηκε νά τοῦ βαφτίσει τὴ νεογέννητη κοπέλλα, τιμωρώντας τὴν ἔτσι νά μείνει γιὰ ὅλη τὴ ζωὴ χωρὶς ὄνομα καὶ κατὰ συνέπεια, τῆς προδιόγραψε τὴν τύχη τῆς καλογοριᾶς, γιὰτὶ ἓνα θηλικὸ χωρὶς ὄνομα, ἦταν ἓνα ὑποκείμενο, πού κανεὶς δέ στέργει γιὰ γυναῖκα του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξευτελιστικὴν ζωὴ, τὴν Τσοῦτσα τὴ γλύτωσε ὁ σοσιαλισμὸς, ὁποῖος, ἔτσι ὅπως γιὰ ὅλη τὴ φτωχολογιά τῆς ὑπαίθρου, ἄνοιξε τῆς νέας κοπέλλας τὴς θύρες γιὰ ἓνα μέλλον ὁμορφοῦ καὶ ἀνθρώπινου ἀξιοπρέπειας. Ἡ Τσοῦτσα εἶναι προικισμένη μὲ ρωμαντικὸν χαρακτήρα. Ὁ μέγας κοινωνικὸς σκοπὸς, ἡ πάλη γιὰ τὴν πραγμάτωσὴν τοῦ, τῆς ἔχει ἀνάψει ψυχικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ξύπνησε μέσα τῆς ἱκανότητες καὶ πρωτόφαντη ἐνεργητικότητά. Ἡ τόλμη, ἡ στωϊκότης καὶ ἡ ἀκλόνητος πίστις στὴ δικαιοσύνη τῆς ὑπόθεσης γιὰ τὴν ὁποῖα παλεύει, εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ ἰδιομορφία τῆς. Ἡ ἥρωίς περιγράφεται ὄχι μόνον ὡς ἄνθρωπος μὲ ἀποκρυσταλλωμένο καὶ ἀλύγιστον χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ ὀπλισμένη μὲ τὴν ἀπαιτούμενη πολιτικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἐπίγνωση, πού ἀντιλαμβάνεται, ὅτι, ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος τῆς καταπίεσης δέ θὰ γκρεμιζόταν ὀριστικὰ, ἂν οἱ ψυχὲς καὶ οἱ καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων δέ θὰ ἀπαλάσσονταν ἀπὸ τὴς παλιῆς προκαταλήψεως, πού εἶχαν καθηλώσει τὴς δυνάμεις τους. Ὁ συγγραφεὺς ἔδωσε τὴς εἰδικὲς συνθήκας ὅπου διαδραματίστηκε ὁ ταξικὸς ἀγὼνας στὴς βουνοπεριοχάς, τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας. Πλαῖστα ἀπομεινάρια τῶν τρομοκρατικῶν συμμοριῶν, οἱ πρῶην συνεργάτες τῶν φασιστῶν καταχτητῶν, οἱ ἐχθροί, στὸν πόλεμον ἐνάντια στό καινούργιον καθεστῶς, ἐκμεταλλεῦντας τὰ παλιὰ συντηρητικὰ ζακὸ-

νια τῆς ὀρεινῆς ἐνδοχώρας, προστάτες τῶν ὁποίων αὐτοὶ παρουσιάζονται στά μᾶτια τῶν χωρικῶν, γιατί ξέρουν καλά τί μεγάλη ἐπιρροή ἀσκεῖ ἡ παλιὰ ψυχολογία στοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι αὐτοὶ κατορθώνουν, γιὰ κάμποσο καιρὸ, νὰ κρατᾶνε στήν ἠθικὴ ἐπίδρασή τους μερικοὺς χωριάτες, πού δὲν ἔχουν χειραφετηθεῖ ψυχικά καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσουν προσωρινὰ νὰ πάρουν ἐνεργὸ μέρος στήν οἰκοδόμησι τῆς σοσιαλιστικῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ συγγραφέα ἐκφράζεται διαμέσου μερικῶν ἐπεισοδιακῶν προσώπων στὸ δράμα, σάν τὸν Πάλ, τὸν ἀδελφὸ τῆς Τσοῦτσα, πού ἡ τυφλὴ ἀφοσίωσι στοὺς θεσμοὺς τοῦ Κανόνα, τὸν φέρει σὲ σύγκρουσι μὲ τὴν ἀδελφή του. Στὸ δράμα «Ἡ κοπέλλα τῶν βουνῶν», ὁ συγγραφέας δείχνει, ὅτι, στὴ λυσσασμένη ἀντίστασι πού προβάλλουν στὴ λαϊκὴ ἐξουσία, οἱ παλιὲς δυνάμεις, στηρίζονται καὶ στὴ θρησκεία, ἡ ὁποία πάντοτε ἔχει διαϊωνίσει τὴν κοινωνικὴ καταπίεσι ἀπὸ τίς κυρίαρχες τάξεις. Μὲ τὸ πάθος τοῦ ξεσκεπάσματος τῶν ἀρχαϊκῶν θεσμῶν καὶ τῆς θρησκείας, πού εἶχαν κρατήσει σὲ βαρὺ ζυγὸ καὶ ἀμάθεια τὸ λαὸ, στὸ δράμα «Ἡ κοπέλλα τῶν βουνῶν», βρῆκαν ἀπήχησιν τὰ ἐπίκαιρα προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν τὴν ἀλβανικὴ κοινωνία τῆς ἕκτης καὶ ἑβδομῆς δεκαετίας, ἰδίως ἡ πάλῃ πού εἶχε ἀνάψει γιὰ τὴν πλείρια χειραφέτησι τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῶν ἐπιβιώσεων τῶν ταπεινωτικῶν θεσμῶν τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς θρησκείας.

Ἡ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥ- ΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Στὴν παραπέρα πορεία τοῦ τόπου, στὸ δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐνδοξη ἐποποιία τοῦ ἀγῶνα ἐναντία στοὺς φασίστες καταχτητὲς καὶ τὰ ὄργανά τους, ἄρχισε ὀλοένα καὶ πιότερο νὰ μεγαλώνει.

Ἐννοεῖται, αὐτὸ ἦταν ἔκφραση τῆς ἀνάγκης πού αἰσθάνονταν ἀκόμη ἡ κοινωνία νὰ γνωρίσει καλύτερα τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξη τῶν γεγονότων πού ὀδήγησαν στὸ θρίαμβο τῆς ἐπανάστασης καὶ γιὰ νὰ κατανοηθεῖ στὸ βάθος τους ὁ ρόλος τῶν λαϊκῶν μαζῶν σ' αὐτὰ τὰ σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ἀλλὰ ἡ πιό πλέρια γνώση τῶν γεγονότων πού ἀποφάσισαν τὶς τύχες τῆς χώρας στὰ χρόνια τοῦ Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, εἶχε σημασία καὶ γιὰ μιὰ ἄλλη αἰτία: αὐτὴ ἡ γνώση θὰ συντελοῦσε δυναμικὰ στὴ δραστηριότητα ὅλου τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν πλέρια οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, σὲ πάλῃ ἐνάντια στὸ καπιταλιστικο - ρεβιζιονιστικὸ κόσμο. Ὁ ἥρωισμὸς καὶ τὸ ὑψηλὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας πού χαρακτήρισαν τὰ χρόνια τῆς ἀντίστασης ἐνάντια στοὺς φασίστες κατακτητὲς, συνέχισαν νὰ ἦταν ἀστείρευτη πηγή ἔμπνευσης γιὰ τὶς ἐργαζόμενες μάζες, στίς προσπάθειές τους γιὰ νὰ ξεπεράσουν τὰ ἐμπόδια πού παρέμβалан οἱ ἐχθροὶ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Γι' αὐτὸ, στὴν ἕκτη καὶ ἕβδομη δεκαετία, καθῆκον τῶν συγγραφέων παρέμεινε ἡ ἀπεικόνιση σὲ τρόπο πιό διεξοδικό καὶ ὀλόπλευρο τοῦ ἥρωικοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στοὺς φασίστες κατακτητὲς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας.

Ἀπὸ τὴν πέμπτη δεκαετία, εἶχαν γίνει προσπάθειες γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν περιγραφικὴ παρουσίαση τῶν ἥρωικῶν ἐπεισοδίων τῶν χρόνων τοῦ ἀγῶνα, στὴν πιό πλατιά ἐπικὴ ἀπεικόνιση τῆς ἥρωικῆς δράσης σ' αὐτὴν τὴν πάλῃ, γιὰ νὰ ρθεῖ σὲ φῶς ἡ διαφοροποίηση τῶν τάξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν συγκροτημάτων σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὸ ξύπνημα καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν κομμουνιστῶν, τὴν προδοτικὴ στάση τῶν ὑψηλῶν τάξεων καὶ τὴ στενὴ τους συνεργασία μὲ τοὺς ξένους. Αὐτές οἱ προσπάθειες καρποφόρησαν ἰδίως τὴν ἕκτη καὶ ἕβδομη δεκαετία ὅταν στὸ σύνολο τῆς ἡ λογοτεχνία εἶχε ἀποχτήσῃ τὴν ἀπαιτούμενη πείρα καὶ οἱ συγγραφεῖς εἶχαν κάνει προόδους στὴν τέχνη τοῦ λόγου.

“Ένα από τὰ πιό καλὰ ἔργα αὐτῆς τῆς περιόδου, ἀφιερωμένο στὸν ἀγῶνα εἶναι ἡ διλογία «Προτοῦ νὰ φέξει» (1968), τοῦ Σ. Μουσαράϊ. Στὴν ἐκπόνηση αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ὁ συγγραφέας στηρίχτηκε σὲ μεγάλη κλίμακα στὴν προσωπικὴ του πείρα, στὶς ἐντυπώσεις καὶ τὰ συναισθήματά του, σὰν ἀγωνιστῆς στὸν ἀντιφασιστικό, λαϊκὸ πόλεμο. Χρησιμοποιώντας ὕλικά, παρμένα ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ ἐπινοώντας μιά σειρά καλλιτεχνικά πα-
νοράματα, ὁ συγγραφέας κατόρθωσε νὰ ἰχνογραφήσει μὲ πιστότητα, τὸ πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ κλίμα τοῦ τέ-
λους τῆς τρίτης δεκαετίας καὶ τῆς περιόδου τῆς φασι-
στικῆς κατοχῆς, τὶς ἐντατικές προσπάθειες ποὺ κατα-
βάλλονταν στοὺς κύκλους τῆς προοδευτικῆς νεολαίας καὶ τῶν ἀστικῶν διανοοῦμενων, γιὰ νὰ βροῦν διέξοδο
στὰ φλέγοντα ζητήματα ποὺ στέκονταν μπροστὰ στὴν
ἀλβανικὴ κοινωνία. Τὸ «Προτοῦ νὰ φέξει», ἔχει τὴ δομὴ
χρονικοῦ μυθιστορήματος, τὰ γεγονότα κυλᾶνε μὲ χρονολο-
γικὸ εἶρμό, χωρὶς ξεκάθαρη ὀργανωμένη συνοχὴ δράσης.
Στὸ ἔργο ὑπάρχουν μερικὲς κατευθύνσεις σχετικὰ μὲ τὸ θέμα
πού ξετυλίγονται χαλαρὰ καὶ μὲ τρόπο, λίγο πολὺ, ἀνεξάρ-
τητο. Ἡ κεντρικὴ κατεύθυνση εἶναι συνδεμένη μὲ τὸν Κεμάλ
Ὁρχάναϊ, ἓνα διανοοῦμενο ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα, ὁ ὁ-
ποῖος, γνωρίζοντας ἀπὸ κοντὰ τὴ μεγάλη φτώχεια τῶν
λαϊκῶν μαζῶν, πολεμᾷ καὶ βασανίζει τὴ σκέψη του, νὰ
βρεῖ τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας γιὰ τοὺς φτωχοὺς καὶ γιὰ
ὅλη τὴ χώρα, ἀπὸ τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση τῶν κυρίαρ-
χων τάξεων. Ὁ συγγραφέας μεταφέρει τὸν ἥρωα στὶς
μεγάλες δοκιμασίες ποὺ περνᾷ ἡ πατρίδα μετὰ τὴν 7
Ἀπρίλη 1939, ὅταν ἔχασε τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἐθνικὴ
ἀνεξαρτησία καὶ δείχνει τὴ νομοτέλεια τῆς παραπέρα
τύχης του, στὶς συνθήκες ποὺ ξέσπασε ἡ λαϊκὴ ἀντί-
σταση ἐνάντια στὸ φασιστικὸ ζυγὸ καὶ τῆς ὀργάνωσης
τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, κάτω ἀπὸ τὴν κα-
θοδήγηση τῶν κομμουνιστῶν. Περνώντας ἀνάμεσα σ’

αὐτὰ τὰ γεγονότα, ὁ ἥρωας ἀντρώπει, διαμορφώνεται
σάν ἐπαναστάτης· ἀφομοιώνει στὸ ὄλοκαύτωμα τοῦ πο-
λέμου τὴν ἐπιστημονικὴ μαρξιστικὴ-λενινιστικὴ κοσμο-
θεωρία, γίνεται πρωτοπόρος μαχητὴς τοῦ λαϊκοῦ κινή-
ματος. Ὁ δρόμος τῆς ψυχικῆς καὶ ιδεολογικῆς του δια-
μόρφωσης δὲν ἦταν μιὰ εὐκόλη πορεία. Στὴ νεανικὴ ἡ-
λικία του, ὁ ἥρωας, εἶχε πασκίσει νὰ καταλάβαινε,
ποιὲς ἦταν οἱ αἰτίες γιὰ τὶς κακουχίες τῶν λαϊκῶν μα-
ζῶν καὶ νὰ βρῖσκε τὸν κατάλληλο δρόμο γιὰ τὴ σωτη-
ρία τοῦ λαοῦ. Στὴν ἀρχὴ αὐτὸς γνωρίζεται μέ τὸ πε-
ριβάλλον τῶν διανοοῦμενων τῆς τρίτης δεκαετίας ὅπου
παραβρισκόταν στὶς συζητήσεις καὶ συνομιλίες τους γιὰ
διάφορα κοινωνικο-πολιτικά θέματα, ὁ ἥρωας ἐλπίζει νὰ
βρεῖ ἀπάντηση στὰ πολλὰ ἐρωτηματικὰ ποὺ τὸν βα-
σανίζουν, ἀλλὰ σύντομα καταλαβαίνει, ὅτι, στὶς ἀναζη-
τήσεις του, δὲ μπορούσαν νὰ τὸν βοηθήσουν οἱ ἄγονες
συζητήσεις τῶν ἀστικῶν διανοοῦμενων, οἱ ὁποῖοι δὲ
γνώριζαν τὴν κατάσταση τῆς χώρας καὶ δὲν εἶχαν ἐ-
μπιστοσύνη στὸ λαό. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, σύμφωνα μέ
τὴ σκέψη του, μιλοῦσαν «περὶ ἀνέμων καὶ ὑδάτων»,
τὸν καιρὸ, ποὺ ἡ χώρα ἦταν στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ.
Ἡ παραπέρα διαγωγή τους, τὸν πείθει πιὸ πολὺ γιὰ
τὴν ὀρθότητα ἐνὸς τέτοιου συμπεράσματος. Ὑστερα ἀ-
πὸ τὶς 7 Ἀπρίλη 1939, ἡ πλειονότητά τους, συμβιβάζ-
ονται μέ τὴ φασιστικὴ κατοχὴ καὶ ρίχνουν στὸ καλάθι
τὶς φράσεις «δημοκρατία», «πρόοδο». Μόνο οἱ κομμουνι-
στὲς, μέ τους ὁποίους αὐτὸς ἔρχεται σ' ἐπαφὴ εὐθύς ἀ-
πὸ τὰ τέλη τῆς τρίτης δεκαετίας εἶναι γι' αὐτὸν ἡ
πραγματικὴ δύναμη, ἡ ἱκανὴ νὰ λύσει τὰ σοβαρὰ προ-
βλήματα τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας. Σάν παιδί φτωχολο-
γιᾶς καὶ ἄνθρωπος δράσης ποὺ ἦταν, γίνεται κομμουνι-
στὴς, μπαίνει στὸ δρόμο τοῦ ἀπαναστατικοῦ ἀγώνα ἐ-
νάντια σ' ὅλους τους ὑπαίτιους τῆς βαριᾶς κατάστασης
ποὺ βρίσκονταν ἡ χώρα. Σ' αὐτὰ τὰ κεφάλαια τοῦ μυ-
θιστορήματος, σέ στενὴ σχέση μέ τὴ σύσταση τοῦ λαϊ-
κοῦ ἀγώνα, δειχνεταὶ ἡ ιδεολογικὴ καὶ πολιτικὴ σφυ-

ρηλάτηση του ήρωα, ή μετατροπή του σε έξοχο διαφωτιστή και οργανωτή του παρόνομου κινήματος.

Τή φυσιογνωμία του Κεμάλ 'Ορχάναϊ, ο συγγραφέας τήν παρουσιάζει σε σύνδεση και συσχετισμό, μ' ένα μεγάλο κύκλο ανθρώπων, οί όποιοι διαφέρουν ο ένας άπ' τον άλλο, ως προς τή στάση πού κρατάνε άπέναντι στα βαρυσήμαντα γεγονότα πού διασταύρωναν τή χώρα ύστερα άπό τή φασιστική κατοχή, ως προς τήν καταγωγή και τήν κοινωνική θέση. 'Η πλειονότητα των ανθρώπων, μέ τους όποιους ο ήρωας συνεργάζεται, ήταν οί άπλοί άνθρωποι, οί εργατοβιοτέχνες, οί μικρο-ύπάλληλοι, οί φτωχοί νέοι και τά ενεργά μέλη του παράνομου αντιφασιστικού κινήματος. Στίς σχέσεις του μεταξύ τους, βγαίνουν ξεκάθαρα τά προσόντα του χαρακτήρα του, οί βαθιές ιδεολογικές πεποιθήσεις, ή αγάπη για τους συντρόφους, ή φροντίδα και ή ύπομονή στή δουλιά μέ τους ανθρώπους. 'Η υπόθεση τής διεύρυνσης των γραμμών του γενικού κινήματος ένάντια στους φασίστες καταχτητές, τον φέρει σ' έπαφή και μέ αστικούς διανοούμενους, μέ «σοσιαλ-δημοκράτες» και μάλιστα μέ τους «μπαλίστες». Αύτος έρχεται σε συνάντηση μ' αυτούς, μέ σκοπό νά τραβήξει στό δρόμο του λαϊκού άγώνα τά τίμια στοιχεία, πού αγαπούσαν τή χώρα και έπιθυμούσαν νά συμβάλλουν για τή σωτηρία τής πατρίδας. Στίς συζητήσεις πού κάνει μ' αυτούς τους ανθρώπους, ο συγγραφέας διατύπωσε τήν ιδεολογική και πολιτική άνωτερότητα των κομμουνιστών πάνω άπό τίς άλλες πολιτικές δυνάμεις, τή δεξιότητά τους, νά δείξουν στό λαό μια ξεκάθαρη προοπτική για τή σωτηρία άπό τον ξένο ζυγό και για κοινωνική άπελευθέρωση. Στα τελευταία κεφάλαια του μυθιστορήματος, όπου περιγράφεται ο θρίαμβος του λαού κατά των έχθρων, τίς φασιστικές δυνάμεις και τους συνεργάτες τους, άποκαλύπτεται ολοκληρωτικά ή ιδέα, ότι, οί κομμουνιστές ήταν ή μοναδική αξια δύναμη στήν 'Αλβανία, ή όποια μέ τό πρόγραμμά της έδωσε όρθή λύση στα βαρυσήμαντα ιστορικά καθήκοντα πού βρίσκονταν μπροστά στή χώρα.

Σε στενή σύνδεση με τὸ καθρέφτισμα τοῦ λαϊκοῦ ἀγώνα, ὁ Σ. Μουσαράϊ ἐκθέτει τὴν ἀπόλυτη χρεωκοπία τῶν «ἀστο-ἐθνικιστῶν», αὐτῶν τῶν ἐκπρόσωπων τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων, τῶν μεγαλογαιοκτῆμονων καὶ τῆς μεγάλης μπουρζουαζίας, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν τὸ πᾶν γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τοῦ λαοῦ. Μὲ μιὰ σωστὴ ἀναπαράσταση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ τρόπου σκέψης τῶν ἀστο-ἐθνικιστῶν δίνοντας τὶς πολιτικὲς τους ἀπόψεις, καὶ ἰδίως τὴν πραχτικὴ δράση, τὴ συμμετοχὴ τους στὸ πλευρὸ τῶν ναζιστῶν καταχτητῶν ἐνάντια στὸ λαϊκὸ κίνημα, ὁ συγγραφεὺς ξεσκεπάσει μὲ διαύγεια τὴν ἀντιδραστικὴ ὑπόσταση, τὴ φυσιογνωμία τους καὶ τὰ βρωμεροὶ προδότες. Τὸ μῖσος γιὰ τὸν κομμουνισμό, ὁ ταξικὸς ἐγωϊσμός, ἡ καταφρόνια γιὰ τὶς μάζες καὶ ἡ ἔλλειψη κάθε ἰχνους πατριωτισμοῦ ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτῆς τῆς δύναμης ἢ ὁποῖα ἀποσύροταν κατατροπωμένη ἀπὸ τὴν ἰσχυρικὴ σκηνή.

Στὸ μυθιστόρημα «Προτοῦ νὰ φέξει», ὁ Σ. Μουσαράϊ στὸ πρόσωπο τῆς νέας θανατούμενης, Ἐμίρα Βέλιο, ἔθιξε τὸ πρόβλημα τῆς διασταύρωσης στὴν ὁποία βρέθηκε αὐτὴ ἡ μερίδα τῶν ἀστῶν διανοοῦμενων ποὺ στάθηκαν μακριὰ ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ἀγώνα, καθηλωμένοι ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς προκαταλήψεις. Στὴν τρίτη δεκαετία, ἡ Ἐ. Βέλιο ἔπαίσατε μέρος στὶς γραμμὲς τῆς προοδευτικῆς νεολαίας, ἥταν δυσανεστημένη ἀπὸ τὴν τσιφλικο-ἀστικὴ πραγματικότητα καὶ ἀναζητοῦσε τὸ δρόμο, γιὰ νὰ βγεῖ ἡ χώρα ἀπὸ τὴ στασιμότητα καὶ τὴ βαριά κατάσταση ποὺ βρισκόνταν. Τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, ὁ πόθος γιὰ νὰ ἴδει τὴ χώρα ἐλεύθερη καὶ ἀνεξάρτητη, οἱ υψηλὲς ἠθικὲς βλέψεις, αὐτοὶ οἱ κρίκοι οἱ ὅποιοι καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν 7 Ἀπρίλη 1939 τὴν κρατᾶνε δεμένη μ' αὐτὴ τὴ μερίδα τῶν νέων διανοοῦμενων ποὺ δέν συμβιβάστηκαν μὲ τὴ φασιστικὴ κατοχὴ τῆς χώρας. Ἀργότερα ὁμως, ὅταν ἡ ἀντίσταση ἐνάντια στοὺς ξένους καταχτητῆς πῆρε πιὸ ὀργανωμένο, πιὸ αὐτεπίγνωστο καὶ μαζικὸ χαραχτήρα, συμπεριλαβαίνοντας στὶς γραμμὲς πᾶ-

ντα και πιο περισσοτερες λαϊκες μαζες, τη φτωχολογια, η 'Ε. Βελιο, κατω απο την επηρεια των κοινωνικων προ- καταληψεων του περιβαλλοντος που ειχε μεγαλωσει και διαμορφωθει, αμφιταλαντευεται και τελικα αποσυρεται απο το γενικο κίνημα εναντια στον ξενο ζυγο. 'Η α- τμόσφαιρα του λυσσασμένου μισους για τις μαζες και ο φόβος της επανάστασης, που χαρακτηρίζει το περιβάλ- λον των αστων διανοούμενων μέσ' το οποιο κινείται, ε- πνιξαν της 'Εμίρα Βελιο τα θετικα στοιχεια που την ξε- χωριζαν στον κύκλο της, οπως η αγαπη για τη χωρα, η προσωπική τιμιότητα και η φιλαλήθεια. Μη μπορώ- ντας να ξεφύγει απο τον παλιο κόσμο, αυτή ολιγο κατ' ολιγο, βρέθηκε στο στρατόπεδο των πιο αντιδραστικων και πιο αντιπατριωτικων δυνάμεων. Στην ιστορία της 'Εμίρα Βελιο, ο συγγραφέας εκθέτει, οτι, η απόσπαση απο το λαο είναι θανατηφορα για το άτομο. Μοναχα στο χωρο του αγώνα για την κοινωνική και ψυχική χει- ραφέτηση του λαου, μοναχα βάζοντας τις γνώσεις και την ενεργικότητα σε υπηρεσία για την εκπλήρωση αυ- των των ευγενικων πόθων, το άτομο πλουταίνει και με- γαλώνει ψυχικά.

Το μυθιστόρημα «Προτου να φέξει», ήταν ένα αξιο- σημειωτο βήμα της αλβανικής σημερινής πεζογραφίας, γιατί δίνει ένα πανοραματικό ταμπλό, πιο ολοκληρωμέ- νο, του 'Αντιφασιστικού 'Εθνικοαπελευθερωτικού 'Αγώ- να, και φωτίζει μερικες θεμελιακες απόψεις του σάν: τον ενεργό ιστορικό ρόλο των λαϊκων μαζων και την κατα- στροφή όλων των δυνάμεων που επιχείρησαν να έμπο- δίσουν για ναρθει ο λαος στην έξουσία. 'Η σκιαγράφηση με πιο πλήριο τρόπο του νέου ήρωα που τον γέννησε η εποχή, του προικισμένου ήγέτη και καθοδηγητή των μαζων, αποτελεί μια από τις αξίες του μυθιστορήματος.

"Αλλη προσπάθεια στη σημερινή πεζογραφία για να παρουσιάσουν σε πλατιά επικά ταμπλό τον 'Αντιφα- σιστικό 'Εθνικοαπελευθερωτικό 'Αγώνα, είναι η τετρα- λογία «Τα τρία χρώματα της εποχής», (1965-1969), του 'Α. 'Αμπντιχότζια, στην οποια βρίσκομε μια σειρά πο-

λυσύνθετων χαρακτήρων πού ἀποκαλύπτονται μέσα σ' ἓνα σχεδιάσμα θέματος ἐπινοημένου μέ ἀκρίβεια. Ἡ δράση στό μυθιστόρημα ἔχει πολλές γραμμές, πάνω στίς ὁποῖες καθρεφτίζεται ἡ ἱστορία τῆς ἄλβανικῆς κοινωνίας στά χρόνια τῆς φασιστικῆς κατοχῆς, ἡ τοποθέτηση τῶν τάξεων καί τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρωμάτων ὅσον ἀφορᾷ τό πρόβλημα τοῦ ξένου ἐθνικοῦ ζυγοῦ καί τό πρόβλημα γιά τήν ἀντίναξή του, τό ζύπνημα καί ἡ ὀργάνωση τοῦ λαοῦ στόν πόλεμο γιά τήν ἀπελευθέρωσή του. Ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ ὀρθά, ὅτι οἱ μπέηδες, πού εἶχαν τύχει πάντοτε ἡ κοινωνική βάση τῶν ξένων κατακτητῶν στήν Ἀλβανία καί εἶχαν θεωρήσει τή χώρα τσιφλίκι τους, ἔγιναν ὄργανα καί στενοί συνεργάτες τῶν ἰταλῶν φασιστῶν. Ἡ ἐπέκταση καί τό δυνάμωμα τῆς λαϊκῆς ἀντίστασης ἐναντία στήν ξένη κατοχή, ἔφερε σέ φῶς πιό ξάστερα τήν πραγματική τους φυσιογνωμία σάν προδοτές. Τόν τύπο τοῦ μπέη, πού ἔγινε ἓνα μέ τούς ἐχθρούς τῆς Ἀλβανίας, ὁ Ἀ. Ἀμπντιχότζια, τόν ἐνσαρκώνει στό πρόσωπο τοῦ νομάρχου τῆς πόλης Ἀχμέτ-μπέη-Τσέρλα. Χρησιμοποιώντας παρεκβάσεις στό παρελθόν, ὁ συγγραφέας μπόρεσε νά ἀποδόσει μέ σαφήνεια τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά τοῦ νομάρχου, ὅπως τό βαθύ μῖσος γιά τίς ἐργαζόμενες μάζες, τήν ἀχόρταγη φύση του, τίς ἀντιδραστικές του ιδέες. Ἀνώτερος ὑπάλληλος στή μοναρχική τσιφλικο-ἀστική κυβέρνηση τοῦ Ζώγκου, αὐτός, χωρίς νά χάσει καιρό, τρέχει νά ἐξυπηρετήσῃ τούς φασίστες κατακτητές, ὅταν βλέπει ὅτι σ' αὐτούς, ἡ τάξη του βρίσκει σίγουρους προστάτες. Διαισθανόμενος ὅτι, τό κίνημα τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐναντία στήν ξένη κατοχή, ἐκθέτει σέ κίνδυνο καί τὰ συμφέροντα τῆς τάξης του, καταβάλλει κάθε προσπάθεια γιά νά σβῆσει τό ἀντιφασιστικό ἐθνικοαπελευθερωτικό κίνημα στήν ἐπαρχία τοῦ Ἐλμπασανιοῦ. Αὐτός εἶναι διατεθειμένος νά συμπράξῃ μέ ὅποιονδήποτε, ἀρκεῖ, στήν Ἀλβανία, νά μείνουν στήν ἐξουσία οἱ μπέηδες. Ὄταν τόν ρωτᾶνε, μέ πιό σύμμαχο θά δεχόταν τή συνεργασία ἡ τάξη του, μέ τό φασισμό

ἢ μέ τούς ἀντιδραστικούς, αὐτὸς ἀποκρίνεται χωρὶς ἀμφιλογία: «Καὶ μέ τὸν ἕναν καὶ μέ τὸν ἄλλο. Ὅποιος μᾶς βγεῖ πιὸ βολετὸς... Ἄρκεῖ νὰ ἀφανίσομε τὸν κομμουνισμό». Τὰ λόγια του φανερῶνουν ξεκάθαρα ὅσο δέν πάει ἄλλο, τὸν ἀντιπατριωτισμὸ τῆς τάξης τῶν μπέηδων, οἱ ὁποῖοι, γιὰ τὰ συμφέροντά τους ἦταν ἔτοιμοι νὰ ξεπουλοῦσαν τὴ χώρα σὲ ὅποιονδῆποτε. Τὸ ἠθικο-πολιτικὸ πορτραῖτο τοῦ Ἄχμέτ-μπέη-Τσέρλα, τὸ συμπληρῶνει ἡ ἱστορία ἑνὸς ἄλλου θρέμματος αὐτῆς τῆς τάξης, τοῦ Καχρεμᾶν μπέη-Τσέρλα τὸν ὁποῖο ὁ συγγραφεὺς τοποθετεῖ στὴ μέση τῶν ἀπεγνωσμένων προσπαθειῶν ποὺ κάνουν αὐτοί, ὀργανώνοντας ἔνοπλες ὁμάδες καὶ ποὺ τὶς συγχωνεύουν μέ τὸ φασιστικὸ στρατὸ γιὰ νὰ καταπνίξουν τὸ μαζικὸ, ἐπαναστατικὸ, ἀντιφασιστικὸ κίνημα. Τὸ γελοῖο τέλος τῶν μπασιμπουζούκων μπαλιστῶν, φανερῶνει τὴν ἀνικανότητα τῶν ἀνώτερων ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων, νὰ ἀναμετρηθοῦν μέ τὸ λαϊκὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα, ποὺ διάσχιζε ἀκάθεκτα τὸ δρόμο σὰν καταιγιστικὴ χιονοστιβάδα.

Μὲ ἔντονες σατυρικές ἀποχρώσεις, στὸ μυθιστόρημα «Τὰ τρία χρώματα τῆς ἐποχῆς» ἀποκαλύφθηκε ὁ ἀντιπατριωτισμὸς τῆς μεγάλης ἀστικο-ἐμπορικῆς τάξης, ἡ ὁποία, τὸν καιρὸ ποὺ ἡ χώρα ζοῦσε ἀγωνιώδεις στιγμὲς, καταγινόνταν μέ τὰ συμφέροντά της καὶ ἡ μόνη φροντίδα της, ἦταν, νὰ πλοῦτιζε σὲ βάρος τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ τὸ φαινόμενον δίνεται μέ τὴν ἐπιδέξια περιγραφή τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀσχολήσεων τοῦ Μάλ Ἄγκα, οἱ ἀτομικὲς ιδιότητες τοῦ ὁποῖου ἐκφράζουν μέ ζωηρὰ χρώματα τὴν ψυχὴ του, σὰ χτηματίας ἀχόρταγος καὶ πλεονέχτης, ποὺ δέν ἔβλεπε πιὸ πέρα ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῆς τάξης του.

Ἀποσκοπώντας νὰ δόσει μιά εἰκόνα, ὅσο πιὸ πλεῖρα τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὁ συγγραφεὺς μᾶς ὀδηγεῖ στὴν πορεία τῆς διαφοροποίησης ποὺ συντελέστηκε στοὺς κόλπους τῶν προνομιοῦχων στρωμάτων, τὴν ἀπόσπαση τῶν τίμιων καὶ μέ πατριωτικὰ αἰσθήματα ἀνθρώπων, ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους, καὶ τὴν ἔνωσή τους μέ τὸν ἐπαναστατημένο λαό. Ἀξιοπρόσεχτη γι' αὐτὴ τὴν κατηγορία ἀνθρώπων, εἶναι ἡ

τύχη τοῦ γιατροῦ Μπεσίμ Κόντρα, ὁ ὁποῖος εἶναι κλει-
σμένος στὸ καβούκι τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ δέν τὸν ἐν-
διαφέρουν τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ζωῆς
τῆς χώρας. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου ἐνάντια
στὸ φασισμό, ὁ ὁποῖος συναισθάνεται, ὅτι, πάνω ἀπὸ
τὸ ἐπάγγελμά του καὶ πάνω ἀπὸ τὶς προσωπικὲς του
ἐνασχολήσεις, στεκόταν τὸ μεγάλο ζήτημα τῆς ἀπελευ-
θέρωσης τῆς πατρίδας, πού γι' αὐτὴ πρέπει ν'ἀδεινε τὴ
συνεισφορά του ὁ κάθε τίμιος ἄλβανός. Ἀσφαλῶς, θὰ
μποροῦσε ὥστε τὸ πολιτικὸ ζύπνημα τοῦ γιατροῦ νὰ
ἐκφράζονταν διαμέσου ἐπεισοδίων καὶ λεπτομερειακῶν
συμπλεγμάτων πιότερο ἀξιόπιστα, ἀλλὰ ἡ γενικὴ κατεύ-
θυνση τῆς ψυχικῆς ἐξέλιξης τοῦ προσώπου ἔχει συλλη-
φθεῖ μέ ὀρθότητα. Στὸν καθηγητὴ τῆς ἱστορίας, τὸν Μα-
κασέν Τυτζιάρι, ζωγραφίστηκε ὁ τύπος τοῦ ἐλευθερό-
φρονα ἀστικοῦ διανοοῦμένου, ὁ ὁποῖος γλωσσοκοπαναεὶ
πολλὰ γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίαρχου λαοῦ, ἀλλὰ
δέν τραβάει πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν ὀμορφὴ φρασεολογία.
Ἡ ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν γεγονότων, τὸν φανερώνει στὰ
μύχια σὰν ἓνα ἀξιολύπητο ἄσπτο, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἡ πα-
τρίδα βρισκόταν στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ, δέν κάνει τὴν
παραμικρὴ θυσία γιὰ τὴ σωτηρία της.

Μεγάλῃ θέσῃ δίνεται, στὸ μυθιστόρημα, στὶς ἐργα-
ζόμενες μάζες. Ὁ συγγραφέας περιγράφει λεπτομερειακὰ
τούς διάφορους ἐκπρόσωπους τῶν λαϊκῶν στρωμάτων,
τὴ ζήσῃ καὶ τούς πόθους τους γιὰ μιά εὐτυχισμένη
ζωή. Ἰδιαίτερη προσοχὴ ἀφιερώνεται στὸ κίνημά τους,
πού ὀλοένα καὶ μεγαλώνει καὶ γίνεται σὰ χιονοστιβά-
δα πού σαρώνει τελικὰ, ὀλοκληρο τὸν παλιό κόσμο,
τούς ξένους κατακτητὲς καὶ τὶς ἐκμεταλλευτικὲς τάξεις
πού ἐνώθησαν μ' αὐτούς. Στὴ φωτιά τοῦ πολέμου, οἱ
καλύτεροι καὶ δραστηριότεροι ἐκπρόσωποι τῆς μάζας,
ἀντρώνουν ψυχικὰ καὶ ἰδωολογικὰ καὶ μεταβάλλο-
νται σὲ αὐτεπίγνωστους μαχητὲς τῆς ἐπαναστατικῆς ὑ-
πόθεσης. Ὁ συγγραφέας, δικαίως, τὸ μετασχηματισμὸ
τῶν μαζῶν σὲ ἐνεργὴ ἱστορικὴ δύναμη, τὸν συνδέει μέ

τή μεγάλη προπαγανδιστική και διαπαιδαγωγική δουλιά πού κάνουν οί κομμουνιστές, οί όποιοι διαδραματίζουν σοβαρό ρόλο στην καλλιέργεια τής επαναστατικής αϋτεπίγνωσής τους. 'Ο 'Α. 'Αμπντιχότζια σκιαγράφησε τίς φιγούρες άρκετῶν κομμουνιστῶν, ὅπως τοῦ Σκεντέρ Σπάτα, Σπύρο Στέγκου κ.ά. Στο πρόσωπο τοῦ Σκεντέρ Σπάτα, ἐνσαρκώνεται ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου τής φτωχολογιᾶς, πού ἀπό τά νεανικά του χρόνια δοκίμασε τή δυστυχία καί ἄγρια ταξική τυράγνια. Αὐτός ὁ νέος ἐργάτης διαπλάστηκε σάν ἐπαναστάτης στίς συμπλοκές μέ τούς ἐκμεταλλευτές, στίς ἀπεργίες καί διαδηλώσεις τής ἐργατικῆς τάξης. Ἀργότερα, ὅταν ξέσπασε ἡ θύελλα τοῦ λαϊκοῦ κινήματος, κατὰ τῶν φασιστῶν κατακτητῶν, αὐτός ἀποκρυσταλλώνεται σάν ἰκανός ἡγᾶτης καί καθοδηγητής τῶν μαζῶν. Ὅταν ἦταν στό ἰταλικο-ἑλληνικό μέτωπο ἔκανε ἐντατική ἐπαναστατική διαφώτιση στούς ἄλβανούς στρατιῶτες, τούς ὁποίους παροτρύνει νά λιποταχτήσουν ἀπό τό φασιστικό στρατό, ὅπου εἶχαν στρατολογηθεῖ διὰ τής βίας. Τήν ἐπαναστατική του δράση τή συνεχίζει καί στό στρατόπεδο ἐξορίας, ὅπου τόν ἔριξαν μαζί μέ ἄλλους στρατιῶτες ὅταν ἀρνήθηκαν νά ἐκτελέσουν τίς διαταγές τής ἰταλικῆς στρατιωτικῆς διοίκησης γιά νά πολεμήσουν ἐνάντια στόν ἑλληνικό λαό. Μὲ τήν φλογερή εὐγλωττία του, ξυπνάει στούς φυλακισμένους τό πνεῦμα τής συνειδητῆς ἀνταρσίας καί τούς ὀργανώνει νά τά βγάλουν πέρα μέ τά κατασταλτικά μέτρα τής διεύθυνσης τοῦ στρατόπεδου συγκέντρωσης. Τά μεγάλα ἠθικά του προσόντα, τό ἀνένδοτο πνεῦμα μπροστά στόν ἐχθρό, ἡ ἀποφασιστικότητα καί ἡ ὑψηλή πολιτικο-ἰδεολογική αϋτεπίγνωση, ἐκδηλώθηκαν στή στωϊκότητα μέ τήν ὁποία ἀντιμετώπισε τά βασανιστήρια τοῦ ἐχθροῦ καί στόν ἥρωικό του θάνατο.

Γράφοντας τό μυθιστόρημά του σάν ἔργο πολυεδρικό, ὁ 'Α. 'Αμπντιχότζια μπόρεσε νά ἀπεικονίσει τή ζωή τοῦ ἄλβανικοῦ χωριοῦ, τή συρροή ὀλοένα καί σέ πιότερο πλάτος τής ἀγροτικῆς φτωχολογιᾶς, στόν ἀγῶνα γιά τήν ἐξαφάνιση τής φασιστικῆς σκλαβιάς καί τήν κοινω-

νική απολύτρωση. Το πρόβλημα αυτό χειρίζεται στο μυθιστόρημα, διαμέσου του Σπύρο Στέγκου, που είναι φτωχός αγρότης με προηγμένη πολιτική συνείδηση. Η έπαφή του με τους κομμουνιστές τον βοήθησε να καταλάβει ποιός ήταν ο δρόμος της σωτηρίας της αγροτικής φτωχολογιάς. Όταν γυρίζει στο χωριό εργάζεται μαζί με άλλους συντρόφους κομμουνιστές και οργανώνει παρτιζάνικη τσέτα.

Η αφήγηση ρέει ήρεμη και με αργό ρυθμό, στο κάθε νέο τεύχος πλαταίνει ο κύκλος των προσώπων και των γεγονότων που απεικονίζονται. Στο τέλος του έργου, επίκεντρη θέση παίρνει η περιγραφή του ένοπλου αγώνα του αλβανικού λαού. Ο συγγραφέας με δεξιοτεχνία συνύφανε τις διάφορες κατευθύνσεις της υπόθεσης, που οδηγούν τον αναγνώστη στην ιδέα του αναπότρεπτου θριάμβου του λαού, ο οποίος έχει αποκτήσει αύτεπίγνωση της δύναμης των συμφερόντων του.

Η δράση στο μυθιστόρημα «Ο επίτροπος Μέμο», του Ντρ. Άγκόλι, εξελίσσεται πότε στην πόλη, πότε στο χωριό και πίο πολύ σε ένα παρτιζάνικο τάγμα. Αυτό συμβιβάζεται με την καλλιτεχνική αντίληψη του συγγραφέα, ο οποίος θέλησε μ' αυτόν τον τρόπο, να φέρει σέ φώς τήν πλατιά πολιτικο-διαπαιδαγωγητική δράση που διενεργούσαν οί κομμουνιστές τόν καιρό της φασιστικής κατοχής, με τά διάφορα κοινωνικά στρώματα, για να προσελκύσουν στίς γραμμές του αντιφασιστικού απελευθερωτικού κινήματος, όλα τά τίμια και φιλοπατριδα στοιχεία, έμπνέοντας στή συνείδηση όρισμένων τήν ιδέα του αγώνα ένάντια στον ξένο, αναδιαμορφώνοντας μιά άλλη μερίδα και αποσπώντας άλλους από τήν έπιρροή του έχθρου. Στο κέντρο του έργου είναι ή ζωή και ή δράση του κομμουνιστή Μέμο Κοβάτσι, ο οποίος τοποθετείται κομμισάριος στο παρτιζάνικο τάγμα, «Η άστραπή». Στο δρόμο που πήγαινε ν' αναλάβει τό νέο καθήκον, ο Μέμο λαβώνεται σέ μιά σύγκρουση με τούς μπαλίστες και γι' αυτό, οί σύντροφοι τόν πάνε μυστικά στήν πόλη για κλινική θεραπεία

σ' ένα γνωστό γιατρό, τίμιο άντρα αλλά μη άνεμειγμένος πολιτικά. Στέλνοντας τόν ήρωα στο σπίτι του γιατρού, ο συγγραφέας άποσκοπήσε να δώσει τή δυνατότητα στον άναγνώστη να γνωριστεί με κάτι προσόντα πού ξεχωρίζουν τους κομμουνιστές, όπως οι βαθιές ιδεολογικές πεπειθήσεις, ή άκλόνητη πεπείθηση στην ύπόθεση για τήν όποία άγωνίζονταν και τή μεγάλη επίδραση του λόγου τους. Σέ συνεχείς συζητήσεις άρκετά έντυπωσιακές με τόν σπιτονοικοκύρη γύρω από τόν πρόβλημα τής θέσης των τίμιων άντρών στο γενικό άγώνα του λαού ένάντια στους ξένους κατακτητές, ό επίτροπος Μέμο κατορθώνει να ξεδιπλώσει με διαύγεια, μπροστά στο γιατρό, τόν άπατηλό χαρακτήρα τής στάσης ουδετερότητας πού αυτός υποστήριζε. Στίς στιγμές των σκληρών πολιτικο-κοινωνικών συγκρούσεων, όπως ήταν ό άγώνας για τήν άπελευθέρωση από τόν ζυγό των ξένων και των άνώτερων τάξεων πού ένώθηκαν μ' αυτούς, δε μπορεί να υπάρχουν ουδέτεροι άνθρωποι πού ζούν έξω από τόν στρόβυλο του πολέμου. Ο χαρακτήρας του γιατρού έχει επινοηθεί για να φανερωθεί ή τεράστια δύναμη των ιδεών των κομμουνιστών, οι όποιοι ήξεραν να κάμουν με λόγου τους και να προσεγκίσουν στο κίνημα και ανθρώπους άπαθείς για τά πολιτικά προβλήματα, κλεισμένους στο κέλυφος του έπαγγέλματός τους.

Τή φυσιογνωμία του επίτροπου, σαν έξυπνου διαφωτιστή, πού ξέρει να σιμώνει κι αυτός τους ανθρώπους, οι όποιοι, για διάφορους λόγους, συχνά όλως τυχαίως, βρέθηκαν στην αρχή στο έχθρικό στρατόπεδο, όμως τά συμφέροντα τους έδεναν με τό λαό, μάς τή δείχνει ή ιστορία του Άρίφι. Άνθρωπος άγράμματος, χωρίς πολιτική πείρα, αυτός άκολουθεί τόν θείο του τόν μπαλίστα, πού ήταν όρκισμένος έχθρός του λαϊκού κινήματος, πού καθοδηγόταν από τους κομμουνιστές. Άργότερα όμως, όταν έμαθε τήν άλήθεια, έστρεψε τόν όπλο ένάντια στο θείο του και ένώθηκε με τους παρτιζάνους. Τόν πέρασμά

του στις γραμμές τῶν μαχητῶν γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ λαοῦ ἀπό τόν ξενικό ζυγὸ εἶναι ἔργο τοῦ ἐπίτροπου, πού ὄντας σέ θέση νά ξεχωρίσει ποιά κοινωνικά στρώματα εἶχαν συμφέρο νά ὑποστηρίξουν τό κίνημα καί ποιά ὄχι, κατορθώνει, ὥστε, ὄχι μόνο νά ρθει ὁ Ἄριφιστό τάγμα, ἀλλά ἐπεμβαίνει ἐνεργά γιά νά ἐξαλειφτεῖ κάθε ἴχνος ἀμφιβολίας καί ἔλλειψης ἐμπιστοσύνης πού ἐκδηλώνει ὁ διοικητής, εἴτε κανένας παρτιζάνος γιά τόν Ἄριφι καί τόν βοηθάει νά βρεῖ τή θέση του στό τάγμα.

Τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἐπίτροπου Μέμο σάν νέου τύπου ἡγέτης τῶν μαζῶν, πού προσπαθεῖ νά ἐμφυτέψει στή συνείδηση τῶν μαχητῶν τοῦ τάγματος μιὰ ὀρθή ἀντίληψη γιά τόν ἀγῶνα καί τό χαρακτήρα τοῦ λαϊκοῦ στρατοῦ, μᾶς φανερώνονται ξάστερα ἰδίως στήν ἱστορία τῶν σχέσεων του μέ τό διοικητὴ τοῦ τάγματος τὸ Ράπο Ταμπάνι—ἕνας χωρικός ἐξυπνος καί ἀνδρικός στὸν ὅποιο τὸ βαθύ μίσος ἐνάντια στίς πλούσιες τάξεις καί τὸ ἀντιδραστικὸ καθεστῶς, διασταυρῶνεται μέ τήν περιφρόνησή του ὅσον ἀφορᾷ τήν πειθαρχία καί τοὺς ὀργανωτικούς θεσμούς. Εἶναι αὐτὴ ἡ αἰτία πού γιά πολὺν καιρὸ ὁ διοικητής δέν εἶχε δεχθεῖ σὲ τὸ τάγμα ἕναν ἐπίτροπο, θεωρώντας περίσσια τὸν πολιτικὴ κατάρτιση τῶν μαχητῶν. Ἡ βαριά καταπίεση τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ἀντιδραστικοῦ μηχανισμοῦ, εἶχε δημιουργήσει σ' αὐτὸν τήν πεποίθηση ὅτι οἱ ἄνθρωποι μέ σχολεῖο εἶναι πονηροί, ξέρουν νά λέει ὁμορφα λόγια, ἀλλὰ δέν εἶναι παλληκάρια. Αὐτὴν τὴν προκατάληψη γιά τοὺς διανοούμεενους ὁ διοικητὴς Ράπο τὴ διατήρησε κι ἀργότερα καί σάν ἀποτέλεσμα βλέπει μέ δυσπιστία τὰ μέτρα πού παίρνει ὁ ἐπίτροπος γιά νά ἐξυψώσει πνευματικὰ καί πολιτικὰ τοὺς παρτιζάνους. Ἀλλὰ δουλεύοντας μέ ὑπομονή καί τάκτ, χωρὶς νά βιάζεται, ὁ κομισάριος μπόρεσε νά πείσει τὸ διοικητὴ ὅτι γιά νά πολεμήσουν μ' ἐπιτυχία τὸν ἐχθρό, δέν ἀρκεῖ μονάχα τὸ θάρρος καί ἡ ἀντρεία, ἀλλὰ χρειάζεται κατὰ πρῶτο λόγο καί ἡ ἰδεολογικὴ καί πολιτικὴ αὐτεπίγνωση. Μεγάλο ρόλο στή διαπαιδαγώγηση τοῦ διοικητὴ ἔπαιξε τὸ προσωπικὸ παράδειγμα τοῦ κομισά-

ριου, ο οποίος, κατά τή διάρκεια τής ζωής του στο τάγμα, έφανέρωσε τόν έαυτό του όχι μόνο μέ εύρύ πολιτικό όρίζοντα, αλλά και άτρόμητο πολεμιστή, πράμα πού έντυπωσιάζει έξαιρετικά τό διοικητή.

Ο επίτροπος Μέμο έχει σκιαγραφηθεί μέ ακρίβεια: ο συγγραφέας έκθεσε μέ καλλιτεχνική άρτιότητα τήν άπέραντη άφοσίωση τών κομμουνιστών για τό ζήτημα τής έθνικής και κοινωνικής άπελευθέρωσης τών μαζών, τήν αδιάλλακτη στάση τους άπέναντι στους έχθρούς τής φτωχολογιάς, τών έκμεταλλευτικών τάξεων και τών πολιτικών τους εκπροσώπων, τούς μπαλίστες. Ο επίτροπος όλες του τίς δυνάμεις και τίς ικανότητες τίς διάθεσε για τό λαϊκό άπελευθερωτικό άγώνα και, όταν τό επέβαλε ή ανάγκη, αυτός θυσίασε τή ζωή του στο άνθος της, για τά ιδανικά πού τόν έμπνεαν, δείχνοντας έτσι ότι οί κομμουνιστές δέν ξεχωρίζουν τά λόγια άπό τά έργα.

Αξιόλογο χαρακτηριστικό του μυθιστορήματος είναι, ότι, ο συγγραφέας διαμέσου μιάς πλοκής θέματος, σέ πρώτη όψη, όχι τόσο πλούσιο σέ γεγονότα, μπόρεσε νά δείξει τίς μεγάλες προσπάθειες του Κομμουνιστικού Κόμματος για νά οργανώσει και όδηγήσει τίς λαϊκές μάζες στον άγώνα ενάντια στους φασίστες καταχτητές και τά όργανά τους, για νά δώσει άπόψεις σημαντικές τής ζωής τής χώρας, ιδίως τή διεύρυνση του λαϊκού άπελευθερωτικού κινήματος και σύγχρονα, τόν άντεθνικό ρόλο τών έκμεταλλευτικών τάξεων και τών άλλων αντιδραστικών δυνάμεων.

Στίς προσπάθειες ν' άπεικονίσουν σέ πιό ολοκληρωμένο τρόπο τόν έθνικοαπελευθερωτικό άγώνα, οί συγγραφείς κατώρθωσαν πολλές φορές νά βρούν νέο και πρωτότυπο ύλικό, άνεκμετάλλευτο μέχρι τότε. Αυτό τό παρατηρούμε στα μυθιστορήματα: «Χρονικά στήν πέτρα» (1971) του Ί. Κανταρέ, και «Ο άνθρωπος μέ τό πυροβόλο» (1975) του Ντρ. Άγκόλι. Στο μυθιστόρημα «Χρονικά στήν πέτρα», ο συγγραφέας έστρεψε τήν προσοχή στή ζωή τής έπαρχίας, στή ρουτίνα και στο έντο-

νο συντηρητικὸ πνεῦμα, ἰδίως στὴν ἐξαγρίωση ποὺ τὴ συνέχει ὅταν διαισθάνεται ὅτι ἡ λαϊκὴ ἐπανάσταση, σὰν καινούργιο γεγονός καὶ βαθιὰ μεταμορφωτικὸ, διασαλεύει τὴν τάξην τὴν καθιερωμένην στὴ ζωὴ τῆς ἀπὸ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, τὶς παραδόσεις καὶ τὶς ὀπισωδρομικὰς συνήθειες. Τὰ γεγονότα καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς καθημερινῆς ζωῆς αὐτοῦ τοῦ μαρμαρωμένου κόσμου, παρουσιάζονται μέσα ἀπὸ τὴ λάγερη, ἀπονήρευτη ἀντίληψη ἑνὸς παιδιοῦ. Ἡ ἐξιστόρησὴ του συνυφασμένη μὲ ἐκεῖνες τοῦ συγγραφέα εἶναι γεμάτη ἀπὸ λεπτὴ εἰρωνία. Ἡ φιγούρα τοῦ ἐπαρχιακοῦ κόσμου, ἰδίως οἱ σπασμώδικες ἀνώφελες ἀντιδράσεις τους γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ ἀνανεωτικὸ ἀποτέλεσμα ποὺ δημιουργεῖ ἡ λαϊκὴ ἐπανάσταση στὴ ζωὴ τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας, παρουσιάζεται σὲ ἰχνογραφήσεις καὶ λεπτολογίαις ἄρκετὰ ἐκφραστικὰς, ὅπου τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς δίνονται μὲ μεγαλωμένους διαστάσεις, ἀποχτῶντας ἔτσι τὸ νόημα ἑνὸς συμβόλου. Ἡ ἀπεικόνισις τῆς νυσταγμένης καὶ στάσιμης ἐπαρχιωτικῆς ζωῆς, ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ γίνῃ ὀλοφάνερη ἡ βαρὺτητα τῆς ἐπανάστασης, ἡ ὁποία δημιούργησε προϋποθέσεις γιὰ τὴ χειραφέτησιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν παλιῶν παλινδρομικῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἀρνητικῶν συνηθειῶν, ποὺ εἶχαν καθηλώσει τὶς δραστηριότητές τους αἰῶνες ὀλοκληροὺς καὶ μὲ τὸ θρίαμβὸ τῆς ἀνοιξε στὴ χώρα τὸ δρόμο τῆς ἀδιάλειπτης προόδου.

Ὁ Ντρ. Ἀγκόλι, στὸ τελευταῖο του μυθιστόρημα, «Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ πυροβόλο», παρουσίασε τὶς δυσκολίες ποὺ παρέχει ἡ ὑπερνίκηση τῶν ὀπισωδρομικῶν συνηθειῶν, ποὺ παρεμπόδιζαν μιά μερίδα τῆς φτωχοαγροτικῆς νὰ ρίχνονταν στὶς γραμμὰς τοῦ κινήματος ἐνάντια στοὺς φασίστες καταχτητὲς. Ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου, ὁ Μάτο Γκρούντα, εἶναι ἓνας φτωχὸς ἀγρότης, ὁ ὁποῖος γιὰ κάμποσον καιρὸ στέκει μακριὰ ἀπὸ τὸ γενικὸ λαϊκὸ κίνημα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας, καταβασανισμένος ἀπὸ τὴν ἰδέαν γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ ἐνάντια στοὺς παλιούς ἐχθροὺς τῆς οἰκογένειάς του. Τὸ κύλισμα ὁμῶς τῶν γεγονότων, τὸν κάνει νὰ σκεφτεῖ καὶ νὰ αἰσθανθεῖ ὅτι,

τόν καιρό πού ἡ χώρα στενάζει κάτω ἀπό τήν ξένη κατοχή, τὸ βασικό καθήκον γιά ὅλους τοὺς τίμιους ἄλβανούς, εἶναι τὸ ξεκούμπισμά του.

Ἡ πιό δυνατὴ πλευρά στο μυσιστόρημα, εἶναι ἡ προσήλωση τοῦ ἥρωα στά παλιά καί οἱ δισταγμοί του, πού τόν καταβασανίζουν καί δέν τῶχει εὐκολο νά τραβήξει χέρι ἀπό τοὺς ἄγραφους θεσμούς, τοὺς καθαγιασμένους ἀπό προαιώνιες παραδόσεις.

Γιά τόν ἥρωϊκὸ ἀγώνα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ἐνάντια στοὺς φασίστες κατακτητὲς καί τοὺς συνεργάτες τους, μᾶς ἀφηγοῦνται καί τὰ μυθιστορήματα μιᾶς σειράς ἄλλων συγγραφέων. Στὸ μυθιστόρημα «Στά κλεισμένα μονοπάτια», ὁ Μ. Καλαμάτα ἔστρεψε τὸ βλέμμα του στὴν ἀνάλυση τοῦ μονολιθικοῦ χαρακτήρα τῶν παρτιζάνων, τὴν ὑψηλὴ τους συνείδηση, τὴν ἠθικὴ ἀγνότητά, τὴν τόλμη καί τὴν ἀντοχή τους στὶς πάμπολλες δυσκολίες πού ἀπαντοῦν στή ζωὴ τους, σὰν ἀφοσιωμένοι ἀγωνιστὲς γιά τὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ. Ἡ ἰδέα αὐτὴ, στο ἔργο διαμορφώνεται μέσω τῆς ἐξιστόρησης τῶν περιπετειῶν μιᾶς παρτιζάνικης ὁμάδας στή διαδρομὴ της ἀπὸ περιοχές κατεχόμενες ἀπὸ ἐχθρικές δυνάμεις, ἐπιφορτισμένοι μέ κάποια σοβαρὴ ἀποστολή. Στὸ κέντρο τοῦ μυθιστορήματος. «Τὸ ξύπνημα τοῦ Νεμπί Σουρέλ», ὁ Δ. Τζουβάνι ἔβαλε τὴ βιογραφικὴ ἔκθεση ἑνὸς νεαροῦ ἐργάτη, πῶς ἀντρώθηκε καί διαμορφώθηκε στή φωτιά τοῦ ἀγώνα ἐνάντια στοὺς φασίστες κατακτητὲς, τὴ μετατροπὴ του σὲ ἀποφασιστικὸ ἐπαναστάτη. Παρόλο πού ἔχει τὴ δαιμόνιου χρονικοῦ τῆς τύχης τοῦ ἥρωα, τὸ ἔργο εἶναι καθρέφτης τῆς ἐποχῆς, τῶν συγκρούσεων καί τῶν χαρακτηριστικῶν της φαινόμενων.

Ἡ πόλεμος, σὰ σοβαρὴ δοκιμὴ γιά τοὺς ἀνθρώπους, αὐτό εἶναι τὸ πρόβλημα πού θίγει ὁ Σ. Γκόντο στο μυσιστόρημα «Ἡ δοκιμασία τῆς φωτιᾶς» (1977). Ὁ συγγραφέας διηγεῖται τὴν τόλμη καί τὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας τῶν παρτιζάνων στὸν πόλεμο ἐνάντια στοὺς φασίστες κατακτητὲς, τὴν πολιτικὴ καί ἰδεολογικὴ τους κατάρτιση στή φωτιά τοῦ πολέμου.

Γεγονότα και συγκρούσεις που σχετίζονται με τον 'Εθνικοαπελευθερωτικό 'Αγώνα απεικονίστηκαν και στη διηγηματογραφία αυτής της περιόδου. Τούς συγγραφείς που εργάζονται στο πεδίο αυτό, συνέχισε να τους τραβάει το πρόβλημα του ήρωισμού των παρτιζάνων, ασφαλώς, χειρισμένο με τρόπο πιο βαθύ. 'Η γενική τάση ήταν ή άνευρεση και έπεξήγηση των ψυχολογικών κινήτρων και οι όρμέμφυτες παρακινήσεις που ώθοῦσαν τους ανθρώπους για άνδραγαθήματα. Αύτη την τάση τη βρίσκουμε σε πολλά διηγήματα, από τα όποια αναφέρομε: «Τό άπίστευτο» του Ν. Πρίφτι και «'Ο θάνατος του όδηγοῦ», του 'Α. Κόντο, στα όποια παρουσιάζονται οι ρίζες του ήθικου μεγαλείου των παρτιζάνων. 'Ο ίδιος ό τίτλος μιλάει για την άποψη της παρτιζάνικης ζωής που άγκάλιασε τη σκέψη του Ντ. Σιάπλο, στο διήγημα «'Εκδικάστηκε ένας παρτιζάνος». 'Ο συγγραφέας μας δείχνει άναπαραστατικά τίς σχέσεις ανάμεσα στους παρτιζάνους, τό ύψηλό πνεῦμα άρχων και την έμπιστοσύνη στη δίκαια κρίση των συντρόφων. Στο διήγημα «'Αρπαχτικό όρνιο», του Τ. Λιάτσο, δίνεται ό θυμανισμός του άλβανικού λαοῦ, σε άντίθεση με την άπάνθρωπη και άθλια φύση των φασιστών.

'Ετσι όπως σ' άλλα λογοτεχνικά είδη, και στο δράμα αυτής της περιόδου, ή προσοχή των συγγραφέων συγκλίνει στα πολύπλοκα φαινόμενα των χρόνων της άντίστασης έναντια στους φασίστες καταχτητές και τα όργανά τους. Στο δράμα «'Ο μύλος του Κώστα Μπάρδι», (1971), ό Ν. Πρίφτι, περιγράφει με καλλιτεχνικό τάκτ την βαθιά έσωτερική συμπλοκή κάποιου χωριάτη, συμπλοκή που έχει σά βάθρο την άτομικιστική του νοοτροπία. 'Η πικρή πείρα της ζωής γιομάτη άπογοητεύσεις και βάσανα, τον έχουν καταντήσει δύσπιστο, ως προς τη δυ-

νατότητα τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς ἀγροτιᾶς ἀπό τῆ βία καί τήν καταπίεση τοῦ μπέη. Ἔτσι, στήν ψυχῆ του ριζώνει ἡ αὐταπάτη, ὅτι, στήν κοινωνία μέ τάξεις, «ἂν δέν πέφτεις κανενός στό λαιμό, δέν ἔχει γιατί νά σέ πειράξει». Ἄλλά, ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Κώστα Μπάρδι, σάν ἄντρας εὐγενικός καί τίμιος, ἀγαναχτεῖ γιά τήν καταπίεση καί τίς κακοπάθειες πού τραβοῦσαν οἱ συγχωριανοί του, μισεῖ βαθιά τό μπέη, μπροστά στίς ἀπειλές του στέκεται ἀλύγιστος. Ὁ συγγραφέας μέ συγκεκριμένες ρεαλιστικές περιγραφές δίνει τοὺς στοχασμοὺς τοῦ ἥρωα, πού σάν περνάει κάμποσες δοκιμασίες, ἀντιλαμβάνεται, ὅτι, δέν ὑπάρχει προσωπική εὐτυχία, ἔξω ἀπό τήν εὐτυχία ὅλου τοῦ λαοῦ. Στή συνείδησή του, τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας ὑπερνικάει τήν ἀτομικιστικὴ νοοτροπία. Στή σκηνὴ τῆς συνάντησης μέ τὸ μπέη, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε ἀρπάξει τὸ μύλο, ὁ Κώστα Μπάρδι μᾶς παρουσιάζεται τελικά μέ τήν πεποίθηση, ὅτι, ὁ ἀγώνας τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐνάντια στοὺς φασίστες καταχτητές, πού τόν καθοδηγοῦσαν οἱ κομμουνιστές, συνάμα μέ τόν ξενικὸ ζυγὸ, θὰ σαρώσει καί τήν παλιά κοινωνία πού στηρίζεται στήν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. «Ἐμεῖς ἐργάτες καί σεῖς ἀφεντικά;—Ὅχι—Σαχίν Μιλιούκα. Αὐτὸς ὁ κοῦκος δέν τραγουδάει πιά!», μ' αὐτά τὰ λόγια πού εἶναι μιὰ ἀληθινὴ ἀποκάλυψη τοῦ ἀποτροπιασμοῦ του γιά τὸν κόσμον τῆς καταπίεσης καί τῆς ἐκμετάλλευσης, ἀποτείνεται ὁ Κώστα Μπάρδι στό μπέη, ὁ ὁποῖος ἔλπιζε, πὼς ἀφοῦ τοῦ πῆρε τό μύλο θὰ τόν εἶχε στό χέρι νά τόν λυγίσει καί ψυχικά τόν πατριώτη μύλωνά. Ἡ πείρα τῆς ζωῆς τόν κάνει νά μπεῖ χωρὶς ἐπιφυλάξεις στίς γραμμές τοῦ λαϊκοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος, ὅπου πρωτύτερα εἶχε στείλει τό παιδί του. Παρουσιάζοντας τὸν ὄχι ὀμαλὸ δρόμον τοῦ ἥρωα πρὸς τήν ἀλήθεια, ὁ συγγραφέας κατόρθωσε νά ἀπεικονίσει βαρυσήμαντες ἀπόψεις αὐτῶν τῶν χρόνων, ὅπως τῆ μεγάλη διαφωτιστικὴ δουλιὰ τῶν κομμουνιστῶν γιά νά ἐξοπλίσουν τοὺς χωριάτες μέ ἐπαναστατικὴ συνείδηση καί

τή λύσσα τῶν ἐκμεταλλευτικῶν τάξεων, ὅταν ἐνοιώσαν τήν ἀδυναμία τους, νά ἐμποδίσουν τήν ὀρμή τοῦ λαϊκοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος.

Φύση πολὺπλοκή πού κατατρῶγεται ἀπὸ ἐπίπονες ἀντιθέσεις, εἶναι καί τό κύριο πρόσωπο τοῦ δράματος «Τό βρόντηγμα ἐκείνου τοῦ χειμῶνα», (1976) τοῦ Τ. Λιάτσιο. Θρεμμένος μέ τό πνεῦμα τοῦ βαθιοῦ σεβασμοῦ γιά τίς παλιές παραδόσεις, ὁ Χόντο Ρούζιαϊ, τόχει δύσκολο νά πατήσει τήν ὑποθήκη τοῦ παπποῦ του, ὁ ὁποῖος τόν εἶχε παραγγεῖλει νά συνδέονταν «γιά ζωή καί θάνατο» μέ τήν οἰκογένεια τῶν Τσαούσηδων, μολονότι τό βλέπει καθαρά, ὅτι, ὁ συμπέθερος εἶναι μπαλίστας, μισητό ὄργανο τῶν ναζήδων καταχτητῶν. Μεγάλες προσπάθειες κάνανε οἱ ἀχτιβίστες τοῦ κινήματος στό χωριό, γιά νά τοῦ γιομίσουν τό μυαλό, ὅτι, τό συμφέρο του, τόθελε νά χαλνοῦσε τό συμπεθεριό μέ τούς μπαλίστες καί νά μὴ χωριζόταν ἀπὸ τούς πτωχοὺς, σάν αὐτόν χωριάτες, μὰ ὁ Χόντο ἔμενε στό δικό του, ὅπως ἦταν γερὰ δεμένος μέ τούς πατροπαράδοτους θεσμοὺς. Στή δημιουργία αὐτοῦ τοῦ προσώπου, ὁ συγγραφέας ἀκολούθησε τήν πραγματικότητα τῆς ζωῆς: ἀπόφυγε τήν τάση τῆς ἰσοπέδωσης τῶν δυσκολιῶν καί τῶν ἐμποδίων πού ἀπαντᾶνε μιὰ ὀρισμένη κατηγορία χωριατῶν ν' ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ τίς προκαταλήψεις. Ἡ πραγματικὴ ἀπεικόνιση τῶν δυσκολιῶν πού ξεπέρασε ὁ ἥρωας ὡσπου πείστηκε, ὅτι, μέ τόν συμπέθερο τόν χῶριζαν οἱ δρόμοι τῆς ζωῆς, ἔκανε τόν ἥρωα πιὸ ρεαλιστικό καί κατὰ συνέπεια πιὸ πειστικό. Τοῦτο ἔδωσε τὴ δυνατότητα στό συγγραφέα νά δείξει τήν ἐντονη διαφοροποίηση πού προκάλεσε ὁ ἀγῶνας ἐνάντια στοὺς φασίστες καταχτητῆς καί ταυτόχρονα, νά μᾶς ἐνημερώσει, ὅτι, ἡ ἐνότητα τοῦ λαοῦ στὸν πόλεμο ἐνάντια στὸν ἐχθρό δέν ἦταν ἀνετη, ἀλλὰ μιὰ δύσκολη καί κουραστικὴ πορεία, γιὰτί ἔπρεπε νά ξεπεραστοῦν πολλὲς παραδόσεις καί πισωδρομικὲς ἀντιλήψεις, μέ μεγάλη διαφωτιστικὴ καί διαπαιδαγωγικὴ δουλιὰ. Στό δράμα βρίσκομε πολλοὺς λαϊκοὺς τύπους, δοσμένους μέ κοντυλιές ἀρκετὰ ἐξατο-

μικευτικές πού αποκαλύπτουν τή φλογερή αγάπη τους για τήν πατρίδα, τό αίσθημα τῆς αξιοπρέπειας, τό βαθύ μίσος για τή σκλαβιά και τό θάρρος ἀντιμέτωπα στό θάνατο. Αυτό μᾶς τό κάνει γνωστό στό δράμα, στό πρόσωπο μιᾶς πληγωμένης παρτιζάνας, τήν ὁποία τό χωριό τήν ἔχει κρυμένη και δέ δέχεται νά τήν παραδόσει στούς ναζιστο-μπαλίστες. Ὁ συγγραφέας μᾶς ἐπιβάλλει ἕνα βαθύ σεβασμό για τήν παστρική ἠθική φυσιογνωμία και τή στωϊκότητα τῶν χωρικῶν και τό θαυμασμό για τό μεγάλο ἱστορικό ἔργο τῶν κομμουνιστῶν, πού μπόρεσαν και ἀξιῶθηκαν νά ἀπαλλάξουν τούς ἀνθρώπους ἀπό τήν ἐξουσία τῶν παλλιῶν προκαταλήψεων και ν' ἀνάψουν στίς ψυχές τους τό φλογερό πόθο για μιᾶ ζωή ἐλεύθερη και εὐτυχισμένη.

ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΑΠΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ

Ἡ σκληρή ζωή, γιομάτη δυστυχίες και στερήσεις, τῶν λαϊκῶν μαζῶν πρὶν ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας μας, αὐτό τό θέμα πού ἔχει ἀπασχολήσει ἀρκετά τή ἀλβανική λογοτεχνία, πῆρε ἀξιόλογη θέση και σ' αὐτήν τήν περίοδο, ἰδιαίτερα στήν πεζογραφία, στό μυθιστόρημα και τὰ διηγήματα. Τήν τραγωδία τῆς φτωχολογιᾶς τῶν χωριῶν στό καθεστῶς τῆς τσιφλικο-ἀστικῆς μοναρχίας τοῦ Ἄ. Ζώγκου, ὁ Γ. Τζότζα τή φανέρωσε μέ ἔντονο ρεαλισμό, στό μυθιστόρημα «Τὸ νεκρὸ ποτάμι» (1968). Τήν προσοχή τοῦ συγγραφέα τήν ἀπόσπασαν οἱ ἀπεγνωσμένες ἐναντιώσεις μιᾶς φτωχῆς ἀγροτικῆς οἰκογένειας για νά γλυτώσει ἀπό τό δρεπάνι τῆς πείνας πού τήν ἀπειλοῦσε. Μέ τὰ μέσα τοῦ κλασικοῦ ρεαλιστικοῦ μυθιστορήματος, ὁ συγγραφέας μπόρεσε

νά μᾶς δόσει τήν τόσο ἄραχλη ζωή καί χωρίς ἓνα θρύψαλο χαρᾶς τῶν γεωργῶν, νά μᾶς μεταβιβάσει τοὺς ἀπελπισμένους μόχθους γιά νά τά βολέψουν, τήν ἀνελέητη τυράγνια πού τοὺς βασάνιζε. Τέτια εἶναι ἡ ζωή τῆς οἰκογένειας τοῦ Πύλιο Σπιράγκου, ἡ ὁποία μόλις καί μετά βιάς συγκρατάει τήν ὕπαρξή της. Ἡ ἄγρια ἐκμετάλλευση τοῦ μπέη, ἡ ἐξαντλητική δουλιὰ στήν ὑπηρεσία του, ὑποχρέωσαν αὐτήν τήν οἰκογένεια νά φύγει σέ ἀναζήτηση κάποιας πιό ἀνθρώπινης ζήτησης. Παίρνουν μέ νοῖκι ἓνα ἀγρόκτημα, ἰδιοκτησία μερικῶν ἐμπόρων ἀλλά παντοῦ τοὺς περιμένει ἡ ἴδια μαύρη ζήση, γιατί γιά τοὺς φτωχοὺς, στήν Ἀλβανία τοῦ παρελθόντος ὅπως, ὁ μπέης, ἔτσι καί οἱ ἔμποροι ἦταν τό ἴδιο μίζεροί καί αἰμοβόροι ἀχόρταγοι. Τοῦ Πύλιο Σπιράγκου καί τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογένειας δέν τοὺς ξεκολλάει ἡ ἀνέχεια. Μολονότι τοὺς πέφτουν τὰ κόκκαλα μέχρι τὸ σούρουπο, αὐτοὶ βυθίζονται πιό πολύ στή φτώχεια, καί μένουν στό τέλος ἄστεγοί, καταντᾶνε ἀξιολύπητοι πλανόδιοι μ' ἓνα γαϊδουροφόρτωμα πράγματα, χωρίς νάχει στὸν ἥλιο μοῖρα.

Στήν τύχη τοῦ Πύλιο Σπιράγκου καί τῶν δικῶν του, ὁ συγγραφέας μᾶς δείχνει πῶς γκρεμίζονταν οἱ αὐταπάτες ἐκείνης τῆς μερίδας γεωργῶν, πού πίστευε ὅτι, μέ τήν τίμια δουλιὰ θά γλύτωνε ἀπὸ μιά ζήση βουτηγμένη σέ φοβερή φτώχεια. Ἐνεργητικός, μέ δυνατὸ καί σταθερὸ χαρακτήρα στή δουλιὰ, πιστεύει ὅτι μέ τῆ γῆ καί τὰ πρόβατα πού πῆρε τριτάρικα ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους τῆς πόλης, θάλεγε στοῦ διαβόλου τῆ μάνα τῆς φτώχειας, πού τοῦ εἶχε κολλήσει σὰ ρετσίνα καί δέν τοῦ ἀποχωρίζονταν. Ἀλλά ἡ ξεδιάντροπη κλεψιά τῶν ἐμπόρων καί τοῦ μπέη, πού τὸν καταδιώκει βῆμα πρὸς βῆμα, φράζοντας ὅλες τίς διαβάσεις γιά νά ξεφύγει τήν πείνα, κάνουν ὥστε ὁ Πύλιος νά καταλάβει ἐπιτέλους, ὅτι δέ μπορεῖ νά καλυτερέψει τῆ ζωὴ χῶρια ἀπὸ τοὺς ἄλλους χωριανοὺς, πού εἶναι τό ἴδιο φτωχοὶ σάν αὐτός, πού τοὺς πίνουν τὸ αἷμα καί τοὺς τυραννᾶνε οἱ ἴδιοι ἐχθροί.

Δημιουργώντας αυτό το πρόσωπο, πού ένσαρκώνει ένα πολύπλοκο χαρακτήρα, όπου συμπλέκονται αντίθετοι πόθοι, ο Γ. Τζότζα, άναμφισβήτητα, έχει συμβάλει αξιόλογα στην άπεικόνιση του χωριάτη πρίν τής άπελευθέρωσης, παρουσιάζοντας τόν άνθρωπο διχοτομημένο σε δυο κοινωνικές ψυχολογικές διαθέσεις, τή μιá σάν εργαζόμενος, τήν άλλη σάν ιδιοκτήτης.

Γιά νά μάς φανερώσει πιό ζωντανά τή βαριά καταπίεση πού χαρακτηρίζει τή ζωή του άλβανικού χωριού, ο συγγραφέας δημιούργησε στό μυθιστόρημα και μιá οικεία γραμμή, τήν ιστορία τής άγάπης τής Βήτας, κόρη του Πύλιο Σπιράγκου, μέ τόν Άντίλ, παιδί ενός φτωχοχωριάτη. Αυτή ή παρεμβολή κάνει φανερή τήν ιδέα, ότι, οί πόθοι του άπλου ανθρώπου, για νά ένώσει τήν τύχη του μέ ένα άγαπημένο πρόσωπο, ήταν συχνά άπραγματοποίητοι εξαιτίας τών καπρίτσιων του μπέη.

«Το νεκρό ποτάμι», είναι ένα μυθιστόρημα πολυεδρικό, πλάι στην τύχη του Πύλιο Σπιράγκου και τής οικογένειάς του, πού είναι τό βασικό νήμα τής υπόθεσης, στό έργο έχουν συμπεριληφτεί και πολλά άλλα πρόσωπα, όπως ο Κος Ντυνιάγια, ο Πίπ Κέδι, ο Κίου Γκέρμι, ο Σουλεϊμάν Ταφίλι κ.ά. διαμέσου τών όποιων, ο συγγραφέας έφερε σε φώς, ότι, ή ασύνορη φτώχεια, ήταν ή τύχη όλης τής άγροτικής φτωχολογίας, πού υπόφερε τά πάνδεινα, από τους μπέηδες, τους έμπορους, τό αντιδραστικό κράτος και όλα τά όργανά τους.

Στό μυθιστόρημα έχει πολλά έπεισόδια και σκηνές δοσμένες μέ μεγάλη καλλιτεχνική δύναμη. Σ' αυτές ο συγγραφέας μάς παρουσιάζει τό ανατριχιαστικό θέαμα του άπαυδησμένου μιζεκιάρικου χωριού, από τήν τυράγνια του μπέη, τήν έλονοσία, τή δουλική κατάσταση τών ανθρώπων, τους ώμούς τρόπους καταλήστευσης τών χωρικών και τήν άγωνιώδικη άβεβαιότητα στην όποια αυτοί ζούσαν. Άλλά παράλληλα μέ τήν καταπίεση και τά δεινοπαθήματα, στή φαινομενικά ήρεμη, μαρμαρωμένη ζωή του χωριού τής τρίτης δεκαετίας, ο συγγραφέας παρατήρησε τήν άθόρυβη, άφωνη αντίσταση, αλλά από

καιρό σέ καιρό κι άνοιχτή, πού οί άγρότες πρόβαλαν
στούς ταξικούς έχθρούς και Ιδιαίτερα στό μπέη. 'Ο βα-
ρύς οίκονομικός και πολιτικός ζυγός, οί αυθαίρετες πρά-
ξεις του μπέη και τών εκπροσώπων του αντιδραστικού
κράτους, ζωντανεύουν τό πνεύμα τής έναντίωσης και τής
άιαταρσίας στούς ανθρώπους, τούς σπρώχνουν νά έπι-
νοούν διάφορους τρόπους για νά ξελαφρώνουν από τό
βαρύ ζυγό πού κρατούσαν στις πλάτες τους. Έτσι, κά-
θε φορά πού ο μπέης έπιχειράει νά τούς σφίξει τίς βί-
δες του ζυγού, αυτοί ένώνονται και κατορθώνουν νά ά-
ντρέψουν τά σατανικά σχέδιά του. Οί έμπνευστές αυτών
των αντίστασεων, ήταν οί προοδευτικοί χωρικοί, πού
άρχισαν νά εμφανίζονται στό άλβανικό χωριό στην τρι-
τη δεκαετία, άν και άκόμη σποραδικά. Ένας απ' αυτούς
τούς χωριάτες, πού έχει αναπτυγμένη τήν ταξική συνει-
δηση, είναι ο Κός Ντυνιάγια, πού είχε κάποια πείρα
στόν πολιτικό άγώνα έναντια στό αντιλαϊκό καθεστώς.
Μέ όλες τίς καταδιώξεις και τά βασανιά πού τράβηξε,
αυτός δέν λύγισε και κρατήθηκε σαν αυτράς στις άπει-
λές του ταξικού έχθρου. 'Ο Κός Ντυνιάγια βγαίνει σαν
πρωτοπόρος σ' όλες τίς ένέργειες των χωρικών έναντια
στις αυθαιρέσιες του μπέη και τών κουταβιών του. Χά-
ρη στη δουλιιά πού κάνει ο Κός Ντυνιάγια, κατορθώνει
νά τούς έμπνεύσει τήν άλληλεγγύη έναντια στα άδικα
διοικητικά μέτρα του αντιδραστικού κράτους και του
μπέη. Μέ πρωτοβουλία του οί χωριάτες έδωσαν τό χέ-
ρι στόν Πύλο Σπιράγκου όταν οί έμποροι, μαζί μέ τά
ζωντανά και τή γή, του πήραν και τά βόδια του άλε-
τριού. Σα στοιχείο μέ πολιτικό όρίζοντα και πού προ-
σταταίνει τά συμφέροντα των φτωχών, τόν πλησιάζουν
όλοι αυτοί πού διψάνε για κοινωνική δικαιοσύνη, όλοι
οί τίμιοι και οί πιο τολμηροί άγρότες του Τρόκθι. 'Ο
'Ο Κός Ντυνιάγια γίνεται έτσι τό επίκεντρο τής αντί-
στασης, πού πότε κρυφά και πότε φανερά αντιμετωπίζει
ο μπέης και ο αντιδραστικός κρατικός μηχανισμός. Τό
έχθρικό στρατόπεδο στό μυθιστόρημα εκπροσωπείται
άπό μερικά πρόσωπα, ανάμεσα στα όποια, τήν κύρια

θέση κατέχει ὁ Σουάτ μπέη Βερδόμα ἢ Βρώμα, ὅπως τὸν λένε οἱ χωριάτες ἀναμεταξύ τους, σ' ἐνδειξη τῆς βαθιᾶς ἀπέχθειας πού τρέφουν γι' αὐτὸν. Ὅσο γιὰ τὴ βιογραφία (ἀξιωματικός στὸν τούρκικο στρατό), ὅσο γιὰ τὴ νοοτροπία καὶ τὶς ἀντιδραστικὲς ἀντιλήψεις, τὸν τρόπο τοῦ ζεῖν καὶ τὴ στάση πού κρατᾷ ἀπέναντι στοὺς ἄγρότες, αὐτὸς εἶναι ὁ τυπικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς τάξης του, τῶν μπέηδων, πού παντοτεινὰ εἶχαν καθήσει στὸ σβέρκο τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Ὁ Σουάτ μπέη Βερδόμα, εἶναι ὁ ἄγριος ἐκμεταλλευτὴς τοῦ ζευγίτη τῆς Μουζεκιᾶς, πού ὄχι μόνον τὸν καταντᾷ σὲ μιά φρικιαστικὴ δυστυχία, ἀλλὰ καὶ τοῦχε κάνει ἀνυπόφορη τὴ ζωὴ μέ τὶς ἀπάνθρωπες ταπεινώσεις καὶ προσβολές. Αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ κρατήσῃ καλά τὰ χαλινάρια στοὺς χωριάτες, γι' αὐτὸ λυσσάζει καὶ παίρνει μέτρα νὰ σβῆσῃ κάθε σπύθα ξυπνήματος κι ἐνώσης τῶν χωρικῶν. Γιὰ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ὑποτελεῖς ἄγρότες, τοῦρχεται σὲ βοήθεια ὁ παππᾶς, ὁ δημογέροντας τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ λακέδες του, πού εἶναι σκιαγραφημένοι στὸ μυθιστόρημα, δουλικοὶ, ἄνθρωποι χωρὶς χαρακτήρα, μαθημένοι νὰ φυτοζωοῦν σὰν τσανακογλειφτες, ἐξυπηρετώντας τὶς ἐκμεταλλευτικὲς τάξεις ἐνάντια στὴ φτωχὴ ἀγροτιά.

Μὲ τὸ ἔργο «Τὸ νεκρὸ ποτάμι», ὁ Γ. Τζότζε, ἀποκάλυψε τὶς νέες δυνατότητες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ σημερινοῦ ἀλβανικοῦ μυθιστορήματος· ὁ συγγραφέας φιλοτέχνησε τὴν ἀπεικόνιση τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ στὸ παρελθόν, ἀναδημιουργώντας χαρακτήρες, πού ἐνσαρκώνουν τὶς βασικὲς ἰδιομορφίες τῆς ἐποχῆς, τὴ νομοτέλεια καὶ τὰ πιὸ σημαντικὰ προτσές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ δεξιότεχνία τοῦ συγγραφέα, ἔγκειται, ὄχι μόνον γιατί δημιούργησε τύπους ζωντανούς καὶ καθαρούς, ἀλλὰ καὶ γιατί τοποθέτησε τὴν ἐξέλιξή τους σὲ στενὴ σύνδεση μέ τὴν τραχύτητα τῆς ταξικῆς καταπίεσης καὶ ταυτόχρονα μέ τὴν ἀντίσταση τῶν ἀγροτῶν ἐνάντια στοὺς ἐκμεταλλευτὲς τους.

Τό μυθιστόρημα διακρίνεται γιά γλωσσικό πλούτο. Καλός γνώστης τῆς ἐπαρχίας τῆς Μουζεκιᾶς, τῆς ἱστορίας καί τῶν παραδόσεων της, ὁ συγγραφέας χρησιμοποίησε μιά γλώσσα ὄλο ζωντάνια, μελωδική καί γιομάτη χρωματισμούς, στήν ὁποία βρίσκομε τήν πλούσια λαϊκή φρασεολογία.

Ὅσον ἀφορᾷ τήν προβληματικότητα καί τὸ πάθος, μέ τὸ μυθιστόρημα «Τὸ νεκρὸ ποτάμι», τοῦ Γ. Τζότζε, συνδέονται καί τὰ μυθιστορήματα «Ὁ θρῦλος τοῦ ποτίσματος» (1975) τοῦ Ἀ. Τσέργκα καί «Τὸ βουνό πάνω στό ἔλος» (1977), τοῦ Β. Κορέσι, οἱ ὁποῖοι ἀντικαθρεφτίζουν τήν ἄθλια ζωὴ τῆς ἀγροτιᾶς, τὸ κοινωνικό ξύπνημα τῶν ἀνθρώπων κάτω ἀπ' τήν ἐπίδραση τῶν νέων ἰδεῶν πού ἀρχίζουν νά εἰσβάλουν στό ἀλβανικὸ χωριὸ τῆς τρίτης δεκαετίας.

Ἐξυπνα, μέ βαθὺ διαπεραστικὸ πνεῦμα καί ἐπιδέξια λογοτεχνική τέχνη τὸ θέμα τῆς ζωῆς τῆς ἀγροτιᾶς πρὶν ἀπὸ τήν ἀπελευθέρωση, διαπραγματεύτηκε ὁ Σ. Ντρίνι, στό μυθιστόρημα «Τὸ γκρέμισμα τῶν εἰδώλων» (1975). Τὸ ζωικὸ ὑλικὸ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο εἶναι καινούργιο, πρωτότυπο. «Τὸ γκρέμισμα τῶν εἰδώλων», εἶναι ἓνα μυθιστόρημα στό ὁποῖο ὁ συγγραφέας μιλάει γιά τὴ ζωὴ τοῦ ὄρεινοῦ χωριοῦ τῆς Βόρειας Ἀλβανίας στήν τρίτη δεκαετία μέ τὰ φυλετικο-πατριαρχικὰ ζακόνια καί παραδόσεις, μέ τὴ βαριά ψυχικὴ καταπίεση πού ἀσκούσε στήν ὄρεσίβια φτωχολογία ὁ καθολικὸς κληρὸς. Ἡ ἐπαρκὴς γνωρημία τοῦ συγγραφέα μέ τὸν κόσμον καί τὴ νοοτροπία τῶν ὄρεσίβιων διασταυρῶνεται στό ἔργο μέ τήν πραγματικὴ ἀντικαθρέφτιση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ὁ συγγραφέας μᾶς γνωρίζει μ' ἓνα γέρο ὄρεσίβιο, τὸν Καλὸς Τσαμί, ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα πρόσωπα τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς πεζογραφίας, πατριώτη καί φιλελευθέρο, πού πάνω ἀπ' ὅλα ἐχτιμάει τήν τίμια ζωὴ καί τὸ σέβας τοῦ λαοῦ, τῶν συγχωριανῶν. Ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας καί τῆς ἀλαζονίας τῶν πλούσιων, αὐτὸς ὅλη του τὴ ζωὴ πάλαιψε ἐνάντια στοὺς ἐκπρόσωπους τῆς πατριαρχικῆς ὄρεσίβιας ἀριστοκρατίας, οἱ ὁποῖοι, μέ τήν ὑποστήριξη

τοῦ ἀντιδραστικοῦ κράτους, τυραννοῦσαν ἄγρια τοὺς φτωχοὺς χωριάτες καὶ ποδοπατοῦσαν τὰ στοιχειώδη δικαιώματά τους. Στό χαρακτήρα του ὁ Καλὸς Τσάμι, ἐνσαρκώνει τὰ ψηλά προσόντα τοῦ ὀρεσίβιου, τοῦ ἀντρείου καὶ περήφανου, σάν ἡ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὴ λευτεριά, τὸ πατριωτικὸ πνεῦμα καὶ τὸ βαθὺ μῖσος γιὰ τὶς ἀνώτερες τάξεις. Σάν ἀπόγονος μιᾶς ξακουσμένης οἰκογενείας πάντα στή Μαλεσία γιὰ τὴν ἀνυπόταγη ψυχὴ καὶ τὸν ἀκλόνητο ἀντρισμὸ, ὁ Καλιὸς, εἶναι ἡ μορφή γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία μαζεύονται καὶ ἐνώνονται γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰ συμφέροντά τους ὅλοι οἱ φτωχοὶ τοῦ χωριοῦ. Ὁ συγγραφέας ἀφήνει τὸν ἥρωα νὰ περιφέρεται σύμφωνα μὲ τὶς ἀριστοκρατικο-πατριαρχικὲς ἀντιλήψεις, μὲ τὶς ὁποῖες ἔχει μεγαλώσει καὶ διαμορφωθεῖ, χωρὶς νὰ καθορίσει προκαταβολικὰ, σέ τί κατευθύνσεις θὰ ἐξελιχτεῖ ὁ χαρακτήρας του. Τὸν ἀφήνει νὰ καταβάλλει μὲ τὴν ἴδια του τὴν πείρα, ποιοὶ ἦταν οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀγροτικῆς φτωχολογιᾶς καὶ παρακολουθεῖ μὲ ἐνδιαφέρο τὴν ἀργοκίνητη πορεία τῆς ἀλλαγῆς τῶν σκέψεων καὶ τῶν βλέψεων του. Ὁ συγγραφέας ἐξηγεῖ, ὅτι τοῦ Καλιὸς σιγά, σιγά ἀρχίζει νὰ τοῦ ἀνοίγουν τὰ μάτια γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ, ὅτι κατορθώνει νὰ καταλάβει τὴν ἀντιδραστικὴ οὐσία τῶν τύπων καὶ τῶν παραδόσεων πού τὶς εἶχαν καθιερώσει τὰ πατριαρχικο-συντηρητικὰ ἤθη καὶ ἰδίως οἱ πραγματικοὶ σκοποὶ τοῦ παππᾶ ἀπέναντι στοῦ χωριοῦ. Στό τέλος τῆς ζωῆς του συμπεραίνει, ὅτι, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ, ἔχουν σὰ σκοπὸ, ἐκμεταλλευόμενοι μερικὰ οἰκογενειακά του χάλια, νὰ τὸν λυγίσουν, πράμα πού σημαίνει ὑποταγὴ ὅλου τοῦ χωριοῦ, καί, ὅταν δὲν τὸ κατορθώνουν αὐτὸ, στό τέλος τοῦ στήνουν καρτέρι καὶ τὸν σκοτώνουν παμπέσικα.

Παρόλο πού τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἀποβλέπει νὰ δώσει μιὰ πλατιά θέση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ, πάλι ὁ συγγραφέας σκιαγράφησε μιὰ σειρὰ μορφῶν ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν βουνίσσιων χωρικῶν, πού μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ γνωριστοῦμε μὲ τὸ περιβάλλον τῆς βουνοπεριο-

χῆς, δοσμένο μέ ζωηρά χρώματα, μέ τὰ ζακόνια καί τίς παραδόσεις, τίς ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦν ἐκεῖ, τή μεγάλη δύναμη μερικῶν ταπεινωτικῶν θεσμῶν γιά τόν ἄνθρωπο, πού συνυπάρχουν στή συνείδηση τῶν ὀρεσίβιων μαζί μέ τήν χαρακτηριστική γεναιοφροσύνη τους.

Ἄλλὰ ἀξιόλογο ἐπίτευγμα τοῦ συγγραφέα εἶναι ὁ παππᾶς, χωρίς τή φιγούρα τοῦ ὁποίου δέ θά ἦταν δυνατό ν' ἀντιληφτοῦμε βαθιά τήν κοινωνική ζωή τοῦ ὀρεινοῦ χωριοῦ, σέ μερικές περιοχές τῆς Βόρειας Ἀλβανίας στίς ὁποῖες ἡ Καθολική Ἐκκλησία εἶχε μεγάλη ἐπιρροή ὄχι μόνο ἰδεολογική, ἀλλά καί πολιτικο-κοινωνική. Ὁ Ντόμ Ἐγγελλι, παρουσιάζεται ἀπό τὸ συγγραφέα, σάν ἄνθρωπος πού βαστάει στά χέρια του ὅλα τὰ νήματα τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ. Οἱ ἀμάθευτοι καί ἐκμεταλλευμένοι ὡς τὸ μεδούλι ὀρεσίβιοι, δέν κάνουν οὔτε βῆμα χωρίς νά τόν συμβουλευτοῦνε, χωρίς νά πάρουν τή γνώμη του, ἀνεξάρτητα πού στό χωριό ἔχει κρατική ἀρχή καί σ' ὅλη τήν περιοχή ἀπλώνεται σάν ἰσκιῶμα ὁ καπετάνιος τοῦ Ὀρόκου, πού διαθέτει μεγάλα πλοῦτη καί περιουσία καί τὸ πιό σπουδαιότερο, τοῦ περνάει ὁ λόγος στά κυβερνητικά ὄργανα, ὄχι μόνο στήν ἐπαρχία ἀλλά καί στήν πρωτεύουσα. Τό περιεχόμενο τοῦ χαρακτήρα τοῦ παππᾶ ξεδιπλώνεται βαθμηδόν, κάθε καινούργιο ἐπεισόδιο ὑπογραμμίζει κι ἓνα καθορισμένο γνώρισμα, στό τελευταῖο κεφάλαιο φανερώνεται μέ σπάνια πλαστικότητα ἡ πραγματική ἠθική καί κοινωνική του φυσιογνωμία. Στήν ἀφήγηση ὁ συγγραφέας εἶναι συγκρατημένος, βάζει σέ φῶς ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο κι αὐτό τὸ κάνει περιληπτικά, χωρίς περιττολογίες. Αὐτὸς ἀποφεύγει τὰ ἐπίθετα καί τίς ἀπευθείας ἐντυπωσιακές ἐκτιμήσεις, ἀλλά αὐτὸ δέν τόν ἐμπόδισε νά δώσει ἓνα ζωντανὸ κι ἀληθινὸ πορτραῖτο τοῦ παππᾶ. Μπροστὰ στά μάτια μας προβάλλει ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς φτωχολογιᾶς, πού δέν τόν συγκινεῖ διόλου ἡ τραγική ζήση τῶν ὀρεσίβιων, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται στό γρεμό τῆς ζωῆς. Ξεγυμνωμένος ἀπὸ κάθε αἴσθημα συμπόνιας καί λύπης, αὐτὸς πάνω ἀπ' ὅλα ἐν-

διαφέρεται γιά τή ζωή του μέσα σ' ὄλα τ' ἀνθρώπινα καλά καί κάνει τὸ πᾶν, ὥστε οἱ χωριάτες νὰ βρίσκονται σέ πλέρια ὑποταγή τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ ἀντιδραστικοῦ κράτους.

Τὸ μυθιστόρημα «Τὸ γκρέμισμα τῶν εἰδώλων», εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς σπουδεότερες ἐπιτεύξεις τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας τῶν τελευταίων χρόνων.

Ὅταν μιλάμε γιά τὰ ἔργα αὐτῆς τῆς περιόδου με θέματα ἀπὸ τὸ παρελθόν, δέ μπορούμε νὰ μὴν ἀναφέρομε τὰ μυθιστορήματα ποὺ παρουσιάζουν τὸν ἐθνικὸ ἥρωα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ στὸν 19 αἰῶνα, τὸ Γκιέργκ Καστριώτη-Σκεντέρμπεη καί τὴν ἐποχὴ του. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συγγραφέων γι' αὐτὴ τὴ μορφή, ἀνταποκρίνονται στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς ζωῆς. Παίρνοντας τὸ ὕλικὸ γιά τὰ ἔργα τους, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν πολέμων τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ στὸ 19 αἰῶνα, κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Σκεντέρμπεη, τοὺς συγγραφεῖς τοὺς ἐντυπωσίασε, κατὰ πρῶτο λόγο, ἡ τόλμη καί ἡ ἀντρεία ποὺ δείξαν οἱ Ἄλβανοί, παλεύοντας μέ ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἰσχυροὺς καί πιὸ τρομεροὺς στρατοὺς τῆς ἐποχῆς, ἡ ἰκανότητά τους ποὺ μέ λιγοστὲς μαχητικὲς δυνάμεις καί ὕλικά ἐφόδια περιορισμένα, ἀλλὰ ἐκμεταλλεόμενοι τὴν ὑπεροχὴ ποὺ πρόσφεραν οἱ ἐδαφικὲς συνθῆκες, καί πολλοὺς ἄλλους παράγοντες ἀντιστάθηκαν ἀντρίκια 25 χρόνια συνέχεια στὶς λυσσαλέες ἐπιθέσεις τῶν ὀθωμανικῶν στρατειῶν καί πάνω ἀπ' ὄλα, ἡ σπάνια ζωτικότητά ποὺ ἐκδήλωσαν οἱ Ἄλβανοί ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.

Τὸ μυθιστόρημα «Τὸ κάστρο» (1970) τοῦ Ἰ. Κανταρέ, ἔχει σὰν ἐπίκεντρο ἓνα ἀλβανικὸ φρούριο, ποὺ ἀπωθεῖ τὶς ἐπιθέσεις, τὶς ἐκδικητικὲς ἐπιχειρήσεις, τὶς πανουργίες καί τὰ διάφορα μέσα ποὺ χρησιμοποιοεῖ ὁ ἐχθρὸς γιά νὰ τὸ κυριέψει. Ἡ δράση τοῦ ἔργου δέν ἐκτείνεται παρά μονάχα μερικοὺς μῆνες. Τὸ κάστρο δίνεται σὰ σύμβολο τοῦ ἀνένδοτου πνεύματος καί τῆς ἀντίστασης τῶν Ἄλβανῶν, οἱ ὅποιοι στὸ ἔργο παρουσιάζονται συμβολικά. Ἄν στὸ μυθιστόρημα ὁ ἀγῶνας τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἔχει δοθεῖ στὴ μορφή τοῦ κάστρου, τὸ

έχθρικό στρατόπεδο, τούναντίον, έχει περιγραφεί διεξοδικά και όλόπλευρα, διαμέσου έξατομικευμένων προσώπων. Τά κύρια πρόσωπα στό έργο, είναι οί αρχές του έχθρικού στρατού: ό αρχιστράτηγος του τούρκικου στρατού, ό Τουρσούν Πασσάς, οί διοικητές τών διαφόρων στρατιωτικών σωμάτων, ό αρχιπρομηθευτής, ό αρχιμηχανικός, ό άστρολόγος, ό μουφτής κ.ά. Καί τουτο έχει γίνει σέ λογική συνάρτηση μέ τή βασική ιδέα του συγγραφέα, πού μέ τήν έξιστόρησή του άποβλέπει πρίν άπ' όλα, νά δείξει τήν άποτυχία τών πολλών έπιχειρήσεων του έχθρού για νά ύποτάξουν τούς 'Αλβανούς. Μ' αυτόν τόν τρόπο, ό συγγραφέας δημιούργησε μιá αναδρομική άναλογία πολύ πειστική άνάμεσα στην κατάσταση του άλβανικού λαού τó ιε' αιώνα, όταν βρέθηκε μπροστά στό άσυγκράτητο γιουρούσι του όσμανικού στρατού και τής σημερινής έποχής, όταν οικοδομάει τήν έλεύτερη κι ευτυχισμένη ζωή του, αντιμετωπίζοντας μέ τόλμη τούς διάφορους έχθρους, τούς ιμπεριαλιστές και τούς σοβιετικούς σοσιαλιμπεριαλιστές. 'Η ιδέα, ότι, ένας λαός, όσο όλιγάρηθος κι αν είναι, είναι άκατανίκητος όταν βρίσκεται ένωμένος και άποφασισμένος νά υπερασπίσει τήν έλευθερία και τήν ανεξαρτησία του, άποτελεί μιá άλλη αξιόλογη ιδέα πού πηγάζει άπό τó μυθιστόρημα και πού ή έπικαιρότητά της έχει ιδιαίτερη σημασία για τόν καιρό μας, πού οί λαοί σέ πολλές χώρες του κόσμου, κάνουν ένα θαρραλέο πόλεμο ένάντια στις ύπερδυνάμεις και τήν αντίδραση, για νά υπερασπίσουν τά δικαιώματά τους νά ζήσουν έλεύθεροι και μέ αξιοπρέπεια.

«'Ο Σκεντέρμπεης» (1976) του Σ. Γκόντο συγκαταλέγεται μέ κεϊνα τά ιστορικά λογοτεχνικά έργα, πού άποβλέπουν νά αναπαραστήσουν μέ πειστικότητα τήν άτμόσφαιρα τής έποχής, τούς τύπους και τήν νοοτροπία τών ανθρώπων περασμένων έποχών, τίς παραδόσεις, τά ζακόνια και τίς χαρακτηριστικές αντιλήψεις στην 'Αλβανία του ιε' αιώνα. 'Ο συγγραφέας άκολουθει κατά πόδι τά ιστορικά γεγονότα, πού τάχει βάσει στή βάση του

θέματος, στό ὁποῖο διαμορφώνεται καί περιγράφεται ἡ
ζωή καί τὰ πιά ἀξιόλογα περιστατικά τῆς δράσης τοῦ
Σκεντέρμπεη. Ὁ ἥρωας, ἔχει σκιαγραφηθεῖ ἀπό τό συγ-
γραφέα σά συνετὸς ἡγέτης, ἄξιος στρατιωτικός καί δι-
πλωμάτης. Περιγράφοντας τίς μάχες κατὰ τῶν Τούρκων,
ὁ συγγραφέας μπόρεσε νά δείξει τίς βαθύτερες αἰτίες τῶν
ἐπιτυχιῶν τοῦ ἥρωα στούς πολέμους του, ἐνάντια στά
πολλά καί ἰσχυρά στρατεύματα τῶν σουλτάνων τῆς
Τουρκίας, τήν ὑποστήριξη μέ τήν ὁποία τόν περιτριγύ-
ρισε ἡ ἐλεύθερη ἀγροτιά καί τήν ἐνότητα ὅλων τῶν ἁλ-
βανῶν πριγκίπων πού κατόρθωσε νά ἐπιτύχει ἐνάντια
στός δολοπλοκίες τῆς Βενετίας. Ἐννοεῖται, ὅτι, ἐκεῖ πού
ἰχνογραφεῖ τό ταμπλό τῆς φεουδαρχικῆς Ἀλβανίας τοῦ
15^{οῦ} αἰῶνα, μέ τίς δυνάμεις καί διάφορες κοινωνικές τάξεις,
μέ τίς ταξικές ἀντιθέσεις πού τή διασπάθιζαν, ὁ συγ-
γραφέας ἐφαρμόζει τήν ἀποψη τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου
πού ἐνδιαφέρεται νά ὑπογραμμίσει ἐκεῖνα τὰ χαρακτηρι-
στικά τοῦ παρελθόντος, πού ἀντιλαλοῦν τίς φροντίδες
τῶν σημερινῶν Ἀλβανῶν. Ἡ ἀνύψωση τῆς ἀντρείας τῶν
Ἀλβανῶν, τῆς φιλοπατρίας καί τοῦ φιλελεύθερου πνεύ-
ματος, τῆς ἰκανότητάς τους νά ἀντιμετωπίζουν τίς πολλές
δυσκολίες—αὐτὰ τὰ συμπεράσματα ἀποτελοῦν τήν πιά
ἐντονα φιλοτεχνιμένη πλευρά τοῦ μυθιστορήματος.

**ΜΕ Τ' ΑΡΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΑΤΥΡΑΣ
ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΛΙΟ ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ
ΤΙΣ ΕΠΙΒΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ**

Ἐξιστορώντας τόν ἀγῶνα γιά τήν οἰκοδόμηση τῆς
καινούργιας κοινωνίας, οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς τῆς
Ἀλβανίας, ταυτόχρονα μαστίγωσαν δριμύτατα καί ἀνε-

λήτητα ὅ,τι δῆποτε ἀναχρονικὸ καὶ ἀντιδραστικὸ πού παραμπόδιζε τὴν ἐδραίωση τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων, τὴν ἀνάπτυξη τοῦ νέου ἀνθρώπου. Αὐτὸ ἔχει συντελεστεῖ σ' ὅλα τὰ λογοτεχνικά εἶδη, ἀλλὰ ἰδιαίτερα στὴ σάτυρα

Ἔνα ἀπὸ τὰ πρῶτα σατυρικά ἔργα, εἶναι τὸ ποίημα «Θὰ γίνουν ἐκλογές» (1948) τοῦ Σ. Μουσαράι, στὸ ὁποῖο γελοιοποιήθηκαν οἱ ἐλπίδες τῶν ἐκπρόσωπων τῶν πρῶην κυρίαρχων τάξεων, τῶν μπέηδων καὶ τῶν μεγαλέμπορων, τῶν ἀντιδραστικῶν ὑπαλλήλων καὶ ὄλων τῶν ξεπεσμένων κοινωνικά, πού ἐλπίζανε νὰ ξαναποχτήσουν τὰ χαμένα τους προνόμια μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀγγλο-ἀμερικάνικου ἱμπεριαλισμοῦ. Μ' ἓνα ἀνάλαφρο, χαριτόβρυτο χιοῦμορ, ὁ Σ. Μουσαράι εἰρωνεύεται καὶ μὲ τὰ ἐλαττώματα πού παρατηροῦσε σέ κείνους τοὺς οἰκοδόμους τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού δέν εἶχαν ἀπαλλαχτεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς παλιᾶς ψυχολογίας. Σ' αὐτὴν τὴν σειρά κατατάσσεται καὶ ἡ νουβέλλα τοῦ «Ἡμουνά ἐγὼ ὁ Τσιόμπο Ραπούσι» (1960), στὴν ὁποία, μὲ μιὰ ἀφήγηση μὲ τοπικὴ χροιά, ὅπου ξεπροβάλλει ἡ λαϊκὴ γλώσσα, γιομμάτη ἐκφραστικὸ πλοῦτο, ὁ συγγραφέας εἰρωνεύεται ἀπᾶνὰ τὸ πνεῦμα τῆς νωχέλειας καὶ τῆς αὐταρέσκειας πού εἶχε θίξει τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης ἓνα μικρὸ τμῆμα μαχητῶν ἐναντία στοὺς φασίστες κατακτητῆς, οἱ ὁποῖοι νόμισαν ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση θὰ στρώνονταν στὸ φαγοπότι, γιατί αὐτὸ τὸ δικαίωμα τὸ εἶχαν κερδίσει μὲ τὸν ἀγῶνα πού εἶχαν κάνει.

Στὸ πεδίο τῆς σάτυρας μπῆκαν καὶ μιὰ σειρά ἄλλοι συγγραφεῖς μὲ καλὸ ταλέντο σὰν ὁ Ν. Μπούλκα, Σ. Τσιομόρα, Ἄ Βάρφι, κ.ἄ. Τὸν ἐμπαιγμὸ ἐκείνων πού ἀνῆκαν στὸν παλιὸ κόσμο, πού ζοῦσαν μὲ τὴ νοσταλγία τῶν περασμένων καὶ περιμεναν μὲ τὸ σῆμερα κι αὔριο μήπως καὶ γύριζε ὁ καιρὸς τους, ὁ Ν. Μπούλκα ἀφιέρωσε μιὰ σειρά ἀπὸ σατυρικά ποιήματα ὅπως «Ὁ θρῆνος», «Ἐλεγεία τσιφλικο-πατριωτικὴ» κ.ἄ. Μὲ μιὰ

λεπτή καυστική εἰρωνία, ὁ συγγραφέας στιγματίζει χωρὶς οἶκτο τοὺς ἐκπρόσωπους τῶν ἀνώτερων στρωμάτων, ποὺ τὴν ἔχουν θεωρήσει τὴν Ἀλβανία τσιφλίκι τους καὶ ἔλπιζαν νὰ ἀνέβουν πάλι στό σβέρκο τοῦ λαοῦ, μέ τὴν βοήθεια τῶν ἰμπεριαλιστῶν καὶ ἀντιδραστικῶν κρατῶν.

Τὸν τύπο τοῦ κοινωνικά ξεπεσμένου, ὁ ὁποῖος μέ μιμητικότητα προσπαθεῖ νὰ ἐγκλιματιστεῖ φαινομενικά στὴ νέα ζωὴ, μένοντας ἀφοσιωμένος στὴ νοοτροπία καὶ τὰ ἦθη τῆς ἐκμεταλλευτικῆς τάξης ἀπ' ὅπου κατάγεται, τὸν στιγματίσει ὁ Σ. Τσιομόρα («Ἡ παλιὰ ἀράχνη»). Ἀντικείμενο τῆς καυστικῆς καὶ ἐντυπωσιακῆς σατυρᾶς αὐτοῦ τοῦ συγγραφέα ἦταν καὶ οἱ ἄνθρωποι μέ ἔντονες ἐπιβιώσεις τῆς ἀστικῆς ἀτομικιστικῆς κοσμοθεωρίας, οἱ γραφειοκράτες, οἱ πισωδρομικοὶ κ.ἄ.

Στὴν ἕκτη καὶ ἑβδομῆ δεκαετία ἡ σατυρική ποίηση ἔστρεψε τὴν προσοχὴ στὰ ἀρνητικὰ φαινόμενα ποὺ παρεμπόδιζαν τὴν παραπέρα ἐπαναστατικοποίησι τῆς ζωῆς τῆς χώρας, στὶς γραφειοκρατικές ἐκδηλώσεις, στό νοσηρὸ διανοούμενο, στό φιλελευθερισμὸ, συντηρητισμὸ κ.ἄ.

Τοὺς ποιητὲς ποὺ ἀσχολήθηκαν μ' αὐτὸ τό εἶδος (Σ. Τσιομόρα, Δ. Μπουμπάνι, Ντρ. Ἀγκόλι, Τ. Μιλότι κ.ἄ) τοὺς ἔσμιξε ὁ σκοπὸς νὰ φανερώσουν μέ ἀληθότητα καὶ νοήμοσύνη τὸν κίνδυνο τὸν πραγματικό, ποὺ συνεπιφέρουν αὐτὰ τὰ φαινόμενα γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς, τὴν ταξικὴ τους οὐσία.

Γιὰ νὰ ἐνσαρκώσουν τίς σχεδιαγραφήσεις τους οἱ σατυρικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀρκέστηκαν μόνο στὴν ποίηση, αὐτοὶ ἐκμεταλλεύτηκαν καὶ τίς μεγάλες δυνατότητες ποὺ πρόσφεραν καὶ τὰ ἄλλα λογοτεχνικά εἶδη, ἰδίως τὸ δράμα. Γράφτηκαν μερικές σατυρικές κωμωδίες, ἀπ' τίς ὁποῖες ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦν «Τὰ καρναβάλια τῆς Κορυτσᾶς» (1961) τοῦ Σ. Τσιομόρα καὶ «Ὁ διπλοπρόσωπος» (1971) τοῦ Ντρ. Ἀγκόλι. Τὴν ὑπόθεσι γιὰ τὸ ἔργο ὁ Σ. Τσιομόρα τὴν πῆρε ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἐπαρχια-

κῶν ἐμπόρων τῆς Κορυθαῖας, οἱ ὅποιοι παρουσιάζονταν, ὄχι στό χῶρο τῆς καθημερινῆς οἰκονομικῆς τους δράσης, ἀλλά στόν οἰκογενειακό τομέα τῆς ζωῆς, στίς ἠθικές σχέσεις πού συνέδεαν τή ζωή τους. Τή δράση τῆς κωμωδίας τήν προωθοῦν τά παζαρέματα πού κάνει ὁ Νικολάκι Γιοργκαντζί, ἕνας μεγαλέμπορας, καί ἡ γυναίκα του, γιά νά παντρέψουν τή μοναχοκόρη. Στήν ἀφήγηση αὐτῆς τῆς συνηθισμένη ἱστορίας, ὁ συγγραφέας κατορθώνει νά ξεσκεπάσει μέ ἰδιαίτερη ζωντάνια τήν τσιγγουνιά καί τό ψυχικό κενό τῶν ματαιόδοξων πλουσίων τῆς ἐπαρχίας, τή διαφθορά τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου στήν κοινωνία πού, παντοκράτορας εἶναι ὁ παράσιτος. Ὁ Ν. Γιοργκαντζί, εἶναι ἕνας ἔμπορος ἐξηνταεπταετίας, πού γι' αὐτόν ὁ παράσιτος εἶναι τό καθετί στόν βίο του. Ὅλες τίς δυσκολίες, ἀκόμη καί τίς σχέσεις μέ τούς συγγενεῖς, τίς ζυγιάζει μέ τό καντάρι τοῦ κέρδους πού τοῦ προσφέρουν. Ξεκινώντας ἀπό τέτοιες ἠθικές ἀρχές, κάνει ὁ,τι τοῦ περνάει ἀπό τό χέρι, νά παντρέψει τή μοναχοκόρη του, δίνοντας ὅσο δυνατό πιό λίγα γιά τά προικιά της, ἀλλά ταυτόχρονα, προσπαθεῖ νά βρεῖ ἕνα γαμπρό μέ καλές οἰκονομικές ἀποδοχές. Πασχίζοντας ὁμως μέ κάθε τρόπο νά τά βγάλει πέρα μέ ὄσες λιγότερες οἰκονομικές ζημιές, γίνεται χωρίς νά τό θέλει, αἰτίας, ἡ κατέλευση του νά μείνει ἀνύπαντρη καί ἀκριβῶς ἐδῶ στάκει καί ἡ κωμικότητα τοῦ ἔργου.

Τό κωμικό αὐτό ἔργο τράβηξε τήν προσοχή τοῦ κοινῶν, μέ τήν πιστότητα τῆς ἐκθέσης τῶν ἐθίμων καί διαθέσεων τοῦ περιβάλλοντος τῶν ἐμπόρων, μέ τή λεπτή καί τσουχτερή εἰρωνία, μέ τόν ἀνετο καί ἀρκετά χαρακτηριστικό διάλογο. Φιλοτεχνημένη δεξιότεχνα μᾶς παρουσιάζεται καί ἡ σύζυγος τοῦ ἔμπορα, στό πρόσωπο τῆς ὁποίας, μέ ψιλλολογήματα γιομάτα κωμική παραστατικότητα, γελοιοποιεῖται ἡ ματαιοφροσύνη, ἡ ὑ-

περοψία και ή πνευματική και ψυχική φτώχεια τῶν προνομιούχων τάξεων, ή έπαρχιώτικη παχυδερμία τους και ή καταφρόνησή τους για τις λαϊκές μάζες.

Στή σατυρική κωμωδία «Ό διπλοπρόσωπος», χτυπιέται ή γραφειοκρατία και ό συντηρητισμός, πού ένσαρκώνονται στο Μπεκτάς Σκόζα, ένα διευθυντή ξεκομμένο από τούς ανθρώπους πού άσκει τά καθήκοντα με γραφειοκρατικές μέθοδες. Το πρόσωπο αυτό, ό συγγραφέας τὸ παρουσιάζει νά μιλάει σαν αντιγραφειοκράτης, νά άραδιάζει περικοπές και πομπώδικες φρασεολογίες ένάντια στή γραφειοκρατία, πού στήν πραγματικότητα έρχονται σε όλοφάνερη αντίθεση με τις πράξεις και τή συμπεριφορά του. Σ' όλο τό είναι του προβάλλει τό συντηρητικό πνεῦμα και ή ύπερβολική αυτοπεποίθηση, ή ύποτίμηση τῆς κοινῆς γνώμης τῶν μαζῶν και ή έκδικητική διάθεσή του προς όλους, όσους του χαλάνε δουλιὰ ή έναντιώνονται στις διαχειριστικές του μεθόδους. Το ξεμασκάρωμα γίνεται βαθμιαία. Το δεύτερο πρόσωπο με τό όποιο «ό ήρωας» προσπαθεϊ νά κρύψει τήν πραγματική του φιγούρα σά γραφειοκράτης κι άλαζώνας πού δέν παραδέχεται κριτική και θεωρεϊ τόν έαυτὸ του μή μου άπτου, τήν ξεσχίζει ή εργατική κολεχτίβα, ή όποια βάζει στή θέση του τόν Μπεκτάς Σκόζα και βάζει τέρμα στις έπιζημιές πράξεις του. Το ξεμασκάρωμα «του ήρωα» έχει στολιστεϊ και με τά ειρωνικά λόγια ενός έπεισοδιακού προσώπου, του Χαλίλ, ξάδελφού του, ένας εύφυης χωριάτης, ό όποιος, με τις ειρωνικές παρατηρήσεις άφαιρεί τό έξωτερικό κάλυμμα παραφουσκωμένης και κούφιας φρασεολογίας του Μπεκτάς Σκόζα, άποκαλύπτοντας έτσι παραπέρα τό πνεῦμα τῆς αυταρέσκειας και τῆς ύπεροψίας πού τόν χαρακτηρίζαν τό Μπεκτάς.

Μιά από τις δημοφιλείς κωμωδίες τῶν τελευταίων χρόνων, είναι «Η κυρία από τήν πόλη» (1976) του Ρ Πουλιάχα, με βάση τῆς όποίας έχει γυριστεϊ και κινη.

ματογραφική ταινία μέ τόν ἴδιο τίτλο. Μέ εὐθυμο καί πηγαῖο χιοῦμορ καί μέ ἀπλές κωμικές λεπτομέρειες, ὁ συγγραφέας εἰρωνεύεται τή μικροαστική ἰδεολογία, ἰδίως τήν ὑποτιμητική καί μάλιστα περιφρονητική στάση μερικῶν πολιτῶν πρός τὸ χωριό, ἐκδηλώσεις αὐτές, κληρονομημένες ἀπό τὸ παρελθόν. Φορέας τούτης τῆς ἀναχρονιστικῆς στάσης, εἶναι μιὰ ἀπλή γυναίκα, πού κάνει τὸ πᾶν, πιάνοντας μέ τήν ἀράδα ὅλους τοὺς γνώριμους της, γιὰ νά ἐξασφαλίσει μιὰ δουλιὰ στήν πόλη στήν κόρη της, ἢ ὁποῖα μόλις εἶχε ἀποφοιτήσῃ σὰ βοηθός γιατροῦ. Ἀλλὰ οἱ προσπάθειές της πῆγαν χαμένες, κι ἔτσι ὑποχρεώνεται νά πάει στό χωριό μαζί μέ τήν κοπέλλα, ἢ ὁποῖα ἐκπροσωπεῖ τήν καινούργια προοπτική τοῦ καιροῦ, γιομάτη ἐπιθυμία νά ἐργαστεῖ ἐκεῖ πού ἔχει ἀνάγκη ὁ λαός. Στις ἐπαφές της μέ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σοσιαλιστικοῦ χωριοῦ, μέ τήν καινούργια καί χαρούμενη ζωή τῶν κατοίκων του, βγαίνει στό φῶς τὸ μικροαστικό πνεῦμα στίς ἀπόψεις καί στά νοῦστα τῆς «ἡρώιδας», φαίνεται πόσο πίσω ἔχει μείνει αὐτή σέ σύγκριση μέ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ὅλη αὐτή ἡ πλοκή μέ τίς ἀναχρονικές ἀσυμβιβάσιες ἐκφράζεται διαμέσου τῆς παρωδίας πού ὁ συγγραφέας χρειάζεται μέ δεξιοσύνη.

Οἱ ἀρνητικές ἐκδηλώσεις στή σημερινή ζωή, οἱ γραφειοκράτες, οἱ συντηρητικοί, οἱ ἄνθρωποι μέ συνήθειες ἔντονα ἀτομικιστικές, μικροαστικές, αὐτοὶ πού μαϊμουνίζουν μπρός σέ καθετί ξένο, ὑποτιμώντας τίς παραδόσεις τῆς χώρας κ.ἄ, στιγματίστηκαν μ' ἐπιτυχία καί στό εἶδος τοῦ μικροῦ διηγήματος, πού φιλοτέχνησαν ἐπιδέξια μιὰ σειρά συγγραφέων τῆς μέσης γενιᾶς μας, ὅπως ὁ Μ. Καλαμάτα, Ν. Πρίφτι, Κιαμίλ Μπουτζέλι κ.ἄ. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σημαντικό, στή σημερινή λογοτεχνία, εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ σατυρικοῦ μυθιστορήματος, πού εἶναι κάτι ἐντελῶς νέο γενικά, στήν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Ὁ Κ. Γιακόβα στό «Τὸ χωριό ἀνάμεσα στά νερά» καί ὁ Κ. Μπουτζιέλι, στό «Ἡ καριέρα τοῦ κύριου

Μαξούτ», ἔδειξαν στὰ ἔργα τους τὴν ἀσχήμια τοῦ πα-
λιοῦ κόσμου, σατυρῖσαν τοὺς ἐκπρόσωπους τῆς φεουδο-
-ἀστικῆς μοναρχίας, τὴ βαναυσότητα, τὴ θηριωδία, τὴν
ἀξεστιά καὶ τὴν ἀμάθειά τους. Γιά τό μυθιστόρημα «Τὸ
χωριό ἀνάμεσα στὰ νερά», εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ συ-
γκεκριμένα ρεαλιστικὰ ἐπεισόδια, ἡ καυστικὴ εἰρωνία καὶ
ἡ ἀνετη ἀφήγηση. Τὸ εὐχάριστο χιούμορ, δίνεται ἰδίως
στὶς σκηνές πού περιγράφονται τὰ τεχνάσματα, πού οἱ
ἔξυπνοι χωριάτες γιά νά ἐκδικηθοῦν τοὺς τζιαντάρηδες
καὶ τοὺς ἀντιδραστικούς ὑπάλληλους γιά τὴν καταπίε-
ση καὶ τὶς ἀρπαγές πού τοὺς ἔκαναν. Τὴ διανοητικὴ
νωθρότητα, τὴ μετριότητα καὶ τὴ σιχαμερὴ δουλοφρο-
σύνη τῶν ὑπάλληλων τοῦ ἀντιδραστικοῦ κρατικοῦ μη-
χανισμοῦ, ὁ Κ. Μπουτζιέλι τὴν παρουσίᾳσε διαμέσου τῆς
ἐμφανικῆς ὑπερβολῆς καὶ παραδοξολογίας.

Σὲ φόρμα παραδοξολογο-χιουμοριστικῆ στό μυθι-
στόρημα «Ὁ τελευταῖος τοῦ τζακιού» τοῦ Μ. Καλαμά-
τα, ἀφηγεῖται ἡ ἱστορία τοῦ ἀπογόνου μιᾶς γνωστῆς
οἰκογένειας μπέηδων, ὁ ὁποῖος πέφτει στὰ δίχτυα κά-
ποιου ἀπαταιώνα, πρῶην λογιστῆ, σὲ μιὰ κρατικὴ ἐπι-
χείρηση, πού, προσποιεῖται ὅτι, εἶναι πρᾶχτορας σταλ-
μένος ἀπὸ τὶς ξένες κατασκοπεῖες γιά νά ὀργανώσῃ δῆ-
θεν τὴν ἀντίσταση ἐναντία στὴ λαϊκὴ ἐξουσία καὶ τοῦ
ξαφρίζει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὰ τελευταῖα πολύτιμα
πράγματα πού τοῦχαν μείνει. Ἡ κωμικότητα τοῦ ἔργου,
πηγαίνει ἀπὸ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν ἐνθουσιασμό
πού συνέχει τὸν πρῶην μπέη, ὅταν τοῦ ζωντανεῦουν οἱ
ἐλπίδες, πῶς θὰ ξαναγυρίσει τὸ παρελθὸν καὶ στὴν κα-
τάσταση πού δημιουργεῖται, ὅταν τὰ ὄργανα τῆς δικαι-
οσύνης συλλαμβάνουν τὸν κλέφτη καὶ ὁ ξεπεσμένος μπέης
μαθαίνει τὴν ἀλήθεια, ὅτι τὸν εἶχε σύρει ἀπὸ τὴ μύτη
ἕνας κοινὸς ἀπαταιώνας.

Χρησιμοποιώντας τὴν ὑπερβολικὴ ἔμφαση καὶ τὰ ἔ-
ντονα τυπικὰ χρώματα, ὁ Ντρ. Ἀγκόλι, στό μυθιστόρη-

μα «'Η αϊγλη καί ἡ πτώση τοῦ σύντροφου Ζύλιο» (1974) περιγράφει τὴν αὐταρέσκια καί τὴ ματαιοδοξία μερικῶν ὑπαλλήλων μὲ ὑπεύθυνες θέσεις, τὶς τυπικὲς καί ρηχὲς μεθόδους διαχείρησης τῶν ὑποθέσεων, τὴν ἔλλειψη ἀπὸ μέρους τους τῆς προσεχτικῆς στάσης ἀπέναντι στοὺς ὑφιστάμενους καί τοὺς ἀνθρώπους γενικά. Βουρδουλίζοντας αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα, ὁ συγγραφέας, μὲ τὸ πάθος ποὺ διαπερνάει ὅλο τὸ ἔργο, στιγμάτισε τὸν ξενικὸ καί πισωδρομικὸ χαρακτήρα τῆς γραφειοκρατίας.

* * *

Ἀπὸ τὸ παραπάνω πανόραμα βγαίνει ξεκάθαρα, ὅτι, ἡ θέση τῆς σύγχρονης ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, χαρακτηρίζεται σὰν ἓνα στάδιο ἐντατικῆς καί ἀδιάκοπης πορείας πρὸς τὴν ἀνάπτυξη καί τὴν ἀνοδο. Οἱ προσπάθειες τῶν συγγραφέων γιὰ νὰ συλλάβουν μὲ τρόπο πιο πλέριο τὴ σοσιαλιστικὴ πραγματικότητα, καρποφοροῦν τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν ἰδεῖ τὸ φῶς μιά σειρά ἔργα, ποὺ ἀπεικονίζουν τὶς νέες ἐπιτεῦξεις στὴν ἐπίκαιρη κοινωνικὴ ζωὴ, τὰ προτσές καί τὶς νέες ἀντιθέσεις ποὺ διαπερνοῦν τὴ δουλιὰ καί τὶς πραγματικὲς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ ἄνθρωποι τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας γιὰ νὰ κάνουν τὴ χώρα πιο ὁμορφη καί πιο ἰσχυρὴ. Ἡ διεύρυνση τοῦ περιεχομένου τῆς ζωῆς στὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, βαδίζει ὁλοένα μὲ νέες ἔρευνες στὸ πεδίο τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμφάνισης. Σήμερα, ἡ ἀλβανικὴ λογοτεχνία παρουσιάζει μιά ἐντονη ποικιλοχρωμία στὸ στυλ καί τὶς καλλιτεχνικὲς προσωπικότητες· αὐτὸ ἔχει πραγματοποιηθεῖ γιὰτὶ ὁ σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς δίνει πολλὲς δυνατότητες γιὰ καινοτομικὲς ἀναζητήσεις σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Λοιπὸν, ὑπάρχουν σημαντικὲς ἐπιτυχίες. Ἀσφαλῶς,

αυτό δὲ θὰ πεί ὅτι, καθετὶ ἔχει γίνῃ στὴν ἐντέλεια, ὑ-
πάρχουν ἀκόμη ἀτέλειες, ἀλλὰ ἡ βασικὴ τάση τῆς λο-
γοτεχνικῆς ἀνάπτυξης, εἶναι ἡ ὀλοένα πιὸ στενὴ σύνδε-
ση μὲ τὴν πραγματικότητα, τὸ δυνάμωμα τῆς ἐπίδρασης
τῆς λογοτεχνίας στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ἡ ἀδιάκοπη ἀνο-
δος τῆς ποιότητος τῶν ἔργων καὶ ἡ ἔνταση τῆς ἀτομι-
κῆς δημιουργικότητος τῶν συγγραφέων.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελίδα
Ἐπί προλόγου	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ Ἡ ἄλβανικὴ λογοτεχνία τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης	29
— Ἄλλοι ποιητὲς καὶ συγγραφεῖς στὰ τέλη τοῦ αἰῶνα	68
— Ποιητὲς καὶ πεζογράφοι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης	80
— Ἡ ἀρμπερέσικη λογοτεχνία	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ Ἡ ἄλβανικὴ λογοτεχνία στὴν δεύτερη καὶ τρίτη δεκαετία τοῦ κ' αἰῶνα	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ Ἡ λογοτεχνία στὴν περίοδο τοῦ Ἀντιφασιστικοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα	155
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄ Σύγχρονη ἄλβανικὴ λογοτεχνία	173
— Χαρακτηριστικὲς ἰδιομορφίαι τῆς σύγχρονης ἄλβανικῆς λογοτεχνίας καὶ τὰ στάδια τῆς ἐξέλιξής της στὰ 1944 - 1977	175
— Ἡ ἐποποιία τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα στὴ λογοτεχνία	198
— Ἡ ἀπεικόνιση τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς σοσιαλιστικῆς ζωῆς στὴ λογοτεχνία	213
— Τὸ θέμα τοῦ παρελθόντος στὴ σύγχρονη πεζογραφία καὶ τὸ δράμα	230

- Ἡ ζωτικότητα καί τό ἀνένδοτο πνεῦμα τοῦ λαοῦ - βρυσομάνα ἔμπνευσης γιά τούς λογοτέχνες 2
- Προσπάθειες γιά μιά πλατιά ἀπεικόνιση τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησής στά σημερινά ἔργα 2
- Ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ θέματος τοῦ Ἀντιφασιστικοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγώνα 2
- Ἐπίκαιρη ἀπήχηση τοῦ θέματος τοῦ παρελθόντος στά λογοτεχνικά ἔργα τῶν τελευταίων χρόνων 2
- Μέ τ' ἄρματα τῆς σάτυρας ἐνάντια στόν παλιό κόσμο καί τίς ἐπιβιώσεις του 3

Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ*

Σελίδα	Σειρά	ἀντί	νά διαβαστεῖ
5	35	ιθ'	κ'
21	6	1671	1691
21	6	1743	1742
22	1	τῆ	ῆ
23	31	ποιοτικῆς	ποιητικῆς
26	20	Τὴν	Στὴν
38	30	τοῦ λαοῦ εἶχε	τοῦ λαοῦ ποὺ εἶχε
43	18	ἄνεση	ἄμεση
62	12	Ἡ	Οἱ
70	22	τὴν	στὴν
76	33	αὐτῆς φάρας	αὐτῆς τῆς φάρας
90	26	πολλοί	ὅπως πολλοί
91	15	ἔργο,	ἔργο «Ὁ Μιλοσάο» (1836)
91	20	χροινιά	χροιά
92	29	νέα	ἰδέα
93	7	Ἡ	Τὴν
95	19	ἀντιλοῦσαν	ἀντιχοῦσαν
99	23	μαρῶα	μαῦρα
105	18	«Ὁ τραγουδι- στής», «Τ' ἀηδόνη» (1939)	«Ὁ τραγουδιστής, καὶ Τ' ἀηδόνη», (1934)
113	9	Α. Βάρφι	Σ. Μουσαράι
115	35	Ἄ Ἀσλάνι	Σ. Ἀσλάνι
116	6	τοὺς	στοὺς
149	17	διανοοῦμενη	διανοοῦμενοι
164	15	ἀγάλλιαση γιὰ	ἀγαλλιαση τῶν ἀνθρώ- πων γιὰ
213	26	Ὁ στόχος	Σκοπός
225	29	'68,	'60,
239	6	ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ	ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
295	17	καταβάλει	καταλάβει
301	16	χρειάζεται	χειρίζεται
310	22		

* Σημ. Οἱ δεκαετίες: δευτέρα, τρίτη, τετάρτη, πέμπτη, ἕκτη, ἑβδόμη, ν' ἀποκατασταθοῦν ἀντίστοιχα μὲ τίς δεκαετίες τοῦ '20, '30, '40, '50, '60, '70.

